МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Журнал заснований у 1918 році

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ

ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Серія: Філологія. Журналістика

Том 36 (75) № 2 2025

Частина 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Головний редактор:

Досенко Анжеліка Костянтинівна – кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка, завідувачка кафедри журналістики, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського (головний редактор).

Члени редакційної колегії:

Бикова Ольга Миколаївна – кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка, доцентка кафедри міжнародної журналістики факультету журналістики, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка;

Гадомський Олександр Казимирович – доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет, Ополе, Польща;

Маркова Мар'яна Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри романської філології та компаративістики, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка;

Свенцицька Еліна Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської та романо-германської філології, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Ткаченко Тетяна Іванівна – доктор філологічних наук, доцент;

Юксель Гаяна Заїрівна – докторка наук зі соціальних комунікацій, доцентка, професорка кафедри журналістики, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 8 від 27 березня 2025 року)

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.
Серія: Філологія. Журналістика» зареєстровано відповідно до Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1136 від 11.04.2024 року. Ідентифікатор медіа – R30-04001. Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського (просп. Берестейський, 10, м. Київ, 01135, e-mail: crimea.tnu@gmail.com. Тел.: +38 (044) 529-05-16).

Періодичність – 6 разів на рік.

Мови видання: українська, англійська, польська, німецька, французька, словацька, румунська, італійська.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») зі спеціальностей В11 Філологія (за спеціалізаціями), С7 Журналістика відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

ISSN 2710-4656 (Print)
ISSN 2710-4664 (Online)

© Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2025

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Грищенко О. В., Струтинська Т. Р., Світлицька В. Р.
ВПЛИВ АНГЛІЦИЗМІВ НА СУЧАСНУ УКРАЇНСЬКУ МОВУ
В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ТА ЦИФРОВИХ КОМУНІКАЦІЯХ..... 1

Конівіцька Т. Я.
УКРАЇНСЬКА МОВА ПОЕТИЧНОГО КІНО ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ
ОСМИСЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТИ..... 10

Кузнєцова Т. В.
ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН У МОВНОМУ СТАВЛЕННІ ТА КОМУНІКАТИВНІЙ
ПОВЕДІНЦІ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ..... 16

Медвідь Н. С., Вихор В. Г.
РОЛЬ ДІАЛЕКТІВ У ФОРМУВАННІ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ СУЧАСНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ..... 26

Межов О. Г.
СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА, ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНА
ТА КОМУНІКАТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ РЕЧЕНЬ З ІМПЛІЦИТНОЮ КАУЗАЛЬНІСТЮ... 31

Проценко О. В.
ОБСЦЕНІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ ПІД ЧАС ВІЙНИ:
РЕЦИПІЄНТСЬКА ОЦІНКА Й КОМУНІКАТИВНІ АЛЬТЕРНАТИВИ..... 38

Тиха Л. Ю.
НАЙМЕНУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ТА УСТАНОВ: МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ
ТА ЗМІСТОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ МІСТ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)..... 47

Черіпко С. І., Добровольська Л. А., Харченко Л. І.
ЗАСТОСУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ..... 53

Шульська Н. М., Науменко Л. М., Калита О. П.
ЛІТЕРАТУРНІ НОМІНАЦІЇ В ЕПІСТОЛЯРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ..... 62

РОМАНСЬКІ ТА ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Aliyeva L. S.
LINGUISTIC FEATURES OF THE TRANSLATION OF THE POEM “BEOWULF”
AND ITS EMBODIMENT IN THE LITERARY LANGUAGE..... 69

Бадан А. А., Башинський В. В.
АНГЛОМОВНІ НОВОУТВОРЕННЯ У ВІЙСЬКОВІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ДОБИ
РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ..... 74

Halaibida O. V., Matkovska M. V.
CATEGORIZATION OF THE ETHNIC COMMUNITIES IN MODERN
ENGLISH-SPEAKING COMMUNICATIVE SPACE (BASED ON TOM STOPPARD’S
TRILOGY “THE COAST OF UTOPIA”)..... 81

Гвоздяк О. М., Курах Н. П., Свида-Сусіденко Т. В.
ЕВОЛЮЦІЯ НІМЕЦЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ:
ВІД КЛАСИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО СУЧАСНИХ МЕДІА..... 86

Gryshkova R. O.
EXPRESSIVE MEANS AND STYLISTIC DEVICES OF DONALD TRUMP'S INAUGURATION SPEECH – 2025 ..... **93**

Гулян Б. І., Сеньків Ю. З., Дудишин Т. С.
ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ВЖИВАННЯ МОВНИХ КОНСТРУКЦІЙ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ **98**

Kosovych O. V.
LES FONDEMENTS ET L'ÉVOLUTION DE LA THÉORIE DU CHANGEMENT DE CODE DANS LES COURANTS LINGUISTIQUES **104**

Крисанова Т. А.
АНГЛОМОВНІ СОЦІАЛЬНІ ВІДЕО ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: ДИСКУРСИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ **110**

Мизин Т. О.
ОСОБЛИВОСТІ ЕРГОНІМІВ НОВОЇ ЗЕЛАНДІЇ (НА ПРИКЛАДІ НАЗВ ОБ'ЄКТІВ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ) **118**

Морозова М. В.
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ НА ПРИКЛАДІ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ **123**

Патріарх В. О.
ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ТОПОНІМІВ ЯК МАРКЕРІВ ЧАСОПРОСТОРУ У РОМАНІ Е. ГЕМІНҐВЕЯ «FOR WHOM THE BELL TOLLS» **128**

Пашіс Л. О., Усик Л. М., Сидор А. Р.
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ТА ЦИФРОВИХ КОМУНІКАЦІЙ НА ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ **137**

Pozdniakov O. V.
SEMANTIC AND STRUCTURAL FEATURES OF YOUNG PEOPLE'S LANGUAGE SUBCODE AS A PART OF MODERN GERMAN **143**

Прохоров М. Г.
ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ДИСКУРСУ АНГЛОМОВНИХ ПОЛІТИЧНИХ СПОТІВ **150**

Романова Н. В.
МОДЕЛЮВАННЯ СЕМАНТИКИ ЕМОДЗІ В НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ДИГІТАЛЬНІЙ КОМУНІКАЦІЇ **155**

Савчук Р. І.
ОБРАЗНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО НАРАТИВУ ЯК СКЛАДОВА АВТОРСЬКОЇ КОГНІТИВНОЇ СИСТЕМИ: НАРАТИВНО-ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИЙ РАКУРС **161**

Tymofieiev V. A.
GRAPHEMIK UND LESEWEISE DER MITTELHOCHDEUTSCHEN TEXTE (AUFGRUND DER LYRIK WALTHERS VON DER VOGELWEIDE) **168**

Shundel T. O.
SYNCRETIC NATURE OF COMPLEX SENTENCES WITH RELATIONSHIPS OF ATTRIBUTE AND PLACE **175**

ТЮРКСЬКІ МОВИ

Ramazanzade A. A.
THE MEANING OF "YURT//YURD" IN THE OGHUZ GROUP
OF TURKIC LANGUAGES..... **181**

Сластьон С. Е.
СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА СТРУКТУРА УМОВНОГО РЕЧЕННЯ
В КРИМСЬКОТАТАРСЬКІЙ МОВІ..... **186**

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

Оліщук Р. Л., Чакал І. С., Куйбіда Х. І.
МОВА НОВОГО ЗАВІТУ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ГРЕЦЬКОЇ РОЗМОВНОЇ
КОЙНЕ І-ІІ СТ. Н.Е..... **191**

Chekareva Ye. S.
CLASSICAL LANGUAGES IN THE CONTEXT OF MULTILINGUALISM
IN UKRAINE..... **198**

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Даниленко Ю. А.
ДЕЯКІ ЛІНГВАЛЬНІ Й ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ «ПОВНОТА»..... **207**

Isgandarova Ye. Kh.
HISTORY OF TEXT LINGUISTICS RESEARCH..... **212**

Сковронська І. Ю., Юськів Б. М.
СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА РИТОРИКА ЩОДО ***АГРЕСІЇ*** ЯК КАТЕГОРІЇ ***ЗЛА***
В УМОВАХ ВІЙНИ..... **216**

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Прищепа Т. В.
ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИЙ ФРАНКЕНШТЕЙН:
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КЛАСИКИ У РОМАНІ БРАЯНА ОЛДІССА..... **222**

Чернявська С. М., Шокуров О. В., Дяченко О. В.
ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ У СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ:
ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО..... **228**

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Барабаш С. М., Бурко О. В.
ПАЛІНДРОМ ЯК ОБЕРЕГОВА ТРАДИЦІЯ У ФЕНТЕЗІ
«ПОДОРОЖ УКРАЇНОЮ ТА ЧАРІВНИЙ ДРАКОН» МАКСА ВАН ФОРСАЙДА..... **234**

Біляцька В. П.
КОЛИСКОВА ЯК РІЗНОВИД ВОЄННОЇ ЛІРИКИ: ЕТНОВИЗНАЧАЛЬНІ МАРКЕРИ..... **241**

Лавренюк В. В.
«НАШІ СЛОВА СТАЮТЬ НАШИМИ ДІЛАМИ». СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНА ПРОБЛЕМА
ЄДНОСТІ СЛОВА Й ДІЛА В ПОЕЗІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ..... **246**

Томбулатова І. І.
ІНФЕРНАЛЬНИЙ ЯК ІНШИЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ..... **253**

Томенко О. М.
НІМА УКРАЇНСЬКА ДОЛЯ: ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ПОДІЙ
ГОЛОДОМОРУ-ГЕНОЦИДУ В ПОЕМІ МИКОЛИ ТОМЕНКА «ЛЕТІЛИ ДЗВОНИ»..... **258**

Юрчук О. О.
МІСТО В ЗБІРЦІ «АРАБЕСКИ» СЕРГІЯ ЖАДАНА:
ЧАС, ПРОСТІР, ЛЮДИ..... **263**

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Левицька О. С.
НАМАЛЬОВАНЕ МОРЕ:
МАРИНІСТИКА В ХУДОЖНІЙ БІОГРАФІСТИЦІ ПРО МИТЦІВ..... **269**

ЛІТЕРАТУРНЕ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО І ТЕКСТОЛОГІЯ

Семенюк Є. О.
ЩОДЕННИКИ МИХАЙЛА ІВЧЕНКА:
ВІД БІОГРАФІЧНОГО ДОКУМЕНТУ ДО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ..... **278**

**МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ,
АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ**

Нестеренко О. О., Щупак А. В.
ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ТРАДИЦІЙНОЇ ОБРАЗНО-СИМВОЛІЧНОЇ
ПОЕТИКИ В КИТАЙСЬКОМОВНИХ ПІСНЯХ ЖАНРУ ЧЖУНҐОФЕН..... **286**

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ..... **292**

CONTENTS

UKRAINIAN LANGUAGE

Hryshchenko O. V., Strutynska T. R., Svitlytska V. R.
THE INFLUENCE OF ANGLICISMS ON MODERN UKRAINIAN LANGUAGE IN SOCIAL NETWORKS AND DIGITAL COMMUNICATIONS 1

Konivitska T. Ya.
UKRAINIAN LANGUAGE OF POETICAL CINEMA AS AN IMPORTANT ASPECT OF UNDERSTANDING NATIONAL-CULTURAL IDENTITY 10

Kuznietsova T. V.
TRENDS OF CHANGES IN LANGUAGE ATTITUDES AND COMMUNICATIVE BEHAVIOR OF UKRAINIANS DURING THE WAR 16

Medvid N. S., Vykhor V. H.
THE ROLE OF DIALECTS IN SHAPING THE ARTISTIC WORLD OF CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERATURE 26

Mezhov O. G.
SEMANTIC-SYNTACTIC, FORMAL-GRAMMATICAL, AND COMMUNICATIVE ORGANIZATION OF SENTENCES WITH IMPLICIT CAUSALITY 31

Protsenko O. V.
OBSCENITIES IN UKRAINIAN SPEECH DURING THE WAR: RECIPIENT ASSESSMENT AND COMMUNICATIVE ALTERNATIVES 38

Tykha L. Yu.
NAMES OF INSTITUTIONS AND ESTABLISHMENTS: LINGUISTIC FEATURES AND SEMANTIC LOAD (BASED ON THE EXAMPLE OF CITIES IN THE VOLYN REGION) 47

Cheripko S. I., Dobrovolska L. A., Kharchenko L. I.
APPLICATION OF UKRAINIAN SPELLING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: PROBLEM STATEMENT 53

Shulska N. M., Naumenko L. M., Kalita O. P.
LITERARY NOMINATIONS IN LESIA UKRAINKA'S EPISTOLARY COMMUNICATION 62

ROMANIC AND GERMANIC LANGUAGES

Aliyeva L. S.
LINGUISTIC FEATURES OF THE TRANSLATION OF THE POEM "BEOWULF" AND ITS EMBODIMENT IN THE LITERARY LANGUAGE 69

Badan A. A., Bashynskyi V. V.
NEOLOGISMS IN THE MILITARY TERMINOLOGY UNDER THE RUSSIAN INVASION OF UKRAINE 74

Halaibida O. V., Matkovska M. V.
CATEGORIZATION OF THE ETHNIC COMMUNITIES IN MODERN ENGLISH-SPEAKING COMMUNICATIVE SPACE (BASED ON TOM STOPPARD'S TRILOGY "THE COAST OF UTOPIA") 81

Hvozdyak O. M., Kurakh N. P., Svyda-Susidenko T. V.
THE EVOLUTION OF GERMAN PHRASEOLOGY:
FROM CLASSICAL LITERATURE TO MODERN MEDIA **86**

Gryshkova R. O.
EXPRESSIVE MEANS AND STYLISTIC DEVICES OF DONALD TRUMP'S
INAUGURATION SPEECH – 2025 ..... **93**

Hulian B. I., Senkiv Yu. Z., Dudyshyn T. S.
GENDER ASPECTS OF THE USE OF LANGUAGE CONSTRUCTIONS IN ENGLISH **98**

Kosovych O. V.
LES FONDEMENTS ET L'ÉVOLUTION DE LA THÉORIE DU CHANGEMENT
DE CODE DANS LES COURANTS LINGUISTIQUES **104**

Krysanova T. A.
ENGLISH SOCIAL VIDEOS AS AN OBJECT OF LINGUISTIC RESEARCH:
DISCURSIVE CHARACTERISTICS **110**

Myzyn T. O.
PECULIARITIES OF THE ERGONYMS OF NEW ZEALAND
(ON THE EXAMPLE OF HOTEL NAMES) **118**

Morozova M. V.
PECULIARITIES OF NEOLOGISMS FUNCTIONING IN MODERN MASS MEDIA
ENGLISH-LANGUAGE DISCOURSE ON THE EXAMPLE
OF INTERNET PUBLICATIONS **123**

Patriarkh V. O.
THE FUNCTIONAL LOAD OF TOPONYMS AS MARKERS OF TIME-SPACE
IN ERNEST HEMINGWAY`S NOVEL "FOR WHOM THE BELL TOLLS" **128**

Pashis L. O., Usyk L. M., Sydor A. R.
SOME ASPECTS OF THE INFLUENCE OF SOCIAL NETWORKS AND DIGITAL
COMMUNICATION ON LEXICAL INNOVATIONS IN MODERN ENGLISH **137**

Pozdniakov O. V.
SEMANTIC AND STRUCTURAL FEATURES OF YOUNG PEOPLE'S LANGUAGE
SUBCODE AS A PART OF MODERN GERMAN **143**

Prohorov M. G.
INTERTEXTUALITY OF THE DISCOURSE OF ENGLISH POLITICAL SPOTS **150**

Romanova N. V.
MODELING EMOJI SEMANTICS IN GERMAN DIGITAL COMMUNICATION **155**

Savchuk R. I.
THE IMAGERY IN LITERARY NARRATIVE WITHIN THE AUTHOR'S COGNITIVE
SYSTEM: A NARRATIVE AND INTERPRETIVE PERSPECTIVE **161**

Tymofieiev V. A.
GRAPHEMIK UND LESEWEISE DER MITTELHOCHDEUTSCHEN TEXTE
(AUFGRUND DER LYRIK WALTHERS VON DER VOGELWEIDE) **168**

Shundel T. O.
SYNCRETIC NATURE OF COMPLEX SENTENCES WITH RELATIONSHIPS
OF ATTRIBUTE AND PLACE **175**

TURKIC LANGUAGES

Ramazanzade A. A.
THE MEANING OF "YURT//YURD" IN THE OGHUZ GROUP
OF TURKIC LANGUAGES **181**

Slaston S. E.
SEMANTIC AND SYNACTIC STRUCTURES OF CONDITIONAL SENTENCES
IN THE CRIMEAN TATAR LANGUAGE **186**

CLASSICAL LANGUAGES. SOME INDO-EUROPEAN LANGUAGES

Olishchuk R. L., Chakal I. S., Kuibida Kh. I.
THE LANGUAGE OF THE NEW TESTAMENT AS A REFLECTION
OF THE GREEK COLLOQUIAL KOINE OF THE 1ST-2ND CENTURY AD **191**

Chekareva Ye. S.
CLASSICAL LANGUAGES IN THE CONTEXT OF MULTILINGUALISM IN UKRAINE **198**

GENERAL LINGUISTICS

Danylenko Yu. A.
SOME LINGUAL AND EXTRALINGUAL ASPECTS ON THE CONCEPT
"COMPLETENESS" **207**

Isgandarova Ye. Kh.
HISTORY OF TEXT LINGUISTICS RESEARCH **212**

Skovronska I. Yu., Yuskiv B. M.
MODERN POLITICAL RHETORIC ON AGRESSION
AS A CATEGORY OF EVIL IN THE CONTEXT OF THE WAR **216**

LITERARY STUDIES

Pryshchepa T. V.
POSTMODERNIST FRANKENSTEIN: INTERPRETATION OF THE CLASSIC
IN BRIAN ALDISS'S NOVEL **222**

Cherniavska S. M., Shokurov O. V., Dyachenko O. V.
INTERTEXTUALITY IN CONTEMPORARY LITERATURE:
TRADITIONS AND INNOVATIONS **228**

UKRAINIAN LITERATURE

Barabash S. M., Burko O. V.
PALINDROME AS A GUARDIAN TRADITION IN THE FANTASY
"JOURNEY THROUGH UKRAINE AND THE MAGIC DRAGON"
BY MAX VAN FORSYDE **234**

Biliftska V. P.
THE LULLABY AS A KIND OF WAR LYRICS: ETHNO-DEFINING MARKERS **241**

Lavreniuk V. V.
«OUR WORDS BECOME OUR DEEDS. THE SOCIO-ETHICAL PROBLEM
OF THE UNITY OF WORD AND DEED IN THE POETRY OF LESYA UKRAINKA **246**

Tombulatova I. I.
INFERNAL AS THE OTHER IN CONTEMPORARY UKRAINIAN POETRY..... **253**

Tomenko O. M.
VOICELESS UKRAINIAN FATE: ARTISTIC REFLECTION
OF HOLODOMOR-GENOCIDE EVENTS IN MYKOLA TOMENKO'S POEM
"WHEN BELLS WERE FLYING DOWN"..... **258**

Yurchuk O. O.
THE CITY IN SERHII ZHADAN'S COLLECTION «ARABESQUES»:
TIME, SPACE, PEOPLE..... **263**

COMPARATIVE LITERATURE STUDIES

Levytska O. S.
THE PAINTED SEA:
MARINE ART IN FICTIONALISED BIOGRAPHIES OF ARTISTS..... **269**

LITERARY SOURCE STUDY AND TEXTOLOGY

Semenyuk Ye. O.
MYKHAILO IVCHENKO'S DIARIES:
FROM A BIOGRAPHICAL DOCUMENT TO A LITERARY TEXT..... **278**

LANGUAGES OF THE PEOPLES OF ASIA, AFRICA, INDIGENOUS PEOPLES OF AMERICA AND AUSTRALIA

Nesterenko O. O., Shchupak A. V.
FEATURES OF TRADITIONAL REPRESENTATION FIGURATIVE
AND SYMBOLIC POETICS IN CHINESE ZHONGGUOFENG SONGS..... **286**

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS..... **292**

УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2’373.45
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/01

Грищенко О. В.
Приватний заклад вищої освіти
«Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика»

Струтинська Т. Р.
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Світлицька В. Р.
Міжнародний гуманітарний університет

ВПЛИВ АНГЛІЦИЗМІВ НА СУЧАСНУ УКРАЇНСЬКУ МОВУ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ТА ЦИФРОВИХ КОМУНІКАЦІЯХ

Актуалізація проблематики лінгвістичної експансії англомовних запозичень у структурі сучасного українського мовного дискурсу детермінована інтенсифікацією глобалізаційних процесів та всепроникною дигіталізацією комунікативних практик. Відсутність чіткої регламентації векторів мовної політики щодо адаптації іншомовних лексем спричиняє глибоку трансформацію номінативного апарату, що у довготривалій перспективі може індукувати системну ерозію національно-детермінованої семантичної парадигми. Метою дослідження є з’ясування впливу англіцизмів на сучасну українську мову в соціальних мережах та цифрових комунікаціях, визначення їхніх функціональних особливостей та наслідків для мовної системи.

Методологічна основа дослідження охоплює синергетичне поєднання компаративного, семантико-деривaційного та когнітивно-дискурсивного аналізу, що уможливлює багатовекторне висвітлення явища мовної інтерференції. Використання корпусних методів дозволило здійснити статистичну квантитативну оцінку частотності функціонування англіцизмів у дигітальному середовищі, тоді як структурно-функціональний підхід забезпечує виявлення закономірностей їх адаптації в межах українського лексикону. Акцентуалізація соціолінгвістичних аспектів проблеми дозволила простежити варіативність рецепції англомовних запозичень у різних комунікативних сферах, окреслюючи тенденції мовної еволюції.

Результати дослідження засвідчують зростаючу тенденцію до активного функціонування англомовних лексичних одиниць у неформальному дискурсі соціальних мереж, що зумовлює поступову маргіналізацію питомих мовних конструкцій. Виявлено, що англіцизми проявляють схильність до деривaційної модифікації, утворюючи нові морфологічні та семантичні гібриди, які ускладнюють процес стандартизації мовних норм. Спостерігається явище фонетико-графічної адаптації, що відбувається без дотримання усталених орфоепічних та орфографічних принципів, що, у перспективі, може спричинити формування хаотичних мовних гештальтів.

Узагальнення отриманих даних дає підстави стверджувати, що неконтрольована лексична інвазія англомовних запозичень корелює з процесами девальвації автохтонного мовного фонду, що потребує вироблення ефективних стратегій мовної регуляції.

Ключові слова: *англіцизми, сучасна українська мова, соціальні мережі, цифрові комунікації, засоби масової комунікації, мовні запозичення, лексичні зміни, вплив глобалізації.*

Постановка проблеми. Інтенсифікація глокалізаційних процесів, зумовлена експансією цифрових технологій та всепроникним впливом інформаційного середовища, детермінує трансформаційні зрушення у структурі національного мовлення, що унаочнюється через інкорпорацію англомовних запозичень у комунікативний дискурс. У межах соціолінгвістичної парадигми

актуалізується проблематика мовного симбіозу, зокрема, взаємодії питомих лексичних конструкцій із гетерогенними іншомовними елементами, що генерує комплексну проблематику лексичної інтерференції. Надмірна інфільтрація іншомовних елементів, позбавлена регулятивного контролю, може детермінувати фрагментацію мовного коду та девальвацію структурної цілісності національного дискурсу. Інтенсивне проникнення англіцизмів, характерне для цифрового середовища, ініціює перегляд традиційних моделей комунікації, що постає перед викликом балансування між збереженням ідіоматичної сутності мови та необхідністю адаптації до гетерогенного мовного ландшафту [4, с. 11].

Домінування англіцизмів у полікомпонентних семіотичних системах, притаманних цифровій комунікації, сприяє латентній еволюції мовних структур, що маніфестується через морфологічну, синтаксичну та фонетико-графічну гібридизацію [5, с. 71]. Механізми трансплантації англомовних неологізмів, активізовані соціальними мережами та інтерактивними платформами, призводять до модифікації аксіологічної природи мовного коду, що ускладнює процес ідентифікації національно детермінованих концептосфер. Лінгвістична адаптація запозичених лексем відбувається нерівномірно, зумовлюючи появу семантичної амбівалентності та порушення кореляції між фонетичною реалізацією й етимологічною матрицею слів [9, с. 210–211]. Унаслідок цього виникає ризик фрагментації мовної системи, що, у довготривалій перспективі, може спричинити дестабілізацію кодифікованих мовних норм.

Полісемантична рефракція англомовних запозичень у межах дигітального дискурсу детермінує перегрупування парадигматичних рядів, що спричиняє дисбаланс між інноваційною пластичністю мови та необхідністю збереження її системної когерентності. Соціолінгвістична динаміка мовного середовища, акумульована в контексті цифрових комунікацій, сприяє не лише актуалізації номінативного потенціалу англіцизмів, а й поступовій десемантизації усталених автохтонних лексем. Явище гіперінфляції іншомовних елементів у текстових масивах соціальних мереж та блогових платформ детермінує необхідність наукового рефлексування над розробкою алгоритмів лінгвістичної дерегуляції, що забезпечили б гармонізацію між нормативністю та гнучкістю мовної адаптації [1, с. 31]. Непропорційна інтеграція англіцизмів провокує парадоксальну ситуацію, коли спрощення лексичних конструкцій уніфікує комунікативні практики, водночас призводячи до поступової деградації ідіоматичної репрезентації автохтонної мовної системи.

Аксіологічний вимір проблематики мовної рецепції іншомовних запозичень вимагає міждисциплінарного аналізу, що ґрунтується на концепціях мовної екології, когнітивної лінгвістики та прагмалінгвістичних досліджень. Інкорпорація англомовних неологізмів у комунікативні практики детермінує фрагментацію традиційної парадигми мовної ідентичності, що потребує розробки адаптаційних механізмів для підтримання функціональної збалансованості мовної системи. У межах діахронного аналізу слід розглядати процес англіцизації не лише як природний етап мовної еволюції, а й як феномен, що потребує нормативної рефлексії задля уникнення процесів необоротної лексичної інверсії. Вектор розвитку цифрового мовного простору передбачає подальше загострення дискусій щодо меж адаптації англомовних запозичень та їхнього впливу на українську мовну парадигму. Відсутність уніфікованих критеріїв мовного регулювання в умовах постійної експансії глобалізованого лексикону детермінує необхідність системного дослідження механізмів мовної дерегуляції. Актуалізується потреба розробки лінгвістичних стратегій, орієнтованих на гармонізацію між нормативною політикою й адаптаційними процесами, що уможливить балансування між збереженням питомих мовних структур та інкорпорацією функціонально доцільних іншомовних елементів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження в галузі лінгвістики та соціолінгвістики присвячені глибинному аналізу проникнення англіцизмів у сучасну українську мову, зокрема в контексті цифрових комунікацій та соціальних мереж, що обумовлює необхідність перегляду традиційних підходів до вивчення мовних контактів. Багрій Г., Велика А., Добровольська С., Лікарчук Н., Опир М., Панчищин С., Фаріон І., Чернуха В., детально розглядають механізми адаптації англіцизмів, зокрема їх фонетико-графічну трансформацію та семантичну інтеграцію в лексичну систему української мови. Проте вказані дослідження зосереджуються переважно на формальних аспектах запозичень, нехтуючи прагматичними й соціокультурними чинниками, які детермінують їх активне вживання в дискурсі цифрового середовища.

Попри значний обсяг праць, присвячених морфолого-синтаксичним та фонетичним аспектам адаптації англіцизмів, залишаються недостатньо

вивченими питання їх функціональної специфіки в різних дискурсивних практиках, зокрема в молодіжному сленгу та професійних жаргонах, що формуються в соціальних мережах. Боєва Е., Кукушкін В., Левченко Т., Мартинова Т., Павелків К., Панченко О., Шинкар Т., Чубань Т., підкреслюють вплив глобалізаційних процесів на мовну свідомість українських користувачів, проте вони не враховують діахронну динаміку цих змін, зумовлену еволюцією цифрових платформ та зростанням міжкультурних комунікацій. Дрейчук О., Заводна Л., Ільченко О., Мазурок М., Молоткіна Ю., Прийма Л., Саприкіна О., Шульська Н., зауважують, що відсутність діалектичного підходу до аналізу англіцизмів як маркерів соціальної ідентичності у віртуальному просторі ускладнює розуміння їхньої ролі в конструюванні нових мовних норм.

Залишається актуальною проблема комплексного дослідження когнітивних механізмів сприйняття та продукування англіцизмів у контексті цифрових комунікацій, що потребує міждисциплінарного підходу, зокрема залучення методологій психолінгвістики та соціальної психології. Недостатня увага до впливу соціальних факторів, таких як вік, гендер, рівень освіти та професійна приналежність, на вибір і вживання англіцизмів, спричиняє фрагментарність сучасних досліджень. Таким чином, необхідність всебічного аналізу англіцизмів як індикаторів соціокультурних трансформацій у цифровому дискурсі постає невирішеною проблемою, яка вимагає подальшого наукового осмислення в межах сучасної лінгвістичної парадигми.

Постановка завдання. Метою дослідження є з'ясування впливу англіцизмів на сучасну українську мову в соціальних мережах та цифрових комунікаціях, визначення їхніх функціональних особливостей та наслідків для мовної системи.

Виклад основного матеріалу. Дискурсивне поширення англомовних лексичних детермінацій у вітчизняний мовний простір супроводжується полівалентними когнітивно-семіотичними процесами, що спричиняють трансгресію традиційної лексико-семантичної парадигми. Синкретична взаємодія інтерференційних механізмів та аксіологічних векторів номінативного простору конституює новітні ідіолектичні конфігурації, які поступово модифікують структуральні параметри національного лексикону. Інтенсивна інкорпорація екзогенних лексичних конструктів, опосередкована соціокультурними та прагматичними імперативами, стимулює дихотомію між автохтонними номінативними моделями та інокультурними лексичними запозиченнями [2, с. 14–15]. Імпліцитна еволюція морфосинтаксичних характеристик запозичених одиниць провокує девіацію традиційних мовних констант, що зумовлює їхню часткову маргіналізацію. Поліаспектний характер лексичних інновацій ускладнює аксіоматичну кодифікацію їхніх семантичних кореляцій, що знижує рівень стандартизації мовного коду. Динамічна експансія англомовних дериватів корелює із загальною глобалізаційною парадигмою, що маніфестується у прискореній трансформації лексичних матриць. Рівень асиміляції англомовних запозичень визначається гнучкістю синтаксичних структур та їхньою інтеграцією у внутрішньосистемні мовні процеси. Диспропорція між адаптивними можливостями мовної системи та темпоральною інтенсивністю запозичення призводить до дестабілізації мовної гомогенності.

Імперативність дослідження семантичної адаптації англомовних запозичень зумовлена необхідністю осмислення механізмів їхньої інтеграції у функціональні регістри дискурсу. Лінгвістична стратифікація, обумовлена стрімкою акумуляцією іншомовних номінативних одиниць, породжує нові лексико-граматичні конструкції, що іноді дисонують із усталеними синтаксичними парадигмами. Змішання традиційних мовних моделей з новими лексичними структурами створює гібридні мовні форми, що відображають багатокодовість сучасного спілкування. Відсутність уніфікованих критеріїв нормативної акультурації іншомовних запозичень детермінує асинхронну модифікацію мовного стандарту, що спричиняє появу множинних варіативних форм. Аксіологічна неоднорідність запозичень корелює з їхнім диференційованим рівнем функціональної релевантності, що ускладнює прогнозування мовної динаміки [13, с. 147]. Процес інтеграції англомовних лексичних утворень підпорядковується поліфакторним механізмам адаптації, що охоплюють як семантичні, так і фонетико-морфологічні аспекти. Складність стандартизації запозичених одиниць обумовлена їхньою гіпердинамічною фоно-морфосинтаксичною реорганізацією, що унеможливлює жорстке регламентування їхніх варіативних модифікацій. Неконтрольоване розширення лексико-семантичного простору через англомовні запозичення може стати тригером девальвації традиційних лексичних парадигм, що впливатиме на структурну цілісність мовної системи.

Методологічне оприявлення когнітивно-семантичних механізмів, що регулюють взаємодію

запозичених та автохтонних лексем, є ключовим у процесі детермінації мовних інновацій. Епістемологічний аналіз трансформаційних закономірностей засвідчує тенденцію до поступової англіцизації лексичного корпусу, що супроводжується поліфонічною гетерогенізацією семантичних кластерів. Гіпертекстуальність сучасного мовного простору спричиняє дифузію англомовних дериватів у різні регістри комунікації, що веде до розмиття традиційних меж між стилістичними функціями запозичень. Лінгвосеміотична реконфігурація номінативних моделей свідчить про зростаючу тенденцію до конвергенції англомовних та автохтонних мовних одиниць, що створює умови для появи нових мовних конструкцій [15, с. 69–71]. Поступове проникнення англомовних морфем у національну мовну структуру актуалізує необхідність диференційованого аналізу ступеня їхньої інтеграції. Емпіричне дослідження структурної модифікації запозичених лексем дає підстави для формування новітніх критеріїв їхньої аксіологічної оцінки. Теоретична рефлексія над механізмами лексичної експансії слугує базисом для розробки концептуальної парадигми гармонізації запозичених одиниць із мовним стандартом [6]. У перспективі виникає потреба у системній лексикографічній кодифікації англомовних запозичень, що уможливить ефективну регламентацію мовних норм у межах сучасного комунікативного ландшафту.

У контексті сучасних соціолінгвістичних трансформацій, спричинених безпрецедентною експансією цифрових технологій та глобалізаційних процесів, спостерігається поступове проникнення англомовних лексичних одиниць у структуру української мовної системи. Особливу увагу слід звернути на феномен активного функціонування англіцизмів у сегменті соціальних мереж й цифрової комунікації, що детермінується як когнітивними, так і прагматичними факторами [3, с. 517]. Відбувається не лише безпосереднє транспонування іншомовних лексем, а й їх семантична, морфологічна та фонетична адаптація до внутрішніх закономірностей українського мовлення. Аналіз лексико-семантичного наповнення запозичень демонструє, що домінантною сферою їхнього функціонування є медійний дискурс, де вони набувають статусу концептуальних категорій, що кодифікують певні явища цифрової взаємодії [7, с. 67]. Структурно-семантична економія, гнучкість уживання та відсутність адекватних функціональних еквівалентів у рідній мові сприяють їхньому закріпленню у мовленнєвій практиці користувачів. Зіставлення частотності вживання певних англомовних запозичень дозволяє простежити закономірності їх інтеграції, що корелюють із тенденціями розвитку глобального інформаційного простору та динамікою соціокомунікативних механізмів [11]. Одержані кількісні показники використання англіцизмів свідчать про їхню варіативність залежно від специфіки контенту, комунікативного середовища та ступеня професіоналізації дискурсу. Високий рівень проникнення англомовних запозичень засвідчує не лише номінативну релевантність термінів, а й їхню значущість у процесах конструювання цифрової реальності (табл. 1).

Лінгвістична динаміка сучасного українського мовного простору зазнає впливу англомовної лексики, що інкорпорується в комунікативні практики крізь призму соціокультурних, когнітивних й технологічних детермінант. Інтенсивна дигіталізація інформаційного обігу, домінування англоцентричних семіотичних систем у глобальному дискурсі та експансія віртуальних медіа спричиняють фундаментальні зміни у структурі мовного коду. Поліфункціональність запозичених одиниць, їхній ономасіологічний потенціал й здатність до семантичної реконтекстуалізації призводять до формування гібридних лексико-синтаксичних конструктів, що поступово набувають нормативного статусу [14, с. 254–255]. Механізми проникнення англіцизмів у мовну парадигму характеризуються поліаспектністю та варіативністю, обумовленою як внутрішніми лінгвістичними закономірностями, так й екстралінгвістичними чинниками. Семантична адаптація, морфологічна деривація, синтаксичне калькування, орфоепічна та графічна варіативність, дискурсивна нормалізація та соціолінгвістична апропріація створюють стійкі моделі асиміляції іншомовних елементів [6, с. 57–58]. Такі процеси нерідко супроводжуються інтерференційними явищами, що впливають на когнітивну обробку мовленнєвих конструкцій, детермінуючи модифікацію комунікативних стратегій носіїв мови.

Стратифікація англомовних запозичень у межах цифрового дискурсу демонструє глибокий вплив глокалізаційних тенденцій, за яких мовна гібридизація корелює з новими соціокультурними реаліями. Використання англіцизмів набуває не лише номінативної функції, а й слугує маркером ідентичності, інструментом соціальної стратифікації та засобом моделювання дискурсивної перспективи. Сукупність наведених феноменів актуалізує необхідність комплексного ана-

Таблиця 1

Лексико-семантична динаміка англомовних запозичень у дискурсивному просторі цифрової комунікації

Англіцизм (ориг.)	Український відповідник	Приклад уживання в соцмережах та ЗМІ	Пояснення мовознавчого явища	Частотність використання в Україні (%)
Content	Контент	«Якісний контент – запорука успіху в соцмережах» (BBC Україна).	Лексична одиниця імплементована в український дискурс унаслідок широкомасштабної діджиталізації комунікації. Її уживання мотивоване семантичною компресією та концептуальною зручністю.	78%
SMM	Маркетинг у соцмережах	«SMM-стратегія має бути адаптивною до змін алгоритмів» (Українська правда).	Абревіатура інтегрується в термінологічний фонд завдяки фаховій спеціалізації дискурсу та відсутності точного автохтонного відповідника.	65%
Hate	Ненависть, хейт	«Хейт у соцмережах став частиною цифрової культури» (ліга.net).	Запозичення спричинене емоційною виразністю терміна, що зумовлює його закріплення в мовленнєвій практиці мережевої комунікації.	82%
Fake	Фальшивка, фейк	«Як розпізнати фейкові новини у Facebook?» (ТСН, tsn.ua).	Термінологічне вкорінення зумовлене інформаційними потоками, що оперують поняттями автентичності та маніпулятивності.	88%
Trending	Трендовий, популярний	«Новий тренд у TikTok набирає мільйони переглядів» (Фокус).	Семантичне калькування фіксує явище соціальної динаміки та циклічної популяризації культурних феноменів.	71%
Stream	Потік, стрім	«Популярні блогери заробляють на стрімах» (Економічна правда).	Динаміка цифрової трансляції сприяє усталенню іншомовної номінації, що характеризується структурною компактністю.	66%
Challenge	Виклик, челендж	«Челенджі в TikTok стають вірусними» (УНІАН, unian.ua).	Запозичення функціонує як категоріальна одиниця новітньої медіаекосистеми, позначаючи феномени інтерактивної участі.	74%
Like	Лайк, вподобання	«Кількість лайків впливає на популярність дописів» (НВ, nv.ua).	Лексична адаптація спричинена соціальною значущістю механізмів візуалізації схвалення у цифрових середовищах.	95%
Repost	Репост, поширення	«Репости важливих новин допомагають поширювати інформацію» (Радіо Свобода).	Лексема закріплюється внаслідок когнітивної зручності та структурної економії мовного	61%

Джерело: систематизовано авторами на основі [11; 14; 16].

лізу механізмів адаптації англіцизмів у контексті мовної еволюції, що є критично важливим для осмислення сучасної лінгвокреативної динаміки (табл. 2).

Надмірне включення іншомовних елементів сприяє дестабілізації автохтонної мовної парадигми, що призводить до поступового маргіналізування питомих одиниць. Особливо виразно цей феномен простежується у сфері цифрових комунікацій, де дифузія англомовних запозичень не лише корелює з експансією глобалізаційних імперативів, а й визначає нові моделі соціолінгвістичної ідентифікації. Лексичні інновації, що функціонують у соціальних мережах, характеризуються високим ступенем адаптивності та фонетико-морфологічною гнучкістю, що сприяє їхній інтеграції у структурний каркас мовної системи [15, с. 69–71]. Процеси контамінації на рівні словотвору породжують гібридні конструкції на зразок «рефлексувати контент», «апрувити концепт», що свідчить про формування інноваційного лексичного пласту.

Таблиця 2

Лінгвістична експансія англомовних запозичень у цифровому дискурсі

Механізм впливу	Опис феномену	Приклади з українських ЗМІ
Семантична експансія	Лексичні запозичення з англійської інкорпоруються в мовне середовище через розширення семантичного спектра автохтонних слів.	«Контент-мейкери все частіше використовують інтерактивні сторіз для залучення аудиторії» (Українська правда).
Фонетична асиміляція	Адаптація іншомовних лексем через трансформацію їхнього фонетичного оформлення, що спричиняє відхилення від автохтонних орфоепічних норм.	«Компанія активно шейпить нову маркетингову стратегію» (Громадське).
Морфологічна адаптація	Запозичені слова набувають граматичних ознак української мови, змінюючи парадигму словозміни.	«Фрілансерка поділилася своїм досвідом роботи на міжнародному ринку» (Захід.net).
Синтаксичне калькування	Відтворення англомовних конструкцій без врахування нормативного синтаксису, що спричиняє дисонанс у мовній структурі.	«Ми маємо великий челендж перед запуском оновлення» (Суспільне).
Лексична гібридизація	Поєднання англіцизмів з питомими морфемами, що продукує гібридні утворення з еклектичними морфологічними характеристиками.	«Цей проєкт спрямований на фандрейзинг для українських ініціатив» (Громадське).
Прецедентна номінація	Запозичені власні назви або брендові імена інтегруються у загальний лексикон, стаючи синонімами відповідних понять.	«Потрібно загуглити інформацію перед публікацією» (ТСН).
Дискурсивна нормалізація	Англіцизми стають звичним елементом медійного та соціального дискурсу, поступово втрачаючи статус чужорідних.	«Дизайн-менеджмент є критично важливим у сучасному бізнесі» (Forbes Україна).
Прагматична зумовленість	Використання англіцизмів у цифрових комунікаціях продиктоване їхньою економічністю, емоційною виразністю та соціальним престижем.	«Креативний індустріальний кластер розробляє нові digital-стратегії» (Економічна правда).
Орфографічна варіативність	Відсутність чіткої уніфікації написання запозичених слів спричиняє графічну нестабільність та появу альтернативних форм.	«Стартапи активно шукають інвесторів для масштабування» (Ліга.net).

Джерело: власна розробка авторами на остові [13; 14; 15].

Феноменологічний вимір поширення англомовних запозичень у сфері цифрової взаємодії передбачає комплексний аналіз когнітивно-прагматичних аспектів їхнього функціонування. Поліваріантність лексичних інновацій, що мігрують у віртуальне мовлення, демонструє поліаспектність мовної адаптації, зокрема через механізми калькування, контекстуальної інтерпретації та вторинної семантизації [12, с. 67]. Спорадична інтеграція англомовних одиниць у синтаксичні структури формує парадигму неусталених норм, що флуктуюють у рамках динамічного мовного простору. Лексичні інтерполяції, зафіксовані в медіапросторі, засвідчують тенденцію до зміни функціональних параметрів мовного знаку, внаслідок чого англомовні конструкції набувають прагматичної полісемії. Наприклад, концепт «хайп», що у первинному значенні позначав рекламний ажіотаж, в українському дискурсі зазнав метафоризації, набувши конотацій масового інтересу та вірусного поширення. Такі лексичні мутації сприяють розширенню семантичного поля мовних одиниць, що водночас ініціює процеси асиміляції та часткової мовної ерозії.

Епістемологічний аспект англіцизмів у соціальній комунікації зумовлює трансформацію текстових стратегій, що регулюють мовленнєві практики у цифровому середовищі. Дискурсивні формації, які містять іншомовні інтерполяції, демонструють тенденцію до спрощення семантичних структур, що спричиняє редукцію традиційних мовних категорій. Семіотична еклектика, що виникає внаслідок змішування англомовних та україномовних компонентів, створює нові когнітивні патерни, які детермінують процеси мовного самовираження. ЗМІ активно сприяють легітимації запозичених конструкцій, репрезентуючи їх у публіцистичному дискурсі як

невід'ємну частину сучасного комунікативного коду [3, с. 519]. Дискурсивна фрагментація, що простежується в цифрових текстах, формує нові механізми когнітивної перцепції, у межах яких мовний знак набуває додаткових прагматичних функцій. Водночас проникнення англіцизмів у цифрове мовлення призводить до посилення кодової інтерференції, що ускладнює процеси текстової когезії та стилістичної уніфікації.

Герменевтичний аспект взаємодії англомовних запозичень із національним мовним простором постає як діахронічний процес, що регулюється механізмами соціокультурної адаптації. Лінгвістична аккультурація іншомовних елементів відбувається шляхом поступового зрощення з автохтонними лексичними одиницями, що зумовлює формування нових семантичних горизонтів [10, с. 77–78]. Проте безконтрольне засвоєння іншомовних запозичень створює загрозу мовної ентропії, у межах якої традиційні мовні структури втрачають стійкість. Відсутність усталеної нормативної бази для регламентації вживання англомовних одиниць сприяє хаотичному поширенню запозичень, що загострює проблеми мовної ідентичності [8]. Мовознавчі дослідження акцентують увагу на необхідності балансування між природною еволюцією мовної системи та збереженням лінгвокультурної самобутності. У межах сучасної філологічної парадигми актуалізується питання про розробку систематизованого підходу до регулювання англомовних запозичень, що передбачає гармонізацію між динамікою глобального мовного обміну та автохтонною мовною традицією.

Висновки. Аналіз феномену англіцизмів у контексті сучасної української мови, зокрема в дискурсі соціальних мереж та цифрових комунікацій, унаочнює комплексний характер мовних трансформацій, детермінованих глобалізаційними процесами та домінуванням англоцентричної культурної парадигми. Інтенсивне проникнення іншомовних лексем обумовлене не лише експансією інформаційних технологій, а й зростаючою гетерогенністю соціолінгвістичного середовища, що сприяє формуванню гібридних мовленнєвих практик. Англіцизми, інтегруючись у національний мовний простір, зазнають складних адаптаційних трансформацій на фонетичному, морфологічному та семантичному рівнях, водночас модифікуючи усталені лексико-семантичні парадигми. Вони здатні виконувати полісемантичні функції, зокрема номінативну, експресивну та ідентифікаційну, що зумовлює їх активну циркуляцію в різних комунікативних сферах. Водночас надмірне вживання англіцизмів у публічному дискурсі потенційно призводить до ерозії автохтонної лексики, що актуалізує проблему збереження національної мовної ідентичності. У цьому контексті необхідним є з'ясування ступеня взаємодії англіцизмів із автохтонними елементами мови та вивчення їхнього впливу на формування нових когнітивних конструктів. Комплексний підхід до аналізу цього феномену дозволяє виявити глибинні механізми мовної динаміки в умовах цифрової глобалізації.

Дослідження впливу англіцизмів на українську мову засвідчує амбівалентний характер цього процесу, який полягає у одночасній експансії лексико-семантичних ресурсів та загрозі редукції автохтонної мовної структури. З одного боку, англіцизми сприяють збагаченню комунікативного арсеналу, підвищенню експресивності мовлення та актуалізації нових смислових відтінків. З іншого боку, надмірне їх вживання може призвести до семантичної девіації, порушення мовної системності та гомогенізації лексичного фонду. Особливо виразно це спостерігається в молодіжному соціолекті та професійному жаргоні, де англіцизми набувають статусу соціолінгвістичних маркерів приналежності до певних субкультурних груп. У цьому контексті важливою є проблема інтерференції, яка проявляється у зміщенні акцентів у когнітивних процесах мовців, що може впливати на їхню мовну компетенцію. Виникає питання щодо доцільності та меж використання англіцизмів у різних функціональних стилях, зокрема в публіцистичному, науковому та офіційно-діловому дискурсах. Важливим аспектом є також аналіз динаміки запозичень та їх асиміляції в українській мові з урахуванням психолінгвістичних чинників. Таким чином, необхідним є всебічний аналіз цього процесу з урахуванням лінгвістичних, соціокультурних та когнітивних аспектів.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку вбачаються у поглибленому вивченні механізмів адаптації англіцизмів у різних стилістичних регістрах української мови, а також у дослідженні їхнього впливу на аксіологічну та когнітивну сфери мовців. Особливу увагу слід приділити аналізу семантичних зсувів, які виникають у процесі запозичення та асиміляції англомовних лексем, що сприяє формуванню нових лексико-семантичних полів. Доцільним видається застосування міждисциплінарного підходу, що передбачає синтез лінгвістичних, соціолінгвістичних, психолінгвістичних та культурологічних методів

аналізу. Важливим аспектом є також дослідження соціолінгвістичних факторів, зокрема впливу вікової, професійної та культурної стратифікації на процеси запозичення. Комплексний аналіз цих чинників дозволить створити цілісну картину мовних змін та передбачити можливі вектори подальшої еволюції української мови в умовах цифрової глобалізації.

З огляду на невпинну глобалізацію та подальшу діджиталізацію комунікативного простору, актуалізується питання мовної політики щодо регулювання використання англіцизмів в українському публічному дискурсі. Важливою є розробка нормативних рекомендацій, які б враховували баланс між природними процесами мовної еволюції та необхідністю збереження національної мовної ідентичності. Доцільним є впровадження лінгвістичного моніторингу за динамікою вживання англіцизмів у мас-медіа, освітніх ресурсах та цифрових комунікаціях. Варто також стимулювати створення відповідників англомовним лексемам з урахуванням специфіки української мовної системи та культурних реалій. Важливим аспектом є залучення мовознавців, психологів, культурологів та представників медіа до обговорення стратегії мовної політики в умовах глобалізації.

Список літератури:

1. Багрій Г. Компаративний аналіз вживання англомовних запозичень у сучасних засобах масової інформації. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство).* 2014. Вип. 20. С. 29–33.

2. Боєва Е. В. Специфіка функційної парадигми англіцизмів у сучасному медійному дискурсі. *Молодий вчений.* 2018. № 9.1 (61.1). С. 13–16.

3. Велика А. М., Чернуха В. В. Англійські запозичення в українських засобах масової інформації. *Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка.* 2024. С. 512–521.

4. Дрейчук О., Ільченко О. Мова та комунікація в аспекті глобалізації культур. *Молодий вчений.* 2023. № 1.1 (113.1). С. 10–13.

5. Лікарчук Н. Базові семіотичні моделі комунікації. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* 2015. № 16. С. 69–74.

6. Мартинова Т. І., Кукушкін В. В. Англіцизми у сучасній українській мові. *Закарпатські філологічні студії.* 2023. Вип. 28. Т. 1. С. 56–59.

7. Молоткіна Ю. О. Функціонування медіа-лексики іншомовного походження в сучасних українських Інтернет-виданнях. *Society. Document. Communication.* 2018. № 5. С. 57–70.

8. Павелків К. Вплив англіцизмів на сучасну українську мову: сфери проникнення. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2023. С. 125–130.

9. Панченко О. Сучасні англіцизми в мовленні українців та їхні українські відповідники. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної.* 2023. Вип. 17. С. 208–215.

10. Прийма Л. Граматичне освоєння англіцизмів у сучасній українській мові. *Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса*, 2020. Вип. 40. Т. 2. С. 71–80.

11. Саприкіна О., Заводна Л., Мазурок М. Лексичні англіцизми як показник сучасних модних тенденцій в українській мові. *New pedagogical thought.* 2024. № 119.3. С. 44–48.

12. Шинкар Т. С., Левченко Т. М., Чубань Т. В. Функціонування англіцизмів у мові сучасних українських масмедіа: лінгвоекологічний аспект. *Закарпатські філологічні студії.* 2022. Вип. 25. Т. 1. С. 66–71.

13. Farion I. New Anglicisms in the Ukrainian Language: Social Internet Communication Context. *Developments in Information and Knowledge Management Systems for Business Applications: Volume 6. Cham: Springer Nature Switzerland*, 2023. P. 143–168.

14. Opyr M. B., Dobrovolska S. R., Panchyshyn S. B. Anglicisms in Ukrainians' Internet Communication. *Закарпатські філологічні студії.* 2022. Вип. 21. Т. 1. С. 253–258.

15. Shulska N. M. et al. Anglicisms in Professional Media Discourse: Dynamics, Spelling Practice, Stylistic Transposition. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research.* 2024. Vol. 14.2, Spec. Issue XLIII. P. 66–73.

16. Statistical data on the use of Anglicisms in Ukraine. Statista. 2025. URL: https://surl.li/nkxhnv

Hryshchenko O. V., Strutynska T. R., Svitlytska V. R. THE INFLUENCE OF ANGLICISMS ON MODERN UKRAINIAN LANGUAGE IN SOCIAL NETWORKS AND DIGITAL COMMUNICATIONS

The growing linguistic expansion of English borrowings within the structure of contemporary Ukrainian discourse is determined by the intensification of globalization processes and the pervasive digitalization of communicative practices. The lack of clear regulatory guidelines in language policy regarding the adaptation of foreign lexemes leads to a profound transformation of the nominative system, which, in the long run, may induce systemic erosion of the nationally determined semantic paradigm. The purpose of this study is to examine the influence of Anglicisms on modern Ukrainian language in social networks and digital communications, to identify their functional characteristics, and to assess their impact on the linguistic system.

The methodological framework of the research integrates a synergistic combination of comparative, semantic-derivational, and cognitive-discursive analysis, enabling a multidimensional exploration of language interference. The application of corpus-based methods allowed for a statistical quantitative assessment of the frequency of Anglicisms in the digital environment, while a structural-functional approach facilitated the identification of adaptation patterns within the Ukrainian lexicon. Emphasizing the sociolinguistic aspects of the issue made it possible to trace the variability of English borrowings' reception across different communicative domains, outlining trends in language evolution.

The findings indicate a growing tendency for active use of English lexical units in the informal discourse of social networks, which leads to the gradual marginalization of native linguistic constructions. It has been revealed that Anglicisms exhibit a tendency toward derivational modification, forming new morphological and semantic hybrids that complicate the process of language standardization. The phenomenon of phonetic and graphic adaptation is observed, occurring without adherence to established orthoepic and orthographic principles, which, in the long term, may result in the formation of chaotic linguistic gestalts.

The generalization of the obtained data provides grounds to assert that the uncontrolled lexical invasion of English borrowings correlates with the devaluation of the indigenous linguistic heritage, necessitating the development of effective language regulation strategies.

Key words: *Anglicisms, modern Ukrainian language, social networks, digital communications, mass media, linguistic borrowings, lexical changes, globalization influence.*

УДК 791.43:811.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/02

Конівіцька Т. Я.
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

УКРАЇНСЬКА МОВА ПОЕТИЧНОГО КІНО ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ОСМИСЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТИ

Стаття присвячена питанню статусу української мови в кінематографі періоду поетичного кіно. Зауважено, що український кінематограф періоду поетичного кіно є документальним свідченням того, як мову на екрані перетворювали на знаряддя знищення національно-культурної ідентичности, як намагалися не допускати, щоб українська мова стала основою самоідентифікації українців. У статті розглянуто фільми поетичного кіно та зазначено, що на сьогодні вони є важливим аспектом осмислення національно-культурної ідентичности.

У статті проаналізовано історичний період розвитку кіноматографа. Досліджено українську мову фільмів та розвиток українського кіномистецтва того періоду поетичного кіно. Окреслено заборону та знищення україномовних фільмів періоду поетичного кіно, віднайдення і відновлення їх сьогодні. Виокремлено фільми, які пройшли процес імперського «присвоєння», зокрема «За двома зайцями», «Лісова пісня. Мавка», «Легенда про княгиню Ольгу» тощо, та проаналізовано долю їхніх україномовних версій. Також виокремлено фільми періоду поетичного кіно, які заборонені до показу через ідеологічну спрямованість, зокрема фільми Юрія Іллєнка «Криниця для спраглих», «Вечір на Івана Купала», «Білий птах з чорною ознакою» тощо. Закцентовано, що сьогодні ми повинні говорити про ці заборонені фільми поетичного кіно, оскільки це про багатство й красу української культури і мови та про повернення нашої історії.

Зроблено висновок, що заборона української мови у кінематографі мала серйозні наслідки для української культури та мови, зменшувала покази фільмів українською мовою, а отже сприяла асиміляції українців. Сьогодні відновлення фільмів поетичного кіно є важливою частиною збереження української культурної спадщини і символізують боротьбу за збереження української мови та національно-культурної ідентичности загалом.

Ключові слова: *національно-культурна ідентичність, національна культура, українська мова, кіномистецтво, поетичне кіно.*

Постановка проблеми. Сьогодні ми аналізуємо взаємини між мовою і кіно, взаємини, які складалися роками, взаємини, в яких, на жаль, була не лише мова нашого народу, а взаємини, у які втручалися, свідомо і примусово додавали мову чужу. І знищували тих, хто ці взаємини не підтримував. А потім ми настільки звикли до взаємин російської мови і кіно, що, отримавши свою незалежність, нічого не змінили, а продовжували жити під великим дзеркалом надалі.

Період поетичного кіно – це визначний час в історії українського кінематографа й української мови в кіно. Фільми поетичного кіно часто заборонялися радянською владою через їхню мову, незвичну художню форму та національно-культурну спрямованість. Цей період характеризується сильним тиском з боку радянської влади, яка намагалася контролювати зміст, стиль та мову фільмів. Відомий вислів Е. Сепіра, що «мова є символічним керівництвом до розуміння культури», засвідчує, що українська мова у період поетичного кіно, у період заборон, була надзвичайно важливою, оскільки сприяла глибокому розумінню культури та духовних цінностей української нації, відображала національну самобутність та ідентичність.

У контексті українського кіномистецтва, саме поетичне кіно відіграє визначальну роль у поверненні до своєї національно-культурної ідентичности та її осмисленні. Поетичне кіно повертає нас до витоків, нагадуючи про важливість збереження та розвиток рідної культури та мови. Це своєрідний міст між минулим і майбутнім, що з'єднує покоління та укріплює національну свідомість. Сьогодні є важливий період для дослідження того, як українське поетичне кіно вплинуло та й впливає нині на суспільну свідомість та формування національно-культурної ідентичности.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему формування національно-культурної ідентичності досліджують низка вчених, серед яких І. Бех, О. Докукіна, К. Журба, І. Шкільна, В. Желанова, О. Матвієнко, Є. Павліченко,

М. Степико, С. Федоренко та ін. Її осмислення на сьогодні є надзвичайно важливим і буде актуальним завжди, тому займає вагоме місце у наукових працях.

Сьогодні все більше кінокритиків та кінознавців звертаються до періоду поетичного кіно як джерела української ідентичности. Питання поетичного кіно всебічно досліджують Л. Брюховецька, О. Брюховецька, Л. Дяк, І. Зубавіна, Л. Єпик, О. Кузьменко, О. Мусієнко, Л. Наумова, Г. Чміль, Ю. Шевчук та ін. Відома українська дослідниця у сфері кіномистецтва Л. Брюховецька неодноразово порушує питання «війни культур», загрозу асиміляції періоду українського поетичного кіно, вважаючи його чинником національного самоствердження. О. Брюховецька вивчає українське поетичне кіно в контексті національного питання того періоду. Надзвичайно цікаві інтерв'ю та публікації про українську мову в кіно від початку українського кінематографі до сьогодні можна знайти за участю засновника й директора Українського кіноклубу Колумбійського університету Юрія Шевчука.

У період культурного відродження ми багато говоримо про заборону україномовних фільмів періоду поетичного кіно, їх дублювання і показ російською мовою протягом десятків років, а також віднайдення і відновлення заборонених україномовних оригіналів, які нині є важливою частиною осмислення національно-культурної ідентичности. Саме заборона україномовних фільмів поетичного кіно, їх дублювання російською мовою для загальносоюзного прокату викликала зацікавлення і є темою цього дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати статус української мови в кінематографі періоду поетичного кіно, заборону та знищення україномовних фільмів, віднайдення і відновлення їх сьогодні, а також вивчення фільмів поетичного кіно як важливого аспекту осмислення національно-культурної ідентичности.

Виклад основного матеріалу. Кінематограф відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні свідомости та національно-культурної ідентичности. Через фільми ми можемо передати культурні, історичні та соціальні аспекти нації, які допомагають об'єднати людей та зберегти національну спадщину. Кінематограф завжди був і є потужним інструментом для вивчення історії та осмислення національної культури. Український кінематограф радянської і пострадянської доби є документальним свідченням того, як мову на екрані перетворювали на знаряддя знищення національно-культурної ідентичности, русифікації мільйонів кіноглядачів [9]. Аналізуючи українське поетичне кіно в контексті національного питання, О. Брюховецька зазначає, що «на практиці створення «радянського народу», як типовий націєтворчий процес, засновувалось на одній мові (російській) і одному адміністративному центрі (Москві), а людські ресурси постачалися за рахунок інших народів» [3, с. 40].

Російська мова в кіно для нас стала звичною. Відчуження української мови від кінематографа зайшло так далеко, що багато українців, що вважали українську рідною, сприймали україномовний кінопродукт як щось дивовижне або навіть взагалі відкидали його як неприродне [9]. Велика частина опитаних українців не відносить більшість фільмів, створених в Україні, до національного кінематографа, пояснюючи це тим, що автори фільмів не опираються на українські традиції і мову [5]. У незалежній Україні українська мова донедавна не була обов'язковою рисою національного кінематографа і навіть після того, як Україна здобула політичну незалежність, її кіновиробництво було під потужним російським впливом [9]. Як констатує Юрій Шевчук, питання мови в кінематографі рідко, якщо взагалі проблематизували як на вузькоакадемічному рівні, в Національній спілці кінематографістів України чи спільноти кінокритиків, так і в медія-контексті всього суспільства. Стаття Юрія Шевчука, за згадками автора, що проблематизувала засилля російської мови в українському кінематографі, залишилася непоміченою, а журнали часто не публікували статті, що ставили б на обговорення проблему мови в постсовєтському українському кінематографі [9]. Проте, беззаперечно, національний кінематограф не може бути відокремленим від національної мови.

Ю. Шевчук у своїй розвідці наводить приклад того, що у 1920-х роках теза, що українські фільми невіддільні від української мови, була аксіоматичною. Підписи до німих фільмів, що їх робили на головній кіностудії країни (ВУФКУ), були українською, без огляду на національність і мову їхніх творців. Навіть у доповіді Мирона Заячківського на партійній нараді в справах кінематографа в 1928 році йшлося про те, що кіно «має стати одним із кращих факторів українізації» [9]. Як зазначає Л. Брюховецька, з 1923 року «становлення кіногалузі та українізація розвиваються паралельно, оскільки в кінематографічному середовищі досі українського не було майже нічого. І саме тоді у кабінетах і гримерних зазву-

чала українська мова … прийшли такі митці, як Лесь Курбас, Амвросій Бучма та інші» [1, с. 78]. Проте, з усіх сфер культури, національне відродження в кіно давалося найважче, оскільки середовище було надто русифіковане. Але, як відомо, українізація в кіно, та й в усіх інших сферах, тривала недовго.

Тільки в середині 1950-х років, після чверть вікового насильства, справи пішли на краще: до роботи в кіно почали залучати українських письменників, ставили фільми за їхніми творами і за українською класикою [1, с. 79]. Як зауважує Л. Брюховецька, аргументом у відродженні українського кіно могли бути тільки талановиті фільми – і не забарився перший незаперечний шедевр – «Тіні забутих предків» Сергія Параджанова [1, с. 79]. «Ти гадаєш, я не тямлю, чого мені доручили цю постановку?.. А, мовляв, цей вірменчик – все одно завалить Коцюбинського! Ось я їм завалю! Я їм таке зроблю кіно, яке на жодну мову не перекладуть – не зуміють. Бо й перекладати не треба буде: всім все буде ясно. Отаку я їм Україну зроблю!» – емоційно й сміливо заявляв Сергій Параджанов про фільм «Тіні забутих предків». Фільм знятий українською мовою і дійсно не був перекладений російською мовою, що було для цього часу нереальним явищем. І не могли повністю заборонити, бо таке кіно вже «прорвалося» до людей як в Україні, так і за кордоном, де також не було перекладено іншими мовами.

Митці українського поетичного кіно, маючи усього лише кілька сприятливих років, своїми сміливими роботами не тільки здолали стагнацію українського кіно, а й вразили міжнародну публіку. Доки не настало тотальної русифікації, українське кіно зверталося до української літератури – як до класичної, так і сучасної [1, с. 80]. Поетичне кіно в Україні має багату історію та видатних представників, а фільми, створені цими режисерами, стали справжніми шедеврами кіномистецтва та є зразком національно-культурної ідентичности. Вони відзначаються своєю глибокою образністю, символізмом та експресією, і чиста, жива українська мова додає особливого розуміння нашої ідентичности та автентичности.

Українська мова дійсно заслуговує особливого місця у фільмах поетичного кіно, оскільки вже у 1963 році було визначено стратегію влади щодо національного питання: «національні відмінності мали стиратися, щоб виникала нова спільність – радянський народ, а під уніфікацією національних культур однозначно малася на увазі їх русифікація» [1, с. 79]. Незважаючи на це, багато талановитих режисерів змогли створити справжні шедеври. Знищення цього культурного явища почалося з репресій проти самих митців, обмеженням їхньої творчості та забороною багатьох фільмів. Це мало глибокий вплив на українську культуру та мову, якій довелося знову відроджуватися після періоду репресій.

Як слушно зауважує Юрій Шевчук в одному із своїх інтерв'ю, що протягом усієї совєтської доби, за винятком 1920-х рр., кінематограф був знаряддям русифікації. Починаючи з 1930-х рр., корінну мову заміняли російською так, що до початку 1990-х фільми українською перестали робити взагалі. Ті ж, що первісно знімали українською і які ставали особливо популярними, переозвучували російською. Сотні фільмів, знятих на українських кіностудіях за роки совєтського панування, витісняли українську мову, оскільки були в прокаті російською, навіть якщо існувало дві мовних версії фільму [9].

Якщо проаналізувати найвідоміші фільми періоду поетичного кіно, то ті фільми, які були популярні, перекладалися і транслювалися російською мовою, незважаючи на те, що низка цих фільмів були зняті за творами українських класиків (табл. 1). Україномовну версію не дозволяли показувати на широких екранах або зовсім знищували.

До прикладу, тільки нещодавно україномовну оригінальну картину цього періоду дивом віднайдено та відреставровано – це єдина україномовна копія фільму Юрія Іллєнка «Лісова пісня. Мавка». Цю стрічку дивом вдалося зберегти і віднайти. Фільм був знаковим й етапний в кар'єрі режисера Юрія Іллєнка і для українського поетичного кіно. Однак, на жаль, у вітчизняних кіноархівах не залишилась українська версія цього фільму, бо у часи радянської цензури існувала практика, що всі фільми мали робити російською мовою, але можна було зробити українською лише для окремих районів. «Це екранізація української класики і вона не могла бути не українською. Але ці всі фільми відправляли на збереження в Москву, де був головний архів. Там і зберігалася російська копія. Українська версія довгі роки вважалася втраченою. Проте в процесі «майже детективних пошуків» в якійсь із областей знайшли стару прокатну копію, плівка була майже вся знищена. Звідти і взяли звук, і реставрували для показу» [7], – розповідає кінопродюсер і син режисера Пилип Іллєнко у програмі «Аргумент кіно».

Щодо фільму режисера Віктора Іванова «За двома зайцями», знятого ще в 1961 році, то задумана для українського прокату комедія також пройшла процес імперського «присвоєння». Л. Брю-

Таблиця 1

Мова найвідоміших фільмів періоду поетичного кіно

Фільм	Рік	Режисер	Мова
«Тіні забутих предків»	1964	Сергій Параджанов	українська
«Криниця для спраглих»	1965	Юрій Іллєнко	українська
«Камінний хрест»	1968	Леонід Осика	українська, російська – дубляж
«Вечір на Івана Купала»	1968	Юрій Іллєнко	українська
«Захар Беркут»	1971	Леонід Осика	українська, російська – дубляж
«Білий птах з чорною ознакою»	1971	Юрій Іллєнко	українська
«Пропала грамота»	1972	Борис Івченко	українська, російська – дубляж
«Лісова пісня. Мавка»	1981	Юрій Іллєнко	українська, російська – дубляж
«Легенда про княгиню Ольгу»	1984	Юрій Іллєнко	українська – заборона, російська

ховецька виділяє цей фільм із низки фільмів тих часів, зазначаючи, що це специфічне кіно, у котрому багато суржику, який назвати українською мовою складно (всі інші фільми знімали українською, починаючи із 50-х і впродовж 60-х, а російською дублювали для загальносоюзного прокату) [2]. Проте первинна версія фільму була україномовною і лише цирульник Свирид Голохвостий розмовляв суржиком, чим підкреслювалася його недолугість. Оригінальна версія не передбачала російської мови від самого початку, адже стрічка планувалася для локального прокату тільки в Українській РСР, як і більшість фільмів з оригінальною українською звуковою доріжкою. Успіх фільму причинився до того, що його первісні україномовні копії було вилучено з прокату й замінено російськими, а сам фільм активно використовувався як засіб русифікації і поширення імперських стереотипів українців. Українська мова в кіно виявилася небезпечною. Лише у липні 2013 року в Маріупольському кінофонді реставратори Національного центру Олександра Довженка знайшли єдину україномовну копію культового фільму «За двома зайцями».

Через ідеологічну цензуру заборонили до показу безліч українських кінострічок Юрія Іллєнка. Фільм «Криниця для спраглих» одразу після завершення заборонено постановою Державним комітетом України з кінематографії. У розділі про хиби в роботі є фраза: «...недосвідченість режисера Ю. Іллєнка призвела до того, що у фільмі «Криниця для спраглих» було допущено ідейні збочення, внаслідок чого фільм не було випущено на екран». Через «ідейні збочення» всі копії фільму знищено, однак одну копію режисеру стрічки Іллєнку таки вдалося зберегти. «Сценарій «Криниці для спраглих» був лише зі слів. Сувої слів. Плетиво слів. Чумацький Шлях слів. Якби всі ті слова проговорити з екрана – знадобилося б годин шість-сім …» [6, с. 971], – згадує про свій заборонений фільм Юрій Іллєнко в книзі-автопортреті «Юрко Іллєнко – Апостолові Петру». Вперше фільм показано в листопаді 1987 року на фестивалі українського кіно.

Також заборонено фільм «Вечір на Івана Купала», а «Білий птах з чорною ознакою» зазнав значної цензури. «Вечір на Івана Купала» не спалили, але заборонили в інший спосіб, говорячи, що «радянський глядач такої маячні дивитися не хоче, тому фільм знімається з екранів» [6, с. 982]. «Білий птах з чорною ознакою» отримав головний приз найпрестижнішого на той час Московського фестивалю. Його заборонили, не показували в Україні українською мовою, проте українською мовою показували у Таджикистані та Узбекистані [8].

Після другого піднесення періоду українського поетичного кіно, в часи «застою» знову відбувається русифікація українського кіно, яка проводилась насамперед сценарною політикою – вибором тем, джерел та сценаристів. За словами кінознавиці Лариси Брюховецької, з 300 художніх картин, знятих на кіностудіях у 70–80 роках, велика частина знята за творами російської літератури та російськими сценаріями. Починаючи із 1972 року радянська цензура стала суворішою й не допускала створення фільмів вже на етапі сценарію. А відтак кіно втратило національне обличчя. Все стали знімати російською – з російськими акторами та за російськими сценаріями [4]. Це призвело до значних обмежень у використанні української мови в офіційних та культурних

сферах, включаючи кінематограф. Незважаючи на тиск з боку влади, українські кіномитці продовжували створювати шедеври, що зберігали дух та мову українського народу. Варто виділити Леоніда Осику та Юрія Іллєнка, які продовжували знімати щось українське, але вони втратили свободу й не могли знімати те, що їм хотілося [2]. Як зазначає Л. Брюховецька в одному із інтерв'ю про Юрія Іллєнка, що він ніколи не звертався до російських акторів, і його фільми 70–80-их років неякісні, але це було все ж українське кіно, проте, «сьогодні до таких часів підходити осмислено, нам важливо це розуміти, щоб не було зневажливого ставлення до радянського періоду в історії українського кіно» [2].

В одному з інтерв'ю Людмила Єфіменко зазначає, що в ті часи усі фільми на національних студіях завжди знімали російською мовою, щоб в Москві, вони розуміли, про що йдеться. І якщо фільм проходить цензуру, то на студії робили варіант національною мовою. Проте українську версію фільму Іллєнка «Легенда про княгиню Ольгу» заборонили озвучити українською мовою, мовляв, тоді ж ніякої української мови «не було». У 1984 році кіностудії Довженка заборонили створення україномовної версії фільму, у прокат вийшла лише російськомовна версія: тодішнє радянське керівництво вирішило, що Ольга та Володимир ніяк не могли розмовляти українською, лише російською. Іллєнку не дозволили зробити український варіант [8].

Український дубляж стрічки зробили аж через 31 років після появи фільму. Вже в незалежній Україні син видатного режисера Пилип Іллєнко, зробив усе, щоб був український варіант. «І фільм абсолютно по-іншому зазвучав. Нарешті наші предки княгиня Ольга, князь Володимир, князь Святослав заговорили з екрану українською мовою» [8], – із гордістю згадує Людмила Єфіменко. Всеукраїнська прем'єра україномовної версії кінокартини Юрія Іллєнка «Легенда про княгиню Ольгу» відбулася в День Незалежності у 2015 році.

Майже всі фільми Юрія Іллєнка були заборонені через його ідейність. Проте його доля і повернення до української ідентичности, відродження свого коріння було складним, але усвідомленим процесом. «Наша головна мета – відроджувати українця в Україні… Так сталося, що упродовж мого життя мені часто доводилося думати про це. Комусь це може і не потрібне, бо не було обставин, щоб про це думати. А мене на це штовхали – заборонами моїх фільмів, постановами ЦК, моїми амбіціями. Мені постійно хотілося довести, що я українець і можу бути найкращим у своїй справі. Я впевнений, що це один із способів утвердження мого українства. Що я не просто українець, а українець один з найкращих» [10, с. 39], – так про відродження свого національного коріння написав великий режисер. І його українська сутність проявлялася в кожному фільмі. «До кожного свого фільму я завжди ставився як до останнього, бо розумів, що його теж заборонять. І тому потрібно було в кожному фільмі, який я вже знімав, сказати все, що я хочу. Тому кожен з моїх фільмів трохи занадтий щодо нормального процесу. Жест кожного фільму бароковий, надзвичайний, може, я вкладав забагато в кожний фільм. Якби знати, що сьогодні знімаєш один фільм, завтра буде – другий, потім третій, четвертий, п'ятий, то, може, це були б інші фільми. До кожного фільму я ставився, як до останнього слова перед стратою…», – згадує Юрій Іллєнко [10, с. 39].

Поетичне кіно стало своєрідним маніфестом української національної свідомості, битвою за українську мову, і зараз є осмисленням національно-культурної ідентичности. Як зазначає Л. Брюховецька, ці заборонені україномовні фільми «порятували українське кіно, ширше – культуру від асиміляції, виконавши важливу націєтворчу місію».

Висновки. Поетичне кіно має великий вплив на формування та осмислення національно-культурної ідентичности. Вони були насичені національними образами, символами та створені чистою українською мовою, що допомагало глядачам занурюватися в українську культуру. Українська мова переживала складні часи протягом періоду поетичного кіно. У 1960–70-ті роки, коли цей жанр отримав широке визнання, відбувалися значні політичні та культурні зміни, які мали вплив на використання української мови в кінематографі та інших сферах життя. У цей період радянська влада проводила політику русифікації, яка мала на меті знищення національно-культурної ідентичности українців.

Заборона української мови у кінематографі мала серйозні наслідки для української культури та мови, зменшувала покази фільмів українською мовою, а отже сприяла асиміляції українців. Багато творів, які могли б відображати українську культуру та історію саме українською мовою, не були створені або не були доступні для широкої аудиторії. Лише із процесами перебудови у середині 1980-х років заборонені фільми почали повертатися на екрани. Сьогодні українське поетичне

кіно знову набирає популярності, ми ще більше говоримо про ці заборонені фільми поетичного кіно, оскільки це про українську мову тих часів, про багатство та красу української культури, про повернення нашої історії та осмислення національно-культурної ідентичности. В наш час фільми поетичного кіно є важливою частиною української культурної спадщини і символізують боротьбу за збереження мови та національно-культурної ідентичности.

Список літератури:

1. Брюховецька Л. І. «Війна культур» чи загроза асиміляції? Українське поетичне кіно як фактор національного самоствердження. Наукові записки. Том 75. Теорія та історія культури. 2008. 77–84.

2. Брюховецька Л. І. Українське радянське кіно; ревізія чи скасування? УКУЛЬТУРА. 09.09.2024. URL: https://uculture.com.ua/publications/89?tab=video.

3. Брюховецька О. В. Українське поетичне кіно в контексті національного питання в СРСР. Наукові записки НаУКМА. Том 127. Теорія та історія культури. 2012. С. 40–45.

4. Джулай Д. Шість заборонених в СРСР українських фільмів. Радіо «Свобода», 21 травня 2019 року. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/top-zaboronenyh-ukrainskyh-filmiv/29954138.html.

5. Дяк Л. Сучасні іміджеві проекти в національному кінематографі. *Нова інформаційна ситуація та тенденції альтернативного розвитку ЗМК в Україні:* зб. тез доповідей І Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих вчених, м Острог, 12-13 квітня 2010 р. Острог: Національний університет «Острозька академія». 2010. С. 14–17. URL: http://www.oa.edu.ua/doc/zbirnik.pdf.

6. Іллєнко Ю. Г. Юрко Іллєнко – Апостолові Петру. Автопортрет альтер его (себе іншого): Роман-хараман в одній книзі. Тернопіль: Богдан. 2011. 1016 с.

7. Її вважали втраченою! Україномовна версія фільму Лісова пісня. Мавка. Огляд. Аргумент кіно. 1981р. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Fd0NhDHX2gU.

8. Котубей-Геруцька О. Заборонені квіти, звуки й мова: Юрій Гармаш, Лдмила Єфіменко, Леонід Грабовський про репресії в радянському кіно. URL: https://surl.li/kemknp

9. Шевчук Ю. Мова в сучасному кінематографі України. Збруч. URL: https://zbruc.eu/ node/102930.

10. «Юрій Іллєнко: «Наша головна мета – відроджувати українця в Україні». УНІВЕРСУМ, 2023. № 11-12. С. 36–42. URL: https://universum.lviv.ua/data/magarticles/files/3417.pdf.

Konivitska T. Ya. UKRAINIAN LANGUAGE OF POETICAL CINEMA AS AN IMPORTANT ASPECT OF UNDERSTANDING NATIONAL-CULTURAL IDENTITY

In the article, the author analyzed the issue of the status of the Ukrainian language in cinema during the period of poetic cinema. The author noted that Ukrainian cinema of the period of poetic cinema is documentary evidence that language on the screen was turned into a tool for the destruction of national and cultural identity and an attempt was made to prevent the Ukrainian language from becoming the basis of self-identification of Ukrainians. The article examines poetic cinema films and notes that today they are an important aspect of understanding national and cultural identity.

The author analyzed the historical period of the development of cinema: Ukrainianization and Russification. The article examines the Ukrainian language of films and the development of Ukrainian cinema during the period of poetic cinema. The author outlined the ban and destruction of Ukrainian-language films of the period of poetic cinema, their discovery and restoration today. She singled out films that went through the process of imperial "appropriation", in particular "After Two Hares", "Forest Song. Mavka", "The Legend of Princess Olga", etc., and analyzed the fate of their Ukrainian versions. Poetic cinema films were banned from screening due to ideological orientation, in particular Yuri Ilyenko's films "A Well for the Thirsty", "Evening on Ivan Kupala", "A White Bird with a Black Sign", etc. The author emphasized that today we should talk about these banned poetic cinema films, because they are about the richness and beauty of Ukrainian culture and language and about the return of our history.

The author concluded that the ban on Ukrainian language in cinema had serious consequences for Ukrainian culture and language, reduced the screening of films in Ukrainian, and therefore contributed to the assimilation of Ukrainians. Today, the restoration of poetic cinema films is an important part of preserving Ukrainian cultural heritage and symbolizes the struggle for the preservation of the Ukrainian language and national and cultural identity in general.

Key words: *national-cultural identity, national culture, Ukrainian language, cinema, poetic cinema.*

УДК 811.2’27
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/03

Кузнєцова Т. В.
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН У МОВНОМУ СТАВЛЕННІ ТА КОМУНІКАТИВНІЙ ПОВЕДІНЦІ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ[1]

У статті представлено результати соціолінгвістичного дослідження, проведеного у 2020–2021 рр. та 2023 р. серед жителів Одеської та Миколаївської областей України. Основна увага акцентується на тенденціях змін, що виявилися у мовній поведінці та ставленні до використовуваних у повсякденному спілкуванні мов у мешканців південного регіону після широкомасштабного вторгнення росії в Україну.

Результати проведеного дослідження засвідчують формування на півдні України обрисів колективної української ідентичності. Це виявляється у новому ставленні громадян до питання про статус державної мови: у 2023 р. 100% опитаних висловили думку, що єдиною державною мовою має бути українська. При цьому й сама українсько-російська двомовність стала сприйматися переважною більшістю виразно негативно. Простежується активізація україномовних моделей поведінки та зниження частотності використання російської мови. Найбільш сприятливим для україномовних моделей комунікації є публічний простір. Навіть у ситуаціях розмов з незнайомцями більшість вважає за краще використовувати українську мову, публічно відмовляючись таким чином від ідентифікації з російським ворожим світом. Російська мова, залишаючись для певної частини українців одним із засобів комунікації, поступово зменшує свою частотність вживання у публічному просторі. У сімейній сфері вона залишається досить «активним» сімейним кодом, істотно не зменшуючи своєї частоти використання, що, очевидно, зумовлено стійкими сімейними традиціями, тривалістю контактів з близькими людьми. Виявлено й динаміку лояльного ставлення до суржику, який під час війни набув деяких нових функцій: став маркером «своїх» (причому не лише у сімейній комунікації, а й при спілкуванні з незнайомцями), а також умовним проміжним кодом для переходу з російськомовної на україномовну поведінку.

Ключові слова: *мовна поведінка, ставлення до мов, мовна ідентичність, південний регіон України, тенденції змін.*

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну спричинило багато серйозних змін (дет. аналіз див., наприклад: [37]), не оминувши й питання мовної політики, мовної ідентифікації, ставлення до використовуваних у повсякденному спілкуванні мов у багатьох українців. Сьогодні почали активно проявлятися трансформації в національно-мовній свідомості громадян навіть на тих територіях, де тривалий час переважала російськомовна поведінка й існувало толерантне ставлення до російської мови.

Зокрема Тарас Кремінь, Уповноважений із захисту державної мови в Україні, зазначає, що «ідеологічний приціл окупантів вийшов бракованим, бо, за іронією долі, з початку війни російськомовні в Україні записуються на курси, щоб удосконалити свої навички володіння українською мовою» [21]. Йдеться насамперед про російськомовних переселенців, які під час війни виїхали з окупованих територій в Західну Україну. Спостерігаючи за їхньою мовною поведінкою, Тарас Кремінь констатує, що «війна перевернула свідомість і прискорила відторгнення із вжитку мови окупанта. Відтак, закінчилась конкуренція двох мов в одному національному просторі, російськомовні, ставши переселенцями, із задоволенням вчать українську мову» [Там само].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Показовими для характеристики сучасної мовної ситуації в Україні є результати соціологічних досліджень, проведені протягом 2022–2024 рр. соціологічною групою «Рейтинг», Київським міжнародним інститутом соціології, Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, дослідницькою компанією Gradus Research, Українським інститутом медіа

[1] Пропонована стаття є видозміненою версією попередньої статті англійською мовою: [Kuznietsova 2024].

та комунікацій, що засвідчують виразні зміни збільшення частки громадян, які під час війни почали активно вживати українську мову в повсякденному житті (дет. про це див.: [18; 34; 35; 2; 41; 14]). При цьому виразно змінюється й саме ставлення до російської мови у багатьох українців. За даними Володимира Кулика, 58% респондентів упевнені, що російська мова – зовсім не важлива (для порівняння: у 2014 так вважали лише 9% опитаних) [22].

Подібні тенденції виявляються й під час безпосередніх лінгвістичних та соціолінгвістичних дослідженнях особливостей мовної поведінки українців під час війни (див., наприклад: [12; 5; 6; 7; 25; 26; 39; 19; 33; 38]. Варто зазначити, що ці зміни простежуються у різних комунікативних ситуаціях, навіть у соціальних мережах. Зокрема Даніель Рацек зі своїми колегами під час дослідження вибору мовних кодів у твітері громадянами України після 24.02.2022 р. приходять висновків, що з російським вторгненням більше половини російськомовних користувачів твітів переходять на українську. Ці висновки автори інтерпретують як свідомий вибір користувачів на користь української (онлайн) ідентичності та самовизначення себе українцями [9]. Наталія Безсмертна, аналізуючи деякі українські пабліки в соціальних мережах, приходить висновку, що російська агресія сприяла процесу українізації й повернення українській мові втрачених позицій у всіх сферах життєдіяльності суспільства [12, с. 8].

Постановка завдання. У центрі нашої уваги – тенденції змін у мовній поведінці, ставленні до використовуваних у повсякденному спілкуванні мовних кодів мешканцями Одеської та Миколаївської областей, що проявилися після широкомасштабного вторгнення рф в Україну.

Одеська та Миколаївська області є тим регіоном, де однією із заявлених путіним цілей так званої російської «спеціальної військової операції» в Україні був захист російськомовного населення, яке нібито переслідувалося «українськими націоналістами».

Південні області узбережжя Чорного моря традиційно вирізнялися російськомовною поведінкою багатьох його мешканців. Проте їх варто визнати багатомовним регіоном, де активно використовуються різноманітні мовні коди. Згідно з результатами дослідження «Гібридизація з двох сторін: українсько-російська та російсько-українська кодова змішання в контексті соціолінгвістичної ситуації на півдні України вздовж Причорноморського узбережжя»[2], проведеного протягом 2019–2021 рр., у повсякденному мовленні мешканців Одеської, Миколаївської та Херсонської областей зафіксовано активне використання української, російської мов та суржику. Зокрема, більшість респондентів заявили, що вони багатомовні і використовують у мовній практиці кілька кодів (дет. див.: [3]). Безумовно, між ними існують явні відмінності (наприклад, деякі здебільшого орієнтовані на один код, інші – на два, а хтось досить активно використовує всі три коди, що обумовлено впливом багатьох факторів. Але в цілому простежується досить виразна багатомовна ситуація, в якій мають місце не лише російська, а й українська мова та суржик. Зазначене дослідження розкриває особливості мовної ситуації в південних областях України до широкомасштабного вторгнення рф в Україну. Хоча цілком очевидно, що після 24 лютого 2022 року тут можуть проявлятися різноманітні тенденції змін.

З метою визначення цих змін нами було проведено порівняльний аналіз результатів соціологічного опитування 30-ти мешканців Одеської та Миколаївської областей, проведеного у 2020–2021 р. та 2023 р. На наш погляд, саме лонгітюдні дослідження, які проводяться серед однієї й тієї ж самої вибірки респондентів протягом певного проміжку часу, можуть продемонструвати досить цікаві тенденції змін, визначити їх причини, особисте ставлення конкретної людини до тих чи інших явищ/дій/ситуацій у різні проміжки часу.

В основі нашого дослідження – матеріали соціологічних опитувань, що були отримані в 2020–2021 рр. у ході реалізації проекту «Гібридизація з двох сторін: українсько-російська та російсько-українська кодова змішання в контексті соціолінгвістичної ситуації на півдні України вздовж Причорноморського узбережжя», який був спрямований насамперед на вивчення суржика – українсько-російського змішаного мовлення. У його рамках було опитано 1200 осіб на Одещині, Миколаївщині та Херсонщині. Респондентам було поставлено питання щодо ставлення до мовної політики, загальної геополітичної орієнтації, незалежності, ідентичності, мовної поведінки респондентів у різних ситуаціях.

[2] Проект «Гібридизація з двох сторін: українсько-російське та російсько-українське змішування кодів у контексті (соціо) лінгвістичної ситуації на півдні України вздовж побережжя Чорного моря» реалізовано за підтримки Німецького науково-дослідницького товариства та австрійського фонду FWF – der Wissenschaftsfond (HE 1566/ 17-1 / AOBJ: 661263) під керівництвом проф. Г. Хентшеля (Ольденбург, Німеччина) і проф. Т. Ройтера (Клагенфурт, Австрія).

2023 році ми повторили це ж саме опитування серед 30 мешканців Миколаївської та Одеської областей (слід підкреслити, що це були саме ті респонденти, яких ми опитували у ході реалізації зазначено проекту протягом 2020–2021 рр.). У результаті нами було виявлено тенденції змін, які найвиразніше проявилися щодо питань мовної політики, у визначенні власної ідентичності, ставленні до використовуваних у повсякденній мовній практиці мовних кодів (до української, російської мов та суржику), а також у безпосередній комунікативній поведінці респондентів.

До аналізу, крім результатів проведеного соціолінгвістичного дослідження однієї вибірки респондентів у 2020–2021 та 2023 роках, також були долучені окремі коментарі, отримані у ході опитування наших респондентів та журналістських інтерв'ю, опублікованих в українських медіа протягом 2022–2023 рр.

Розглянемо виявлені тенденції змін детальніше.

Виклад основного матеріалу. ***Ставлення до мовної політики.*** Як відомо, питання мовної політики в Україні тривалий час було у центрі уваги і протистояння різних політичних сил. Особливо дискусійним залишалося ставлення до статусу державної мови та наявної в Україні двомовної українсько-російської ситуації (дет. аналіз див., наприклад: [11; 30; 28].

За слушним зауваженням Тетяни Приступенко, декларована мовна політика, спрямована на утвердження української мови як державної, тривалий час істотно відрізнялася від реальних тенденцій русифікації, а суспільні процеси характеризувалися політичними спекуляціями на мовному питанні з метою посилення протистояння та роз'єднання українського суспільства [31, с. 15]. Це, у свою чергу, зумовлювало різноманітні оцінки й ставлення українців до мовних проблем.

У нашому дослідженні для виявлення ставлення до мовної політики респондентам було поставлено кілька запитань. В одному з них пропонувалося погодитися чи не погодитися з трьома твердженнями: *єдиною державною мовою в Україні має бути українська, єдиною державною мовою має бути російська, або державними мовами мають бути українська та російська*.

На відміну від опитування 2020–2021 рр., згідно з яким 69% респондентів висловилися на підтримку української мови як єдиної державної, а більше третини – за підтримку української та російської мов, опитування 2023 року виявило 100% підтримку української мови як єдиної державної мови України. За дві державні мови не висловився жодний респондент.

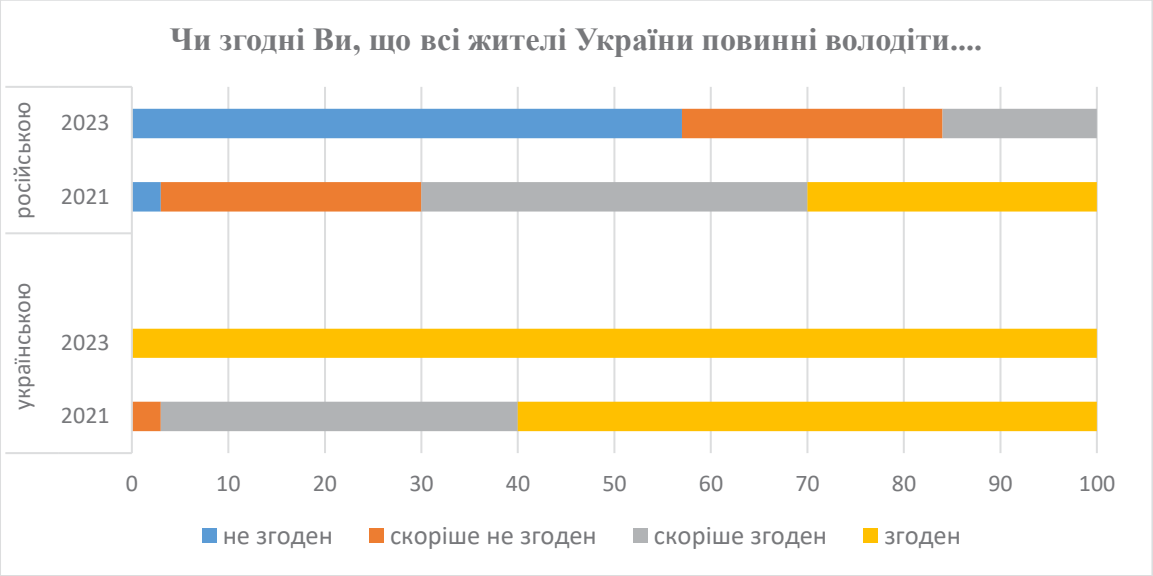
Під час війни абсолютна більшість (67%) висловила свою негативну думку і про українсько-російську двомовність в Україні (Діаграма 1). До війни таких було лише 27%. На нейтральному ставленні до цього питання наголосила третина респондентів (на відміну від половини у 2021 р.).

На запитання про те, *чи згодні респонденти, що всі жителі України мають володіти українською мовою*, у 2023 р. усі опитувані дали ствердну відповідь (хоча в 2021 р. з цим погодилося 60%), на питання про володіння російською мовою – «радше згоден» відповіли 16% респондентів на противагу 40% у 2021 р. (див. Діаграму 2).

Негативні відповіді були отримані і на запитання *Чи погоджуєтесь Ви з тим, що всі працівники державної сфери України повинні володіти російською мовою*: у 2023 році «не згодними» виявилися всі респонденти (78% відповіли «не згоден» і 22% – «радше не згоден» »). У той же час

Діаграма 1

Діаграма 2

у 2020–2021 рр. 50% опитаних висловили свою згоду щодо цього питання.

Як бачимо, через рік після широкомасштабного вторгнення Росії в Україну простежується виразна консолідація українського суспільства, війна істотно вплинула на ставлення громадян як до статусу державної мови, двомовної ситуації в країні, так і необхідності володіння українською мовою в цілому.

Визначення ідентичності. Як відомо, ідентичність є досить різноаспектним поняттям, що «складається зі спільних цінностей та таких установок, як культура, мова, релігія, родовід і колективний досвід, завдяки яким певна спільнота відрізняється від інших» [1, с. 27]. Вона ніколи не є завершеною, вона завжди перебуває в постійній зміні, появі або відчуженні окремих сутнісних складників, що зумовлено впливом різноманітних чинників. Які саме характеристики стають частиною ідентичності, залежить від власних актуальних установок кожної людини [4, с. 90].

Під час війни більшість українців зрозуміли свою виразну відмінність від росіян, активно виявляючи класичне протиставлення «ми – вони». Зокрема наше опитування 2023 року виявило упевненість всіх респондентів, що неможливо бути одночасно росіянином та українцем, а українці та росіяни – це різні народи (хоча у 2020 р. це зазначали 77% респондентів).

Поступово важливу роль серед критеріїв визначення ідентичності набувала титульна державна мова як культурна основа незалежності України та чинник соціальної інтеграції (див. дет. про це: [10; 29; 16; 5; 23]). За нашими даними, зараз почала проявлятися тенденція, яка демонструє зв'язок статусу українства зі знанням української мови: у 2023 році 100% респондентів на питання, *чи згодні ви, що всі жителі України мають володіти українською мовою*, дали ствердну відповідь (хоча у 2020 році таких було лише 60%).

Отримані результати також засвідчують і високий рівень ідентифікації рідної мови з українською мовою: на питання, *яка ваша рідна мова*, у 2023 р. українську визнають рідною 100% респондентів (у 2020 р. таких було 83%), серед яких 61% вказує на наявність двох рідних мов – української та суржику.

За слушним зауваженням Світлани Гриценко (2022), «мова нині актуалізувала одну із провідних своїх функцій – стала ідентифікатором національної приналежності, маркером, що визначає «свого» і «чужого» у російсько-українській війні 2022 р.» [17, с. 10]. Це зокрема яскраво виявляється у відмові визнання російської мови як рідної, яка ототожнюється з ворожим агресивним «руським» світом. Зокрема це зазначають багато респондентів, як-от: «*Мотивація говорити українською – велике бажання не мати нічого спільного з окупантами*» (Українська правда. 28.05.2022); «*Я не можу, я не хочу говорити російською. Зараз російська – це мова мого ворога*» (ICTV. 20.05.2022); «*… мовою публічного спілкування в країні, яка воює з Росією, на мій погляд, не може бути російська. Зараз на фронті я це переосмислив, став менш толерантним до російської мови. Тому що люди, які в нас стріляють, які нас бомблять, говорять росій-*

ською. По той бік посадки ті люди говорять російською, і я не хочу говорити з людьми, які нас вбивають, однією мовою» (NTA. 4.09.2023).

При цьому українська мова як рідна вирізняється досить потужним символічним зв'язком із народом, етносом, нацією, виявляючи свою метафоричну сутність «мова – код нації», що демонструє аналіз відповідей респондентів щодо їх розуміння сутності поняття «рідна мова».

Оскільки поняття «рідна мова» є конгломератом різних чинників (дет. про це див: [3]), для визначення її сутності респондентам були поставлені питання, які дали можливість виявити досить важливі асоціації, пов'язані з такими аспектами рідної мови, як дитинство та родина; інтенсивність її щоденного використання; зв'язок з етнічною групою, нацією та своєю країною. Респондентам необхідно було вибрати 9 тверджень типу «*Для мене рідна мова – це мова, яка…*» (представлені результати див. у Табл. 1).

Як свідчать наведені дані, більшість критеріїв отримали досить високі позитивні реакції, серед яких найбільш частотними виявилися варіанти «рідна мова – це мова моїх батьків» (72%), «рідна мова – це мова моєї країни» (77%) та «рідна мова – мова моєї батьківщини і моїх предків» (67%).

У сутності поняття «рідна мова» (якою усі респонденти визначили українську) досить сильним виявився символічний пласт, пов'язаний із патріотизмом. Він трохи вищий у 2023 р. порівняно з дослідженням, проведеним у 2020–2021 рр. (77% проти 72%), що ще раз свідчить про те, що рідна мова (якою для всіх опитаних є українська) сприймається насамперед як символ українського народу, умовний маркер його національної самоідентифікації, що особливо виразно виявилося під час війни.

Ставлення до суржику. Суржик як мовний код завжди виявляв неоднозначне ставлення як серед його дослідників, так і самих його носіїв. У наукових колах українських лінгвістів склалася традиція оцінювати цей комунікативний субкод з проекцією на норму, визначаючи його насамперед як негативне явище. Зокрема, суржик часто розглядається як рудимент «меншовартості», який краще або забути, або «викорінити», навіть не переймаючись думками про його природу» [13, с. 91–92]. При цьому зазначався руйнівний вплив суржику на літературну форму української мови, його патогенний потенціал (див. про це, наприклад: [36; 40; 27; 19; 24]).

Така оцінка суржику відрізняється від його оцінки самими носіями. Зокрема Ґерд Гентшель та Ян-Патрик Целлер, аналізуючи масивні дані, зібрані у ході соціолінгвістичного дослідження українсько-російського змішаного мовлення (виконаного у рамках проекту Інституту славістики Ольденбурзького університету[3]), виділяють умовні чотири групи респондентів стосовно ставлення до цього змішаного субкоду, а саме: «переконані противники» (суржик шкідливий у культурному плані, його слід уникати навіть у приватній сфері), «помірні скептики» (суржик не загрожує культурі, але все одно слід уникати у приватній сфері), «обережні прихильники» (суржик шкідливий у культурному плані, але у приватній сфері зручний), «переконливі друзі» (суржик жодним чином не шкідливий у культурному плані й у приватній сфері зручний) [15]. Науковці доводять, що ставлення самих респондентів до суржику практично «не залежить від мовно-політичних преференцій, і явна більшість в усіх ареалах ставиться до цього питання індиферентно» [15, с. 126].

Цілком очевидно, що ставлення до будь-якого мовного коду не може бути однозначним, воно може набувати варіативних оцінних значень у різних ситуаціях, різні проміжки часу тощо.

У 2023 році виявляємо переважно лояльне ставлення до суржикового мовлення у багатьох респондентів. На відміну від 2020–2021 рр., коли третина респондентів висловила своє негативне ставлення до цього субкоду, а 23% – позитивне, то у 2023 р. негативні оцінки виявляємо у 6% респондентів, а позитивні – у понад 50% (Діаграма 3).

За нашими спостереженнями, «лояльне» ставлення до змішаного мовлення з'явилося навіть у російськомовних комунікантів – зокрема тих, котрі після широкомасштабного вторгнення Росії в Україну почали поступово переходити в окремих ситуаціях спілкування на суржик, виявляючи таким чином свою проукраїнську позицію. Зокрема, деякі респонденти із цього приводу зазначали: «*Да лучше цим суржиком говорить, а нє мовою Русьні!*»; «*Стараюсь говорить по-українські, ще сложно, но суржик помагаєт*».

Під час інтерв'ю деякі респонденти акцентували увагу й на символічній ролі суржику як коду «своїх»: «*Ну, єслі чоловік, ну, наприклад, ну, людина підійшла і балакає на нашій мові, то і ми балакаємо на нашій мові*»; «*Ну нє, серед своїх треба говорити на суржику. Це ж як удома*».

[3] Варіативність і стабільність у змішаному субстандарті в широкому і стабільному в часі мовному контакті: українсько-російське змішане мовлення в Україні (2014–2019) при підтримці Фонду Ф. Тиссена (Fritz-Thyssen-Stiftung), № 10.14.1.066.

Таблиця 1

Що означає для Вас поняття «рідна мова

	2021	2023
Мова, якою я навчився розмовляти в дитинстві	55	61
Мова, якою я розмовляю найкраще	27	27
Мова, яку я використовую у своєму повсякденному житті	17	27
Мова, якою я думаю	44	39
Мова моїх батьків	67	72
Мова моєї країни	72	77
Мова національності, до якої я належу	44	55
Мова, яку я люблю і ціную	61	27
Мова моєї батьківщини і моїх предків	61	67

Діаграма 3

Зміни у мовній поведінці. Під час дослідження у 2023 році виявляємо виразні зміни частотності використання мовних кодів у різних ситуаціях спілкування. Найяскравішою тенденцією вважаємо різке зрушення у бік україномовної поведінки, про що заявили понад 80% респондентів (у 2020–2021 рр. це висловили лише 50%).

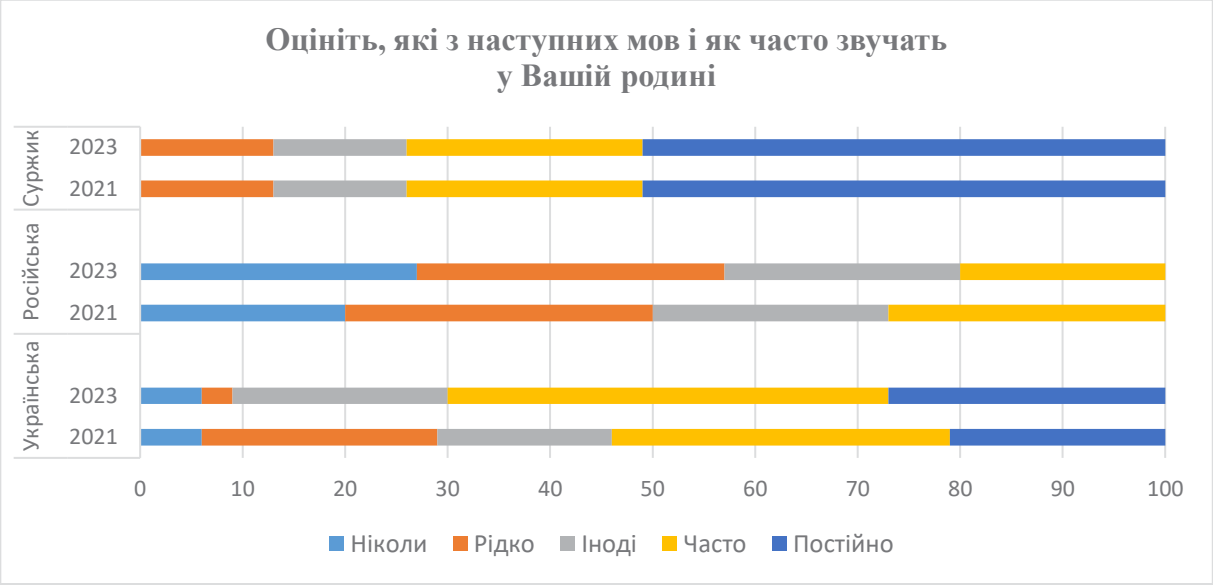
Як правило, виразні тенденції змін моделей поведінки зафіксовані у позасімейній комунікації. У сім'ї ж фіксуємо стабільну мовну поведінку: частотність використання української, російської та суржику практично не змінилася під час війни (Діаграма 4).

Така ситуація, на наш погляд, може свідчити про «стійкість» сімейної мовної традиції використовувати певний код під час спілкування з рідними людьми, що, у свою чергу, обумовлено їх тривалими стосунками, сімейною звичкою/традиціями тощо. Зокрема, деякі респонденти із цього приводу заявляли: «*Виявилося що з батьками і старшим братом перейти на українську найважче, досі частіше за все переходжу на російську. Я припускаю, це пов'язано з тим, що з цими людьми я понад 20 років спілкувалася російською, і цей перехід відчувається як штучний та театральний*» (жінка, 25 р.); «*В мене суржик, можу довго пригадувати якесь слово українською, якщо не згадаю, кажу російською. І завжди перемикаюсь на російську, коли спілкуюсь із своїми дітьми, ніяк не перестроюся, наче якийсь бар'єр*» (жінка, 36 р.).

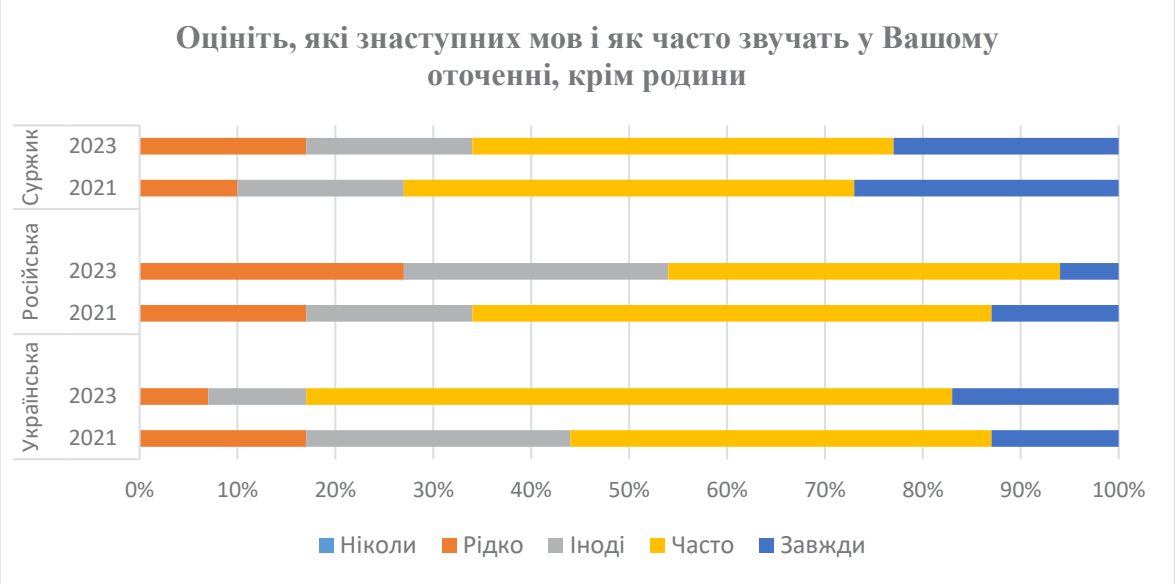
Щодо позасімейної комунікації, то тут виявляються більш виразні тенденції змін, що стосується насамперед частотності використання української та російської мов (Діаграма 5).

Більш активно українська мова стала використовуватись у місті (з 27% у 2020 р. до 50% у 2023 р.), магазині (з 40% до 70% відповідно), транспорті (з 37% до 56%) та на ринку (із 30% до 60%). Відповідно в цих ситуаціях значно зменшилася частотність використання російської мови: у місті – з 60% у 2020 р. до 37% у 2023 р., у громадських місцях – з 56% до 33% (Діаграма 6).

Хоча цілком очевидно, що сьогоднішню активізацію україномовної поведінки зумовила насамперед війна. Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну багато українців стали усвідомлено відмовлятися від використання російської мови як мови агресора. Зокрема, за

Діаграма 4

Діаграма 5

результатами соціологічного дослідження фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Центру Разумкова «Національна культура та мова в Україні: зміни у громадській думці після року війни», у 2022 році зросла частка громадян, які вживають українську мову у повсякденному житті порівняно з 2021 роком. Якщо 2021 року цей показник становив 64%, то 2022-го він зріс до 71%. У той же час рівень вживання російської мови знизився майже на 10% [18].

За нашими спостереженнями, зниження частотності використання російської може відбуватися і за рахунок активнішого використання суржику, на який стали поступово переходити навіть російськомовні мовці. Особливо активно це проявляється у малих, стихійно створених соціальних спільнотах (наприклад, у ситуації розмов у торгових місцях, чергах тощо), які вважаються досить «сприятливими» для використання змішаного мовлення. За словами одного із респондентів, *«у всіх сферах, скажем так, де є спілкування простих людей, можливо використання народної, змішаної мови»*.

Крім того, суржик для деяких російськомовних став умовним кодом-переходом на українську мову і, відповідно, набув позитивного ставлення. Наприклад, порівняйте, як про це говорять самі респонденти: *«У нашому місті, мені здається,*

Діаграма 6

українізація вже сталася. Усе більше людей говорять рідною мовою, не соромляться використовувати замість російської суржик. Якщо сфера послуг повністю стане українською, все піде, як по маслу. У меншості будуть ті, хто послуговуватиметься російською, бо це буде немодно. Модними будуть суржик і українська» (Цукр. 5.09.2022); *«Якщо до переходу в мене була ідеальна російська і дуже погана українська, то зараз в мене ідеальна українська і суржик, замість російської»* (Український кризовий медіа-центр. 1.11.2023).

Висновки. Отже, проведене дослідження засвідчує, що після широкомасштабного вторгнення Росії в Україну почали простежувати виразні трансформаційні процеси, що стосуються визначення власної ідентичності, ставлення до мовної політики, використовуваних у повсякденному спілкуванні мовних кодів, а також безпосередніх моделей мовної поведінки мешканців Одеської та Миколаївської областей.

Сьогодні можемо говорити про формування нової колективної ідентичності, нового колективного українського «Ми». Це виявляється насамперед у самовизначенні себе українцями всіма опитаними респондентами, стовідсотковому переконанні, що українці та росіяни – різні народи (тому неможливо бути одночасно українцем та росіянином), у визнанні обов'язкового володіння українською мовою кожним українцем, визначенні всіма опитуваними рідною мовою українську, яка досить активно стала розкривати свою сутність через метафоричний образ «рідна мова – код нації».

В умовах війни змінилося ставлення громадян до питання про статус державної мови. У 2023 р. всі опитані висловили думку, що єдиною державною мовою має бути українська. При цьому й сама українсько-російська двомовність стала сприйматися більшістю виразно негативно.

На сьогодні фіксуємо виразну активізацію україномовних моделей поведінки та зниження частотності використання російської мови. Найбільш сприятливим для поширення україномовних моделей комунікації є публічний простір. Навіть у ситуаціях розмов з незнайомцями більшість вважає за краще використовувати українську мову, публічно відмовляючись таким чином від ідентифікації з російським світом ворога.

Російська мова, залишаючись для певної частини українців одним із засобів комунікації, поступово зменшує свою частотність вживання у публічному просторі. У сімейній сфері вона поки залишається досить «активним» сімейним кодом, істотно не зменшуючи своєї частоти використання. Безумовно, відмова від ідентифікації з російським світом свідчить про те, що українці не хочуть мати нічого спільного з ворогом, російським агресором. Але безпосередньо в сім'ї вони, очевидно, ще не готові змінювати свої комунікативні моделі поведінки, що зумовлено, на наш погляд, сімейними традиціями, тривалістю контактів з близькими людьми.

Нині простежується динаміка лояльного ставлення до суржику, який під час війни набув деяких нових функцій: для багатьох став маркером «своїх» (причому не лише у сімейній комуніка-

ції, а й при спілкуванні з незнайомцями), а також умовним проміжним кодом для переходу з російськомовної на україномовну поведінку.

Запропонована розвідка засвідчує лише наявність зазначених тенденції. Множинні трансформаційні процеси, що визначаються різними контекстами воєнного часу, життєвими випробуваннями, які торкнулися практично кожного українця, потребують подальшого ретельного дослідження на значному масиві даних.

Список літератури:

1. Blankenhorn R. Pragmatische Spezifika der Kommunikation von Russlanddeutschen in Sibirien: Entlehnung von Diskursmarkern und Modifikatoren sowie Code-switching. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2003.
2. Gradus Research. Градус українського суспільства під час війни / дев'ята хвиля. 2023. URL: https://surl.li/ddbxga (дата звернення – 10.11.2024).
3. Hentschel G., Palinska O. The linguistic situation on the Ukrainian Black Sea coast – Ukrainian,Russian and Suržyk as "native language", "primary code", frequently used codes and codes of linguisticsocialization during childhood. *Russian Linguistics*. 2022. Vol. 46. P. 259–290.
4. Kittel B., Lindner D., Brüggemann M., Zeller J.P., Hentschel G. Sprachkontakt – Sprachmischung – Sprachwahl – Sprachwech-sel. Eine sprachsoziologische Untersuchung der weißrussisch-russisch gemisch-ten Rede „Trasjanka" in Weißrussland. Berlin u. a.: Peter Lang, 2018.
5. Kulyk V. Language and Identity in Post-Soviet Ukraine: Transformation of an Unbroken Bond. *Australian and New Zealand Journal of European Studies*. 2014. Vol. 2013 5(2). P. 14–23.
6. Kulyk V. National Identity in Time of War: Ukraine after the Russian Aggressions of 2014 and 2022. *Problems of Post-Communism*. 2023. 07 July. 1–13.
7. Kulyk V. Is Ukraine a Multiethnic Country? *Slavic Review*. 2022. 81(2). P. 299–323.
8. Kuznietsova T. Changes in the language behavior and language attitude of residents of the Black Sea coast of Ukraine after February 24, 2022. *LingVaria*. 2024. Vol. XIX. № 2 (38). P. 331–348.
9. Racek D., Davidson B.I., Thurner P.W. et al. The Russian war in Ukraine increased Ukrainian language use on social media. *Communications Psychology*. 2024. № 1. Vol. 2. URL: https://www.nature.com/articles/s44271-023-00045-6 (дата звернення – 10.11.2024).
10. Zeller J. P. Attitudes on languages, identities and politics at the Ukrainian Black Sea coast in 2020/21. *Russian linguistics*. 2022. 46 (3). P. 291–311.
11. Ажнюк Б. М. Мовна політика: Україна і світ: Монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021.
12. Безсмертна Н. Війна Росії проти України: реалії, проблеми, перспективи. *Українознавчий альманах*. 2022. Вип. 30. URL: file:///C:/Users/acer/Downloads/447-699-1-SM.pdf (дата звернення – 10.11.2024).
13. Бріцин В., Саплін Ю., Труб В. Рецензія на: Del Gaudio S. On the Nature of Surzyk: a Double Perspective. *Мовознавство*. 2011. № 3. С. 91–92.
14. Всеукраїнське опитування Міжнародного республіканського інституту (IRI). Лютий 2024. URL: NATIONAL SURVEY OF UKRAINE (дата звернення – 10.09.2024).
15. Гентшель Ґ., Целлер Я.П. Мови і коди в центральних регіонах України: думки та атитюди. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2017. № 1. С. 103–127.
16. Гончарова М. Роль мови у формуванні різновидів ідентичностей. *Мова і суспільство*. 2015. № 6. С. 60–69.
17. Гриценко С. Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2022. 2 (32). С. 9–13.
18. Національна культура та мова в Україні: зміни в громадській думці після року війни. Опитування проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова за підтримки програми MATRA з 13 по 21 грудня 2022 року. URL: https://surl.li/chzfpt (дата звернення – 10.11.2024).
19. Дзюбишина-Мельник Н. Суржик і суржикізми: стилістичні ресурси. *Наукові записки НаУКМА, Філологічні науки*. 2010. Т. 111. С. 16–20.
20. Залізняк Г. Мова як індикатор української національної ідентичності та цивілізаційного вибору киян. *Українська мова*. 2023. 2 (86). С. 72–83.
21. Кремінь Т. Російськомовні відкидають «мову ворога», вивчаючи українську. *LB.ua*. 10.06.2022.
22. Кулик В. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. *Збруч*. 7.01.2023.
23. Масенко Л. Конфлікт мов та ідентичностей у пострадянській Україні. К.: Кліо, 2020.
24. Масенко Л. Суржик: між мовою і язиком. К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2011.
25. Матвеєва Н.Р. Війна і ставлення українців до мови. *Українська мова*. 2023. 3 (87). С. 3–18.
26. Матвєєва Н.Р. Двомовність у сучасному комунікативному просторі Києва: монографія. К.: Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2022.

27. Матіяш Б. Напівмовність і внутрішній конфлікт особистості. *Наукові записки НаУКМА*. 2002. Т. 20. С. 16–20.

28. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008.

29. Палінська О. Формування мовної ідентичності мешканців Центру і Півдня України в умовах трикодовості (українська – російська – змішане мовлення). *Українська мова*. 2022. № 2 (82). С. 60–81.

30. Перегуда Є., Малкевич А., Семко В., Ксенич А. Мовна політика в Україні: між символічним насиллям та вільним мовним вибором: монографія. К.: «Бескиди», 2017.

31. Приступенко Т. Реалізація мовної політики в Україні на законодавчому рівні: наслідки та перспективи. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2019. Т 1 (74). С. 13–20.

32. Рєзнік О. Колективна ідентичність за умов війни: від комплексу меншовартості до нації переможців. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 24 липня 2022. URL: https://surl.li/gnteoc (дата звернення – 10.02.2024).

33. Соколова С. Зміни у ставленні українців до мов на тлі повномасштабного вторгнення Росії в Україну. *Українська мова*. 2023. № 1 (85). С. 3–19.

34. Соціологічна група «Рейтинг». 19.03.2022. Шосте загальнонаціональнеопитування: мовне питання в Україні. URL: https://surl.li/lqvvgv (дата звернення – 10.11.2024).

35. Соціологічна група «Рейтинг». 24.07.2022. Десяте загальнонаціональне опитування: Ідеологічні маркери війни. URL: https://surl.li/ezkdnf (дата звернення – 10.11.2024).

36. Труб В. Явище «суржику» як форма просторіччя в ситуації двомовності. *Мовознавство*. 2000. № 1. С. 46–59.

37. Українське суспільство в умовах війни: колективна монографія; за ред. Є. Головахи, С. Макеєва. К.: Інститут соціології НАН України, 2022.

38. Шаркань В. Мови національних меншин Закарпаття в українському медійному дискурсі під час війни. *Українська мова*. 2023. 2 (86). С. 35–53.

39. Шумицька Г.В. Зміни в мовній ідентичності українців під час російсько-української війни: 2022 рік. *Українська мова*. 2022. 4 (84). С. 3–10.

40. Явір В. Питання мови в аспекті нашого духовного буття і національної безпеки. *Література. Фольклор. Проблеми поетики*: зб. наук. пр. К.: Акцент, 2002. Вип. 27. Ч.1. С. 309–326.

41. Як функціонують та завойовують аудиторію неінституціоналізовані новинні телеграм-канали українського сегменту. Аналітичний звіт. К.: ГО «Український інститут медіа та комунікації», 2023. URL: https://surl.li/bbyovn (дата звернення – 10.11.2024).

Kuznietsova T. V. TRENDS OF CHANGES IN LANGUAGE ATTITUDES AND COMMUNICATIVE BEHAVIOR OF UKRAINIANS DURING THE WAR

The article presents the results of a sociolinguistic study conducted in 2020–2021 and 2023 among residents of the Odesa and Mykolaiv regions of Ukraine. The main focus is on the trends of changes that occurred in the language behavior and attitude towards the languages used in everyday communication among the residents of the southern region after the large-scale Russian invasion of Ukraine. The results of the research testify to the formation of the shapes of a collective Ukrainian identity in the South of Ukraine. This is reflected in the attitude of all citizens to the issue of the status of the state language: in 2023, 100% of respondents expressed the opinion that Ukrainian should be the only state language. At the same time, Ukrainian-Russian bilingualism began to be perceived by the vast majority in a distinctly negative way. The activation of Ukrainian-language behavior models and the decrease in the frequency of using the Russian language are observed. The most favorable environment for Ukrainian-language communication models is the public space. Even in conversations with strangers, the majority prefer to use the Ukrainian language, thereby publicly rejecting identification with the hostile Russian world. While Russian remains a means of communication for a certain segment of Ukrainians, its frequency of use in public spaces is gradually decreasing. In the family sphere, however, it remains a relatively "active" family code, without significantly diminishing in usage. This persistence is likely due to strong family traditions and the long-lasting nature of close personal interactions. The dynamics of a loyal attitude towards Surzhyk, which acquired some new functions during the war is observed: it became a marker of "friend", as well as a conditional code for the transition from the Russian-speaking to Ukrainian-speaking behavior.

Key words: *language behavior, language attitude, language identity, southern region of Ukraine, trends of change.*

УДК 81’282.3:821.161.2-3
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/04

Медвідь Н. С.
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

Вихор В. Г.
Приватний вищий навчальний заклад
«Київський медичний університет»

РОЛЬ ДІАЛЕКТІВ У ФОРМУВАННІ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті досліджено роль діалектів у формуванні художнього світу творів Тараса Прохаська та Марії Матіос. Особлива увага приділяється функціям діалектної лексики у текстах зазначених авторів, зокрема її впливу на мовленнєву характеристику персонажів, відтворення етнографічного колориту та формування наративної структури. Проаналізовано механізми використання діалектів у прозі обох письменників, що дозволяють інтегрувати локальні мовні особливості у сучасний літературний дискурс. Встановлено, що діалекти у творі Т. Прохаська сприяють зануренню читача у специфічний мовний простір, де вони не є ізольованими елементами, а стають частиною авторського мовлення, визначаючи унікальний авторський стиль. Доведено, що М. Матіос використовує діалекти для створення соціолінгвістичної характеристики персонажів, відтворення традиційного укладу життя та емоційного заглиблення у психологію героїв. Завдяки використанню регіональної лексики її текст набуває експресивності, а розмовні діалекти стають ключовими для передачі драматизму подій та автентичності життєвих історій. У статті обґрунтовано, що діалекти у творах Т. Прохаська та М. Матіос виконують не лише функцію локального маркера, а й впливають на динаміку розвитку сучасної української літературної мови. Вони забезпечують збереження мовної спадщини, інтегрують регіональні мовні елементи у загальноукраїнський контекст і сприяють розширенню стилістичних можливостей літературного тексту. Висновки дослідження засвідчують значний комунікативний і стилістичний потенціал діалектної лексики у художньому тексті, її здатність інтегруватися в літературний мовний простір та сприяти формуванню авторського ідіостилю. Використання діалектів у сучасній українській літературі розглядається не лише як засіб репрезентації регіонального мовного середовища, а і як ефективний механізм розширення стилістичного спектра тексту, що забезпечує мовну автентичність, експресивність і художню виразність, виокремлюючи кожного письменника в загальному літературному дискурсі.

Ключові слова: *авторський стиль, діалекти, етнографічний колорит, мовна ідентичність, регіональна лексика.*

Постановка проблеми. У сучасному українському літературознавстві дедалі більше уваги приділяється проблемі мовної багатогранності художнього тексту, зокрема ролі діалектів у формуванні його стилістичної та ідейної своєрідності [2; 3; 11; 13]. Використання діалектних елементів у літературних творах є важливим засобом створення автентичного мовного простору, який не лише відображає регіональні особливості мовлення персонажів, а й поглиблює художній світ твору, надаючи йому унікального звучання.

Попри зростаючий інтерес до діалектної лексики в українській літературі, це явище залишається недостатньо дослідженим у контексті сучасного літературного процесу. Функціональна роль діалектних елементів у художньому тексті є надзвичайно важливою, оскільки вони впливають на образність, стильову характеристику персонажів та загальну атмосферу твору. Діалектна лексика сприяє формуванню регіональної ідентичності літературного дискурсу, а також додає творам особливої колоритності. Водночас діалекти впливають на сприйняття твору широкою читацькою аудиторією, оскільки можуть як ускладнювати розуміння тексту, так і збагачувати його зміст.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що нині спостерігається певна стандартизація мовного простору, що може призводити до знецінення регіональної мовної самобутності. Водночас у сучасній українській літературі простежується

тенденція до активного використання діалектів як засобу збереження культурної спадщини та вираження ідентичності. Це відкриває нові перспективи для аналізу функціонального навантаження діалектної лексики та її значення у формуванні художнього світу творів сучасних українських письменників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема використання діалектів у художньому тексті є однією з важливих тем сучасного мовознавства та літературознавства, про що свідчать дослідження таких науковців, як К. Сухорукової, яка розглядає використання діалектизмів у театральному мистецтві [11], та М. Ткачук, яка вивчає питання взаємодії діалектної лексики та літературної норми, зокрема на рівні її фіксації у словниках [12]. Зі свого боку, Ю. Калимон звертається до питань розвитку та функціонування діалектизмів у мові Василя Стефаника [3], наголошуючи, що діалектизми у творах цього автора мають не лише стилістичне, а й історичне значення, оскільки передають особливості соціокультурного середовища тогочасного села. В. Кононенко аналізує функцію діалектизмів у прозових і поетичних текстах сучасної української літератури [4]. Важливий внесок у дослідження регіональної лексики робить В. Грещук, вивчаючи специфіку гуцульських діалектизмів у літературному тексті, їхню стилістичну роль та вплив на формування художньої атмосфери [2]. О. Холодьон зосереджує увагу на граматичних особливостях діалектного мовлення та їхню взаємодію з літературними нормами [13]. Цікавими є наукові розвідки О. Семенюк, яка вказує на те, що гуцульський діалект не лише зберігає свої функції у традиційному мовленні, а й адаптується до нових комунікативних форматів, формуючи нову хвилю зацікавленості регіональними мовними особливостями [8]. А. Аністраненко розглядає питання взаємозв'язку мовної пам'яті та діалектної складової у сучасних історичних романах [1].

Попри наявність численних досліджень у цій галузі, питання залишається актуальним, тому сучасні тенденції використання діалектів у літературі потребують подальшого вивчення.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні ролі діалектів у формуванні художнього світу сучасної української літератури, а також визначенні їхніх функцій.

Виклад основного матеріалу. Діалектизми є невід'ємною частиною мовної палітри української літератури, виконуючи важливу стилістичну, художньо-образну та ідентифікаційну функції. Використання діалектної лексики у художніх творах сприяє створенню мовної характеристики персонажів, відтворенню регіонального колориту, а також збагаченню лексичного фонду загальнонаціональної мови. Згідно з визначенням, «діалектизми (грец. dialektos) – це слова або словосполучення, що не входять до лексико-семантичної системи літературної мови, а належать певному говору або діалекту загальнонаціональної мови» [9]. Науковці класифікують їх за кількома основними ознаками: лексичні діалектизми (бульба, бараболі); словотвірні діалектизми (веселиця, веселівка); семантичні діалектизми (босий кінь – «непідкований», жолоб – «ущелина в горах»); фразеологічні діалектизми (тиць, пиць – і розвиднілося); етнографічні діалектизми (кептар – «одяг», колиба – «курінь») [10, с. 39].

Варто зазначити, що діалектизми виконують у літературних текстах кілька основних функцій, до яких належить характеризація головних героїв, адже використання регіональної лексики у мові персонажа дозволяє відобразити його соціальний статус, походження, культурне середовище [9]. Функція створення місцевого колориту полягає в тому, що діалектизми допомагають передати специфічну атмосферу певного регіону, наблизити читача до особливостей побуту та культури героїв [5]. Окрім того, діалектизми реалізують функцію експресивності та емоційності тексту.

Чимало сучасних українських письменників звертаються до діалектної лексики, щоб підкреслити культурну ідентичність своїх героїв або створити унікальний художній світ. Наприклад, у творчості Івана Байдака, Володимира Лиса, Марії Матіос та Оксани Забужко трапляються регіональні слова, що посилюють образну виразність текстів. У літературі XXI століття діалектизми часто інтегруються у сучасні наративні структури, поєднуючись із молодіжним сленгом, неологізмами та запозиченнями. Таке поєднання створює новий художній простір, у якому минуле і сучасність зливаються у живий мовний потік. Діалекти відіграють важливу роль у формуванні художнього світу сучасної української літератури, збагачуючи її мовну палітру, сприяючи автентичності персонажів і розширюючи межі національного мовного простору.

Тарас Прохасько, один із представників сучасної української прози, активно застосовує діалектну лексику у своїх творах, що зумовлює їхню автентичність та сприяє відтворенню регіонального мовного колориту. Його художній дискурс пов'язаний з Прикарпаттям, а специфічні мовні

особливості цього регіону відіграють важливу роль у формуванні авторського стилю. Використання гуцульських і покутських діалектизмів у його прозі не лише слугує засобом репрезентації локального мовного середовища, а й виконує функцію мовленнєвої характеристики персонажів, надаючи їхнім реплікам природності та експресивності. Завдяки інтеграції діалектної лексики Т. Прохасько відтворює мовний ландшафт певної місцевості та водночас трансформує усну народну традицію, вводячи її в контекст сучасного літературного дискурсу. Це формує специфічну ритмічну та інтонаційну структуру його текстів, що виразно відмежовує їх від нормативної літературної мови.

У своєму творі «Відчуття присутності» [7] Тарас Прохасько часто використовує західноукраїнські мовні особливості, наприклад:

«Під ліжником було дуже тепло, а в кімнаті так холодно, що відчувалося аж легенями» (ліжник – карпатський регіон, Галичина, означає вовняне покривало);

«У кишені фланелевої сорочки Памва знайшов пачку жетану, видобув дві сиґарети і навпомацки закурив просто у ліжку, пообіцявши собі встати після них, скурених одна за одною» (жетан – назва сигарет, сиґарета – західноукраїнська орфографія);

«Все ж він мало не спізнився до поїзда, шукаючи за ними» (західноукраїнська конструкція «шукати за ними» замість літературного «шукати їх»);

«Горіхи не бувають неоковирними без листя, вони радше стають подібними на графіку Гніздовського» (неоковирний – регіоналізм);

«Вліз всередину, ліг на ноші, втягнув лице у плащ, ще накрився коцом і заснув» (коц – у літературній мові частіше «ковдра», галицький діалектизм);

«Колишні ґалереї були зашклені і пристосовані під спіжарки і комірки» (ґалереї – використання «ґ» замість «г» є характерним для галицької орфографічної традиції; спіжарка – діалектне слово, що означає «кладова» або «комора».);

«Від цілого ряду інших вілл ця відрізнялася тим, що у всіх вікнах світилося» (вілла – у цьому контексті може бути вплив польської мови, де слово «willa» має ширше використання.).

Отже, текст має деякі діалектні риси, переважно орфографічні (через використання «ґ») та лексичні, що вказують на вплив західноукраїнської мовної традиції. Однак він не є насиченим діалектизмами у такій мірі, щоб його було складно зрозуміти загальноукраїнському читачеві.

Марія Матіос, одна з найбільш впливових постатей сучасної української літератури, активно інтегрує діалектну лексику у свої твори, що забезпечує їм високу мовну автентичність та регіональну ідентичність. Її художній світ пов'язаний із Буковиною – рідним для письменниці регіоном, а мовна структура її текстів відображає багаторівневу варіативність народного мовлення цього ареалу.

Діалектизми у творах М. Матіос виконують комплексну художню функцію: вони не тільки моделюють автентичне мовне середовище персонажів, але й виступають засобом їхньої соціолінгвістичної характеристики, позначаючи належність до конкретного культурного простору. Використання регіональної лексики дозволяє авторці не просто передавати мовні особливості окремої місцевості, а й формувати наративну атмосферу, що віддзеркалює життєвий уклад і ментальність героїв. Крім того, застосування діалектизмів у художньому дискурсі Матіос відіграє важливу роль у збереженні та популяризації регіональної мовної спадщини. Через інтеграцію народної мовної традиції у сучасний літературний текст письменниця сприяє репрезентації локальних особливостей української мови на національному рівні, одночасно формуючи стилістично насичений художній простір, що вирізняє її прозу в межах сучасного літературного процесу.

Роман у новелах «Майже ніколи не навпаки» [6] Марії Матіос містить діалектизми, які впливають на лексику, орфографію, синтаксис, семантику та фразеологію. Розглянемо деякі приклади:

«Ото й увесь спільний ґешефт» (ґешефт – запозичене з німецької (Geschäft), у діалектному вжитку означає «справа», «угода», «бізнес»);

«Проте, надивившись не так на щоденні Доцині риганці довкруж стайні, як на тліючу на попіл невістку...» (риганці – діалектне слово, що означає «блювота»; довкруж – діалектизм, у літературній мові частіше «навколо»);

«Як уродить каліку – не біда. Вигодують. А як Доця вмре під час пологів, то Павлові треба буде женитися» (уродити – у літературній мові частіше «народити»);

«Мачуха – не хліб пшеничний» (стійкий фразеологізм, притаманний західноукраїнським говіркам);

«Та ба… хіба що лише згадати…» (та ба – розмовне західноукраїнське слово, що означає «ну ось», «отож»);

«Павло, Василина це добре знала, вдачею, а токмо, чоловічим гоном, пішов у Кирила»

*(*а токмо – діалектний вислів, що означає «а саме», «зокрема»; чоловічий гон – регіональний вираз, що означає «чоловіча натура»);

«Ослухатися чоловіка в їхній фамілії не було права» (фамілія – у діалектному вжитку означає «родина»);

«Проте ніхто не знав, що Кирило віддав би маєток, аби лише дізнатися ім'я нелюда, який упокоїв його невинну дитину» (упокоїв – застаріле або діалектне слово, що означає «вбив», «спричинив смерть»);

«А литочку самої ґаздиньки вразила ласиця» (литочка – зменшене діалектне слово від «литка» (нижня частина ноги); ґаздинька – західноукраїнське слово, що означає «господиня дому»).

Отже, діалектизми відіграють важливу роль у формуванні художнього світу творів сучасної української літератури, особливо в текстах письменників, чия творчість тісно пов'язана з регіональною специфікою. У цьому аспекті особливу увагу привертають твори Тараса Прохаська та Марії Матіос, у яких діалектні елементи виконують низку важливих функцій.

Функція відтворення мовної стихії регіону та етнографічної автентичності у прозі Тараса Прохаська, зокрема у збірці «Відчуття присутності», реалізується через активне використання діалектної лексики – характерних слів, синтаксичних конструкцій та інтонаційних особливостей. Його мовна структура підкреслює органічність персонажів у природному середовищі. Діалектизми у цьому контексті не просто позначають певні реалії, а й створюють ефект занурення у локальний мовний простір.

У романі «Майже ніколи не навпаки» Марії Матіос використання діалектів також є маркером регіональної самобутності. Оскільки події твору розгортаються у буковинському селі, мовлення персонажів насичене буковинськими й гуцульськими діалектизмами, які надають тексту документальності та відтворюють специфіку народного мовлення. Через такі лексеми, як фосу, колоша, битий світ, авторка не лише демонструє багатство місцевої говірки, а й формує історичну правдивість наративу.

В обох творах діалектизми функціонують як засоби ***індивідуалізації мовлення героїв***. У збірці «Відчуття присутності» герої спілкуються «неквапливою» мовою, у якій переплітаються літературна українська, діалектні елементи та розмовні конструкції. Вибір мовних засобів для кожного персонажа є показовим: персонажі, які міцно вкорінені в гуцульсько-покутську реальність, використовують більше діалектної лексики, тоді як ті, що прагнуть вийти за межі традиційного середовища, тяжіють до літературної мови. У романі «Майже ніколи не навпаки» мовлення персонажів є своєрідним віддзеркаленням їхнього світогляду. Старші герої використовують більше гуцульських і буковинських слів, що підкреслює їхню прив'язаність до традиційного способу життя. Водночас молодші герої, які опинилися в нових соціальних умовах, демонструють змішане мовлення, що вказує на процеси мовної адаптації.

Діалектизми у творах обох письменників є не лише засобом побудови мовлення персонажів, а й важливим компонентом ***стилістичної виразності тексту***. У Тараса Прохаська вони формують ритмічну й інтонаційну структуру тексту, створюючи відчуття медитативності та злиття персонажів із простором, що є характерною рисою його письма. У збірці «Відчуття присутності» діалектні лексеми вплетені в загальну структуру тексту так, що вони не виділяються як чужорідні, а стають органічною частиною авторської мови.

Марія Матіос, навпаки, використовує діалектизми для ***підсилення експресивності***. Її текст насичений емоційно забарвленими словами, фразеологізмами та сталими народними висловами, що додає йому динамічності, а також психологічної глибини. Вона застосовує розмовну, навіть грубу народну лексику для передачі внутрішнього світу героїв та їхніх переживань.

Обидва письменники по-своєму інтегрують діалектизми у літературний дискурс, однак їхній підхід до мовної структури тексту має спільну рису: вони не просто зберігають регіональну лексику, а й роблять її частиною загального художнього світу твору. Т. Прохасько у своїй прозі демонструє можливість гармонійного поєднання літературної української з діалектними елементами, що надає тексту унікального авторського ритму. М. Матіос, навпаки, використовує діалекти як виразний стилістичний засіб, який допомагає розкрити драматичний, психологічно напружений наратив.

Використання діалектів у їхніх творах свідчить про те, що українська література є відкритою до лінгвістичних експериментів, де регіональні мовні особливості не лише не конфліктують із загальноукраїнською мовною нормою, а й активно її доповнюють і розширюють.

Висновки. Аналіз діалектних елементів у збірці «Відчуття присутності» Тараса Прохаська та романі «Майже ніколи не навпаки»

Марії Матіос демонструє, що діалектизми відіграють значну роль у сучасній українській літературі. Вони виконують не лише декоративну функцію, а і є потужним засобом формування художнього світу, допомагають авторам створювати більш виразні образи, підкреслювати локальні особливості, зберігати культурну спадщину та модернізувати мовний ландшафт сучасної прози й поезії.

Подальше дослідження функціонального навантаження діалектної лексики у творчості сучасних українських письменників дозволить глибше зрозуміти механізми її використання та вплив на читацьке сприйняття.

Список літератури:

1. Аністраненко А. Непомітні докорінні зміни: пам'ять і забування у історичній прозі сучасної української літератури. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2017. № 4. С. 174–179.
2. Грещук В. Гуцульська діалектна лексика в романі С. Скляренка «Карпати». *Українська мова*. 2018. № 4. С. 101–111.
3. Калимон Ю. О. Діалектна лексика новел Василя Стефаника: діахронійний аспект. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 23, т. 2. С. 213–217.
4. Кононенко В. І. Діалектна стихія в українських художніх текстах. *Українська мова*. 2021. № 1. С. 116–121.
5. Літературна енциклопедія. URL: https://www.ukrlib.com.ua/dic/show.php?w=56
6. Матіос М. Майже ніколи не навпаки. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=15296
7. Прохасько Т. Відчуття присутності. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3615
8. Семенюк О. А. Гуцульський діалект в українському Youtube-просторі (на матеріалі відеоблогу Ірини Вихованець «Ліжник-TV»). *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 22, т. 2. С. 23–28.
9. Словник літературознавчих термінів. URL: https://onlyart.org.ua/dictionary-literary-terms/dialektyzmy/
10. Словник-довідник літературознавчих термінів / упор.: О. В. Бобир, В. Й. Буденний, О. Б. Мамчич та ін.; за ред. О. В. Бобиря. Чернігів: В. М. Лозовий, 2016. 132 с.
11. Сухорукова К. С. Діалектизм як засіб мовленнєвої характерності в створенні сценічного образу. *Вісник Національної Академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2020. № 4. С. 210–215.
12. Ткачук М. Діалектна мова і нормативна лексикографічна практика. *Українська мова*. 2018. № 3. С. 54–66.
13. Холодьон О. Синтаксична й семантична валентність дієслів: діалект vs літературна мова. *Філологічний часопис*. 2021. № 1. С. 141–156.

Medvid N. S., Vykhor V. H. THE ROLE OF DIALECTS IN SHAPING THE ARTISTIC WORLD OF CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERATURE

The article examines the role of dialects in shaping the artistic world of Taras Prokhasko and Maria Matios. Particular attention is paid to the functions of dialectal vocabulary in the texts of these authors, in particular, its influence on the speech characteristics of characters, the reproduction of ethnographic color, and the formation of narrative structure. The author analyzes the mechanisms of using dialects in the prose of both writers, which allow integrating local linguistic features into modern literary discourse. It has been established that dialects in T. Prokhasko's work contribute to the immersion of the reader in a specific linguistic space, where they are not isolated elements but become part of the author's speech, defining the author's unique style. It is proven that M. Matios uses dialects to create a sociolinguistic characterization of the characters, to recreate the traditional way of life, and to emotionally delve into the psychology of the characters. Through the use of regional vocabulary, her text becomes more expressive, and colloquial dialects become key to conveying the drama of events and the authenticity of life stories. The article substantiates that dialects in the works of T. Prokhasko and M. Matios perform not only the function of a local marker, but also influence the dynamics of the development of the modern Ukrainian literary language. They ensure the preservation of the linguistic heritage, integrate regional linguistic elements into the all-Ukrainian context, and contribute to the expansion of the stylistic possibilities of literary texts. The conclusions of the study demonstrate the significant communicative and stylistic potential of dialectal vocabulary in a literary text and its ability to integrate into the literary language space and contribute to the formation of the author's idiom. The use of dialects in contemporary Ukrainian literature is seen not only as a means of representing the regional linguistic environment, but also as an effective mechanism for expanding the stylistic spectrum of the text, ensuring linguistic authenticity, expressiveness, and artistic expressiveness, and distinguishing each writer in the general literary discourse.

Key words: *author's style, dialects, ethnographic flavor, linguistic identity, regional vocabulary.*

УДК 811.161.2’367.2/.3
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/05

Межов О. Г.
Волинський національний університет імені Лесі Українки

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА, ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНА ТА КОМУНІКАТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ РЕЧЕНЬ З ІМПЛІЦИТНОЮ КАУЗАЛЬНІСТЮ

У статті здійснено комплексний аналіз семантико-синтаксичної, формально-граматичної та комунікативної організації речень з імпліцитною каузальністю в текстах сучасної української медіапубліцистики (на матеріалі інтернет-видання «Українська правда» 2010–2024 рр.). Окреслено синтаксемну структуру простих речень з імпліцитною каузальністю та лексичне наповнення базового дієслівного предиката і валентно зумовлених субстанційних компонентів. Виявлено морфологічні та позиційні варіянти ядрових синтаксем на формально-граматичному рівні речення. Встановлено деривaційні зв’язки простих речень, ускладнених імпліцитною каузальністю, зі складнопідрядними конструкціями. Схарактеризовано актуальне членування висловлень з імпліцитною каузальністю та їхній лінгвопрагматичний потенціал.

Предикативним ядром простих речень з імпліцитною каузальністю можуть виступати зв’язкові дієслова різної семантики, зокрема із семою сприяння / несприяння, валентність яких передбачає дві облігаторні синтаксеми: суб’єктну й об’єктну з додатковими каузальними значеннями (відповідно причини або умови і наслідку). Суб’єктна синтаксема завжди оформлена називним відмінком і корелює на формально-граматичному рівні з підметом, а об’єктна у формально-синтаксичній позиції керованого члена речення – різними морфологічними варіянтами: знахідним, родовим, давальним, а також прийменниково-відмінковими формами абстрактних іменників. Проаналізовані прості речення з імпліцитною каузальністю є синтаксичними дериватами й синонімами складнопідрядних речень причини або умови, що засвідчують відповідні трансформації конструкцій. У медіатекстах мовець (автор) з метою мовної економії та посилення експресивності зазвичай вживає лаконічніші висловлення, актуалізуючи об’єктну пропозицію, що виступає ремою висловлення, тоді як суб’єктна пропозиція виконує комунікативну функцію теми.

Ключові слова: *каузальність, імпліцитність, речення, синтаксема, предикат, дієслово, іменник, суб’єкт, об’єкт, відмінок.*

Постановка проблеми. У функційно зорієнтованій лінгвоукраїністиці кінця XX – початку XXI ст. простежуємо тенденцію до багаторівневого аналізу речення, зокрема співвідношення його семантико-синтаксичної, формально-граматичної та комунікативної структур. Із семантичного погляду речення як мовний знак віддзеркалює предмети, явища позамовної дійсности, їхні ознаки, властивості через сукупність взаємопов’язаних субстанційних і предикатних синтаксем, які на формально-синтаксичному рівні реалізуються у позиціях головних та другорядних членів речення, а на комунікативному – теми або реми. У системі мови семантично елементарне просте речення формує валентність базового предиката і зумовлені нею суб’єктні, об’єктні, адресатні, інструментальні синтаксеми. Семантично неелементарне (ускладнене) просте речення містить, крім цих синтаксем, вторинні предикатні: адвербіальні, атрибутивні, модальні [2, с. 93–160; 4, с. 99–140].

У системі мовлення відповідно до контексту, комунікативної ситуації, інтенції мовця компоненти речення можуть мати як експліцитний, так і імпліцитний вияв. Експліцитне вираження синтаксем передбачає їх обов’язкове лексичне наповнення і граматичне оформлення, що полегшує сприйняття змісту висловлення реципієнтом. Імпліцитність, навпаки, пов’язана з лексико-граматичною елімінацією окремих компонентів речення або їх додатковими прихованими (завуальованими) значеннями, що нерідко утруднює відтворення (декодування) інформації з боку адресата мовлення. Н. В. Гуйванюк констатувала наявність «крім основної змістової лінії у комунікативній структурі, ще й додаткових змістових ліній, виражених імпліцитно (контекстуально чи підтекстово)» [6, с. 389–390]. Одна з таких додаткових

змістових ліній найчастіше пов'язана з широко представленою в різних стилях мови імпліцитною каузальністю, яка ускладнює семантичну структуру простого речення, не впливаючи на його формально-граматичну організацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія каузальності в експліцитному вияві стала об'єктом наукового студіювання багатьох українських мовознавців, які розглядали її крізь призму різнотипних граматичних одиниць: прийменників і синтаксем (І. Р. Вихованець [3, с. 222–224; 2, с. 147–150]), сполучників (К. Г. Городенська [5, с. 71–76]), складних речень і текстових одиниць (Р. О. Христіанінова [12, с. 189–207], Л. І. Дубовик [7, с. 5–11]), простих речень (М. І. Степаненко [11, с. 189–194]). Меншою мірою в українському мовознавстві досліджено імпліцитну каузальність (І. Р. Вихованець [2, с. 161–166], Н. В. Гуйванюк [6, с. 309–323], І. М. Кучман [8, с. 11–13], А. О. Малявін [9, с. 10–13]). Отож, системного вивчення потребує проблема засобів репрезентації імпліцитної каузальності на семантико-синтаксичному, формально-граматичному та комунікативному рівнях речення.

Постановка завдання. Мета пропонованої статті – здійснити комплексний аналіз семантико-синтаксичної, формально-граматичної та комунікативної організації речень з імпліцитною каузальністю в текстах сучасної української медіапубліцистики на матеріалі інтернет-видання «Українська правда» 2010–2024 рр. (далі – УП).

Основні **завдання** публікації: 1) окреслити синтаксемну структуру простих речень з імпліцитною каузальністю та лексичне наповнення базового дієслівного предиката і валентно зумовлених субстанційних компонентів; 2) виявити морфологічні та позиційні варіянти ядрових синтаксем на формально-граматичному рівні речення; 3) встановити деривaційні зв'язки простих речень, ускладнених імпліцитною каузальністю, зі складнопідрядними конструкціями; 4) схарактеризувати актуальне членування висловлень з імпліцитною каузальністю та їхній лінгвопрагматичний потенціал.

Виклад основного матеріалу. Каузальність, як зазначала Н. В. Гуйванюк, – це семантико-синтаксична категорія, що вказує на подію або явище, які породжують іншу подію чи явище, викликають дію, стан, зміну ознаки, тобто виражає причиново-наслідкові відношення [6, с. 390]. За І. Р. Вихованцем, каузальність охоплює такі семантичні різновиди: причину-перешкоду, результат, імперативну причину, привід тощо [1, с. 248]. На нашу думку, каузальність доцільно розглядати ширше: не лише як причиново-наслідкові відношення, а й умовно-наслідкові, адже не лише причина, а й умова може породжувати, викликати, передбачати, зумовлювати інші події чи явища. Експліцитна каузальність представлена в українській мові насамперед обставинними синтаксемами причини та умови у прислівникових, прийменниково-відмінкових формах, підрядними частинами відповідних сполучникових складних речень. Імпліцитна каузальність нерідко завуальована у відокремлених дієприслівникових, дієприкметникових, прикметникових, прикладкових зворотах, складносурядних і безсполучникових реченнях. Особливим різновидом граматичних конструкцій з імпліцитною каузальністю є прості речення суб'єктно-предикатно-об'єктної семантичної організації. Їх основну змістову лінію структурують суб'єкт-номінатив, пропозиційний зв'язковий предикат та об'єкт-акузатив або інший об'єктний відмінок. Каузальна змістова лінія виражена імпліцитно на рівні додаткових значень, прихованих у суб'єктній, предикатній та об'єктній синтаксемах.

Синтаксичним центром таких реченнєвих побудов є дієслівні предикати, які мають зафіксовані у Словнику української мови [10] значення, проте у функції напівзв'язкових (невласне-зв'язкових) компонентів виступають за таких умов: 1) вони синонімічні з власне-зв'язковими дієслівними формами *призводити, спричинювати, зумовлювати* і здатні виражати причиново-наслідкові та умовно-наслідкові відношення (див. І. Р. Вихованець [2, с. 164–165]); 2) прості речення з ними можна трансформувати у відповідні семантичні типи складнопідрядних речень зі сполучниками *тому що, через те що, оскільки, якщо* і под.; 3) вони валентно прогнозують каузативно-суб'єктний компонент, виражений абстрактним субстантивом, а не іменником зі значення особи чи конкретного предмета. До них можна зарахувати передовсім особові дієслівні форми із семою "сприяння / несприяння".

Найчіткіше її передає дієслово *сприяти* – "позитивно впливати на що-небудь"; "створювати відповідні умови для здійснення, виконання і т. ін. чого-небудь"; "подавати допомогу в чому-небудь", "бути причиною або наслідком виникнення, існування і т. ін. чого-небудь"; "створювати, викликати бажання виконувати яку-небудь дію" [10, т. 9, с. 601], вжите у значенні *зумовлювати, спричинювати*, напр. … ***пожвавлення*** *економічної активності малого бізнесу* ***сприяло*** *також* ***збільшенню*** *обсягів сплати податку на доходи фізичних осіб* (УП, 5.08.2012). Вже в самих лексичних значеннях цього дієслова

закладено його пропозиційний характер – здатність конструювати прості речення із семантико-синтакичними відношеннями зумовленості (умовно-наслідковими або причиново-наслідковими), що унаочнюють відповідні трансформації, пор.: ***Вакцинація*** *від ковіду* ***сприяє*** *легшому перебігу* (УП, 17.01.2022) ← ***Якщо вакцинуватися,*** *перебіг ковіду буде легшим*; *Відповідно,* ***боротьба за свою ідентичність*** *сприяє внутрішньому усвідомленню та бажанню кожного українця проживати власне життя зі своїми традиціями, святами тощо* (УП, 28.06.2023) ← ***Якщо боротися за свою ідентичність****, прийде внутрішнє усвідомлення та бажання кожного українця проживати власне життя зі своїми традиціями, святами тощо*. Ядром згорнутої об'єктної пропозиції є давальний відмінок віддієслівного іменника, валентність якого уможливлює додавання правобічних синтаксем для розширення змісту висловлення.

Іноді в ЗМІ неправомірно вживають дієслово *сприяти* в контекстах з негативною оцінною семантикою, напр.: …***перебування*** *підозрюваного на посаді* ***сприяло вчиненню*** *кримінального правопорушення* (УП, 11.08.2017); ***Діяльність*** *затриманого* ***сприяла фінансуванню*** *та подальшій* ***злочинності*** *незаконних збройних формувань ДНР* (УП, 30.08.2015); *«Збройні» помилки Німеччини: чому політика Берліна часом* ***сприяє*** *конфліктам у світі* (заголовок) (УП, 25.01.2022). Доцільно заміняти його предикатом *призводити*.

Близька за значенням до дієслова *сприяти* лексема *стимулювати,* напр.: *Як допомога Україні* ***стимулює*** *американську економіку та* ***сприяє*** *створенню робочих місць у США* (заголовок) (УП, 28.11.2023). Як синоніми, вжиті в одному висловленні, вони увиразнюють його позитивну конотацію.

Негативну оцінну семантику вносить дієслівний предикат із заперечною часткою *не*, пор.: *Це неправильний вибір, який* ***не сприяє*** *справі миру* (УП, 23.10.2024); *Прессекретар президента Росії Дмитро Пєсков заявив, що вибух на нафтобазі у Бєлгороді* ***не сприяє*** *створенню комфортних умов для продовження переговорів* (УП, 01.04.2022).

Дієслово із семою сприяння *гарантувати* – "давати гарантію у чому-небудь" [10, т. 2, с. 29], вжите у значенні *зумовлювати* "бути причиною чого-небудь, викликати щось; спричиняти" [10, т. 3, с. 730] або *спричинювати* "бути наслідком чого-небудь" [10, т. 9, с. 600], може функціонувати як зв'язковий пропозиційний предикат для вираження умовно-наслідкових відношень між суб'єктною та об'єктною синтаксемами у простому реченні, напр.*: Диференційований* ***підхід гарантує успіх*** (УП, 3.08.2015) ← *Якщо диференційовано* ***підходити, успіх гарантовано****; Безпечне* ***опалення*** *домівок* ***гарантує безпеку*** *життя людей* (УП, 30.06.2013) ← *Якщо безпечно* ***опалювати*** *домівки, життя людей* ***буде в безпеці****;* ***Зміцнення*** *східного флангу НАТО* ***гарантує захист*** *Польщі від агресивної поведінки Росії* (УП, 10.03.2016) ← *Якщо з****міцнювати*** *східний фланг НАТО, Польща буде захищена від агресивної поведінки Росії; …* ***навчання*** *у Львівському університеті гарантує подальше* ***працевлаштування*** (УП, 2.04.2014) ← *Якщо* ***навчатися*** *у Львівському університеті, подальше* ***працевлаштування*** *гарантовано*. Віддієслівні іменники у суб'єктній та об'єктній позиції дають змогу розгорнути їх у предикативні одиниці, що демонструють наведені попереду трансформації. Відношення зумовленості зберігатимуться й у випадку функціонування в цих позиціях субстантивів, що не мають прямих дієслівних відповідників, пор.: *Президент Фінляндії: лише справедливий* ***мир*** *для України* ***гарантує*** *безпечніше* ***майбутнє*** (УП, 19.06.2023); *Президент зазначив, що* ***угода гарантує*** *своєчасну безпекову допомогу* (УП, 28.05.2024) (тут угода як вид документа), оскільки реципієнт їх відтворюватиме у свідомості дещо модифіковано з додаванням релевантного віддієслівного іменника, пор.: *Лише* ***настання*** *справедливого* ***миру*** *для України* ***гарантує*** *безпечніше* ***майбутнє; Підписання угоди гарантує*** *своєчасну безпекову допомогу.* Як бачимо з наведених трансформацій, уведений віддієслівний іменник заступив центральну суб'єктну позицію, внаслідок чого інший іменник перемістився у присубстантивну залежну позицію, набувши форми непрямого родового відмінка.

Сему "несприяння" містять три дієслова: *заподіювати, заважати, перешкоджати.* Словник української мови витлумачує їх так:

заподіювати – "завдавати чогось, робити кому-небудь щось неприємне, важке, болюче, "викликати щось, спричинятися до чого-небудь (звичайно неприємного)" [10, т. 3, с. 271], синонімічне до *спричиняти*, *призводити*, напр.: *… умисне* ***знищення*** *або* ***пошкодження*** *чужого майна…* ***заподіяло шкоду*** *у великих розмірах* (УП, 04.03.2011); *…****перевищення*** *влади і службових повноважень…* ***заподіяли збитки*** *громаді на значну суму* (УП, 17.07.2013); *…****застосування*** *гумової палиці* ***заподіяли*** *тілесні* ***ушкодження***

(УП, 14.06.2013); *Бойові* ***дії заподіяли*** *значну* ***шкоду*** *цивільному населенню в цих районах* (УП, 29.02.2024); *І це також наша позиція, що Росія має платити за руйнування, які* ***заподіяла****, за цю війну* (УП, 12.09.2024);

заважати – "бути на перешкоді кому-, чому-небудь, ставати перешкодою в чому-небудь; перешкоджати" [10, т. 3, с. 35], вжите у значенні *не зумовлювати, не спричинювати,* напр.: ***Окупація*** *Росією Криму та Донбасу* ***заважає*** *Україні* ***провести*** *черговий* ***перепис*** *населення* (УП, 09.10.2017); *...* ***шторм заважає проведенню операції*** *з порятунку екіпажу судна* (УП, 29.07.2017); *На думку 54% опитаних* ***корупція*** *– це хвороба, яка* ***заважає розвитку*** *суспільства* (УП, 04.02.2016);

перешкоджати – "бути перепоною для чого-небудь"; "створювати завади, заважати, забороняти кому-, чому-небудь" [10, т. 11, с. 322], синонімічне до *заважати*, напр.: *…****порушення*** *режиму припинення вогню з боку проросійських бойовиків* ***перешкоджає*** *політичному* ***врегулюванню*** (УП, 06.06.2016); ***Наявність неузгодженості*** *нормативно-правових актів* ***перешкоджає оновленню*** *підходів вивчення навчального предмета «Захисту України»* (УП, 23.04.2024); *...часта* ***зміна*** *керівництва міністерства* ***перешкоджає*** *його* ***реформуванню*** (УП, 07.07.2013).

У деяких випадках такі дієслова можуть вживатися з позитивною конотацією, чому сприяє контекст, пор.: *Ефективна робота цих пристроїв* ***ускладнює*** *роботу систем зв'язку й* ***перешкоджає*** *ворогу досягати своїх цілей* (УП, 22.11.2024); *Щеплення* ***перешкоджає*** *інфікуванню, а також розвитку хронічних наслідків у 96% випадків* (УП, 29.04.2024). Нейтралізує негативну семантику й заперечна частка *не*, пор.: *…ця* ***угода не перешкоджає збереженню*** *або створенню митних союзів* (УП, 10.09.2014); *Ніщо* ***не заважає*** *деяким членам ЄС уповільнювати євроінтеграцію України* (УП, 10.05.2024); *Утім, хвороба* ***не заважає*** *дівчині досягати успіху* (УП, 21.11.2024).

В аналізованих конструкціях з дієсловами сприяння / несприяння суб'єктну пропозицію (умову) формують іменники в називному відмінку, а об'єктну (наслідку) – у знахідному (при зв'язковому предикатові *заподіювати*) і давальному (при зв'язкових предикатах *заважати, перешкоджати*).

Семи "сприяння" або "несприяння" залежно від контексту містить також дієслово *створювати*, пор.: *Приватизація не лише* ***створює переваги*** *від залучення інвестицій, а й* ***допомагає*** *боротися з корупцією* (УП, 28.08.2018); *Така наближеність до Туреччини міністра та його оточення* ***створює серйозні перешкоди*** *для розбудови довірливої співпраці з нашим стратегічним партнером – США* (УП, 06.09.2024).

Дієслова *вимагати і потребувати* мають кілька значень, але у функції напівзв'язкових компонентів виступають як синоніми лише в одному з них:

вимагати – "зобов'язувати до чого-небудь, змушувати робити саме так; потребувати чого-небудь" [10, т.1, с. 427], напр.: *Це* ***випадок*** *надзвичайної важливості і* ***вимагає*** *надзвичайних* ***заходів*** (УП, 22.10.2017); *…інтегроване* ***управління*** *кордонами* ***вимагає*** *ефективної* ***співпрац****і між відомствами, які до цього залучені* (УП, 19.08.2017); *…****торгівля*** *органічною продукцією* ***вимагає*** *уніфікованих та прозорих* ***правил*** *на всіх етапах* (УП, 10.06.2013); *…на окремих ділянках* ***ситуація «вимагає*** *від українських військ* ***проведення маневру»*** (УП, 21.06.2024); *Нова* ***угода****, узгоджена в суботу,* ***вимагає*** *від багатих країн, включаючи США і європейські держави,* ***надавати*** *по 300 мільярдів доларів щороку до 2035 року…* (УП, 24.11.2024);

потребувати – "вимагати певних умов для розвитку, виконання, здійснення і т. ін. чого-небудь" [10, т. 7, с. 423], напр.: *...****«ініціатива»*** *Путіна про місію ООН* ***потребує*** *ґрунтовного* ***вивчення*** 08.09.2017; *...****боротьба*** *з корупцією має вирішальне значення і* ***потребує*** *подальшого* ***прискорення*** *та інтенсифікації* (УП, 15.07.2017; *...****звільнення*** *заручників* ***потребує*** *невідкладного* ***вирішення****…* (УП, 07.04.2017); *США готові надіслати Україні більше озброєння, яке* ***потребує*** *підготовки бійців ЗСУ* (УП, 12.04.2022); *Але є і такі проблеми захисту прав військовослужбовців, вирішення яких* ***потребує*** *внесення змін до законодавства* (УП, 21.11.2024).

Хоч вони й не виявляють чітких синонімічних зв'язків з дієсловами *зумовлювати, спричинювати, призводити,* однак у валентному сполученні з абстрактними іменниками частково вносять в семантику речення каузативні значеннєві відтінки. Сема "сприяння" у таких конструкціях має завуальований характер, пор.: *Ефективна співпраця сприятиме інтегрованому управлінню; Зміни до законодавства сприятимуть вирішенню проблем.*

Функційним еквівалентом дієслів *зумовлювати, спричинювати, призводити* може виступати предикат *мати* з прихованою семою "несприяння", пор.: *Бездіяльність* ***має*** *серйозні наслідки для майбутніх поколінь* (УП, 19.06.2024) і *Бездіяльність*

зумовить *серйозні наслідки для майбутніх поколінь; Бездіяльність* ***спричинить*** *серйозні наслідки для майбутніх поколінь; Бездіяльність* ***призведе до*** *серйозних наслідків для майбутніх поколінь; Бездіяльність* ***не сприятиме*** *майбутнім поколінням.* Трансформації простих конструкцій у складнопідрядні чи складносурядні чіткіше демонструють умовно-наслідкові та причиново-наслідкові відношення: ***Якщо*** *не діяти, виникнуть серйозні наслідки для майбутніх поколінь; Настануть серйозні наслідки для майбутніх поколінь,* ***бо*** *ніхто не діє; Ніхто не діє,* ***так що*** *настануть серйозні наслідки для майбутніх поколінь; Ніхто не діє,* ***і тому*** *настануть серйозні наслідки для майбутніх поколінь.* Імпліцитну каузацію виражають також прості речення з іншими зв'язковими предикатами, які містять завульовану сему "сприяння / несприяння" (див. далі приклади).

Як видно з наведених прикладів, у каузативних конструкціях зі зв'язковими пропозиційними предикатами суб'єктна синтаксема завжди оформлена називним відмінком, а об'єктна – різними морфологічними варіантами: знахідним, родовим, давальним, а також прийменниково-відмінковими формами абстрактних іменників, напр.: ***Вивезення*** *українських учнів до РФ* ***викликало обурення*** *в Раді* (УП, 17.08.2017); *Безумовно, мінські* ***домовленості вселяють надію*** *щодо припинення війни та проголошення миру* (УП, 13.02.2015); ***Розслідування*** *справ* ***не гарантує*** *швидких судових* ***рішень*** (УП, 10.06.2016); *...****застій*** *в уряді* ***заважає проведенню*** *ефективних реформ* (УП, 27.03.2017); *Сам факт* ***складання*** *Присяги* ***настроює на*** *відповідальне* ***ставлення*** *до Скаутської Великої Гри* (УП, 14.11.2016); ***Експансія*** *військової інфраструктури НАТО на схід* ***не може не призводити до*** *відповідних* ***дій*** *Росії* (УП, 02.12.2015); ***До написання*** *цієї статті* ***наштовхнули*** *прочитані мною і катастрофічно несумісні з 18-літтям незалежності України* ***коментарі*** *окремих осіб* (УП, 28.08.2010).

Потрапляння конкретних іменників-назв осіб (переважно за родом діяльності) у позицію називного відмінка з функцією каузованого суб'єкта є наслідком трансформації базових (вихідних) конструкцій, за яких абстрактний іменник нівелюється або пересувається із центральної підметової позиції у позицію керованого компонента, а його місце заступає іменник конкретної семантики, пор.: *Прем'єр підкреслив, що* ***міліціонери*** *своєю витримкою* ***вселяють*** *в людей* ***відчуття*** *захищеності* (УП, 20.12.2012) ← ***Витримка міліціонерів вселяє*** *в людей* ***відчуття*** *захищеності* ← ***Міліціонери були витримані, так що (і тому) вселяли*** *в людей* ***відчуття*** *захищеності;* ***Командир*** *роти 23-річний Володимир Цірик наганяв жах на бойовиків* (УП, 21.06.2016) ← ***Відважність командира*** *роти* ***наганяла жах*** *на бойовиків* ← ***Командир*** *роти* ***був відважний****, так що (і тому)* ***наганяв жах*** *на бойовиків.* Наведені ланцюжки трансформацій демонструють послідовність синтаксичної деривації, тобто синтаксичну похідність простих речень з іменниками конкретного значення від простих речень з абстрактними іменниками, які, своєю чергою, утворені від складних конструкцій (складнопідрядних чи складносурядних). Усі наведені вихідні й похідні структури як синтаксичні синоніми об'єднує категорійна семантика зумовленості. Мовець (автор) може використовувати будь-яку з них, насамперед ту, яка в конкретній мовленнєвій ситуації найбільше відповідає його комунікативному наміру – лаконічно (економно) чи розгорнуто передати думку тощо. Об'єктну позицію може заміщувати не словоформа, а предикативна об'єктно-з'ясувальна частина складнопідрядного речення, пор.: : … *великі* ***втрати*** *бойовиків під Дебальцевим зумовили те,* ***що їх наступи тимчасово припинилися*** (УП, 12.09.2015) ← ***Втрати*** *бойовиків* ***зумовили припинення*** *наступів.* Наведені речення також перебувають у синонімічних та деривaційних відношеннях, причому складнопідрядне речення виступає базовою (вихідною) одиницею.

Простежуємо симетрію семантико-синтаксичної та формально-граматичної структур: суб'єктна синтаксема корелює з підметом, предикатна синтаксема – із присудком, а об'єктна синтаксема з керованим членом речення, який входить до мінімальної структурної схеми як обов'язковий компонент, передбачений правобічною (об'єктною) валентністю релятивного (синсемантичного) дієслова. Без такого складника дієслівний предикат не зможе повністю розкрити свого змісту, а речення буде семантично недостатнім, а тому не здатне функціонувати в мовленні як самостійна комунікативна одиниця. Напр.: *... його* ***обрання*** *вже* ***вселило*** *в американців* ***надію*** *на зміни* (УП, 22.04.2010); *...****енергія*** *гірського кришталю легко* ***настроює на чистоту*** *вібрацій людини* (УП, 12.07.2013); ***Узаконення*** *створення Єдиного демографічного реєстру* ***наштовхують на*** *деякі* ***роздуми*** 29.11.2012; ***Війна ускладнює*** *безвізовий* ***режим*** *для України* (УП, 26.04.2015).

У зв'язку з тим, що речення в сучасній граматиці розглядають не лише у формально-синтаксичному, семантико-синтаксичному, логіко-

семантичному, а й комунікативно-синтаксичному аспектах, важливо проаналізувати функційно-семантичну категорію зумовленості на тлі комунікативно-синтаксичної категорії актуалізації. «Під актуалізацією, – за Н. В. Гуйванюк, – слід розуміти передусім інформативну значущість компонента в комунікативнівній структурі висловлення, його приналежність до смислового центру» [6, с. 389]. Зазвичай таким комунікативним центром висловлення є інтонаційно виділена за допомогою логічного наголосу, пауз, порядку слів, підсилювальних часток та ін., прикінцева частина – рема. Саме на цьому актуалізованому компоненті найбільше зосереджена увага реципієнта. У реченнях із семантикою зумовленості мовець (автор) найчастіше актуалізує об'єктну згорнуту пропозицію, репрезентовану валентно передбачуваною зв'язковим предикатом об'єктною синтаксемою із залежними від неї компонентами, у яких сконденсовану результативно-наслідкову семантику, тоді як причина або умова зосереджена в першій суб'єктній пропозиції (темі висловлення). *Але деякі* ***фактори*** */* ***вселяють*** *слабку* ***надію*** *на початок такого процесу* (УП, 7.02.2010); ***Розрахунки*** *«Нафтогазу» /* ***штовхають*** *Україну* ***до боргової ями*** (УП, 20.01.2010); ***Непередбачуваність*** *поставок з боку Газпрому /* ***ускладнює*** *нашу* ***роботу з*** *цим постачальником* (УП, 27.02.2015).

Рідше автор (мовець) актуалізує суб'єктну пропозицію, що виражає умову чи причину, переміщаючи її в кінець висловлення, напр.: …***наповненню*** *газосховищ /* ***заважає нестача*** *фінансування* (УП, 03.08.2015); *В інтерв'ю DT.UA глава МЗС зазначив, що* ***укладенню*** *глобальної угоди /* ***заважає відсутність*** *довіри до РФ* (УП, 26.02.2017); ***До*** *таких сумних* ***рефлексій*** */* ***схиляють*** *інформаційні* ***повідомлення*** *з району Керченської протоки* 09.06.2014); …***скороченню*** *витрат /* ***сприяло ухвалення*** *жорсткого і правильного закону* (УП, 28.09.2010); ***Покращенню*** *позиції у світовому рейтингу CPI /* ***сприяло просування*** *антикорупційної реформи* (УП, 25.01.2017); ***На такий висновок*** *Миколу Томенка* ***наштовхнув / аналіз*** *останніх соціологічних досліджень* (УП, 20.11.2010). «За умови актуалізації наведених синтаксем з'являється додатковий змістовий план у комунікативній структурі висловлення, виражений імпліцитно. Він доповнює основне повідомлення причиново-наслідковими відношеннями…», – зауважує Н. В. Гуйванюк [6, с. 392].

Реципієнтові буває важко ідентифікувати зміст висловлення у випадку візуального збігу синтаксичних словоформ називного й знахідного відмінків, які, проте, різняться своїми семантико-синтаксичними й формально граматичними функціями, напр.: ***Розслідування*** *убивства Павла Шеремета* ***ускладнює неможливість*** *провести слідчі дії у Росії* (УП, 10.02.2017); ***Відсутність*** *прогресу в боротьбі з корупцією в п'яти країнах Східної Європи* ***ускладнює*** *демократичний* ***прогрес*** *і шкодить економічному і політичному співробітництву з ЄС* (УП, 03.07.2015). Тому автор (мовець) повинен так граматично оформити речення, щоб адресат адекватно сприйняв інформацію й закладену в ній комунікативну інтенцію, тобто перлокутивний ефект було досягнуто. Зокрема, важливо, щоб підмет (причиновий або умовний суб'єкт) стояв на початку речення (у препозиції з функцією теми), а керований член речення (наслідковий об'єкт) – у комунікативній позиції реми.

Висновки. Предикативним ядром простих речень з імпліцитною каузальністю можуть виступати зв'язкові дієслова різної семантики, зокрема із семою "сприяння / несприяння", валентність яких передбачає дві облігаторні синтаксеми: суб'єктну й об'єктну з додатковими каузальними значеннями (відповідно причини або умови і наслідку). Суб'єктна синтаксема завжди оформлена називним відмінком і корелює на формально-граматичному рівні з підметом, а об'єктна у формально-синтаксичній позиції керованого члена речення – різними морфологічними варіянтами: знахідним, родовим, давальним, а також прийменниково-відмінковими формами абстрактних іменників. Проаналізовані прості речення з імпліцитною каузальністю є синтаксичними дериватами й синонімами складнопідрядних речень причини або умови, що засвідчують відповідні трансформації конструкцій. У медіатекстах мовець (автор) з метою мовної економії та посилення експресивності зазвичай вживає лаконічніші висловлення, актуалізуючи об'єктну пропозицію, що виступає ремою висловлення, тоді як суб'єктна пропозиція виконує комунікативну функцію теми. Перспективними вважаємо дослідження імпліцитної каузальності у простих реченнях з напівпредикативними зворотами.

Список літератури:

1. Вихованець І. Р. Каузальність / Українська мова: Енциклопедія. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004, с. 248.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови: монографія. Київ : Наук. думка, 1992. 222 с.
3. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови : монографія. Київ : Наукова думка, 1980. 286 с.
4. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць: монографія. Київ : Наук. думка, 1991.192 с.
5. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови: монографія. Київ : Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 208 с.
6. Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст : Вибрані праці. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. 664 с.
7. Дубовик Л. І. Логіко-граматичні аспекти категорії причини : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Донецьк, 2005. 21 с.
8. Кучман І. М. Функціонально-семантична категорія каузативності в сучасній українській мові : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2011. 16 с.
9. Малявін А. О. Категорія умови : функціонально-когнітивний аспект : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2008. 20 с.
10. Словник української мови: в 11 т. Київ 1970–1980.
11. Степаненко М. І. Каузальна сфера «абстрактна причина» і її місце в структурі простого речення (семантична і формально-граматична характеристика). *Південний архів*: зб. наук. праць. Філологічні науки. Херсон : ХДПУ, 2001. Вип. 10. С. 189–194.
12. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові: монографія. Київ : Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 368 с.

Mezhov O. G. SEMANTIC-SYNTACTIC, FORMAL-GRAMMATICAL, AND COMMUNICATIVE ORGANIZATION OF SENTENCES WITH IMPLICIT CAUSALITY

The article presents a comprehensive analysis of the semantic-syntactic, formal-grammatical, and communicative organization of sentences with implicit causality in modern Ukrainian media journalism, based on texts from the online publication Ukrainska Pravda (2010–2024). It outlines the syntactic structure of simple sentences with implicit causality, as well as the lexical content of the basic verbal predicate and its valency-determined substantive components. The study identifies morphological and positional variations of core syntactic elements at the formal-grammatical level of the sentence. It also establishes derivational connections between simple sentences with implicit causality and complex subordinate constructions. The research characterizes the actual division of utterances with implicit causality and their linguistic-pragmatic potential.

The predicative core of simple sentences with implicit causality may be represented by copular verbs of various semantics, particularly those expressing facilitation or obstruction. The valency of these verbs presupposes two obligatory syntactic elements: a subject and an object, both carrying additional causal meanings—cause or condition (for the subject) and consequence (for the object). The subject syntactic element is always expressed in the nominative case and corresponds to the grammatical subject at the formal level. Meanwhile, the object element, positioned as a governed member of the sentence, appears in different morphological forms, including the accusative, genitive, dative cases, and prepositional-case constructions of abstract nouns. The analyzed simple sentences with implicit causality function as syntactic derivatives and synonyms of complex subordinate clauses of cause or condition, demonstrating corresponding transformational patterns. In media texts, speakers (authors) often use more concise expressions to achieve linguistic economy and enhance expressiveness. This is typically realized by emphasizing the object proposition, which serves as the rheme of the utterance, while the subject proposition fulfills the communicative role of the theme.

Key words: *causality, implicitness, sentence, syntactic element, predicate, verb, noun, subject, object, case.*

УДК [811.161.2’371’373.47:316.77]:355.01(470:477)
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/06

Проценко О. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОБСЦЕНІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: РЕЦИПІЄНТСЬКА ОЦІНКА Й КОМУНІКАТИВНІ АЛЬТЕРНАТИВИ

*Мета дослідження – описати статус і функції в сучасному інформаційному просторі України матірної лексики (як вузького пласту обсценізмів, пов’язаного зі сексуальною сферою). Використано описово-аналітичний і функціональний методи, а також експериментальний метод (анкетування) зі статистичною оцінкою отриманих даних. Спостережено ефект звикання: обсценізми втрачають суспільну маркованість, табуйованість. За майже повного невподобання засвідчено майже повне толерування обсценної поведінки. Переважна більшість опитаних наділяє обсценізми функцією виразника емоцій і стресового стану. Попри загальну толерантність до нецензурного мовлення опитані неоднаково ставляться до обсценізмів у різних соціальних сферах. Найбільш неприйнятним вживання таких слів вважають у рекламі й оголошеннях. На прикладі фрази-мему «русский воєнний корабль, иди на х**» експериментально виявлено особливості сприйняття публічних обсценних висловів. Героїчну конотацію мемофрази творить не епатажність словесної форми, а героїчний вчинок (референтна ситуація). Опитані схвально реагують на обсценний мем, вписаний безпосередньо в контекст спротиву як активної дії, але негативно чи байдуже, якщо це просте відтворення мемофрази без активної дії. Комунікативною альтернативою до грубої лайки є необсценні воєнні меми та різні мовностилістичні засоби. В умовах російського вторгнення лайка стала символом спротиву, встановлення духу корпоративності. У випадку запозичення обсценізмів із мови країни-агресора засилля матів загрожує культурі мови, народній моралі, гармонійності особистого й суспільного життя, національній безпеці. Як протидію цим загрозам запропоновано інформувати суспільство про російське (вороже) походження використовуваних матів, відроджувати питомі національні відповідники, повертаючи їх у стилістично й етично прийнятні комунікаційні кордони; вимагати соціально відповідальної тактичної та іміджевої мовної поведінки й повсюдного дотримання етичних стандартів, щоб убезпечити широку авдиторію від потенційно неприйнятного контенту.*

Ключові слова: *обсценізми, матюки, публічна комунікація, воєнні меми, етичні стандарти спілкування, мовна експансія, національна безпека.*

Постановка проблеми. Останні десятиліття в українській мові характеризуються «демократизацією» мовлення, що насправді виражається у вседозволеності, коли в активний словник носіїв мови, у мову медіа й художньої літератури проникає згрубіла, просторічна, вульгарна лексика [8, с. 146]. Під обсценною лексикою розуміють табуйовані непристойні слова та вислови, а матами (матірною лексикою, матюками) називають обсценізми, пов’язані зі сексуальною діяльністю людини [14, с. 16–20]. Проблема функціонування обсценного актуальна як з погляду суто мовного (як специфічний мовний код), так і з погляду культурного (як відображення цінностей народу, його духовності), соціального (як поведінковий тип), інформаційного (як особливості інформаційного простору), політичного (як прояв мовної політики держави).

Російська війна спровокувала нову небачену хвилю обсценного. На зміну сфери функціонування грубої лайки вказують дослідники сучасних медіа. «Мова сучасної публіцистики певною мірою протиставлена стандарту, воєнний стан зумовив емоційний сплеск, який важко висловити літературною мовою, особливо на позначення неадекватних дій ворога» [6, с. 164]. Обсценізми стають темою для патріотичних гаджетів й елементом ребрендингу. Скажімо, фразу про *«русский корабль»* використано в рекламних акціях від Розетки, Нової пошти, Монобанку. Відкрита лайка поширилася в масовому мистецтві. Наприклад, воєнні пісні з матюками транслюють на всю країну, а п’ята серія «Сила слова» анімаційного українськомовного серіалу «МультиКордон» від Головного центру медіакомунікацій Державної прикордонної служби України повністю присвя-

чена фразі українського прикордонника з острова Зміїний *«Русский военный корабль иди на х**»* (далі в тексті ілюстративний матеріал повністю зберігає форму оригінальних висловів, зокрема точно відтворює обсценізми, бо саме вони є досліджуваними мовними одиницями).

Обсценні вислови вільно поширюються не тільки в побутовому, а й навіть в офіційному спілкуванні. Так, 2 грудня 2024 року в Києві на спільній з німецьким канцлером Олафом Шольцем пресконференції президент України Володимир Зеленський на питання *«На що має піти Росія?»* (в контексті ймовірного дипломатичного врегулювання) відповів: *«Бажано, на три букви».* Ще відвертішим є допис українського президента в мережі «Х» від 19 грудня 2024 року як реакція на заяву Путіна про технологічну дуель російського «Орєшніка» проти Західних систем ППО з ціллю в Києві: *«Люди гинуть, а йому "цікаво"... Довбойоб»*. На початку січня 2025 року Володимир Зеленський дав тригодинне інтерв'ю американському подкастеру Лексу Фрідману, де кілька разів вжив грубу лайку. І хоча це альтернативне медіа з цільовою авдиторією американською, проте українські глядачі різко відреагували на невідповідну статусові президента мову. Радник президента України з питань комунікації Дмитро Литвин так прокоментував обсценізми в цьому інтерв'ю: «Та це просто правдиво. Президент сказав те, що відчував» [1]. А політтехнолог Тарас Загородній в етері телеканалу «Київ 24» заявив, що український лідер таким чином застосував популістський прийом, бо такий формат "народу заходить» [7]. Укрпошта, підхопивши одну з обсценних цитат президента, 10 січня 2025 року випустила марку «*Будапештський меморандум – це х..я*». При цьому генеральний директор компанії Ігор Смілянський на критику з боку медіа й широкого загалу відповів: «Хто бажає – той купує. Кому ця ідея не до вподоби, той оминає. Демократія й свобода слова в дії» [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова рефлексія обсценних слововживань часто яскраво оцінна. Так, вислів про *«русский корабль»* у наукових дослідженнях трактують як «безперечний символ нескореності українського народу» [9, с. 692], як «вчинок, громадянську позицію мовця» [12, с. 200], «symbolizując niezłomność Ukraińców» [16, s. 158], потужний транслятор смислів про незламний дух України [4, с. 23] тощо. Водночас дослідники застерігають, що пейоризація мови деформує мовну картину світу, а отже й ментальність, девальвує духовні цінності народу [8, с. 146]. Можливі негативні наслідки інтегрування нецензурної лексики в інформаційний простір спричинені тим, що, по-перше, використання ненормативного мовлення порушує один зі стандартів журналістики про відокремлення фактів від коментарів; по-друге, змінюються мовні стандарти, авдиторія звикає до неприйнятного лексикону [2, с. 75].

Польський дослідник Марціан Трендович розглядає функціонування ненормативної лексики в сучасному публічному просторі як проблему комунікаційної антиестетики, що прямо пов'язана з вульгаризацією мови і стиранням кордонів між функційними стилями [16, с. 153]. Учений вказує на два шляхи появи обсценізмів у публічному просторі: 1) з приватного вжитку (гасло про *«русский корабль»* первісно виникає як емоційна реакція українського прикордонника без наміру публічного розголосу); 2) як тактична й іміджева діяльність (чиновник МВС України навмисно оприлюднює запис із висловом прикордонника) [16, с. 158]. Тобто розширення меж функціонування обсценного в час війни має не лише спонтанний, емоціний, а й спрямований, стратегічний характер.

Попри наукову увагу до обсценізмів у сучасному мовленні питання індивідуальної реакції на публічне поширення таких одиниць і проблема їх комунікативних синонімів потребують вивчення.

Постановка завдання. Мета пропонованої розвідки – описати статус і функції матірної лексики (як вузького пласту обсценізмів, пов'язаного зі сексуальною сферою) в сучасному інформаційному просторі України з погляду сприйняття і мовних альтернатив. Завданням дослідження було перевірити підставність наведених вище обґрунтувань свідомого публічного поширення нецензурних слів тим, що, мовляв, людям подобається такий стиль мовної поведінки, і тези про те, що в умовах війни неможливо обійтися без матюків. У дослідженні використано описово-аналітичний метод, функційний метод, експериментальний метод (анкетування) зі статистичною оцінкою отриманих даних.

Виклад основного матеріалу. Війна очікувано розширила сфери застосування обсценного з кількох причин: по-перше, в аспекті мату як комунікативного акту, притаманного соціопрофесійним прошаркам, де потрібно виконувати накази, інструкції (таким прошарком є військо) [14, с. 52]; по-друге, як прояв агресивного начала сексуального лексикону переважно чоловічого складу війська, для якого ідея насильного заволодіння,

здобуття силою чоловіком жінки закорінена в глибинні етносоціокультурні та асоціативні шари [14, с. 50]; по-третє, в умовах війни природно зростає емотивна функція лайки (вираження безпосередньої емоції). Однак до описаної ще з часів Другої світової війни функції самозбудження воїнів на полі бою через лихослів'я [14, с. 27] треба зауважити суттєву відмінність нинішньої війни – війни в інформаційну добу. Сучасні комунікаційні засоби дозволяють напряму, без цензур транслювати мову з передової в масову культуру. І навіть медіа зберігають автентичність мовлення воїнів як елемент експресії, ефект присутності. Таке повсюдне, публічне катартичне полегшення через слово-мат призводить до розмивання мовних кордонів для обсценізмів іншої природи.

В умовах російського вторгнення специфічно проявилася функція обсценізмів як засобу зниження соціального статусу ворога і встановлення духу корпоративності. Обсценні меми про путіна відомі ще з 2014 року – від початку російського вторгнення в український Крим і на український Донбас. До найпопулярніших належать абревійоване гасло *«ПТН – ПНХ»* і *«Путін – хуйло!»*, а з часу повномасштабного вторгнення – фраза про «*русский корабль*». Через обсценні меми десакралізувався «імператор зла», а росія зазнала серйозної поразки в пропагандистській війні [11, с. 161–162].

Завданням нашого онлайн-опитування було виявити ставлення, оцінку носіїв мови до обсценізмів у публічному мовленні під час війни. Анкета в гугл-формі була поширена через особисте звернення до представників різних колективів (університетських спільнот, підприємств різних галузей, держорганів, військових) в містах Київ, Суми, Вінниця, Івано-Франківськ з проханням долучитися до опитування. Анкета містила чотири блоки питань закритого типу: 1) загальна інформація про респондента; 2) ставлення до мовлення з матюками; 3) емоційна реакція на конкретні обсценні тексти, взяті з публічного простору, з відкритих джерел; 4) рефлексія статусу матюків у сучасному українському суспільстві.

Всього отримано відповіді від 140 респондентів віком 18–60 років. Найширше представлено вікову групу 18–25 років (84%). Серед опитаних 65% жінки і 35% чоловіки. Переважають містяни (79%). До опитування долучилися представники всіх регіонів України. За родом діяльності, крім студентів (84%), участь в опитуванні взяли наймані працівники, підприємці, держслужбовці, військові, пенсіонери.

Серед опитаних 68% відповіли, що рідко вживають матюки, 28% часто вживають, 4% ніколи не вдаються до такої лексики. 6% опитаних вважають нецензурні слова неприйнятними за жодних обставин, тобто 2% тих, хто сам вживає нецензурну лексику, критично ставляться до такої мовної поведінки.

Серед головних причин вживання обсценізмів опитані називають потребу емоційно наснажити мовлення (42%) і стресовий стан мовця (40%). Не наділяють такі слова жодною особливою функцією 13% респондентів, при цьому для 7% такі лексеми є просто мовленнєвою звичкою, а ще для 5% це звичайні слова, які можна вживати коли завгодно. Обсценізми як прикрашальний мовний засіб («щоб говорити красиво, цікаво») і як засіб соціальної ідентифікації («щоб говорити, як оточення, не вирізнятися в компанії») виявилися периферійними (приблизно по 1% на кожну з цих функцій).

Більшість опитаних (70%) вбачають уплив війни на вживання обсценної лексики. При цьому 45% визнають, що за роки повномасштабного російського вторгнення стали частіше вживати матюки, але тільки 32% помічають збільшення нецензурних слів у мовній практиці інших. Так само респонденти неоднаково оцінюють зменшення обсценізмів у своєму мовленні (10%) і в мовленні інших (19%). Тобто опитані критично оцінюють власну мовну практику, але применшують роль обсценізмів у сторонньому мовленні. Це може свідчити про ефект звикання: обсценізми втрачають суспільну маркованість, табуйованість.

Половина опитаних (51%) вживання обсценізмів назвала нормальним явищем, проте майже стільки ж респондентів (48%) вважає, що зараз в українському суспільстві є проблема із вживанням нецензурної лексики й оцінює ситуацію як надмірне поширення матюків. З-поміж тих, хто бачить в обсценізмах суспільну проблему, лише 11% визнають за потрібне регулювати таку поведінку. При цьому в ролі регулятора називають суспільство (суспільну думку, суспільний осуд), а державі таку функцію делегує лише 1% опитаних. На думку решти респондентів, ситуація з матюками не потребує втручання і владнається сама, коли припиниться війна як подразник таких слів (15%) або коли мине ця мовна мода (8%). Трохи менше від половини опитаних (45%) кажуть, що вживати матюки чи ні – то особиста справа кожної людини, в яку нікому не треба втручатися.

Неоднаково ставляться опитані до обсценізмів у мовленні різних щодо себе вікових груп: ней-

трально оцінюють обсценну практику в мовленні однолітків 84% опитаних, а в мовленні старших за себе людей – 82%, тоді як 60% негативно ставляться, якщо матюкаються молодші. Зважаючи на те, що фокусна група дослідження – це молодь 18-25 років, то таке негативне сприйняття обсценізмів у мовленні молодших за себе можна розглядати як прояв символічної функції ініціації – ознаку дорослішання, коли тобі стає дозволеним порушувати мовно-соціальні табу.

Лише поодиноким респондентам (до 2%) подобається, коли хтось вживає нецензурну лексику. Тобто, навіть ті, хто сам вживає обсценізми, не вважають ці слова привабливими й емоційно позитивними. Щодо обсценізмів у мовленні конкретних соціальних груп відповідь *«мені подобається, коли вони так говорять»* дали від 0,5% про обсценізми в мовленні колег і держслужбовців до максимум 6% – про нецензурне мовлення блогерів, журналістів. Обсценізмам у мовленні військових симпатизують лише 2% опитаних, а в мовленні реклами й користувачів соцмереж – 3%.

Виходить, що в українському мовленні спостерігається поширення обсценізмів, і це вважає за суспільну проблему майже половина опитаних, проте тільки кожен десятий допускає протидію такій мовній практиці. Переважна більшість (82%) наділяють обсценізми функцією виразника емоцій і стресового стану. При майже повному невподобанні (92% і більше ставляться нейтрально або ж несхвально) спостерігаємо так само майже повне (89%) толерування обсценної поведінки.

Опитані неоднаково ставляться до обсценізмів у різних соціальних сферах. Найбільш неприйнятним вживання таких слів є в рекламі й оголошеннях (75% категорично проти), у мовленні держслужбовців, посадових осіб (48% категорично проти), у мовленні журналістів (45% категорично проти), у громадських місцях (37% категорично проти). Нижчі вимоги ставлять опитані до мовлення публічних осіб (акторів, музикантів, спортсменів тощо) – 21% категорично проти обсценізмів; до мовлення блогерів і коментаторів у соцмережах – лише 11% і 12% відповідно категорично проти. Найменше засуджують опитані, коли обсценізми вживають колеги (6%) і військові (2%).

Не схвалюють вживання обсценізмів, проте з розумінням причин такої мовної поведінки (тобто терпимість без схвалення), насамперед у мовленні військових (68%), значно менше в громадських місцях (24%), у блогерів (24%), у журналістів (22%), у коментарях соцмереж (22%), у публічних людей (21%), у колег (17%), у держслужбовців (14%), у рекламі (4%).

Тож можна говорити про загальну неприйнятність обсценізмів у мовленні «поза домом». Більшість опитаних не схвалюють таку мовну поведінку (категорично або з терпимістю) насамперед у комунікації впливу (в рекламі, оголошеннях) (79%) – тобто в спілкуванні, націленому на привернення уваги й на програмування поведінки. Це можна пояснити як спротив зовнішньому тискові: матюк сприймається як найбільше приниження, а тому адресат обсценного рекламного – а значить адресованого персонально – тексту почувається приниженим. На другому місці за несхваленням – обсценізми у мовленні військових (70%), хоча тут спостерігаємо найвищу терпимість (68%). Тобто опитані не романтизують і не героїзують матюки в мовленні захисників, але миряться з цими словами, зважаючи на складні обставини життя військових в умовах повномасштабної війни, а також з поваги до людей, які ціною власного життя боронять кожного з опитаних, як і всю Україну в цілому. Не схвалюють (категорично або з розумінням) обсценізми в мовленні медійників 67% опитаних. Вимоги до цензурності мовлення держслужбовців (62%) фактично на рівні вимог до спілкування в громадських місцях, де 61% опитаних не схвалюють обценізми (категорично чи з розумінням). Менш вимогливо ставляться опитані до мовлення публічних осіб (42% категоричного несхвалення і несхвальної терпимості разом) і публічних комунікантів, таких як блогери і дописувачі в соцмережах (по 34% на кожну з цих груп). Найбільш лояльні опитані до обсценізмів у мовленні колег (не схвалюють – категорично чи терпимо – лише 23%).

Було досліджено ставлення до обсценізмів у публічному вжиткові на прикладі фрази-мему «*русский воєнний корабль, иди на х..*». Опитані вказували, яку емоцію викликає в них цей крилатий вислів, використаний у різних ситуаціях.

Гордість, піднесеність як домінантну емоцію відчувають опитані, коли бачать такий об'єкт: 1) марку від Укрпошти, де жестово, без слів представлено ситуацію з відомою фразою (63%); 2) плакати зі словесним обсценним написом під час закордонного мітингу (питанням-стимулом була світлина з антивоєнного руху у Брно, Чехія від 27 лютого 2022 року) (54%); 3) статтю під заголовком *«Русский корабль, иди на х..й!»* про відповідь українських прикордонників на острові Зміїний, опубліковану в «Українській правді» 24 лютого

2022 року (51%); 4) марку від Укрпошти з натяком на обсценний передтекст *«Русскій воєнний флот – до дна»* (від 8 травня 2024 року), яка є третьою в легендарній серії поштових марок воєнного часу про *«русский корабль»* (46%); 5) вуличний банер з повною версією обсценної фрази *«Русский военный корабль, иди нахуй!»* (28%). А от цей же вислів на побутовому товарі (на одноразовому стаканчику) викликає переважно байдужість (29%), сміх (28%), роздратування (17%) і лише на четвертому місці гордість, піднесеність (15%). Піднесеність, гордість поступаються байдужості (24% проти 43%), коли йдеться про цей же вислів у чужомовному медійному просторі, а саме в заголовній частині польської газети.

З цього можна виснувати, що позитивний заряд легендарний воєнний вислів набув не через порушення звичних мовних практик, а саме від ситуації – символу героїчної оборони, нескореності українців. При цьому сила цього «героїчного» компоненту у фразі прямо залежить від часової близькості до вихідної ситуації. Із трьох «лідерів» за відчуттям гордості найбільше піднесення викликає не вербальний обсценізм, а передана малюнком ситуація (жестовий відповідник). Віддалена в часі третя марка з легендарної серії на четвертій сходинці за здатністю викликати гордість: вона узагальнює силу й результативність українських захисників, при цьому містить не прямий обсценізм, а лише натяк на нього. А ось дослівне відтворення крилатого обсценного вислову в публічних місцях (на вуличних банерах) втрачає свою піднесеність і викликає байдужість (25%), сміх (16%), роздратування (13%), обурення (8%), смуток (5%).

Емоційні реакції на вживання легендарного нецензурного вислову засвідчують помітну терпимість до публічного використання обсценізму: не викликає ніяких емоцій такий текст/ситуація у 43% опитаних, якщо йдеться про чужомовну газету, у 29% – якщо це побутовий предмет (стаканчик), у 25% – якщо це вуличний банер, у 20% – якщо це плакат на антивоєнному мітингу або поштова марка, у 18% – якщо це заголовок в українській пресі. Тоді як негативні емоції (смуток, роздратування, обурення) відчувають 27% опитаних, якщо йдеться про вуличний банер, 26% – у випадку побутового предмета (стаканчик), 10% – коли це плакат на антивоєнному мітингу, 9% – якщо це сучасна марка з натяком на обсценний передтекст, 6% – коли йдеться про заголовок у пресі перших днів повномасштабної війни або про першу марку з картинкою вихідної ситуації. Тобто не схвалює публічне вживання обсценізму – і це попри сильну «героїчну» основу вихідної події – значна частина опитаних: від 6%, коли йдеться про найближчі до передтексту публічні відтворення, і до майже третини у випадку повсякденних контактів із обсценним крилатим висловом. Байдуже ставляться до такого вживання обсценізму від 18% до 43% респондентів залежно від конкретного втілення. Така реакція може свідчити про суспільне звикання до публічності нецензурної лексики водночас із несхваленням обсценізації мовлення. Навіть повага до героїзму, закарбованому в мемі, не може пригасити неприйнятність самого мату.

Високий рівень несхвалення і водночас толерування обсценізмів у публічному вжиткові відкриває шлях не просто до розтабуювання відповідної лексики, а до призвичаєння, зміни самого поняття прийнятного, нормативного. По-перше, матюки вживали й раніше, але окремі соціальні групи як соціолект, жаргон. Тепер же цю групу мовців нічого не обмежує: дозвіл на публічне застосування мату знімає будь-які заборони і розмиває стилістичні межі обсценного. По-друге, послаблення суспільної цензури спричинило більшу мовну розкутість і в інших соціальних групах, сприяючи поширенню обсценізмів, чи то щоб подолати страх й емоційне напруження, чи то для самовираження або як соціальний тренд. По-третє, ті, хто і зараз категорично не схвалює мати, проявляють терпимість до обсценної мовної поведінки воєнного часу, бо, з одного боку, мемізація героїчної боротьби пригасила негатив матів, а з іншого – складні умови виживання навчили пробачати й розуміти будь-які прояви психічної, а з нею і мовної реакції на «життя на межі».

Така толерантність до обсценного не виявляє активного спротиву, бажання обмежувати поширення матів, полишаючи ситуацію на самоврегулювання. Однак проблема полягає в тому, що повернення до того, «як було», малоймовірне, бо майбутні норми визначатиме вже наступне покоління – покоління сьогоднішніх дітей. Хоча дорослі респонденти переважно не симпатизують обсценізмам, не вважають їх привабливими і не відчувають приємності від цих слів ні в мовленні героїв-захисників, ні в мовленні знаменитостей, українські діти зростають у мовному оточенні, де матюки – ледь не обов'язковий елемент мовлення славетних героїв (українських захисників), де в загальнодоступних місцях обсценні меми постають як символ відваги й суспільного захоплення, де навіть офіційні особи через обсценізми демонструють силу й духовну перевагу над ворогом.

Тобто для дітей така доросла поведінка стилістично не маркується і може романтизуватися.

Вживані зараз на українських теренах обсценізми належать до сексуального типу (Sex-культура), мовою-донором якої є російська мова [14, с. 37]. Масове проникнення російського мату в українське мовлення відбулося за часів репресій в СРСР [10]. Проте навіть в 50-х роках ХХ століття в українському традиційному побуті, що зберігся насамперед по селах, матірні слова сприймалися як чужі, їх забороняли промовляти в хаті, коло води, у присутності жінок, дітей, старих людей [14, с. 37]. Показово, що в «Письмових документах УПА та збройного підпілля організації українських націоналістів-бандерівців 1943-1945 рр.», які зберігаються в архівах СБУ, є свідчення про існування в націоналістичному підпіллі розпорядчих документів, де «під загрозою найтяжщої кари забороняється говорити огидних слів, а найбільше визивання матері в московській мові»: «При взаємовідносинах військових поміж собою під відповідальність до перебування в карнім відділі включно, забороняю вживати прокльонів і ганебної лайки (матерної)» [3, с. 367]. Тобто матірну лексику в середині ХХ століття українці сприймали не просто як чужу, а як небезпечну – і цю загрозу пов'язували саме з московським походженням такої лайки.

Демократизація обсценного примітивізує мову. Адже «мат дає готові кліше, а оригінальне емоційне мовлення вимагає творчості» [10]. У вже згаданому документі з архіву СБУ описано принципово відмінний стиль мовної поведінки українців: «навіть у листуванні з радянськими партизанами в 1943 році оунівці й упівці на лайку не переходили, вдаючись, як максимум, до мови, багатої на метафори та гіперболи» [3, с. 367].

Досвід сучасного українського спротиву російській воєнній агресії знає й інші, не обсценні мемофрази. Таким, наприклад, є вислів *«Слава Україні!»*, що є і звичайним вітанням, і спеціальним вітанням у війську, і національним гаслом. І хоч сам цей вислів не містить інвективної складової, проте теж здатен образити ворога, символізуючи безперечну владу над слабкішим опонентом. Таку подразнювально-принижувальну функцію українського гасла засвідчує зокрема той факт, що 18 січня 2024 року Міністерство юстиції РФ внесло вітання *«Слава Україні! Героям Слава!»* до переліку заборонених так званих «нацистських» символів [15]. А воєнний злочин росіян, коли вони 30 грудня 2022 року розстріляли беззбройного українського військовополоненого після його слів *«Слава Україні!»*, викликав хвилю засудження не лише в Україні, а й в інших країнах світу. Образ страченого українського героя Олександра Маціївського розійшовся мемом, як і вислів про *«русский корабль»*, закарбувавшись не тільки в текстовій формі, а й в артоб'єктах.

На цьому прикладі бачимо, що героїзація, символічність українського спротиву російській агресії має альтернативні текстові засоби. Мем як когнітивна зброя може поставати не тільки шляхом вживання стилістично й соціально маркованої лексики, а й через емоційне наснаження початково нейтральних слів. Тобто героїчну конотацію мемофрази творить не епатажність словесної форми, а героїчний вчинок (референтна ситуація). Мемізація вислову *«Слава Україні!»* завдячує відхиленню не від мовного стандарту, а від когнітивного очікування: демонстрація нетипового спокою та сили волі в ситуації смертельної загрози.

Те, що вербалізація гніву і люті українського народу проти окупантів може вербалізуватися в злопобажаннях ворогові й без російських матюків, засвідчують приклади з дослідження специфіки українського воєнного дискурсу: *У них "всьо єсть, мілліони кілометров", але їм все мало й мало. / А бодай би їх вдавило* (Tw); *А чого мене має турбувати країна, з території якої нас обстрілюють і атакують, та хай вони всі тим цукром подавляться, най їх качка копне, най їм дупи позлипаються...* (Tw); *Як же я їх ненавиджу, нема таких матюків щоб сказати як. Хай їм буде в сім раз все те горе і кривда більше, що вони нам роблять....* (Tw). *Щоб їм бумерангнуло за це!* (Tw); *Не чіпайте святе місце русаки нехрещені. Нам ще там дерунами об'їдатись після перемоги. А бодай вас в щах втопили кацапи бісові* (Tw); *Земля бетоном вироду!* (FB); *Земля скроватою паскуді* (FB) [5, с. 202–203].

Гостра негативність, інвективність щодо ворога може проявлятися в таких мовностилістичних засобах, як, наприклад, оцінна номінація (*російська педерація, орки, русня*), словотворення (*рашисти, путлер, спермоусов, пропагандон*), тропотворення (*російські зайди, зомбована вата, оркостан, мордор, бункерний, карлик*), графосемантика (*рyzzкіє, рассєя*). Деякі з цих воєнних новотворів хоч і містять компоненти лайки (*пропагандон, спермоусов, російська педерація*), але є не матюками, а творчим переосмисленням обсценних засобів мови. Тобто експресивність й емоційність мовлення може втілюватися через мовотворчість, а не через поширення готових лайливих слів, та ще й чужомовних, прямо ворожих.

Надмірне використання, розтабуювання обсценного в сьогоднішніх українських реаліях – це не просто прояв деструктивних суспільних процесів, а експансія мови ворога, причому в найнижчих її регістрах. З початку повномасштабного російського вторгнення українці відчули загрозу в російськомовних продуктах і стали масово позбуватися російських книжок зі своїх домашніх бібліотек: здавали на макулатуру, а то й радикально знищували і художні твори російських класиків, і наукові, методичні російськомовні праці. У таких умовах відторгнення російської (окупаційної) мови в її «високих» стилях, українці не відчули небезпеки від російських матюків.

Обсценна лексика належить до питомого словникового фонду мови. Тому проникнення чужомовних матюків відбувається лише шляхом експансії – і не лише мовної. Якщо ігнорувати засилля матів, їх вихід за межі прямих стилістичних функцій, це у випадку запозичення обсценізмів із мови країни-агресора загрожує не тільки культурі мови, народній моралі, гармонійності особистого й суспільного життя, а й національній безпеці. І це реальна загроза не лише для України в стані повномасштабного російського вторгнення, а й для інших країн постсовєтського простору. Вкорінення в суспільну свідомість російського за походженням мату як норми загрожує так само, як і мовна окупація зросійщенням – а значить, створює російському агресорові, який вторгся на територію суверенної України, прикриваючись гаслом захисту «русскоязичного» населення, ґрунт для нових ідеологічних маніпуляцій. І якраз те, що матюки – це типово мова соціальних низів, може дати підстави Росії претендувати на «своє» на основі спільної народної «культури».

Протиставити таким загрозам треба, по-перше, інформаційну політику: слід інформувати суспільство про російське (вороже) походження використовуваних матів, паралельно відроджувати питомі національні відповідники, повертаючи їх у стилістично й етично прийнятні комунікаційні кордони. По-друге, на рівні іміджевої мовної поведінки треба бути соціально відповідальними, мемізувати етично й національно безпечні мовні одиниці. По-третє, усі мовники (від приватних промовців до медіа й офіційних інституцій) мусять дотримуватися етичних стандартів, убезпечити широку авдиторію (насамперед дітей) від потенційно неприйнятного контенту. У кожного має бути вибір контактувати чи ні з особисто неприйнятними лексемами. Тому пряме мовлення з фронту чи з інших експресивних ситуацій можна транслювати на загал тільки переконавшись у доцільності збереження автентичності тексту й застосувавши запобіжні способи фільтрування обсценного (замутити/запікати лайливі одиниці в мовленні), надавши кожному право самому визначати, чи слухати/читати такий текст, чи ні. Приховано подані обсценізми будуть і так впізнаваними в тексті, але при цьому зберігатимуть свою стилістичну маркованість.

Висновки. Отже, на прикладі мему про *«русский корабль»* вдалося експериментально виявити особливості сприйняття обсценних висловів. Один і той самий мем респонденти оцінюють по-різному залежно від того, хто і де його транслює. Схвально реагують опитані, якщо обсценний мем вписаний безпосередньо в контекст спротиву як активної дії (острів Зміїний, мітинг), але негативно чи байдуже, якщо це просте відтворення мемофрази без активного вчинку. Російськомовність прототипу (зокрема й російська природа матів у ньому) цілком очевидна, бо адресатом були росіяни. Але життя цього вислову як мему схоже на ефект свого часу від «Енеїди» Івана Котляревського, бо породило аналог котляревщини – моду на матірну лайку як ознаку героїчного, переросло в неконтрольоване поширення російськомовних матів. Проведене опитування заперечує доцільність іміджевого поширення нецензурних висловів: авдиторія не симпатизує, а часто навіть негативно реагує на публічні обсценізми. Мовна практика воєнного часу дає приклади різних виражальних засобів у межах етичних і мовних норм, здатних передати емоційне й оцінне ставлення. Це мовні одиниці різних рівнів: від фонетично-графічного до текстового (зокрема й мемів). Нові виклики в техногенну й інформаційну добу вимагають переосмислити статус запозичених обсценізмів і посилити соціальну відповідальність комунікантів за їх вживання з огляду на можливу шкоду як особистісного, так і національного рівня.

До перспектив дослідження належить аналіз обсценної поведінки ширшого кола мовців, особливо дітей і підлітків, а також вивчення комунікативних альтернатив на питомій українській основі. Важливо також буде у співпраці з фахівцями інших напрямів вивчити можливий травматичний вплив обсценізмів сексуального типу в умовах масовості воєнних злочинів сексуалізованого типу.

Список літератури:

1. Жайворонок В. «Президент сказав те, що відчував»: у Зеленського прокоментували його матюки під час інтерв'ю Фрідману. *Апостроф*. 2025, 6 січня. Відновлено з: https://apostrophe.ua/ua/news/politics/2025-01-06/prezident-skazal-to-chto-chuvstvoval-u-zelenskogo-prokommentirovali-ego-mat-vo-vremya-intervyu-fridmanu/337108
2. Зражевська, Н., Заіка, В. Як змінилася робота українського журналіста під час війни. *Інтегровані комунікації*. 2023. 1 (15). DOI https://doi.org/10.28925/2524-2644.2023.159
3. Ковальчук, В. (2021). Письмові документи Української повстанської армії та збройного підпілля Організації українських націоналістів-бандерівців (1943–1954 рр.): особливості продукування, класифікація, інформаційний потенціал. Київ: Людмила. 2021. 560 с.
4. Кузнєцова, Т. Мем як комунікативний прийом подолання страху під час війни: український контекст. *Інтегровані комунікації*. 2024. 1 (17). DOI: https://doi.org/10.28925/2524-2644.2024.172
5. Левченко, О. Специфіка українського воєнного дискурсу. *Ucrainica X. Současna ukrajinistika. Problemy jazyka, literatury a kultury. Sborník příspěvků*. 2023. S. 199–207. DOI: 10.5507/ff.23.24462950
6. Маслова, Ю. Мовні засоби вираження емоцій на позначення ворога в газетному дискурсі України воєнного періоду. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. 61 (2). С. 163–169. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/61-2-27
7. «Ненормативна лексика Зеленського подобається народу», – Загородній. *Київ 24 Телеканал Київ*. 2025. https://t.me/kyivtv/80065
8. Олексенко, О. Зміни в українській мовній картині світу сьогодення: деформація чи розвиток? *Український світ у наукових парадигмах: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. 2023. 10. Відновлено з https://surl.gd/jnzcrl
9. Перегняк, І. В. Інформаційний вплив і контрпропаганда в умовах широкомасштабного вторгнення російської федерації на територію України. *Україна на шляху відновлення: завдання науки і освіти в євроінтеграції держави: матеріали Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції* (Київ, 17–19 травня 2023 року). 2023. Відновлено з https://surl.li/lhoitk
10. Поляковська, Т. Філолог Світлана Соколова про українську лайку: Мат дає готові кліше, а оригінальне емоційне мовлення вимагає творчості. *УНІАН*. 2022, 14 січня. Відновлено з https://surl.li/eahixb
11. Процик, І. Обсценна лексика в соціолекті українських футбольних фанатів. *Науковий журнал*. 2016. № 1 (5). С. 151–164. Відновлено з: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/10113/1/Процик.pdf
12. Слюсаренко, М. Нецензурна відповідь як індивідуально відповідальний вчинок. Конструктивна рефлексія конфронтації і кооперації: психологічні ризики і ресурси війни. 2023. С. 197–201. DOI doi.org/10.59416/GYWC8822
13. Смілянський Ігор. Офіційний канал гендиректора АТ Укрпошта. 2025. https://t.me/igorsmelyansky/3656
14. Ставицька, Л. Українська мова без табу. Київ: Критика. 2008. 454 с.
15. У РФ внесли до реєстру «нацистських» вітання «Слава Україні». *Радіо Свобода*. 2024, січень 18. Вилучено з: https://surl.li/xgqpvn
16. Trendowicz, M. Wulgaryzmy w komunikowaniu i przestrzeni publicznej (na przykładzie frazy Русский военный корабль, иди...). *Przegląd Rusycystyczny*. 2023. 3 (183), S. 152–165. DOI 10.31261/pr.15356

Protsenko O. V. OBSCENITIES IN UKRAINIAN SPEECH DURING THE WAR: RECIPIENT ASSESSMENT AND COMMUNICATIVE ALTERNATIVES

The study aims to describe the status and functions of swearing vocabulary (a narrow layer of obscenities related to the sexual sphere) in Ukraine's modern information space. The experimental method was used. Most respondents see the impact of the war on the use of obscene language. Almost half of those surveyed believe that there is a problem with the use of obscene language in Ukrainian society now and assess the situation as an excessive spread of swear words. Only one in ten says that such language practices should be combated. Almost complete dislike has been accompanied, but almost complete tolerance of obscene behavior. The most unacceptable is the use of such words in advertising and announcements. The vast majority of respondents attribute foul language to the function of expressing emotions and stress. Using the example of the meme phrase "Russian warship, go fuck yourself" we were able to experimentally identify the peculiarities of the perception of public obscene expressions. Respondents evaluate the same meme differently depending on who and where it is broadcast. The obscene meme as an active action evokes positive emotions, but negative or indifferent if it is a simple reproduction of the meme phrase without involvement in the event. The survey showed that the heroic connotation of a meme phrase is created not by the outrageousness of the verbal form, but by a heroical act (reference situation). The experience of Ukrainian resistance to Russian military aggression also knows others, non-obscene textual means, for example, the expression "Glory to Ukraine!" and various linguistic

and stylistic means (evaluative nomination, word formation, tropes etc.). That is, there is a communicative alternative to rude swearing. A disregard for the spreading of obscenities in the case of borrowing obscenities from the language of the aggressor country threatens the culture of the language, popular morality, the harmony of personal and social life, and national security.

Key words: *swearing, obscenities, public communication, war memes, ethical communication standards, linguistic expansion, national security.*

УДК 811.81.42.161.2’373.7’42
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/07

Тиха Л. Ю.
Луцький національний технічний університет

НАЙМЕНУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ТА УСТАНОВ: МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗМІСТОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ МІСТ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті здійснено спробу аналізу формулювання назв закладів надання послуг (перукарень, барбершопів і т.ін.), магазинів, аптек тощо у Луцьку та деяких інших містах Волинської області з метою з’ясувати їх лексико-семантичні, граматичні особливості та змістове навантаження в контексті проблеми засилля англіцизмів та інших запозичень у побутовій сфері життя мешканців Волинської області.

На основі аналізованого матеріалу виявлено, що назви усіх типів закладів Волинської області щодо мовного оформлення можна поділити на такі великі групи: українською мовою, іноземною мовою, українською та іноземною мовами, а також транскрибовані латиницею українські лексеми. Щодо іноземної мови, то в назвах переважає англійська, одиничними прикладами представлено приклади італійською та французькою. У роботі наголошено, що надмірне використання іноземної мови у назвах закладів побутової сфери дискредитує державну мову, створює враження як про таку, що не здатна повноцінно виконувати номінативну функцію. Крім того, такі факти порушують Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019).

Лексичне наповнення аналізованих назв різноманітне. Більшість з них містять вказівку або на тип закладу (салон, магазин, перукарня, аптека), або на товар чи послугу (меблі, волосся, масаж і т.ін.), велика частина містить у назві ім’я чи прізвище власника. Автори вивісок використовують лексику як у прямому значенні, так і в переносному, метафору, стилістично забарвлені (діалектизми, просторічна лексика) та стилістично нейтральні слова з метою привернути увагу потенційного клієнта. Для цього також використано різні способи графічного оформлення (велика/мала літера, спосіб хештега, електронні покликання тощо).

Важливим є також те, що деякі власники магазинів, салонів, перукарень використовують слова з метою вплинути на емоції клієнта, показати свою особливість, перевагу перед іншими типу люкс, best тощо.

Прикрим є той факт, що, окрім значного засилля іноземних слів, виявили назви, у яких наявна лексика російською мовою, хоч і транскрибована латиницею. Ці факти свідчать про низький рівень патріотизму та поваги до державної мови у бізнесменів Волині.

Ключові слова: *лексика, назва, семантика, граматика, запозичення.*

Постановка проблеми. Суспільні настрої, вподобання, політика, тяжіння до тієї чи іншої модної тенденції проявляються не лише в усній риториці, в письмових заявах чи публікаціях, а й у рекламі та, здавалося б, зовсім побутових речах. Люди намагаються створити про себе враження і, відповідно, здобути певні преференції, вигоди за допомогою різних речей: одяг, аксесуари, інтерєр, ландшафт тощо.

Одним із чинників творення загального образу є, зокрема, й мова. І йдеться не лише про індивідуальне володіння засобом для спілкування, а й про використання мови у творенні назв для різних закладів обслуговування та забезпечення комфорту для населення. Адже назва – це візитівка, це те, що перше впадає у вічі ще до того, як відвідувач зробить висновок про зміст і якість послуги. Тому власники намагаються якшайкраще оформити та якнайцікавіше назвати свій заклад. Інколи надмірність у використанні іноземної мови в назвах або ж занадто вишукана назва не відповідає змісту наданих послуг або ж надто проста назва не викликає довіри і не створює бажаного іміджу.

Останнім часом у Луцьку зокрема та й на Волині загалом жителі почали виявляти невдоволення через надмірне використання у назвах різних установ іноземної мови, зокрема англійської. Про це говорять пересічні громадяни, заявляв про це свого часу навіть митрополит Луцький та Волинський ПЦУ Михаїл, адже не всі жителі володіють іноземною мовою, осо-

бливо людям старшого віку це завдає незручностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на те, що проблема надмірного вживання іноземної мови у вивісках, рекламі, офіційних назвах закладів та установ не нова і притаманна не тільки Волині, науковці-лінгвісти неодноразово піднімали це питання у наукових розвідках, намагаючись визначити мовні особливості таких номінацій та причину поширення цього явища, яке набуло масового характеру в Україні, попри пропаганду української мови.

Зокрема, питанню функціювання англіцизмів та їх ролі в сучасній українській мові присвячено роботу Л. Козуб [2]; автори роботи [4] стверджують про засилля слів, запозичених з англійської мови, у пресі та на телебаченні; О. Дьолог описує шляхи входження слів англійської мови в українську та способи їх адаптації [1]; у роботі Мартинової Т. схарактеризовано типи сучасних англійських запозичень за семантикою та структурою [3]; у дослідженні [5] частково визначено роль англіцизмів у назвах закладів Луцька.

Зважаючи на те, що проблема дослідження надмірного функціювання іншомовних слів у номінативах Волині загалом і м.Луцька зокрема досі залишається, вважаємо за необхідне детально схарактеризувати структурно-семантичні особливості таких запозичень.

Постановка завдання. Тож мета нашої роботи – описати способи мовного оформлення назв для закладів Волині. Для реалізації мети слід виконати такі завдання, як: з'ясувати ступінь використання іноземної мови у назвах закладів Луцька та деяких міст Волинської області, схарактеризувати їх змістове наповнення та граматичну структуру.

У дослідженні використано метод суцільної вибірки з метою формування текстового матеріалу для аналізу; метод контекстуального аналізу для характеристики співвідношення змісту до форми; семантичний аналіз – для з'ясування змісту назв.

Виклад основного матеріалу. Як зазначалося вище, бажання привернути увагу, виділитися з-поміж інших змушує людину шукати для цього різних шляхів. Одним з таких є саме мовний. Тому власники різноманітних закладів, намагаючись залучити потенційних клієнтів, роблять акцент саме на назві, в якій, окрім змісту, неабияке значення має і мовне оформлення. Саме тут автори роблять акцент на використанні іншої мови, вважаючи, що таким чином нададуть більшої ваги та іміджу своєму закладу .

Проаналізувавши назви різних установ, організацій, закладів різного призначення, ми класифікували їх за типами мовного оформлення.

Зокрема, що стосується назв аптек, то у Луцьку та в інших волинських містах переважають назви українською мовою, оскільки є закладами загальноукраїнської мережі аптек. До слова, ці назви мають переважно українську або спільнослов'янську етимологію наприклад **"Подорожник", "Бажаємо здоров'я", "Здорова родина", "Аптека низьких цін"** тощо.

Багато цікавого у мовному оформленні назв можна спостерігати у сфері краси: перукарень, салонів краси, масажних чи спа-салонів, барбершопів і под. Тут найбільше назв, які утворені за допомогою англійської (рідше інших) мови. Пояснення можна, очевидно, відшукати в тому, що такі заклади, на думку власників, за невеликим винятком, відвідують сучасні молоді люди, які, якщо не на відмінно, то принаймні більш-менш володіють іноземною мовою. Тож щодо використання української/іноземної мови ми фіксуємо з-поміж них такі групи:

1. *Назви українською мовою*. Серед них переважна більшість тих, де в назві наявні лексеми "перукарня", "салон", "студія" для розуміння призначення закладу і з метою піклування про клієнта: **перукарня "Пудра", салон краси "Мілена", експрес-перукарня "Тут стрижуть".**

Щодо способу подання інформації, то переважна їх більшість – це наявність у назві жіночого імені. Слід зауважити,, що, зокрема, у Луцьку, за перукарнями можна укласти словник антропонімів, наприклад: **перукарня "Тетяна", перукарня "Маргарита", перукарня "Світлана", перукарня "Віта", перукарня "Яна", перукарня "Анюта", перукарня "Анна", перукарня "Юля"**.

Щодо вживання антропонімів у назві, то з аналізованого матеріалу виявили і таку особливість оформлення, як вживання власної назви – імені та прізвища власника студії чи перукарні. Їх небагато, що свідчить про авторитет і певну впізнаваність майстра-перукаря чи власника, наприклад: **Перукар Вікторія, Студія зачісок "Андрій Оліферчук"**, **Стиліст "Карабейніков Сергій", Перукар "Бойчук Світлана"**, **Маріна Турковець, Людмила Терпелюк, Студія краси Галини Марушко, Салон Гузаря.** Проте, як видно із наведених прикладів, автори номінацій, піклуючись про вагомість і важливість назв, не надто турбувалися про їх грамотність, як у випадку із назвою *Стиліст "Карабейніков Сергій"*, *Перукар*

"Бойчук Світлана" (лапки зайві) чи *Маріна Турковець* (українською мовою правильно – Марина)

Окремі назви мають суто українську етимологію **перукарня "Мальви", салон краси "Бузок",** деякі, як-то **перукарня "Діадена", перукарня "Летуаль"** свідчать про неукраїнське походження і їх значення не завжди зрозуміле відвідувачам, проте для найменування вжито українську мову.

Деякі власники використовують у назвах цифрові позначення, наприклад, **Сімейна перукарня № 23**, або ж відомі чи не зовсім відомі абревіатури: **Перукарня "СВ".**

2. *Назви іноземною мовою*. Частина з них – суто англійські слова переважно без дублювання українською мовою, наприклад: B**eauty Club, Beauty House, Selebrity, Lady Cat, Shans, Stil, Lavandera.** До того ж, трапляються випадки, коли не тільки назва, а й реклама послуг, що надають, також англійською мовою без перекладу. Це, безперечно, створює незручності клієнтам, які на недостатньому рівні володіють іноземною мовою, і в результаті може спричиняти втрату споживачів.

Другий тип із цієї групи – це номінації, у складі яких наявні імена, як українські, так і неукраїнські: **_st_victoria, Kateryna Fomenko studio, Karina. khmeliarska_hair, Svitlana.haircare, Svitlana, Anna, Afrodita. Bozhena, Hear Studio "Anna Lavreniuk", Larysaneroda, alena.hair.color**.

Як і у випадку із назвами українською мовою, у цій групі також є назви із цифровим позначенням, хоча такі варіанти одиничні: **Salon.v24, Nomer 1**. Також не позначені особливою частотністю вживання назви із абревіатурами: **Sv Perukarnya, VIP**.

Особливий вид назв становлять ті, які передані способом транскрибування – українське слово транскрибується літерами латинського алфавіту. За змістом – це різні назви: жіночі імена, загальні назви, позначення зі сфери культури тощо: **Baroko, Egoistka, Konvaliya, Panna, Pudra.**

3. *Найменування, що становлять поєднання української та іноземної мови*. Вони позначені частотністю вживання і використовуюся у найменуваннях не тільки перукарень, салонів і студій краси, а й в назвах магазинів, ветклінік тощо, про що йтиметься нижче. Отож можемо навести приклади назв, коли одночасно використано дві мови. Причому, варіанти позначень різні: іноземною (у нашому випадку англійською) можуть бути передані як загальна, так і власна назви: **Перукарня "Deja Vu", Студія колористики "Bigudi", Перукарня "Beauty house", Перукарня "Prosto", барбершоп BRO, барбершоп GC , салон краси "Dream Team", салон краси "Color Studio", салон краси "Soho Beauty Bar"**, **салон краси Diva , салон краси Style House – Hair & nails studio "Ножиці".**

Ще одна група громадських закладів – магазини одягу – також характеризується різнотипними способами оформлення. Щодо мовної ознаки – то це назви українською, англійською, поєднання англійської та української і транскрибовані латиницею українські найменування. Що стосується змістового наповнення – то в одних варіантах є вказівка на тип магазину ("меблевий" або "магазин/салон" меблів): **Меблевий салон "Ренуар" Меблі під замовлення,** в інших така вказівка відсутня: **Магазин "Ранет", Салон-магазин "Stile di Vita", ФОП "Захарчук Віталій Володимирович", Dmytrovych.**

Отож на основі проаналізованих назв закладів, які надають послуги із виробництва та продажу меблів, взявши за основу мовне оформлення, ми виокремили такі їх групи:

1. Назви українською мовою: **Студія кухонь та шаф-купе "Жако", Хіт Меблі, Меблі Любарта, Магазин "Стіл та стілець", Меблі Стиль, ПП "Лера", ФОП "Сидорчук І.С."** З-поміж них можна виділити ті, які містять пряму вказівку на призначення магазину: **Салон меблів**, **Стильні меблі, Меблі на замовлення**, а інші мають метафоричний зміст: **Веселка Меблів, Салон-магазин "Королівство меблів"**

До цієї групи ми відносимо також назви, до складу яких входять варваризми на кшталт **Шоурум "Signal"**.

2. *Назви іноземною мовою:* **West Style, Mellen, ihome.soul, i.loft.you_, m, DIMmebli, Rizo Meble, Meble Taranko**. Значна частина з них містять у своєму складі лексему *wood*: **Kulick Wood, Khom Wood, Eco wood, GC wood, Le WOOD, wood antique, Woodwork, Ecowood lutsk,**

3. *Поєднання української та іноземної мов у назві*: **Меблевий салон "Marafet – меблі, світло, декор", Інтернет-магазин "Bimbi", Меблі "sergiytkachyk", Салон-магазин "Престиж House", Магазин "Gerbor", Магазин "Besell", Меблі3ds**

4. *Транскрибовані номінації*. Вони мають різні способи оформлення, аби привернути увагу потенційного покупця, бо ж кожен власник салону чи магазину дотримується думки, що перше враження люди отримують від назви. Варто зауважити, що серед таких назв переважають ті, які містять прізвище або прізвище й імя власника, а також оформлені способом інтернет-покликань

чи хештегів, наприклад: **TARAN mebli, alexei. ww.lutsk, meblizderevalutsk, Dybok.ua, Mebli ALEX**

5. *Назви, які привертають увагу візуальним оформленням та мають емоційно- психологічний вплив* (розмір та шрифт літер, способи поєднання літер у слова та інші, використання ключового слова, яке б символізувало комфорт, безпеку, особливий стиль тощо) та вживанням діалектизмів чи просторічної лексики: **ФаЙнА Мебля, Салон "DekArt", ТОВ "КухАрт", МАКРОМЕБЛІ**, **COMFORT LIFE, Меблі "Exclusive", Меблевий цех "Зроблено на совість"**

6. *Назви, які вказують на надання певних послу*г, а не просто продаж товару. Їх оформлення зазвичай нічим особливим не відрізняється, а мова – українська, наприклад: **Складання меблів. Монтаж меблів, Меблі на замовлення, Виробництво меблів "Loft Living"**

7. *Група назв, у яких, на жаль, використовуються слова, які графічно і фонетично нагадують лексику російської мови*, що за нинішніх обставин неприпустимо: **Салон меблів "Zlatamebel", alexei.ww.lutsk, mebelvdom.**

Значним різноманіттям рясніють також назви магазинів одягу, яких в Луцьку та області досить багато. Тож з огляду на цей факт власники та менеджери вправляються у майстерності вигадати таку назву, яка б вирізнялася, привертала увагу. Проаналізувавши фактичний матеріал, ми традиційно згрупували назви за використанням мови. З аналізу випливає той факт, що у переважній більшості назв використано іноземну мову, дещо менша кількість – це найменування державною мовою і зовсім незначна частина – поєднання іноземної та української мов.

1. *Номінації українською мовою*: **Магазин "Гардероб", Магазин "Татті"**, **Розкішна пані**. Проте слід зауважити, що навіть офрмлені державною мовою назви магазинів одягу містять іншомовні номінації (наприклад, імена) і їх кількість значна: **Жизель, Анжеліка, Магазин "Гламур", Магазин "Мева", Шоурум Юлії Корс, Магазин курток "Паркас", Магазин "Елеганс", Магазин "Афіна Паллада", Дизайнерське ательє "Хока", Ательє "Кетрін".**

До цієї групи номінацій ми віднесли і ті, що містять власне українську чи спільнослов'янську лексику: **Магазин "Злата рута", Хатка затишна білизна, Одяг з Англії.**

Незначною кількістю прикладів представлені назви, в осонові яких цифрові позначення, абревіатури або складноскорочені слова: **Магазин "Левдів", Магазин "Формат А1", Бутик "Діа-Март".**

Цікавим виявився, на нашу думку, приклад оформлення назви, де автори використали свого роду гру слів і графічне зображення, наприклад: **ПаНюся.**

Проте й тут не обійшлося без прикрих випадків. У назві **Комісійний бутічок** явна оргфографічна помилка, що свідчить про нехтування грамотністю та небажання дотримуватися елементарних мовних правил, які подає шкільна програма.

2. *Найменування іноземною мовою.* Їх, як уже зазначалося, багато, значно більше, ніж тих, що оформлені державною мовою. Спосіб оформлення також різний, але якихось особливих, незвичних випадків ми не виявили. З-поміж усіх представлених назв найбільш кількісними є англомовні: **Hugge clover, Andi, Lispo, Urban Planet, Rossi Dress, Etnosoul, Rich shop, Ukrainian Trikotage, Back Yard Sale Shop, SaintGlasses x NAMENI, Cadar outlet, Galery, Pretty girl, United colors of benetton/Mango, Helena, La Madam.**

Традиційно з-поміж них виділяємо такі, які оформлені не лише словами, а містять цифрові позначення, мають форму електронного покликання, графічне виділення певної, вагомої частини у назві: **O'key, TIAshop show room, Studio NO, MaxStep, Look_of_today_, Barleyshop_ua, Shop #19, 100ok.**

3. Окремо виділяємо *українські назви магазинів одягу, транскрибовані латиницею*. Це, як можна спостерігати, досить популярний спосіб для назв закладів у Луцьку та на Волині: **Khorunzha.ua, Sestry 222, Kuma, Misto & moda, Sezon, Bavovna, Ivanna yukhimchuk.**

4. Магазини, у назві яких *поєднано українську та іноземну мови*: **Джинстар, Файна Outlet, D & Z – свято білизни, Декор & Текстиль, СпортМах.**

За нашими спостереженнями, останніми роками на Волині значно побільшало зоомагазинів та ветеринарних клінік, що свідчить про зростання культури ставлення до тварин, акцент на їх догляді та харчуванні. У той же час власники цих закладів мають дбати не лише про асортимент, послуги, ціни, щоб бути конкурентним на ринку, а й про оформлення та назву. Щодо мовного оформлення, то найменування зоо- і ветеринарних закладів оформлено як українською, так і англійською мовами, а також їх поєднанням, у багатьох наявлі частки зоо (zoo) або вет- (vet), зокрема, щоб полегшити жителям пошук. Наприклад:

1. *Назви, в оформленні яких використано українську мову* (таких найбільше): ветеринарнаи клініка **“ОЛТАН-ВЕТ”, магазин “Флора-Фауна”, зоомагазин “Сніжок”, зоомагазин “КітПес”, ветеринарна клініка “Вірний друг”, зоомагазин “Зоозаврик”, Ветком, Одяг для тварин. Худі для собак, Зоомаркет, Зоотовари, “Центр порятунку Дейл”, “Лапа”**

2. *Назви іноземною мовою:* **ветеринарний кабінет та зоомагазин “WellVet”, ветеринарна амбулаторія “Trach VET”** (у назві міститься прізвище власника), **зоомагазин “PetGo”, магазин “Zoohobbi”, ветеринарна клініка “TopVet”, Master Zoo.**

3.*Транскрибування українських назв латинськими літерами* теж використано як один зі способів оформлення, щоправда ми виявили зовсім незначну їх кількість: **MagazinCo.**

4. *Поєднання іноземної та української мови у назві:* **Barber Pet Еліт, Беллі Zoo.**

Граматична структура власних назв – назв магазинів, аптек, перукарень тощо різна. Здебільшого, за нашими спостереженнями, – це одно- або двокомпонентні назви, складні слова, рідше трапляються багатокомпонентні структури. В цьому можна простежити різні причини – від фантазії і бажання авторів назв, власників закладів до фінансової.

Висновки. Отже, можна стверджувати про те, що мовне оформлення проаналізованих назв закладів різне, фіксуємо постійний процес запозичень в українську мову, що спричинено світовими тенденціями до глобалізації. Проте бачимо і негативне явище – поступове скорочення використання української мови, що призводить до її дискредитації, формування уявлення у суспільстві стереотипу про неповноцінність державної мови.

Таким чином, результати нашого дослідження можна використати для подальших розвідок про запозичення загалом і мовне оформлення власних назв зокрема.

Список літератури:

1. Дьолог О.С. Тенденції новітнього запозичення й адаптації англіцизмів у сучасній українській мові. URL: https://surl.li/efbvxo (дата звернення: 10.02.2025).

2. Козуб Л.С. Особливості використанння англіцизмів у сучасній українській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. 2017. № 26. Т. 2. С. 40–42.

3. Мартинова Т. І. Англіцизми у сучасній українській мові. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Т. 1. Вип. 28. С. 56–59. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/28/part_1/10.pdf (дата звернення: 10.02.2025).

4. Писаренко М.О., Поліщук П.О. Сфери проникнення англіцизмів в українську мову. URL: https://surl.li/gqtwzp (дата звернення: 10.02.2025).

5. Тиха Л.Ю., Шульга О. Англіцизми у назвах закладів Луцька. URL:https://surl.li/jajtfq (дата звернення: 08.02.2025).

Tykha L. Yu. NAMES OF INSTITUTIONS AND ESTABLISHMENTS: LINGUISTIC FEATURES AND SEMANTIC LOAD (BASED ON THE EXAMPLE OF CITIES IN THE VOLYN REGION)

This article attempts to analyze the formulation of names for service-providing establishments (hair salons, barbershops, etc.), stores, pharmacies, and other businesses in Lutsk and several other cities in the Volyn region. The aim is to determine their lexical-semantic and grammatical features, as well as their semantic load, within the context of the issue of excessive use of Anglicisms and other borrowed words in the everyday sphere of life for residents of the Volyn region. Based on the analyzed material, it has been found that the names of all groups of establishments in the Volyn region can be categorized into the following major groups in terms of language usage: Ukrainian, foreign language, a combination of Ukrainian and a foreign language, and Ukrainian lexemes transcribed in Latin script. Regarding foreign languages, English dominates, with a few examples in Italian and French. The study emphasizes that the excessive use of foreign languages in the names of everyday service establishments undermines the state language, creating the impression that it is incapable of fully performing its nominative function. Moreover, such practices violate the Law of Ukraine “On the Functioning of the Ukrainian Language” (2019).

The lexical content of the analyzed names is diverse. Most of them indicate either the type of establishment (salon, store, hair salon, pharmacy) or the product or service offered (furniture, hair, massage, etc.). A significant portion includes the name or surname of the owner. The authors of signage use both direct and figurative meanings, metaphors, stylistically marked words (dialectisms, colloquial language), and stylistically neutral words to attract potential clients. Various graphic techniques are also employed for this purpose (uppercase/lowercase letters, hashtag style, electronic references, etc.).

It is also important to note that some store, salon, and hair salon owners use words to evoke emotions in customers, demonstrating uniqueness and a competitive edge, such as "lux" or "best." A concerning issue is that, in addition to the significant presence of foreign vocabulary, some business names contain words in Russian, albeit transcribed in Latin script. These instances indicate a low level of patriotism and respect for the state language among business owners in Volyn.

Key words: *lexicon, name, semantics, grammar, borrowing.*

УДК 811.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/08

Черіпко С. І.
Державний університет «Київський авіаційний інститут»

Добровольська Л. А.
Державний університет «Київський авіаційний інститут»

Харченко Л. І.
Державний університет «Київський авіаційний інститут»

ЗАСТОСУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У статті стверджується самобутня роль Українського правопису, який є має соціокультурну природу і є більшим, ніж просто набором правил і норм. Авторами підкреслено, що у контексті гібридної російсько-української війни Український правопис виступає символом незламності, незнищеності української нації, інструментом плекання національної самобутності і засобом опору ідеолого-культурній експансії «руського міра». Таким чином, його збереження і розвиток, а також імплементація у закладах вищої освіти, стає стрижневою детермінантою, навколо якої об'єднується українська нація, розуміючи стратегічне значення останнього для майбутнього України.

Вищезазначене дозволяє авторам випрацювати низку рекомендацій, які покликані уніфікувати та популяризувати вищезазначені норми чинного Українського правопису у роботу закладів вищої освіти. Зокрема, нимми пропоновано: 1. Стандартування правописних норм: створення методичних рекомендацій, інструкцій тощо Національною комісією зі стандартів державної мови, яке дозволить отримати чіткий алгоритм актуалізації Українського правопису. 2. Підтвердження рівня володіння державною мовою викладачами закладів вищої освіти шляхом обов'язкового складання іспиту на рівень володіння державною мовою від вищезазначеної Національної комісії зі стандартів державної мови й отримання відповідного сертифіката (першого й другого рівнів). 3. Цифровізація навчального процесу закладів вищої освіти шляхом актуалізації у його межах інноваційного інструментарію (штучного інтелекту, інформаційно-комунікаційних технологій тощо). До прикладу, впровадження інтерактивних правописних довідників і тренажерів як ефективних допоміжних засобів. 4. Розробка продуманої, послідовної мовної політики, стратегій та практик українського уряду, у яких стрижневою мають стати інформаційні кампанії з популяризації Українського правопису через медіа. 5. Актуалізація зворотного зв'язку з громадськістю через залучення молоді до низки конкурсів, вікторин, інтерактивних та інших занять, що інтенсифікувати зацікавленість молодих українців у вивченні норм української мови.

Таким чином, імплементація правописних норм в ЗВО є актуальною проблемою, яка потребує системного, продуманого та наукового підходів. Відтак, гармонізація таких норм, засвідчення рівня володіння державною мовою та інше є вагомими кроками для впровадження стандартування мовних норм у освітній системі України. Останнє можливе за умови колаборацій між освітніми, науково-дослідними, науковими та іншими установами, а також державними інституціями. Своєю чергою, це сприятиме формуванню сталого мовного середовища, на підґрунті якого українська мова еволюціонуватиме, відповідаючи сучасним викликам і посяде чільне місце у європейському просторі.

Ключові слова: *Український правопис, правописні норми, мовна політика, мовні стандарти, стандартування мови, вища освіта, заклади вищої освіти.*

Постановка проблеми. Український правопис [6] сутнісно є складним соціокультурним конструктом, що пов'язано з його побутуванням на декількох рівнях. З одного боку, він є складником культурної полісистеми, у межах якої виступає репрезентатом української ідеї у низці міжнародних зв'язків. З другого – постає стрижневим компонентом ідентифікаційного механізму українців,

відображаючи еволюцію їх мови. Натомість, з третього – сприймається засобом її (мови) стандартування й легітимізації в контексті побутування нормативно-правової бази України, а також сталого розвитку нашого суспільства.

Вищезазначене, природно, корелює зі специфікою формування й побутування Українського правопису на тлі гібридної російсько-української війни. Так, мовиться про широкий спектр видозмін останнього (починаючи від правописних розвідок 1928 року, результатів роботи Національної комісії з питань правопису [5] і аж до діяльності Національної комісії зі стандартів державної мови [1]), які питомо мали значення спротиву одвічній русифікації. Особливе значення Українського правопису та його впровадження ми вбачаємо під час вищезазначеної війни, яка триває від початку 2014 року і стала точкою відліку для збереження української державності, неподільності кордонів нашої країни та плекання національної ідентичності.

Якщо у радянські часи правопис був суттєво видозмінений владою з метою продукування позірної культурної єдності народів, то сьогодні саме ця варіативність, паралелізм мов тощо стали формальним підґрунтям до повномасштабного вторгнення. Саме тому гібридна російська-українська війна змусила нас усвідомити значущість культурно-символічного ресурсу – української мови, зміцнення позицій якої із впровадженням Закону України (далі – ЗУ) «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [3] у сфері обслуговування, освіти, медіа та інших стало усвідомленою протидією русифікації попередніх років. Таким чином, правописні зміни, затверджені у 2019 році вищезазначеною Українською національною комісією з питань правопису, стали базою для інтенсифікації саморефлексивних тенденцій. Останні були детерміновані низкою процесів з підвищення самосвідомості та локалізації власної культурної аутентичності українців, закріплених у Конституції України [2].

Природно, що гібридна російсько-українська війна виформувала самобутнє розуміння української мови та її збереження у ідеолого-символічному, національно-культурному та інших вимірах. Український правопис у цьому контексті виступає гарантом ліквідації рудиментів «руського міра» в українському просторі у широкому спектрі. Зокрема, цей процес сягає змін назв населених пунктів (згадаймо перейменування останніх за ратифікації НКСДМ) до лексичних норм (до прикладу, зміна № 9 національного класифікатора професій ДК 003:2010 [4], яка засвідчила євроінтеграційний курс України щодо гендерної та іншої рівності її громадян), стаючи елементом декомунізаційних, деколонізаційних та тому подібних змін нашої держави.

Відтак, правопис виконує тут роль своєрідного бар'єра проти культурної асиміляції та є додатковим інструментом національного єднання, а також збереження української самобутності. Головним виявом вищезазначеного стала легітимізація функціонування української мови в офіційному та приватному житті як акту супротиву загарбницькому «руському міру». Таким чином, якщо українська мова є складником ідентичності нашої нації, то правопис – її структурним компонентом. Так, оскільки російська-українська війна є, першою чергою, гібридною, то це означає, що Україна зазнає не лише військової агресії (ракетних, дронових та інших атак її територій і населених пунктів), а й інформаційних атак (дезінформаційних, мізінформаційних, пропагандистських кампаній ворога тощо) [23].

У таких умовах правильне, послідовне функціонування мови у всіх сферах українського суспільства (зокрема, закладах вищої освіти (далі – ЗВО)) стає не просто питанням цивілізаційного вибору кожного українця, а, власне, політичною заявою. Мовиться про те, що новітні правописні реформи, спрямовані на очищення та відновлення питомих форм і норм української мови, зміцнюють зв'язок між нею (мовою) та національною картиною світу українців, акцентуючи на унікальності та самобутності нашої нації. Український правопис виступає тут не лише важливим складником, детермінантою мовної комунікації, а й значущим елементом саморефлексії кожного українця. Саме тому імплементація норм Українського правопису у ЗВО має таке значення і актуальність на сьогодні. Зокрема, цей процес здебільшого корелює з низкою проблем як на рівні навчального процесу, так і на рівні управління (адміністрації того чи того університету), що і складає *актуальність* представленого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вищезазначена у постановці проблеми аргументація дозволяє висвітлити самобутність процесу імплементації Українського правопису (зокрема, у ЗВО). Своєю чергою, це продукує інтегрований підхід до вивчення аналізованої проблематики у низки дослідників. Зокрема, параметризаційні особливості актуалізації інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) під час мовної підготовки майбутніх педагогів проаналізовані у праці

О. Русакової та Г. Волощук [16]. Авторки висвітлюють інноваційний складник під час вивчення української мови в режимі дистанційного навчання, надаючи власне визначення ключового терміна й окреслюють найпродуктивніші підходи, які сприяють засвоєнню здобувачами державної мови. Натомість Є. Сафонова та Л. Козакова [17] акцентують у своїй праці на першочерговості оволодіння здобувачами освіти культурою мови як важливого чинника формування їх загальної компетенції.

Т. Груба та О. Горошкіна [7] наголошують на значущості такого аспекту досліджуваної проблеми як побутування української наукової мови, виокремлюючи віхи роботи з удосконалення мовних навичок здобувачів (аспірантів, докторантів). Вчені висвітлюють самобутність формування мовної особистості дослідників, локалізують комунікативну специфіку культури їх мовлення, а також охарактеризовують сучасну українську наукову мову. Натомість К. Каленич та О. Ядловська [8] вивчають самобутність функціонування державної мови в ЗВО як запоруку набуття професійних компетентностей здобувачами.

Також репрезентативними щодо імплементації правописних норм у ЗВО є праці К. Климової [9–10], у яких вивчено напрями оптимізації мовленнєвої діяльності здобувачів. Зокрема, авторка окреслює та обґрунтовує напрями вищезазначеної діяльності, акцентуючи увагу на стрижневій ролі мови як засобу мовнокультурної, ідентичної й соціальної взаємодії. Окрім того, вчена локалізує питомі складнощі випрацювання правописної компетентності здобувачів нефілологічних спеціальностей на тлі мовної політики в умовах російсько-української війни. Дослідниця детально вивчає загальновизнані віхи такої політики, охарактеризовуючи їх у сучасних реаліях, а також пропонує власний підхід до категоріально-понятійного апарату цієї проблематики.

Питання забезпечення функціонування української мови як державної в аграрних ЗВО розкрито у праці В. Хомич [21], у якій авторка стверджує, що вона (мова) є визначальною ознакою нашого етносу. Вищезазначене засвідчене природою мови, яка, за вченою, є складною системою даних про побут, світогляд та інше, а також способом онтології етнічної свідомості. Дослідниця акцентує увагу на лінгвістичному підході до визначення цього поняття, локалізуючи його як систему словесної репрезентації думок зі звуковою та граматичною будовою.

Аналіз актуальних тенденцій, параметризаційних особливостей та іншого у вищій освіті представлено у праці О. Панькевич та В. Лавренюк [14], де автори підкреслюють значущість забезпечення конституційного статусу державної мови. Вчені акцентують увагу на формуванні мовленнєвої компетентності студентів природничих дисциплін, відзначаючи лакунізованість технічної термінології українською мовою. Дослідники наголошують на тому, що забезпечення української мови як державної є ключовим у формуванні мовленнєвої компетентності здобувачів. Вищезазначений термін аргументовано авторами у власному тлумаченні: як практичне володіння державною мовою та основами культури усного й писемного мовлення. Найдієвішим засобом формування такої компетентності вчені вважають ігрові технології, позиціоновані ними формою організації навчального процесу з різнорівневою взаємодією.

На тривожну тенденцію втручання у мовознавчі дисципліни і навчальні вибіркові курси в технічних ЗВО звертає увагу у своїй праці Н. Нікуліна [13], яка досліджує потенціал фахово-мовної (термінознавчої) підготовки в таких установах. Вчена звертає увагу на те, що вищезазначені дисципліни й курси здебільшого витлумачені як співвідносні зі шкільною програмою. Окрім того, дослідниця вказує на тривожну тенденцію прагнення до мінімізації фахомовної підготовки здобувачів технічних ЗВО. Останнє, на думку авторки, спричинить лакунізованість знань здобувачів у фаховій термінології і номенклатурі, спричинивши фрагментованість здобутої під час навчання інформації. Натомість стрижневі принципи Українського правопису з екстраполяцією на фахову підготовку здобувачів філологічних спеціальностей висвітлено у праці Н. Шатілової [22].

В. Підгурська та І. Голубовська [15] у своїй праці підкреслюють самобутність правописної підготовки здобувачів під час вивчення мови за професійним спрямуванням. Так, авторки акцентують увагу на зв'язку між мовленнєвою діяльністю та виформуванням правописних навичок, вбачаючи вихід з ситуації у імплементації у навчальну програму обов'язкового курсу «Українська мова за професійним спрямуванням». Вчені вважають, що вивчення вищезазначеної дисципліни корелюватиме із загальним рівнем орфографічної та пунктуаційної грамотності здобувачів вищої освіти.

Розгляд української мови як маркера національної ідентичності (на прикладі дисциплін мовознавчого циклу в ЗВО вміщено у праці А. Сібрук та С. Литвинської [19], де проаналізовано вплив гібридної російсько-української війни на освіту

в Україні. Авторки вивчають сучасний стан підготовки здобувачів у сучасних ЗВО, виокремлюючи тенденції розвитку тих чи тих професій, а також акцентують на стрижневій ролі викладачів у формуванні освітніх компетентностей. Науковиці досліджують стрижневі компоненти освітнього процесу, відводячи чільне місце формуванню мотивації здобувачів до вивчення таких дисциплін. Дослідниці відзначають, що актуальні умови виформовують особливі вимоги до молодих спеціалістів: зокрема, мовиться про фактчекінг, інформаційну стійкість та інше.

Репрезентації складнощів імплементації правописних норм у ЗВО присвячено і працю О. Сидоренка, О. Пряхіна, О. Денисенко [18], де представлено методичний посібник кафедри культурології та українознавства Запорізького державного медичного закладу. Автори підкреслюють, що пропоноване видання адресоване усім учасникам освітнього процесу (від викладачів до студентів) й покликане пояснити наступність, суть та причини й логіку правописних норм і змін. Репрезентативною вважаємо також працю Т. Лещенко, Н. Бондар, М. Жовнір [11], у якій авторами представлено досвід створення наочно-навчального посібника. Останній, за словами вчених, створено задля уникнення типових помилок (в усному й писемному мовленні). Дослідники зазначають, що у вищезазначеному виданні узагальнено результати правописних пошуків низки українських мовознавців, описано найпоказовіші зміни й надано практичні рекомендації слововживання тощо.

Продовжує досліджувати це питання в контексті ваги і значення роботи з неправдивими даними в політичному інтернет-дискурсі О. Довгань (O. Dovhan) [23], у якій робота з останніми розглядається в контексті побутування лінгвістичних маркерів. Натомість наукове осмислення історичних витоків та функцій соціальної держави, аналіз соціоекономічних наслідів трансформацій державної політики (в тому числі мовної) у різні періоди державотворення України, а також оцінка впливу останніх на динаміку суспільних перетворень вміщено у праці науковців Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України [12]. Зокрема, у праці підкреслено історичну зумовленість вищезазначених трансформацій крізь призму регулювання соціально-демографічних процесів, забезпечення низки потреб населення (трудових, освітніх тощо) й механізму державного патроналізму.

Самобутність мовної політики нашої держави щодо тенденцій англіїзації вищої освіти представлено у праці І. Фаріон [20], де розкрито цей аспект аналізовано проблематики на підґрунті офіційних освітніх документів: «Концептуальні засади державної політики щодо розвитку англійської мови у сфері вищої освіти» (2012 р.) та «Методичні рекомендації щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти України» (2023 р.). Останні авторка позиціонує як загрозливі для державного статусу української мови, аналізуючи динаміку англіїзації та її параметризаційну самобутність в нормативно-правовій базі України.

Таким чином, аналіз історіографії проблеми імплементації Українського правопису у ЗВО засвідчує її інтегровану природу та актуальність в контексті сучасних лінгвістичних досліджень. Зокрема, локалізуємо наявність цілої низки прогалин цієї проблеми, які висвітлимо докладніше у наступному розділі нашого дослідження, а також актуалізацію інноваційного компонента у вирішенні питання імплементації Українського правопису. Останнє, першою чергою, продукує перегляд наявних підходів, практик, алгоритмів та іншого у актуалізації Українського правопису у ЗВО.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчують вищезазначену лакунізованість вивчення досліджуваного питання. Це, своєю чергою, дозволило виділити низку невирішених раніше частин загальної проблеми:

1. Параметризації самобутності правописних реформ та їх вплив на українське суспільство у освітньому вимірі.

2. Наявних недоліків впровадження правописних норм в українських ЗВО.

3. Специфіки інституційної відповідальності за їх впровадження, а також вирішення наявних проблем цього процесу.

Отже, вищезазначені віхи є стрижневими для успішної й адаптивної імплементації правописних норм для здобувачів широкого спектра спеціальностей (від філологічних до нефілологічних).

Постановка завдання. Метою статті є вивчення самобутності імплементації Українського правопису. Предметом – виокремлення специфіки цього процесу в контексті діяльності українських ЗВО. Вищезазначені мета і предмет дослідження дозволили сформулювати його завдання:

1. Репрезентувати теоретико-методологічну базу імплементації правописних норм в ЗВО як освітнього виклику.

2. Локалізувати параметризаційні особливості правописних норм у підготовці здобувачів вищої освіти.

3. Висвітлити стрижневі віхи процесу імплементації Українського правопису у інтегрованому ключі.

Виклад основного матеріалу. Вищезазначено роль і параметризаційні особливості правописних норм, а також їх значущість на тлі гібридної російсько-української війни. Проте, незважаючи на експоненційне зростання впливу імплементації останніх, лишається актуальною низка особливостей та соціокультурних змін, продукованих цими нормами, які корелюють з їх використанням у навчальному процесі. Зокрема, мовиться про ***дискурсивність правописних норм***, яка полягає у дискусійній природі чинної редакції 2019 року, що спродукувала бурхливі суперечки щодо доцільності її використання. Так, для ЗВО окреслені зміни є викликом, оскільки передбачають варіативність певних форм (до прикладу, *кафедра* і *катедра*), засобів (до прикладу, ІКТ) та інше [11].

Більше того, згадувана у попередніх розділах статті Зміна № 9 [4] до національного класифікатора професій базована на тій же версії Українського правопису. Відповідно, незважаючи на позірний дозвіл на творення фемінітивів та маскулінітивів останні, хоча і легалізовані нормами цього тексту, не стандартовані. Мовиться про флуктуації й деформації семантики: природно, що жінка-спеціаліст може використати фемінітив для позначення назви своєї професії, проте ці зміни, здебільшого, мають скоріше творчу природу, ніж унормовану.

Так, жінка-декан може стати деканкою, деканессою та тому подібними, що призводить до того, що у збірнику певної конференції співіснують фемінітивні та нефемінітивні форми: адже не всі декани, кандидати та інші будуть використовувати їх. Безпосередньо для практики роботи ЗВО така варіативність означає позірну гендерну та іншу рівність, коли у назвах тез та тому подібних жінка може означити свою стать, проте табличка на дверях все одно буде містити форму, яка визнана у національному класифікаторі професій (здебільшого маскулінітив) [14]. Вищезазначене спродуковано:

а) *відсутністю уніфікованих методичних рекомендацій від НКДСМ*: незважаючи на низку ухвалених рекомендацій на творення таких форм відсутнє комплексне рішення щодо їх творення, натомість більшість відповідей містить безпосередні цитати чинних правописних норм;

б) *активним опором наукової, адміністративної та інших спільнот до нових правописних норм*, частково спричинених пунктом а) та нерозумінням дискурсивних й інших особливостей побутування таких форм у конкретних середовищах (до прикладу, *юристка* у юридичній галузі означає некомпетентного спеціаліста, який не спроможний на професійну діяльність тощо);

в) вищезазначені відсутність стандартування та спричинений ним опір суспільства природно продукує *недостатність інформування населення про логіку, наступність та інше тих чи тих правописних норм* (зокрема, брак інформації призводить до використання суржику замість українських літературних форм та іншого).

Не менш вагомою є наявна ***непослідовність, диференційованість практик*** імплементації Українського правопису, яка виявляється, першою чергою, у широкому спектрі підходів до викладання української мови у різних ЗВО. Мовиться про окреслені у історіографії проблеми філологічної та нефілологічної освіти: зокрема, ЗВО часто використовують підручники різних авторів, які, своєю чергою, мають свою думку на ті чи ті правописні норми. Як наслідок – плутанина у студентів, особливо у міждисциплінарному середовищі (програми мобільності, обмінів та інше) [17]. Не менш важливими є низка ускладнень, з якими стикаються іноземці під час вивчення часто змінюваного правопису. Відповідно, викладачі української як іноземної змушені приділяти увагу і час глибшому поясненню таких змін, їх логіці, доцільності тощо, що, своєю чергою, знижує ефективність навчання.

Вагомими також є ***адміністративні труднощі***, які детерміновані складністю імплементації правописних норм: зокрема, мовиться про оформлення офіційних документів (дипломів, додатків, сертифікатів і тому подібного). Окремі ускладнення можуть виникати з наказами та іншою документацією, оскільки одна частина документів може бути оформлена за старими нормами, а інша – за новими, що продукує парадоксальні ситуації та хаотизує систему документообігу ЗВО, підриваючи довіру до неї громадян [20].

Питомо лінгвістичну природу має ***проблема категоріально-понятійного апарату спеціальності та складнощі його перекладу***: так, нові зміни правописних норм продукують появу утруднень їх адаптації українською мовою. Зокрема, нова термінологія, своєю чергою, спричиняє лакунізацію у мові оригіналу, оскільки не всі реалії та інше мають відповідники у мові перекладу.

Наслідком цього стає термінологічна варіативність (особливо у разі міжнародного співробітництва: до прикладу, у межах Еразмус+). Останнє особливо репрезентативно у медичній, юридичній і, природно, освітній (та науковій) сферах, де точність і однозначність інколи є надзвичайно важливими [13].

Вищезазначені віхи, закономірно, спричиняють ***інституційну відповідальність ЗВО*** у формуванні мовної культури здобувачів, яка, водночас, дискредитована відсутністю системного підходу та автономією установ, наданою Міністерством освіти і науки України (далі – МОН України). Політика останнього спричинила поліваріантність усталених норм, форм і так далі освітнього процесу у ЗВО, наслідком чого стала різниця у початку і закінченні навчального року, різне витлумачення правописних норм і тому подібне [10]. Відповідно, замість унормування у межах навчального процесу відбувається варіативізація правописних норм, яка, своєю чергою, негативно впливає на мовну грамотність випускників.

Висновки. Отже, проведене дослідження засвідчило самобутню роль Українського правопису, який має соціокультурну природу і є більшим, ніж просто набором правил і норм. У контексті гібридної російсько-української війни Український правопис виступає символом незламності, незнищенності української нації, інструментом плекання національної самобутності і засобом опору ідеолого-культурній експансії «руського міра». Таким чином, його збереження і розвиток, а також імплементація у ЗВО, стає стрижневою детермінантою, навколо якої об'єднується українська нація, розуміючи стратегічне значення останнього для майбутнього України.

Окреслені особливості, закономірно, продукують випрацювання нами низки рекомендацій, які покликані уніфікувати та популяризувати вищезазначені норми чинного Українського правопису у роботу ЗВО. Зокрема, ми пропонуємо такі рішення:

1. Стандартування правописних норм: створення методичних рекомендацій, інструкцій тощо НКДСМ, яке дозволить отримати чіткий алгоритм актуалізації Українського правопису.

2. Підтвердження рівня володіння державною мовою викладачами ЗВО шляхом обов'язкового складання іспиту на рівень володіння державною мовою від вищезазначеної НКДСМ й отримання відповідного сертифіката (першого й другого рівнів).

3. Цифровізація навчального процесу ЗВО шляхом актуалізації у його межах інноваційного інструментарію (штучного інтелекту, ІКТ тощо). До прикладу, впровадження інтерактивних правописних довідників і тренажерів як ефективних допоміжних засобів.

4. Продумана, послідовна мовна політика, стратегії та практики від українського уряду, у яких стрижневою мають стати інформаційні кампанії з популяризації Українського правопису через медіа. Актуалізація зворотного зв'язку з громадськістю через залучення молоді до низки конкурсів, вікторин, інтерактивних та інших занять, що інтенсифікувати зацікавленість молодих українців у вивченні норм української мови.

Таким чином, імплементація правописних норм в ЗВО є актуальною проблемою, яка потребує системного, продуманого та наукового підходів. Відтак, гармонізація таких норм, засвідчення рівня володіння державною мовою та інше є вагомими кроками для впровадження стандартування мовних норм у освітній системі України. Останнє можливе за умови колаборацій між освітніми, науково-дослідними, науковими та іншими установами, а також державними інституціями. Своєю чергою, це сприятиме формуванню сталого мовного середовища, на підґрунті якого українська мова еволюціонуватиме, відповідаючи сучасним викликам і посяде чільне місце у європейському просторі.

Список літератури:

1. Деякі питання Національної комісії зі стандартів державної мови : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 листопада 2019 р. № 911. *Верховна Рада України* : офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://goo.su/Jzd4E0 (дата звернення: 25.01.25).

2. Конституція України. *Верховна Рада України* : офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://goo.su/FAOqH4 (дата звернення: 25.01.25).

3. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25 квітня 2019 р. № 2704-VII. *Верховна Рада України* : офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://goo.su/RKsNw (дата звернення: 25.01.25).

4. Про затвердження Зміни № 9 до національного класифікатора ДК 003:2010 : Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 18 серпня 2020 р. № 1574. *Верховна Рада України* : офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://goo.su/aurh7 (дата звернення: 25.01.25).

5. Про Українську національну комісію з питань правопису : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 лютого 2002 року № 198. *Верховна Рада України* : офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://goo.su/6pYowz (дата звернення: 25.01.25).

6. Український правопис / [ред. : Є. І. Мазніченко та ін.] ; НАН України. Київ : Наукова думка, 2019. 390 с. *Міністерство освіти і науки України* : вебсайт. URL: https://goo.su/EtHa (дата звернення: 25.01.25).

7. Груба Т., Горошкіна О. Українська наукова мова : теорія і практика : навчально-методичний посібник. Суми : Університетська книга, 2023. 108 с. *Електронна бібліотека НАПН України* : вебсайт. URL: https://goo.su/FhsM (дата звернення: 25.01.25).

8. Каленич К. В., Ядловська О. С. Функціонування державної мови в закладах вищої освіти як запорука набуття професійних компетентностей. *The 12th International scientific and practical conference "Modern problems of science, education and society" (February 5–7, 2024).* Kyiv, 2024. P. 1039–1045. *ARCher – інституційний репозитарій відкритого доступу представників Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : вебсайт. URL: https://goo.su/7gzmZ (дата звернення: 25.01.25).

9. Климова К. Я. Напрями оптимізації мовленнєвої діяльності майбутніх фахівців державної служби у закладі вищої освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського = Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky* : наук. журнал. Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2021. № 3 (136). С. 80–86. *Репозитарій відкритого доступу Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»* : вебсайт. URL: https://goo.su/ucRLBP (дата звернення: 25.01.25).

10. Климова К. Я. Формування правописної компетентності здобувачів нефілологічних спеціальностей університетів у контексті реалізації державної мовної політики в Україні. *Слобожанський науковий вісник. Серія : Філологія.* 2023. № 4. С. 85–89. https://doi.org/10.32782/philspu/2023.4.17 *Слобожанський науковий вісник. Серія : Філологія* : вебсайт. URL: https://goo.su/BzwrwOt (дата звернення: 25.01.25).

11. Лещенко Т. О., Бондар Н. В., Жовнір М. М. Український правопис : новації та варіації : наочно-навч. посіб. Полтава : УМСА, 2020. 40 с. *eNUPPIR «Electronic National University «Yuri Kondratyuk Poltava Politechnic» Institutional Repository* : вебсайт. URL: https://goo.su/jGGq (дата звернення: 25.01.25).

12. Людський розвиток в Україні : історичний вимір трансформації державної соціальної політики (колективна монографія) / за ред. Е. М. Лібанової. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2014. 380 с. *Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України* : вебсайт. URL: https://goo.su/EBB7FM (дата звернення: 25.01.25).

13. Нікуліна Н. В. Потенціал фаховомовної (термінознавчої) підготовки в сучасних закладах вищої технічної освіти. *Сучасні тенденції організаційно-методологічного забезпечення підготовки фахівців : проблеми та шляхи їх вирішення в умовах глобалізації та євроекономічної інтеграції. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-методичної інтернет-конференції з проблем вищої освіти і науки (18 листопада 2019 р.)*. Харків : ХНАДУ, 2019. С. 115–118. *Електронний архів Харківського національного автомобільно-дорожнього університету (ElArKhADI)* : вебсайт. URL: https://goo.su/R2Ce3Kt (дата звернення: 25.01.25).

14. Панькевич О. О., Лавренюк В. В. Українська мова і сучасність : формування мовленнєвої компетентності студентів. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 17. С. 134–136. https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-17-1-28 *Інноваційна педагогіка* : вебсайт. URL: https://goo.su/d4dg (дата звернення: 25.01.25).

15. Підгурська В. Ю., Голубовська І. В. Правописна підготовка студентів на заняттях з української мови за професійним спрямуванням. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2021. *Електронна бібліотека Житомирського державного університету* : вебсайт. URL: https://goo.su/UKWVnC (дата звернення: 25.01.25).

16. Русакова О. В., Волощук Г. М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі вивчення державної мови майбутніми педагогами в закладах вищої освіти. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. 2022. № 203. С. 127–132. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-203-127-132 *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки* : вебсайт. URL: https://goo.su/6Ij2wpW (дата звернення: 25.01.25).

17. Сафонова Є., Козакова Л. Культура мови як важливий чинник формування загальної культури майбутнього фахівця. *Європейське майбутнє : філософсько-освітні студії : Збірник тез і доповідей (Частина 1)* / за ред. Г. Д. Берегової та ін. Херсон : Вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2024. С. 90–93. *ELABA* : вебсайт. URL: https://goo.su/ke1oV (дата звернення: 25.01.25).

18. Сидоренко О. В., Пряхін О. Р., Денисенко О. М. Впровадження норм Нового українського правопису в освітній процес вищої школи. *Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи* : зб. статей V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 19–20 листопада 2020 р. Полтава : УМСА, 2020. С. 336–340. *Електронний архів Запорізького державного медичного університету* : вебсайт. URL: https://goo.su/EUlKxcі (дата звернення: 25.01.25).

19. Сібрук А., Литвинська С. Українська мова як маркер національної ідентичності (на прикладі вивчення дисциплін мовознавчого циклу в ЗВО України). *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Філологія*. 2023. Вип. 5, № 10. С. 30–36. https://doi.org/10.32689/maup.philol.2023.5.5 Наукові праці МАУП : вебсайт. URL: https://goo.su/Vm7BNgQ (дата звернення: 25.01.25).

20. Фаріон І. Д. Мовна політика України : методологія англіїзації в освіті. *Записки з українського мовознавства*. 2023. № 30. С. 185–197. https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283880 *Записки з українського мовознавства* : вебсайт. URL: https://goo.su/gBENfp (дата звернення: 25.01.25).

21. Хомич В. І. Забезпечення функціонування української мови як державної в аграрних закладах вищої освіти. *Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досягнень* : матеріали II Міжнародної наукової конференції, м. Київ, 27 серпня 2021 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2021. С. 182–184. *ResearchGate* : website. URL: https://goo.su/JUEUn (дата звернення: 25.01.25).

22. Шатілова Н. О. Вивчення принципів українського правопису у фокусі фахової підготовки студентів-філологів. *Модернізація мовно-літературної освіти : досвід, проблеми, перспективи : Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції педагогічних, науково-педагогічних працівників та студентів* (м. Чернігів, 21–22 лютого 2022 р.). Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2022. С. 160–163. *ARCher – інституційний репозитарій відкритого доступу представників Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : вебсайт. URL: https://goo.su/WALLT6 (дата звернення: 25.01.25).

23. Dovhan O. V. Features of neural network modeling of the processes of recognizing linguistic markers of the categories of sense and absurdity in the context of working with false data. *Академічні студії. Сер. «Гуманітарні науки».* 2023. № 4. С. 54–65. https://doi.org/10.52726/as.humanities/2023.4.8 *Академічні студії. Сер. «Гуманітарні науки»* : вебсайт. URL: https://goo.su/XyhP4 (дата звернення: 25.01.25).

Cheripko S. I., Dobrovolska L. A., Kharchenko L. I. APPLICATION OF UKRAINIAN SPELLING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: PROBLEM STATEMENT

The article asserts the distinctive role of the Ukrainian spelling, which has a socio-cultural nature and is more than just a set of rules and norms. The author emphasizes that in the context of the hybrid Russian-Ukrainian war, the Ukrainian spelling is a symbol of the indestructibility of the Ukrainian nation, a tool for nurturing national identity, and a means of resistance to the ideological and cultural expansion of the "Russian world." Thus, its preservation and development, as well as its implementation in higher education institutions, becomes the core determinant around which the Ukrainian nation unites, realizing the strategic importance of the latter for the future of Ukraine.

The above allows the author to develop several recommendations aimed at unifying and popularizing the above norms of the current Ukrainian spelling in the work of higher education institutions. In particular, the author proposes: 1. Standardization of spelling norms: the creation of methodological recommendations, instructions, etc., by the National Commission on State Language Standards, which will provide a clear algorithm for updating the Ukrainian spelling. 2. Confirmation of the level of proficiency in the state language by teachers of higher education institutions through mandatory passing of the state language proficiency exam by the above-mentioned National Commission on State Language Standards and obtaining a certificate (first and second levels). 3) Digitalization of the educational process of higher education institutions by updating innovative tools (artificial intelligence, information and communication technologies, etc.) within it. For example, the introduction of interactive spelling guides and simulators as effective aids. 4. Developing a well-thought-out, consistent language policy, strategies and practices of the Ukrainian government, in which information campaigns to popularize Ukrainian spelling through the media should be the core. 5. Actualization of public feedback through the involvement of young people in several competitions, quizzes, interactive, and other activities that will intensify the interest of young Ukrainians in learning the norms of the Ukrainian language.

Thus, implementing spelling norms in higher education institutions is an urgent problem that requires a systematic, thoughtful, and scientific approach. Therefore, harmonization of such norms, certification

of the level of proficiency in the state language, etc., are essential steps towards introducing standardization of language norms in the educational system of Ukraine. The latter is possible through collaborations between educational, research, scientific, and other institutions and government agencies. In turn, this will contribute to forming a sustainable linguistic environment, based on which the Ukrainian language will evolve, meeting modern challenges and taking a prominent place in the European space.

Key words: *Ukrainian spelling, spelling norms, language policy, language standards, language standardization, higher education, higher education institutions.*

УДК 81’38: 801.82
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/09

Шульська Н. М.
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науменко Л. М.
Державний податковий університет

Калита О. П.
Державний податковий університет

ЛІТЕРАТУРНІ НОМІНАЦІЇ В ЕПІСТОЛЯРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті здійснено аналіз функційного потенціалу літературних номінацій в епістолярній комунікації Лесі Українки, досліджено особливості їхньої лексико-семантичної та структурно-граматичної організації. Наголошено, що сьогодні листи авторки важливі не лише як знакові фрагменти письменницької автобіографії, але й оригінальний зразок культурно-мистецької комунікації кінця XIX – початку XX ст. Зауважено, що письменниця, аналізуючи типологічні явища в конкретному національному культурному процесі, в епістолярних текстах формує власну мовну картину, релевантні лексеми якої пов’язані з макрополем «література». Специфіка системи взаємопов’язаних мовних одиниць епістолярію Лесі Українки випливає з особливостей їхнього ідейно-тематичного спрямування.

Виявлено, що літературні найменування письменниці мають великі сполучувальні властивості, вони кількісно й тематично різнорідні. Найповніше номінації зреалізовані в таких лексико-семантичних групах: ‘літературні персоналії’, ‘літературні напрями і стилі’, ‘роди, види і жанри літератури’, ‘елементи форми та змісту літературних творів’, ‘персонажі’ тощо. Для зони макрополя «література» в епістолярній комунікації письменниці характерні граматичні та контекстуальні синоніми, архаїзми, авторські неологізми, семантично наповнені асоціативні конструкції. Домінантну позицію в периферійній зоні макрополя «література» займають номінації лексико-семантичної групи ‘роди, види і жанри літератури’, які демонструють багатство словника теорії літератури. Розмаїтою з погляду кількості представлених лексичних одиниць є мікросистема, що вербалізує жанрову специфіку згаданих в епістолярних текстах творів. Підсумовано, що Леся Українка дивує сучасних українців інтелектуальними й культурними обширами, знанням європейських мов, культур, глибоким зацікавленням тонкощами літературного процесу, відзеркаленими в кожному рядку її листовної комунікації.

Ключові слова: *літературні номінації, епістолярна комунікація, Леся Українка, макрополе, література, лексико-семантична група.*

Постановка проблеми. Сучасна наукова парадигма української лінгвістики демонструє активізацію численних розвідок, присвячених аналізу функціональних можливостей різнорівневих мовних одиниць як репрезентантів індивідуального стилю провідних митців художнього слова. Вагомий акцент зроблено на дослідженні художніх текстів письменників, які своєю творчістю збагатили словниковий фонд української мови, розширили межі виражально-зображальних засобів. Значно менше лінгвостилістичних студій об’єктом опису обирають епістолярну спадщину українських авторів. Натомість якраз листи є переконливим виявом мовного самовираження особистості, що дозволяє автору «залишатися самим собою» [5, с. 67]. Вивчення листування визначних культурних діячів дозволяє осягнути не лише стан їхньої душі в певний життєвий момент, а й мовне багатство, вираження у слові культурних зацікавлень, поглядів, оцінок, симпатій та антипатій.

Глибинний зміст та різноманітність стильових регістрів, відтінків українського слова демонструє епістолярій Лесі Українки. Письменниця дивує сучасних українців інтелектуальними й культурними обширами, знанням європейських мов, культур, глибоким зацікавленням тонкощами літературного процесу, відзеркаленими в кожному рядку її листовної комунікації. Специфіка системи

взаємопов'язаних мовних одиниць епістолярних текстів Лесі Українки випливає з особливостей їхнього ідейно-тематичного спрямування. Сьогодні листи авторки важливі не лише як знакові фрагменти письменницької автобіографії, а й як оригінальний зразок культурно-мистецької комунікації кінця XIX – початку XX ст. Аналізуючи типологічні явища в конкретному національному культурному процесі, простежуючи їх витоки, Леся Українка найперше в епістолярії формує власну мовну картину, релевантні лексеми якої пов'язані з макрополем «література».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноаспектний лінгвістичний опис листовної комунікації поетеси представлено у працях С. Богдан. Дослідниця аналізує вербальну і невербальну семіотику у прощальному дискурсі Лесі Українки [1]; досліджує міжособистісну комунікацію та образи комунікантів [2]; вивчає кольористичні епітети в структурі епістолярних стереотипів [3]; характеризує реконструктивні можливості самономінацій [4]. Ґрунтовний опис мовних параметрів епістолярію Лесі Українки здійснено у дисертації О. Красовської [7].

Як об'єкт наукового опису листи Лесі Українки функціонують у численних літературознавчих розвідках: В. Савчук (джерелознавчо-текстологічний аспект) [14]; Л. Семенюк (особистісний феномен письменниці) [15]; Н. Римар (тенденції розвитку національної літератури) [12]. У контексті комунікативного дискурсу досліджують епістолярну спадщину Лесі Українки Т. Ковальова та Л. Сидоренко [6], а також Н. Римар [13]. У площині національно-культурного життя українства кінця XIX – початку XX століття вивчає епістолярій Лесі Українки В. Пустовіт [11]. Проте і ці напрацювання не вичерпують усі потенційні можливості аналізу листів письменниці, оскільки поза увагою вчених залишається дуже вагомий аспект її індивідуальної епістолярної мовотворчості – домінувальне лексико-семантичне поле «література». Це підтверджує актуальність нашої розвідки, зумовлену загальною спрямованість сучасних лінгвістичних досліджень та потребою вивчення індивідуальної мовотворчості в листах Лесі Українки на різних рівнях мовної організації.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити літературні номінації в епістолярії Лесі Українки, особливості їхньої лексико-семантичної та структурно-граматичної організацій, а також функційний потенціал.

Виклад основного матеріалу. Серед групи елементів, скомпонованих за семантикою 'літературні персоналії', привертають увагу в листах Лесі Українки слова та вирази, які можна об'єднати за наявністю у структурі їхнього значення семи 'рід діяльності'. Серед них переважають традиційні для сучасного мовного пласту номінації *письменник* та *автор*: «*Ми складаємо громаду старших і молодих* ***письменників*** *українських*» [8, с. 225]; «*Мені здається, що без сих* ***авторів*** *наша література буде аж надто неповна*» [8, с. 48].

Одночасно продуктивну позицію в епістолярній комунікації займає архаїчна граматична одиниця *письмовець*. Найчастіше її використано у формі множини: «*Але ж я думаю, що такі* ***письмовці*** *не поважають або себе, або української літератури*» [8, с. 181]; «*Яка то може бути таки література, де б усі* ***письмовці*** *писали однаково?*» [8, с. 210]. Послуговується письменниця також неактивною в сучасному лексиконі номінацією *писатель:* «*Франка, як* ***писателя*** *і діяча, я ніколи не переставала поважати*» [8, с. 414]. При цьому важливим для авторки є розрізнення найменувань за родовою ознакою, що засвідчує гендерний аспект: «*...не звикли, щоб жінка – хоч і* ***писателька –*** *могла на щось такого одважитись*» [19, с. 160].

Семантичний ряд аналізованих лексем доповнюють використані мисткинею контекстуальні синоніми *робітник літератури* та *робітник пера*: «*Хто ж нас шануватиме, як ми один одного не пошануємо, ми, одної* ***літератури робітники****?*» [10, с. 141]; «*Далебі, такий лінивий* ***робітник пера****, як я не вартий стілько дарунків!*» [9, с. 156].

Оригінальним із погляду структури та семантичної наповненості є словосполучення, яким авторка найменує себе як постать літератури: «*Тим часом викеровую сама себе коли не на професора, то на* ***«світлого підпірника нашої літератури»****, читаю des bons auteurs, пишу Одинака, і набрала на себе роботи стілько, що на всю зиму стане*» [8, с. 208]. При цьому для створення яскравого неологізму Леся Українка задіює переносне розмовне значення твірної лексеми *підпирати* – «подавати кому-небудь допомогу; підтримувати когось, чиїсь дії, наміри і т. ін.» [8, VI, с. 481].

Вужчий значеннєвий відтінок мають номінації, що вказують на жанрову специфіку діяльності літературних персоналій: «*Се річ вимагає чимало роботи і навіть читання всяких «джерел» – хоч се і не вважається для* ***белетриста*** *обов'язковим, але я відношусь до сеї своєї речі дуже серйозно і хотіла б ужити всеї сили, щоб зроби її чимсь людським*» [19, с. 213]; *«...А я ж, власне,* ***лірик****...*»

[18, с. 132]; «*Рада буду побачити Вашу книжку, я Вас досі дуже мало знала, яко* ***поета***» [8, с. 244].

Для окремих компонентів авторка використовує розрізнення за родовою особливістю. При цьому пропонує кілька варіантів аналізованих одиниць: «*От наші критики не такі лицарі і коли приходиться до діла, то ставлять в одну лінію і* ***поетів і поетесс***» [8, с. 244]; «*Коли ж кому і так судилося не глибоко та не широко плавати, то не хочеться позбавляти себе останньої волі. Я гадаю, що англійські* ***поетки*** *не такими річками виплили в море*» [8, с. 290].

Стилістичного іронічного маркування в епістолярних текстах Лесі Українки набуває лексема *борзописець*, що має значення «плодовий, але поганий письменник, журналіст» [16, І, с. 218]. У властивій їй манері письменниця подає цю одиницю в одному синонімічному ряді з лексемою *перевертні*: «*... але я ніколи не згожуся вступитися з дороги перед усякими* ***перевертнями*** *і* ***покутними борзописцями*** *з чужої літератури, – dafür ich bin mir doch zu gut!*», засвідчуючи цим самим негативний контекст згаданої лексеми [10, с. 685–686].

Парадигму аналізованої лексико-семантичної групи доповнює мікросистема елементів, що характеризують творців літератури з погляду домінування у їхньому письмі стильових напрямів: «*... а безплатно я таки не хочу тратити стільки праці в російській мові, скільки її треба на добре одсічне не тільки Єфремову, а всім взагалі* ***антимодерністам***» [19, с. 39]; «*А В. Гюго хіба не* ***реаліст*** *в половині своїх "Miselables", наприклад?*» [19, с. 33]; «*Про* ***символістів*** *я таки, певне, напишу, коли буде сила й час...*» [19, с. 39]; «*З французьких книжок, окрім Жорж Занда, я мало читала в первотворі, більш у перекладах і то з новітніх* ***натуралістів*** *школи Золя...*» [8, с. 18–19].

Деталізує образ літератора в епістолярії лексема *пейзажист*, що за визначенням «Словника української мови» номінує «письменника, митця, який описує природу» [16, с. 109]. Кращим пейзажистом Леся Українка називає О. Кобилянську: «*В нашій літературі нема* ***пейзажиста*** *над Вас, і я не знаю, як готова цінити Вас за се*» [18, с. 160]. В окремих випадках письменниця вводить до складу аналізованих лексем додаткову ознаку, виражену прикладкою: «*... та все ж доволі цікава з того погляду, як на ліричних* ***поетах-громадянах*** *відбивається упертість особисто людської натури...*» [19, с. 116]; «*Робите кепські прецеденти всім нам,* ***писателям-суб'єктивістам****...*» [19, с. 139].

Денотат 'літературні персоналії' в епістолярних текстах репрезентують також численні власні назви. Листи письменниці насичені десятками прізвищ письменників:

– українських, які були адресатами Лесі Українки (Б. Грінченко (Чайченко, Вартовий), О. Кобилянська, О. Маковей, М. Павлик, Олена Пчілка (мати), М. Старицький, І. Франко, Г. Хоткевич) або згадані нею (М. Гоголь, Т. Шевченко, І. Котляревський, М. Кропивницький, І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний (Рудченко), В. Самійленко, В. Стефаник, Ю. Федькович);

– зарубіжних: Адан, д'Аннунціо, Байрон, Беранже, Бернс, Бальзак, Бомарше, Бурже, Верлен, Верхарн, Вольтер, Гаршин, Гейне, Гете, Гольдоні, Діккенс, Доде, Жорж Занд, Золя, Франсуа Коппе, Леопарді, Лонгфелло, П'єр Луїс, Мачтет, Міцкевич, Мольєр, Мопассан, Надсон, Ада Негрі, Петрарка, Прус, Рембо, Руссо, Свіфт, Сервантес, Сирокомлю, Скотт, Теннісон, Флобер, Шекспір, Шеньє, Шиллер та ін.

Структурною особливістю засвоєння лексичного складу лексико-семантичної групи 'роди, види і жанри літератури' в епістолярній комунікації Лесі Українки є демонстрація багатства словника теорії літератури. Зважаючи на це, закономірно, що такі номінації займають домінантну позицію в периферійній зоні макрополя «література». На означення родів і видів літератури Леся Українка використовує традиційні поняття:

– епіка («*може, се тому, що я люблю таку чисту, прозору* ***епіку****, якої сама з роду не вміла вдавати і яку так чудово вдали Ви...*» [10, с. 160]);

– лірика («*Ви запевне не можете навіть собі уявити, що значать для мене тут сі книжки.... зрештою,* ***лірика*** *більше пасує до віршів, а лист сей і без того довгий*» [10, с. 607]);

– *драма* («*Я не люблю багато мерекання та візерунків на статуях, а ся* ***драма*** *новинка була нагадувати скульптурну групу – такий був мій замір, а про виконання судити не можу …*» [12, с. 461]);

– поезія («*... а хтось, власне, таке в* ***поезії*** *любить і, певне, ніколи епічним поетом не буде*» [10, с. 166]);

– проза («*От маєш, хотіла якнайкоротше, а тут півкартки й не стало для моєї* ***прози***» [8, с. 50];

– критика («*...бо наша література і* ***критика*** *живуть в ненормальних обставинах – вони перш усього не мають за собою справжньої читаючої публіки*» [10, с. 464]);

– теорія літератури («*та він здається не любить сього розділу* ***теорії літератури****, сподіваюсь йому чим іншим прислужитись*» [8, с. 189]);

– історія літератури («*...а за виразне число годин такої праці сподіваюся купити собі право необмеженої волі в обладі поезії і belles lettres, за яку нехай мене судить* ***історія літератури...***» [10, с. 240]).

На тому ж рівні периферійної зони перебувають похідні прикметники, що характеризують родові ознаки творів: «*Ви от кажете, що в моїй «Одержимій»* ***епічний тон*** *не витриманий, що навіть і вона* ***лірична***» [19, с. 18]; «*Будьте ласкаві прислати мені Франка "В поті чола" і які лише є в книгарні його ж* ***беллетристичні прозаїчні*** *твори на народні теми*» ([10, с. 83]; «*А тим часом у Ваших* ***ліричних віршах*** *(вони ж Вас менше мучать) далеко більше живої правди, ніж у сих натуралістичних "протоколах вівсекції"*» [19, с. 150] тощо.

Розмаїтою з погляду кількості представлених лексичних одиниць є мікросистема, що вербалізує жанрову специфіку згаданих в епістолярних текстах творів. Відповідно до родової ознаки в ній можна виділити чотири тематичні підгрупи:

1) найменування епічних жанрів («*Читала я оце* ***новели*** *Лук'яновича*» [17, с. 205]; «*Гарні його* ***нариси****, тільки сумні невимовно…*» [18, с. 142]; «*Не знаю, чому Ви їх саме* ***ескізами*** *назвали, – се ж річ asser suivie*» [10, с. 281]; «*Завтра мають читати моє* ***оповідання*** *в літерат[урному] обществі, а тим часом воно (****оповідання****) ще далеко не скінчене!*» [9, с. 92]; «*...коли* ***романи*** *его цікаві під тим взглядом, що написані на історичні українські теми, то далеко краще написать свої власні* ***повісті*** *тому, хто спроміжний, на тіж самі теми*» [8, с. 41]; «*Я не зовсім розумію, що Ви хотіли сказати в своїй* ***замітці****...*» [17, с. 179]; «*Чи ви знаєте, що я дуже люблю* ***казки*** *і можу їх видумувати мільйони?*» [19, с. 373] та ін.;

2) номінації драматичних жанрів («*..хтіла я піти подивитись на сю безщасну* ***п'єсу****, та не могла, бо на той час була слаба, врешті тим не багато втеряла*» [18, с. 23]; «*А от досада, що ніяк не можна по-нашому перекласти "Märchendrama" –* ***"драма-феєрія"*** *те, та не те...* ***Драма-казка*** *чогось незграбно*» [19, с. 378] та ін.;

3) лексика, що визначає ліричні жанри («*З великою радістю написала б я* ***оду*** *ірландському гомрулерові...*» [8, с. 189] «*Як би так кожного, хто напише книжечку гладких* ***віршів*** *та обійдеться там без брехні*» [8, с. 193]; *«... а що до сеї теми прийшлось чимало різних* ***сонетів*** *перекласти та й саму розправу написати, то зайняло се кілька днів шаленої роботи*» [18, с. 141]; «*Маю тільки деякі віршовані переклади, між іншим, переспіви* ***гімнів*** *з Рідвеги*» [17, с. 164] та ін.;

4) номінації жанрів на межі літературних родів («*Хтось зачав один* ***драматичний етюд*** *писати...*» [19, с. 54]; «*Помагаю складати Дзвінок, щоб не був він сей рік таким поганим як торік, читаю книжки, пишу свою повість та* ***вірші в прозі*** *і вірші в віршах...*» [8, с. 235]; «*Коли се вічна історія з передплатою, так невже ж ся* ***поема*** *не варта 8 р[ублів]?*» [10, с. 673] та ін.

Вужчого значеннєвого відтінку набувають ті одиниці, яким письменниця надає додаткову характеристику у вигляді супровідного прикметника: «*Чи хтось читав його* ***історичну повість****? Здається, не дуже славно вийшло, коли вірити критикам, але ж їм не завжди можна вірити, як відомо*» [8, с. 158–159]; «*...ти не радила мені писати* ***фантастичні драми*** *з інших причин...*» [19, с. 378] тощо.

Зауважимо, що хоча з погляду частотності вживання група термінів для позначення родів, видів і жанрів в епістолярії Лесі Українки є найпомітнішою, проте більшість її одиниць авторка використовує відповідно до словникових дефініцій. Це можна пояснити насамперед досвідом літературно-критичної діяльності письменниці та однозначністю репрезентованих одиниць у досліджуваних нами контекстах. Виразності й стильової окресленості з помірною образністю надають лексемам використані авторкою означення, ужиті в переносному значенні («*може, се тому, що я люблю таку* ***чисту****,* ***прозору епіку****, якої сама з роду не вміла вдавати і яку так чудово вдали Ви...*» [10, с. 160]).

Серед групи периферійних елементів макрополя «література», скомпонованих за семантикою характеристики форми та змісту літературних творів, можна виділити видові стрижневі лексеми *форма і сюжет*: «*...хоч взагалі у п. К[олесси] принаймі* ***форма*** *ліпша, ніж у других галицьких поетів…*» [17, с. 304]; «*уняти* ***сюжет*** *в короткі енергійні риси, дати йому щось "камінного"*» [19, с. 461].

Навколо них об'єднані одиниці, що традиційно залучені до сучасного аналізу літературного твору. Це стилістично нейтральні лексеми, що характеризують особливості літературного тексту незалежно від його родової та жанрової належності. Скажімо, у листах Леся Українка неодноразово використовує терміни, пов'язані із структурою твору: «*Найбільше припав мені до серця*

той ***розділ*** *з Вашої книги, що зветься "На селі"*» [19, с. 92]; «*...тим часом, як воно мені дуже подобається по тих* ***уривках****, які трапилось читати по журналах*» [18, с. 73]; «*... єсть праці новіші, ніж ті,* ***заголовки*** *яких я найшов – сі* ***заголовки*** *я написав тілько про всякий случай»* [10, с. 369].

Продуктивність використання цього роду лексем ілюструють листи, у яких письменниця активно обговорює літературні новинки, даючи їм критичний аналіз. У цьому випадку в одній конструкції авторці вдається залучити до епістолярної комунікації цілу низку означуваних одиниць: «*Тепер же щодо* ***«технічного виконання»*** *сього роману, то мені здається, що він трохи розтягнений, єсть багато схожих між собою* ***уступів****, зайвих* ***діалогів****, де-не-де туманні, малозрозумілі і довгі речення в* ***діалогах мова*** *чиста і гарна...*» [17, с. 82].

Численні лексеми, характерні для літературознавчого аналізу структурних особливостей драматичного твору, Леся Українка використовує в листі до Олени Пчілки (2.02.1898). Критикуючи деякі моменти драматичної сцени «Іфігенія в Тавриді», адресантка пише: «*Коли б се була побутова драма, то такий* ***монолог*** *був би злочинством, але для драматичної поеми en style slassique я се допускаю… "Іфігенія" именно не буде новітньою: в ній буде хор,* ***репліка*** *a paste і може, навіть несподівана* ***розв'язка***» [18, с. 16].

Парадигму лексико-семантичної групи 'елементи форми та змісту літературних творів' в епістолярії доповнюють термінопоняття, характерні для ліричних текстів: «*...*(*вони нівроку їм, "****розмером*** *принебрегают и* ***рифму*** *презирают"*)*...*» [17, с. 340]; «*Я знаю одного поета, що склав собі афоризм: ,,Гарна* ***рифма*** *– погибель для ідеї!"*» [17, с. 130]; «*Щодо форми, то є одна* ***строфа*** *задовга*» [19, с. 18–19].

До епістолярної комунікації мисткиня залучає також одиниці, визначальні для аналізу будь-якого твору – *тему* та *ідею*: «*Та от мене дехто з товаришів корить, що нема в моїх віршах міцної тенденції, що бракує* ***громадських тем****...*» [17, с. 65]; «*... ся* ***ідея*** *єсть чисто Жорж Зандовська*» [8, с. 96]; «*Мушу признатись, впрочім, що і перспектива писати на* ***задану тему*** *(у Старицького уже зложений план)...*» [18, с. 148].

У контексті ідейного аналізу твору Леся Українка в листах послуговується не надто активною в сучасному мовленні лексемою *замір* («задум, бажання зробити щось; намір» [16, III, с. 211]: «*Я не люблю багато мерехкання та візерунків на статуях, а ся драма новинка була нагадувати скульптурну групу – такий був мій* ***замір****, а про виконання судити не можу …*» [19, с. 461]. Важливим елементом, що визначає майстерність письменника, на думку Лесі Українки, є вміння створювати пейзажну картину та яскраво описувати навколишню дійсність: «*Які типи, які* ***пейзажі****!*» [18, с. 160], «*...бо дуже люблю* ***пейзаж*** *в літературі, і завжди мені його бракувало в нашому письменництві*» [17, с. 160]; «*...справді реальним* ***описом*** *можна назвати тілько той, що ставить ярку виразну картину перед очі читача*» [8, с. 86].

Комплексне значеннєве уявлення про форму та зміст твору об'єднує в собі лексема *стиль*, що в епістолярних текстах представлена як «сукупність прийомів у використанні засобів мови, властива якому-небудь письменнику або літературному творові, напряму, жанрові і т. ін.» [16, IX, с. 697], пор. «*Щоб зробити її короткою (вона була чи не вдвічі довша, ніж тепер), щоб сконцентрувати її* ***стиль****, наче якусь сильну есенцію...*» [19, с. 461]; «*В Засніві (до Вороного) мені не скрізь подобається* ***стиль***» [9, с. 589]. Оригінальною з погляду деривативного потенціалу є характеристика-найменування авторкою власного стилю письма: «*А Ви мене за се скарали підозріннями, ніби я хорую на «****автобіографоманію****» (гарний неологізм?)*» [19, с. 153–154].

За кількісним складом периферійна лексико-семантична група 'персонажі' є однією з найменш численних. Її стрижневою домінантою виступає лексема *герой*: «*Єжа я знаю тільки одно "Kuzma jez" – цікаве воно тим, що там* ***герой*** *українець*» [17, с. 41]. Письменниця чітко членує цю одиницю за категорією роду: «*Як на мене, то краса цієї повісті не так в її ідеях, як в глибокій, тонкій, логічній психології* ***героїні*** *Наталки*» [17, с. 10].

Близькою за семантикою є використана в листах номінація *образ*: «*...****образи*** *неясні і нелогічні, як то у нього часто*» [17, с. 176]; «*Та от мене дехто з товаришів корить, що нема в моїх віршах міцної тенденції, що бракує громадських тем, що в мене тільки* ***образи*** *та форма то ще так-сяк, а решта…*» [17, с. 165]. Значно рідше письменниця послуговується терміноодиницями *характер, тип*: «*Щодо* ***характерів****, то я не мала на меті додавати щось нового до усталеного в літературі* ***типу*** *Дон-Жуана*» [10, с. 704].

Контекстуальним синонімом до стрижневої домінанти слугує літературне поняття *портрет* – «опис зовнішності персонажа в літературному творі» [16, VII, с. 290].

Леся Українка відзначає здатність портретів художньо відтворювати навколишню дійсність,

а не просто її «фотографувати»: «*..і вчора таки заставила їх признати, що в літературі мають вартість* ***портрети****, а не фотографії (розумієш ріжницю?)*» [1, с. 86]. У досліджуваних епістолярних текстах денотат персонажа характеризують також власні назви. Письменниця може побіжно згадувати героїв у контексті аналізу певного літературного твору. Наприклад, у листі до Н. Кибальчич (7. 05. 1910) поетеса пише: «*"Ескізи" Ваші я читаю... Я б навіть на вашому місці дещо там позбавила тої виразності, з якою воно обмальовано (наприклад, пояснення* ***Химчиного*** *поводіння), бо то не дає змоги читачеві самому думати, читаючи*» [19, с. 311].

Інколи для пояснення дій персонажа відводить цілий фрагмент епістолярного тексту, як, скажімо, у листі до О. Кобилянської (27. 03. 1903). Леся Українка коментує причину вибору образу драми, підкреслюючи найперше його трагічний характер: «*І пророчий дух не дар для неї, а кара. Її ніхто не каменує, але вона гірше мучиться, ніж мученики віри і науки. Така моя* ***Кассандра***» [19, с. 55]. Продуктивними в мовному оформленні листів мисткині є імена персонажів світової класики: «*...так і хочеться згадати з розпачем* ***Гамлета****: "Най дьявол носить смуткове убрання, а я надіну ясні нармазини!"*» [18, с. 142]; «*Так чи инакше, але от уже і в нашій літературі є* ***дон Жуан*** *власний, не перекладений, оригінальний тим, що його написала жінка (се, здається, вперше трапилось сій темі)*» [10, с. 124]; «*...пісні* ***Афелії*** *зовсім якісь солдатські: "...он был бравый молодец!*"» [18, с. 39]; «...(*досі видав тільки* ***Орлеанську Діву*** *Шіллера в своєму перекладі) і до того видавництва я маю дати свій переклад* ***Каїна*** *з Байрона*» [10, с. 311].

Висновки. Отже, можна підсумувати, що літературні номінації в епістолярії Лесі Українки мають великі сполучувальні властивості, є кількісно і тематично різнорідними й найповніше зреалізовані в таких лексико-семантичних групах: 'літературні персоналії', 'літературні напрями і стилі', 'роди, види і жанри літератури', 'елементи форми та змісту літературних творів', 'персонажі' тощо. Для зони макрополя «література» в епістолярній комунікації письменниці характерні граматичні та контекстуальні синоніми (*письмовці, письменники, робітники пера; літератор, белетрист; редагування, коректура*); архаїзми (*письмовці, часопись, епіка, модерна*, *коректа*); авторські неологізми поетеси (*уліти / улити, єфремовщина, хоткевичівщина*, *гауптманістка*, *книгоїдство*) семантично наповнені асоціативні конструкції (*«світлий підпірник нашої літератури»*).

Перспективними в цьому напрямі наукових пошуків є подальші наукові розвідки дослідження епістолярних текстів Лесі Українки на різновекторних літературознавчих і мовних рівнях.

Список літератури:

1. Богдан С. «Прощальний» дискурс епістолярії Лесі Українки: словесна і невербальна семіотика. *Леся Українка і сучасність*: зб. наук. пр. Луцьк, 2010. Т. 6. С. 191–210.

2. Богдан С. Епістолярні діалоги Лесі Українки як джерело реконструкції стереотипів міжособистісної комунікації та образів комунікантів: Агатангел Кримський. *Леся Українка і сучасність*: зб. наук. пр. Луцьк, 2008. Т. 4. Кн. 2. С. 315–337.

3. Богдан С. Кольористичні епітети в структурі епістолярних стереотипів Лесі Українки. *Науковий вісник Волин. нац. ун-ту. Філологічні науки. Мовознавство.* 2011. №1. С. 18–24.

4. Богдан С. Самономінації в епістолярних текстах Лесі Українки: реконструктивні можливості. *Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії*: зб. наук. праць Рівненського державного гуманітарного ун-ту. Рівне-Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2012. Вип. 20. С. 53–57.

5. Дудик П. С. Стилістика української мови: підручник. Київ : Кондор, 2005. 97 с.

6. Ковальова Т., Сидоренко Л. Епістолярій Лесі Українки як прояв публіцистичних збуджень. *Образ*. 2021. Вип. 1 (35). С. 17–27.

7. Красовська О. М. Мовні параметри епістолярію Лесі Українки : автореф. ... канд. філол. наук, спец. : 10.02.01. «Українська мова». Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2010. 20 с.

8. Леся Українка. Листи: 1876–1897 / упорядкування В. Прокіп (Савчук), передмова В. Агеєвої. Київ : Комора, 2016. Т. 1. 512 с.

9. Леся Українка. Листи: 1898–1902 / упорядкування В. Прокіп (Савчук), передмова В. Агеєвої. Київ : Комора, 2017. Т. 2. 544 с.

10. Леся Українка. Листи: 1903–1913 / упорядкування В. Прокіп (Савчук), передмова В. Агеєвої. Київ : Комора, 2018. Т. 3. 736 с.

11. Пустовіт В. Ю. Епістолярій Лесі Українки як джерело з історії національно-культурного життя українства кінця XIX – початку XX століття. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 3. Ч. 2. С. 147–151.

12. Римар Н. Ю. Основні тенденції розвитку національної літератури в епістолярії Лесі Українки. *Південний архів (філологічні науки)*. Вип. LXXX, 2019. С. 10–14. URL: http:// nbuv.gov.ua/UJRN/Pafn_2019_80_4

13. Римар Н. Ю. Самокритика як елемент епістолярної комунікації Лесі Українки. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71) № 2 Ч. 2. С. 126–130.

14. Савчук В. А. Епістолярна спадщина Лесі Українки: джерелознавчо-текстологічний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.09 «Літ. джерелознавство і текстологія». Київ, 2009. 20 с.

15. Семенюк Л. «Мріє, не зрадь…»: штрихи до особистісного феномену Лесі Українки (на матеріалі епістолярію). *Леся Українка і сучасність*: зб. наук. праць. Луцьк, 2008. Т. 4. Кн. 1. С. 244–257.

16. Словник української мови: в 11 т. / ред. кол.: І. К. Білодід (гол.), А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк [та ін.]. Київ: Наукова думка, 1970– 1980. Т. 1–11.

17. Українка Леся. Зібр тв. : У 12 т. Київ : Наук. думка, 1978. Т. 10. 542 с.

18. Українка Леся. Зібр тв. : У 12 т. Київ : Наук. думка, 1978. Т. 11. 1978. 478 с.

19. Українка Леся. Зібр тв. : У 12 т. Київ : Наук. думка, 1978. Т. 12. 1979. 694 с.

Shulska N. M., Naumenko L. M., Kalita O. P. LITERARY NOMINATIONS IN LESIA UKRAINKA'S EPISTOLARY COMMUNICATION

The article analyzes the functional potential of literary nominations in Lesya Ukrainka's epistolary communication, and explores the features of their lexical-semantic and structural-grammatical organizations. It is emphasized that today the author's letters are important not only as significant fragments of the writer's autobiography, but also as an original example of cultural and artistic communication of the late 19th – early 20th centuries. It is noted that the writer, analyzing typological phenomena in a specific national cultural process, forms her own linguistic picture in epistolary texts, the relevant lexemes of which are associated with the macrofield "literature". The specificity of the system of interconnected linguistic units in Lesya Ukrainka's epistolary work follows from the features of their ideological and thematic orientation.

It was found that the literary names of the writer have great connecting properties, they are quantitatively and thematically diverse. The nominations are most fully implemented in the following lexical-semantic groups: 'literary personalities', 'literary trends and styles', 'genres, types and genres of literature', 'elements of form and content of literary works', 'characters', etc. The zone of the macrofield "literature" in the writer's epistolary communication is characterized by grammatical and contextual synonyms, archaisms, authorial neologisms, semantically filled associative constructions. The dominant position in the peripheral zone of the macrofield «literature» is occupied by the nominations of the lexical-semantic group «genus, types and genres of literature», which demonstrate the richness of the dictionary of literary theory. The microsystem, which verbalizes the genre specificity of the works mentioned in the epistolary texts, is diverse in terms of the number of lexical units presented. It is summarized that Lesya Ukrainka surprises modern Ukrainians with her intellectual and cultural breadth, knowledge of European languages and cultures, and deep interest in the subtleties of the literary process, reflected in every line of her letter communication.

Key words: *literary nominations, epistolary communication, Lesya Ukrainka, macrofield, literature, lexical-semantic group.*

РОМАНСЬКІ ТА ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

UDC 811.111
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/10

Aliyeva L. S.
Azerbaijan Tourism and Management University

LINGUISTIC FEATURES OF THE TRANSLATION OF THE POEM "BEOWULF" AND ITS EMBODIMENT IN THE LITERARY LANGUAGE

This article examines the translational characteristics of the poem "Beowulf" and its reflection in literary language. It explores how the linguistic nuances of the poem are translated, taking into account the unique features of ancient English, its cultural context, and the role of cognitive abilities in shaping language. n the article, the author highlighted the translation characteristics of the poem "Beowulf" and how it is reflected in the literary language. It is generally hypothesized that cognitive abilities developed for various adaptive functions are restructured to form a complex symbolic and communicative system. Author investigated that certain cognitive abilities are only related to language and develop gradually as human communication becomes more complex. It is highlighted that once language reaches a certain degree of neurobiological universality and cognitive complexity; brain synapses are rewired to facilitate language development. Although languages differ in many ways, they all have the same genetic structure and are made in the same way, and they are all processed by the brain in the same way, so they all share basic structural features and structural features that enable them to function. Let me take for an instance, although different sets of sounds are used in the formation of each language, the resulting sounds are organized and combined according to only a few principles. Outside the immediate context of speech, writing systems construct and transmit our knowledge. Thus, if it were not for the general, universal features that exist in language, we would think that the sounds of languages and their combinations have changed randomly. One of the main tasks of a linguist is to understand and explain the features that are universal for all languages, as well as those that vary from language to language. Languages are also quite creative as they can develop new word combinations to express new concepts.

Key words: *cognitive complexity, alliteration, warrior culture, supernatural creature, monstrous creature.*

Introduction. Language is a crucial means of communication, linking individuals within a society or across different societies. From the dawn of civilization, humans have used language to convey thoughts and emotions. Although the ability to self-reflect and abstract thinking is not strictly dependent on language, it is facilitated by it. Language is essential for conveying complex information, expressing emotions and ideas, and discussing the meanings of events and the potential consequences of various choices. Over thousands of years, humans have developed highly flexible vocal tracts capable of producing a vast range of sounds and distinguishing between them. The most important development, however, has been the ability of humanity to create and use systems that can convey the meanings of these sounds.

Although languages differ in many ways, they all have the same genetic structure and are made in the same way, and they are all processed by the brain in the same way, so they all share basic structural features and structural features that enable them to function. Let me take for an instance, although different sets of sounds are used in the formation of each language, the resulting sounds are organized and combined according to only a few principles. Outside the immediate context of speech, writing systems construct and transmit our knowledge [6, p. 237].

Thus, if it were not for the general, universal features that exist in language, we would think that the sounds of languages and their combinations have changed randomly. One of the main tasks of a linguist is to understand and explain the features that are universal for all languages, as well as those that vary

from language to language. Languages are also quite creative as they can develop new word combinations to express new concepts.

"Beowulf" is indeed a multifaceted work, and there are various analyses regarding its connection to Christian allegory and heroism. The hero's sacrifice and his tragic death highlight the underlying sadness in the story, which does not necessarily mean that "Beowulf" is a purely optimistic poem. While Beowulf's death, his nobility, and loyalty to his homeland are important, it also brings to the forefront themes like the limitations of life and the inevitability of death [1, p. 17].

As critics have pointed out, the style of the poem is both optimistic and dark. Beowulf's heroism, courage, and warrior nature contrast with the sorrow and changes in society after his death, adding a layer of melancholy to the work. This balance is important in reflecting both the social and religious context of its time as well as the universal human experience.

The main goal of the article is to show the linguistic features in the translation of the work "Beowulf".

The main part. Generally, the key feature that stands out is the hero's defeat of a terrifying monster – something that reflects the hyper-strength typical of literature from that era. These themes were likely written with the intention of entertaining people who lived within the safety of city walls and never saw battle throughout their lives. On the other hand, ancient people, who were constantly at risk of encountering various predators and giant creatures in nature, had a strong desire to defeat these beasts. Therefore, the heroes they depicted were created as figures with extraordinary strength. This phenomenon can be observed not only in ancient English literature but also across the literary traditions of many ancient peoples, including the Turks.

I.Tahirov mentioned that the inability of modern-day English speakers, the direct descendants and carriers of the Old English language, to read the "Beowulf" epic is due to the historical processes and events that caused the decline of the English oral folk literature created in distant and dark centuries. He explains that the primary reason modern English and American readers cannot understand "Beowulf" without the help of a translator is the extraordinary evolution of the English language over centuries. This development, he argues, led to significant changes in the language, making the original text incomprehensible to contemporary speakers [5, p. 110].

Translators must be aware of the cultural significance and status of certain terms to accurately convey the nuances of the original text. They should also understand the cultural symbolism of natural elements like the sea, mountains, animals, and landscapes. Kennings related to battles, weapons, and courage must be translated in a way that preserves the heroic spirit. Moreover, translators need to be aware of the historical contexts that influence the creation of specific kennings in order to accurately convey their intended meaning. Ultimately, when translating kennings, understanding the cultural context is not just about linguistic precision, but also about capturing the spirit, morality, and worldview of the people who used these expressions.

The ancient people, constantly facing the danger of encountering all kinds of predators and giant creatures in nature, had a desire to overcome these predators. This desire led them to create the heroes they described as figures with extraordinary strength. Therefore, this fact can be observed not only in ancient English literature but also in the literature of all ancient peoples, including the Turks. In this regard, these themes have been relevant throughout all periods; fighting for honor, against darkness, and even sometimes against God, have remained the central themes of literature up to the present time. Another interesting fact about this literature is that all the poems from the ancient English period are anonymous, and their authors are unknown.

When analyzed from a stylistic-linguistic perspective, it becomes clear that ancient English poetry relied more on alliteration than today's poetry. The main device creating the rhythm of the poem is not rhymed lines but rather the repetition and emphasis of various sounds, words, and syllables. Creating metaphors by combining words also played an important role in ancient English literature, contributing to a rich poetic mood. In this sense, ancient English literature represents an interesting example for studying the undeniable role of oral folk literature in the current literary richness, and a deeper exploration of this literature would be purposeful. «Beowulf» is considered an epic poem because it depicts the hero's extraordinary battles against supernatural demons and beasts, as well as his journey across vast distances, facing numerous challenges. The work begins with the arrival of Beowulf and continues with the attacks of Grendel. The epic also recounts the history of the characters' lineages, their interactions, debts paid, and acts of heroism. A key theme in the work is the loyalty of warriors to their lords. The poem begins with a funeral ceremony and ends with one: at the beginning, the funeral of Scyld Scefing is described, and at the end, Beowulf himself is laid to rest.

The discovery of «Beowulf» by the academic world led to a variety of interpretations and discussions. Scholars debated whether the poem was first written down in the 8th century or whether its proto-version existed in oral form before being transcribed. These differing views reflect the complex history of the epic's transmission. When analyzing the aforementioned works, it becomes clear that neither the sources cited nor the translations are sufficient to definitively prove the complex linguistic features of the «Beowulf» epic, its author, the exact location of its creation, or its historical date. Many of the hypotheses put forward have not been fully substantiated. However, these works are crucial for historians in understanding the «Beowulf» manuscript. Source texts can help clarify proposals regarding the creation date of the epic, its possible geographical boundaries, and the scope of its influence. These proposals can be tested, leading to more accurate conclusions [2, p. 143].

Through article, the epic has been linked to Scandinavian, Celtic, and international folklore sources based on its poetic language characteristics. This highlights the cross-cultural influences that may have shaped "Beowulf" and its development.

Some researchers disagree on whether "Beowulf" is a Christian work built within the context of Germanic paganism. In their view, the transition from Germanic pagan beliefs to Christian ones was a gradual process that spanned several centuries. Therefore, the religious message of the poem remains uncertain, as the period in which it was written may still have seen conflicting influences and ideas. While the Christian elements in the text are clear, there are still traces of pagan beliefs, making it difficult to definitively categorize the work as either fully Christian or pagan. This ambiguity is a key area of debate in understanding the religious and cultural context of "Beowulf."

The fact that Christ is never mentioned, and that the characters, including Beowulf, are not explicitly Christian, suggests that the poem was likely composed during a time when paganism still held sway, and the characters adhered to the old Germanic beliefs. Beowulf's prayers, directed to a higher power such as the "Uca Ata" (Almighty Father) or "Hamının Sahibinə" (Lord of All), are indicative of a belief in a powerful, supreme force, but they do not directly invoke Christian terminology or figures [5, p. 111]

This raises an important question: Was the poet intending to portray Beowulf as a Christian hero, relying on Christian virtues symbolically, or did the Christian references reflect the later influence of Christian scribes who recorded or modified the poem? It's possible that when the poem was transcribed or passed down through generations, Christian elements were superimposed onto an originally pagan story, as Christian scribes would have inserted their own understanding of virtue, morality, and divine influence into the existing narrative. Moreover, the dual nature of the poem-containing both pagan and Christian elements –adds to its complexity and invites readers to consider how religious influences shaped its creation and interpretation.

Thus "Beowulf" poem has been translated into Azerbaijani and published, and a number of studies have been conducted on it. The translation of the work aimed to convey its rich linguistic features, structures, and cultural context to Azerbaijani readers. Translators have also tried to accurately reflect both the pagan and Christian elements of the work.

Perhaps other epics existed alongside Beowulf, but in any case, the only epic that has survived to this day is the Beowulf manuscript, and this fact constantly underscores its significance.

The Cognitive Foundations of Language. Certain cognitive abilities are tied to language, gradually evolving as human communication becomes more complex. It is hypothecated that cognitive abilities, originally developed for various adaptive functions, were reorganized to create a symbolic and communicative system. Once a language reaches a certain level of neurobiological universality and cognitive complexity, the brain's synapses are reorganized to facilitate language development. Despite their many differences, all languages share the same genetic structure and are processed by the brain in the same way, allowing them to function effectively. For example, although each language employs different sets of sounds, these sounds are combined and organized based on a few common principles. Without these universal features, languages would appear to have randomly altered sounds and combinations. One of the key tasks of a linguist is to understand and explain both the universal and language-specific features of languages [3, p. 25].

The Role of Symbols in Communication. Human communication relies on the ability to convey ideas through various forms such as signs, sounds, gestures, and written symbols. Symbols, syntax, semantics, pragmatics, writing systems, creativity, cultural identity, and multifunctionality are some of the most important aspects of language. Ideas, objects, abstract concepts, and actions can all be represented by symbols. Syntax governs sentence structure, while semantics explores how people understand and use linguistic expressions. Phonology and phonetics deal with the physical properties of speech sounds,

and pragmatics examines how context influences understanding. Writing systems, which exist outside of speech, preserve and transmit knowledge. Language is highly creative as it can generate new word combinations to express novel ideas.

The Characteristics of Old English Poetry. The authorship of ancient English poems is largely unknown. These works were likely performed by bards known as "Gleeman" or "Scop," who would recite their own or others' poems, often accompanied by musical instruments. The word "glee" in contemporary English, meaning "joy" or "entertainment," reflects the connection between music and poetry in ancient English tradition. Similarly, the term "scop" referred to a poet or bard. The most distinctive poetic feature of Old English poetry is alliteration, a stylistic device in which nearly all words in a poem are alliterative. Alliteration played a key role in shaping the poetic possibilities of this period. Examples of alliteration in Old English texts include patterns like the repetition of consonant sounds, such as in "swift swallow flying to the south" [7, p. 313].

Translation of *"Beowulf"* and Its Linguistic Nuances. The epic poem *"Beowulf"* is notable for its stylistic richness and complex language. As an epic narrative, it recounts the heroic deeds of its protagonist, "Beowulf", as he battles supernatural creatures and faces numerous challenges. The poem is known for its focus on the virtues of honor, bravery, and loyalty, with an emphasis on the relationships between warriors and their lords. *"Beowulf"* is often considered a Christian allegory, with "Beowulf" symbolizing good fighting against the forces of darkness and evil. However, the poem is also marked by a somber and tragic tone, particularly in its depiction of "Beowulf's death.

Old English poetry, including *"Beowulf"*, typically focused on epic tales, battles, and heroism. These topics reflect the warrior culture of the Anglo-Saxon period and the fascination with heroic figures who exhibited extraordinary strength and courage. The poem's themes of heroism, the struggle against monstrous creatures, and the eventual death of the hero are recurrent motifs in the literary traditions of many ancient cultures, including those of the Turks.

Translating *"Beowulf"* Across Cultures. When translating *"Beowulf"*, it is essential for translators to understand the cultural and symbolic significance of certain terms. For example, natural elements like the sea, mountains, animals, and landscapes carry deep cultural meaning that must be accurately conveyed. Additionally, kennings – compound expressions used in Old English poetry to describe concepts such as battle, weapons, and courage—need to be carefully translated to preserve the heroic spirit of the poem. Translators must also be aware of the historical context that shaped these kennings to ensure their accurate representation in translation. Understanding the cultural context is not only important for linguistic precision but also for capturing the spirit, morality, and worldview of the people who used these expressions [4, p. 42].

The Legacy of *"Beowulf"* and Its Translation. *"Beowulf"* is an epic poem that has survived as the only extant manuscript from its period, written in Old English. Researchers believe that the poem was composed over time, drawing upon folk tales and traditions. It is speculated that the poem was performed by bards or court poets, who may have accompanied their recitations with musical instruments like the harp. The poem's enduring influence on literature can be seen in its profound impact on subsequent English poetry and its continued study in modern literary and linguistic research.

Despite being written in Old English, *"Beowulf"* shares many linguistic features with modern Scandinavian languages, particularly Old Norse. The ancient English writing system, known as the "runic" alphabet, was used for inscriptions on wood and stone, but the stories were likely passed down orally before being written down in the early medieval period. As a result, *"Beowulf"* is a product of both oral and written traditions, combining the historical and cultural elements of its time.

Conclusions. The poem *"Beowulf"* is a remarkable work of ancient English literature that continues to captivate readers and scholars alike. Its themes of heroism, fate, and the struggle between light and darkness are as relevant today as they were in the Anglo-Saxon period. Translating this work presents a unique set of challenges, particularly in capturing the poem's rich linguistic and cultural nuances. By understanding both the language and the historical context in which "Beowulf" was composed, translators can preserve the essence of this epic while making it accessible to modern audiences.

"Beowulf" is an Old English epic poem that has been highly influential in the development of the English language and literary tradition. It embodies a rich blend of themes, structure, and language features that have allowed it to be studied for centuries. If we're looking through its features, especially with respect to its incarnation in language, here are some key aspects to consider.

Bibliography:

1. Cronan D. Poetic Words, Conservatism, and the Dating of Old English Poetry / Anglo-Saxon England. Vol. 33. Cambridge University Press, 2004, p. 23–50.
2. Gaziyeva M.Y., Aghabayli V.E., Mehdiyeva S.M. Culture and Communication. Baku, 2015, 252 p.
3. Grigsby J. Beowulf and Grendel: the truth behind England's oldest myth. London, Watkins, 2005, 246 p.
4. Gudratoglu Sh. A Short History of Old English Literature, Baku: Adiloglu printing house, 2005, 64 s.
5. Tahirov İ. Qədim ingilis dastanı "Beovulf"un Azərbaycan dilinə tərcüməsi haqqında / Dilçilik araşdırmaları. №1. Bakı: AMEA , 2022, s. 101–113.
6. An Introduction to Language and Linguistics / Edited by Ralph Fasold and Jeff Connor-Linton. Cambridge, Cambridge University, 2013, 557 p.
7. An Introduction to Language and Linguistics / Edited by V. Fromkin. Cambridge, Cambridge University Press, 2020, 629 p.

Алієва Л. С. ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПОЕМИ «БЕОВУЛЬФ» І ЇЇ ВТІЛЕННЯ В ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

У цій статті розглядаються перекладацькі характеристики поеми «Беовульф» та її відображення у літературній мові. У ній досліджується, як перекладаються мовні нюанси поеми, зважаючи на унікальні особливості давньоанглійської мови, її культурний контекст та роль когнітивних здібностей у формуванні мови. У статті автор виділив перекладацькі характеристики поеми «Беовульф» і те, як вони відображаються в літературній мові. Зазвичай передбачається, що когнітивні здібності, розвинені різних адаптивних функцій, реструктуруються, утворюючи складну символічну і комунікативну систему. Автор досліджував, що певні когнітивні здібності пов'язані лише з мовою та розвиваються поступово у міру ускладнення людського спілкування. Наголошується, що як тільки мова досягає певної міри нейробіологічної універсальності та когнітивної складності, мозкові синапси перебудовуються, щоб сприяти розвитку мови. Хоча мови багато в чому розрізняються, всі вони мають однакову генетичну структуру і створені однаково, і всі вони обробляються мозком однаково, тому всі вони поділяють основні структурні особливості та структурні особливості, які дозволяють їм функціонувати. Дозвольте мені взяти для прикладу, хоча різні набори звуків використовуються для формування кожної мови, отримані звуки організовані і об'єднані відповідно до кількох принципів. Поза безпосереднім контекстом мовлення системи листи конструюють і передають наші знання. Таким чином, якби не загальні, універсальні особливості, які існують у мові, ми думали б, що звуки мов та їх комбінації змінювалися випадковим чином. Одне з головних завдань лінгвіста – зрозуміти та пояснити особливості, що є універсальними для всіх мов, а також ті, що відрізняються від мови до мови. Мови також є досить креативними, оскільки вони можуть розробляти нові словосполучення для вираження нових концепцій.

Ключові слова: *когнітивна складність, алітерація, культура воїнів, надприродна істота, жахлива істота.*

УДК 821.111:355
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/11

Бадан А. А.
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Башинський В. В.
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

АНГЛОМОВНІ НОВОУТВОРЕННЯ У ВІЙСЬКОВІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ДОБИ РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ

Стаття присвячена дослідженню неологізмів, що виникли в умовах війни та швидких соціальних змі. Актуальність дослідження зумовлена тим, що російське вторгнення в Україну спричинило безпрецедентні зміни в англійській мові, зокрема появу великої кількості неологізмів.

У статті досліджено, як війна стала каталізатором мовних змін, зумовивши виникнення нових понять та поширення військової термінології.

Протягом дослідження було проведено всебічний аналіз явища утворення неологізмів в англійській мові під час російського вторгнення в Україну.

Було здійснено опис неологізмів; аналіз лінгвістичних процесів, залучених до їх створення; дослідження семантичних полів та їх зв'язку з ключовими темами війни; дослідження етимологічного походження неологізмів; дослідження їх ролі у формуванні суспільного розуміння війни; осмислення впливу війни на еволюцію англійської мови.

У статті розкрито методику дослідження, яка полягає переважно в якісному аналізі. Розкрито процес збору матеріалів з різних джерел, включаючи публікації в ЗМІ, повідомлення в соціальних мережах та військові звіти, та визначено основні напрямки якісного аналізу: ідентифікація та класифікація неологізмів, вивчення процесів їх утворення, аналіз семантичних полів та етимологічного походження.

З'ясовано, що теоретична цінність дослідження полягає у його внеску в кілька галузей лінгвістичної теорії. А саме:

– надано сучасний приклад утворення неологізмів в умовах війни, що сприяє уточненню існуючих теорій мовних змін та лексичних інновацій;

– досліджено зв'язок між мовою, війною та публічним дискурсом, що дозволяє пролити світло на використання мови для репрезентації, інтерпретації та впливу на сприйняття війни;

– продемонстровано взаємодію між мовними процесами та соціально-політичними подіями, що показує, як мова адаптується і розвивається, відображаючи та формуючи розуміння важливих історичних моментів.

Ключові слова: *неологізми, російсько-українська війна, англійська мова, лінгвістичний аналіз, військова термінологія, семантика, етимологія, суспільний дискурс, мовні зміни, запозичення, лексикологія.*

Постановка проблеми. Російське вторгнення в Україну, що триває з лютого 2022 року, не лише кардинально змінило геополітичний ландшафт, але й глибоко вплинуло на англійську мову. Ця війна з її безпрецедентними масштабами та глобальними наслідками спричинила сплеск неологізмів, що відображають реалії, які швидко змінюються, мінливий суспільний дискурс та нагальну потребу артикулювати новий досвід та концепції.

Ця робота присвячена дослідженню виникнення та еволюції англійських неологізмів у контексті російського вторгнення в Україну.

У роботі досліджуються різноманітні лінгвістичні процеси, за допомогою яких створюються ці нові слова та словосполучення, вивчаються їхні семантичні поля, етимологічні корені та їхнє поширення через різні канали, включаючи традиційні ЗМІ, соціальні мережі та повсякденне спілкування. Аналізуючи ці неологізми, дане дослі-

дження має на меті запропонувати розуміння культурного, соціального та політичного впливу війни, проливаючи світло на те, як мова адаптується та розвивається, щоб відобразити та сформувати наше розуміння такої важливої історичної події. Крім того, це дослідження робить внесок у ширшу сферу лексикології, надаючи сучасний приклад утворення неологізмів в умовах кризи та швидких соціальних змін.

Актуальність теми обумовлена надзвичайно швидкою динамікою мови в умовах війни, адже війна завжди була і є потужним каталізатором змін в мовах: виникають нові поняття, військові терміни спрощуються та стають загальновживаними серед населення, а також у медіа, якісь певні культурні поняття поширюються на весь світ. Такий самий процес не оминув війну в Україні.

Об'єктом дослідження є англійські неологізми у військовій термінології в засобах масової інформації періоду російсько-української війни 2022–2025 рр.

Предметом цього дослідження виступає лінгвістичний аналіз цих англійських неологізмів, зосереджений на процесах їх утворення, семантичному розвитку, етимологічному походженні, а також на їх ролі у відображенні та формуванні суспільного дискурсу навколо війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень і публікацій на тему нових явищ в англомовній військовій термінології під час російського вторгнення в Україну свідчить про зростаючий інтерес до цієї динамічної сфери. Теоретичним підґрунтям дослідження стали праці таких відомих лінгвістів та перекладознавців, як Л. Гілберт, Дж.Алгео, К. Полегенька, Б. Бехера, П. Мішра, П. Діксон та інших. Ці роботи формують основу для розуміння процесів словотворення та мовної адаптації в умовах збройного конфлікту.

Активно використовуються різноманітні джерела, зокрема публікації в соціальній мережі X (Twitter) та авторитетних ЗМІ, таких як The Guardian та Army inform. Це дозволяє їм відслідковувати швидку появу та поширення нових термінів. Для аналізу нових лексичних утворень використовуються онлайн-словники, зокрема Urban Dictionary, а також спеціалізований словник військових неологізмів П. Діксона.

Особливу увагу було приділено аналізу контексту вживання нових термінів, їхньої семантики та стилістичного забарвлення. Дослідження показує тенденцію до використання метафор, метонімії, абревіатур та інших засобів словотвору для опису нових реалій війни.

Результати дослідження свідчать, що англомовна військова термінологія активно формується в контексті російсько-української війни. Це відображає не лише необхідність називати нові явища, а й прагнення до ефективної комунікації в міжнародному середовищі.

Постановка завдання. Поставили за мету всебічний аналіз явища утворення неологізмів в англійській мові під час російського вторгнення в Україну. Це передбачає вирішення наступних завдань:

– виявлення та опис неологізмів, що з'явилися;

– аналіз лінгвістичних процесів (наприклад, складання, поєднання, змішування, деривація), залучених до їх створення;

– дослідження семантичних полів, охоплені цими неологізмами, та їхній зв'язок з ключовими темами і подіями війни;

– дослідження етимологічного походження цих неологізмів, у тому числі запозичення з української чи російської мов;

– дослідження ролі цих неологізмів у формуванні суспільного розуміння, ставлення та наративів, пов'язаних з війною;

– осмислення впливу війни на еволюцію англійської мови.

Для дослідження було застосовано змішаний підхід, що поєднує якісний та кількісний аналіз. На початковому етапі було проведено комплексний процес збору даних, який передбачав збір відповідних матеріалів із зазначених вище джерел. Після цього було проведено якісний аналіз, зосереджений на ідентифікації та класифікації неологізмів, вивченні процесів їх утворення, аналізі їхніх семантичних полів та етимологічного походження.

Виклад основного матеріалу. Війна завжди мала значний вплив на мову, змінюючи її лексику, граматику та стиль. З'являються нові слова та фрази для опису військових технологій і досвіду, а також змінюються значення вже існуючих слів. Наприклад, слова «танк» і «снайпер» отримали свої сучасні значення завдяки Першій світовій війні, а слово «fatherland» втратило популярність через асоціації з нацизмом [1]. «Здається, це одна з найприємніших речей у війні – вона так збагачує мову», – писав Роберт К. Руарк.

Війна також впливає на стиль мовлення, роблячи його більш емоційним та експресивним або, навпаки, більш конкретним і прямим. Мова використовується для пропаганди та маніпуляцій, а також для захисту від травматичного досвіду. Військова термінологія часто переходить у повсяк-

денну мову, як слово «rpg». Назва відомого на весь світ всюдихода «Jeep» походить від літер «G.P.» (general purpose), які були на кожному транспортному засобі загального призначення, що використовувався під час Другої світової війни [2].

Сучасна російсько-українська війна також збагатила англійську мову новими термінами, такими як «Manpad», що стали відомими завдяки широкому висвітленню подій у ЗМІ.

Варто відмітити, що велика кількість англійських термінів також розширили український словник. Таким чином, система «molly» стала відома як військовим, так і цивільним. Абревіатура MOLLE, що розшифровується як «Modular Lightweight Load Carrying Equipment» – «Модульне легке спорядження для перенесення вантажів» [3, с. 372]. Ця система наявна в тактичному спорядженні як західного, так і вітчизняного виробництва, та використовується на розвантажувальних жилетах, армійських рюкзаках, шоломах і т.д.

Події відбуваються дуже швидко, і мова не стоїть на місці. Фахівці не встигають стежити за розвитком подій та їх впливом як на англійську, так і на українську мови, через що виникає негайна потреба у створенні більш-менш адекватної класифікації слів, утворених через повномасштабне вторгнення.

Свого часу Луї Гілберт надав доволі детальну класифікацію неологізмів, що й дозволило систематизувати нові слова у мові за способом їх утворення [4, с. 22].

Семантичні неологізми – слова, що виникають при зміні значення вже існуючого в мові слова. Наприклад: «Filter bubble» – це термін, який спочатку використовувався для опису алгоритмів соціальних мереж, які підбирають користувачам інформацію, що відповідає їхнім поглядам. У контексті війни в Україні це слово набуло нового значення і використовується для опису інформаційної війни та маніпуляцій; «Special military operation» – це російський сленговий термін для позначення повномасштабного вторгнення в Україну. Ця фраза стала широко відомою і використовується в основному в іронічному контексті.

Запозичення – слово або фразеологізм, який було перенесено з однієї мови в іншу шляхом певних обставин. Наприклад: «Bayraktar» – назва турецької компанії-виробника дронів, продукція якої виявилася дуже ефективною на початку війни в Україні та отримала світове визнання; «Russian world» – калька з російської мови, що використовується російською пропагандою та різними засобами ЗМІ для опису ідеології, що пропагує поширення російського впливу на інші держави.

Синтаксичні неологізми Л. Гілберт поділяє на морфологічні та фразеологічні [4, с. 21].

Морфологічні формуються шляхом приєднання префіксів, суфіксів або зміни основи слова. Наприклад: «Russification» – утворене від слова «Russia». Цей термін використовується з метою опису нав'язування російської мови, культури, політичної системи іншим народам, як, наприклад, на окупованих російською стороною територіях України.

Фразеологічні неологізми передбачають собою утворення нових словосполучень. Наприклад: «Grain deal» (зернова угода) – угода, що дозволила Україні відновити експорт зерна через Чорне море під час війни.

У своїй роботі Джон Альгео також доволі детально описав джерела походження нових слів в англійській мові [5, с. 3–4]. Альгео поділив неологізми за принципом їх формування:

– «Карбування», або процес створення абсолютно нових слів, не покладаючись на вже існуючі, що часто можна побачити в назвах брендів, таких як «Agilite», «Bayraktar».

– Запозичення: Запозичення слів з іншої мови, як, наприклад, «Rusnya» (русня), принизливий термін на позначення росіян, часто вживаний в Інтернеті.

– Основоскладання: Поєднання двох або більше існуючих слів. Наприклад, «TikTok troops» (TikTok-війська) – посилання на чеченських солдатів, які були активними в соціальних мережах, зокрема TikTok, часто публікуючи свої відео, але не обов'язково беручи участь у важких боях.

– Деривація, або додавання префіксів або суфіксів до існуючих слів. Наприклад, «Derussification» (Дерусифікація). Це стосується зусиль, спрямованих на усунення російського впливу з різних аспектів українського життя, таких як мова, культура та політика.

– Змішування, поєднання частин двох або більше слів. Приклад: «Putler» – суміш слів «Путін» і «Гітлер», що використовується для вираження рішучого засудження Путіна і його дій, проводячи паралель зі звірствами Другої світової війни.

– Скорочення існуючих слів. Наприклад, «tacmed» – скорочення від виразу тактична медицина. Хоча цей вираз існував у військовій термінології й до війни в Україні, але набув поширення саме під час повномасштабного вторгнення.

– Абревіатури та ініціалізми, утворення нових слів з початкових літер. Наприклад, «ZSU» (ЗСУ) – українська абревіатура Збройних сил України. Це поширений ініціалізм, який використовується як в українському, так і в міжнародному контексті при обговоренні військового аспекту війни [5, с. 3–4].

Науковці Б. Бехера та П. Мішра надали більш загальну класифікацію, та поділили неологізми на дві групи: слова та фразеологізми, що за певних обставин отримали нове значеняя; інші неологізнми (абсолютно нові, утворені поєднанням, акроніми, та ін.) [6, с. 29].

Також можливо поділити неологізми Російсько – Української війни на частини речення, якими вони виступають:

1. Іменники:

Rashism (від «Росія» і «фашизм») – описує ідеологію агресивного шовінізму Росії.

Orcs (орки) – принизливий термін на позначення російських солдатів, що означає їхню нелюдську та варварську поведінку.

Vatnik (ватник) – принизливий термін на позначення людини, яка сліпо підтримує російський уряд.

Sanctionista (Санкціоніст) – людина, яка рішуче виступає за санкції проти Росії.

Bayraktar – вже згадувалося, але також функціонує як власний іменник.

Kadyrovite (Кадирівець) – чеченський бойовик, лояльний до Рамзана Кадирова.

2. Дієслова:

To Kadyrov (to Kadyrovize) – Видавати бажане за дійсне.

To Shoigu (to Shoigunize) – Робити вигляд, що все гаразд.

To Z-ify – Демонструвати підтримку російському вторгненню, часто за допомогою літери «Z».

To Bayraktar – нанесення удару за допомогою безпілотника «Байрактар».

To HIMARS – Завдати удару з пускової установки «HIMARS». Цей термін стає все більш поширеним у військових репортажах.

3. Прикметники:

Orcish – прикметник відносно «орків», зневажливого терміну на позначення російських солдатів.

Putinistic – прикметник стосується Путіна та його політики.

З точки зору кількості прикладів, іменники є найбільш домінуючою частиною мови серед неологізмів, пов'язаних з війною в Україні. Хоча існують дієслова, прикметники та фразеологізми, створення нових іменників на позначення нових понять, дійових осіб та ситуацій є найпродуктивнішою сферою неологізмів. Це типово для мовних змін; іменники часто є лідерами у віддзеркаленні нових реалій.

Мова, що оточує війну, далеко не нейтральна; вона просякнута сильними емоційними та політичними відтінками. Такі терміни, як «орк» і «ватник», виконуючи описову функцію, також несуть значні негативні конотації, розкриваючи точку зору мовця і сприяючи формуванню громадської думки. Соціальні мережі відіграли важливу роль у поширенні цих неологізмів: хештеги, меми та вірусний контент прискорили їхнє поширення та закріпили їхнє місце в онлайн-дискурсі. Це підкреслює глибокий вплив цифрової комунікації на мовні зміни в сучасну епоху.

Створення нових слів і словосполучень також можна інтерпретувати як форму мовного спротиву, що дозволяє людям висловлювати свої почуття, стверджувати свою ідентичність і навіть кидати виклик агресору.

Українська мова зазнала суттєвих змін під час конфлікту з Росією, що триває. Війна посилила етнічні, ідентифікаційні та культурні функції мови, що призвело до збільшення використання військової лексики та створення нових слів. Це свідчить про те, як мова може слугувати інструментом культурного спротиву та формування ідентичності у воєнний час [7, с. 14].

З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну українські військові та цивільні активно використовують англіцизми у військовій сфері. Це стосується як елементів військової форми («combat pants», «combat shirt»), так і термінів тактичної медицини (протокол «MARCH», турнікети «CAT», «Medevac»). Хоча в українській мові є відповідні еквіваленти, використання англійських термінів зумовлене стандартизацією процесів у рамках НАТО, де розроблені відповідні протоколи, процедури та спорядження. Тактична медицина стала однією з галузей, де англійські запозичення набули найбільшого поширення, адже терміносистема цієї сфери відрізняється різноманітністю понять та предметів професійної діяльності [8, с. 55].

Водночас процес мовного обміну не є одностороннім. Англійська мова також запозичила деякі українські вирази, зокрема «cotton» («бавовна») та «somebody had a smoke» («хтось покурив в непризначеному для цього місці») для позначення вибухів. Термін «бавовна» є навмис-

ною калькою з російського слова «хлопок», що використовувалося російською пропагандою для приховування слова «вибух». Вираз про паління також походить з російської пропаганди, яка часто пояснювала інциденти на військових об'єктах недбалим палінням.

З початком війни в Україні з'явилося багато нових дієслів, що відображають ключові події та особистостей цього періоду. Наприклад, "to pull a Shoigu" («шойгувати») означає вдавати, що все йде за планом, навіть коли це очевидно не так. Цей вираз походить від прізвища російського міністра оборони Сергія Шойгу, який, незважаючи на невдачі російської армії, продовжував стверджувати, що все йде за планом [9]. (Речення із прикладом вживання виразу: *«He was completely unprepared for the presentation, he tried to pull Shoigu and just show some maps with vague lines, hoping no one would notice the lack of actual data»*; відповідний переклад: «Він був абсолютно не готовий до презентації, намагався шойгувати і просто показувати якісь карти з розпливчастими лініями, сподіваючись, що ніхто не помітить відсутності фактичних даних»).

Також є схожий неологізм, пов'язаний з іншим відомим російським лідером, Рамзаном Кадировим – «to kadyrov». Цей термін використовують, коли хтось видає щось бажане за дійсне та походить від перебільшування Кадировим участі своїх військ у війні Росії проти України. (Речення із прикладом вживання виразу: *«He was kadyroving about his company's performance, claiming they were on the verge of a breakthrough when, in reality, they were struggling»*; відповідний переклад: «Він кадировськи вихвалявся результатами своєї компанії, стверджуючи, що вони на порозі прориву, хоча насправді вони боролися з труднощами»).

Особливою популярністю користується вираз «to chornobaite» («чорнобаїти»), що означає повторювати ті самі помилки знову і знову. Він походить від назви села Чорнобаївка, де російські війська неодноразово зазнавали поразок. "Чорнобаївка" стала синонімом "spawn kill" (вбити себе об стіну), що відображає безглуздість дій російських військових [10]. Село стало об'єктом незліченних жартів та мемів, що сприяло його широкому визнанню в масовій культурі.

Новий неологізм «шольцінг» виник у мережі X (колишній Twitter) завдяки мему, де користувач Тімоті Гартон Еш поділився зображенням канцлера Олафа Шольца та визначенням слова «scholzing» у стилі словника. Цей термін означає постійне давання обіцянок без наміру їх виконання, нерішучість або навіть повільну реакцію на гострі проблеми [11].

«Шольцінг» також може означати навмисну двозначність або брак ясності в комунікації, коли політик уникає прямих відповідей або робить заяви, які можна по-різному інтерпретувати. Якщо хтось стратегічно уникає зайняття чіткої позиції у критично важливому питанні, можна сказати, що він «шольцує». Наприклад: «Зіткнувшись з економічною кризою, уряд, схоже, шольцує це питання, не в змозі швидко прийняти рішення щодо пакету стимулів».

Внаслідок війни в Україні, англійська мова збагатилася неологізмами, що відображають реалії конфлікту. Літературні та міфічні образи, такі, як «orc» та «Mordor» з творів Толкіна, використовуються для позначення російських військових та Росії відповідно, підкреслюючи жорстокість та агресію.

Російська пропаганда також породила ряд термінів, що увійшли в англійську мову, часто з іронічним відтінком. «Denazification», «special military operation» та «NATO expansion» використовуються для висміювання російських наративів та дезінформації. Останній вираз було офіційно спростовано самою організацією НАТО на їх офіційній сторінці [12].

Також назви збройних систем, таких як «NLAW», «Javelin» та «Stugna-P» стали символами українського опору. «Javelin» особливо набув популярності, ставши мемом «Saint Javelin». Українські дрони, такі, як «Baba Yaga», «Kazhan» та «Leleka-100», також увійшли в англійський лексикон, відображаючи роль новітніх технологій у конфлікті.

Ці неологізми не лише збагачують мову, але й відображають сприйняття війни у світі, стаючи частиною культурного коду.

Висновки. Отже, аналіз використання зазначеної лексики в соціальних мережах, ЗМІ, та інших джерелах дає підстави зробити висновок, що Війна в Україні глибоко змінила мову в соціальних мережах, створивши динамічний простір, де поширюються неологізми, існуючі слова набувають нової ваги, а лінгвістичний вибір стає дуже політизованим. Домінуючі групи слів поділяються на кілька категорій. По-перше, це терміни, безпосередньо пов'язані з військовими діями, часто з сильним емоційним забарвленням.

По-друге, терміни, що описують учасників конфлікту, сильно навантажені конотаціями. «Орк», що використовується для деморалізації росій-

ських солдатів, відображає жорстокий характер бойових дій та емоційну напруженість конфлікту для українців.

У цьому дослідженні мови, пов'язаної з війною в Україні, розкриваються глибокі та багатогранні способи, у які конфлікт формує комунікацію. Дослідження демонструє надзвичайний динамізм мови, її здатність адаптуватися та еволюціонувати в режимі реального часу, щоб відобразити складнощі кризи, яка швидко розгортається. Поширення неологізмів, особливо іменників, підкреслює людську потребу класифікувати та називати нові реалії, акторів та концепції. Такі терміни, як «рашизм», «орк», «ватник», – це не просто ярлики; вони вбирають у себе складні ідеї та емоції, стаючи скороченням для ширших наративів про війну. Окрім створення абсолютно нових термінів, дослідження висвітлює, як існуючі слова набувають нових смислових та емоційних відтінків.

Дослідження показує політичну природу мови під час війни. Вибір слів відображає та підсилює певні погляди, впливаючи на контроль над наративом. Термін «орк» дегуманізує ворога, а проросійська мова виправдовує вторгнення. Соціальні мережі посилюють цей мовний вибір, прискорюючи поширення неологізмів.

Війна в Україні перетворила соціальні мережі на мовне поле бою, де слова є зброєю. Мова війни постійно змінюється, відображаючи боротьбу за значення. Нові терміни з'являються, старі зникають, а значення існуючих слів змінюється.

Війна в Україні змінила мовний ландшафт. Вона стала каталізатором мовних інновацій, виявивши адаптивність мови. Неологізми та політично заангажована мова підкреслюють зв'язок між мовою, думкою та дією.

Дослідження показує, як війна впливає на мову, демонструючи силу слова формувати наше розуміння світу та мобілізувати дії.

Список літератури:

1. Holocaust Encyclopedia, German-military-oaths. URL: https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/german-military-oaths

2. Sarah Sicard – Taskandpurpose. URL: how-americas-wars-have-changed-the-english-language.

3. P. Dickson, War slang: American fighting words and phrases since the Civil War, 2007

4. Полегенька К.О. Словотвірні моделі неологізмів в англомовному науково-технічному дискурсі. URL: https://crust.ust.edu.

5. J. Algeo, Fifty Years Among the New Words: A Dictionary of Neologisms 1991

6. Behera, B. & Mishra, P. The Burgeoning Usage of Neologisms in Contemporary English. 2013. URL: https://surl.li/xnwpfo The_Burgeoning_Usage_of_Neologisms_in_Contemporary_English

7. Петрів Ольга, Українська мова у воєнний час. Наукові записки Національного універ-ситету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 14(82). С. 13–16.

8. Маланюк М., Структурно-семантичні особливості термінів тактичної медицини в англійській та українській мовах / Актуальні питання сучасної лінгвістики: тези доповідей Міжнародної наукової конференції, м. Київ, 25 листопада 2022 р.

9. Vyhodyanska I., How Ukraine's wartime experience birthed new terms and phrases. URL: https://surl.li/pfbofo

10. Chornobaivka, Urban dictionary. URL: https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Chornobaivka

11. The Guardian. URL: https://www.theguardian.com/europe

12. Setting the record straight – NATO. URL: www.nato.int

Badan A. A., Bashynskyi V. V. NEOLOGISMS IN THE MILITARY TERMINOLOGY UNDER THE RUSSIAN INVASION OF UKRAINE

The article is devoted to the study of neologisms that have emerged in the context of war and rapid social change. The relevance of the study is due to the fact that the Russian invasion of Ukraine has caused unprecedented changes in the English language, including the emergence of a large number of neologisms.

The article analyzes how the war has become a catalyst for linguistic change, leading to the emergence of new concepts and the spread of military terminology.

A comprehensive analysis of the phenomenon of neologisms in English during the Russian invasion of Ukraine was conducted.

The research includes a description of neologisms; analysis of the linguistic processes involved in their creation; study of semantic fields and their connection with key themes of the war; study of the etymological origin of neologisms; study of their role in shaping public understanding of war; comprehension of the impact of war on the evolution of the English language.

The article reveals the research methodology, which consists mainly of qualitative analysis. The process of collecting materials from various sources, including media publications, social media posts and military reports, is described, and the main areas of qualitative analysis are identified: identification and classification of neologisms, study of the processes of their formation, analysis of semantic fields and etymological origin.

The theoretical value of the study is found in its contribution to several branches of linguistic theory. In particular:

– a modern example of neologism formation in wartime is provided, which contributes to the clarification of existing theories of language change and lexical innovation;

– the relationship between language, war and public discourse is investigated, which sheds light on the use of language to represent, interpret and influence the perception of war;

– the interaction between linguistic processes and socio-political events is demonstrated, showing how language adapts and develops, reflecting and shaping the understanding of important historical moments.

Key words: *neologisms, Russian-Ukrainian war, English language, linguistic analysis, military terminology, semantics, etymology, public discourse, language changes, borrowing, lexicology.*

UDC 811.111.81'42
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/12

Halaibida O. V.
Kamyanets-Podilskiy Ivan Ohienko National University

Matkovska M. V.
Kamyanets-Podilskiy Ivan Ohienko National University

CATEGORIZATION OF THE ETHNIC COMMUNITIES IN MODERN ENGLISH-SPEAKING COMMUNICATIVE SPACE (BASED ON TOM STOPPARD'S TRILOGY "THE COAST OF UTOPIA")

The paper is devoted to the semantic features of the nomination and categorization of ethnic communities, in particular, representatives of the russian ethnic community in comparison with the corresponding English community in the modern English-speaking communicative space.

The authors investigate typical frames of russian ethnic nomination, for example, the frame russia – country/territory, russia – state, russia – starting point, russia – end point and metaphorical models, namely: russia – something living, russia – animal, russia – plant, russia – artifact/object, etc., which reflect fragments of the conceptual world of foreign participants in communicative interaction. The specified semantic components are represented in modern English by ethnonominations, nominative units of ethnonymic nature, oriented to the designation of nations and ethnic unity. In particular, attention is focused on the study of the components of the frame of russia, its linguistic and cultural modeling, based on statements about geography, space, time, land, infrastructure, finance, culture, nationality, appearance, lifestyle, proper names, ethnonymic names, phraseological units, etc., which represent a generalized stereotypical understanding of russians in Tom Stoppard's trilogy "The Coast of Utopia". Ethnicity is defined as the idea of the English people about their 'own' people in comparison with the concept of russians as the 'alien' ones. As the result of the analysis, it was found that the specified components of the ethnonymic secondary nomination denote various phenomena, as well the linguistic speech and cultural type of activity of their own and foreign ethnic groups.

It is postulated the idea that it is possible to model an image of the social order that characterizes the English picture of the world as their own and moral. Thus, the perceived ideal of the English ethnicity is freedom of choice, democracy (the goal of progress), the rule of law and stability, etc. All social phenomena and processes that contribute to the 'failure' of achieving this type of society, which is the dictatorial style of state governance, terrorist acts and aggressive behavior characterize the russian picture of the world as the alien and the criminal one.

Key words: *political discourse, semantics, pragmatics, communicative behavior, mentality, stereotype, subject of action.*

Introduction. The processes of globalization, affecting all spheres of society, are most significantly manifested in the sphere of communication, which instantly responds to changes and trends, being consolidated with the help of linguistic means, the main features that characterize speech in general and various types of discourses in particular. A person's ideas about the surrounding reality are expressed in one's language. Modern political linguistics, reflecting the socio-political trends of a certain state, forms public opinion, placing emphasis precisely on those aspects of the life of another state that are directly related to the interests of its nation.

In modern linguistics, there is an increasing interest to the study of a person's ethnic identity, the features of which have been actively discussed in recent years by various researchers, in particular А.Д. Бєлова (2003), P. Brown and S. Levinson (1987), P. Chilton and C. Schaffner (1997), B. Cho et al (1999), T.A. van Dijk (1993, 2006, 2008), T.A. van Dijk and W. Kintch (1983), N. Fairclough (2006), A. Wierzbicka (1997), R. Wodak and M. Meyer (2009), R. Wodak (2021) and many other researchers [1, с. 44–45; 2, p 115–117; 3, p. 217; 4, p. 61–63; 6, p. 251; 7, p. 121; 8, p. 55–57; 9, p. 211; 11, p. 77; 19, p. 155; 21, p. 45; 22, p. 187]. Political discourse is quite saturated with value signs and axiological categories. Political vocabulary shows significant evaluative liability depending on the preferences and positions of the one who uses the corresponding vocabulary. Discourse as a linguistic unit

is determined by its complex nature, which involves, at least, generation/coding produced by the speaker, who embodies information into speech form and perception/decoding by the information holder, the listener [10, p. 119–121].

Despite the variety of approaches and methods combined under the concept of Political Discourse Analysis (PDA), some researchers make attempts to classify them [21, p. 89–91; 22, p. 125–127].

Methodology and research methods. To reproduce the conceptual model of the nomination of the *russian* subject, the frame modeling technique was used. To achieve the set goal and solving specific tasks it is required the use of semantic analysis methods to study the semantic and contextual characteristics of ethnonominations; the onomasiological analysis when establishing the relationship of the nominative unit to objective reality; the component analysis methods, which allowed to divide the semantic structure of the studied nominative units into minimally significant components, the frame analysis methods for representing knowledge and schematizing experience. To identify the specifics of the linguistic means of verbalizing the concept of *russia,* the method of analyzing dictionary definitions was used. The conceptual analysis method was used to isolate the constituent elements of the concept of *russia* and to reconstruct a fragment of the linguistic picture of the world of English, represented by ethnonominations.

The **purpose** of the **paper** is to analyze the linguistic peculiarities of ethnonominations and the objectification of the concept of *russia* in the British variant of modern English based on the material of Tom Stoppard's trilogy "The Coast of Utopia".

Presentation of the main material. Each ethnic group views the world through the prism of its mentality. The lexical system reflects a subjective image of objective reality, understood by the ethnic consciousness of each ethnic community [2, p. 64–65; 12, p. 46–49].

The subjective nature of interethnic communication is manifested in the existence of ethnic prejudices and stereotypical attitudes towards representatives of 'alien' ethnic communities [20, p. 72–75]. Stereotypes act as a generalized idea of the phenomenon that is the subject of discussion and contributes to the establishment of mutual understanding between interlocutors. Accordingly, the reconstruction of stereotypes in the consciousness of communicants is a necessary link in the analysis of the processes of understanding and generation of speech.

Among the most important parameters of stereotypes, the degree of their necessity in everyday life is highlighted as well as the degree of instability and immutability of flexibility in changing perspectives; the content of the stereotype, negative (and therefore aggressive), as opposed to affirmative (non-offensive) [9, p. 47–49]. Therefore, stereotypes as elements of the picture of the world in the consciousness of an individual go through all the stages inherent in dynamic formations they are born, experience a period of their formation, exist in a certain fairly stable state and are subject to decay and destruction. Stereotypes carry culturally conditioned beliefs that contain a 'core of truth' and extend to wide social strata and are endowed with resistance to changes in society and people [14, p. 67–68; 16, p. 37].

Ethnic stereotypes are not neutral, since they contain emotional and evaluative components. The ethno-psychological characteristics of a certain people, reflected in language and literature, create an appropriate image of the ethnos, provide information about the inherent features of the national mentality and character. The existence of the mental binary opposition 'one's own – another's alien', along with the oppositions 'internal and external' and 'close and distant', are the part of the system of a kind of support points of consciousness. Such mental oppositions have ontological roots [12, p. 244]. For example, *in* ***russia*** *there is also an internal enemy:* ***russian*** *phenomenon – intellectual opposition* [18, p. 141]; *Yes – one! The intelligentsia! –* ***russian*** *debut in literature* [18, p. 142], *kukolnik is synonymous with the* ***russian*** *theatre* [18, p. 74], *russian* realities do not exist in the cultures of English-speaking countries.

Stereotypical ideas about *russia* are realized in the discourse presented by Tom Stoppard. Thus, the set of stereotypes about *russia* is as follows: ***russia*** *is a wild and alien country, wild and alien* ***russia****, a lot of negative experiences and lies in the country;* ***russia*** *is a large corrupt country: large* ***russia****, corruption and inflation predominate* … [18, p. 139–140], ***russian*** *character is unpredictable*: … *revolutionary instinct of the people* [18, p. 268]. ***russians*** *are nationalists. We* ***russians,*** *belong neither to the East nor West* [18, p. 80].

The units of the conceptual level are frames – structures of knowledge representation and schematization of experience [12, p. 131]. Among the large number of words related to one frame, classes that form paradigms and other types of structures can be distinguished. However, their semantic description is the possible subject to prior detailing of the conceptual scheme underlying the frame, as a result of which the frame itself becomes the main concept when describing the ways of structuring the human

experience in the lexical system of a language. In the cognitive aspect, it is a special unified construction of knowledge that provides a conceptual basis for a fairly significant corpus of lexical material [13, p. 117–119; 17, p. 67]. The theory of frames has been deepened and developed by domestic and foreign scientists. A frame is a special organization of knowledge that constitutes, according to Charles Fillmore, "the necessary preconditions for our ability to understand closely related words" [13, p. 123–124].

The frame has a binary nature, since, on the one hand, frames are some lexical subsystems structured in a certain way, on the other hand, they are a means of organization and a tool of cognition, certain internal cognitive information that arises in different ways – as an innate structure or through its assimilation from experience and learning [13, p. 125]. In our paper, the frame as a cognitive structure that exists in the phenomenological field of a person, based on reliable knowledge about typical situations and expectations, about the properties and relations of real or hypothetical objects, can be used to model the situation of ethnic nomination and objectification by means of modern English.

The conceptual analysis assumes the possibility of internal division of the concept of *russia* to establish the organization, identify elements and model the relationships existing between them. Various kinds of knowledge about the world expressed in words are structured using certain structures of knowledge representation (propositions, frames, scenarios, scripts, etc.), among which the frame is considered to be the primary one [13, p. 127]. Each word that becomes an element of the linguistic structure also acts as a frame, since behind it is a certain amount of knowledge. Formally, a frame can be represented as a two-level grid of nodes or terminals and relations between them; the upper nodes contain data that are always valid for a given situation; terminal nodes or slots are filled with data from a specific practical situation, a figurative representation of it. The central slots of the frame are connected propositionally [13, p. 131–133]. A sentence is considered as a constitutive element of the frame and a model of a certain area of our experience, a kind of thought about the world. A sentence is a two-element formation and includes a logical subject (object of thought) and a logical predicate (a feature attributed to the subject). Several sentences can form a frame, which, unlike a sentence, is a multi-element structure. A frame, in which not only slots but also relations between them are endowed with significance, is a conceptual grid [12, p. 132].

The type of frame structure depends on slots, being presented in it and exactly interconnected [13, p. 115]. Following Charles Fillmore [13, p. 116], we adhere to the opinion that the components of typical frames are certain conceptual entities, such as some: object; such: quality; so much: quantity; there is: being; so: way; so: assessment; here/now: place/time [13, p. 115–117].

It is worth noting that the subject-centric frame of *russia* is represented with varying degrees of completeness by linguistic and speech units. The subframes *'russia's relations with the other countries'* are also widely represented in the frame *'russia-state'*. We can explain this primarily by objective socio-political processes in the country and the world, and the relevance of these events for the analyzed discourse.

The subframe *'defense'* has a complex structure; it consists of a system of slots, each of them includes groups of realities of a certain sphere of the country's life. This subframe implements the metaphorical model *'**russian** reality is war, a war that never stops, or in other words – modern **russia** is a militarized society where war is constantly going on'* [18, p. 206].

The next in terms of representation is the frame *'russia – country/territory'* and the subframe '*geographical objects'*. Inside the metaphorical model *'russia – a person'. It's about time to acquaint **russia** with Europe*… [18, p. 206], ***russia** as a 'military' that is losing positions and motivation* [18, p. 209].

The analysis of the quantitative correlation between the features of the concept and the speech means of their actualization (evaluative, emotionally expressive language units, metaphors and metonymies) allows us to create a three-dimensional portrait of *russia,* as it is presented in the discourse of Thomas Stoppard's trilogy "The Coast of Utopia". When modeling the concept of *russia*, it turned out that 'direct' features of the concept are presented more frequently, i.e. those features that form frames and slots as structures of knowledge about the objective aspects of *russian* reality. The main ideas about *russia* are formulated in terms of stereotypical knowledge. In the literary text, objective ideas are implemented, based on knowledge about objective, current and modern socio-political processes in the country: ***russia** is in a state of chaos, and devastation: It's no good to be talking **russian** together!* [18, p. 206]. *The main socio-political trends are the weakness of the state, state power, disintegration, and decentralization: socialism in **russia** is **utopian!** socialist **utopianism.** This is **russia – russia** is irrelevant!* [18, p. 241].

In modern English, ethnonyms, including ethnonyms-surnames and ethnophobias, are the core of

the concept of a foreigner (*russians* within the concept of *russia*) [19, p. 102]. Ethnicity within the concept of a foreigner is defined as the perception of 'their own about their own' and 'their own about the aliens' [9, p. 105]. This concept may be presented as a part of the universal concept of 'their own – their aliens'. All social phenomena and processes are assessed using normative and ethical assessments as normative and moral [20, p. 12]. Thus, the image of an invading state in this case is created by a pathos presentation of *russia* as one that seeks to enslave the whole world. The means of metaphorization serve to intensify the content being expressed and contribute to a simplified coverage of complex economic problems by superimposing various reference areas and introducing an anthropometric component [15, p. 216]. A detailed 'culinary' metaphor, accompanied by an explicit enumeration based on anaphoric repetitions ('one part'), emphasizes the perniciousness of *russia's* policy, which leads to the complete decline of the entire system of the state's economy [5, p. 471–472; 9, p. 28; 15, p. 61–63]. Thus, the peculiarities of constructing the content of the opposition 'our own – their alien' consist in the construction of the content variants, correlated with the discursive deformation of a specific opponent, as well as in the proclamation of the personal politics by predominantly creating an image of the invading 'missionary' state.

Conclusions. So, from the concepts and characteristics presented in this paper and conducted analysis, we can see the importance of the categories of political discourse. We can also state their inseparability from each other and the general influence that the corresponding categories have on the understanding and perception of political discourse in general and certain of its manifestations in other areas of communication in particular. Numerous ethnic clashes, confrontations, misunderstandings, as well as military aggression, are manifestations of xenophobia concerning different ethnic groups. Recognition of the exclusive, higher status of one's people and solving the problems of one people at the expense of the other ethnic groups leads to xenophobia and isolationism as one of the types of ethnic identity.

Social inequality, historically dependent positions, economically unstable situations, differences (and sometimes rejection and misunderstanding) of the culture and traditions of ethnic minorities lead to ethnic discrimination of some by the others. Language as a certain way of perceiving, organizing and conceptualizing the world reflects and records the above-mentioned phenomena of social life. Guided by the principle of 'political correctness' and tolerance towards other peoples, society refuses to use offensive, invective designations of other ethnic groups, which are recorded by the linguistic tradition and dictionaries, by separating such units from commonly used colloquial vocabulary. To express an ironic, contemptuous attitude towards foreigners, the English use the strategy of ridiculing representatives of foreign ethnic groups, for which unofficial designations of foreigners – ethnophobia and ethnonyms-nicknames – are involved, as well as official ethnonyms that acquire negative evaluative connotations. The strategy of ridicule is implemented using the following specific tactics: tactics of describing paradoxical/unacceptable behavior of representatives of a foreign ethnic community, tactics of describing a way of life, tactics of changing roles, tactics of caution and tactics of exaggeration. In situations of interethnic communication, there is a combination and change of strategies depending on the ethnocultural characteristics of the speakers, the social status of the communicants and the interaction situation itself.

The cases of constructing content – the opposition 'one's own – another's alien' in the English-language political discourse are more correlated with the discursive reflection of the specifics of international relations.

We believe that the researches in the field of political discourse, expanding the number of frames about *russia*, namely, *russia* – the aggressor, *russia* – the occupant, *russia* – the murderer, *russia* – the terrorist can be promising as they constitute the reality of the modern conceptual picture of the world.

Bibliography:

1. Бєлова А.Д. Лексична семантика і міжкультурні стереотипи. *Мовні і концептуальні картини світу*: Зб. наук. пр. № 7. Київ : Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2003. С. 43–54.

2. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 345 p.

3. Chilton P., Schaffner C. Discourse and Politics. In: *Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction.* Vol. 2, ed. by Teun A. van Dijk. London : Thousand Oaks, New Delhi, 1997. P. 206–230.

4. Cho B., Kwon U., Gentry J.W., Jun S. and Kropp F. Cultural values reflected in theme and execution: a comparative study of US and Korean television commercials. *Journal of Advertising,* 1999. P. 59–73.

5. Cocroft B., Ting-Toomey S. Facework in the United States. *International Journal of Intercultural Relations.* 1994. P. 469–506.
6. Dijk T.A. van. Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse and Society,* 1993. P. 249–283.
7. Dijk T.A. van. Ideology and discourse analysis. *Journal of Political Ideologies*, 2006. P. 115–140.
8. Dijk T.A. van. Discourse and context. A sociocognitive approach. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. 267 p.
9. Dijk T.A. van., Kintch W. Strategies of Discourse Comprehension. N. Y. : Academic Press, 1983. 289 p.
10. Edwards D. Discourse and cognition. London : SAGE Publications Ltd, 1997. 368 p.
11. Fairclough N. Language and Globalization. London : Routledge, 2006. 186. p.
12. Fauconnier G. and Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. New York : Basic Books, 2002. 382 p.
13. Fillmore Ch. Frame Semantics. *In Linguistics in the Morning Calm (ed. by the Linguistic Society of Korea)*. Seoul : Hanshin, 1982. P. 111–137.
14. Kramsch C. Cultural Stereotypes. *Language and Culture*. Oxford : Oxford University Press, 1998. P. 67–69.
15.Lakoff G.and Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press, 2008. 308 p.
16. Miall A. The Xenophobe's Guide to The English. London : Ravette Publishing, 1993. 64 p.
17. Miller G. A. Linguistics, psycholinguistics and the cognitive science. *Baltimore*. 1990. Vol. 66. P. 66–145.
18. Stoppard T. The Coast of Utopia. A Trilogy: Voyage, Shipwreck, Salvage. New York : Grove Press, 2007. 347 p.
19. Wierzbicka A. Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese. New York, Oxford : Oxford University Press, 1997. 328 p.
20. Wierzbicka A. Cross-cultural Pragmatics: The Semantics of Human interaction. Berlin/NY : Walter de Gruyter, 2003. 502 p.
21. Wodak Ruth, Meyer Michael. Methods for Critical Discourse Analysis. London : Sage Publications, 2009. 216 p.
22. Wodak R. The politics of fear: The shameless normalization of far-right discourse. London : SAGE, 2021. 337 p.

Галайбіда О. В., Матковська М. В. КАТЕГОРИЗАЦІЯ ЕТНІЧНИХ СПІЛЬНОТ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ (НА МАТЕРІАЛІ ТРИЛОГІЇ ТОМА СТОППАРДА «БЕРЕГ УТОПІЇ»)

Стаття присвячена семантичним особливостям номінації та категоризації етнічних спільнот, зокрема представників російської етнічної спільності у порівнянні з відповідною англійською спільністю у сучасному англомовному комунікативному просторі. Автори досліджують типові фрейми російської етнічної номінації, наприклад, фрейм росія – країна/ територія, росія – держава, росія – початковий пункт, росія – кінцевий пункт та метафоричні моделі, а саме: росія – щось живе, росія – тварина, росія – рослина, росія – артефакт/предмет тощо, що відображають фрагменти концептуального світу своїх/чужих учасників комунікативної взаємодії. Зазначені смислові компоненти, представлені в сучасній англійській мові етнономінаціями, тобто номінативними одиницями етнонімічного характеру, що орієнтовані на позначення націй та етнічних єдностей. Зокрема, увагу зосереджено на дослідженні складових компонентів фрейму росія, його лінгвістичного й культурологічного моделювання, на основі висловлювань про географію, простір, час, землю, інфраструктуру, фінанси, культуру, національність, зовнішність, спосіб життя, власні імена, етнонімічні назви, фразеологічні одиниці, які представляють узагальнене стереотипне розуміння про росіян у трилогії Тома Стоппарда «Берег Утопії». Етнічність визначається як уявлення англійського народу про 'своїх' у порівнянні з уявленням про росіян як 'чужих'. У результаті аналізу виявлено, що зазначені складові етнонімічної вторинної номінації позначають різноманітні явища, а також мовно-мовленнєвий та культурний вид діяльності 'своїх' і 'чужих' етносів.

Постулюється ідея, що на основі контекстуального аналізу тексту трилогії, можна змоделювати образ суспільного устрою, що характеризує англійську картину світу як свою і моральну. Так, в якості ідеалу представляється свобода вибору, демократія (ціль прогресу), панування законності та стабільності тощо. Всі соціальні явища та процеси, що сприяють 'недосягненню' такого типу суспільства, тобто диктаторський стиль управління державою, терористичні дії та загарбницька поведінка, характеризують російську картину світу як чужу та злочинну.

Ключові слова: *англомовний комунікативний простір, семантика, прагматика, інтенціональність, ментальність, стереотип, суб'єкт дії.*

УДК 81’373.61:83.3:81.3:81’42
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/13

Гвоздяк О. М.
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Курах Н. П.
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Свида-Сусіденко Т. В.
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ЕВОЛЮЦІЯ НІМЕЦЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ: ВІД КЛАСИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО СУЧАСНИХ МЕДІА

Запропоноване дослідження присвячене аналізу еволюційних змін німецької фразеології, що пройшли довгий шлях розвитку і проявили себе найбільш зримо в сучасному медіапросторі. Звернено увагу, на характеристику фразеологічної одиниці як «живого організму», з яким пов’язані процеси відмирання і народження нового. Тому еволюційні зміни в німецьких фразеологізмах пов’язані з поступовим відходом з ужитку їх застарілих форм, що призводить до втрати або руйнації їх внутрішньої форми. Розглянуто особливості функціонування фразеологічних одиниць у художніх текстах класиків німецької літератури. З’ясовано, що вони посилюють емоційну складову, можуть розвивати сюжет, додавати яскравості кульмінаціям, адже включають в себе найрізноманітніші людські емоції: гнів, радість, огиду, здивування, жах, смуток, любов, сором, страх, цікавість, жалість, хвилювання. Крім того, вони дають можливість вільно комбінувати мовні форми і відображати життєвий досвід.

Констатовано, що в XXI столітті, в часі технологічного прогресу, сучасні медіа перебрали на себе провідну роль в інформаційному просторі людства, володіють потужним фактором впливу на реципієнтів і є складником масової комунікації суспільства, що постійно розвивається. Особливе місце у цьому процесі відіграють фразеологічні одиниці. Вони еволюціонували завдяки трансформаціям, серед яких варто виділити декілька основних видів: часткову або повну видозміну семантики фразеологізму, створення оказіонального значення і розкриття його читачеві, пристосування фразеологізму до конкретної ситуації, додавання йому додаткової частини тощо. Оновлені фразеологізми оживляють мовний виклад, загострюють думку читача на потрібних аспектах, заряджають медійні матеріали емоціями. Окремі фразеологізми, наділені символічним характером, підвищують їх культурну значущість, відображають ментальну сутність носіїв мови, а тому завжди залишаються актуальними для дослідження.

Ключові слова: *еволюція, фразеологічна одиниця, фразеологічна трансформація, мова ЗМІ, класична література, «нові медіа».*

Постановка проблеми. Німецька мова, як і всі мови світу, постійно адаптується до змінених вимог комунікації. Наш великий лексичний запас дає можливість точно й ефективно вводити нові терміни та йти в ногу з часом. Лексикологія та фразеологія – це дві найдинамічніші мовні категорії, які постійно кількісно і якісно змінюються, а ми маємо змогу спостерігати за їхнім розвитком у контексті історії. Фразеологічний фонд німецької мови є «живим організмом», в якому постійно з’являються нові вирази, а застарілі виходять з ужитку. Автори підручника «Теоретичні основи фразеології» Я. Баран та М. Зимомря, пов’язують ці процеси із втратою внутрішньої форми фразеологізмів, яка «може збліднути або зовсім зникнути внаслідок забуття явища, наприклад, народних звичаїв, значення ключового слова. Так, фразеологізм *etw. auf dem Kerbholz haben* – «мати на совісті що-небудь» відображає народний звичай дописемного періоду – карбувати борги на дерев’яній паличці. Внутрішня форма втрачена, бо нема уже омонімічного фразеологізму вільного словосполучення. Живий образ зник, або щонайменше дуже зблід» [1, с. 149]. Враховуючи сказане, акцентуватимемо на діахронічному підході до вивчення фразеології та еволюційних процесів, що відбуваються в її межах. Ми переконані, що можливість «спостерігати» за різноманітним історичним зміс-

том фразеологічної системи яскраво демонструє еволюцію сталих німецьких висловів, особливо коли їх розглядати через призму медіалінгвістики та трансформацій. Варто зазначити, що сучасне мовознавство активно досліджує комунікативно-стилістичний потенціал фразеологізмів – семантично взаємопов'язаних словосполучень, стійких, неподільних, цілісних.

Нагадаємо, що сучасна наука про мову активно вивчає комунікативно-стилістичний потенціал фразеологізмів – семантично пов'язаних між собою словосполучень, що утворюють усталену, неподільну, цілісну конструкцію. Вони, за О. Красуцьким, являють собою «не просто стійке сполучення слів, не просто мовний і стилістичний засіб. Фразеологізм – це вислів, у якому завжди є частинка менталітету нації, її світосприйняття та культури, її обличчя. Фразеологічні одиниці є одним із невичерпних джерел посилення експресивності та поглиблення влучності, точності викладу» [9, с. 140]. Саме тому фразеологізми досить широко використовуються в повсякденному мовленні, художній літературі та публіцистиці, а сьогодні – й у так званих «нових медіа» (явищі сучасного інформаційного простору, яке базується на цифрових технологіях, інтерактивності та мультимедіа). У цих «середовищах» фразеологізми здобули статус потужних лексичних одиниць, які мають емоційний вплив на індивідуальну та колективну свідомість.

Незважаючи на значну увагу мовознавців та численні дослідження потенціалу фразеології, вона все ще містить аспекти, які потребують подальшого вивчення. У центрі нашої уваги сьогодні – комплексна оцінка медійного потенціалу фразеологізмів, що є надзвичайно актуальною у період популярності медіалінгвістики. Ця дисципліна вивчає мовлення в медіа, медіатексти та роль мас-медіа у розвитку мовних процесів, зокрема трансформації фразеологізмів. Ми цілковито погоджуємося з думкою Л. Пац, що «у межах фразеологічного фонду будь-якої мови врівноважують один одного два процеси: з одного боку, – це відносна усталеність компонентів фразеологізму, що намагається не допустити довільної заміни будь-якого з них, з іншого – варіювання та трансформації, що зумовлюють структурно-семантичні видозміни стійких словосполучень, викликані комунікативними та прагматичними настановами» [12, с. 143]. У цьому дослідженні ми зосередимося на нових семантичних відтінках німецьких сталих словосполучень, що з'явилися внаслідок зміни їх функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження фразеологізмів у німецькому мовознавстві почалося приблизно в XVI–XVII століттях, коли з'явилися богословські збірки Йоганеса Агріколі та Себастьяна Франка. У XX столітті Ф. Зайлер у своєму фундаментальному дослідженні «Німецька фразеологія» не лише зафіксував різноманіття фразеологізмів німецької мови, але й проаналізував їх структуру, джерело виникнення та диференціацію германських прислів'їв, приказок і парних словосполучень. В. Фрідеріх у роботі «Moderne deutsche Idiomatik» здійснив найповніше дослідження багатозначних фразеологізмів, розмежувавши їх від інших стійких слів. Німецький лінгвіст Г. Бургер вивчав багатокомпонентні фразеологізми та способи вірування в них психологічних процесів, таких як емоційність, ставлення та поведінка. Важливий висновок, до якого дійшли дослідники – фразеологію слід розглядати як ментальний лексикон мови, значення якої не завжди випливає із сенсів окремих слів, що входять до її складу.

Як галузь лінгвістики, німецька фразеологія почала активно розвиватися лише в кінці 80-х років XX століття. Саме тоді почали публікувати свої дослідження такі вчені, як Г. Бургер, А. Бухофер, А. Сіалм, В. Фляйшер, Ч. Палм та інші. Спочатку німецькі учені зосереджували увагу на аналізі прислів'їв та приказок, а їхні перші роботи в галузі фразеології мали синтаксичний акцент. Сьогодні актуальним є дослідження національно-культурних аспектів німецьких фразеологізмів (Г. Серженко, І. Гаврилова), а також їх структурно-семантичної характеристики та специфіки перекладу. Особливо слід відзначити низку вітчизняних науковців, чиї праці присвячені сучасному стану німецької фразеології. Серед них: Я. Баран, О. Білоус, М. Зимомря, І. Зимомря, В. Гаврись, О. Пророченко, Н. Лалаян, К. Надточій та інші. Деяких аспектів вивчення та вживання фразеологізмів сучасної німецької мови торкалися автори пропонованої статті у попередніх публікаціях [20; 21].

Постановка завдання. Запропоноване дослідження має на меті комплексно проаналізувати фразеологічні одиниці у діахронічному контексті, що дозволить виокремити стійкі словесні комплекси, характерні для класичної літератури, а також прослідкувати їх еволюцію в сучасному медіадискурсі. Саме так сформується цілісна картина досліджуваного явища. Для повного розкриття теми та аналізу фразеологічного змісту текстів у роботі застосовуються такі методи:

лінгвістичний опис, структурно-семантичний та трансформаційний аналіз, порівняльний метод, а також метод компонентного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Українські дослідниці І. Ісаєва та Н. Сабанська, переконують, що «зміст фразеологізмів кожної мови залежить від історії, культури, літератури та традицій певного народу як жоден інший компонент її лексичного складу» [8, с. 149]. Тому необхідною є класифікація фразеологізмів за джерелом походження, яких О. Кудіна та Г. Штарке виділяють п'ять:

1. Антична міфологія (*Fische zum Hellespont bringen* – марна робота).

2. Біблійна або євангелічна міфологія (*babylonische Sprachverwirrung* –безлад).

3. Легенди, казки, фольклор (*jemanden auf den Blocksberg wünschen* – послати до біса).

4. Художня література (*Eulenspiegel machen* – пустувати).

5. Історичні події, з якими пов'язана якась особа чи географічний об'єкт, що мають певні характерні ознаки (*den Rubikon überschreiten* – перейти Рубікон, зробити вирішальний крок) [22, с. 14].

Завдяки такому розподілу фразеологічних одиниць їх діахронічний розвиток, а отже, й еволюція, стає більш очевидною та наочнішою. Наявність фразеологізмів в художній літературі, які позначають найрізноманітніші людські емоції (гнів, радість, огиду, здивування, жах, смуток, любов, сором, страх, цікавість, жалість) дозволяє посилити емотивний зміст тексту, з новою силою розкрити емоційний сюжет і зробити кульмінацію набагато яскравішою. Наприклад, *das Leben ist kein Ponyhof* – не завжди можна отримати те, що хочеться. На жаль; *klappe zu, Affe tot* – ось кінець історії; *was ich nicht weiß, macht mich nicht heiß* – це мене не турбує; *was Hänschen nicht lernt, lernt Hans nimmermehr* – чого Івась не навчився, того й Іван не знатиме; *wo sich Fuchs und Hase gute Nacht sagen* –у чорта на болоті; *des Teufels liebstes Möbelstück ist die lange Bank* – не відкладайте в дальній ящик; *erst denken, dann handeln* – сім разів відміряй, один – відріж; *der Hunger kommt beim Essen* – апетит приходить під час їди; *am Ball bleiben* – тримати руку на пульсі, не припиняти щось робити, бути в курсі справ [11] тощо. Фразеологізми надають мови виразності, прикрашають і збагачують її, дозволяючи вільно поєднувати мовні форми та передавати досвід людства через гру слів.

Німецька класична література досить плідно використовує фразеологізми в усіх її жанрах: оповіданнях, романах, віршах, п'єсах, створюючи яскраві образи і передаючи складні ідеї чи емоції. Творчість Й. В. фон Гете, Ф. Шіллера та Г. Гейне яскравий тому доказ. Н. Бойко в навчальному посібнику «Deutsche Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten» переконує, що «в німецькій мові ряд прислів'їв створено було Й.В. фон Гете, Ф. Шіллером та іншими відомими німецькими письменниками та поетами, наприклад: а) *Früh übt sich, was ein Meister werden will* (Шіллер). –Хто змалку вчиться, добрим майстром стане. б) *Freud' muß Leid, Leid muß Freude haben* (Гете). – В радощах горе і радощі в горі [3, с. 8].

Скрупульозне прочитання творчого доробку Ф. Шіллера, особливо його так званого зрілого періоду, дозволяє зробити висновок, що письменник істотно збагатив фразеологічний фонд німецької літературної мови власне авторськими виразами і словосполученнями. У п'єсі «Вільгельм Телль» [27], максимально наближеній до народної творчості, що розповідає про легендарного лучника зі Швейцарії, який бореться за незалежність своєї країни від імперії Габсбургів, знаходимо надзвичайно багато таких прикладів: *dem Mutigen hilft Gott* – сміливим Бог допомагає; *der kluge Mann baut vor* – мудрий чоловік готується заздалегідь; *der brave Mann denkt an sich selbst zuletzt* – благородна людина думає про себе в останню чергу; *der Starke ist am mächtigsten allein* – сильний – наймогутніший на самоті; *früh übt sich, was ein Meister werden will* – майстром стає той, хто змалку вчиться; *verbunden werden auch die Schwachen mächtig* – в єдності й слабкі стають сильними; *die Axt im Haus erspart den Zimmermann* – якщо в хаті є сокира, то тесляр ні до чого тощо.

У найкоротшій частині трилогії «Валленштейн», «Таборі Валленштейна» [26], знаходимо досить популярний в розмовному мовленні фразеологізм *Was nicht verboten ist, ist erlaubt* – що не заборонено, то дозволено. А в поезії «Юнак біля струмка» [25] натрапляємо на вираз, що й для української мови став знаковим і часто вживаним: *Raum ist in der kleinsten Hütte für ein glücklich liebend Paar* – хоч у курені, аби до серця мені / хоч хліб з водою, аби милий з тобою.

Не менш вправним майстром у побудові стійких сполучень є Й. В. фон Гете. Скажімо, в його філософській трагедії «Фауст» [18], над якою автор працював 60 років, знаходимо різноманітні варіанти фразеологізмів: *es irrt der Mensch solang er strebt* – хто йде вперед, той завше блудить; *der Äolsharfe gleich* – як звуки еолової арфи; *in jeden Quark begräbt er seine Nase* – скрізь пхати свого носа; *mit sieben Siegeln* – за сімома замками; *allein*

der Vortrag macht des Redners Glück – тільки виступ робить оратора щасливим.

У вправності говорити влучно про головне вирізнявся і Г. Гейне [19]: *ein Kluger bemerkt alles, ein Dummer macht über alles eine Bemerkung* – мудрий помічає все, а дурний про все робить зауваження; *dort wo man Bücher verbrennt, verbrennt man am Ende auch Menschen* – там, де спалюють книги, зрештою спалюють і людей; *von allen Welten, die der Mensch erschaffen hat, ist die der Bücher die Gewaltigste* – з усіх світів, створених людиною, світ книг – наймогутніший*; Weise erdenken neue Gedanken, und Narren verbreiten sie* – мудреці вигадують нові думки, а дурні їх поширюють; *es gibt nichts Stilleres als eine geladene Kanone* – немає нічого тихішого за заряджену гармату.

Звертаємо увагу, що ідентифікація перелічених вище фразеологічних одиниць ні у кого не викликає труднощів, однак в літературі все ж трапляються такі, що потребують істотного тлумачення. До прикладу, *eine Milchmädchenrechnung* (розрахунок молочарки), але в німецькій мові це сталий вираз, що означає «наївний, занадто оптимістичний або нереалістичний розрахунок, який не враховує можливих ризиків і труднощів». Йдеться про байку Жана де ла Фонтена, в якій молочарка, ще несучи молоко на продажу, в уяві вже рахувала зароблені гроші. Втративши пильність, героїня випустила відро з рук і зруйнувала мрію про краще життя.

Ще один приклад запозичимо в Й.В. фон Гете – *einen Eiertanz aufführen* [17]. Українські відповідники: «танцювати на тонкому льоду», «водити хороводи», «ходити, як по мінному полю». Начебто під час прогулянки письменник побачив дівчину, яка із зав'язаними очима танцювала поміж розкладених на землі яєць, жодного не зачепивши. Схожий епізод Й.В. фон Гете використав у «Фаусті», де крилатий вираз отримав значення «уникнути неприємностей або загрози, діючи надзвичайно обережно», або «зважувати кожен свій крок».

Ці фразеологізми показують, як час безжально змінює поняття, які передують їх виникненню. У сучасному інформаційному світі література, особливо класична, не встигає за можливостями «нових медіа». Саме тому роль «законодавця» нормативного слововживання тепер належить їм. Проте фразеологізми, так широко представлені в художніх творах, також знайшли своє місце й тут і продовжують цікавити дослідників, особливо в контексті їх трансформацій.

Медійні тексти, спрямовані на комунікацію з різнорідною аудиторією, інтерпретується в доступній формі і, зазвичай, використовують готові мовленнєві стандарти, штампи і фразеологічні вирази, відомі усім носіям мови. Наприклад, на онлайн сторінці німецького мисливського товариства «Die Jägersprache» [16] з нагоди дня мови було опубліковано цілу добірку єгерських фразеологізмів, які давно вже вживаються мовцями поза своїм безпосереднім контекстом: *jemanden aufs Korn nehmen* – брати на мушку кого-н., що-н., *einen Haken schlagen* – петляти (заплутувати свої сліди), *von etwas Wind bekommen* – пронюхати, довідатися про що-н., *die Rede vom alten Hasen* – досвідчений, бувалий, *wissen wie der Hase läuft* – розумітися/знатися на чому-н.; знати, як взятися до справи; бути добре обізнаним з чим-н., *die Lunte riechen* – відчути загрозу, запідозрити щось, *durch die Lappen gehen* – вислизнути, утекти (від кого-н.), *am Drücker sein* – орудувати всіма справами, верховодити та багато інших.

ЗМІ, з одного боку, прагнуть стабільності, тому не надто перевантажують свої матеріали зайвими змістовими шарами. Для прикладу, можна назвати фразеологізм із щотижневої німецькомовної газети «Deutsche Tageszeitung» [15] *auf dem Spiel stehen* – поставити на карту: *Wir können uns keine Schwäche leisten – unser Land und unsere Freiheit stehen auf dem Spiel*.

З іншого – авторські медійні тексти вважають експресію головним інструментом впливу на читача, тому часто використовують фразеологізми-жаргони: *übers Ohr hauen* – брати на понт, *einen Bock haben* – мати бажання або інтерес до чогось, бути зацікавленим, *das wissen alle Frösche im Teich* – про це кожна жаба на болоті скрекоче (це всім відомо) тощо.

Попри все, медійні фразеологізми зберігають культурні та країнознавчі особливості. Це стосується характерних рис історичного процесу та природно-географічного середовища Німеччини, а також власних імен, назв продуктів харчування та напоїв, традицій та звичаїв. Часто виникнення сучасних фразеологізмів спричиняється «ефектом невиправданого очікування» або оксюмороновим ефектом, наприклад: Gefrierbrand, Regelausnahme, Mädchenmannschaft, Flüssiggas. Проте їх поява зумовлена процесами модифікації традиційних стійких фразеологізмів у новій формі. Еволюція фразеологізмів відбувається через їх трансформацію. Вона може проявлятися, скажімо, збільшенням кількості слів у вже відомій фразі. Наприклад, модальне слово або частку, що посилює емоційно-експресивний вплив на адресата, як-от у випадку з відомим прислів'ям *Morgenstunde hat Gold im*

Munde – година вранці варта двох увечері, до якого можна додати слово *zwar* «хоча», щоб відтінок значення помінявся: *Morgenstunde hat zwar Gold im Munde, aber wenn du jetzt zu mir kommst, versilbere ich dir den Tag*.

Усталена фраза *Es ist nicht alles Gold, was glänzt* – не все те золото, що блищить, значно розширилася за допомогою цілої синтаксичної структури *es könnte auch bloß ein frischer, in der Sonne funkelnder Hundehaufen sein*, яка є досить колоритним і влучним виразом у німецькій мові, що підкреслює іронічність або зневагу до чогось, що виглядає багатообіцяючим чи важливим, але насправді не є таким.

У німецькомовних медіа фразеологічні трансформації, які О. Пономарів називає видозмінами «фразеологічних одиниць з певною стилістичною настановою» [13, с. 125], використовуються надзвичайно плідно. Вони, на думку дослідника, одночасно дозволяють і зберегти їх внутрішню форму, і «відсвіжувати більш чи менш стертий унаслідок багаторазового вживання фразеологічний образ» [13, с. 126], що став таким унаслідок багаторазового використання в мовленні. Серед найпоширеніших трансформацій дослідник виділяє наступні:

1. Часткова видозміна семантики фразеологізму, коли «залежно від контексту на перший план виступає пряме або фразеологічне значення» [13, с. 127], наприклад: *Archive brennen nicht* – «архіви не горять» замість загальновідомого – *Manuskripte brennen nicht* – «рукописи не горять». Або видозміна крилатої фрази з «Гамлета» Вільяма Шекспіра: *Sein oder Nichtsein, das ist hier die Frage* – «бути чи не бути – ось в чому питання», яку медійна молодіжна субкультура перетворила на *Canceln oder gecancelt werden, das ist hier die Frage* – «скасовувати щось або стати жертвою скасування».

2. Повна видозміна семантики фразеологізму – «створення фразеологічного каламбуру за допомогою паралельного вживання фразеологізму і вільного словосполучення» [13, с. 126]. У прислів'ї *Reden ist Silber, Schweigen ist Gold* – «Слово – срібло, мовчання – золото» зустрічається заміна ключових компонентів на зразок *Reden ist Schweigen und Silber ist Gold*. Або: *Der Hund liegt da im Pfeffer, wo der Hase begraben ist* замість традиційного *Da liegt der Hund begraben* і *Da liegt der Hase im Pfeffer* – ось де собака зарита. Чи трансформація відомого фразеологізму *Fleisch ist Mord* на *Kapitalismus ist Kannibalismus*, Розуміємо, що обидва фразеологізми спільно підкреслюють ідею про «експлуатацію» чи «поглинання» в соціальному або економічному контексті.

3. Створення оказіонального значення і розкриття його читачеві. «Спеціально створений контекст не тільки сприяє відновленню фразеологічного образу, а й посилює стерту метафоричність та емоційність» [13, с. 127]. Такий видозмінений фразеологізм М. Гавриш віднайшов у романі Б. Апітца «Nackt unter Wölfen» («Голий серед вовків») – *aalglatter Hund*. Його поява пов'язана з контамінацією фразеологічної одиниці *glatt wie ein Aal* – слизький як вугор та *blöder/elender Hund* – дурний/нещасний пес [4, с. 63].

4. Пристосування фразеологізму до конкретної ситуації. Найчастіше ЗМІ використовують фразеологічну одиницю у заголовку, а потім розкривають суть ситуації. Можемо довільно сформулювати умовну назву публікації, використовуючи, скажімо, фразеологізм *den alten Kohl aufwärmen* – порушити старе; «пережовувати» стару тему; повертатися до минулого питання: *Den alten Kohl aufwärmen Bundestag beschließt Wahlrechtsreform mit Mehrheit*. Так буває тоді, коли автор не має власного «ресурсу» для того, щоб створити новий фразеологізм, але успішно послуговується вже існуючим, який у всіх на слуху.

5. Додавання другої частини, «що являє собою іронічний авторський коментар до відомого фразеологізму» [13, с. 127]. Наприклад: *zu den ägyptischen Zwiebeln zurückwollen, sondern in einer neuen Uhr zu leben* –сумувати за старими добрими часами, але жити в нових.

Як бачимо, трансформовані фразеологізми утворюють нові стійкі вирази за аналогією, маючи перед собою певний шаблон і наповнюючи його іншим змістом. Вони мають стабільну структуру та експресивно-оціночний характер. В їх основі дуже часто лежить порівняння, виражене за допомогою конструкції *lieber ... als* [11], наприклад: *Lieber heute ein Ei, als morgen ihrer drei*. – Краще синиця в руках, ніж журавель в небі.

Описані трансформації фразеологізмів у сучасному медіапросторі, які базуються на змінених формах і змісті традиційних виразів, мають на меті посилити емоційний вплив на реципієнтів. Вони часто нелогічні або абсурдні, але саме через цей «нелогічний» вигляд вони привертають увагу, миттєво передають емоції та створюють необхідну атмосферу і тон.

Висновки. Отже, фразеологія залишається актуальним і перспективним напрямом лінгвістичних досліджень. Кожна одиниця має свою історію, що відображає життя, культуру, побут

і звичаї певної країни. Еволюція фразеологізмів німецької мови демонструє їх багатий емоційно-інформаційний зміст. Це яскраві експресивні вирази, які завдяки закладених у них інтенціях є ефективними засобами впливу на реципієнтів. Діахронічні зміни в їх лексико-семантичному складі (часткова або повна зміна семантики, створення оказіональних значень, адаптація до конкретної ситуації, додавання нової частини) можуть значно збагачувати сучасне медійне мовлення, «накладаючи» нову інформацію на опис об'єкта.

Це дослідження відкриває широкі можливості для подальших наукових пошуків, зокрема дозволяє розширити фразеологічний аналіз конкретних медійних жанрів у культурному контексті Німеччини, що дає можливість глибше зрозуміти мовну, соціальну та культурну взаємодію.

Список літератури:

1. Баран Я., Зимомря М. Теоретичні основи фразеології : навчальний посібник. Ужгород : Ужгородський державний університет, 1999. 176 с.

2. Баран Я. А., Зимомря М. І., Білоус О. М., Зимомря І. М. Фразеологія : знакові величини. Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов. Вінниця : Нова книга, 2008. 255 с.

3. Бойко Н. Deutsche Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten. Кам'янець-Подільський : Д. Зволейко, 2008. 304 с.

4. Гавриш М. Лексико-граматичні трансформації базових фразеологізмів в актах їх контамінації (спроба формальної класифікації). *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. Вип. 95(2). С. 61–64.

5. Гордій О. М. Фразеологічні експресиви і комунікативи сучасної німецької мови в інтернет-текстах: автореф. дис. …кандидата філологічних наук: 10.02.04. Львів, 2016. 21 с.

6. Грималюк А. М., Малашевська І. Я. Актуальність вживання фразеологізмів німецької мови з рослинними та тваринними культурними символами у публіцистичних текстах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2022. № 58. С. 45–50.

7. Дерев'янко В. Індивідуально-авторські фразеологічні новоутворення. *Вісник Львівського університету. Серія : Філологія*. 2012. Випуск 56. Частина 1. С. 204–211.

8. Ісаєва І. Ф., Сабанська Н. М. Фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом у німецькій мові та їх переклад на українську мову. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* Серія : Філологічна. 2016. Випуск 60. С. 149–152.

9. Красуцький О. М. Особливості творення і функціонування фразеологізмів у офіційно-діловому та професійному мовленні. *Професійно-прикладні дидактики. Міжнародний науковий журнал*. 2017. Випуск 3. С. 136–141.

10. Морозюк В. М. Джерела української фразеології. Роль фразеологізмів у мовленні. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2010. № 33. С. 15–18.

11. Назаренко О. 57 цікавих ідіом і приказок в німецькій мові https://surl.li/vlptmd

12. Пац Л. Трансформація фразеологічних одиниць як засіб підвищення інформативності та образності художнього тексту. *Лінгвістичні студії : збірник наукових праць*. Донецьк : ДонНУ, 2010. С. 140–145.

13. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : Підручник. 3-тє вид., перероб. і доповн. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2000. 248 с.

14. Шевченко Л.І. Інтертекстуальність у медіа: дослідницький ресурс категорії. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика.* 2014. Вип. 29. С. 79–86.

15. Deutsche Tageszeitung. Ukraine: Schwäche ist keine Option! https://surl.li/eoiyrg

16. Die Jägersprache: Bildreiche Redewendungen im Alltag https://surl.li/ukchun

17. Einen Eiertanz aufführen https://surl.li/utsmcz

18. Goethe J. W. Faust Der Tragödie Erster Teil https://surl.li/pqgjsq

19. Heinrich Heine Zitate https://zitate.net/heinrich-heine-zitate

20. Hvozdyak O., Svyda-Susidenko T. Deutsche Phraseologismen, die das Singleleben bezeichnen. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2020. Випуск 18. С. 18–26.

21. Hvozdyak O., Svyda-Susidenko T. Wortschatzerweiterung durch Phraseologismen im DaF-Unterricht. *Germanistik in der Ukraine*. 2020. Jahresheft 15. S. 159–166.

22. Kudina E., Starke G. Untersuchungen zu Fraseologismen mit Eigennamen im Deutschen im Vergleich mit dem Ukrainischen. *Wissenschaftliche Zeitschrift der Pädagogischen Karl Libknecht – Hochschule.* Potsdam, 1978. S. 187–192.

23. Milchmädchenrechnung https://surl.li/ycnbmr

24. Oxymoron – 43 faszinierende selbst widersprechende Wörter Sternenvogelreisen https://surl.li/bnlect

25. Schiller F. Der Jüngling am Bache https://surl.li/oggkym

26. Schiller F. Wallensteins Lager. Die Piccolomini. Wallenstein's Tod https://surl.gd/cpqvtk
27. Schiller F. Wilhelm Tell https://surl.li/supexx

Hvozdyak O. M., Kurakh N. P., Svyda-Susidenko T. V. THE EVOLUTION OF GERMAN PHRASEOLOGY: FROM CLASSICAL LITERATURE TO MODERN MEDIA

The proposed study is devoted to the analysis of evolutionary changes in German phraseology, which have come a long way and have manifested themselves most clearly in the modern media space. Attention is drawn to the characteristic of a phraseological unit as a 'living organism', which is associated with the processes of dying off and the birth of a new one. Therefore, evolutionary changes in German phraseological units are associated with the gradual withdrawal of their outdated forms from use, which leads to the loss or destruction of their internal form. The features of the functioning of phraseological units in the literary texts of the classics of German literature are considered. It is found that they emphasise the emotional content, can develop the plot and make the culmination brighter and more expressive, because they accumulate a variety of human emotions: anger, joy, disgust, surprise, horror, sadness, love, shame, fear, curiosity, pity, excitement. They also allow you to freely combine speech forms and reflect the experience of mankind through wordplay.

It is stated that in the XXI century, in the time of technological progress, modern media have taken over the leading role in the information space of mankind, possess a powerful factor of influence on recipients and are a component of the mass communication of a constantly developing society. Phraseological units play a special role in this process. They have evolved through transformations, among which there are several main types: partial or complete modification of the semantics of a phraseology, creation of an occasional meaning and its disclosure to the reader, adaptation of a phraseology to a specific situation, adding an additional part to it, etc. Updated phraseology enlivens linguistic presentation, sharpens the reader's mind on the necessary aspects, and charges media materials with emotions. Certain phraseological units endowed with a symbolic character increase their cultural significance, reflect the mental essence of native speakers, and therefore always remain relevant for research.

Key words: *evolution, phraseological unit, phraseological transformation, media language, classical literature, «new media».*

UDC 801.82:821
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/14

Gryshkova R. O.
Petro Mohyla Black Sea National University

EXPRESSIVE MEANS AND STYLISTIC DEVICES OF DONALD TRUMP'S INAUGURATION SPEECH – 2025

In this article an attempt to study President Donald Trump's inauguration speech on the 20th of January 2025 from different viewpoints of general impression, expressive means, stylistic aspects, and public importance has been made. The type of the utterance is defined as well as its structure and vocabulary. The structure of the speech is considered as a mixture of parallel and reason-consequences unity and the vocabulary contains political, social, economic, cultural lexicon as well as personal characteristics. Political, social, economic, intercultural and personal aspects of the life in America are touched upon in the speech.

Most attention is paid to the expressive means and stylistic peculiarities of the speech that allowed the President to influence the target audience and declare his ideas to the whole world. The speech is regarded as an act of communication where the four major categories of communicative illocutionary acts – constatives, directives, commissives and acknowledgments - are represented. Descriptors of each category are given, and the type of Donald Trump`s inauguration speech is defined as an example of a constative type of speech act with such its characteristics: affirming, announcing, attributing, claiming, classifying, confirming, denying, disclosing, identifying, insisting, reporting and stating. Stylistic devices, vocabulary, structure, oratory methods used by the American president are researched in the article. The main idea of the speech – to start the golden age of America – and the ways the president is going to realize it is defined. The examples of such expressive means and stylistic devices as epithets, metaphors, metonymy, comparisons, repetitions and others are given. The most important personal characteristics which helped Mr. Trump gain the highest position in the country are cleared out.

All conclusions are made as the result of the stylistic analysis of Donald Trump`s inauguration speech and are confirmed by the quotations from the speech.

Key words: *expressive means, political discourse, inauguration speech, peculiarities, stylistic devices, vocabulary, characteristic.*

Statement of the problem. "*The golden age of America begins right now***"** – these are the words the 47-th American president Donald Trump starts his inauguration speech – 25, which lasted for more than thirty minutes and was interrupted with applause forty times. "*From this day forward, our country will flourish and be respected again all over the world"* - continues the newly elected president, and further on in his speech he tells the audience how he is going to reach this goal.

President's inauguration speech is generally considered as the program of actions and the strategy of the country's development for the nearest four years. Donald Trump defines the main problems Americans are facing just now and describes the ways he with his administration are going to solve them.

In our research of Donald Trump`s inauguration speech, we consider it as an example of a political and social discourse which is characterized by expressiveness, briefness, persuasion, emotional coloring, figurativeness, and numerous expressive means and stylistic devices which help to make it more impressive.

Analysis of recent researches and publications. All stylistic means of a language can be divided into expressive means, which are used in some specific way, and stylistic devices. *The expressive means* of a language are those phonetic means, morphological forms, means of world-building, and lexical, phraseological and syntactical forms, all of which function in the language for emotional or logical intensification of the utterance [10]. The most powerful expressive means of any language are phonetics. The human voice can indicate subtle nuances of meaning that no other means can attain. Pitch, melody, stress, drawling, whispering, a sing-song manner of speech and other ways of using the voice are more effective than any other means in intensifying the utterance emotionally or logically [7]. Some expressive means possess a power of emotional intensification which radiates through the whole of the utterance.

A stylistic device is defined as a conscious and intentional literary use of some of the facts of the

language in which the most essential features of the language forms are raised to a generalized level and thereby present a generative model. Most stylistic devices may be regarded as aiming at the further intensification of the emotional or logical emphasis contained in the corresponding expressive means [8].

Political discourse, to which Donald Trump`s inauguration speech undoubtedly belongs, has spoken varieties, in particular, the oratorical substyle. In this style the most powerful instrument of persuasion is used: the human voice. It supposes taking into consideration the target audience, the time and circumstances of the utterance, the speaker`s personality, etc. Typical of the spoken variety of speech in political discourse are: direct address to the audience, usage of such expressive means and stylistic devices as epithets, metaphors, metonymy, repetitions, comparisons, short sentences, colloquial words. It may also contain some obligatory features of political discourse, such as evaluation, appealing, passion, emotions, figurativeness, accessibility.

In Ukraine political discourse is being researched by many scientists, as it is constantly changing under the influence of the situation in the country and on the international arena. Most neologisms and nonce-words of Latin and Greek origin usually occur in political discourse as well as traditional words gain new unusual meanings. Ukrainian researchers O.Aleksievets paid attention to historical and modern aspects of political linguistics [1], T.Vashchuk was preoccupied with political discourse as an object of linguistic research [2], I.Koroliev tried to give definitions, describe structure and typology of discourse in modern linguistics [3], I.Petrenko focused on the content, peculiarities and functions of political discourse [4]. In English-speaking countries the problems of political discourse also attract the attention of numerous scientists, such as Bobin, Charteris-Black, Chilton, Woods, Vesnic-Aluevich and others. They usually analyze the structure of political speeches, their linguistic and stylistic peculiarities, possible emotional impact on the audience. It is clear that political speeches differ greatly from written articles as more people are inclined to listening than to reading. That is why speeches are to be more emotional, accessible, addressed to the audience, persuasive and understandable.

Regarding persuasion as a speech act, it has to do with the intention, act and effect of changing an audience's thinking (Charteris-Black, 2011). Politicians try to convince people to change their views using persuasive strategies in their political speeches. Politics is seen as a struggle for power (Chilton, 2004) and in this struggle politicians want to present their plans and policies by providing evidence, persuading the electorate to act in their favor, and convincing them to vote for their plans and thoughts. Stylistic and linguistic manipulations are typical of political discourse, and politicians have learned well to obtain power through "the oratorical art of manipulating language for persuasive ends" (Woods, 2006, p. 51). As a matter of fact, politicians manipulate and frame their ideas and messages in order to better reach their electorates (Bobin, 1988).

Messages incorporated in political discourse aim at persuading the audience and affecting their attitudes and beliefs (Vesnic-Alujevic, 2011). According to Vesnic-Alujevic, persuasion has four interdependent elements including: the speaker, the audience, the message and the way the message is conveyed.

Task statement. It goes without saying that Donald Trump`s inauguration speech is going to be analyzed by many researchers, journalists, public figures from different points of view, but the aim of our study is:

- to give general characteristic of Donald Trump`s inauguration speech (the speaker);
- to describe expressive means and stylistic devices which are used in the speech to characterize the American people as it is comprehended by the president (the audience);
- to underline the stylistic specifics used to express the main ideas of the speech and the ways the president is going to realize them (the message);
- to analyze Donald Trump`s inauguration speech as the strategy of the country's development and the program of actions for the nearest four years (the way the message is conveyed).

Outlines of the main material of the study. It is universally acknowledged that speech acts are acts of communication. According to Kent Bach and Michael Harnish [5], to communicate is to express a certain attitude, and the type of speech act being presented corresponds to the type of attitude being expressed. As an act of communication, a speech act succeeds if the target audience identifies, in accordance with the speaker's intention, the attitude being demonstrated. In saying something a person generally intends more than just to communicate - getting oneself understood is intended to produce some influence on the listener. Statements, requests, promises and apologies are examples of the four major categories of communicative illocutionary acts: constatives, directives, commissives and acknowledgments. This is the nomenclature used by Kent Bach and Michael Harnish [6], who developed a detailed taxonomy in which each

type of illocutionary act is individuated by the type of attitude expressed. They adopt the term 'acknowledgment', over 'behabitive' and Searle's 'expressive', for apologies, greetings, congratulations etc., which express an attitude regarding the hearer that is occasioned by some event that is thereby being acknowledged, often in satisfaction of a social expectation.

Here are descriptors of each type:

Constatives: affirming, alleging, announcing, attributing, claiming, classifying, concurring, confirming, conjecturing, denying, disagreeing, disclosing, disputing, identifying, informing, insisting, predicting, ranking, reporting, stating, stipulating.

Directives: advising, admonishing, asking, begging, dismissing, excusing, forbidding, instructing, ordering, permitting, requesting, requiring, suggesting, urging, warning.

Commissives: agreeing, guaranteeing, inviting, offering, promising, swearing, volunteering.

Acknowledgments: apologizing, condoling, congratulating, greeting, thanking, accepting (acknowledging an acknowledgment) [6].

Trying to give general characteristic of Donald Trump`s inauguration speech we`d like to mention that it is wholly directed into the future as the auxiliary word "***will***" is used 85 times. And that is quite clear as he is presenting his plan of actions for the next four years. He strongly believes "*In America,* ***the impossible is what we do best***" and states "*I was saved by God* ***to make America great again***". In his speech Mr. Trump addresses not only the living presidents of the USA but also "the ***wonderful people of North Carolina****, … every element of our society:* ***young and old, men and women, African Americans, Hispanic Americans, Asian Americans, urban, suburban, rural, Black and Hispanic communities" [9].***

The speech consists of political, social, economic, historical, cultural and personal passages, direct appeals, statements, promises, brief analysis of current economic and social situation in the country. The usage of political lexicon is quite clear as the president`s elections are first of all a political event. At the same time much attention is paid by Donald Trump to social problems in the USA:

"*We have a* ***public health system*** *that does not deliver in times of disaster, yet more money is spent on it than any country anywhere in the world. We have an* ***education system*** *that teaches our children to be ashamed of themselves – in many cases, to hate our country despite the love that we try so desperately to provide to them.* ***National unity*** *is now returning to America. We are going* ***to bring law and order*** *to our cities. I will also end the government policy of trying to socially engineer race and gender into every aspect of public and private life. I will sign an order* ***to stop our warriors from being subjected to radical political theories and social experiments while on duty" [9].***

Positioning himself as a member of the American society Donald Trump tries to attract the audience`s attention to his personal values and beliefs, his readiness to serve his country, saying at the very beginning of his speech:

"*During every single day of the Trump administration, I will, very simply, put America first. I return to the presidency confident and optimistic that we are at the start of a new era of national success. My recent election is a mandate to completely and totally reverse a horrible betrayal … to give the people back their faith, their wealth, their democracy, and, indeed, their freedom. … each day under our administration of American patriots we will be working to meet every crisis with dignity and power and strength. We will move with purpose and speed to bring back hope, prosperity, safety, and peace for citizens of every race, religion, color, and creed [9]".*

As for the structure of the inauguration speech it is an example of a mixture of parallel and reason-consequences unities in political discourse. Nine sentences are connected with the help of prepositions ***and*** or ***but***, which are characteristic of a parallel structure, while six utterances start with the words ***first, then, next, so, that is why,*** which represent reason-consequences unities**.** In some sentences the orator reminds historical facts and outstanding personalities who brought glory to American people: ***Martin Luther King, presidents William McKinley and Teddy Roosevelt.*** Donald Trump positions himself as ***«a peacemaker and unifier»*** and he repeats this twice. He is going to bring back the former glory to America:

"*Our sovereignty will be* ***reclaimed.*** *Our safety will be* ***restored****. The scales of justice will be* ***rebalanced.*** *We will immediately* ***restore*** *the integrity, competency, and loyalty of American government. America will* ***reclaim*** *its rightful place as the greatest, most powerful, most respected nation on earth. We will* ***rebuild*** *the nation that we love – and we love it so much [9] ".*

Donald Trump's inauguration speech is an example of a constative type of speech act with such its characteristics as affirming, announcing, answering, attributing, claiming, classifying, concurring, confirming, denying, disagreeing, disclosing, disputing, identifying, informing, insisting, predicting, ranking, reporting, stating.

Let us analyze *lexical* expressive means and stylistic devices of this speech such as epithets, meta-

phors, metonymy, simile, etc. Considering an epithet as a stylistic device based on the interplay of emotive and logical meaning in an attributive word or phrase, we can state that Donald Trump used them to make his speech more emotional*: **the vicious, violent, and unfair** weaponization, a nation that is **proud, prosperous and free**, our **magnificent, law-abiding** American citizens, **the most extraordinary** citizens, **a rugged land of untamed** wilderness, a world that has been **angry, violent, and totally unpredictable, dangerous** criminals, **wonderful** people, **a horrible** betrayal, nation`s **glorious** destiny, a powerful win, **a great** honor, **unrelenting** success**, disastrous** invasion**, devastating** crime**, sacred** pledge, **proudest l**egacy, **the greatest, most powerful, most respected** nation, **foolish** gift, **great** adventure**, a mighty** republic, etc.* All these epithets can be divided into two groups: positive and negative. We`d like to mention that positive epithets are used three times oftener than negative ones, and it is done deliberately to make a positive impression on the audience, to make people believe in what they hear.

Regarding a metaphor as a relation between the dictionary and contextual logical meanings based on the affinity or similarity of certain properties or features of the two corresponding concepts, it is necessary to mark that the analyzed speech contains some rather vivid metaphors*: "A tide of change is sweeping the country, sunlight is pouring over the entire world, our government confronts a crisis of trust, the pillars of our society lay broken and seemingly in complete disrepair, America`s decline is over, the tremendous outpouring of love, it is that liquid gold under our feet that will help us …, a society that is colorblind and merit-based, massive amounts of money pouring into our Treasury, Americans pushed thousands of miles through a rugged land of untamed wilderness, etc.".* Using metaphors in political discourse helps to influence the listeners visualizing the author`s utterance.

Metonymy as a stylistic device based on a different type of relation between the dictionary and contextual meanings, a relation based not on affinity, but on some kind of association connecting the two concepts which these meanings represent, is also used in Donald Trump`s inauguration speech. *E.g.: We will pursue our manifest destiny into the stars, launching American astronauts to plant the Stars and Stripes on the planet Mars. Americans put the universe of human knowledge into the palm of the human hand.*

Frequently used comparisons make the speech more emotional. Comparison means weighing two objects belonging to one class of things with the purpose of establishing the degree of their sameness or difference. Comparison takes into consideration all the properties of the two objects, stressing the one that is compared. *E.g.: America has the chance to seize its opportunity like never before. The American dream will soon be back like never before. There`s no nation like our nation. …we will win like never before.*

Now let`s analyze *syntactical* expressive means such as repetition as the one used when the speaker is under the stress of strong emotion. President Trump addressing the nation states *"We are **one people, one family, and one glorious nation** under God**. We will be** prosperous**, we will be** proud, **we will be** strong and **we will** win. **We will not be** conquered, **we will not be** intimidated**, we will not be** broken, and **we will not** fail. **We will** stand bravely**, we will** live proudly, **we will** dream boldly".*

Emotional syntactical structures typical of the spoken language are those used in informal conversation where personal feelings are introduced into the utterance. An example of such a device in Donald Trump`s speech is: ***We will drill, baby, drill.*** The audience understood rightly what was meant, and applauded the president.

Numerous conscriptions to the listeners with the words "***we, my fellow citizens, the citizens of America, together, we are one nation, my message to Americans is …*** *etc."* illustrates the appealing character of his speech, the device which makes any aural speech very emotional and provokes listeners to trust every word in it. Addressing his countrymen Donald Trump was aware that people throughout the world were listening to him and he made his speech maximum comprehensive and appealing. Both Trump's supporters and his opponents will examine the speech word for word in order to conclude what made it so convincing and impressive.

Conclusions. Donald Trump's inauguration speech is built with the usage of different expressive means and stylistic devices which help to make it bright, appealing and full of sense. All president's beliefs, plans and priorities are reflected in his speech. Using epithets Donald Trump demonstrates high appreciation and respect to America and his countrymen. Metaphors help to attract attention to the facts of inequality in the society. A comparison shows the negative attitude of the president to what is really going on in the country. Remembering that most Americans are religious people and trust in God, president Trump mentioned God several times in his speech. Political aspects of his speech demonstrate his readiness to pursue the policy of solving current problems and keeping principles of democracy defined by the

founding fathers of the nation. Donald Trump's inauguration speech being so rich and bright, emotional and appealing thanks to its vocabulary, structure, expressive means and stylistic devices persuaded his people to believe that "**our golden age has just begun".**

Bibliography:

1. Алексієвець О. М. Історія та сучасність політичної лінгвістики / *Україна – Європа – Світ: міжнародний збірник наукових праць.* Тернопіль: ТНПУ, 2012. № 9. С. 248–255.
2. Ващук Т. М. Політичний дискурс як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* 2007. № 33. С. 182–185.
3. Корольов І. Р. Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві: визначення, структура, типологія. *Studia Linguistica: Збірник наукових праць КНУ імені Тараса Шевченка.* Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. № 6. С. 285–305.
4. Петренко І. І. Політичний дискурс: зміст, особливості, функції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія.* 2010. № 100. С. 54–57.
5. Bach K. Conversational impliciture. Mind & Language. 1994. Vol. 9. P. 124–162.
6. Bach K., Harnish R. M. Linguistic Communication and Speech Acts. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1979.
7. Beardsley M. C. Style: Semantic and Phonetic. *Aesthetics.* – New York, 1958.
8. Chatman S. Stylistics: Quantitative and Qualitative. *Style.* – 1991. – Vol. 1, № 1.
9. Searle J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. – Cambridge, Eng.: Cambridge University Press, 1970.
10. Trump D. Inauguration Speech. – 2025. – URL: https://surl.gd/jrdeph (дата звернення 03.02.2025)

Гришкова Р. О. ЕКСПРЕСИВНІ ЗАСОБИ ТА СТИЛІСТИЧНІ ПРИЙОМИ ІНАВГУРАЦІЙНОЇ ПРОМОВИ ДОНАЛЬДА ТРАМПА – 2025

Стаття присвячена аналізу експресивних засобів та стилістичних прийомів промови Дональда Трампа на церемонії інавгурації 20 січня 2025 року. Дослідження проводилось для виявлення загального враження, значущості, стилістичних засобів та ораторських прийомів, використаних президентом Трампом для переконання співвітчизників у правильності обраного ним курсу. Визначено тип промови, її структура та лексична наповненість. За типом інавгураційна промова Дональда Трампа є поєднанням паралельної та причинно-наслідкової єдності. Структура промови розглядається як приклад політичного дискурсу з урахуванням ораторських засобів впливу на аудиторію. З точки зору лексики промова містить політичні, економічні, соціальні, культурологічні, персональні та інші лексичні одиниці. Інавгураційна промова трактується нами як акт комунікації з чотирма основними категоріями комунікативного акту: констатації, директиви, доручення та визнання. Надано дескриптори кожної категорії та визначено тип промови як констатуючий, що характеризується такими показниками: ствердження, оголошення, звернення, класифікація, погодження, підтвердження, визнання, наполягання, передбачення. У зверненні до нації президент торкається як політичних, так і соціальних, економічних, історичних, культурологічних та особистісних сфер життя американців.

Особливу увагу приділено стилістичним експресивним засобам, що дозволили президенту вплинути на аудиторію та продемонструвати схвалення його курсу, що було засвідчено багаторазовими оплесками. У статті наведено цитати з промови, проаналізовано такі стилістичні фігури мови як епітети, метафори, метонімія, порівняння, повтор тощо. Для промови Дональда Трампа характерні короткі речення, емоційні «гойдалки», багаторазовий повтор займенників «we, our», заклики, звернення.

Усі висновки в статті зроблено в результаті стилістичного аналізу інавгураційної промови Дональда Трампа й підтверджено цитатами з промови.

Ключові слова: *експресивні засоби, політичний дискурс, інавгураційна промова, особливості, стилістичні прийоми, словниковий запас, характеристика.*

УДК 81’27
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/15

Гулян Б. І.
ЗВО «Університет Короля Данила»

Сеньків Ю. З.
ЗВО «Університет Короля Данила»

Дудишин Т. С.
ЗВО «Університет Короля Данила»

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ВЖИВАННЯ МОВНИХ КОНСТРУКЦІЙ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена аналізу гендерних особливостей мовлення та комунікації. Розглянуто ключові відмінності у мовній поведінці чоловіків і жінок на лексичному, синтаксичному та невербальному рівнях. Виявлено, що жінки вважають важливим кооперативний стиль спілкування, потрібні емоційно забарвлена лексика, зменшувальні форми та ввічливі конструкції. Чоловіки ж надають перевагу прямолінійним висловлюванням, нейтральній лексиці та наказовим реченням. Також проаналізовано вплив екстралінгвальних факторів, таких як соціальний статус, професія та культурне середовище, на мовну поведінку. Дослідження підкреслює динамічний характер гендерної комунікації та тенденцію до досягнення традиційних відмінностей у сучасному суспільстві.

Окрім вербальних аспектів, у статті розглядаються особливості невербальної комунікації, яка часто доповнює мовлення та має важливе значення у процесі міжособистісної взаємодії. Проаналізовано гендерні відмінності у використанні жестів, міміки, утриманні зорового контакту та вираженні емоцій через невербальні сигнали. Доведено, що жінки частіше посміхаються, утримують триваліший візуальний контакт і застосовують плавні жести, що підкреслює їхню відкритість та емпатійність у спілкуванні. Чоловіки ж схильні до демонстрації влади та домінування через жести, пози та інтонацію.

Окрему увагу приділено аналізу екстралінгвальних чинників, таких як вік, соціальний статус, професія, культурні традиції та суспільні норми, які можуть впливати на мовленнєву поведінку. Також розглянуто гендерні аспекти невербальної комунікації, включаючи міміку, жести та візуальний контакт, які формують додатковий рівень спілкування та можуть мати значення в міжособистісних взаємодіях.

Дослідження підкреслює, що гендерні мовні особливості є динамічним явищем, яке змінюється під впливом соціальних процесів. У сучасному суспільстві спостерігається тенденція до поступового стирання традиційних гендерних відмінностей у мовленні, що зумовлено розвитком рівноправності, професійної інтеграції та змінами в культурному середовищі.

Ключові слова: *гендерна комунікація, мовні особливості, мовна поведінка, гендерні відмінності, синтаксичні конструкції.*

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві питання гендерної комунікації має особливе значення; закінчення мовлення є не лише особливим засобом передачі інформації, а й інструментом соціальної взаємодії, самовираження та конструювання гендерної ідентичності. Дослідження мовних особливостей чоловіків і жінок дозволяє зрозуміти, як гендерні дисфункції впливають на вибір лексичних, синтаксичних та стилістичних засобів, а також чим це проявляється у вербальному та невербальному спілкуванні.

При активному вивченні цієї тематики досі тривають дискусії щодо природи гендерних мовних відмінностей: чи є вони результатом біологічних чинників, чи сформовані соціокультурним впливом. Крім того, у глобалізованому світі, де традиційні уявлення про роль чоловіка та жінки змінюються, важливо проаналізувати, чи відбувається поступове нівелювання мовних гендерних особливостей, або ж вони залишаються стійкими.

Особливу увагу слід звернути на питання, як гендерні відмінності у мовленні впливають на міжособистісну комунікацію, професійне спілку-

вання, конфліктологію та формування соціальних ролей. Часто жінки використовують самі різні мовленнєві стратегії чоловіків і можуть бути причиною непорозуміння та комунікативних бар'єрів. Тому вивчення цього явища сприятиме кращому розумінню механізмів мовної взаємодії та розвитку ефективних стратегій комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження гендерних питань на філософському та культурологічному рівнях знайшли своє відображення в роботах таких науковців, як А. Баллу, Дж. Батлер, Я. Бондарчук, Г. Брандт, О. Воронін, Ю. Галустян, Дж. Дейтс, Д. Жданов, Дж. Копітофф, Дж. Корбетт, А. Курзан, Л. Уестбрук, К. Шильт, А. Шлегель та інші. Проблематика категорії роду в англійській мові стала об'єктом досліджень багатьох учених, серед яких М. Антонович, М. Блох, М. Ібрагім, Р. Короленко, А. Мартинюк, І. Серова, О. Смирницький, О. Тимпко, О. Федорова, Ч. Хоккет, Т. Шварценеггер тощо. Аналізуючи ці та інші праці, можна зробити висновок, що гендерна лінгвістика активно використовує поняття «гендерна асиметрія». Більшість дослідників наголошують на домінуванні чоловічої картини світу в мові, що відображається в більшому андроцентризмі. Гендерна асиметрія, або мовний сексизм, розглядається як тенденція мовної системи орієнтуватися переважно на чоловічий досвід і сприйняття реальності.

Сучасний антропоцентричний підхід у лінгвістиці спричинив перегляд традиційних уявлень про гендер у мові, що призвело до спроби встановлення мовної рівноправності, навіть на шкоду природному розвитку мовної системи. Соціокультурні трансформації в англійських країнах супроводжувалися змінами у сприйнятті маскулінності та фемінності, формуванням нових соціальних норм і цінностей, що, у свій час, вплинуло на мовну систему, зокрема на категорію роду. Попри численні дослідження в цій сфері, граматична категорія роду в сучасній англійській мові залишається недостатньо вивченою, що визначає актуальність і доцільність подальших наукових розвідок. Методом цього дослідження є теоретичний аналіз та осмислення граматичної категорії роду в англійській мові з урахуванням сучасних мовних тенденцій і змін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження гендерних аспектів вживання мовних конструкцій в англійській мові

Виклад основного матеріалу. Гендерний підхід у мовних конструкціях обґрунтовується тим, що головну роль змінює не біологічна різниця між чоловіками й жінками, а їхній соціально-культурний статус, сформований під впливом суспільних норм. Основним завданням гендерних досліджень є відмінність у ролях, статусах і суспільному становищі представників різних станів, а також аналіз механізмів влади й домінування, закріплених через гендерні ролі та відносини. Гендерна теорія відкриває нові можливості для аналізу художніх творів, у яких яскраво відображаються чоловічі та жіночі погляди на світ, їхню взаємодію, а також актуалізує питання жіночої творчості. Попри значні досягнення гендерології, ця тема залишається важливою й сьогодні. Одним із найпомітніших проявів гендерної бінарності, який досі залишається стійким до змін, є мова, що використовується для визначення гендеру та ідентичності. Кожна людина має право вибирати мовні засоби, які найкраще відображають її гендерну ідентичність. Як зазначає А. Баллу: «"If you care enough about someone to talk about them, then you care enough to use their pronouns» [1].

Гендер є соціальною конструкцією, що формується через взаємодію та розроблення гендерних ідентичностей, які вважаються такими, що відображають та певною мірою виходять від біологічних особливостей. Водночас Американська психологічна асоціація визначає біологічну стать як сукупність хромосомних, гормональних і анатомічних характеристик, що поділяються на чоловічі, жіночі або між статеві (інтерсексуальні). Часто поняття «гендер» і «біологічна стать» неправильно вживаються як взаємозамінні, хоча вони мають різне значення. Гендерна ідентичність, у свій час, – це внутрішнє виявлення людини про власну належність до певної гендерної категорії. Згідно з мовною традицією, граматичний рід визначає розподіл іменників на певні класи. Ч. Хоккет зазначав, що кожен іменник належить до конкретного роду, хоча є деякі слова, що можуть бути віднесені до кількох класів одночасно. Ця характеристика властива індоєвропейським мовам [2].

В українській мові граматична категорія роду чітко виражена, тоді як в англійській вона проявляється лише через можливість заміни іменника займенником третьої особи однини (що називають займенниковим родом). Більшість індоєвропейських мов містять два або три класи іменників. Наприклад, у латині було три граматичні роди: жіночий (feminine), чоловічий (masculine) і середній (neuter). Е. Курзан зауважує, що носії західноєвропейських мов мають обмежене уявлення про класифікацію іменників за родом, оскільки зосе-

реджені на індоєвропейських мовах, де ця система більш-менш відображає уявлення про стать живих істот або її відсутність [3].

Традиційно розрізняють граматичний рід (grammatical gender) і природний рід (natural gender). У граматичних системах рід визначається через закінчення, що впливають на відмінювання іменників, прикметників, займенників, артиклів і систему узгодження. У природній системі рід залежить від біологічної статі референта й проявляється головним чином у формах займенників. Обидві системи мають свої недоліки та суперечності, проте широко використовуються в європейських мовах.

В англійській мові існує кілька способів виразу гендеру, які можуть виникнути в мовленні. Деякі з них є традиційними, тоді як інші відображають сучасні соціальні зміни та свідоме ставлення до гендерної ідентичності:

а) Використання особових займенників. В англійській мові займенники «he» (він) та «she» (вона) вказують на чоловічу та жіночу стать відповідно. Проте ці займенники не завжди точно відображають гендерну ідентичність особи, про яку йдеться [4].

б) Використання гендерно-нейтральних займенників. У сучасній англійській мові дедалі ширше застосовуються займенники «they» (вони), «them» (їм), «their» (їхній), які можуть використовуватися для позначення як чоловіків і жінок, так і осіб, які не ідентифікують себе з жодною статтею [4].

в) Інклюзивна лексика. Це слова й вирази, що не відповідають гендерним маркерам і не передбачають статевої приналежності. Наприклад, замість «fireman» (пожежник) можна використовувати «firefighter» (рятувальник), що усуває гендерні стереотипи та сприяє нейтральності мовлення [5].

d) Альтернативні мовні конструкції. В англійській мові з'явилися різні мовні конструкції для уникнення гендерної прив'язаності. Наприклад, замість «his or her» часто використовується «their» (їхній) або комбінація «his/her/their». Також розширені спеціальні префікси, такі як «Mx» (замість «Mr.» чи «Mrs.») і займенники «ze/hir» замість традиційних «he/him» або «she/her» [6].

д) Нові терміни для визначення гендерної ідентичності. У сучасній англійській мові з'явилися нові слова, які допомагають точніше позначати гендерну приналежність. Наприклад, «cisgender» означає людину, гендерна ідентичність якої відповідає статі, з якою вона народилася, тоді як «transgender» вказує на невідповідність гендерної ідентичності біологічній статі. Також використовують терміни «non-binary» (небінарний), «genderqueer» (гендерний квір) та інші для визначення різних гендерних ідентичностей [7]. Дослідження свідчать, що чоловіки та жінки вибирають мову по-різному, що проявляється у виборі мовних конструкцій [8, с. 1486–1487]:

а) Жінки, які страждають від чоловіків, частіше вживають назви кольорів із детальнішими відтінками, наприклад, «ліловий» (ліловий), «лавандовий» (лавандовий), «аквамариновий» (аквамариновий), «лазурний» (лазурний) і «пурпурний» (пурпурний).

b) Вони активно також вибирають прикметники, які передають позитивні характеристики, такі як «adorable» (чарівний), «charming» (привабливий), «lovely» (миловидний), «fantastic» (фантастичний), «heavenly» (божественний), тоді як чоловіки застосовують їх рідше.

в) Жінки віддають перевагу прислівникам, які виражають ступінь або емоційний стан, наприклад, «жахливо» (жахливо), «гардешно» (досить), «страшенно» (страшенно), «значною мірою» (значно), «цілком» (досить). Натомість чоловіки частіше вживають «дуже» (дуже), «цілковито» (зовсім), «справді» (справді).

г) У мовленні жінок рідше зустрічається ненормативна лексика, оскільки вони вважають, що вона може спричинити незручність або вплинути на стосунки з іншими.

е) Жінки частіше вживають евфемізми та вирази ввічливості, наприклад, «be kind» (будь ласка), «thank you» (дякую).

f) У використанні зайнятих жінки починають використовувати форму множини першої особи навіть у ситуаціях, що стосуються іншої людини, тоді як чоловіки надають перевагу формі однини та напряму звертаються до співрозмовника. На рівні мовлення чоловіків і жінок також є певні відмінності, які можна спостерігати на прикладі української мови [66, с. 1487–1488]:

а) Модуляція. Жінки традиційно формулюють своє висловлювання так, щоб залишити простір для альтернативних думок і не зв'язувати власну точку зору. Вони використовують конструкції на зразок «ну, знаєш…», «я думаю…», «можливо, я помиляюся, але…», щоб уникнути прямої конфронтації та зберегти дружню атмосферу у спілкуванні.

b) Часте використання питальних речей. Жінки залишають більше запитань, пропускаючи їх ефективним способом підтримувати діалог і залучати співрозмовника до розмови.

c) Застосування модальних дієслів у наказових реченнях. Жінки рідше виконують прямі накази, натомість використовують м'які формулювання за допомогою слів «можна», «варто», «може». Щоб зменшити категоричність висловлювання, вони використовують прислівники, такі як «можливо», «імовірно».

d) Точність та коректність мовлення. Жінки більше уваги приділяють граматиці та синтаксису, що робить їх висловлювання більш чіткими та зрозумілими.

Ці особливості можуть бути пов'язані зі стереотипами щодо гендерних ролей у суспільстві, які впливають на стиль спілкування та мовну поведінку чоловіків і жінок. Існують випадки, коли в порядку із жіночою формою слова зберігається базова (або так звана «чоловіча») форма, яка не обов'язково позначає чоловіка, а може використовуватися для представників будь-якої статі в певній професії. Наприклад, до належних пар можна віднести usher – usherette, actor – actress, comedian – comedienne. Прихильники гендерно-нейтральної мови часто віддають перевагу використанню основної форми без додаткових фемінізованих суфіксів. Так, замість comedienne навіть щодо жінки може використовуватися комік. Подібні конструкції, як-от male model, male nurse або female суддя, вживаються тоді, коли необхідно наголосити на статі або вона ще не є очевидною (наприклад, у реченні my brother is a male nurse) [9].

У наступному випадку рід у мовленні виражається морфологічно: при спільній основі слова чоловічого роду часто мають нульове закінчення, тоді як жіночий рід формується за допомогою суфіксів, наприклад: Альберт – Альберта, Корнелій – Корнелія. Проте значна частина власних імен не має чітких парних відповідників через відсутність усталеного механізму їх утворення [10, с. 100–101]. У британській системі особових імен можна виділити кілька типів співвідношень між чоловічими та жіночими іменами:

1. Парні імена, де жіноча та чоловіча форми подібні за структурою: Eugene – Eugenie;

2. Непарні імена, які не мають очевидного відповідника протилежної статі: Mark, Mary;

3. Універсальні імена, які можуть використовуватися для представників обох статей: Tyler, Alex.

Через явно чітку систему у виражених категоріях роду деякі мовознавці вважають, що англійські антропоніми не завжди здатні диференціювати стать. Вони розглядають маскулінність і фемінність як умовні ознаки, що базуються на культурній традиції [11, с. 84].

Для розуміння особливостей використання мовних конструкцій представниками різних гендерів займається вивчення загальних відмінностей між чоловіками та жінками, чим займається гендерологія. Загалом, чоловіки та жінки мають відмінності у багатьох аспектах. Наприклад, чоловіки фактично фізично сильніші, тоді як жінки швидше досягають зрілості та мають довше життя. Однак не меншою мірою є соціальні аспекти, зокрема відмінності у професійних ролях.

Історично склалося так, що чоловіки переважно займали керівні посади, які передбачають високий рівень відповідальності, стресу та вимагають рішучості, жорсткості й незалежності. Жінки традиційно асоціювалися з роллю хранителів домашнього затишку та матеріалів, тому їм приписували лагідність, турботливість і спокій. Загалом, гендерні особливості виникають у різних сферах життя, зокрема у фізичному розвитку, соціальному статусі, вихованні та світогляді. Жінки відкрито та із задоволенням висловлюють свої емоції, не вагаючись сказати: "I'm scared". Для чоловіків подібні висловлювання можуть сприйматися як ознака слабкості або нерішучості. Існує навіть низка слів, що асоціюються переважно з жіночим мовленням, зокрема назви кольорів, такі як magenta, turquoise, sienna, azure.

Однією з найвиразніших особливостей жіночої мови є активне використання прикметників із яскравим емоційним забарвленням, наприклад: *engaging, captivating, enchanting, bewitching*. Чоловіки, навпаки, віддають перевагу більш нейтральним словам, таким як *beautiful, good, nice, big, noisy* тощо.

Жінкам також властиве частіше вживання прислівників із відтінком підсилення, зокрема: *utterly, remarkably, terribly, awfully, slightly*, тоді як чоловіки зазвичай використовують *really, very*. Окрім цього, у жіночій мові частіше зустрічаються пестливі форми слів, наприклад: *doggie, sweetie, birdie, auntie* тощо.

У використанні займенників також простежуються гендерні відмінності. Жіноча манера спілкування обґрунтовується на прагненні до співпраці та встановленому спільному току дотику, тому жінки часто використовують займенник *"ми"* (наприклад, *"Ми повинні зробити це прямо зараз"*). Натомість чоловічого мовлення має більш прямолінійний характер, що пояснює частіше вживання займенника *"you"* (наприклад, *"You need to do it quick"*) [12].

На синтаксичному рівні також існують суттєві відмінності. Чоловіче мовлення фактично від-

крито й лаконічно, тому недостатньо включає конструкції на зразок “It would be so kind of you…”, “I wonder…”, “I may be wrong, but…”. Жінки, своєю чергою, хочуть уникати нав’язування власної точки зору й висловлюють думки у більш м’якій формі. Тому в їхньому мовленні частіше зустрічаються фрази на кшталт: “Я думаю, ви маєте рацію, але давайте подивимося на це з іншої точки зору…”.

Фемінне мовлення також відзначається активним використанням питальних речень, зокрема tag questions, що надають висловлюванню м’якості та допомагають зменшити рівень напруження у розмові. Чоловіки частіше застосовують наказові речення (імперативи), тоді як жінки віддають перевагу конструкціям “let’s”, а також пом’якшують наказовий тон за допомогою таких слів, як можливо, напевно, можливо. Загалом мовна поведінка чоловіків і жінок суть інше. Чоловіки жінки до суперництва й прямолінійності у висловлюванні, тоді як жінки прагнуть до взаєморозуміння та співпраці. У розмові жінки можуть довго обговорювати одну тему, емоційно її розкриваючи, тоді як чоловіки частіше змінюють тему, акцентуючи увагу на фактах. Вони говорять про своє почуття чи особисте життя, надаючи перевагу обговоренню спорту, кар’єри, фінансів, політики та бізнесу.

Також сама структура діалогу. Чоловіки частіше перебивають співрозмовника, прагнучи до домінування в розмові, тоді як жінки фактично дотримуються черговості висловлювання і виявляють повагу до кожного учасника діалогу. Вони рідко виявляються за свою активність і продовжують розмову навіть тоді, коли тема їм не надто цікава. Крім того, жінкам більш властива міжособистісна комунікація, тоді як чоловіки звертаються до групи загалом. Такі відмінності у стилях спілкування можуть привести до непорозуміння під час спілкування між представниками різних гендерів. Попри все, варто зважати на екстралінгвальні чинники, такі як вік, соціальний статус, професія, політичні погляди та віросповідання. Кожен із цих аспектів може суттєво впливати на мовленнєву поведінку. У сучасному суспільстві можна зустріти жінок, які вимагають характерні для чоловіків мовні конструкції, і навпаки –чоловіків, чиє мовлення має ознаки фемінності.

Гендерні особливості проявляються не лише у вербальній комунікації, а й у невербальному спілкуванні, яке часто її супроводжує. Оскільки невербальні засоби комунікації є соціальним продуктом, вони нерідко відображають стереотипізовану поведінку чоловіків і жінок. Наприклад, одним із найпоширеніших невербальних елементів є посмішка, яку значно частіше викликають жінки. Також жінки більш схильні до встановлення та підтримання зорового контакту, що пояснюється їхньою здатністю краще розпізнавати паралінгвістичні сигнали під час спілкування. Чоловікам, своєю чергою, властиві жести, що символізують силу, впевненість і навіть агресію. Наприклад, у загрозливих ситуаціях вони можуть стискати кулак, демонструвати зневагу за допомогою середнього пальця або використовувати рубаючі рухи рукою, підкреслюючи рішучість своїх намірів. Жінки ж, навпаки, частіше застосовують м’якші жести, які сигналізують про готовність до компромісу. У конфліктних ситуаціях вони можуть похитати вказівним пальцем або зробити плавний відштовхувальний рух рукою, що демонструє більший дипломатичний підхід до рішення [14]. Таким чином, гендерні відмінності в мовленні та комунікації проявляються не лише у виборі слів і граматичних конструкцій, а й у невербальній поведінці. Однак важливо підкреслити, що ці особливості не є жорстко закріпленими та можуть змінюватися під впливом соціальних, культурних і особистісних чинників. Сучасне суспільство демонструє тенденцію до розмивання традиційних мовних меж між гендерами, що дозволяє індивідам вільніше виражати себе незалежно від гендерних стереотипів.

Висновки. У процесі аналізу гендерних відмінностей у мовленні та комунікації було встановлено, що жінки й чоловіки часто вибирають різні мовні стратегії, що зумовлені як соціальними, так і культурними факторами. Жінки дотримуються кооперативного стилю спілкування, вибирають м’якші та емоційно забарвлені конструкції, уникають конфронтації та намагаються встановити гармонійний діалог. Чоловіки, навпаки, частіше демонструють прямолінійність, змагальність та конкурентність у домінуванні в розмові. Різні вербальні аспекти, гендерні особливості простежуються і в невербальній комунікації. Жінки активніше використовують зоровий контакт, посмішку та жестикулюють у менш конфронтаційний спосіб. Чоловіки ж нерідко вдаються до жестів, що підкреслюють силу, владу та рішучість.

Важливо зазначити, що ці особливості не є абсолютними, оскільки на мовну поведінку впливають такі екстралінгвальні чинники, як соціальний статус, професія, рівень освіти, вікові характеристики тощо. У сучасному суспільстві

ваша тенденція до зменшення гендерних відмінностей у мовленні негативно впливає на динамічність мовної системи та її здатність адаптуватися до змін у суспільних нормах.

Список літератури:

1. Ballou A. 7 tired phrases that marginalize trans people and what to us instead.URL: http://everydayfeminism.com/2015/02/phrases-marginalizetrans-people/ (дата звернення: 21.02.2025).
2. Hocket Ch. A course in Modern Linguistics. N.Y. : The Macmillan Company, 1958. 233 p.
3. Curzan A. Gender Shifts in the History of English. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 223 p.
4. Laoli C. I. M. Gender Differences in the Use of Personal Pronouns in Television Advertisements. Annual International Conference on Language and Literature (AICLL). 2021. P. 175–188.
5. Ratanaphithayaporn J., Rodrigo R. Gender inclusive language Impacts on international university students perception of how involved they are in society. 2020. P. 71–86.
6. Christie C. Gender andlanguage: Towards a Feminist Pragmatics. Edinburgh university press, 2000. 202 p.
7. Belova A. D. Gender vs grammatical gender in modern english. Studia linguistica. 2020. No. 17. P. 9–2.
8. Xia X. Gender Differences in Using Language. Theory and Practice in Language Studies. 2013. No. 8. P. 1485–1489.
9. Chappell V. Tips for Using Inclusive, Gender Neutral Language. Marquette, 2016.
10. Білецька І. Гендерний аспект мовних засобів вираження сучасних британських імен. Закарпатські філологічні студії. Вип. 17. Т. 1. С. 99–103.
11. Lieberson S. The instability of androgynous names: The Symbolic Maintenance of Gender Boundaries. The American Journal of Sociology. 2006. № 105. P. 1249–1287.
12. Steinhauer A., Diewald G. Richtig gendern: Wie Sie angemessen und verständlich schreiben. Berlin : Duden, 2017. S. 120.
13. Шевченко Л. О. Гендер у психологічних та соціальних дослідженнях: навчальний посібник. К. : 2015. 148 с.
14. Рагимова Е. І. Лінгвістичні засоби вираження ґендеру в англійській мові. Перекладацькі інновації: матеріали IX Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції. Суми : СумДУ, 2019. С. 160–162.

Hulian B. I., Senkiv Yu. Z., Dudyshyn T. S. GENDER ASPECTS OF THE USE OF LANGUAGE CONSTRUCTIONS IN ENGLISH

The article is devoted to the analysis of gender peculiarities of speech and communication. The key differences in the linguistic behaviour of men and women at the lexical, syntactic and non-verbal levels are considered. It has been found that women consider a cooperative style of communication important, emotionally coloured vocabulary, diminutive forms and polite constructions are needed. Men prefer straightforward statements, neutral vocabulary and imperative sentences. The study also analyses the influence of extra-linguistic factors such as social status, profession and cultural environment on language behaviour. The study emphasises the dynamic nature of gender communication and the tendency to achieve traditional differences in modern society.

In addition to the verbal aspects, the article discusses the peculiarities of non-verbal communication, which often complements speech and is important in the process of interpersonal interaction. The article analyses gender differences in the use of gestures, facial expressions, maintaining eye contact and expressing emotions through non-verbal signals. It is proved that women smile more often, maintain longer eye contact and use smooth gestures, which emphasises their openness and empathy in communication. Men, on the other hand, tend to demonstrate power and dominance through gestures, postures and tone of voice.

Particular attention is paid to the analysis of extralinguistic factors such as age, social status, profession, cultural traditions and social norms that can influence speech behaviour. It also examines the gender aspects of non-verbal communication, including facial expressions, gestures and eye contact, which form an additional level of communication and may be important in interpersonal interactions.

The study emphasises that gender linguistic features are a dynamic phenomenon that changes under the influence of social processes. In modern society, there is a tendency towards the gradual erasure of traditional gender differences in speech, which is due to the development of equality, professional integration and changes in the cultural environment.

Key words: *gender communication, language features, language behaviour, gender differences, syntactic constructions.*

UDC 811.133.1:81’373.611
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/16

Kosovych O. V.
Université nationale pédagogique Volodymyr Hnatiuk de Ternopil

LES FONDEMENTS ET L’ÉVOLUTION DE LA THÉORIE DU CHANGEMENT DE CODE DANS LES COURANTS LINGUISTIQUES

The present study analyses the beginnings of code-switching theory within different areas of linguistics, such as sociolinguistics, psycholinguistics and general linguistics. Code-switching is seen as a manifestation of language contact, which indicates the ability of speakers to adapt to the changing global linguistic context. The paper highlights the stages of formation of this concept since the 1970s and evaluates the key theoretical approaches developed by such scholars as U. Weinreich, S. Poplak, J.-P. Blom, J.J. Gumpertz and C. Myers-Scotton. In particular, the attention is focused on the division of code-switching into situational and metaphorical (colloquial) varieties, as well as on the psycholinguistic processes that accompany it, for example, the activation of bilingual systems in the human mind. The text provides examples of the use of French elements in English-language journalistic materials that demonstrate both types of code-switching and allow us to assess their cognitive and stylistic functions. Special emphasis is placed on C. Myers-Scotton’s model of matrix language, which distinguishes between the main language and the insertion language, as well as her concept of rights and responsibilities in the communication process. The study emphasises the importance of code-switching for modern communication, its connection with bilingualism and the possibility of using it in manipulative discourse practices. The conclusions emphasise the contribution of this theory to the development of linguistics and identify areas for future research, in particular in the fields of cognitive semantics and linguistic semiotics. The practical value of the work is to contribute to a better understanding of language interactions in a globalised society and to the improvement of intercultural dialogue.

Key words: *language code, bilingualism, code-switching, language situation, language contacts, interlanguage interaction, communication, sociolinguistics, psycholinguistics, cognitive semantics, matrix language.*

Formulation du problème. À la charnière des XXe et XXIe siècles, la science linguistique manifeste un intérêt accru pour la problématique des contacts linguistiques, en raison des processus de mondialisation qui influencent toutes les sphères de la vie sociale. L’élargissement des interactions internationales favorise l’émergence de nouveaux phénomènes linguistiques, tels que le changement de code, qui modifient la représentation linguistique du monde et exigent des locuteurs une capacité d’adaptation à un environnement linguistique dynamique. Le changement de code, en tant que composante du bilinguisme et de l’interaction interlinguistique, constitue un objet d’étude clé, car il reflète non seulement des aspects linguistiques, mais aussi sociaux, psychologiques et culturels de la communication. Ce problème revêt une importance scientifique majeure pour comprendre l’évolution des systèmes linguistiques et trouve des applications pratiques dans les domaines de l’éducation, de la traduction et de la communication interculturelle, où la capacité à utiliser efficacement plusieurs codes linguistiques devient une compétence essentielle.

Analyse des recherches et publications récentes. La problématique du changement de code attire l’attention des linguistes depuis le milieu du XXe siècle. Les premières tentatives de théorisation sont attribuées à U. Weinreich, qui, dans les années 1950, a décrit un modèle idéal de bilinguisme où le changement de code était considéré comme une déviation de la norme. Dans les années 1970, S. Poplack a étudié les aspects syntaxiques de ce phénomène, tandis que J.-P. Blom et J.J. Gumperz ont développé une classification sociolinguistique du changement de code en types situationnel et métaphorique [3, p. 60]. C. Myers-Scotton a proposé un modèle psycholinguistique de la langue matricielle et une théorie des droits et obligations [15, p. 304], qui servent de base à l’analyse des motivations du changement de code. Des recherches modernes, telles que celles de L. Milroy, P. Muysken [15; 8] et K. Woolard [20], se concentrent sur les facteurs sociaux et culturels de ce phénomène. Cependant, des questions restent irréso-

lues, notamment la distinction claire des motivations du changement de code métaphorique et la description détaillée des mécanismes cognitifs qui sous-tendent son fonctionnement chez les bilingues. Ces lacunes justifient l'actualité de cette étude.

Objectifs de l'article. L'objectif de cet article est d'identifier les spécificités de la formation du changement de code en tant que phénomène linguistique autonome, d'analyser ses origines théoriques dans différents courants linguistiques et de justifier son importance en tant que catégorie distincte des contacts linguistiques. Les tâches de l'étude incluent: 1) retracer le développement historique de la théorie du changement de code; 2) analyser les principaux modèles de ce phénomène; 3) examiner des exemples de changement de code dans des textes anglophones avec des insertions françaises; 4) déterminer ses fonctions cognitives et communicatives.

Présentation du contenu principal de l'étude. La question du changement de code est l'un des sujets centraux de la linguistique contemporaine, et son étude a débuté dans les années 1970. U. Weinreich affirmait qu'un bilingue idéal ne devrait pas passer d'une langue à l'autre, mais la réalité montre le contraire : les locuteurs ont recours au changement de code en fonction des conditions communicatives [19, p. 70]. J.-P. Blom et J.J. Gumperz distinguent le changement de code situationnel, lié à un changement de situation, du changement métaphorique, qui reflète les intentions internes du locuteur [11, p. 28].

U. Weinreich écrivait que, dans un paradigme linguistique idéal, une personne maîtrisant deux langues ou plus ne devrait pas passer à une autre langue au cours d'un processus communicatif ; dans les cas où un individu ou un groupe de personnes "utilisant habituellement la langue A doit assimiler une seconde langue B, plusieurs possibilités existent"[19, p. 70]. Premièrement, la langue A peut être totalement remplacée par la langue B; dans ce cas, on parle de glissement linguistique. Deuxièmement, les langues A et B peuvent être utilisées alternativement selon les exigences des conditions de communication; on parle alors de changement (switching) de A à B et inversement. Troisièmement, une fusion (merging) des langues A et B en un système linguistique unique peut se produire [19, p. 75]. S. Poplack, qui a étudié les aspects syntaxiques du changement de code, ainsi que J. Blom et J. Gumperz, qui ont exploré ses aspects sociolinguistiques, ont jeté les bases théoriques de cette branche de la linguistique au milieu des années 1970. En s'appuyant sur les travaux de ces chercheurs, nous pouvons définir le phénomène du "changement de code" comme le passage d'un locuteur d'une langue à une autre dans un processus de communication en fonction de certaines conditions. Depuis les années 1970, ce phénomène est étudié sous trois perspectives différentes: sociolinguistique, psycholinguistique et linguistique.

L'approche sociolinguistique du changement de code répond à la question de savoir pourquoi les gens passent d'un code linguistique à un autre pendant une conversation. Cet aspect a été étudié en détail par L. Milroy et P. Muysken [14; 8], ainsi que par K. Woolard [20]. Les recherches de ces linguistes portaient sur le processus de changement de code dans des conditions sociales et historiques spécifiques. G. Ludi [13] a analysé l'interaction entre langue et identité sociale sous des perspectives économiques et de classe, tandis que B. Rampton a distingué le "mélange de langues/codes" (crossing) comme "un type spécifique de changement de code qui transcende les frontières des classes sociales, des communautés linguistiques et des ethnies" [4, p. 22].

Dans le cadre de l'approche sociolinguistique, J. Blom et J. Gumperz ont développé une classification qui distingue le changement de code situationnel du changement métaphorique ou conversationnel (situational and metaphorical/conversational switching) [3; 11]. Le premier type, le changement situationnel, survient lorsque les langues changent en fonction de la situation dans laquelle se trouvent les locuteurs, sans modification du sujet de la conversation [11, p. 28].

À titre d'exemple: "*Mais au-delà de l'architecture ostentatoire, vous devez visiter les hortillonnages, une série de jardins flottants que vous pouvez explorer en petits bateaux sur les canaux environnants"* (www.cntraveller.com).

Dans cet exemple, le mot *"les hortillonnages"* illustre un changement de code situationnel et s'intègre harmonieusement dans le contexte d'une description de l'atmosphère française.

Cependant, si un changement de sujet intervient, il s'agit alors d'un changement de code métaphorique. Ce type repose sur les possibilités offertes par le changement linguistique. Il est basé sur les intentions du locuteur de transmettre des connotations émotionnelles supplémentaires [11, p. 20]. Selon les auteurs, le changement de code métaphorique enrichit la situation communicative, car l'attitude du locuteur repose sur plusieurs positions sociales. Il signale la présence de relations sociales multifactornelles. Le changement de code métaphorique est généralement spontané et imprévisible dans le discours des locuteurs. Pour les besoins de cette étude, la distinction du type métaphorique est cruciale. Dans

les textes journalistiques anglophones, l'utilisation du changement de code est souvent motivée par l'intention de l'auteur d'actualiser des symboles culturels ou d'évoquer des associations liées à des constructions conceptuelles d'origine étrangère. Ainsi, la majorité du matériel étudié peut être directement attribuée au type métaphorique de changement de code identifié par J.J. Gumperz [11]. En comparant les changements situationnels et métaphoriques, on remarque que le changement situationnel implique davantage un changement dans la situation linguistique, tandis que le métaphorique reste constant: il s'agit davantage des motivations internes du locuteur. Considérons cet exemple: *"Leur baguette, le traditionnel, était incontournable, tout comme leur pain au chocolat dense et peu sucré"* (Vogue USA, août 2016).

Dans cet exemple, le changement de code agit comme un complément, enrichissant le sujet et renvoyant aux stéréotypes français traditionnels. Le sens logique de la phrase ne change pas sans cet ajout, mais elle perd sa connotation linguistique particulière, qui transporte l'esprit du lecteur vers les rues chaleureuses du Paris matinal, embaumées par l'odeur des baguettes fraîchement cuites.

La théorie de J.J. Gumperz a souvent été critiquée par les linguistes. Par exemple, C. Myers-Scotton souligne l'ambiguïté des motivations pouvant être classées sous la catégorie du "changement de code métaphorique" [15].

L'approche psycholinguistique explique quels aspects des compétences linguistiques des bilingues leur permettent de changer de code. L'étude de l'aspect psycholinguistique du changement de code présente un intérêt particulier pour les linguistes, car ce phénomène suit un certain algorithme dans la conscience humaine avant de s'exprimer formellement dans le discours. Les linguistes se réfèrent souvent aux modèles psycholinguistiques de la parole bilingue pour identifier les points de convergence entre les paramètres structurels qui la caractérisent d'un point de vue grammatical [15, p. 111].

C. Myers-Scotton considère que dans chaque communauté multilingue, chaque langue est associée à des rôles sociaux spécifiques, qu'elle appelle ensembles de droits et d'obligations (Rights and Obligations Set). L'idée centrale de cette théorie est le "principe de négociation": au cours d'un dialogue, le choix du code se fait de manière à définir les ensembles de droits et d'obligations des interlocuteurs dans la situation communicative donnée [15, p. 304]. Ainsi, trois règles découlent de ce principe:

1. Règle du choix non marqué: en choisissant un code non marqué, le locuteur confirme un ensemble existant de droits et d'obligations. Exemple: *"Il est temps de faire évoluer le look après-gym"* (Elle Malaysia, avril 2015).

Dans cet exemple, l'insertion étrangère peut être considérée comme non marquée, c'est-à-dire arbitraire.

2. Règle du choix marqué: en choisissant un code marqué, le locuteur établit un nouvel ensemble de droits et d'obligations. Exemple: *"La clé de son succès résidait dans la coupe, le contour et l'artisanat de ses vêtements, mais aussi dans sa joie de vivre tant célébrée"* (Harper's Bazaar Arabia, mars 2015). Ici, l'auteur utilise intentionnellement le changement de code pour provoquer une réaction cognitive chez le lecteur. C. Myers-Scotton estime que cela permet de mettre l'accent sur la motivation sociale qui guide le processus de changement de code, soulignant ainsi les compétences linguistiques et reflétant les "droits et obligations" associés à chaque code linguistique.

3. Règle du choix exploratoire: si le locuteur ignore quel code est non marqué, il recourt au changement de code pour déterminer (en fonction de ses préférences pragmatiques concernant les droits et obligations) quel code utiliser par la suite dans la communication [15, p. 304]. Exemple: *"Au contraire, ma mère m'habillait en bleu pâle, prétendument pour assortir mes yeux, et plus tard en moutarde, qui n'allait avec rien mais était très à la mode dans les années 70"* (Vogue UK, juillet 2015).

Dans cet exemple, l'auteur utilise une expression française en début de phrase, comme pour tester quel code serait le plus approprié dans cette situation.

Les chercheurs à l'origine des études sur l'aspect psycholinguistique du changement de code estimaient qu'il existe deux systèmes linguistiques chez les bilingues, pouvant être "activés" ou "désactivés" indépendamment l'un de l'autre [10, p. 306]. Des études ont montré que certains bilingues lisent les textes contenant des changements de code dans les deux langues plus lentement que les textes monolingues. Les linguistes ont expliqué cela par le fait que le mécanisme mental du changement nécessite plus de temps pour déterminer quel système linguistique "activer" ou "désactiver" [9]. Des recherches ultérieures ont proposé une théorie selon laquelle les deux systèmes linguistiques sont stockés dans un espace mental commun et activés simultanément lors de la communication verbale ou de la lecture de textes bilingues [9; 12]. Cette théorie a servi de base à la création de la théorie psycholinguistique du déclenchement (triggering), développée par M. Clyne [5; 6, 7]. Selon M. Clyne, les mots déclencheurs sont des mots facilement associés aux deux langues,

coïncidant par leur fonction syntaxique et leur sonorité, et pouvant faciliter le passage d'une langue à l'autre [7, p. 120]. Cette théorie explore le changement de code motivé psychologiquement, conditionné par des circonstances spécifiques de production du discours et les intentions du locuteur. Le mécanisme assurant le fonctionnement des systèmes linguistiques dans le cerveau du locuteur est central dans cette théorie: des unités lexicales identiques jouent un rôle clé. C. Myers-Scotton a développé un modèle linguistique basé sur le concept de langue matricielle. Selon ce modèle, il convient de distinguer la langue matricielle de la langue invitée lors du changement de code. La langue matricielle est la langue principale de la communication, tandis que la langue dont les éléments sont insérés dans la langue matricielle est la langue invitée [15, p. 104]. Exemple: *"Les preuves physiques seules relient les deux grands monuments historiques de France"* (Vogue USA, juillet 2016).

La langue matricielle fournit un cadre morphosyntaxique dans lequel des éléments de la langue étrangère peuvent être insérés, sous forme de lexèmes isolés ou de formes lexicales-grammaticales liées [28, p. 28]. Exemple: *"Voltaire a famously rejeté le Canada comme 'quelques arpents de neige' – plusieurs acres de neige – mais il n'y était jamais allé"* (Harper's Bazaar UK, octobre 2015).

Dans cet exemple, on observe non pas une insertion lexicale unique, mais l'utilisation d'une unité phrasée composée du pronom indéfini *"quelques"*, de la préposition *"de"* et des deux noms *"arpents"* et *"neige"*.

Cette approche reste controversée, car elle repose initialement sur un critère quantitatif: la majorité des unités linguistiques proviennent de la langue matricielle, le reste de la langue invitée [17; 15, p. 112; 16, p. 122]. Exemple: *"Que vous bronziez au bord de la mer ou trinquiez avec des apéritifs à la piscine, cela fera sensation"* (Vogue USA, septembre 2015).

Dans cet exemple, les unités de la langue invitée sont des unités lexicales françaises: un nom accompagné de mots fonctionnels. Cet exemple prouve que les insertions étrangères peuvent être intégrées dans la langue hôte sous forme de formes lexicales-grammaticales cohérentes.

Certains chercheurs ont proposé de baser la langue matricielle sur l'origine linguistique du verbe principal ou sur l'ordre des mots dans la phrase [18]. C. Myers-Scotton a développé un modèle selon lequel toutes les morphèmes peuvent être divisées en trois catégories – le modèle 4M:

1. Morphèmes de contenu, activés au niveau conceptuel. Exemple: *"J'espérais tirer un petit cours de ballet de cette rencontre, mais tandis qu'elle tourne et virevolte – arabesque, plié, tendu, attitude, développé – je peux presque prétendre suivre"* (Vogue USA, juillet 2016).

Dans cet exemple, on observe des insertions de lexèmes français – termes de ballet. Même une personne éloignée de la chorégraphie imaginera une ballerine gracieuse grâce à ces symboles conceptuels.

2. Morphèmes systémiques précoces, activés au niveau conceptuel et complétant la sémantique des morphèmes de contenu [17, p. 67]. Exemple: *"Nous avons inventé la vie lente – repas tranquilles, rosé en terrasse, maisons confortables, styles décontractés"* (Glamour USA, octobre 2015).

Dans cet exemple, l'insertion est une phrase composée de deux unités cognitives – *"rosé"* et *"en terrasse"* – complétant l'image d'une vie paisible en vacances décrite dans cette phrase.

Morphèmes systémiques tardifs, utilisés pour créer des structures plus complexes, comme des syntagmes. Ils sont activés non pas au niveau conceptuel, mais au niveau de la réalisation morphologique. Exemple: *"La bouche dorée n'est pas pour moi"* (Vogue USA, mars 2016).

Dans cet exemple, le syntagme *"bouche dorée"* est un exemple de morphème systémique tardif.

Les morphèmes systémiques tardifs peuvent être divisés en morphèmes conjonctifs tardifs et morphèmes externes tardifs [17]. Exemples de morphèmes externes tardifs:

1. *"Quelle surprise! Helen, directrice de la mode chez Harrods pour les vêtements féminins, les chaussures, les accessoires, les bijoux fins et les vêtements pour enfants – en gros, presque tout – fait du shopping pour gagner sa vie"* (Vogue UK, octobre 2015).

2. *"Mais oui. Les Françaises abordent la beauté avec un principe de plaisir"* (Elle Canada, octobre 2015).

Dans ces exemples, les changements de code étrangers apparaissent dans des phrases distinctes. Ils sont souvent des éléments exclamatifs de modalité, enrichissant connotativement les phrases voisines.

Exemple de morphème conjonctif tardif: *"Ce n'est pas seulement parce que c'est là que je vais assister au dévoilement de la dernière collection de rouges à lèvres Dior, Dior Addict, mais aussi parce que la Riviera française est l'endroit où l'on peut voir un type très spécial de femme française fabuleuse; une dame d'un certain âge, que vous trouverez en promenade le long du front de mer dans ses sandales dorées, ses pantalons capri à imprimé animal et ses cheveux parfaitement coiffés"* (Vogue UK, octobre 2015).

Les morphèmes systémiques précoces ou ceux choisis directement passent par un processus d'activation au niveau de la lemme aux côtés des morphèmes de contenu; parmi eux, on peut inclure les flexions qui se manifestent comme des doublets morphologiques.

3. Les lemmes envoient des informations au formulateur, qui active la copie grammaticale.

4. Une structure de surface unique émerge avec des représentations phonologiques [15, p. 122].

Conclusions. L'étude a montré que le changement de code est un phénomène multidimensionnel intégrant des aspects sociolinguistiques, psycholinguistiques et linguistiques. Il est apparu comme une réponse aux besoins des bilingues dans un monde globalisé et est devenu un outil pour transmettre des significations culturelles et cognitives. Les modèles théoriques de J.-P. Blom, J.J. Gumperz et de C. Myers-Scotton ont prouvé leur efficacité pour expliquer ce phénomène. Les perspectives de recherches futures incluent l'analyse du changement de code dans les communications numériques et son impact sur la formation de l'identité linguistique.

Litterature:

1. Загнітко Анатолій Панасович. Теорія граматики і тексту: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2014. 480 с.

2. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011. 293 с.

3. Blom J.-P. Gumperz J. J. Social meaning in linguistic structures: Code switching in northern Norway. *Directions in Sociolinguistics.* New York: Holt, Rinehart, and Winston, 2001.

4. Blommaert J. and Rampton B. Language and superdiversity. *Diversities*, 13 (2), 2011, pp. 1–23.

5. Clyne M.G. Transference and triggering Observations on the language assimilation of postwar German-speaking migrants in Australia. The Hague: Martinus Nijhoff, 1967. 149 p.

6. Clyne M. Constraints on code switching: how universal are they? *Linguistics*, No. 25, 1987. Pp. 739–764.

7. Clyne M. Dynamics of language contact. English and immigrant languages – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Pp. 282.

8. Di Sciullo A.M., Muysken P., Singh R. Government and code-mixing. *Journal of Linguistics*. 22, 1986. Pp. 1–24.

9. Grainger J. Visual word recognition in bilingual. *The bilingual lexicon: Studies in bilingualism.* Schreuder R., Weltens B. (eds), 1993. Pp. 11–26.

10. Gerard L. & Scarborough D. Language-specific lexical access of homographs by bilinguals. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition.* Vol. 15, No. 2, 1989. Pp. 305–315.

11. Gumperz J. J. Discourse Strategies. Cambridge: Cambridge University Press, 1982. 225 p.

12. Li Wei. The "Why" and "How" Questions in the Analysis of Conversational Code-Switching: Code-Switching in Conversation: Language, Interaction and Identity. London: Routledge, 1998. Pp. 156–176.

13. Ludi G. The Dynamics of Languages in Contact-Linguistic, Sociolinguistic and Sociopolitical Aspects. *Collection of Six Articles*. Multilingua. 1992. Pp. 7–146.

14. Milroy L. One Speaker, Two Languages: Cross-Disciplinary Perspectives on Code-Switching. Cambridge: CUP, 1995.

15. Myers-Scotton C. Duelling languages. Grammatical structure in Codeswitching – Clarendon Press, Oxford, 1993. Pp. 304.

16. Myers-Scotton, C. Contact linguistics. Oxford: Oxford University Press, 2002. Pp. 356.

17. Myers-Scotton C. and Jake J.L. Matching lemmas in a bilingual language competence and production model: evidence from Intrasentential Codeswitching. *Linguistics*. 33, 1995. Pp. 981–1024.

18. Treffers-Daller J. Mixing Two Languages: French-Dutch Contact in a Comparative Perspective. Berlin: Walter de Gruyter, 1994. 300 p.

19. Weinreich U. Languages in Contact. French, German and Romansh in twentieth-century Switzerland. John Benjamins Publishing Company, 2011. 401 p.

20. Woolard K. Codeswitching. A Companion to Linguistic Anthropology. Malden, MA: Blackwell, 2005. Pp. 73–94.

Косович О. В. ОСНОВИ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЇ ПЕРЕМИКАННЯ КОДІВ У ЛІНГВІСТИЧНИХ ТЕЧІЯХ

У цьому дослідженні аналізуються початки теорії перемикання кодів у рамках різних напрямів лінгвістики, таких як соціолінгвістика, психолінгвістика та загальна лінгвістика. Перемикання кодів розглядається як прояв мовних контактів, що свідчить про здатність мовців пристосовуватися до мінливого глобального мовного контексту. Робота висвітлює етапи становлення цього поняття, починаючи з 1970-х років, та оцінює ключові теоретичні підходи, розроблені такими вченими,

як У. Вайнрайх, С. Поплак, Я.-П. Блом, Дж.Дж. Гамперц і К. Майєрс-Скоттон. Зокрема, увага зосереджена на поділі перемикання кодів на ситуативний і метафоричний (розмовний) різновиди, а також на психолінгвістичних процесах, що його супроводжують, наприклад, активації двомовних систем у свідомості людини. У тексті наведено приклади використання французьких елементів в англомовних публіцистичних матеріалах, які демонструють обидва типи перемикання кодів і дозволяють оцінити їхні когнітивні й стилістичні функції. Окремо акцентується модель матричної мови К. Майєрс-Скоттон, що розмежовує основну мову та мову-вставку, а також її концепція прав і обов'язків у комунікативному процесі. Дослідження підкреслює значущість перемикання кодів для сучасного спілкування, його зв'язок із двомовністю та можливості застосування у маніпулятивних дискурсивних практиках. У висновках наголошується на внеску цієї теорії в розвиток лінгвістики та визначаються напрями майбутніх досліджень, зокрема у сферах когнітивної семантики та лінгвосеміотики. Практична цінність роботи полягає у сприянні кращому розумінню мовних взаємодій у глобалізованому суспільстві та вдосконаленню міжкультурного діалогу.

Ключові слова: *мовний код, білінгвізм, двомовність, перемикання кодів, мовна ситуація, мовні контакти, міжмовна взаємодія, комунікація, соціолінгвістика, психолінгвістика, когнітивна семантика, матрична мова.*

УДК 81’243:81’373
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/17

Крисанова Т. А.
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

АНГЛОМОВНІ СОЦІАЛЬНІ ВІДЕО ЯК ОБ’ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: ДИСКУРСИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Стаття присвячена аналізу дискурсивних особливостей англомовних соціальних відео як мультимодального комунікативного феномену. Завданнями дослідження є виявлення комунікативних типів соціальних відео, аналіз динаміки взаємодії учасників комунікаційного процесу та дослідження інтеграції мультимодальних елементів, що сприяють смислотворенню, з акцентом на взаємодії раціональних і емоційних компонентів. Соціальне відео розглядається як об’єкт лінгвістичного аналізу на перетині дискурс-аналізу, мультимодальної лінгвістики та медіакомунікації. Воно поєднує комунікативні й медійні характеристики, виконуючи важливі соціальні функції, спрямовані на формування та трансляцію соціальних цінностей і взаємодію з культурними аспектами суспільного життя.

У науковій праці виділені та проаналізовані основні комунікативні типи соціальних відео: політичні, мотиваційні, екологічні, освітні, рекламні, кризові, культурні та мистецькі. Визначено, що медійний характер відео невід’ємно пов’язаний з інтерактивністю, оскільки їх дискурсивний потенціал реалізується через соціальну взаємодію. Інтерактивність відео визначає роль учасників комунікативного процесу як основних акторів смислотворення. Автори соціальних відео – представники різних соціальних груп, орієнтовані на переконання аудиторії діяти певним чином. Потенційна аудиторія соціальних відео охоплює різні вікові, соціальні, культурні та професійні групи. Ці відео завжди орієнтовані на конкретні групи людей з урахуванням їх інтересів і потреб.

У статті розглянута мультимодальна природа соціального відео і зазначено, що смисл утворюється інтеграцією аудіального і візуального модусів, які вміщують елементи вербального, невербального та кінематографічного семіотичних ресурсів. Мультимодальний характер соціальних відео зумовлює поєднання логічної аргументації з емоційним впливом, яке має на меті інформувати через стимулювання інтелектуальної та емоційної реакції глядачів.

Дослідження дискурсивних характеристик англомовних соціальних відео розширює уявлення про їхні лінгвістичні особливості та окреслює подальші перспективи вивчення особливостей соціальної взаємодії в цифровому комунікативному просторі.

Ключові слова: *відео, дискурс, комунікація, смислотворення, мультимодальність, соціальна взаємодія.*

Постановка проблеми. Сучасна соціальна комунікація зазнає значних змін під впливом цифровізації та зростання ролі візуального контенту, що трансформує способи взаємодії як у міжособистісному, так і в масовому вимірах. Стрімке поширення мультимодальних форматів – передусім коротких соціальних відео – докорінно змінює механізми впливу на аудиторію, поєднуючи вербальні, візуальні та аудіальні ресурси для створення прагматичного ефекту. Ця тенденція ставить перед лінгвістикою нові виклики, оскільки традиційні методи аналізу дискурсу недостатньо враховують специфіку мультимодального середовища. Особливого значення набуває дослідження англомовних соціальних відео, які не лише задають глобальні комунікативні тренди, але й активно впливають на суспільні натравив в неангломовних країнах. Їхня здатність формувати громадську думку, мобілізувати аудиторію та адаптувати політичні й соціальні меседжі до різних контекстів зумовлює необхідність комплексного лінгвістичного аналізу, що передбачає інтеграцію семіотичних, когнітивних та прагматичних підходів.

Актуальність цього дослідження зумовлена недостатньою увагою до лінгвістичних аспектів соціальних відео та необхідністю розширення методологічного інструментарію для аналізу мультимодальних текстів у цифровому середовищі. Зростаюча роль соціальних відео у формуванні колективних смислів, популяризації ідей та мобілізації аудиторії змінює традиційні моделі комунікації. Дискурсивні характеристики англомовних соціальних відео – їхня структура, типи, особливості впливу та взаємодії семіотичних

ресурсів у смислотворенні – залишаються недостатньо вивченими, що актуалізує потребу в комплексному дослідженні цього феномена.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальні відео є відносно новим об'єктом наукового вивчення, тому кількість ґрунтовних досліджень у цій сфері поки що обмежена. Дослідження соціальних відео як комунікативного феномена перебуває на перетині кількох наукових напрямів, зокрема дискурс-аналізу, мультимодальної лінгвістики та медіадосліджень.

Дискурс-аналіз досліджує, як соціальні відео формують та відображають суспільні наративи, ідеології та владні відносини [3]. Ч. Гудвін [6, с. 23] зазначає, що відео є важливим інструментом дискурс-аналізу, оскільки воно дозволяє фіксувати взаємодію мовних, культурних, тілесних ресурсів у реальному комунікативному контексті. Аналіз відеодискурсу розкриває механізми інтерактивної організації соціальної взаємодії, демонструючи, як учасники залучають вербальні та невербальні знакові системи. Це дає змогу простежити динаміку дискурсивних процесів у реальному часі та дослідити способи конструювання смислів у мультимодальному середовищі.

Мультимодальна лінгвістика досліджує взаємодію різних семіотичних ресурсів – вербальних, візуальних, аудіальних – у межах соціальних відео, що сприяє створенню складних, багаторівневих повідомлень. Такий підхід дозволяє проаналізувати, як поєднання модальностей підсилює комунікативний ефект та впливає на сприйняття інформації глядачами [13]. Дослідники розглядають соціальні відео як мультимодальні тексти, у яких взаємодія різних семіотичних ресурсів утворює переконливий ефект. Наприклад, у навчальних відео поєднання візуальних, аудіальних і текстових елементів підсилює їхню дидактичну ефективність [1, с. 112], тоді як у телерекламі інтеграція мультимодальних елементів здійснює емоційний вплив на аудиторію [12, с. 98]. Сучасні дослідження аналізують мультимодальні стратегії смислотворення в екологічних відео. Комбінація вербальних елементів, котрі поєднують фактичну аргументацію з емоційним залученням, візуальною метафорикою й звуковим дизайном сприяє конструюванню екологічного дискурсу, що апелює до емоцій і підсилює залученість аудиторії до екологічно свідомої діяльності [9, с. 34].

Медіадослідження фокусуються на аналізі соціальних відео в контексті цифрових платформ та їхньої ролі в сучасному інформаційному середовищі [15]. Цей підхід розглядає, як соціальні відео поширюються, які аудиторії охоплюють та які соціальні функції виконують [4]. Зокрема, методологія аналізу контенту соціальних мереж дозволяє виявити особливості соціальної взаємодії через відео в Інтернеті. Вона також дозволяє окреслити специфічні риси соціальних відео в контексті онлайн-спільнот і культурних практик [2].

Таким чином, наявні дослідження закладають основу для аналізу дискурсивних характеристик англомовних соціальних відео, проте залишають відкритими питання щодо специфіки комунікативних практик у відеодискурсі. Попри зростаючу увагу до цього феномена, його семіотична гетерогенність ускладнює розробку єдиного підходу до системного аналізу.

Постановка завдання. Метою цієї статті є визначення дискурсивних характеристик англомовних соціальних відео, зокрема їх комунікативної структури, особливостей прагматичного впливу та взаємодії семіотичних ресурсів у процесі смислотворення. Дослідження орієнтоване на виявлення комунікативних типів соціальних відео, аналіз динаміки взаємодії учасників комунікативного процесу, а також характеристику особливостей інтеграції мультимодальних ресурсів, з акцентом на взаємодію логічних і емоційних компонентів.

Виклад основного матеріалу. Соціальне відео як складний комунікативний феномен не має усталеного визначення. Розглядаючи соціальне відео як компонент соціальних медіа, дослідники визначають його як цифровий контент, створений користувачами, що відображає соціальні аспекти та є частиною культурної і соціальної взаємодії онлайн [2, с. 23]. Такі відео слугують не просто засобом самовираження, а й потужним інструментом формування колективних ідентичностей, організації соціальних рухів і поширення ідей. Вони активізують аудиторію, залучають її до суспільних дискусій і стимулюють до дій. Водночас Ч. Гудвін [6, с. 29] наголошує на ролі відео як засобу комунікації і важливим інструментом для аналізу дискурсу. Воно дає змогу простежити взаємодію вербальних, невербальних і матеріальних знакових систем у реальному часі, демонструючи, як мова, тілесна комунікація та середовище формують значення у конкретних соціальних контекстах.

Отже, соціальне відео поєднує комунікативні й медійні характеристики з виконанням важливих соціальних функцій, спрямованих на формування та трансляцію соціальних цінностей, а також тісно взаємодіє з культурними аспектами суспільного

життя. Це робить його вагомим інструментом для взаємодії владних інституцій з масовим адресатом, що включає різні верстви населення.

Соціальне відео – це короткі фільми тривалістю від 30 секунд до 5 хвилин, які висвітлюють соціальні, політичні, економічні та екологічні аспекти життя. Залежно від комунікативної мети, можна виділити кілька типів соціальних відео.

Передвиборчі відеоролики політиків та політичних партій, що спрямовані на формування іміджу кандидата або партії та мобілізацію електорату, поєднують раціональні аргументи щодо доцільності підтримки конкретного кандидата з емоційними елементами, які підкреслюють його переваги порівняно з опонентами. Цей підхід не лише інформує виборців, але й активно формує їх емоційне ставлення, викликаючи прихильність або несприйняття кандидата. Зокрема, емоційний вплив досягається через використання символів, таких як прапор чи герб, а також звернення до колективної ідентичності електоральної аудиторії. Наприклад, рекламний ролик кампанії Джо Байдена на президентських виборах 2020 року *America is Back* [16] спрямований на формування іміджу Байдена як кандидата, який здатен повернути країну до стабільності та єдності після періоду політичної поляризації. Відео використовує візуальні образи, зокрема прапор США як символ національної єдності, а також зображення Байдена на фоні знакових місць Вашингтона, таких як Білий дім і Капітолій, символізуючи його відданість державним інститутам та національним інтересам США.

Ще одним типом відео є мотиваційні ролики соціальної реклами спрямовані на натхнення людей до здорового способу життя, боротьби з дискримінацією або досягнення особистих цілей. Вони не лише мотивують, але й формують громадську думку щодо важливих соціальних питань. Одним із найбільш відомих прикладів є реклама бренду Nike, що акцентує увагу на боротьбі з расизмом. У 2018 році компанія організувала кампанію з використанням слогану *Just Do It*, заохочуючи до активності та досягнення цілей з акцентом на проблемах соціальної несправедливості, зокрема на расизмі та рівноправності. Особливо резонансним став вибір обличчя кампанії – колишнього футболіста Коліна Каперніка, який був відомим через свій протест проти расової несправедливості [23].

Екологічні відео спрямовані не тільки на підвищення обізнаності щодо наслідків кліматичних змін, але й на спонукання жителів до активних дій в сфері захисту довкілля. Наприклад, відео *How do we fix the palm oil problem?* [20], створене природоохоронною організацією Грінпіс, інформує суспільство про загрози виробництва пальмової олії для навколишнього середовища через використання термінів *vegetable oil, absorb, deforestation, indigenous communities, CO2 gas, hectare* тощо. Крім того, відео спонукає аудиторію до активних дій, закликаючи їх вимагати від брендів припинити співпрацю з найбільшим трейдером пальмової олії компанією Wilmar: *Let's tell brands to drop the largest palm oil trader on Earth, Wilmar, that still works with the worst forest destroyers to get its palm oil* [20, 2:00–2:03].

Освітні та просвітницькі відео мають на меті підвищення обізнаності громадян та покращення їхнього рівня освіти в різних сферах. Вони надають важливу інформацію, наприклад, щодо вакцинації, явищ природи чи основ цифрової грамотності, допомагаючи аудиторії краще орієнтуватися в актуальних проблемах та викликах. Такі відео також спрощують складні наукові поняття, як у випадку з відео *Earthquakes 101* [21] від відомого освітнього каналу National Geographic, яке надає основи геофізики землетрусів, допомагаючи глядачам краще зрозуміти природні явища.

Рекламні (комерційні) відео, мета яких – стимулювання купівельної активності та формування пізнаваності бренду через естетизацію продукту і прив'язку до способу життя. Наприклад, відео кампанії Apple – *Think Different* [17] представляє продукти компанії як інструменти для творчих людей, що змінюють світ, наголошуючи на інноваційності й прогресивності. У відео використано знамениті історичні постаті, такі як Альберт Ейнштейн, Мартін Лютер Кінг, Джон Кеннеді, котрі асоціюються з революційними ідеями і великими змінами в історії. Такий підхід створює образ Apple як бренду, який підтримує прогрес і стиль життя, орієнтований на інтелектуальне та культурне зростання, що спрямовано підвищити привабливість продуктів для потенційних покупців.

Кризові комунікаційні відео надають корисні поради щодо безпеки під час стихійних лих, інформують працівників про правила безпеки на робочому місці або правильне використання обладнання. Наприклад, відео *Hurricane Safety Tips* [22] надає практичні рекомендації з підготовки, евакуації та інших кроків для збереження життя та здоров'я під час урагану.

Культурні та мистецькі відео сприяють збереженню і популяризації культурної спадщини, традицій та мистецтва, висвітлюючи важливі

культурні події або ініціативи без прямого освітнього чи соціального контексту. Наприклад, відео *The Art of the Japanese Tea Ceremony* [26] пояснює традиції японської чайної церемонії, уключаючи символіку та техніку приготування чаю, підкреслюючи важливість її збереження для культурної спадщини Японії.

Короткі соціальні відео поширюються на платформах на кшталт YouTube, TikTok, Instagram, Facebook і Telegram, забезпечуючи швидке охоплення широкої аудиторії. Їхня медійна природа нерозривно пов'язана з інтерактивністю: коментарі та реакції не лише сприяють подальшому розповсюдженню контенту, але й модифікують його інтерпретацію та суспільну значущість. Таким чином, хоча відеодискурс визначається специфікою цифрових комунікацій, його дискурсивний потенціал реалізується через соціальну взаємодію.

Показовим прикладом є мотиваційне відео *Look Up* [24], створене британським поетом, режисером і сценаристом Гарі Терком (Gary Turk). Відео порушує проблему цифрової ізоляції, акцентуючи увагу на суперечливості сучасних форм соціальної взаємодії. Зокрема, автор критикує тенденцію заміщення безпосередньої комунікації онлайн-спілкуванням: *I have 422 friends, yet I am lonely. I speak to all of them every day, yet none of them really know me. The problem I have sits in the spaces between, looking into their eyes or at a name on a screen* [24, 0:12–0:14]. Такий підхід наголошує на парадоксі цифрової епохи: розширення комунікаційних можливостей не завжди сприяє глибшому соціальному контакту. Подальший розвиток відео наративу підкреслює значущість живої взаємодії, закликаючи до дій: *Be there for your friends, and they'll be there too, but no one will be, if a group message will do. We edit and exaggerate, we crave adulation, we pretend not to notice the social isolation* [24, 1:03–1:09]. Відео поєднує поетичну форму та візуальний ряд, що разом створює ефективний вплив на емоційне сприйняття глядачів, мотивуючи їх на переосмислення своїх звичок у використанні цифрових технологій.

Реакція аудиторії демонструє її готовність до соціальної взаємодії за допомогою відео формату: глядачі не лише коментували його зміст, але й створювали ремікси, пародії та відповідні відео, що значно розширило дискурсивний ефект відео. Це свідчить про те, як соціальні відео набувають значення не лише через свій зміст, але й через механізми взаємодії, які вони активують на цифрових платформах. Таким чином, *Look Up* стало частиною ширшого суспільного діалогу, сприяючи обговоренню та переосмисленню важливих соціальних тем, зокрема цифрової ізоляції та втрати особистісного контакту в епоху технологій. Наприклад, на офіційному каналі Гарі Терка на YouTube відео зібрало понад 63 мільйони переглядів. Крім того, через десять років після його випуску Терк опублікував продовження під назвою *Look Up 2 – Ten Years Later* [25], що свідчить про здатність соціального відео здійснювати тривалий вплив на глядачів.

Інтерактивний характер соціальних відео зумовлює розгляд учасників цього комунікативного процесу, адже саме вони є основними акторами у процесі смислотворення. Автори таких відео – представники різних соціальних груп, котрі мають на меті переконати цільову аудиторію діяти певним чином, наприклад, проголосувати за політичного кандидата, підтримати соціальну ініціативу чи змінити поведінкові патерни. Ці відео завжди орієнтовані на конкретну групу людей з урахуванням її інтересів, цінностей та потреб. Потенційна аудиторія коротких соціальних відео є надзвичайно різноманітною, охоплюючи різні вікові, соціальні, культурні та професійні групи. Це дозволяє створювати контент, адаптований до потреб різних соціальних і культурних груп.

Яскравим прикладом орієнтації на певну аудиторію є передвиборчі відеоролики Дональда Трампа, спрямовані проти Джо Байдена під час кампанії 2020 року. Автори роликів ураховували соціальні та культурні особливості виборців. Зокрема, відео *Capacidad mental* та *Arrodillado* були орієнтовані на іспаномовних виборців, що підкреслювало важливість етнічної приналежності для ефективного впливу.

Одним із найбільш резонансних соціальних відео цієї кампанії став ролик *Break In* [18], що конструює ситуацію, у якій літня жінка стає жертвою грабіжника через скорочення фінансування поліції, спричинене політичними рішеннями адміністрації Джо Байдена. Відео використовує страх як емоційний механізм впливу на виборців. Ключовим елементом відео є сцена, у якій жінка намагається зателефонувати в поліцію, проте чує автоматичне повідомлення про відсутність диспетчера через скорочення кадрів: *Seattle's pledge to defund its police department by 50 percent, even including a proposal to remove 911 dispatchers from police control*. Голос за кадром прямо пов'язує цю ситуацію з політикою Дж. Байдена: *Joe Biden said he's absolutely on board with defunding the police* [18, 00:00:15].

Використання суспільних страхів і реалістичних сценаріїв посилює переконливість відео для аудиторії. Його вплив підтверджують дані опитування компанії YouGov від 30 липня 2020 року: 67% зареєстрованих виборців оцінили тон відео як негативний. Крім того, після перегляду ролика позитивне ставлення до Байдена знизилося в усіх групах виборців: серед зареєстрованих (з 49% до 45%), незалежних (з 46% до 40%) і навіть серед демократів (з 86% до 78%) [14].

Ці результати засвідчують значний вплив соціальних відео на суспільну комунікацію. Вони не лише відображають суспільні настрої, але й активно формують уподобання через комплексний вплив на аудиторію. Ефективність цього впливу значною мірою зумовлена мультимодальною природою відео, де вербальні елементи взаємодіють із візуальними образами, звуковими ефектами та кінематографічними прийомами, створюючи цілісне смислове повідомлення.

Мультимодальність є інтегральним використанням різних модусів та семіотичних ресурсів у процесі соціального семіозису, що дозволяє інтерпретувати відносини між ними з метою досягнення комунікативної ефективності [10, с. 84]. Модус, як канал комунікації, пов'язаний з чуттєвою модальністю, має смислотвірний потенціал, що визначає його вплив на процес формування смислів [7, с. 76]. У контексті відео характерне поєднання двох основних модусів: аудіального та візуального. Аудіальний модус уключає звукові ефекти, просодику, музику, шуми, а також усне вербальне мовлення, створюючи аудіальний контекст сприйняття. Візуальний модус, у свою чергу, охоплює невербальні засоби, такі як міміка, кінесика, візуальні ефекти, малюнки та писемне мовлення, забезпечуючи візуальне конструювання змісту відео.

Кожний модус містить семіотичні ресурси, які є соціально зумовленими засобами створення смислів, що відповідають потребам конкретної спільноти [11, с. 38]. Емпіричний аналіз демонструє, що основними семіотичними ресурсами у відео є вербальний, невербальний і кінематографічний. Вербальний ресурс уключає лексичні, синтаксичні та прагматичні засоби, які можуть бути представлені у формі усного мовлення або тексту на екрані. Невербальний ресурс охоплює візуальні образи, пов'язані з людьми, об'єктами живої природи та неживими предметами, що доповнюють створення наративу. Важливим аспектом смислотворення у відео є кінематографічний ресурс, оскільки відео є кінематографічним феноменом [8]. Використання руху камери, ракурсів, освітлення, музики відіграє ключову роль у створенні смислових акцентів та емоційному забарвленні наративу. Таким чином, дискурсивний аналіз смислотворення вимагає врахування індивідуальної ролі кожного семіотичного елементу в утворенні синергійного ефекту.

Розглянемо приклад мультимодального смислотворення у відео *Wasteminster: A Downing Street Disaster* [27], яке поєднує наслідки кліматичної кризи з проблемою пластикових відходів у Великій Британії. Початковий кадр показує прем'єр-міністра Бориса Джонсона, який заявляє, що британський уряд є лідером у боротьбі з пластиковим забрудненням: *The UK government is a global leader in tackling plastic pollution and we can be proud of what we're doing* [27, 0.11]. Вербальний текст уключає лексеми на позначення відповідального агента (*the UK government*), суспільної ролі (*a global leader*), джерела загрози (*plastic pollution*). Емоційність сцени вербально маркована лексемою *proud,* яка створює позитивний фон діяльності британського уряду. Невербальний компонент – жест Джонсона із піднятим пальцем додає акценту на важливості цих дій.

Ситуація набуває сатиричного відтінку, коли пластикові пляшки починають падати на голову прем'єр-міністра. Кінематографічні елементи, такі як різні плани (крупний, середній, дальній) та ракурси (високий, «суб'єктивна камера», «голландський кут»), які зображують цю сцену, підсилюють сатиричний ефект. Звукові ефекти, зокрема шелест пластикових пляшок, підкреслюють абсурдність ситуації. Мультимодальні елементи взаємно формують загальну картину політичної, екологічної та соціальної кризи.

Мультимодальний характер соціальних відео зумовлює ще одну їх характерну рису: інтеграцію логічної аргументації з емоційним впливом, де раціональні умовиводи органічно переплітаються з емоційними акцентами. Це поєднання має на меті інформувати через стимулювання інтелектуальної та емоційної реакцію глядача. Логічна складова досягається використанням лексичних одиниць, які вказують на реальні життєві ситуації, зазначають статистичні дані, а також візуальних образів, що підтверджують фактологічний аспект відео. Водночас, емоційний компонент смислотворення є результатом стратегічного застосування емоційно забарвленої лексики, слів з позитивною або негативною конотацією, а також метафор та метонімій, котрі спрямовані аактивувати відповідні відчуття у глядача.

Невербальні елементи відео, зокрема зображення емоцій людей, посилюють цей емоційний вплив, додаючи візуальні акценти на переживаннях учасників подій. Кінематографічні елементи відіграють важливу роль у смислотворенні, наприклад, через гру світла і тіні можливе додаткове підсилення емоційних контекстів: світлі кольори традиційно асоціюються з позитивними емоціями, тоді як темні – з негативними [9, с. 48]. Музика, як невід'ємний компонент відео, здатна організовувати емоційний контекст через свої темп, тембр та мелодійність, що додає глибину сприйняття. Крім того, вибір плану та ракурсу камери істотно впливає на сприйняття сцени, змінюючи емоційний фокус та акцентуючи увагу на ключових елементах відео.

Відеоролик *Cards* [19], створений піар-командою Дональда Трампа у 2020 році, є прикладом поєднання логічної аргументації та емоційного впливу для критики політики Джо Байдена, зокрема його ставлення до нелегальних мігрантів. Відео комбінує мультимодальні емотивні елементи, спрямовані на формування емоції страху, а також логічну аргументацію, яка підкріплює образ Байдена як слабкого кандидата.

У відео емоційно забарвлені лексеми, такі як *scared, afraid, worry*, прямо реалізують емоцію страху. Окрім того, слова *risk* і *weak* набувають негативного забарвлення в контексті, що посилює загрозу, пов'язану з можливим президентством Байдена. Наприклад, фраза *Joe Biden worries me. He is weak* [19, 00.00.05] не лише створює емоційну напругу, але й відображає ставлення до нього як до ненадійного та вразливого політика. Логічна складова відео включає статистичні дані, зокрема згадку про амністію для 11 мільйонів нелегальних мігрантів, ініційовану Байденом. Висловлення *Give amnesty to 11 million immigrants* [19, 00.00.13] спрямована посилити раціональне сприйняття та додати ваги аргументу проти Байдена.

Невербальні елементи, зокрема вирази обличчя персонажа відео, такі як панічний погляд, стиснуті губи і напружене обличчя, відіграють важливу роль у створенні емоційного ефекту страху. Це підкреслює зв'язок між емоціями та тілесними реакціями, що також підтримується теорією А. Дамасіо [5, с. 86], який стверджує, що емоція є сприйняттям певного стану тіла разом із відповідним стилем мислення. Використання низького ракурсу камери в *Cards* сприяє створенню психологічного ефекту слабкості та вразливості персонажа, що підсилює емоційне сприйняття ситуації.

Таким чином, взаємодія логічної аргументації та емоційного забарвлення у вербальних, невербальних та кінематографічних елементах відео має на меті посилити прагматичний вплив на глядача.

Висновки. Соціальне відео – це мультимодальний комунікативний феномен, котрий функціонує як засіб соціальної взаємодії з метою формування та трансляції суспільних наративів. Як об'єкт лінгвістичного аналізу, соціальне відео належить до перетину дискурс-аналізу, мультимодальної лінгвістики та медіакомунікації. За формою, соціальне відео – це короткий відеоролик, що висвітлює важливі соціальні, екологічні, економічні або політичні проблеми, спрямований на підвищення обізнаності аудиторії та спонукання до активних дій або змін у суспільстві. Сферою його розповсюдження виступає цифрове середовище, а саме соціальні платформи, що зумовлює особливості комунікативного процесу між авторами відео та їх глядачами.

Інтерактивний характер соціальних відео підкреслює важливість взаємодії між авторами та аудиторією в процесі смислотворення. Автори соціальних відео орієнтуються на конкретні цільові групи, враховуючи їхні соціальні, культурні та вікові особливості. Це дає можливість створювати контент, який резонує з актуальними інтересами та потребами аудиторії, формуючи прямі заклики до дії.

Соціальне відео охоплює різноманітні комунікативні типи, кожен з яких має свою мету та вплив на аудиторію: від політичних передвиборчих роликів, що формують імідж кандидата, до мотиваційних відео, які сприяють зміні соціальних установок. Крім того, екологічні, освітні, комерційні, кризові та мистецькі відео слугують важливими інструментами для поширення інформації, формування громадської думки та підтримки культурної спадщини.

Соціальне відео, як мультимодальний феномен, поєднує вербальні, невербальні та кінематографічні ресурси смислотворення, реалізація яких відбувається через аудіальний та візуальний модуси комунікації. Ефективність прагматичного впливу відео значною мірою зумовлена інтеграцією логічної аргументації з емоційним впливом, де раціональні умовиводи переплітаються з емоційними аспектами. Логічна складова здійснюється через використання вербальних і невербальних елементів референтної

ситуації, у той час як емоційний компонент формується через стратегічне застосування емотивної лексики, експресивного синтаксису, емоційних реакцій персонажів та емотивного потенціалу кінематографічних елементів.

Дослідження дискурсивних характеристик англомовних соціальних відео відкриває нові перспективи для вивчення їхніх лінгвістичних особливостей і ролі, яку вони відіграють у процесі соціальної взаємодії.

Список літератури:

1. Малаховська Я. І. Комунікативні характеристики англомовного навчального відеодискурсу. Нова філологія. 2024. № 93. С. 108–115. https://doi.org/10.26661/2414-1135-2024-93-15
2. Burgess J., Green J. YouTube: Online Video and Participatory Culture. Cambridge: Polity Press, 2009. 186 p.
3. Couldry N., Hepp A. The Mediated Construction of Reality. Cambridge: Polity Press, 2016. 280 p.
4. Couldry, N. Media, Society, World: Social Theory and Digital Media Practice. Cambridge: Polity Press, 2008. 224 p.
5. Damasio A. Looking for Spinoza: Joy, Sorrow, and the Feeling Brain. New York, NY: Harcourt, 2003. 368 p.
6. Goodwin C. Video and the analysis of embodied human interaction. In: Kissman U. (ed.). Video Interactional Analysis: Method and Methodology. Berlin: Peter Lang, 2009. P. 21–40.
7. Kress G. Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication. London: Routledge, 2010. 212 p.
8. Krysanova, T. Cinematic discourse as a polycoded and multimodal phenomenon. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія: Філологія. Педагогіка. 2017. № 9. С. 14–17.
9. Krysanova T. Unveiling the eco-storytelling: multimodal layers of meaning in Greenpeace's environmental videos. Cognition, Communication, Discourse. 2024. № 28. С. 33–57. https://doi.org/10.26565/2218-2926-2024-28-03.
10. Krysanova T., Herezhun O. Multimodal meaning-making of aggression in English song narrative: A cognitive-pragmatic perspective. Cognition, Communication, Discourse. 2023. № 26. С. 83–108. https://doi.org/10.26565/2218-2926-2023-26-05
11. Leeuwen T. van. Introducing Social Semiotics. London. Routledge, 2006. 301 p.
12. Martínez M.A., Mujic B. K., Hidalgo-Downing L. Multimodal narrativity in TV ads. In Speck B. P. and del saz Rubio M (eds.). The Multimodal Analysis of Television Commercials. Valencia: Publicacions de la Universitat de València. 2013. P. 91–111.
13. Norris S. Analyzing Multimodal Interaction: a methodological framework. London: Routledge, 2004. 224 p.
14. Sanders L .How voters view Donald Trump's political advertisement, "Break In". YouGovAmerica. 2020. https://today.yougov.com/topics/politics/articles-reports/2020/08/04/trump-advertisement-break-in-poll (дата звернення: 20.01. 2023).
15. Seargeant P., Tagg C. The Language of Social Media: Identity and Community on the Internet. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014. 260 p.
16. America is Back. 2020. URL: https://surl.gd/ewppra (дата звернення: 23.02. 2025).
17. Apple – Think Different. 2013. URL: https://surl.li/iasbas (дата звернення: 23.02. 2025).
18. Break In. 2020. URL: https://surl.gd/rgwhkv (дата звернення: 23.02. 2025).
19. Cards. 2020. URL: https://surl.li/urawmh (дата звернення: 23.02. 2025).
20. How do we fix the palm oil problem? 2019. URL:https://surl.gd/jqjjwj (дата звернення: 23.02. 2025).
21. Earthquakes 101. 2019. URL: https://surl.li/uurjbh (дата звернення: 23.02. 2025).
22. Hurricane Safety Tips. 2024. URL: https://surl.li/nwngbj (дата звернення: 23.02. 2025).
23. Just Do It. 2018. URL: https://surl.gd/ffjzpi (дата звернення: 23.02. 2025).
24. Look Up. 2014. URL: https://surl.li/mabpig (дата звернення: 23.02. 2025).
25. Look Up 2 – Ten Years Later. 2024. URL: https://surl.li/hmzqxd (дата звернення: 23.02. 2025).
26. The Art of the Japanese Tea Ceremony. 2021. URL: https://surl.li/tigzuf (дата звернення: 23.02. 2025).
27. Wasteminster: A Downing Street Disaster. 2021. URL: https://surl.gd/upccha (дата звернення: 23.02. 2025).

Krysanova T. A. ENGLISH SOCIAL VIDEOS AS AN OBJECT OF LINGUISTIC RESEARCH: DISCURSIVE CHARACTERISTICS

This article focuses on the discursive features of English social videos as a multimodal communicative phenomenon. The study aims to identify the communicative types of social videos, analyse the dynamics of the communicative process, and explore the integration of multimodal elements that contribute to meaning-making, with a focus on the interplay between rational and emotional components. Social video is examined at the intersection of discourse analysis, multimodal linguistics, and media communication. It combines communicative and media characteristics while performing essential social functions aimed at shaping and transmitting social values and engaging with the cultural aspects of public life.

The study identifies and analyses the main communicative types of social videos, including political, motivational, environmental, educational, advertising, crisis communication, and cultural videos. It stresses that the media nature of these videos is inherently linked to interactivity, as their discursive potential is realised through social interaction. The interactive nature of social videos positions both creators and viewers as key agents in meaning-making. Social video creators, representing diverse social groups, aim to persuade viewers to take specific actions. The potential audience of social videos is highly diverse, encompassing different age, social, cultural, and professional groups. These videos are always targeted at specific audience segments, taking into account their interests and needs.

The article explores the multimodal nature of social videos, emphasising that meaning is constructed through the integration of auditory and visual modes, which incorporate verbal, nonverbal, and cinematic semiotic resources. The multimodal nature of social videos enables the interplay of logical argumentation and emotional appeal, aiming to inform by stimulating both intellectual and emotional responses from viewers.

The study of the discursive characteristics of English social videos expands our understanding of their linguistic features and outlines further prospects for examining the specifics of social interaction within the digital communicative space.

Key words: *discourse, communication, meaning-making, multimodality, social interaction, video.*

УДК 811.111
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/18

Мизин Т. О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ЕРГОНІМІВ НОВОЇ ЗЕЛАНДІЇ (НА ПРИКЛАДІ НАЗВ ОБ'ЄКТІВ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ)

У статті висвітлено погляди науковців на природу ергонімії та визначення поняття «ергонім». Під цим терміном розуміємо різновид онімів, що позначають власні назви різноманітних установ та об'єднань людей. Акцентується увага на характерних рисах досліджуваних лексичних одиниць. Зазначається, що вони є вторинними ономастичними назвами, мають тісний зв'язок із природою об'єкта, є мінливими та слабко структурованими. Особливістю власних назв цих закладів є їхня функціональна специфіка та швидка оновлюваність. Ергоніми відображають існуючий мовний простір і включають велику кількість найменувань. Вони характеризуються низкою структурних та семантичних характеристик. Виявлено, що назви об'єктів готельного бізнесу в Новій Зеландії мають розгалужену словотворчу структуру. Виокремлено однокомпонентні, двокомпонентні та багатокомпонентні структурні моделі. Підкреслюється, що однокомпонентні моделі, в яких інформація є лаконічною, сконцентрованою в одному слові, є легкими для запам'ятовування та зручними у використанні. Найпоширеніша модель (N) свідчать про вибір номінативних стратегій під час утворення назв закладів. Двокомпонентні та багатокомпонентні назви містять більший обсяг мотивуючих ознак. Вони дають змогу ширше описати об'єкт, його властивості. Виділено 5 типів двокомпонентних моделей, найчастотнішими серед яких є N+N і N's+N та 10 структурних моделей серед багатокомпонентних ергонімів. Найбільш поширеними є N+N+N та V+N+N. Виявлено, що значна частина досліджуваної лексики утворена на базі антропонімів та топонімів. Помітний пласт лексики складають назви, що вказують на специфіку закладу, його престижність та якість послуг. Частотними є лінгвокультуреми, що виражають етнічні мотиви, а також ергоніми, у назві яких актуалізуються номінації рослин, тварин та такі, що викликають романтичні асоціації. Поширеним є моделювання назв шляхом використання кількісних значень. Результати нашої наукової розвідки дозволяють констатувати, що всі найменування є досить нейтральними за значеннями або мають позитивну конотацію, виконуючи рекламну функцію.

Ключові слова: *онім, ергонім, класифікація, структурна модель, семантична особливість.*

Постановка проблеми. Серед багатьох проблем, які привертають увагу лінгвістів, особливе місце займають питання номінації предметів і явищ. Оскільки проблеми найменування є багатоаспектними, такими, що характеризують світосприйняття людей і відбивають культурно-національну специфіку народу, його вивчають філологи, лінгвокультурологи, психолінгвісти. Інтерес до дослідження різних класів онімів викликаний розвитком соціально-економічної сфери, зростанням кількості об'єктів обслуговування, розваг, виробництва. Особливим видом онімів є ергоніми, які надають інформацію про заклад, його властивості, власника і т.п. Особливістю власних назв цих закладів є їхня функціональна специфіка та швидка оновлюваність. Сфера ергонімії характеризується підвищеною номінативністю, що й зумовлює актуальність досліджень у цій галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ергонімії неодноразово були об'єктом дослідження в наукових розвідках учених. Останні дослідження охоплюють досить широкий спектр питань. Так, Ю.І. Позніхіренко вивчає принципи номінації в ергонімії. Peter Ernst зосереджує увагу на визначенні ергонімів. Ю.І. Дідур досліджує походження та семантичне навантаження терміна «ергонім». Е.М. Давлятова та Ф.Б. Рашидова характеризують функції ергонімії. М.М. Торчинський досліджує денотатно-номінативну структуру ергонімії. О.Ю. Карпенко розглядає структуру індивідуального ергонімічного фрейму. А.В. Беспалова цікавиться особливостями абревіації в англійській ергонімії. Р.О. Гришкова розглядає лінгвістичні та культурні аспекти англомовних ергонімів у Канаді. О. Зосімова вивчає структурні особливості британської ергонімії кондитерської галузі. У фокусі уваги Р.О. Гришкової є тенденції

створення англомовних ергонімів в англомовному світі.

Проте до тепер проблема вивчення та систематизації ергонімів залишається недостатньо вивченою.

Постановка завдання. Попри значну зацікавленість наукової спільноти, ергоніми, які є невід'ємною частиною щоденного спілкування, лінгвістичним обличчям міста і країни, належать до найменш вивчених одиниць ономастичного мовного простору. Актуальність цього дослідження визначається потребою вивчення особливостей ергонімів – назв готелів Нової Зеландії, країни, яка привертає до себе увагу туристів з усього світу.

Перед собою в цій розвідці ми ставимо за мету з'ясувати структурно-семантичні особливості ергонімів туристичної сфери Нової Зеландії (на прикладі назв об'єктів готельного бізнесу). Поставлена мета окреслює такі завдання дослідження: визначити найбільш поширені структурні моделі найменувань готелів Нової Зеландії; проаналізувати їхні семантичні характеристики.

Матеріалом дослідження слугують інформаційні та рекламні матеріали [10; 11; 13].

Виклад основного матеріалу. Онім – це головне поняття ономастики, науки, яка вивчає розвиток, функціонування власних назв. Ергоніми є одними з них. Слід зазначити, що в сучасному мовознавстві немає єдиного підходу до визначення та аналізу цих мовних одиниць. Так, окрім терміна *ергонім* часто використовуються терміни *урбанонім, ергонізм, ергоурбонім, фірмонім, мікротопонім, темонім, комерціоналізм* та інші [2; 3]. В англомовній ономастиці віддається перевага таким термінам, як *business name, company name, commercial name, brand name, place name, product name, street name* [11; 12].

Поняття *ергонім* не має єдиного трактування в ономастичній науці. Наприклад, Р.О. Гришкова дає таке визначення ергонімів: Ergonyms are the names of companies, banks, factories, plants, educational establishments, cultural objects and sports events, shops etc. They function in a certain linguistic space and reflect people's attitude towards their social and cultural surrounding [9, с. 121].

Л.П. Летюча під ергонімами розуміє штучну назву об'єднаних із певною метою людей [4, с. 61].

М.М. Торчинський дотримується думки, що ергонім – це власна назва постійних або тимчасових об'єднань людей [7, с. 150].

У цьому дослідженні під цим терміном ми розуміємо різновид онімів, що позначають власні назви різноманітних установ та об'єднань людей.

Ми погоджуємося з дослідниками, що номінація в ергонімії має низку особливостей: вторинність ономастичних назв; індивідуальність кожного акту іменування; тісний зв'язок імені з названим об'єктом і культурно-історичним тлом, на якому воно виникло [6, с. 35].

Л.П. Летюча вказує на структурно-семантичну різноманітність (як назву можна використовувати кожну мовну одиницю, починаючи з окремого графічного знака і закінчуючи реченням), слабку структурованість, недовговічність та мінливість ергонімів [4, с. 61].

У сучасній лінгвістиці існує ціла низка класифікацій ергонімів. Так, Ю.А. Карпенко розрізняє класи ергонімії за денотатами (назви організацій, виробничих та суспільних об'єднань, до яких включено багато різних найменувань) [5, с. 84–85].

У науковій розвідці Р.О. Гришкової запропоновано етимологічний аналіз ергонімів у різних варіантах англійської мови та структурну класифікацію досліджуваних лексичних одиниць, якими, в основному, є дво- та багатокомпонентні словосполучення «відтопонімного» чи «відантропонімного» походження [1, с. 141–146].

Найбільш повною, на наш погляд, видається денотатно-номінативна типологія власних назв, запропонована М.М. Торчинським, який виділяє: 1) колективоніми – власні найменування колективів, зайнятих у сфері виробництва та сервісу; 2) конфедераціоніми – власні назви об'єднань людей, держав та інших об'єктів за політичними, ідеологічними та іншими подібними ознаками; 3) пресулатоніми – власні назви керівних структур різних рівнів. Серед цих видів виокремлюється низка їхніх підвидів: 74 типи та підтипи колективонімів, 5 типів конфедераціонімів та 9 груп пресулатонімів [8, с. 185–192].

Згідно запропонованої класифікації, об'єкт нашого дослідження (назви об'єктів готельного бізнесу) відноситься до колективонімів, а саме, курортонімів. На нашу думку, доцільніше було б виділити групу сервісонімів і віднести до них досліджувані лексичні одиниці.

Оскільки лексична мікросистема ергонімів постійно змінюється, їхня класифікація видається складним процесом. Вважаємо, що причинами таких змін можуть бути: глобалізація, яка веде до великої кількості запозичень із різних мов, з одного боку, та тяжіння до етнічних мотивів, з іншого, конкуренція на ринку послуг, різноплановість об'єктів, нові способи номінації.

Ю.І. Дідур зазначає, що складність систематизації та класифікації ергонімів пов'язана з їхнім

суто індивідуальним характером творення. Переважна більшість ергонімів залежить лише від суб'єктивних уподобань номінаторів [2, с. 92].

Готелі відносяться до найдавніших ергонімних об'єктів. Їхня назва має інформувати про якість обслуговування, мати позитивну конотацію, приваблювати клієнта.

Наше дослідження свідчить, що назви об'єктів готельного бізнесу в Новій Зеландії мають розгалужену словотворчу структуру. Вони представлені однокомпонентними (до складу яких входить одне слово), двокомпонентними (складаються з двох слів) та багатокомпонентними (такі, що складаються з декількох лексичних одиниць) моделями.

Однокомпонентні ергоніми представлені такими назвами: *Fitzroy, Horizon, Hilton, Heritage*, *Mercure, Ohtel, Novotel, Imagine* та ін. Однослівні ергоніми охоплюють 32,4% від загального обсягу назв готелів. Уся інформація в таких лексичних одиницях є лаконічною, сконцентрованою в одному слові. Вони зручні для використання в усному мовленні. Такі назви швидше й легше запам'ятовуються.

Двокомпонентні ергоніми є більш поширеними (37,8%). Вони реалізуються такими основними моделями:

- N+N (що складає 29,9% від загальної кількості двокомпонентних моделей): *Enfield Sky; Epsom Luxury; Attic Backpackers; Palm Heights; Silver Fern; Parnell Pines; Maison Blanc; Sapphire Ridge;*
- N's+N (27,6%): *Simon's house; Wendy's home; Heaven's Rest;*
- V+N (17,4%): *Quest Henderson; Quest Ponsonby;*
- Adj+N (15,7%): *Wild Thyme;*
- Num+N (9,4%): *Four Points.*

Багатокомпонентні ергоніми (29,8%) вирізняються різноманітністю словотвірних моделей. Найбільш частотними є такі структурні моделі:

- N+N+N (що складає 18,1% від загальної кількості багатокомпонентних моделей): *Rose Park Hotel;*
- V+N+N (15,7%): *Imagine Beach Road; Sam Family Home;*
- N+prp+N (13,5%): *Ascotia off Queen*; *Abaco on Jervois; Quest on Eden;*
- Num+N+N (12,8%): *No. 9 Hotel – Hostel; Three Palms Lodge;*
- Art+N+prp+N (9,2%): *The Chancellor on Hobson*;
- Adj+&+Adj+N (9,1%): *Black & White Retreat;*
- N+N+&+N+N (7,4%): *Alpers Lodge & Conference Centre;*
- N+N+N+and+N (6,2%): *Nesuto Stadium Hotel and Apartments;*
- Num+prp+adj+N+N (4,1%): *540 on Great South Motel*;
- Art+N+N+&+N+N (3,9%): *The Parnell Hotel & Conference Centre.*

Багатокомпонентні назви мають свої переваги. Такі ергоніми містять більший обсяг мотивуючих ознак. Вони дають змогу ширше описати об'єкт, його властивості.

Абревіація також слугує для творення ергонімів-назв готелів: *SO, VR Queen Street; QT Auckland; JW Marriott Auckland; TMACS Backpackers.*

Ми зафіксували також випадки використання аферези та апокопи в назвах готелів: *Surf 'N' Snow Backpackers; Attitude BnB.*

Наше дослідження засвідчує, що найактивнішою та найпродуктивнішою моделлю утворення ергонімів об'єктів готельного бізнесу в Новій Зеландії є структурна модель *N + N,* за якою утворюється абсолютна більшість таких термінів. Другою за частотою є структурна модель *N's+N.* Серед однокомпонентних ергонімів превалює модель *N.* Багатокомпонентні ергоніми також займають помітне місце в словниковому складі англійської мови. Найпоширенішими є: *N+N+N* та *V+N+N*.

Слід зазначити, що серед назв об'єктів готельного бізнесу досить висока питома вага власних назв онімного походження. Це словосполучення з відантропонімним компонентом із вказівкою на засновників або власників, які прагнуть увіковічнити себе у назві, найчастіше вживаючи конструкцію з присвійним відмінком: *Simon's house; Wendy's home; Terry and Cindy's B&B.*

Проте знаходимо і випадки порушення граматичного правила: *Sam Family Home.*

Ергоніми, які вказують на власника можуть бути виражені іншою конструкцією: *Ramada Suites By Wyndham Albany; Doubletree By Hilton Karaka.*

Такі назви, як: *Heartland Hotel; Sunrise Garden Suites; Three Palms Lodge; Greenlane Motel; YMCA Hostel; Chalet Chevron* є вказівкою на тип закладу.

Ергонімами, що вказують на розмір готелю є такі: *The Grand; Kolmar Inn; Ocean Inn Motel; Haka House; Solsen Motel.*

На місце розташування вказують назви: *Half Moon Bay Motel; Greenlane Suites; Pullman Auckland Hotel & Apartment; Takapuna Motor Lodge; Waiheke Island Resort; Rayland Motel; The Bay Retreat Resort.*

Часто базою для утворення власної назви готелю є гідроніми: *Half Moon Bay Motel; Orewa*

Beachside; Wai O Taiki Bay Guest Suites. У назві *Mount Richmond Hotel* використано оронім.

В ономастичному просторі знаходимо також назви, у яких актуалізуються лінгвокультуреми, що відображають місцевий колорит і лексичні одиниці, зрозумілі насамперед новозеландській мовній особистості: *Uenuku Lodge – Hostel; Kiwi Heritage Homestay; Whangaparaoa Lodge Motel; Waipuna Hotel & Conference Centre; Kiwi International Hotel; Pukekohe Motel, Te Whau Lodge.*

Такі ергоніми, як правило, викликають зацікавлення у закордонних туристів, які очікують побачити в цих готелях етнічні мотиви, притаманні культурі Нової Зеландії.

Дослідження свідчить, що досить часто вживаються ергоніми з вказівкою на престижність, якість послуг та комфорт: *President Hotel; Grand Millennium; Bavaria Boutique Hotel; Ramada Suites by Wyndham Manukau; Heritage.* Назва об'єкта готельного бізнесу *Hostel Ok* також свідчить про якість обслуговування.

У назвах об'єктів готельного бізнесу часто використовуються назви із вказівкою на послуги: *The Bays Bed & Breakfast; Dunedin Casino Hotel; Parakai Geothermal Motel; Maxwell's Golf Retreat; Golflands Motel; Paihia Beach Resort and Spa.*

Відантропонімна назва *The Shakespeare Hotel* не дає уявлення про специфіку закладу, але приверне увагу любителів літератури, романтиків. Ергонім *Abstract Hotel* може вразити своє новизною, сучасністю. Назва *Holiday Inn Express* вказує на швидкість надання послуг.

Ергоніми, у назві яких актуалізуються номінації рослин, тварин, які не пов'язані з послугами, що надаються (*Silver Fern; Wild Thyme; Emerald Inn; Phoenix Palm; Salty Dog Inn; The Oyster Inn; Fat Camel Hostel; The Red Monkey Travellers' Lodge; Pelicanstay)* здаються незвичними, але саме це й може приваблювати гостей, що і є завданням будь-якого закладу сфери туризму.

Назви з романтичними асоціаціями покликані привернути увагу туристів та гостей Нової Зеландії: *Knights Inn; New Haven Motel; Heaven's Rest; Delight Motel.*

Назва *HIT Hostel*, де використана гра слів, з елементом *HIT*, який є одночасно випадком абревіації і загальним іменником, може бути об'єктом уваги молодих людей, які, в основному і зупиняються в хостелах.

Поширеним є також моделювання назв шляхом використання кількісних значень: *No. 9 Hotel – Hostel; 540 on Great South Motel.*

Слід зазначити, що ергоніми на позначення назв готелів Нової Зеландії характеризуються великою кількістю лексем іншомовного походження: *Siesta Motel; Bavaria Boutique Hotel; The Devereux Boutique Hotel, Hotel DeBrett, Mövenpick Hotel.*

Аналіз матеріалу свідчить, що ергоніми на позначення об'єктів готельного бізнесу зорієтовані на позитивну оцінку, рекламну функцію, обслуговування емоційних потреб гостей.

Висновки. Отже, аналіз отриманих результатів свідчить, що ергоніми на позначення об'єктів готельного бізнесу є досить розгалуженою системою власних назв, що мають низку структурних та семантичних особливостей. Назви об'єктів готельного бізнесу характеризуються багатою словотворчою структурою. Зібраний нами матеріал дозволив виділити однокомпонентні, двокомпонентні та багатокомпонентні ергоніми. Найчастотнішими є двокомпонентні структурні моделі є *N+N* та *N's+N.* Другими за поширеністю є однокомпонентні ергоніми. Найпоширеніша модель *(N)* свідчать про вибір номінативних стратегій під час утворення назв закладів. Серед багатокомпонентних ергонімів превалюючими є *N+N+N* та *V+N+N*. Виявлено, що значна частина досліджуваної лексики утворена на базі антропонімів та топонімів. Частотними є назви, що відображають місцевий колорит, вказують на специфіку закладу, престижність, якість послуг. Результати нашої наукової розвідки дозволяють констатувати, що всі найменування є досить нейтральними за значеннями або мають позитивну конотацію, виконуючи рекламну функцію.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в дослідженні соціолінгвістичного аспекту ергонімів сфери готельного бізнесу та їхніх етимологічних і функціональних характеристик.

Список літератури:

1. Гришкова Р.О. Тенденції створення англофонних ергонімів у англомовному світі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* Київ, 2023. Том 34 (73). № 1. Ч.1. С. 141–146.

2. Дідур Ю.І. Походження та семантичне навантаження терміна «ергонім». *Записки з ономастики.* Одеса, 2018. Випуск 21. С. 85–102.

3. Кадочнікова О. More than a Signboard: the Name of a Store in the Speaker's Mental Lexicon. *Мова: класичне – модерне – постмодерне.* Київ, 2022. Випуск 8. С. 5–21.

4. Летюча Л.П. Деривaційна та лексико-семантична характеристика ергонімічного репертуару м. Переяслава-Хмельницького. *Вісник Дніпровського університету Проблеми загального і слов'янського мовознавства.* Дніпро, 2019. № 3. С. 60–71.

5. Карпенко Ю.А. Власні назви / Українська мова. Енциклопедія. 3-тє вид. /Ред. кол. Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2007. С. 84–85.

6. Позніхіренко Ю.І. Принципи номінації в ергонімії. *Закарпатські філологічні студії.* Ужгород, 2020. Випуск 13. Том 3. С. 34–38.

7. Торчинський М.М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови: дис. … докт. філол. наук. 10.02.01. Київ, 2010. 502 с.

8. Торчинський М.М. Денотатно-номінативна структура ергонімії. *Studia Slovakistika* / Теоретична та прикладна ономастика. Ужгород: Вид-во Олександра Гаркуші, 2009. Вип. 10. С. 185–192.

9. Gryshkova R.O. Linguistic and Cultural Aspects of Anglophone Ergonyms in Canada. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* Київ, 2022. Том 33 (72). № 2. Ч. 1. С. 121–126.

10. List of all Properties in Auckland. URL: https://www.expedia.com/All-Auckland-Hotels.d178233.Travel-Guide-City-All-Hotels (access date: 15.01.2025).

11. List of Key Onomastic Terms. URL: http://www.icosweb.net/index.php/terminology.html (access date: 15.01.2025).

12. Onomastics Goes Business: Role and Relevance of Brand, Company and Other Names in Economic Context /ed. by Holger Wochele, Julia Kuhn, Martin Stegu. Berlin: Logos Verlag Berlin, 2012. 287 p.

13. Resort Hotels in New Zealand. URL: https://surl.li/jxbpkp (access date: 20.01.2025).

Myzyn T. O. PECULIARITIES OF THE ERGONYMS OF NEW ZEALAND (ON THE EXAMPLE OF HOTEL NAMES)

The article deals with scientists' views on the nature of ergonymy and the definition of the notion "ergonym". In this research by the term "ergonym" we mean the type of onyms that denotes proper names of different institutions and associations of people. The specific features of the lexical units under study are revealed. It is stressed that they are secondary poorly-structured and changeable onomastic names which have a tight connection with the nature of the object. The peculiarity of such proper names is their functional specificity and quick updateability. Ergonyms reflect the existing linguistic space and include a large number of names. They are characterized by several structural and semantic features. It is found out that the names of New Zealand's hotels have an extensive word-building structure. One-component, two-component and multi-component structural models are singled out. It is underlined that one-component models in which the information is laconic, concentrated in one lexical unit are easy to remember and use. The most widespread model (N) indicates the choice of nominative strategies during the formation of institutions' names. Two-component and multicomponent names have a larger volume of motivating features. They allow for the better description of the object and its characteristics. Five types of two-component models are distinguished, the most frequent being the models N+N and N's+N. Among 10 multi-component structural models the prevailing are the N+N+N and V+N+N models. It is ascertained that a large part of the ergonyms under analysis is formed on the basis of antroponyms and toponyms. There are many proper names that point out to the specificity of the hotel, its prestigiousness and the quality of service. Names that express ethnic motives, ergonyms in which names of plants and animals are actualized and those evoking romantic associations are frequently used. Creation of names by using numerals is also widespread. The results of the research allow us to conclude that all meanings of ergonyms under analysis are rather neutral in their meanings or have a positive connotation which performs an advertising function.

Key words: *onym, ergonym, classification, structural model, semantic peculiarity.*

УДК 811.11-112:81’373
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/19

Морозова М. В.
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ НА ПРИКЛАДІ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ

Стаття присвячена аналізу функціонування неологізмів, що містяться у великій кількості в сучасному мас-медійному дискурсі (на прикладі інтернет-видань). Об’єктом дослідження виступили інтернет-журнали популярної спрямованості, присвячені культурі, науці, молоді, що охоплюють широку цільову аудиторію: «Culture Magazine», «Scientific American», «Vogue», «Youth Leader Magazine».

Автором було обґрунтовано актуальність дослідження, що полягає в об’єктивній необхідності ретельного вивчення й опису неологізмів в англомовному мас-медійному дискурсі (на прикладі інтернет-журналів), який найоперативніше реагує на нові лінгвітичні явища і формує багату мовну картину. Було розкрито поняття неологізму згідно зі тилистичною, психолінгвістичною, лексикографічною, денотативною, конкретно-історичною теоріями неологізмів.

Автор використав метод лінгвістичного аналізу, що дав змогу визначити спосіб утворення неологізмів та його продуктивність. Неологізми, отримані методом суцільної вибірки, були розподілені за способом утворення на неологізми, утворені за допомогою: деривації, зворотної деривації, словоскладання, набуття нового значення словом, контамації, запозичень, конверсії, скорочення, створення нового словосполучення. Було визначено продуктивність кожного з перелічених вище способів утворення неологізмів.

Дослідження показало, що найчисельнішими групами є неологізми, утворені за допомогою афіксації, основосладання, скорочення, телескопії, тоді як менш чисельними виявилися неологізми, утворені за допомогою конверсії, абревіації, акронімії та запозичення.

Найпродуктивнішим способом виявився спосіб створення нового словосполучення. Результати дослідження можуть бути корисними як для лінгвістів, перекладачів-практиків, таку і для тих, хто навчається, вивчає анлійську мову. Також автор роботи вважає, що результати вивчення неологізмів на прикладі англомовних інтернет-видань допоможуть не тільки збагатити такий розділ лексикології, як неологія, а й дадуть змогу чітко побачити сучасні пріоритетита тенденції суспільства, адже нова лексика є відображенням культури і цінностей.

Ключові слова: *неологізми, англомовний мас-медійний дискурс, інтернет-видання, запозичення, словоскладання, продуктивний спосіб утворення неологізмів.*

Постановка проблеми. Вивчення процесів неологізації медіалексики є актуальним, оскільки неологізми охоплюють усі сфери життя і найповніше відображаються в засобах масової інформації в англомовному дискурсі. Саме лексика засобів масової інформації є тим віддзеркаленням словникового складу мови, що найповніше описує інновації, які мають місце в різних сферах людської діяльності. Аналіз інноваційних процесів сучасного тексту масмедіа в англомовному дискурсі на лексичному рівні дає змогу простежити основні тенденції в оновленні лексики засобів масової інформації, показати зв’язок неологізмів із тематикою та жанрово-стильовими особливостями текстів, в яких функціонують слова, словосполучення у своїх нових значеннях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес появи неологізмів є актуальним об’єктом дослідження багатьох мовознавців, серед яких варто зазначити таких вчених, як І. Андрусяк, О. Боярська, В. Гак, Ю. Жлуктенко, В. Заботкіна, Ю. Зацний, К. Ковтун, Є. Кубрякова, Л. Омельченко, А. Янков та багатьох ін., які зробили вагомий внесок у дослідження різних аспектів цієї багатогранної проблеми, однак інтерес до проблем неології лише зростає.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей функціонування неологізмів у мас-медійному дискурсі на прикладі англомов-

них інтернет-журналів. Відповідно до мети було визначено такі завдання: розглянути поняття «неологізм», його види та класифікації, способи утворення; проаналізувати вибірку неологізмів із британських та американських інтернет-журналів за способом утворення неологізмів та його продуктивністю.

Виклад основного матеріалу. Неологізація мови мас-медіа є важливим чинником дієвості медіатекстів, адже журналістський текст зумовлюється і реалізується передусім внутрішніми тенденціями мови, система якої має здатність до постійної розбудови лексичного складу. Будь-які політичні процеси у країні супроводжуються появою нових слів, які функціонують у мас-медійному лексичному просторі. Поява неологізмів зумовлена і внутрішньомовними чинниками, а саме тенденцією до економії мови, прагненням до експресивно-емоційних оцінок, стилістичної виразності тощо.

Неологізація віддзеркалює лексико-семантичні процеси, які відбуваються в мові новітніх мас-медіа політичного спрямування, що свідчить про появу запозичень, які надто швидко адаптуються в сучасній англійській мові. Їхнє інтенсивне використання в новітніх мас-медійних засобах свідчить, на думку дослідника Ю. Зацного, про пошук нових свіжих найменувань, прагнення до точності, об'єктивності, емоційності та експресивності [2, с. 147]. Він трактує термін неологізм так: «Під неологізмом варто розуміти слова й словосполучення, які носії літературної мови окремого національного варіанта сприймають як нове (за формою або за змістом)» [2, с. 4].

Аналіз мови засобів масової інформації Великої Британії дає підстави стверджувати, що основними тенденціями є: численна поява неологізмів у мові засобів масової інформації за останні роки для позначення нових реалій, зокрема і в політичному житті країни; активізація словотворення на основі слів іншомовного походження, іншими словами, дериватами, що утворені від запозичених основ, які приживаються у лексичному просторі та функціонують у всіх сферах суспільно-політичного життя [1, с. 10].

Під час вивчення неологізмів слід пам'ятати, що неологізми можуть стати частиною мови, а можуть і зникнути з неї. Існує багато причин, від яких залежить життя неологізму в мові. Але основна причина полягає в тому, що нове слово не повинно нагадувати інше слово. Неологізми можна поділити на три групи:

– власне неологізми, що поєднують новизну форми з новизною змісту. Наприклад: biocomputer – комп'ютер, що імітує роботу нервової системи живого організму;

– трансномінації, які поєднують у собі новизну форми слова з визначенням, яке раніше переводилося в іншу форму. Наприклад: sudser – мильна опера (від suds – мильна вода);

– семантичні інновації (нова цінність позначається формою, яка вже була в мові). Наприклад: acid – ЛСД (наркотик).

В останні десятиліття переважають неологізми першої групи, що зумовлено появою нових реалій.

За типом мовної одиниці неологізми поділяються на: неолексеми (нові слова, що з'вилися), неофраземы (нові фразеологізми або стійкі вирази), неосемеми (існуючі слова або фразеологізми, що отримали нові значення).

Що стосується способів утворення неологізмів, неологізми можна поділити на такі групи:

– *фонологічні неологізми* (створені з окремих звуків). Найчастіше фонологічні неологізми утворюються зі звуконаслідувальних вигуків, наприклад, від вигуку yuck, що виражає огиду, утворився прикметник yucky;

– морфологічні неологізми (утворені за допомогою морфем). Морфологічні неологізми створюються за допомогою афіксації (googlable – цей прикметник відноситься до всього, що можна знайти в пошукових системах), словоскладання (curb shame – бордюрний сором, який відчуває людина, що залишилася чекати зеленого світла, тоді як усі інші пішоходи перейшли дорогу на червоне світло), конверсії (to version – створити версію), скорочення (pol – від politician – політик), контамінації – накладення морфем (fun + activity = funtivity – веселе заняття);

– *семантичні неологізми*. Семантичні неологізми утворюються завдяки набуттю словом нового значення, водночас старе значення слова може втрачатися (ambidextrous – «той, хто добре володіє обома руками», старе значення – «лицемірний, що бере хабарі від обох сторін у судовому розгляді» зникло з ужитку), а може існувати разом зі старим (bummer – «неприємність», старе значення – «ледацюга»). Також може створюватися нове словосполучення з уже відомих слів (eye candy – «привабливий, але не дуже розумний»), «приваблива, але не дуже розумна людина»);

– *запозичення* (kaizen – кайдзен, японська концепція менеджменту, заснована на безперервному вдосконаленні всіх аспектів життя) [3].

Проаналізувавши суцільну вибірку неологізмів, що містяться в британських та американських інтернет-журналах (Culture Magazine [4], Scientific American [5], Vogue [6], Youth Leader Magazine [7]), ми розподілили неологізми за такими 9 групами, які відображають спосіб їхнього словотворення:

1. Неологізми, утворені за допомогою деривації (додавання суфіксів і афіксів).
2. Неологізми, утворені за допомогою зворотної деривації (видалення афікса).
3) Неологізми, утворені за допомогою словоскладання.
4. Неологізми, утворені за допомогою набуття нового значення словом.
5. Неологізми, утворені за допомогою конверсії.
6. Неологізми, утворені за допомогою скорочення.
7. Неологізми, утворені за допомогою контамінації.
8. Неологізми, утворені за допомогою запозичень.
9. Неологізми, утворені за допомогою створення нового словосполучення.

Наступні неологізми ми відносимо до групи неологізмів, утворених за допомогою деривації:

– enoughism – енафізм (теорія, згідно з якою споживачі, які мають усе необхідне, купуючи більше, ніж їм потрібно, тільки втрачають);

– inluencer (від inluence) – інфлюенсер, людина, що здійснює вплив;

– tribalism (від tribal) – трайбалізм;

– flexism – флексизм;

– prescriptivist (від prescription – приписи) – фахівцем із приписів.

Наступні неологізми ми відносимо до групи неологізмів, утворених за допомогою зворотної деривації:

– televise (від television) – показувати по телебаченню;

– to beg – (від beggar) – просити милостиню.

Наступні неологізми ми відносимо до групи неологізмів, утворених за допомогою словоскладання:

– copywriter – копірайтер, укладач рекламного повідомлення;

– crowdsourcing (від crowd – натовп і sourcing – використання ресурсів)

– краудсорсинг (залучення до вирішення проблем широкого кола осіб);

– overcharging – завищена плата, надмірні збори;

– photobomb – фотооблом (несподівана поява в кадрі зайвого предмета або людини);

– shootaround – тренування;

– phone-yawn – телефонний дзвінок (ситуація, коли одна людина починає «копатися» у своєму телефоні, і всі оточуючі починають робити те саме;

– bio-illogical clock – біологічний годинник (фізіологічний механізм, що змушує людину прокидатися у вихідні дні в той самий час, що і в робочі;

– knowbot – ноубот (робот, що використовує величезну базу знань);

– smackdown – критика, удар;

– gloatgram – хвастограм (пост, що ілюструє чудове життя автора, його подорожі, їжу тощо);

– hatchetman – кілер;

– humblebrag – скромні хвастощі (ситуація, коли автор маскує своє хвастощі;

– cinema-therapy – кінотерапія;

– activewear – спортивний одяг.

Наступні неологізми ми відносимо до групи неологізмів, утворених за допомогою набуття нового значення:

– to-Ctrl-Alt-Delete – починати робити що-небудь заново;

– «Banana republic» – економічно нестабільна країна, залежна від експорту (уперше назву «Бананова республіка» придумав О. Генрі в оповіданні «Бананова республіка». Генрі в оповіданні «Капуста і королі» для позначення вигаданої бідної країни з латинської Америки, що займається постачанням бананів);

– real talk – розмова начистоту;

– fly – симпатична, мила дівчина (вживається в молодіжному сленгу, нове значення з'явилося завдяки переосмисленню старого значення слова «fly» – муха);

– slay – вбивати кого-небудь своїми висловлюваннями (нове значення з'явилося завдяки переосмисленню старого значення слова «slay» – вбити, знищити);

– cougar – пума (жінка старше 35 років, яка цікавиться молодими чоловіками);

– to be salty – злитися, дратуватися (нове значення з'явилося завдяки переосмисленню старого значення слова «salty» – солоний);

– to throw shade – говорити про когось погано;

– antisocial Networking – використання антисоціальної мережі (додавання нових друзів заради кількості);

– screen-time – час, що проводиться за екраном стільникового телефону;

– screensaver – заставка (застиглий вираз обличчя).

Наступні неологізми ми відносимо до групи неологізмів, утворених за допомогою створення нового словосполучення:

– name ambush – іменна засідка (незручна ситуація, коли зустрічаєш знайому людину, але не можеш згадати, як її звуть);

– couch syrup – диванна мікстура (пляшка, захована за диваном алкоголіком, який вдає, що зав'язав);

– lame duck – офіційна особа, чий термін обрання добігає кінця, а на новий її не обирають;

– book hangover – книжкове похмілля (почуття, яке відчуває людина, що повернулася в дійсну реальність після занурення в книгу);

– seagull management – чайка-менеджмент (тип керівника, який не розуміється на проблемі, але, як чайка, виробляє багато галасу, гадить і відлітає);

– coffee face – не дуже гарне обличчя людини, яка не встигла зранку випити кави;

– girlfriend zone – герлфрендзона (ситуація, коли дівчина намагається зберегти тільки дружні стосунки, тоді як хлопець бачить у ній об'єкт залицянь);

– domestic blindness – домашня сліпота (ситуація, коли не можеш знайти річ, яка лежить перед «носом»);

– man cave – барліг (житловий простір чоловіка, який він оберігає від жіночої присутності;

– slide to unlock – легкодоступна дівчина (нове значення з'явилося завдяки переосмисленню старого значення виразу «slide to unlock» – «зсунь, щоб розблокувати»);

– open outcry – відкритий вигук (метод укладання угоди під час біржового торгу за допомогою голосу і жестів);

– push pen anxiety – авторучечне занепокоєння (безглузді натискання на авторучку, коли людина нервує).

Наступні неологізми ми відносимо до групи неологізмів, утворених за допомогою конверсії:

– to boss (від сущ. boss) – керувати кимось;

– to friend – додати в друзі, to unfriend – видалити з друзів;

– to go cup – кава із собою.

Наступні неологізми ми відносимо до групи неологізмів, утворених за допомогою скорочення:

– bae (скор. від baby) – дитинко, малятко (вперше слово стало використовуватися в сленгу афроамериканців);

– douche (скор. від douchebag) – придурок, негідник, мудак;

– collab (від collaboration) – колаб (робота кількох авторів над одним артом).

Наступні неологізми ми відносимо до групи неологізмів, утворених за допомогою контамінації:

– burgernomics – бургерноміка (аналіз валютних курсів різних країн);

– shrobing (від «shoulder robing») – шробінг (спосіб носити верхній одяг з оголеними плечима);

– lactivism (від «lactation activism») – лактивізм (пропаганда грудного вигодовування);

– forex (від «foreign exchange») – форекс (іноземна валюта);

– biohacking (від «biological hacking») – біохакінг (оздоровча методика, спрямована на поліпшення стану здоров'я, включно з різноманітними лабораторними показниками, зокрема й генетичними;

– broscience (від «brother science») – братська наука (історії з життєвого досвіду, які мають більше значення, ніж наукові факти);

– coffice (від «coffee + office») – кав'ярня, що використовується для проведення ділових зустрічей;

– frenemy (від «friend + enemy») – друг-ворог (людина, що викликає неприязнь, але з якою вдається зберегти дружні стосунки.

Наступні неологізми ми відносимо до групи неологізмів, утворених за допомогою запозичень:

– drivestep – драйвстеп (під нього добре вести автомобіль);

– like shock – лайк-шок (відчуття, коли набрав більше лайків, ніж очікував).

Висновки. Як показали результати дослідження, більшість відібраних для аналізу неологізмів є лексичними щодо належності до певного класу. Більш чисельними групами є неологізми, утворені за допомогою афіксації, основоскладання, сорочення, телескопії, тоді як менш чисельними виявилися неологізми, утворені за допомогою конверсії, абревіації, акронімії та запозичення. Щодо оцінної функії неологізми, необхідно зазначити, що здебільшого новотвори мають негативну конотацію, тому можна припустити, що вони використовуються для надання негативної емоційної оцінки.

Таким чином, лінвістичний аналіз неологізмів на прикладі сучасних англомовних журналів (Culture Magazine, Scientific American, Vogue, Youth Leader Magazine) об'ємом сімдесят тисяч друкованих знаків дав змогу розподілити неологізми за способами їхнього утворення та визначити найпродуктивніший. Найпродуктивнішим способом утворення неологізмів є спосіб створення нового словосполучення, на другому

місці за продуктивністю – словосполучення, далі – набуття словом нового значення, за допомогою контанамінації неологізмів та за допомогою скорочення, існує невелика кількість неологізмів за допомогою запозичень, за допомогою деривації та за допомогою зворотної деривації. Нова лексика виражає відтінки лексичного значення, пріоритети сучасного суспільства, відображає тенденції часу. Результати дослідження можуть бути корисними для лінгвістів, перекладачів-практиків, а також для тих, хто навчається та вивчає англійську мову.

Список літератури:

1. Андрусяк І.В. Англійські неологізми кінця XX століття як складова мовної картини світу : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 *«Германські мови»*. Київ, 2003. 20 с.

2. Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя : *Запорізький державний університет*, 1998. 431 с.

3. Левицький А.Е. Актуальні проблеми розвитку неології (на матеріалі сучасної англійської мови). *Вісник Житомирського еерж. ун-ту ім. І. Франка*. 2005. № 23. С. 16–21.

4. Culture Magazine [Електронний ресурс] – Режим ооступу: https://culturemagazine.com.

5. Scientific American [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://blogs.scientificamerican.com/at-scientific-american.

6. Vogue [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.vogue.co.uk.

7. Youth Leader Magazine [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.global.youth- leader.org/magazine.

Morozova M. V. PECULIARITIES OF NEOLOGISMS FUNCTIONING IN MODERN MASS MEDIA ENGLISH-LANGUAGE DISCOURSE ON THE EXAMPLE OF INTERNET PUBLICATIONS

The article is devoted to the analysis of the functioning of neologisms, which are found in large numbers in the contemporary mass media discourse (on the example of online publications). The object of the study is popular online magazines devoted to culture, science, and youth, covering a wide target audience: "Culture Magazine", 'Scientific American', 'Vogue', 'Youth Leader Magazine'.

The author has substantiated the relevance of the study, which consists in the objective need for a thorough study and description of neologisms in the English-language mass media discourse (on the example of online magazines), which is the most responsive to new linguistic phenomena and forms a rich linguistic picture. The concept of a neologism is revealed in accordance with the tilistic, psycholinguistic, lexicographic, denotative, and specific historical theories of neologisms.

The author used the method of linguistic analysis to determine the method of neologism formation and its productivity. The neologisms obtained by the method of continuous sampling were divided according to the method of formation into neologisms formed by means of: derivation, reverse derivation, word formation, acquisition of a new meaning by a word, contact, borrowing, conversion, reduction, creation of a new phrase. The productivity of each of the above methods of neologism formation was determined.

The study showed that the most numerous groups are neologisms formed by means of affixation, derivation, contraction, and telescoping, while the least numerous were neologisms formed by means of conversion, abbreviation, acronym, and borrowing.

The most productive method was the method of creating a new word combination. The results of the study can be useful both for linguists, practicing translators and students of English. The author also believes that the results of the study of neologisms on the example of English-language Internet publications will not only enrich such a section of lexicology as neology, but will also allow us to clearly see the current priorities and trends of society, because new vocabulary is a reflection of culture and values.

Key words: *neologisms, English mass media discourse, online media, borrowing, word formation, productive way of forming neologisms.*

УДК 811.111’373.21:821.111(73)-31
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/20

Патріарх В. О.
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ТОПОНІМІВ ЯК МАРКЕРІВ ЧАСОПРОСТОРУ У РОМАНІ Е. ГЕМІНҐВЕЯ «FOR WHOM THE BELL TOLLS»

У статті проаналізовано функційне навантаження топонімів у романі Ернеста Гемінґвея «For Whom the Bell Tolls» («По кому подзвін») як маркерів часопростору і семантично значущих репрезентантів ідейно-художньої концепції твору. Встановлено, що топоніми виконують локалізувальну, зображувальну, символічну та синестетичну функції, беруть участь у формуванні образності тексту, ґрунтованої на опозиції ‘життя – смерть’. Онімні одиниці не лише створюють наратив і просторово-часову організацію тексту, але й розкривають внутрішній світ персонажів, демонструють їхнє перебування у «реальному» й вигаданому (сновидіння, мрії, потік свідомості) часопросторах. Особливого значення набуває сема ‘близького простору’, яка підкреслює патріотичні почуття й сприйняття якоїсь улюбленої місцевості як ідеального (в ретроспективному або проспективному плані) простору. Розкриття за допомогою топонімів складних характерів і мотивацій персонажів уможливлює з’ясування індивідуального світовідчуття й світосприйняття письменника.

Доведено, що топоніми відтворюють багатошарові часові плани – минуле, теперішнє та майбутнє персонажів, а також ірреальний хронотоп, можливий за умови відсутності війни. Участь топонімів у конструюванні вигаданого часового плану, наявного у потоці свідомості героя-оповідача, потрактовано як специфічний прийом поетики роману Ернеста Гемінґвея.

Особливу увагу приділено синестетичній функції топонімів, які стають засобом сприйняття персонажами запахів життя (ностальгія, асоціація з мирними місцями) – смерті (екзистенційні переживання персонажів через негативні конотації місць і речей). Припущення щодо символізації власного імені в цілісному контексті твору підтверджується перетворенням топоніма Spain в індивідуально-авторський символ, що виражає ідею національної ідентичності та боротьби за свободу.

Ключові слова: *власне ім’я, топонім, хронотоп (часопростір), поетика, символізація, функція.*

Постановка проблеми. Творчість Е. Гемінґвея відзначається глибоким зображенням просторово-часових зв’язків, де топоніми стають важливими маркерами формування художнього хронотопу. У літературному творі топоніми стають не лише показниками місця «проживання», розміщення персонажів у просторі (локалізувальна функція), але й значущими номінативними одиницями, що «працюють» на створення образності (зображувальна, символічна, образотвірна роль). Роман Е. Гемінґвея «For Whom the Bell Tolls» («По кому подзвін») характеризується багатошаровим хронотопом і специфічним вживанням топонімів, що беруть безпосередню участь у створенні історичного наративу й імпліцитно виражають ідейно-художню концепцію твору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні дослідники акцентують увагу на психологізмі, антивоєнній тематиці, системі персонажів у романах Е. Гемінґвея. Об’єктом наукових спостережень неодноразово компаративний аналіз роману «По кому подзвін». На матеріалі українськомовного перекладу «По кому подзвін» Т. Є. Некряч та Р. Г. Довганчина з’ясовують особливості ідіостилю Ернеста Гемінґвея [2]. Н. В. Романенко присвятила низку робіт воєнній прозі письменника, зокрема рецепції роману «По кому подзвін» українською літературою XX–XXI століть [3]. Науковці наголошують на специфічному відчутті часу й екзистенційності хронотопу, притаманним антивоєнним романам Е. Гемінґвея: «У Е. Гемінґвея більшість художніх концептів нерозривно пов’язані з ситуативними метатропами, а саме з епохою, в яку жив і писав автор. Це був період, знаковий для всього світу, – період між двома світовими війнами, які змусили

глибоко замислитись над такими вічними концептуальними поняттями як ЖИТТЯ *vs* СМЕРТЬ, ВІРА *vs* ЗНЕВІРЕННЯ, ВІДДАНІСТЬ *vs* ЗРАДНИЦТВО» [2, с. 38]. Авторки монографії переконливо доводять лексикалізацію цих концептів в ідіостилі Е. Гемінґвея [2, с. 39]. Недостатньо дослідженою залишається проблема функціонування у романі «For Whom the Bell Tolls» власних імен (ВІ) різних розрядів (антропонімів, топонімів, бібліонімів та ін.), висвітлення якої дозволить виявити внесок і роль поетонімів у продукуванні цілісного тексту.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз поетики простору у романі Е. Гемінґвея «For Whom the Bell Tolls», здійснюваний через виявлення ролі топонімів як семантично значущих складників часопростору й імпліцитних репрезентантів ідейно-філософської концепції твору.

Виклад основного матеріалу. Світогляд Е. Гемінґвея віддзеркалює хронотоп і часопросторові зв'язки образів і речей, які набувають важливого значення в контексті поетики психологізму. На початку роману «For whom the bell tolls» семантично навантаженим стає т. зв. екстремальний простір – невідомий і невизначений, хронотоп дороги як шляху до страждальної та жертовної загибелі головного героя Роберта Джордана. За допомогою топонімів у романі конструюється часова шкала *минуле – теперішнє* (зображуване «тут і тепер») – *майбутнє* персонажів, де зумовлене сюжетом переміщення у часі супроводжується зміною локації (місця перебування) в уявно реальному або вимисленому просторі. Минуле може «втручатися» у хід зображуваних подій як вказівка на місце народження / проживання персонажа. Такі топоніми наявні у мовленні дійових осіб у контекстах самопрезентації: представлення на ім'я доповнюється інформацією про місце народження / проживання : – *Pablo said he was from* ***Avila*** [6, p. 55]; *Reference to* ***Juan Modesto*** *as a cabinet worker* ***from Andalusia****, given command of an army corps* [6, p. 126]; *Who are you?* ***Andres Lopez from Villaconejos*** [6, p. 201].

Через назву місця походження, знайомство з місцевими мешканцями, обізнаність щодо його атрибутів (загальновідомих персонажеві об'єктів) відбувається визнання *своїх* (товариш, камерад) – *чужих* (ворог, фашист): "*Where are you from?". "****From Villaconejos****", Andres said. What grows there?" "****Melons,****" Andres said. "Everybody in the world knows that." "Do you know anyone there?" "Why? Are you from there?" "No. But I've been there. I'm* ***from Aranjuez****."* [6, p. 201].

Важливість топоса доводять контексти з неназваними (безіменними) дійовими особами, локалізованими у просторі. Таким чином місце народження / проживання персонажа стає більш значущим в семантичному плані, ніж його особове ім'я: *"You are from a town," the soldier who was cooking said. "You are* ***from Lugo****. What would you know of the sea or of the land?" "Because I am not inscribed from* ***Noia*** *but from* ***Negreira, where I was born*** *<…> "Why are you not in the navy if you come from* ***Noya****?" the corporal asked. "Because I am not inscribed from* ***Noya*** *but from* ***Negreira, where I was born*** [6, p. 107–108]. Правдоподібність оповіді підкреслює твірна база топонімів, висхідних до реальних онімних одиниць, відібраних автором із хронотопу тогочасної Іспанії. Топоніми з домінантною семою 'місце походження (проживання)' працюють на створення опозиції *свій – чужий*, демонструючи конфліктне протистояння республіканської – монархічної форми правління та ідеологічну непримиренність персонажів: *"I* ***was always of the left****," Pablo said. "We had many contacts with the people of* ***Asturias*** *where they are much developed politically. I have always been for the* ***Republic****."* [6, p. 100]. Біографічні відомості про персонажів розширюють контексти з низкою топонімів, що виконують одночасно локалізувальну і зображувальну функцію, уточнюючи топографію місцевості: *And* ***from Negreira****, which is* ***up the river Tambre****, they take you for the army* [6, p. 108].

План минулого зреалізований топонімами, що відносяться до зображення подій мирного – воєнного стану, завдяки чому онімні одиниці угруповуються за часовими ознаками *віддалене* або *близьке* минуле. Функційне навантаження одиниць топосу, співвіднесених з віддаленим (довоєнним) минулим, спрямоване на визначення ідеї миру як кращої форми світобудови, стану гармонії тощо. «Втрачений рай» (існування до війни) зображений у контекстах спогадів, де топоніми, прагматоніми й урбаноніми, похідні від реальних ВІ (*Avila, Sierra, Mexico, Venezuela, Montsouris, Buffalo, Butte Chaumont, the Guaranty Trust Company, the Ile de la Cite, Foyot*), стають ціннісними орієнтирами життєвого шляху персонажів, відтворюють світ улюблених речей, подорожей, визначають ідеали, вподобання, патріотичні почуття до рідного простору. Пор. : *"In my house, when I had a house, and now I have no house, there were the tusks of boar I had shot in the lower forest. There were the hides of wolves I had shot. <…> They were worn by stepping on them but they were wolf hides. There were the horns of ibex*

*that I had killed in the high **Sierra**, and there was an eagle stuffed by an embalmer of birds of **Avila**, with his wings spread, and eyes as yellow and real as the eyes of an eagle alive. It was a very beautiful thing and all of those things gave me great pleasure to contemplate."* (спогади Ансельмо) [6, p. 23]; *"I have been on ships several times," Pilar said. "Both to go to **Mexico** and to **Venezuela**."* (спогади Пілар) [6, p. 138]; <...> *one cup of it took the place of the evening papers, of all the old evenings in cafés, of all chestnut trees that would be in bloom now in this month, of the great slow horses of the outer boulevards, of book shops, of kiosques, and of galleries, of the Parc **Montsouris**, of the Stade **Buffalo**, and of **the Butte Chaumont**, of **the Guaranty Trust Company** and **the Ile de la Cite**, of **Foyot**'s old hotel, and of being able to read and relax in the evening; of all the things he had enjoyed and forgotten and that came back to him when he tasted that <...> idea-changing liquid alchemy* (спогади Роберта) [6, p. 23]. Оригінальним прийомом образності топонімів й урбанонімів вважаємо певне суміщення планів минулого і теперішнього у спогадах персонажів, наявне в останньому процитованому контексті. Повернення у минуле героя-оповідача Роберта Джордана шляхом уявного перенесення в рідний простір, відсторонений від жахів війни, зливається із сучасністю.

Найбільш розробленим і деталізованим є план спогадів про минуле Роберта, що зумовлено багатьма чинниками: статусом у тексті, американським походженням, професією, планами на майбутнє. Розгорнутий психологічний портрет головного героя створено за допомогою топонімів, що відтворюють різні етапи життя героя (дитинство, юність), його переміщення у розширеному просторі Америка – Франція – Іспанія, маркованому іменами різних розрядів: *"When I was seven years old and going with my mother to attend a wedding in the state of **Ohio** <...>* [6, p. 65]; *He was lucky that he had lived parts of ten years life **Spain** before the war. <...> They trusted you on understanding the language completely and speaking it idiomatically and having a knowledge of the different places* [6, p. 75] та ін. Домінування топоса у контекстах, пов'язаних з образом головного героя, передбачено мотивами подорожування і письменництва. Роберт Джордан – письменник-початківець, автор однієї книги, присвяченої Іспанії, яка не мала успіху у читацької публіки: *Karkov had read the one and only book he had published. The book had not been a success. It was only two hundred pages long and he doubted if two thousand people had ever read it. He had put in it what **he had discovered about Spain in ten years of travelling in it, on foot, in third-class carriages, by bus, on horse- and mule-back and in trucks. He knew the Basque country, Navarre, Aragon, Galicia, the two Castiles and Estremadura well.** There had been such good books written by Borrow and Ford and the rest that he had been able to add very little. But Karkov said it was a good book* [6, p. 135]. Знання, помножене любов'ю до Іспанії – її мови, географії, населення, унаочнює перелік топонімів на позначення більш або менш відомих географічних об'єктів країни, який засвідчує мнемонічну роль онімів. У мовленні Роберта Джордана, який сподівається стати письменником, топоніми вписані в опоетизований простір, де минуле візуалізується й озвучується, отримує колір і смак, часовий вимір тощо: <...> *Not a merry-goround that travels fast, and with a calliope for music, and the children ride on cows with gilded horns, and there are rings to catch with sticks, and there is the blue, gas-flare-lit early dark of **the Avenue du Maine**, with fried fish sold from the next stall, and a wheel of fortune* [6, p. 123]. Поетичне «Я» висвітлюють контексти з топонімами, що зображують шлях літаків в уявленні героя-оповідача, підкреслюючи його письменницький хист: *These were our planes. They had come, crated on ships, from **the Black Sea** through the Straits of **Marmora**, through **the Dardanelles**, through **the Mediterranean** and to here, unloaded lovingly at **Alicante**, assembled ably, tested and found perfect* <...> [6, p. 229].

Нетрадиційним засобом поетики є контекстне оточення топонімів, що висвітлює суперечливі позиції персонажів відносно тієї чи тієї місцевості Іспанії. Крізь неоднакове сприйняття простору з ретроспективного погляду автор розкриває складні нашарування характерів і мотивацій, що дає можливість збагнути різноманітність світовідчуття й світосприйняття персонажів. Пор. : *"**I did not like Valencia**."* <...> *"The people had no manners and I could not understand them"* [6, p. 47]; *"And what did thee there?" "I left without even seeing the sea," Fernando said. "I did not like the people."* [6, p. 47]; ***In Valencia I had the best time of my life*** [6, p. 47] (протиставлені погляди Фернандито і Пілар); *"Do you know aught of such things?" "We have done things together," Pablo said. "Yes," the woman said. "Why not? And thou wert more man than Finito in your time. **But never did we go to Valencia**. Never did we lie in bed together and hear a band pass in Valencia." "It was impossible," Pablo told her. "We have had no opportunity to go to Valencia"*<...> *"**I did not like Valencia**"* [6, p. 48].

Різні ціннісні вподобання персонажів, актуалізовані шляхом прихильності / байдужості / зневаги до топоса, створюють багатоголосся складних емоцій персонажів, об'єднаних позицією протистояння війні. Отже, топоніми на позначення віддаленого минулого дійових осіб вибудовують ретроспективний план оповіді через мотиви подорожування та / або письменництва і виконують низку функцій, пов'язаних з розвитком сюжету (локалізація, переміщення у просторі), конструюванням і смисловим наповненням образів (зображувальна й мнемонічна функція).

Наратив, зорієнтований на зображення реальних подій Громадянської війни в Іспанії, створюється за рахунок топонімів близького минулого і зображуваного сьогодення, співвідносного з безпосереднім розвитком сюжетної дії. Топоніми й відтопонімні одиниці, що позначають лінію розгортання збройних сил, беруть участь у висвітленні хронології війни та водночас репрезентують військовий досвід персонажів, виявляють їхні почуття, надії й передбачення. Пор. : *He wished that he had seen the fighting on the plateau beyond* ***Guadalajara*** *when they beat the Italians. But he had been down in* ***Estremadura*** *then* [6, p. 21]; *There was one moment when it was really lost when the Italians had broken the line near* ***Trijueque*** *and the Twelfth Brigade would have been cut off if the* ***Torija-Brihuega*** *road had been cut* [6, p. 127]; *They had not used any of the same troops in* ***the Arganda offensive*** *against the* ***Madrid-Valencia*** *road that they used at* ***Guadalajara*** [6, p. 180] та ін. Очікування на наступ і перемогу Республіки передають контексти з топонімами, які не лише маркують місце й хід подій, пересування військ тощо, але й посилюють панорамність, підкреслюючи протиставлення сторін: *"By the Republic or by the Fascists?" "By the Republic. If it were by the Fascists all would know of it. No, this is an offensive of quite some size. Some say there are two. One here and the other over* ***the Alto del Leon*** *near* ***the Escorial*** [6, p. 46]; "*Much troop movement." Where? "****Segovia.*** *Planes you saw."* [6, p. 79] та ін.

До плану минулого відносимо топоніми, які мають статус подвійної вигадки, оскільки створюють своєрідний «текст усередині тексту». Наприклад, тимчасовим оповідачем виступає сестра вбитого кавалериста, чиї листи читає Роберт Джордан. Ім'я померлого супротивника залишається не названим, однак з листування дізнаємося про його місце проживання, родину, односельців, загиблих на війні: *They were from his sister and Robert Jordan learned that everything was all right in* ***Tafalla****, that father was well, that mother was the same as always but with certain complaints about her back, that she hoped he was well and not in too great danger and she was happy he was doing away with the Reds to liberate Spain from the domination of the Marxist hordes. Then there was a list of those boys from* ***Tafalla*** *who had been killed or badly wounded since she wrote last. She mentioned ten who were killed. That is a great many for a town the size of* ***Tafalla****, Robert Jordan thought* [6, p. 163]. Інформація про трагічні наслідки війни для ворожої сторони частково знімає опозицію *свій – чужий* через зображення страждань і смерті населення містечка.

Особливим «текстом у тексті» слід вважати історії згадуваних осіб, які перебувають поза межами роману, оскільки вони «жили й діяли» у минулому. До таких відноситься, наприклад, наскрізний образ росіянина *Кашкіна* – підривника, відправленого до загону Пабло раніше Джордана, тобто до часу розгортання фабули. Значущість образу *Кашкіна* створюється завдяки отриманню біографії: життєвий шлях «недієвої» особи позначається у координатах минулого, сконцентрованого на військовому досвіді. Оповідь про *Кашкіна* призначена висвітлити ідею невмирущості героїв війни. Запам'ятовування і реконструювання шляху персонажа відбувається також завдяки топонімам – показникам місцезнаходження й переміщення у просторі *Russian comrade* з конкретною військовою ціллю: *In the case of this Russian comrade he was very nervous from being too much time at the front. He had fought at Irun which, you know, was bad. Very bad. He had fought later in the north. And since the first groups who did this work behind the lines were formed he had worked here, in Estremadura and in Andalucia* [6, p. 136].

На реалістичний наратив працюють мікротопоніми й ергоніми, функційне навантаження яких спрямовано посилити достовірність і «розмістити» персонажів / згадуваних осіб у звуженому (конкретизованому) просторі: *At that time what Russians there were had lived at* ***the Palace Hotel*** [6, p. 129]. Топографія міста (*In* ***Navacerrada*** *it is in the old hotel where the place of command is. In* ***Guadarrama it is in a house with a garden*** [6, p. 178]) і «правдива» (офіційна) адреса об'єктів (*At Velazquez 63*) включені у контекст філософського осмислення обставин війни Джорданом, що поглиблює оповідь завдяки рефлексії та самооцінюванню оповідача: *At one time he had thought Gaylord's had been bad for him. It was the opposite of the puritanical, religious communism of* ***Velazquez 63****,* ***the Madrid palace that had been turned into the***

International Brigade headquarters *in the capital.* ***At Velazquez 63*** *it was like being a member of a religious orderand – Gaylord's was a long way away from the feeling you had at the headquarters of the Fifth Regiment before it had been broken up into the brigades of the new army* [6, p. 128].

Унікальний наратив створено за рахунок смислової сув'язі попереднього (віднесеного у минуле) місця перебування оповідача із його теперішніми відчуттями й уявленнями, тому ретроспективний аналіз подій спрямований на відтворення емоційних станів: *You are a long way from how you felt in* ***the Sierra*** *and at* ***Carabanchel*** *and at* ***Usera****, he thought. You corrupt very easily, he thought. But was it corruption or was it merely that you lost the naïveté that you started with? Would it not be the same in anything? Who else kept that first chastity of mind about their work that young doctors, young priests, and young soldiers usually started with?* [6, p. 130]. Подібне переосмислення минулого, зокрема й за допомогою топонімів, засвідчує еволюційний розвиток героя-оповідача і поглиблює ідею образу наратора як представника авторської позиції.

Так само як і минуле, майбутнє дійових осіб має дві «точки відліку»: *близьке майбутнє* (передбачувальний хід воєнних дій з позиції дійових осіб) і *віддалене майбутнє* (спрогнозоване життя персонажів після закінчення війни). Зображення близького майбутнього увиразнено завдяки: 1) потоку свідомості героя-оповідача; 2) міркуванню персонажів щодо гіпотетичної зміни локації, можливих переміщень у просторі через перебіг військових ситуацій, поданих у часових координатах теперішнього; 3) оцінюванню переміщення у просторі супротивника. Пор. : 1) *By now they're well beyond the pass with* ***Castile*** *all yellow and tawny beneath them now in the morning, the yellow crossed by white roads and spotted with the small villages and the shadows of the Heinkels moving over the land as the shadows of sharks pass over a sandy floor of the ocean* [6, p. 43]; 2) *Good places. On the coast near* ***Valencia****. In other places too. There they will treat her well and she can work with children* [6, p. 19]; 3) *But perhaps the fascists were faking for another offensive down through* ***Guadalajara*** *with them. There were supposed to be Italian troops concentrated in* ***Soria****, and at* ***Siguenza*** *again besides those operating in the North* [6, p. 179].

Оригінальним прийомом образності топонімів стає передбачення подій близького майбутнього, включене до фінального контексту «передсмертні думки героя»: *Think about them hiding up tomorrow. Think about them. God damn it, think about them. That's just as far as I can think about them, he said.* ***Think about Montana****.* ***I can't. Think about Madrid****. I can't. Think about a cool drink of water. All right. That's what it will be like. Like a cool drink of water. You're a liar. It will just be nothing. That's all it will be* [6, p. 251]. У згасаючій свідомості героя-оповідача постають образи місць, опалених війною, і міркування прямо пов'язується із конкретним простором.

Розширений, хоча й не названий, простір потрактовано як ідеальне місце проживання дійових осіб – прибічників Республіки. Симптоматично, що рідний простір майже завжди позначається ім'ям, і замовчування назви міста є нетиповим прийомом образності, використовуваним зі значенням 'будь-який простір з республіканським правлінням' або 'місце походження персонажа'. Пор. *:"****Avila****?" "Qué va,* ***Avila****." "****Pablo said he was from Avila.****" "He lies. He wanted to take a big city for his town. It was this town," and she named a town.* [6, p. 55]. У подальшому контексті назва міста так і не «втілюється», залишаючись прихованою для читача.

Визначення ідейно-філософської концепції роману відбувається завдяки плану віддаленого майбутнього, вигаданого героєм-оповідачем. Це майбутнє не пов'язано з конкретним (датованим) історичним часом, проте співвідносно із закінченням Громадянської війни. Ірреальне бажане майбутнє Роберт Джордан намагається освоїти через конкретизацію топоса – повернення у рідний (ідеальний) простір, де здійсняться його мрії стати письменником: *I* ***am going back*** *and earn my living teaching Spanish as before, and I am going to write a true book* [6, p. 90].

Крім «життя діяльного» Е. Гемінгвей вводить у текст «життя споглядальне» як своєрідне втілення мрій та сподівань героя у невизначеному часі. Трагізм оповіді, віднесеної у віддалене майбутнє, усвідомлюється із закінченням роману, де зображено «реальну» смерть Роберта Джордана. Проспективний погляд героя прямує до досконалого існування, неможливого без коханої Марії. Подумки Джордан випробує різні шляхи: перебіг майбутнього то занурюється у простір Іспанії, то наближається до рідного простору. Через мисленнєве подорожування Роберт разом з Марією переносяться до Мадриду, деталізованого топографічними ознаками, і влаштовуються у певній домівці (точковий простір): *In* ***Madrid*** *we can walk in the park and row on the lake if the water is back in it now* [6, p. 186]; *We can get an apartment in* ***Madrid*** *on that street that runs along the Parque of* ***the Buen Retiro*** [6, p. 186].

Ідеальним простором для Джордана є також узвичаєний рідний простір Америки, у якому вибір подальшого існування є доволі широким. При зображенні «різновидів» віддаленого майбутнього автор вдається до прийому подвійної нереальності. Власні імена об'єднані в мікросистему, що покликана зобразити нездійсненне (не зреалізоване через сюжетні обставини) життя персонажів: *We could go into the hotel and register* ***as Doctor and Mrs. Livingstone*** *I presume, he thought. Why not marry her? Sure, he thought. I will marry her. Then we will be* ***Mt and Mrs. Robert Jordan of Sun Valley, Idaho.*** *Or* ***Corpus Christi, Texas, or Butte, Montana*** [6, p. 91]. Вибір псевдонімів (*Doctor and Mrs. Livingstone*) і родового антропоніма *Mt and Mrs. Robert Jordan* передбачає одруження Роберта Джордана з Марією, а низка топонімів з реальним джерелом походження відтворює ідею гіпотетичного перебування персонажів у різних просторах, кожен з яких є прийнятним завдяки можливості забути війну.

Специфічним прийомом поетики є участь топонімів у конструюванні вимисленого часового плану, наявного лише у потоці свідомості героя-оповідача. Це особливий ірреальний час, наповнений характеристиками минулого, близького майбутнього і теперішнього (зображуваного) часопростору. Пор. *:* ***If there was no war I would go with Eladio to get crayfish from that stream back there by the fascist post.*** *One time we got four dozen* ***from that stream in a day. If we go to the Sierra de Gredos after this of the bridge*** *there are fine streams there for trout and for crayfish also. I hope we go to* ***Gredos****, he thought. We could make a good life in* ***Gredos*** *in the summer time and in the fall but it would be terribly cold in winter. But by winter maybe we will have won the war* [6, p. 197]. Відмінність «координат» полягає у вигаданому бутті поза межами наративного часу, що виражено дієсловами умовного способу зі значенням бажаної дії, можливої за умови відсутності війни. Таким чином актуалізується зображувально-інформативна й зображувально-експресивна функції топонімів, призначених побудувати іншу (варіантну) картину світу персонажа в умовах мирного існування у просторі.

До оригінальних прийомів образності топопоетонімів слід уналежнити такі, що дозволяють витлумачувати певний локус як втілення психічних і фізичних станів персонажів (***Valencia*** *makes you sick and* ***Barcelona*** *makes you laugh* [6, p. 134]) або демонструють трансформацію образу місця, зумовлену подіями минулого (мир) – зображуваного теперішнього (війна). Пор . перифрастичні конструкції, що унаочнюють семантичні зміни і надають топопоетонімам з ознаками *тоді – тепер* негативно-оцінних конотацій: *And* ***Barcelona****. You should see* ***Barcelona****.<…>****It is all still comic opera.*** *First it was* ***the paradise of the crackpots and the romantic revolutionists****. Now it is* ***the paradise of the fake soldier*** [6, p. 134].

Насиченість смислової структури деяких топопоетонімів роману «For whom the bell tolls» свідчить про потенційну можливість перетворення в символ. Е. О. Кравченко зауважує, що перетворення ВІ художнього тексту у символ «пов'язане, в першу чергу, з семантичною аурою, що оточує ім'я до того, як воно з'явилось в тексті (наявністю / відсутністю інтер-, інтралінгвальних сем, конотацій, алюзем), з контекстними умовами, дією найближчого – поширеного контексту поетоніма та іншими, ще не вивченими чинниками» [1, с. 299]. «Семантична аура» загальновідомого топоніма Іспанія у романі Е. Гемінґвея наповнена безліччю сем і конотем, вже «нарощених» у найширшому історико-культурному контексті, що утворює сприятливі умови для символізації. З іншого боку, інтерлінгвальний статус онімних одиниць, високий рівень відомості, широка сфера вживання тощо не підтверджують облігаторність символізації. У художньому творі ім'я повинно пройти певні стадії еволюційного розвитку (поетонімогенез), набути нових образних значень, співвідносних або не співвідносних із усталеним, закріпленим в узусі значенням власного імені.

Т. В. Чуб розмежовує традиційні (загальнокультурні) імена-символи на *інтерлінгвальні* (міжмовні) і *інтралінгвальні*, що існують у межах однієї мови або близькоспоріднених мов. Інтерлінгвальні імена-символи мають узуальний характер, інтралінгвальні бувають як загальновідомими (узуальними), так і індивідуально-авторськими (оказіональними) [5, с. 19]. Схожої думки дотримується Е. О. Кравченко, яка вважає, що в автохтонному художньому тексті ім'я-образ має можливість «зрости» до оказіонального символу, якщо у тексті відбудуться «стадії символізації» [1, с. 301–302]. На символізацію спрацьовують різні засоби і прийоми образності, до яких уналежнено, наприклад, розгортування метафоричних образів, розвиток смислової структури поетонімів, взаємодію співвідносних за значенням образів та ін. Науковиця розрізняє критерії перевтілення імені в узуальний інтралінгвальний і міжкультурний символ [1, с. 396]. Вочевидь, перевтілення імені в індивідуально-авторський символ гарантовано різними, окремими для кож-

ного літературно-художнього твору образними засобами.

Спробуємо довести «зростання» топопоетоніма *Spain* в оказіональний (обмежений контекстом твору) символ. Як зазначалося, висока репутація історико-культурного імені певною мірою впливає на символізацію. Особливий статус Іспанії підкреслюється на початку оповіді, де зароджуються й реактуалізуються (через збіг позицій кількох персонажів) семи ‘незрівнянність, винятковість’, ‘єдиність, неповторювальність, неподібність’: *“**Spain**,” the woman of Pablo said bitterly. Then turned to Robert Jordan. “**Do they have people such as this in other countries**?” “**There are no other countries like Spain**,” Robert Jordan said politely. “You are right,” Fernando said. “**There is no other country in the world like Spain**.”* [6, p. 134].

Усвідомлення Іспанії як рідного простору розвивається у контексті із співвідносною відтопонімною лексемою *Spaniard*, де наголошується на показовій відданості іспанців країні – народу – провінції – селу – родині – ремеслу: *Spaniard was only really loyal to his village in the end. First **Spain** of course, then his own **tribe**, then his **province**, then his **village**, his **family** and finally his **trade**.* [6, p. 75], що спрацьовує на ідею унікальності країни та її мешканців. Образ *Spain* поширюється й ускладнюється за рахунок всіх топопоетонімів, що вибудовують всеосяжний простір і відтворюють різні (уявно реальні та умовний) часові плани, екзотичних атрибутів, що асоціюються з Іспанією (*bullfight*, *corrida*, *matador*), іспанськомовної лексики у мовленні персонажів (*salud*, *camarada*, *guerrilleros*). Особливого значення набуває сема ‘близького простору’, яка підкреслює патріотичні почуття й сприйняття якоїсь улюбленої місцевості як ідеального (в ретроспективному або проспективному плані) простору.

Символізація передбачає не лише нарощення, але й рух смислів, які засвідчують багатогранність топопоетоніма. Суперечливі значення входять до ВІ *Spain* шляхом відтворення синестетичного мислення персонажів. Традиційно синестезію витлумачують як «особливий механізм сприйняття, за якого властивості, притаманні одній модальності, переносяться на іншу внаслідок низки асоціативних зв’язків» [4, с. 139]. Багатошаровість сприйняття розширеного простору Іспанії виникає через образно-смислову сув’язь *запах смерті – топонім*, включену до екзистенційного вектору роману. За Е. Гемінґвеєм, образ близької смерті має свій неповторний запах, який можна відчути й передати за допомогою складної композиції із різних сенсорних компонентів-образів (зір, смак, нюх, дотик та ін.). У створенні контексту «запах смерті» беруть участь і топоніми, оскільки запах виникає і концентрується у певному локусі. Саме з іменем Е. Гемінґвея в американській літературі найбільше асоціюється «принцип айсберга» (підтексту). Дослідники творчості Е. Гемінґвея характеризують його наратив як «низку “кадрів”, що зняті рапідом – в уповільненому темпі. В оповіданнях домінують “фрази-кадри”, які слідують одна за одною, чітко відтворюючи звуки, запахи, відчуття, і поступово виникає враження, що «ми самі щойно, тут-таки бачили і чули, відчували на дотик, нюх, смак» [2, с. 45–46].

Для Пілар відчуття запаху смерті пов’язано з конкретним закритим простором і визначеною річчю (*For part of it is the smell that comes when, on a ship, there is a storm and the portholes are closed up. Put your nose against the brass handle of a screwed-tight porthole on a rolling ship that is swaying under you so that you are faint and hollow in the stomach and you have a part of that smell* [6, p. 138]). Другий складник запаху, вбираючи певний час і простір, погодні умови, образ потворних старух, відчувається в мерзенному поцілунку (*After that of the ship you must go down the hill in **Madrid to the Puente de Toledo** early in the morning to the matadero and stand there on the wet paving when there is a fog from **the Manzanares** and wait for the old women who go before daylight to drink the blood of the beasts that are slaughtered. When such an old woman comes out of the matadero, holding her shawl around hei with her face gray and her eyes hollow, and the whiskers of age on her chin, and on her cheeks, set in the waxen white of her face as the sprouts grow from the seed of the bean, not bristles, but pale sprouts in the death of her face; put your arms tight around her, Inglés, and hold her to you and kiss her on the mouth and you will know the second part that odor is made of”* [6, p. 138–139]). Третьою «нотою» запаху смерті стає суміш післясмаку поцілунку й зів’ялих хризантем із стеблами, що гниють, у сміттєвому ящику (*“Kiss one, Inglés, for thy knowledge’s sake and then, with this in thy nostrils, walk back up into the city and when thou seest a refuse pail with dead flowers in it plunge thy nose deep into it and inhale so that scent mixes with those thou hast already in thy nasal passages.” “Now have I done it,” Robert Jordan said. “What flowers were they?” “Chrysanthemums”* [6, p. 139]).

Композиція запаху поглинає специфічні відчуття, пов’язані із хронотопом (пори року, проміжки часу, переміщення у позначеному іменами

просторі), відчуттям суміші запахів від предметів і дій: *"Then," Pilar went on, "it is important that the day be in autumn with rain, or at least some fog, or early winter even and now thou shouldst continue to walk through the city and down* ***the Calle de Salud*** *smelling what thou wilt smell where they are sweeping out the casas de putas and emptying the siop jars into the drains and, with this odor of love's labor lost mixed sweetly with soapy water and cigarette butts only faintly reaching thy nostrils, thou shouldst go on to* ***the Jardin Botánico*** *where at night those girls who can no longer work in the houses do their work against the iron gates of the park and the iron picketed fences and upon the sidewalks. It is there in the shadow of the trees against the iron railings that they will perform all that a man wishes; from the simplest requests at a remuneration of ten centimos up to a peseta for that great act that we are born to and there, on a dead flower bed that has not yet been plucked out and replanted, and so serves to soften the earth that is so much softer than the sidewalk, thou wilt find an abandoned gunny sack with the odor of the wet earth, the dead flowers, and the doings of that night. In this sack will be contained the essence of it all, both the dead earth and the dead stalks of the flowers and their rotted blooms and the smell that is both the death and birth of man <...> "Thou wilt wrap this sack around thy head and try to breathe and then, if thou hast not lost any of the previous odors, when thou inhalest deeply, thou wilt smell the odor of deathto-come as we know it"* [6, p. 139].

З розвитком тексту актуалізується опозиція 'життя – смерть', яка формує поліфонію голосів персонажів і протиставлення поглядів Пілар і Роберта. У потоці свідості героя-оповідача виникає протилежне «запаху смерті» синестетичне відчуття «запахів життя», створення яких знов-таки пов'язано із топонімами. Розмаїття ароматів рослин змішується із зоровими враженнями і зосереджується у певному місці (*in the streets in the fall in* ***Missoula***). Для Роберта Джордана «запах життя» сприймається водночас як запах туги за Батьківщиною – всім світом, яким він подорожував: *This is the smell I love. This and fresh-cut clover, the crushed sage as you ride after cattle, wood-smoke and the burning leaves of autumn. That must be the odor of nostalgia, the smell of the smoke from the piles of raked leaves burning in the streets in the fall in* ***Missoula.*** *Which would you rather smell? Sweet grass the Indians used in their baskets? Smoked leather? The odor of the ground in the spring after rain? The smell of the sea as you walk through the gorse on a headland in* ***Galicia****? Or the wind from the land as you come in toward* ***Cuba*** *in the dark? That was the odor of the cactus flowers, mimosa and the sea-grape shrubs* [6, p. 141]. Отже, топопоетоніми функціонують не лише як традиційні «мітки» позначення простору (інформативана, локалізувальна, зображувальна функції), але й як просторове орієнтування в запахах смерті – життя, зосереджених у певному місці (синестетична функція).

Як останню стадію символізації топопоетоніма *Spain* потрактовуємо введення до контексту «передсмертні думки Роберта Джордана» опоетизованого образу Мадриду. У згасаючій свідомості героя *Madrid* стає втіленням всеосяжного світу (*The world is a fine place and worth the fighting for and I hate very much to leave it* [6, p. 249]) і осереддям нездійсненних бажань (*I'd like to talk to Karkov.* ***That is in Madrid****. Just over the hills there, and down across the plain.* ***Down out of the gray rocks and the pines, the heather and the gorse, across the yellow high plateau you see it rising white and beautiful*** [6, p. 249]). Своєрідне прозирання у серце Іспанії – *Madrid*, наділений перед внутрішнім зором героя ознаками *white and beautiful*, оточений *gray rocks and the pines*, оживляє простір і поглиблює цінність топоніма *Spain* як індивідуально-авторського символу.

Висновки. В ході проведеного дослідження було встановлено, що топоніми у романі «For Whom the Bell Tolls» слугують засобом конструювання часопростору та формування ідейно-філософського наповнення тексту. Топоніми у локалізувальній, зображувальній, символічній, синестетичній функціях беруть участь у формуванні образності тексту, ґрунтованої на опозиції 'життя – смерть'. Припущення щодо символізації власного імені в цілісному контексті твору підтверджується перетворенням топоніма *Spain* в індивідуально-авторський символ роману.

Список літератури:

1. Кравченко Е. О. Поетика зв'язків і відношень імені – тексту – поетонімосфери : дис. … д-ра філол. наук : 10.02.15. Вінниця, 2017. 309 с.

2. Некряч Т. Є., Довганчина Р. Г. Айсберг в океані перекладу: Відтворення ідіостилю Ернеста Гемінґвея в перекладах українською та російською мовами. Київ : Видавництво Ліра 2013. 220 с.

3. Романенко Н. В. Рецепція роману "По кому подзвін" Е. Гемінгвея українською літературою XX–XXI століть (етапи, перешкоди, новітня версія). *Актуальні питання гуманітарних наук* 2019. Вип. 24(2). С. 108–114.

4. Семигенівська Т. Г., Чубенко Б. В. Синестезія та інтермедіальність у перекладацькому аспекті (на матеріалі творчості Т. Г. Шевченка). *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Філологія. Вип. 19. 2018. С. 138–145.

5. Чуб Т. В. Вплив поетонімогенезу на образні можливості пропріальної лексики: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.15. Донецьк, 2005. 21 с.

6. Hemingway E. For Whom the Bell Tolls. Retrieved from URL: https://content.ikon.mn/banners/2015/4/9/1468/Hemingwey-for-whom-the-bell-24grammata.compdf.pdf (data zvernennya: 05.01.2025). 551 p.

Patriarkh V. O. THE FUNCTIONAL LOAD OF TOPONYMS AS MARKERS OF TIME-SPACE IN ERNEST HEMINGWAY`S NOVEL "FOR WHOM THE BELL TOLLS"

The article analyses the functional load of toponyms in Ernest Hemingway`s novel "For Whom the Bell Tolls" as markers of time-space and semantically significant representatives of the ideological and artistic concept of the work. It is established that toponyms perform localising, figurative, symbolic and synesthetic functions, participate in the formation of the text`s imagery based on the opposition 'life – death'. The onymic units not only create the narrative and spatio-temporal organisation of the text, but also reveal the inner world of the characters, demonstrate their stay in the 'real' and fictional time-spaces (night dreams, dreams, stream of consciousness). The seme of 'close space' is of particular importance, emphasising patriotic feelings and the perception of a favourite place as an ideal space (in retrospective or prospective terms). The disclosure of complex characters and motivations of characters through toponyms makes it possible to clarify the writer`s individual worldview and world perception.

It is proved that toponyms reproduce multilayered time plans – the past, present and future of the characters, as well as an irreal chronotope possible in the absence of war. The participation of toponyms in the construction of the fictional time plan present in the stream of consciousness of the narrator is interpreted as a specific technique of the poetics of Ernest Hemingway`s novel.

Particular attention is paid to the synesthetic function of toponyms, which become the means for characters to perceive the smells of life (nostalgia, association with peaceful places) – death (existential experiences of characters through negative connotations of places and things). The assumption about the symbolisation of the proper name in the holistic context of the work is confirmed by the transformation of the toponym Spain into an individual authorial symbol expressing the idea of national identity and the struggle for freedom.

Key words: *proper name, toponym, chronotope (time space), poetics, symbolisation, function.*

УДК 811
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/21

Пашіс Л. О.
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Усик Л. М.
Черкаський державний технологічний університет

Сидор А. Р.
Національний університет «Львівська політехніка»

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ТА ЦИФРОВИХ КОМУНІКАЦІЙ НА ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Дослідження закономірностей розвитку лексики сучасної англійської мови набуває особливої ваги у нинішніх умовах суспільного розвитку. Актуальною тенденцією сучасності позиціонується активне поповнення лексичного запасу англійської мови інноваціями, що спричинено інтеграцією нових дефініцій. Метою статті є аналіз лексичних інновацій в англійській мові під впливом цифрових комунікаційних інструментів та соціальних мереж. У дослідженні розглянуто передумови виникнення нових та апгрейду традиційних лексичних одиниць англійської мови у сучасних галузях інформаційно-комунікаційного поля. Із позиції науково-лінгвістичного аналізу вивчено специфіку впливу соціальних мереж на розвиток лексики англійської мови. Об'єктом дослідження є сучасна англійська лексика в умовах цифрової комунікації в межах соціальних платформ (TikTok, Facebook, Twitter, Instagram). Матеріалом дослідження слугують лексичні одиниці сучасної англійської мови, які сформувались та поширились у соціальних мережах. Умовно диференційовано зазначені лексичні зміни на декілька груп – скорочення та акроніми, неологізми, хештеги, фразеологічні одиниці та меми. У дослідженні приведено ряд прикладів унікальних способів формації лексичних інновацій. Обґрунтовано, що стрімка трансформація автоматизації суспільного життя та цифровізації комунікаційного середовища призводить до оновлення традиційної і формування новітньої лексичної термінології. З'ясовано, що сучасна англійська мова вбачається найбільш використовуваною в сфері комунікації, а її лексичний запас активно збагачується в процесі крос-культурного спілкування у міжнародному форматі. Досліджено філософську основу комунікаційних технологій в контексті підвищення рівня залученості до процесу спілкування, емпатії та інтерактивності. Обґрунтовано, що разом із новими можливостями, розвиток цифрового простору супроводжується низкою викликів, зокрема – підвищенням рівня поляризації суспільства, поширенням дезінформації, маніпуляцією громадською думкою, що знаходить відображення у лексиці. Доведено, що процес формування лексичних інновацій під впливом соціальних мереж та цифрових комунікацій сприяє інтенсивному розвитку мовленнєво-комунікаційної лексичної наповненості сучасної англійської мови.

Ключові слова: *комунікаційний процес, лексичні інновації, цифровізація, соціальні мережі, фразеологічні одиниці, меми, неологізми, скорочення.*

Постановка проблеми. Феномен цифрових комунікацій та соціальних мереж набуває стрімкого поступу, що відзначається на розширенні лексичного різноманіття англійської як ключової мови міжнародного спілкування. Соціальні платформи, зокрема популярні наразі Instagram, TikTok, Twitter та Facebook трансформують традиційне комунікаційне середовище, формуючи та поширюючи різноманітні скорочення, неологізми, сленгові вирази, меми, хештеги. Як результат, лексика англійської мови не лише адаптується до динамічних комунікаційних умов сучасності, але й активно розширюється шляхом інтеграції значного обсягу нових слів та виразів.

Процес формування цифрової лексики є відображенням нових понять, специфіки комунікаційної культури на тлі стрімкого інтерактивного апгрейду та пріоритетності візуалізації. Актуальність тематики дослідження зумовлена необхідністю розширеного аналізу процесу імплемен-

тації лексичних інновацій у сучасну англійську мову під впливом соціальних мереж та цифрового інформаційного інструментарію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувана проблематика знаходить відображення у сучасних публікаціях та наукових напрацюваннях багатьох учених. Так, О. Стойка, І. Попович, В. Пітьовка [1] та О. Зубенко [2] аналізують варіативність інноваційного комунікаційного лексичного інструментарію в англомовному середовищі. H. Yuzkiv та ін. [3] досліджують методологію формування лексичних інновацій у соціальних мережах та поширення їх у англомовному середовищі. На продовження, Z. Sun та ін. [4] вивчають потенціал штучного інтелекту в контексті формування нових лексичних дефініцій.

Актуальністю відрізняються публікації A. Morales [5], J. Rueger та ін. [6], котрі спеціалізуються на поглибленому дослідженні англійської мови в умовах стрімкого розвитку мережі Інтернет та мобільних технологій. Учені розглядають динаміку способів використання мови, у тому числі, емодзі, скорочення, хештеги. M. Cabré Castellví [7] досліджує, яким чином соціальні мережі та інтернет-комунікація впливають на лексику та стиль сучасної англійської мови.

З-поміж вітчизняних науковців варто виокремити Д. Зауташвілі [8], М. Кізіль [9], Г. Кузнєцової [10]. Авторами Ю. Попович, В. Бялик [11], Д. Сизонов [12] розглядаються питання перекладу та адаптації нової цифрової лексики, виникнення неологізмів під впливом соціальних мереж, креативні аспекти словотворення в онлайн-комунікації. Водночас, аналіз сучасної динаміки мовних норм і стандартів під впливом цифрових комунікацій залишається актуальним на тлі важливості відслідковування змін у культурних та соціальних практиках, що знаходять вираження через мовний інструментарій.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз лексичних інновацій в англійській мові, які виникли під впливом цифрових комунікаційних інструментів та соціальних мереж.

Виклад основного матеріалу. Актуальна концепція розвитку лексики англійської мови включає формування спеціалізованих словників для фіксації лексичних інновацій. Зокрема, прикладом таких формацій виступає Oxford English Dictionary – Оксфордський словник англійської мови, у межах якого проходить систематична актуалізація нових слів, конкретизація їх дефініції та етимології [5]. Вагомими, виступають, також, словники Urban Dictionary, Cambridge English Dictionary, Merriam-Webster, котрі репрезентують оновлені лексичні тенденції, а у словнику Urban Dictionary користувачам надається можливість самостійного долучення та пояснення нових сленгових виразів [7].

Англійська мова, що виступає сьогодні у ролі глобальної мови міжнародної комунікації, підпадає під суттєвий вплив інноваційних медіа, що зумовлює появу лексичних інновацій. Зазвичай, нові вирази та слова формуються та поширюються на популярних соціальних платформах та репрезентують актуальні тенденції культурного розвитку в контексті стрімкої цифрової комунікації. Це пояснюється фактом значного впливу соціальних мереж на характер комунікації, широким охопленням аудиторії та миттєвим поширенням нових лексичних формацій в певних колах спілкування.

Швидкість та зручність численних соціальних контактів у мережі безпосередньо корелюють з динамікою англійської мови. Водночас, нівелювання географічних відстаней розширює, при цьому, вплив крос-культурної комунікації [9]. Аналітика процесів спілкування у онлайн-спільнотах дозволяє одержати точну та детальну інформацію про різноманітність сучасної популяції, а дослідження платформ Instagram, TikTok, Twitter та Facebook дає змогу диференціювати лексичні зміни.

Серед зазначених лексичних інновацій можна виокремити декілька основних груп, виходячи із пріоритетних комунікативних функцій в середовищі цифрових комунікацій [13]. З-поміж них детальнішого розгляду потребують такі:

Неологізми – нові лексичні формації, що сформовані як наслідок акту номінації, здебільшого, для характеристики дефініції відомих понять у новому контексті. До них відносяться повністю нові за змістом та формою слова, що позиціонуються результатом запозичень чи додання кореневих елементів.

Неологізми вбачаються максимально помітною лексичною зміною внаслідок розвитку цифрових комунікацій та соціальних мереж. Зокрема, такі дефініції, як *influencer* (особа, що чинить суттєвий вплив на аудиторію користувачів за посередництвом соцмережі), *meme* (міні-зображення для передачі ідеї у гумористичних цілях), *selfie* (фото самого себе), *unfriend* (видалення зі списку друзів), *ghosting* (відкрите ігнорування певної особи без пояснення причин) наразі успішно інтегрувались до англомовного середовища, позначаючи виникнення абсолютно нових явищ [11].

Власне, за призначенням серед неологізмів можна виділити чотири основні групи:

– неологізми-номінації певних понять і явищ, котрі раніше існували, проте не були детерміновані в дефініційному полі з певних причин, наприклад, *wild cycling*;

– неологізми-номінації абсолютно нових для соціокультурного досвіду явищ і понять, наприклад, *cyberterrorism*;

– неологізми-синоніми, тотожні за стилістичним забарвленням і значенням уже присутнім у традиційному лексиконі англійської мови дефініціям,наприклад, *yucky – disgusting*;

– неологізми-номінації прогнозованих, фантазійних явищ, що не існують в реальному житті, проте ймовірні у перспективі, наприклад, *cultured meat*.

За специфікою взаємодії плану змісту та плану вираження неологізми диференціюємо на:

– трансномінації, у межах яких новизна змісту синергізується з новизною форми, наприклад, *troll*;

– лексичні інновації, які асимілюють новизну форми з усталеним раніше значенням, якому відповідала інша форма, наприклад, *rainbowlicous*;

– переосмислення (семантичні інновації), де нове значення детермінується вже існуючою формою, наприклад, *on point* [14].

Іншою категорією лексичних інновацій під впливом соціальних мереж є ***скорочення та акроніми***. Скорочення вбачаються значущим елементом комунікаційного процесу на тлі підвищення темпу останнього. Поширені в соціокультурному середовищі скорочення є зручними у використанні, економлять часовий ресурс, забезпечують швидкість інформаційного обміну, характеризуються крос-культурною універсальністю. Наприклад: *XOXO – Hugs and kisses*, *LOL – laugh out loud*, *NP – No problem, IDK – I don't know*, *GTG – Got to go*, *BAE – Before anyone else*, *ICYMI – In case you missed it*.

Фразеологічні одиниці та меми. Меми – важлива компонента цифрової культури, що трансформує лексику англійської мови та завдяки соцмережам стрімко набуває популярності, перетворюючись на характерні символи певних соціальних явищ чи емоцій, наприклад, *Feels good man, Catch me outside, Ok boomer*. Загалом, мем асимілює функціонал розважально-інформаційного характеру, поширюючи прецедентну інформацію в форматі текстово-графічного вираження. Меми виступають рушійною силою для поширення медійних фразеологізмів, і цей процес має зворотний ефект –фразеологія у просторі цифрової комунікації виступає джерелом нових мемів [12].

Хештеги наділені унікальним функціоналом у соціальних мережах. Лексичні одиниці, що виникають на основі слів чи фраз, що починаються і з хештега, не тільки слугують маркерами певних тем, але й асимілюють користувачів за певними інтересами, створюючи нові комунікативні спільноти та інтегруючи інноваційні посили у суспільну свідомість (наприклад, *#Foodie, #FOMO*, *#ThrowbackThursday)*. З-поміж англомовних хештегів найпопулярнішими є лаконічні, складені з одного-двох слів, абревіатур або ж числових скорочень: *#me, #instadaily, #selfie, #followme, #fun, #summe,r #photooftheday, #instalike, #swag, #smile, #follow4follow, #love, #tflers, #like4like, #instagood, #amazing, #friends, #happy* тощо [13].

Динаміка лексики сучасної англійської мови відображає стрімкий розвиток цифрових комунікаційних технологій та соціокультурну трансформацію. Така динаміка виконує ряд функцій, зокрема:

– адаптивну – передбачає поетапну інтеграцію до нових явищ, технологій та реалій, наприклад, неологізми *emoji, podcast, streaming, cloud computing*, що виражають інноваційні шляхи та засоби комунікаційної взаємодії в цифровому просторі;

– комунікаційну – забезпечення швидкої, лаконічної та ефективної комунікації шляхом спрощення способу вираження думок, мінімізації використовуваних слів, оптимізації процесів інформаційного обміну: наприклад, абревіатури *FF – Follow Friday*, *RT – Retweet*, *BRB – be right back*, що є особливо зручним для реагування та вираження емоцій у постах в соцмережах чи мобільних меседжах;

– соціокультурну – лексичні інновації відображають тенденції культурного та соціального поступу в цифровому середовищі, репрезентуючи ключові суспільні настрої, інтерпретуючи поведінкові патерни, стаючи своєрідними символами для окремих соціальних груп: наприклад, *vibe, FOMO – fear of missing out, YOLO – you only live once* тощо;

– глобалізаційну – лексичні інновації виступають засобом міжкультурної адаптації у контексті загальноприйнятих комунікаційних стандартів, що дає змогу нівелювати культурні бар'єри, асимілюючи різні категорії користувачів у цифровому просторі: наприклад, *viral, app, stream, cloud* тощо;

– креативну: лексичні інновації, що виникають в межах соціальних платформ, дають змогу експериментувати з мовним інструментарієм, винаходу нових форм мовлення через обмеженість числа

символів та необхідність вираження складних ідей у мінімальні часові терміни, наприклад: *I had to write a tweetstorm to explain my thoughts on this issue, Tweetstorm* тощо;

– трансформаційну – лексичні інновації чинять суттєвий вплив на традиційну мовну формацію, інтегруючи нові вирази та слова у повсякденне використання, наприклад, інтернет-терміни *App (Application), vlog (videoblog)*, що наразі активно застосовуються навіть у процесі офіційної комунікації.

Необхідно зауважити, що лексичні інновації, які формуються та поширюються за посередництвом соціальних мереж, характеризуються певними особливостями функціонування. Так як вони доволі часто репрезентують специфічні соціокультурні аспекти, то ймовірною є швидка втрата їх дефініції чи актуальності, наприклад, *planking*. Водночас, окремі слова продовжують використовуватись у лексиконі навіть за умов трансформації їх первинного значення (наприклад, *viral*). Зазначене свідчить про спроможність лексичних інновацій цифрових комунікацій та соціальних мереж динамічно адаптуватися до нових контекстів, що надає їм значущості в процесі розвитку сучасної англійської мови.

Таким чином, англомовне середовище на сьогодні характеризується високою адаптаційною здатністю до динамічних умов суспільного розвитку та інтеграції нових цифрових технологій. Лексичні інновації виступають рушійною силою розвитку словникового запасу сучасної англійської мови, детермінуючи нові явища та процеси, здійснюючи їх трансфер у повсякденну комунікацію в онлайн- та офлайн-форматах. Так як цифрове середовище спілкування продовжує інтенсивно розвиватись, потенціал подальшої адаптації сучасної англійської мови до нових соціокультурних концепцій характеризується очевидною перспективністю.

Висновки. Лексична компонентність англійської мови характеризується постійною динамікою, що зумовлено інтеграцією нових комунікативних та когнітивних потреб суспільства. Сучасний розвиток інформаційно-комунікаційних рішень сприяє виникненню нових дефініцій та понять на тлі стрімкого інтерактивного апгрейду та пріоритетності візуалізації. Водночас, соціальні платформи, зокрема поширені Instagram, TikTok, Twitter та Facebook здійснюють трансфер різноманітних неологізмів, скорочень, мемів, хештегів, сленгових виразів до традиційного комунікаційного середовища.

Лексикографічна концепція аналітики розвитку англійської мови передбачає застосування спеціалізованих цифрових словників, де систематизуються нові вирази та слова, що утворюються під впливом цифрового прогресу, соціальних змін та глобалізації. Соціальні мережі суттєво впливають на апгрейд сучасного лексикону англійської мови, розширюючи його новими фразами, абревіатурами, скороченнями та стилістичними особливостями. Зазначене комплементує інноваційним вимогам комунікації, де пріоритетами виступають візуалізація та швидкість передачі інформації.

Соціальні платформи, які слугують джерелом формування та поширення мемів, неологізмів та інших лексем, надають мові рис універсальності, адаптивності та мультифункціональності. Лексичні інновації віддзеркалюють особливості соціокультурних трансформацій та технологічного розвитку на тлі глобальної цифровізації та апгрейду комунікаційного простору. При цьому, різні категорії інновацій володіють власним функціоналом: неологізми слугують засобами конструювання ідентичності окремих соціальних груп, хештеги забезпечують безперешкодну комунікаційну взаємодію користувачів у міжкультурному контексті, меми володіють функціоналом розважально-інформаційного характеру, поширюючи прецедентну інформацію в форматі текстово-графічного вираження.

Незважаючи на те, що розвиток цифрового простору супроводжується низкою викликів, зокрема – підвищенням рівня поляризації суспільства, маніпуляцією громадською думкою, поширенням дезінформації, формування лексичних інновацій під впливом соціальних мереж та цифрових комунікацій сприяє інтенсивному розвитку мовленнєво-комунікаційної лексичної наповненості сучасної англійської мови, змінює комунікаційні практики та стає невід'ємною складовою мовної еволюції.

Список літератури:

1. Стойка О. Я., Попович І. Є., Пітьовка В. В. Мовні зміни в англійській мові під впливом соціальних мереж та інтернет-комунікації. *Вісник науки та освіти. Серія «Філологія»*. 2024. № 11(29). С. 636–646. https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/69259 (дата звернення: 20.02.2025)

2. Зубенко О. Вплив соціальних мереж на сучасний лексикон англійської мови. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2024. №4. С. 38–44. https://doi.org/10.52726/as.humanities/2024.4.6 (дата звернення: 20.02.2025)

3. Yuzkiv H. I., Ivanenko I. M., Marchenko N. V., Kosharna N.V., Medvid N. S. Innovative Methods in Language Disciplines During Profile Training Implementation. *International Journal of Higher Education*. 2020. Vol. 9(7). Pp. 230–242. URL: https://doi.org/10.5430/ijhe.v9n7p230 (дата звернення: 19.02.2025)

4. Sun Z., Anbarasan M., Praveen Kumar D. J. C. I. Design of online intelligent English teaching platform based on artificial intelligence techniques. *Computational Intelligence*. 2021. №37(3). Pp. 1166–1180. https://doi.org/10.1111/coin.12351 (дата звернення: 16.02.2025)

5. Morales A. H. The impact of the Internet and the digital age on English vocabulary. 2023. 20 p. URL: https://dspace.uib.es/xmlui/bitstream/ handle/11201/164831/Herrero_Morales_Alba.pdf?sequence=1&isAllowed=y. (дата звернення: 19.02.2025)

6. Rueger J., Dolfsma W., Aalbers R. Mining and analysing online social networks: Studying the dynamics of digital peer support. *MethodsX*. 2023. № 10. Pp. 1–15. https://doi.org/10.1016/j.mex.2023.102005 (дата звернення: 19.02.2025)

7. Cabré Castellví M. Theories of terminology: Their description, prescription and explanation. *Terminology*. 2003. №9. Pp. 163–199. URL: 10.1075/term.9.2.03cab

8. Зауташвілі Д. Тенденції запозичення та адаптації комп'ютерної термінології (на матеріалі англійської, російської та грузинської мов): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Тбілісі, 2009. 166 с.

9. Кізіль М. А. Структурно-семантичні та соціофункціональні параметри мета-терміносистеми англійської мови сфери комп'ютерних технологій: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2016. 241 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/02_2016/Kizil_dis.pdf (дата звернення: 19.02.2025)

10. Кузнєцова Г. П. Аналіз появи нових ІТ термінів англійської мови у різних галузях діяльності в процесі розвитку інформаційних технологій. *Записки з романо-германської філології*. 2023. №2 (51). С. 128–138. https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.2(51).296826 (дата звернення: 19.02.2025)

11. Попович Ю. В., Бялик В. Д. Поняття термінології та терміносистеми в сучасній лінгвістиці. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філо-логія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31 (70). № 2(2). С. 206–210. DOI https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-2/36 (дата звернення: 21.02.2025)

12. Сизонов Д. Ю. Фразеологізація інтернет-мемів. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2023. № XLVII. С. 69–81. https://doi.org/10.17721/APULTP.2023.47.69-81 (дата звернення: 21.02.2025)

13. Сунько Н. О., Бабюк М. В. Переклад скорочень як засобів мовної економії в медійному дискурсі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. № 34 (73). С. 181–186. https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/3_2023/33.pdf

14. Хижун Я., Дишлева С. Неологізми сучасної англійської мови: мовознавчий статус та параметри класифікаці. Сучасні дослідження з іноземної філології. 2023. № 1(23). С. 150–160. https://doi.org/10.32782/2617-3921.2023.23.150-160 (дата звернення: 21.02.2025)

Pashis L. O., Usyk L. M., Sydor A. R. SOME ASPECTS OF THE INFLUENCE OF SOCIAL NETWORKS AND DIGITAL COMMUNICATION ON LEXICAL INNOVATIONS IN MODERN ENGLISH

The study of the patterns of modern English vocabulary development is particular importance in the current conditions of social development. The actual trend of our time is positioned by the active replenishment of the lexical stock of the English language with innovations, which is caused by the integration of new definitions. The article is aimed at analyzing lexical innovations in English under the influence of digital communication tools and social networks. The study discusses the preconditions for the emergence of new and upgrades of traditional lexical units of English in modern fields of information and communication field. From the standpoint of scientific and linguistic analysis, the specifics of the influence of social networks on the development of English vocabulary have been studied. The object of study is modern English vocabulary in digital communication within social platforms (TikTok, Facebook Twitter, Instagram). The material of the study is the lexical units of modern English, which have been formed and spread in social networks. These lexical changes are classified into several groups – abbreviations and acronyms, neologisms, hashtags, phraseological units and memes. The study provides a number of examples of unique ways of formation of lexical innovations. It is substantiated that the rapid transformation of public life automation and the digitalization of the communication environment leads to the renewal of traditional and the formation of new lexical terminology. It is stated that modern English is seen in the most widely used language in the field of communication, and its lexical stock is actively enriched in the process of cross-cultural communication in

international format. The philosophical basis of communication technologies in the context of raising the level of involvement in the process of communication, empathy and interactivity is highlighted It is substantiated that along with new opportunities, the development of digital field is accompanied by a number of challenges, in particular – an increase in the level of polarization of society, the spread of misinformation, manipulation of public opinion, which is reflected in vocabulary. It is proved that the process of formation of lexical innovations under the influence of social networks and digital communications contributes to the intensive development of the speech and communication lexical fullness of modern English.

Key words: *communication process, lexical innovations, digitalization, social networks, phraseological units, memes, neologisms, abbreviations.*

UDC 811.112.2:81'276.3
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/22

Pozdniakov O. V.
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

SEMANTIC AND STRUCTURAL FEATURES OF YOUNG PEOPLE'S LANGUAGE SUBCODE AS A PART OF MODERN GERMAN

The article deals with study of young people's language subcode as a specific vocabulary subsystem, as well as its interrelation with the vocabulary subsystems of standard and colloquial German. Young people's verbal behaviour reflects a complex, multifaceted range of young speakers' feelings, the processes of their psychological and spiritual development, along with shaping individual worldview and formation of the personality. At the first stage of the research, we have provided a comprehensive description of lexical and semantic features of young people's language subcode in comparison with standard German, based on the analysis of scientific papers and lexicographic sources. The peculiarities of the vocabulary subsystem under study include using buzzwords and agloamericanisms, a large number of language units with pejorative connotation, productivity of zoosemy and forming word families, tendency to language economy and hyperbolization. It has been found out that these characteristics are determined by psychological and social factors, namely radical perception of the environment, need for self-identification among other members of the German-speaking community, showing the group affiliation through creativity, propensity to exaggeration and verbal experiments. The subsystematic of young people's language subcode and specific communicative situations of its usage determine the availability of pejorative connotation in the meaning structure. At the second stage of the research, we have studied the lexical units with the indication "youth" in the structure of dictionary entries of lexicographic sources of standard and colloquial German in terms of the ways of their formation. Compounding, suffixation, and abbreviation have been identified as the most productive word-building models. Metaphorization is a convenient type of semantic changes to satisfy young people's needs to subjectively assess the reference objects within and beyond the socio-age group. The quantitative dominance of anglo-americanisms in the process of borrowing from other languages is determined by the growing impact of American subcultures and global social networks.

Key words: *vocabulary subsystem, German-speaking community, verbal behaviour, pejorative connotation, language economy, word-building models, anglo-americanisms.*

Statement of the problem. Modern German language is a heterogeneous system both at standard and colloquial level. Its vocabulary includes elements of various territorial dialects, sociolects, professional languages, jargons etc. These language subcodes represent communication patterns of members of the German-speaking community belonging to certain regions, as well as professional, social, age, subcultural, ethnic groups. All of them more or less significantly contribute to the formation of written and spoken standard German, determining and shaping its further development trends.

Young people's language subcode is one of the above-mentioned vocabulary subsystems. Given the psychological characteristics of the representatives of this socio-age group, the vocabulary under study is predominantly used to express the need for novelty and creativity along with the attempt to protest against existing rules and norms. Hence, young people's words and phrases have relatively high pragmatic potential.

It should also be noted that the dynamics of development processes in the vocabulary system of modern German is affected by social factors, primarily by the today's impact of mass media and social networks as important tools for spreading and popularizing new trends. In this case, young people's vocabulary has become a convenient and efficient way to express group affiliation through specific verbal behaviour. Moreover, due to their active use in different kinds of media, certain words become an integral part of the everyday communication of the members of other social and age groups. Thus, the growing role of the language subcode under study in the process of supra-regional German-language communication determines the relevance of the research.

On the other hand, youth vocabulary is often featured by the extreme originality of morphological structure and emotional coloring of the meanin. That makes it difficult for these words to gain the full status

of lexical units of standard German. In dictionaries, there is usually indication of their etymology and/or sphere of usage. That is why, one of the article's goals is to clarify the specifics of the ways in which this vocabulary is formed.

As the language subcode under study is a component of the comprehensive system of modern German, its distinguishing characteristics are most clearly seen at morphological and semantic levels. At the same time, despite the heterogeneity of the given vocabulary in terms of regional, social, cultural, gender, ethnic differences between its creators and active users, it is possible to single out common features of young people's verbal behaviour.

The analysis of recent publications has proved that the study of various aspects of youth communication is a relevant field of research in modern German studies. This is clearly seen on the example of scientific papers by foreign researchers, such as J.K. Androutsopoulos [6], M. Chun [8], H. Ehmann [10], H. Henne [12], P. Schlobinski and H.-Ch. Heinz [21], Ch. Wehrli [22]. The subject of the given works covers a number of specific issues, including structural and semantic description of this language subcode, classification of popular lexico-semantic fields and thematic groups, peculiar features of the ways of forming young people's vocabulary, its subsystematic status as a component of standard German, functioning in different types of discourses, compiling specific dictionaries, key extralingual factors determining verbal behaviour of representatives of the socio-age group under study.

In recent decades, the publications of Ukrainian researchers have focused on the study of both morphological and semantic characteristics of German youth vocabulary and its application as an efficient communication tool within and beyond the certain subcultural environment. The above-mentioned aspects have been highlighted in the works by L.A. Levytska and I.S. Mykytka [1], H.R. Sokol [3], S.M. Soldatova and A.V. Kozonak [4], M.R. Tkachivska [5].

For its part, the scientific novelty of our research lies in the study of correlation between young people's verbal behaviour and its extralingual determinants, as well as establishing peculiarities of the vocabulary under research compared to lexical units of standard and colloquial German.

Task statement. The study consists of two stages, each of which has its certain objectives. At the first stage of the research, our goal is to provide a comprehensive description of lexical and semantic features of young people's language subcode in comparison with standard German, based on the analysis of scientific papers and lexicographic sources. At the second stage of the research, we aim to study the lexical units with the indication "youth" in the structure of dictionary entries of lexicographic sources of standard and colloquial German. Here, the subject of the research is the quantitative aspect of word-building processes, as well as peculiarities of semantic derivation and borrowing in the above-mentioned vocabulary.

Methodology. To achieve the objective of the study, we have applied the following research methods. The use of the descriptive method allowed us to highlight key features of young people's language subcode, which are typical for communication of representatives of the given socio-age group. The application of the methods of analysis and synthesis has contributed to the study of correlation between young people's verbal behaviour and its extralingual determinants. The comparative method has been applied for establishing peculiarities of words under research compared to lexical units of standard and colloquial German. To find out most frequent and productive types of forming the vocabulary with the indication "youth" recorded in the dictionary entries of lexicographic sources of standard and colloquial German we have used the quantitative methods.

The material of the research is represented by the works of Ukrainian and foreign Germanists, the dictionaries of standard German and colloquial German [9; 14; 16], as well as specialized dictionaries of German youth vocabulary [15; 19; 20] compiled in recent decades. Taking into account the dynamics of the development of the language subcode under study, determined by the rapid change of generations of its active users, this creates prerequisites for a more precise description of morphological and semantic particularities.

Outline of the main material of the study. To identify the semantic and structural specificity of German youth vocabulary, we have analyzed the classifications of distinctive features of the given linguistic phenomenon compiled by Germanists [6, p. 36; 8, pp. 12–43; 10, pp. 9–10; 12, p. 208; 22, pp. 14–18]. In the process of the research, we have taken into consideration the subsystematic status of young people's language subcode as a part of modern German, as well as its interrelation with other language subsystems. The results of the research allow us to highlight the following characteristics of the vocabulary under study.

One of these features is the use of so-called buzzwords (German: "Modewörter"), which have become peculiar markers of communication within

young people's groups (*Kiste – Motorrad; fetzen – streiten*). As a rule, these words are short-lived, being preferred for a short period of time and disappearing from the field of active use after a couple of months.

The next feature of German youth vocabulary is a large number of language units with pejorative connotation (*verpissen – weggehen; entkorken – jemanden entjungfern*). In German studies, this is sometimes the reason for regarding the linguistic phenomenon under research in terms of its negative impact on the development of modern German [8, p. 17]. In this context, the use of words to denote sexual contacts is particularly popular. Different types of metaphorization have been identified as the main way of forming this vocabulary. Young people create them on the basis of the root morphemes of standard German vocabulary that acquire new meanings [17, p. 71] (*hinsetzen – eine Frau schwängern; parken – mit jemandem Sex haben*).

However, there are differences in frequency of using such words in young people's communication, while they are even condemned and rejected by certain social and subcultural groups. The analysis of research papers dealing with the given issue has shown that the number of female speakers using words with pejorative connotations is smaller than the number of male speakers, although there are exceptions here regarding representatives of certain youth subcultural groups [11, p. 22]. In this regard, we can see the increase in spreading of rude words not only at the level of the socio-age group under research, but also at the level of supra-regional and supra-group communication of the German-speaking community. For the studied vocabulary, this is determined by the need for self-identification by means of verbal behaviour (*Gummizelle – Turnhalle*).

The psychological characteristics of representatives of the socio-age group "youth" are also revealed through the productivity of zoosemy, which is determined as the metaphorical use of animal names or animal-related terms to denote human qualities. The semantics of these lexical units has a predominantly ironic connotation (*Katze – zärtlichkeitsbedürftiges, leidenschaftliches Mädchen; Dinos – Eltern*).

In this regard, it should be mentioned that the ironic component of semantics and pragmatic impact on the communicative partner play a significant role in the process of formation and popularization of youth vocabulary. As a rule, this goal is achieved by means of using substandard lexical units or metaphorizing the words of standard German. The latter ones are regarded as a favorite kind of young people's language experiments (*Giftzettel – Zeugnis; Flammentwerfer – Feuerzeug*).

One of the main verbal functions of the linguistic phenomenon under study is to express originality and self-identification, which is usually achieved through the productivity of forming word families [17, p. 69]. Some researchers see this word-building process as a tendency to simplify youth vocabulary [8, p. 21] (*Frust – frusten – gefrustet – frustig; Nerv – nerven – genervt – nervig*).

The analysis of lexicographic sources has shown that there is a tendency to language economy in young people's communication. This is clearly seen on the example of the replacement of word combinations with single words. The above-mentioned tendency, leading to the focusing of meaning within one word, belongs to key characteristics of German youth vocabulary (*Takkolord – männliche Person mit billigen Klamotten; Türstehgrill – gastbetriebener Heizstrahler*).

The next specific feature of young people's verbal behaviour is the extremely expressed predisposition to hyperbolization (*ffenscharf – besonders gut; stinkkalt – sehr kalt*). The unusualness of these words is sometimes emphasized through their spelling (*AB-solut – mehr gewollt als geglückt; AF-FENgeil – besonders gut, schön, interessant*). The main reason for the productivity of hyperbolization in the vocabulary under research is the need for more emotionally colored communication [17, p. 71]. However, the unmotivatedly frequent use of such language units can be regarded as the negative side of this process (*tierische Angst – große Angst; wahnsinniges Feeling – starkes Gefühl*).

The modern German youth vocabulary includes a lot of loanwords. Most of them are anglicisms and anglo-americanisms. We have recorded their quantitative dominance in the lexico-semantic field "Leisure activities" (*Styler – supercooler Typ*). The given language units are also used to denote smoking, drinking alcohol, using drugs, performing the function of hiding the true meaning of the message from those who do not belong to a certain subcultural group within the German-speaking youth communication community [17, pp. 69–71] (*dealen – Drogen verkaufen*). Along with these verbal behaviour patterns, we have singled out a number of proper names to denote generic names. These words are primarily used in the communication processes within certain subcultural groups (*olle Levis – Person, die ständig Levis-Hosen trägt; dicker Ed – dicke Person namens Eduard*).

At the second stage of the research, we have analyzed about 600 lexical units of four parts of speech (nouns, verbs, adjectives, adverbs) taken from the dictionaries "Duden – Deutsches Universalwörterbuch. Das große Bedeutungswörterbuch", "Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache: Deutsch-Deutsch", as well as "Wörterbuch der deutschen Umgangssprache" by H. Küpper. The sampling criterion was the the indication of etymology and/or sphere of usage as "youth" in the structure of the dictionary entries of the above-mentioned lexicographic sources.

The analysis of research papers dedicated to the issue of interrelation between young people's language subcode and the subsystems of standard and colloquial German has shown that it has already been studied in several scientific works, in particular, by E. Neuland [18, pp. 78–98] and J.K. Androutsopoulos [7, pp. 171–206]. Since these researchers applied the similar sampling criterion, it creates the prerequisites for the comparison of their research findings. E. Neuland analyzed three dictionaries compiled at the end of the 20th century, namely "Wahrig. Deutsches Wörterbuch" (1986–1991), "Duden. Deutsches Universalwörterbuch" (1989) and "Paul. Deutsches Wörterbuch" (1992). As a result, the researcher recorded 18 lexemes and one phraseological unit with the indication "youth vocabulary". The sampling made by J.K. Androutsopoulos was represented by 69 lexemes with the same indication in the dictionary entries in a relatively newer lexicographic source, namely "Duden. Deutsches Universalwörterbuch" (2003).

It should be noted that both of the above-mentioned studies are restricted only to determining the total number of lexical and phraseological units with the indication "youth vocabulary" in the dictionaries of supra-regional and surpa-group German language and their affiliation to certain lexico-semantic groups. We consider the significant increase in the number of the language units under study in the second work compared to the first (69 and 18, respectively) to be a clear proof of the growth of their role at the level of all-German communication, which requires the further study of the given issue.

Compared to the above-mentioned studies, our research is focused on establishing the productivity of the ways the analyzed vocabulary is formed, namely word-building, semantic derivation and borrowing from other languages.

To more clearly identify the structural peculiarities of the vocabulary under study created by means of word-building, we have divided it into the results of the processes of compounding, lexical derivation (including the use of affixes and affixoids), and abbreviation. Taking into consideration the secondary nature of young people's language subcode, the basis for this division are classifications of word-building models that are productive in standard German [2, pp. 199–203; 13, pp. 17–28].

The results of the research have shown that a relatively significant part of the recorded vocabulary is formed by means of compounding. This word-building model is most productive at creating nouns, which make about 80% of compounds in the sampling (*Nervensäge – Fernsehgerät*), followed by adjectives and adverbs (*mittelherrlich – ziemlich mäßig*), and verbs (*wegsterben – sehr verwundert sein*). This proportion correlates with current trends of enriching the vocabulary of standard German [2, pp. 180–181]. In our opinion, it can be considered as evidence of subsystematic status of young people's vocabulary in the context of dependence of its nominative processes on general principles that prevail in the development of the national language.

As for affixation, there is dominance of suffixation over prefixation in terms of word-building productivity. Prefixes are more frequently used at forming verbs and adjectives (*belutschen – jemanden abküssen, herzen; unflott – verdorben*), while suffixes are mainly added to create nouns (*Rieche – Nase*).

The morphological structure of about a third of words formed by means of lexical derivation includes affixoids. According to modern German studies, affixoids perform the function of a prefix or a suffix with a rather abstract word-building meaning when being added to root morphemes [13, p. 21]. In the research material, semi-prefixation (*saustark – hervorragend, sehr eindrucksvoll*) is significantly more productive and frequent than semi-suffixation (*Schmalzkopf – Schlagersänger*). Semi-prefixes are preferred at forming verbs (*reintun – etwas lesen, lernen*), however, we have recorded some adjectives (*knallmieß – sehr schlecht, scheußlich*) and nouns (*Oberpuppe – feste Freundin*) created by means of this word-building model.

The above-mentioned predisposition to economy of verbal means typical for young people's verbal behaviour has resulted in the productivity of abbreviation processes. The lion's share of this vocabulary falls under lexical units that belong to the category of nouns (*Außе – Ausgeherlaubnis*).

More than 30% of the vocabulary under study is created by means of semantic derivation. The given fact makes it possible to state that changing the commonly used meaning of language units of standard

and colloquial German is one of the preconditions for classifying them to the sphere of youth communication. As the results of the research have shown, the most productive type of meaning transfer is metaphorization. We have recorded the quantitative dominance of nouns (*Gupf – dummer Mensch*), which account for approximately the same number as the total number of adjectives, adverbs, and verbs (*heiß – in begeisternder Weise schön, gut, großartig, stark; hacken – Schlechtes von jemandem erzählen, jemanden schlechtmachen*). At the same time, the processes of broadening (generalization) of meaning (*bringen – zustande bringen, können, schaffen*) and narrowing (specialization) of meaning (*Liebesgabe – Züchtigung eines Kindes*) are less productive.

The tendency towards the growth of the productivity of borrowings from American English is typical for forming words of all four parts of speech under research (*Boss – Vater, Familienoberhaupt*; *big – unübertrefflich, außerordentlich)*. For creating verbs, the given process is accompanied by adjusting to grammatical principles of German language (*quicken – weggehen*). In our opinion, this is determined by American origin of most subcultures that are popular with young members of the German-speaking community. Being actively spread through social networks and mass media, they have become one of the determining factors of development of young people's language subcode in general, and the vocabulary under study in particular.

Thus, among the ways of forming the vocabulary with the indication of youth etymology and/or sphere of usage in the analyzed dictionaries of standard and colloquial German, we have recorded the productivity and frequency of word-building (318 lexical units – 54% of their total number) and semantic derivation (mainly, metaphorization) (202 lexical units – 34%). Meanwhile, the borrowing from American English and other foreign languages is comparatively less frequent (70 lexical units – 12%), but tending to be productive (Tab. 1).

Conclusions. The specificity of young people's language subcode is that its vocabulary reflects the inner world, value system, and perception of the environment by representatives of the socio-age group, which is considered to be an intermediate stage between childhood and adulthood. Lexical units under study reflect a complex, multifaceted range of young speakers' feelings, the processes of their psychological and spiritual development, along with shaping individual worldview and formation of the personality.

The results of the study allow us to state that most of the semantic and structural features of young people's language subcode are determined by psychological and social characteristics of its creators and active users, in particular, radical perception of the environment, which is frequently expressed by means of demonstrating ironic attitude, need for self-identification among other members of the German-speaking community, showing the group affiliation through creativity, propensity to exaggeration and verbal experiments. The subsystematic status of the given vocabulary, which is a part of modern German language, along with specific communicative situations of its usage determine the availability of pejorative connotation in the meaning structure.

As for the words indicated as "youth vocabulary" in the dictionary entries of lexicographic sources of standard and colloquial German, more than half of them are made by means of word-building, which reflects common trends in the development of the national language under study. Among the most productive word-building models, forming compound nouns and suffixation as the demonstration of youth creativeness and irony, but also abbreviation as the expression of their tendency to language economy should be named. Compared to broadening and narrowing of meaning, metaphorization is a more convenient type of semantic changes to satisfy young people's needs to subjectively assess the reference objects within and beyond the socio-age group. The quantitative dominance of anglo-americanisms in the process of borrowing from other national languages can be explained by the growing impact of American subcultures and global social networks on lifestyle and verbal behaviour.

Taking into account the role of young people's language subcode in today's communication processes, we consider that the issue of its contextual use is a perspective direction for further research in this field of German studies.

Table 1

Ways of forming the youth vocabulary recorded in the dictionaries of standard and colloquial German

Way of forming	Number of lexical units in the sampling	Percentage of the research material
Word-building	318	54%
Semantic derivation	202	34%
Borrowing	70	12%
Total	590	100%

Bibliography:

1. Левицька Л.Я., Микитка І.С. Німецький молодіжний сленг та його лексико-семантичні особливості. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Філологія.* Харків, 2013. № 1052. Вип. 74. С. 94–99.
2. Огуй О.Д. Лексикологія німецької мови: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. Вінниця : Нова книга, 2003. 416 с.
3. Сокол Г.Р. Сленг сучасної німецької молоді як засіб розвитку комунікативної компетенції студентів. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство.* Луцьк, 2013. № 20. С. 172–176.
4. Солдатова С.М., Козонак А.В. Лінгвістичний статус німецького молодіжного сленгу. *Молодий вчений*. Херсон : Молодий вчений, 2018. № 4(56). С. 344–348.
5. Ткачівська М.Р. Молодіжний сленг і його класифікації. *Одеський лінгвістичний вісник.* Одеса : Гельветика, 2015. № 6. Т. 2. С. 114–118.
6. Androtsopoulos J.K. Deutsche Jugendsprache. Untersuchungen zu ihren Strukturen und Funktionen. Frankfurt am Main : Peter Lang, 1998. 684 S.
7. Androutsopoulos J.K. Und jetzt gehe ich chillen: Jugend- und Szenesprachen als lexikalische Erneuerungsquellen des Standards / L. Eichinger, W. Kallmeyer. *Standardvarianten. Wie viel Variation verträgt die deutsche Sprache*. Berlin; New York : de Gruyter, 2005. S. 171–206.
8. Chun M. Jugendsprache in den Medien: Eine Jugendsprachliche Analyse von Jugendromanen, Hip-Hop-Texten und Kinofilmen [1. Aufl.]. Saarbrücken : VDM Dr. Müller, 2007. 352 S.
9. Duden – Deutsches Universalwörterbuch. Das große Bedeutungswörterbuch [9. Aufl.]. Duden, 2019. 2144 S.
10. Ehmann H. Was geht! *Das voll korrekte Lexikon der Jugendsprache* [1. Aufl.]. München : C.H.Beck, 2005. S. 7–14.
11. Gehrkens S. Geschlechtsspezifische Jugendsprache. *Seminar für Lingustik. Sommersemester 1999. Seminar: Jugendsprache*. Universität Hannover, 1999. 29 S.
12. Henne H. Jugend und ihre Sprache : Darstellung, Materialien, Kritik. Berlin; New York : de Gruyter, 1986. 385 S.
13. Hentschel E. Basiswissen deutsche Wortbildung. Tübingen : Narr Francke Attempto Verlag, 2020. 242 S.
14. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. Berlin : Directmedia Publishing, 2000. Digitale Bibliothek. Bd. 036.
15. Langenscheidt 100 Prozent Jugendsprache. München : Langenscheidt, 2020. 160 S.
16. Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache : Deutsch-Deutsch. Langenscheidt, 2015. 1344 S.
17. Lapp E. "Jugendsprache": Sprechart und Sprachgeschichte seit 1945. Ein Literaturbericht. *Sprache und Literatur in Wissenschaft und Unterricht 63*. Paderborn : F. Schöningh, 1989. S. 53–75.
18. Neuland E. Jugendsprache und Standardsprache. Zum Wechselverhältnis von Stilwandel und Sprachwandel. *Zeitschrift für Germanistik*. 1994. Jg. 1. S. 78–98.
19. PONS 15 Jahre Wörterbuch der Jugendsprache – Sammelband [1. Aufl.]. Stuttgart : PONS, 2016. 288 S.
20. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2017. Stuttgart: PONS, 2016. 144 S.
21. Schlobinski P., Heinz H.-Ch. Jugendliche und "ihre" Sprache: Sprachregister, Jugendkulturen und Wertesysteme; empirische Studien. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1998. 236 S.
22. Wehrli Ch. Anglizismen in BRAVO. Eine empirische Untersuchung mit Schülern. Zürich : Studentendruckerei, 2002. 234 S.

Поздняков О. В. СЕМАНТИЧНА ТА СТРУКТУРНА СПЕЦИФІКА МОВНОГО СУБКОДУ МОЛОДІ ЯК СКЛАДОВОЇ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті досліджується мовний субкод молоді як особлива лексична підсистема, а також його взаємозв'язок із лексичними підсистемами літературної та розмовної німецької мови. Вербальна поведінка молоді відображає складний, багатогранний спектр почуттів молодих мовців, процеси їх психологічного та духовного розвитку, формування індивідуального світогляду та становлення особистості. На першому етапі дослідження на основі аналізу наукових праць та лексикографічних джерел ми дали комплексну характеристику лексико-семантичних особливостей мовного субкоду молоді у порівнянні з літературною німецькою мовою. До особливостей досліджуваної лексичної підсистеми відносяться використання модних слів та аглоамериканізмів, велика кількість мовних одиниць із пейоративною конотацією, продуктивність зоосемії та формування словотвірних гнізд, схильність до мовної економії та гіперболізації. З'ясовано, що ці характеристики детерміновані психологічними та соціальними чинниками, а саме: радикальним сприйняттям оточення, потребою

в самоідентифікації з-поміж інших членів німецькомовної спільноти, виявом групової приналежності через креативність, схильність до гіперболізації та мовних експериментів. Субсистемний статус мовного субкоду молоді та специфічні комунікативні ситуації його використання зумовлюють наявність пейоративної конотації у структурі значення. На другому етапі дослідження нами проаналізовано лексичні одиниці з позначкою «молодіжні» у структурі словникових статей лексикографічних джерел літературної та розмовної німецької мови з точки зору шляхів їх утворення. Найбільш продуктивними словотворчими моделями виявились словоскладання, суфіксація та абревіація. Метафоризація є зручним видом семантичних змін для задоволення потреби молодих людей давати суб'єктивну оцінку об'єктам найменування всередині соціально-вікової групои та поза нею. Кількісне домінування англоамериканізмів у процесі запозичення з інших мов зумовлене посиленням впливу американських субкультур і глобальних соціальних мереж.

Ключові слова: *лексична підсистема, німецькомовна спільнота, вербальна поведінка, пейоративна конотація, мовна економія, словотворчі моделі, англоамериканізми.*

УДК 811.111’42:32
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/23

Прохоров М. Г.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ДИСКУРСУ АНГЛОМОВНИХ ПОЛІТИЧНИХ СПОТІВ

Статтю присвячено вивченню інтертекстуального характеру дискурсу англомовних політичних спотів. У статті надається визначення понять «політичний спот», «інтертекстуальність», виявляються причини інтертекстуальності дискурсу англійськомовного політичного споту та аналізуються засоби його актуалізації в ньому.

Дискурс політичних спотів є особливим жанром політичної реклами, скерованим на формування іміджу кандидата на певну політичну посаду, інформування про його дії для здійснення впливу на виборчу поведінку електорату. Інтертекстуальність є властивістю тексту, що виявляє діалогічний зв’язок з попередніми текстами, відсилаючи до них через інтертекстуальні зв’язки. Інтертекстуальність є також властивістю дискурсу, актуалізованого сукупністю текстів конкретної сфери, спільної тематики, комунікативного призначення.

Інтертекстуальність, що сприяє встановленню зв’язку з адресатом та здійснення впливу на нього через вживання потенційно знайомих образів та інформації, яка дозволяє безпосередньо або імпліцитно схарактеризувати політичних діячів, є іманентною характеристикою дискурсу англомовних політичних спотів. Засобами актуалізації інтертекстуальності у вказаному типі дискурсу є цитати, алюзії, паремії, парафрази тощо.

Для критики опонентів та створення ілюзії об’єктивності в дискурсі англомовного споту широко вживаються цитати, які подаються в повному та редукованому вигляді, можуть бути не тільки вербальними, але й полімодальними, що сприяє щільності подання інформації. Джерелом алюзій, що є також поширеними в аналізованому типі дискурсу, є фільми, серіали, художня література, історичні події та постаті, а їх використання сприяє наданню характеристик політикам та їх діям, а також формуванню ставлення електорату до них. Паремії із дидактичним змістом вживаються переважно в дискурсі англомовних політичних спотів, спрямованих на критику політичних кандидатів або їх висміювання. Парафрази, які використовуються у визначеному типі дискурсу, сприяють його більшій інформативності та формуванню ціннісних уявлень про політичних суб’єктів у адресата.

Ключові слова: *алюзія, англійська мова, дискурс, інтертекстуальність, політичний спот, цитата.*

Постановка проблеми. Політична комунікації займає одне із ключових місць у сучасних комунікативних процесах, являючи собою інструмент взаємодії між владою та суспільством, формування суспільної думки, глобального та локального керування країною. Через свою важливість і різноманіття вона привертає увагу науковців різних галузей гуманітарного знання, зокрема лінгвістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча лінгвісти виявляють неабиякий інтерес до різних видів політичної комунікації [2; 9; 16], досі, попри свою важливість, залишився маловивченим дискурс політичного споту, який через своє призначення може впливати на перебіг електоральних процесів, змінювати громадську думку та цільову поведінку виборців.

Постановка завдання. Мета цієї статті полягає у вивченні інтертекстуальних характеристик дискурсу англомовного політичного споту. Завданнями її, зумовленими метою, є визначення понять «політичний спот» та «інтертекстуальність», виявлення причин інтертекстуальності дискурсу англійськомовного політичного споту та засобів її актуалізації в ньому.

Виклад основного матеріалу. Політичний спот є різновидом політичної реклами, скерованої на формування образів політиків, які балотуються на найвищі політичні та державні посади. Політичні споти також створюються для того, щоб привернути увагу виборців до певного кандидата на ту чи іншу державну посаду, донести ключові меседжі та необхідну інформацію про політичного кандидата, викликавши певний емоційний відгук про нього чи його дії. Необхідно при цьому брати до уваги той факт, що політичні споти можуть бути скеровані й на

дискредитацію політичних опонентів, містити негативну інформацію про них, викликаючи відповідні емоції в електорату.

Своєрідністю дискурсу англомовних політичних спотів є інтертекстуальний характер. Зауважимо, що термін інтертекстуальність було введено у науковий обіг відомою французькою лінгвісткою та літературознавцем, філософінею Юлією Кристевою у 1967 році [15, с. 32]. Із вказаного часу він почав вживатися для позначення тих якостей текстів, що виявляють у них зв'язки із іншими текстами, відсилаючи до них.

Поняття інтертекстуальності стало ключовим для текстової лінгвістики, яка активно розвивалась у 70–90-ті роки XX століття, а далі і дискурс-аналізу, зосередженого на особливостях породження та сприйняття реципієнтами сукупності текстів певної сфери, тематики або комунікативного призначення із врахуванням різноманітних позамовних факторів [3, с. 262]. Нині під інтертекстуальністю розуміють «наявність у певному тексті слідів інших текстів, у більш широкому розумінні – діалогічний зв'язок тексту в семіотичному універсумі з попередніми текстами (рекурсивний) та з подальшим текстотворенням (прокурсивним)» [1, с. 65].

Як і будь-який рекламний, дискурс політичного споту відзначається інтертекстуальним характером. Слід зазначити, що інтертекстуальність у рекламних текстах сприяє встановленню контакту з адресатом, впливу на нього. В дискурсі англомовного політичного споту таким адресатом є потенційні виборці. До маркерів інтертекстуальності відносимо, в першу чергу, мовні засоби, які дозволяють впізнати певний текст, до якого відсилають адресата: цитати, алюзії, паремії, парафрази тощо.

Найбільш частотним маркером інтертекстуальності в політичних спотах англійської мови є цитата. Достатньо часто цитати використовуються для дискредитації політичних опонентів. Цитується при цьому те, що говориться про них у ЗМІ:

*[SANTORUM'S PLAN] His plan: [«ECONOMIC **ILLITERACY**»] «economic **illiteracy**», [«**INEXCUSABLE**»] [The Daily, 02.17.2012] «**inexcusable**», [«THE **WORST** IDEA» OF ANY GOP CANDIDATE] [The Hill, 01.07.2012] «the **worst** idea» of any GOP candidate* [18].

Використання цитат для дискредитації політичного опонента дозволяє адресанту зняти з себе відповідальність за негативну інформацію та створює видимість об'єктивної оцінки.

З точки зору структури цитата може бути представлена у англомовному дискурсі політичного споту в повному та в редукованому вигляді. Найчастіше цитати подаються у повному вигляді та складаються із одного – максимум двох речень:

«*Rand Paul shows no sign of backing off NSA fight» Washington Post, 5-27-15]* [19].

Редуковані цитати можуть бути представлені кількома словами, релевантними для передачі змісту повідомлення, наприклад:

*Independent analysts call Sheheen's attacks **«misleading»** and **«hiding key facts»*** [13].

Необхідність ущільнення інформаційного потоку обумовлює використання кількох семіотичних кодів для реалізації цитати. Тому в дискурсі англійськомовних спотів цитата може маркуватися не тільки вербально, але й бути невербальною. До вербальних маркерів відносимо посилання на джерело та дієслово говоріння. Невербальними маркерами цитати є аудіо- та відеофрагменти виступів політиків та інших відомих особистостей, які цитуються.

В наступному прикладі цитата маркується вербально за допомогою займенника *he* (Джон Берроу) та дієслова *says* (звуковий код) і невербально за допомогою відеофрагмента із реклами Дж Берроуа (іконічний та звуковий коди). Висловлювання *on TV he says…* в роліку можна розглядати як маркер початку цитати, а вставлений відеофрагмент – як своєрідні «полімодальні лапки»:

Male voiceover: Liberal [LIBERAL LAPDOG JOHN BARROW] lapdog John Barrow is trying to trick you.

On TV he says: [JOHN BARROW CAMPAIGN AD]

John Barrow (clip): I don't vote 85 percent of the time with anyone.

Male voiceover: But asking for campaign cash, Barrow talks about voting 85% with Barack Obama [7].

Великим потенціалом виразності у дискурсі англомовних політичних спотів володіє алюзія, що являє собою «посилання на різноманітні відомі факти: літературні, історичні, біблійні, побутові тощо» [5, с. 226]. Зауважимо, що алюзія відрізняється від цитати тим, що, по-перше, не включає посилання на джерело, по-друге, в алюзії згадується лише слово або фраза із претекста, тобто текста, що є зовнішнім та до якого відсилає алюзія. Претекст також вважають своєрідною «асоціативною опорою для сприйняття інтертекстуально збагаченого тексту або його окремого фрагмента» [4, с. 519].

Алюзія в дискурсі англомовних політичних спотів, як правило, маркована імпліцитно.

Для її успішного декодування адресату необхідно володіти достатнім рівнем інтертекстуальної компетенції. Джерелом алюзій в аналізованому дискурсі виступають, в першу чергу, фрагменти телевізійних текстів. Це обумовлено трьома факторами. По-перше, політичний спот транслюється за допомогою телебачення і може сам по собі розглядатися як різновид телевізійного жанру. По-друге, телебачення залишається одним із найбільш поширених каналів комунікації, відповідно, телевізійні твори та герої можуть впізнаватися адресатом. По-третє, алюзії з телевізійного дискурсу сприяють «маскуванню» рекламної сутності політичного споту. Так, в дискурсі англомовних спотів вживається алюзія до фільмів, серіалів, зокрема:

Chris Christie: I've seen this. It may not, you know, be the most popular thing within my party to be criticizing the Republican Congress, but it needs to be done. I mean, it's a joke down there. And now they're having this ***'Game of Thrones'*** *thing and we're gonna put off an election for another couple of weeks* [14].

Наведений фрагмент містить алюзію до всесвітньо популярного американського телесеріалу в жанрі фентезі «Гра престолів» («Game of Thrones»). Центральна сюжетна лінія серіалу – боротьба за трон вигаданої держави «Сім Королівств», пов'язана з великою кількістю палацових інтриг і вбивств. У політичному споті кандидат в президенти США 2016 року Крістофер Крісті називає «грою престолів» боротьбу республіканців за посаду Спікера Палати представників. Тим самим кандидат виражає незадоволення стосовно розколу всередині Республіканської партії США, внаслідок якого її лідер Кевін Маккарті несподівано зняв свою кандидатуру на виборах Спікера [12, с. 184].

У вищенаведеному прикладі алюзія реалізується виключно за допомогою вербальних засобів. Частіше у дискурсі англомовних політичних спотів вживається полімодальна алюзія. Як і полімодальна цитата, полімодальна алюзія сприяє ущільненню інформації у політичному споті. Яскравий приклад полімодальної алюзії знаходимо в політичному споті «Dr. No» кандидата в президенти США 2008 року Джона МакКейна, спрямованого проти його конкурента Барака Обами:

[Barack Obama Is ***Dr. No****] [No To Drilling Offshore Oil].*

Barack Obama (voiceover): Offshore drilling would not lower gas prices today. [No To A Gas Tax Holiday].

B.O. (voiceover): I think John McCain's proposal for a three-month tax holiday is a bad idea. [No To Innovation] [No To The Electric Car].

B.O. (voiceover): In this campaign, John McCain's offering the same old gimmicks.

[No To Clean, Safe, Nuclear Energy].

B.O. (voiceover): I start off with the premise that nuclear energy is not optimal, so I am not a nuclear energy proponent.

[Barack Obama Truly Is The ***Dr. No*** *of Energy Security]* [10].

Дискурс споту містить полімодальну алюзію до першого фільму про британського суперагента Джеймса Бонд «Доктор Ноу», що реалізується за допомогою номінації *Dr. No*, а також фона та саундтрека, що нагадує про «бондіану». За допомогою алюзії до фільму Б. Обама підлягає критиці за те, що постійно говорить «ні» реформам у галузі енергетичної безпеки. Для кращого розуміння змісту споту та його алюзії адресат повинен знати сюжет фільму, зокрема той факт, що Доктор Ноу є його головним злодієм, який втратив руку в результаті неправильного поводження з радіацією. Знання подібної інформації дозволяє зрозуміти, що Б. Обаму представлено в політичному споті як злодія, якому раніше або пізніше доведеться «сплатити» за своє зневажливе ставлення до енергетичної безпеки. Таким чином, алюзія у визначеному споті не тільки сприяє висміюванню політичного опонента, але й збагачує зміст споту.

Одним із джерел алюзій в дискурсі англомовних політичних спотів є історичні особистості, явища та події. Так, в політичному споті «Eddie Izzard − Brilliant Britain» (2010 р.) Лейбористської партії Великобританії, спрямованої проти Консервативної партії, англійський стендап-комік і драматичний актор Едді Іззард попереджує глядача про те, що Торі є «дітьми» сімдесят першого прем'єр-міністра Великобританії Маргарет Тетчер, та, відповідно, їх політика не буде «м'якою»:

Remember, these people are ***Thatcher****'s children! She's still an icon to them! It's* ***Thatcher****! Be afraid, be very afraid! They'd take us back to 3 million unemployed, 15% interest rates, tax cuts for the rich, fox hunting and the feudal system given half a chance* [11].

Через загальну негативну тональність ім'я Маргарет Тетчер наділяється негативною конотацією. Окличні речення *It's Thatcher! Be afraid, be very afraid!* вказують на іронічне ставленя Е. Іззарда до неї.

Ще одним джерелом алюзій в дискурсі політичних спотів є художня література, головним образом фантастика та казки. Розглянемо наступ-

ний приклад із політичного споту «Bentley Got the Blues» (2014 р.):

Emperor Bentley has no clothes [8].

Політичний спот містить алюзію до казки Г. Х. Андерсена «Нова сукня короля» та її фрази «The King is naked!», за допомогою якої у споті критикується рішення кандидата в губернатори штату Алабама 2014 року Р. Бентлі ввести програму безкоштовного медичного страхування «Medicaid» в Алабамі. Мається на увазі, що за риторикою Р. Бентлі не стоїть нічого, окрім бажання «грати здоров'ям і життям населення Алабами» [12, с. 159]. Алюзія підкріплюється візуально – достатньо непривабливим карикатурним зображенням Р. Бентлі.

Ще одним маркером інтертекстуальності в дискурсі англомовних політичних спотів є паремії. Ті з них, що мають дидактичний зміст, як правило вживаються в дискурсі політичних спотів, спрямованих на негативне представлення або висміювання політичних діячів. Так, спот «Money Talks», створений у 2014 році Комітетом з виборів до Конгресу Демократичної партії США, спрямовано проти її кандидата Стів Сазерленда. В ньому вживається приказка *money talks*:

They say money talks, and when it does Congressman Steve Southerland listens [17].

Далі в споті йдеться про те, що кандидат наживається на роботі американських компаній, які займаються аутсорсингом. Буквальне прочитання приказки створює у споті комічний ефект, що сприяє дифамації політика. Стіва Сазерленда представлено в ньому як людину, яка прислухається до грошей, а не до американського народу. Прислів'я супроводжується у споті зображенням грошей у лічильній машинці.

Парафраз, що є одним із засобів актуалізації інтертекстуальності, який відсилає до чужих думок, оскільки є власне їх переказом, спостерігаємо у наведеному фрагменті:

1 in 2 recent college grads are JOBLESS or UNDEREMPLOYED*. [Associated Press, 4/23/12].* ***85% MOVING BACK IN with their parents*** *[Time, 5/10/11]. «STUDENT LOAN DEBT exceeds ONE TRILLION DOLLARS» [NPR, 4/24/12]* [6].

Парафраз застосовується поряд із цитацією, що сприяє більший інформативності дискурсу політичного споту та формуванню ціннісних уявлень і переконань їх адресата.

Висновки. Таким чином, політичний спот є видом політичної реклами, скерованої на формування образу певного політичного кандидату. Інтертекстуальний характер дискурсу політичних спотів сприяє встановленню контактів з потенційними виборцями, що є адресатами політичних спотів, та здійснення впливу на них. Засобами актуалізації інтертекстуальності в дискурсі англомовних політичних спотів є цитати, алюзії, прислів'я, приказки, парафрази та ін. Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням стратегічної організації дискурсу англомовних спотів.

Список літератури:

1. Влах Р. Інтертекстуальність гумору в сучасних англомовних медіаматеріалах на прикладі ситкомів. *Advanced Linguistics*. 2024. № 14. С. 65−73.

2. Воробйова О., Цьокан В. Функції сучасного політичного дискурсу та мовні засоби їхньої реалізації (на матеріалі президентських передвиборчих дебатів у США 2020 р.). *Advanced Linguistics*. 2024. № 14. С. 100−106.

3. Кущ Е. О. Критична перспектива дослідження дискурсу в сучасній лінгвістиці. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки».* 2017. Вип. 153. С. 261−265.

4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : Підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.

5. Шульженко Ю. Алюзія у художньому тексті як джерело формування лінгвокраїнознавчої компетентності у підготовці майбутніх філологів (на матеріалі роману Д. Тартт «Щиголь»). *Studia Methodologica*. 2024. № 58. С. 225−235.

6. American Crossroads: Cool. 2012. URL : http://www.youtube.com/watch?v=LhXGkeMdOJs (дата звернення 24.02.2025).

7. Back Home. 2014. URL : https://www.youtube.com/watch?v=TRR-71oh-mc (дата звернення 20.02.2025).

8. Bentley Got the Blues. 2014. URL : https://www.youtube.com/watch?v=SwzZ98cylvw (дата звернення 22.02.2025).

9. Charteris-Black J. Analysing Political Speeches: Rhetoric, Discourse and Metaphor / 2-nd ed. London : Red Globe Press, 2018. 298 p.

10. Dr. No. 2008. URL : http://www.youtube.com/watch?v=a3Zy50Dy6Zk (дата звернення 21.02.2025).

11. Eddie Izzard – Brilliant Britain. 2010. URL : http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/election_2010/8625589.stm (дата звернення 22.02.2025).
12. Fowler E. F. Political Advertising in the United States. Boulder, CO : Westview Press, 2016. 216 p.
13. Haley for Governor TV Ad: Truth. 2014. URL : http://www.youtube.com/watch?v=W3Xy5yeTWF4 (дата звернення 20.02.2025).
14. It's Game Of Thrones Down There. 2015. URL : https://www.youtube.com/watch ?v=VbKH67hZWQY (дата звернення 21.02.2025).
15. Kristeva J. Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art / ed. L. Roudiez, transl. G. Thomas. New York : Columbia University Press, 1980. 305 p.
16. Kushch E. The Aphoristic Potential of Presidential Rhetoric of G. Bush J. // Studies in Modern English / ed. by D. Kumar. Würzburg : Würzburg University Press, 2022. P. 22−25.
17. Money Talks. 2014. URL : https://www.youtube.com/watch?v=ps5RrflhlIU (дата звернення 23.02.2025).
18. Romney «Wrong Choice» ad. 2012. URL : http://www.youtube.com/watch?v=B-RqWe3zyKM (дата звернення 19.02.2025).
19. Standing Strong. 2015. URL : https://www.youtube.com/watch?v=a509uEaedkU (дата звернення 19.02.2025).

Prohorov M. G. INTERTEXTUALITY OF THE DISCOURSE OF ENGLISH POLITICAL SPOTS

The article is devoted to the research of intertextual character of the discourse of English political spots. The definitions of the notions of a political spot and intertextuality are given in the article, reasons of intertextuality of the analyzed discourse are revealed and means of their actualization are analyzed in it.

The discourse of political spots is a specific genre of political advertising aimed at shaping the image of a candidate for a political position and influencing the behavior of voters. ***Intertextuality*** *is a property of a text revealing a dialogic connection with previous texts by referring to them. It is also an inherent characteristic of discourse, actualized through a collection of texts of a particular sphere, a common theme or a communicative purpose.*

Intertextuality is an inherent property of the discourse of English political spots that helps to establish a connection with addressees and influence them by employing familiar images and information that characterize politicians either explicitly or implicitly. Means of intertextuality realization in the analyzed type of discourse include ***quotations, allusions, paremias, and paraphrases****.*

Quotations are widely used in the discourse of English political spots to ***criticize opponents*** *and create the illusion of objectivity of information given in them. Full or reduced forms of quotations are used in the analyzed type of the discourse. They can be not only* ***verbal*** *but also* ***multimodal****, enhancing the density of information presentation. Allusions as means of actualization of intertextuality are also widely used in the discourse of political spots. Sources of origin of such allusion are* ***films, TV series, literature, historical events, and figures****. Such allusions help to characterize politicians and shape the electorate's perception of them. Paremias with* ***didactic meaning*** *are mainly used in political spots to* ***criticize or ridicule political candidates****. Meanwhile,* ***paraphrases*** *enhance the* ***informative value*** *of the discourse of political spots, contribute to the formation of value-based perceptions of politicians presented in it.*

Key words**:** *allusion, the English language, discourse, intertextuality, political spot, quotation.*

УДК 81’22’37:[159.942+004.77=112]
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/24

Романова Н. В.
Херсонський державний університет

МОДЕЛЮВАННЯ СЕМАНТИКИ ЕМОДЗІ В НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ДИГІТАЛЬНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Реферовану статтю присвячено проблемі моделювання семантики емодзі в німецькомовній дигітальній комунікації. Висвітлено роль, переваги й недоліки дигітальної комунікації у житті сучасної людини, увиразнено природу емодзі з позиції вітчизняної та зарубіжної (німецька, англійська) лінгвістики, підтверджено ідею відкритості поняття емодзі та його тісний зв’язок з національними науковими традиціями, констатовано некоректність тлумачення емодзі адресатом. Репрезентовано гіпотетичну історію колонки WhatsApp додатка Jetzt – найбільшої щоденної газети Німеччини Süddeutsche Zeitung, охарактеризовано читацьку аудиторію цього додатка, деталізовано структурно-семантичні та концептуальні особливості колонки WhatsApp додатка Jetzt, наголошено на універсальних ознаках текстових повідомлень WhatsApp та авторському творчому підході до їх оформлення. З’ясовано лексичну норму емодзі колонки WhatsApp останніх електронних випусків додатка Jetzt, виокремлено дві основні тенденції моделювання семантики емодзі, зіставлено лексичну й текстову семантику феномену, виявлено понад двадцять типів емодзі, що перегукуються як з теоретично можливою семантикою, так і текстовою, відповідно. Вказано на кількісну асиметрію показників емодзі у висловлюванні, ідентифіковано їхні позиції та частоту в пості, доведено вплив семантики емодзі на розширення, інтенсифікацію, емотивність предмета розмови та емоційний стан співрозмовників. Для емодзі характерна модальність переживання та естетична оцінка з лінійкою «гарне – негарне». У формуванні семантики емодзі відіграють важливу роль соціальні, психологічні, психічні, емоційні, естетичні та субкультурні чинники. Гендерне вивчення семантики емодзі певного контенту наблизить нас до розуміння культури й емоційної поведінки індивідуума, а також поглибить уявлення про цифрову грамотність людини. Зіставні дослідження так само сприятимуть укладанню одно- й двомовних словників, неупередженому ставленню до нової штучної мови, стануть підґрунтям для розвитку національної та світової інтернет-лінгвістики.

Ключові слова: *дигітальна комунікація, колонка WhatsApp, емодзі, семантика емодзі, моделювання семантики емодзі, висловлювання, дивергенція, конвергенція.*

Постановка проблеми. Сучасний світ швидко змінюється, технологізується, оптимізується та глобалізується [10, с. 4–5]. На передній план виходить проблема дигітальної комунікації. Останню розуміють як усне або письмове спілкування через комп’ютер, планшет, смартфон в Інтернеті [7]. Доведено, що дигіталізація (діджиталізація) має не тільки переваги (швидкість, (економічна) ефективність, доступність, масштабність, локації по всьому світу, нівелювання кордонів, зручність, нові мовні жанри), а й недоліки (трансформація когнітивних процесів і здібностей людини, деформація сенсорики індивідуума, зменшення обсягу знань особистості, нашарування дигітальної культури на масову відповідно, обмеженість методів виховання, диференціація заможних і бідних прошарків населення, дистанціювання між природною та штучною творчістю тощо) [8, с. 28–31].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наведені вище недоліки, очевидно, й спонукають науковців до дослідження віртуального світу загалом та його можливостей зокрема (праці Я. Андруцопулоса, А. О. Глєбової, Х. Дюршейд, С. Х. Зака, М. А. Кирилюк, Л. А. Ковбасюк, В. Маслова, Ф. Ніксдорфа, В. Рейсманна, Н. Романченко, Ф. Фогеля та ін.). Студії щодо моделювання семантики емодзі в німецькомовній дигітальній комунікації дотепер лишаються на периферії, що й зумовлює актуальність нашої наукової розвідки.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення семантичних особливостей емодзі в емпіричному матеріалі. Досягнення мети передбачає вирішення низки завдань: висвітлити коротко історію WhatsApp-Kolumne, розглянути будову аналізованої колонки, уточнити терміни *моделювання семантики* та *емодзі*, виявити особливості текстової семантики емодзі, класифікувати емодзі за квантитативною ознакою.

Виклад основного матеріалу. Гіпотетично, виникнення колонки WhatsApp-Kolumne в електронному додатку *Jetzt* – відомої німецької газети Süddeutsche Zeitung – пов’язане з молодіжною

культурою 90-х років минулого століття та потребою вести відкритий діалог із 18–35-річною аудиторією щодо актуальних проблем зокрема й навіть і кіно, телебачення, музика, поп-культура, політика, робота, навчання, секс, кохання, суспільство. Додаток виходив упродовж 1993–2002 щотижня, з 2003 виходить щоквартально. Має друкований варіант із травня 2017 року [20]. Політику аналізованої колонки оновлено в 2020 році. Своєрідною «родзинкою» стало покращення і спрощення моделей комунікації, що призвело до продуктивного стилю спілкування підприємців і бізнесменів [18].

WhatsApp-Kolumne електронного додатку *Jetzt* – авторські, тобто їх ведуть штатні колумністи/ки та фрілансери/ки. Спеціальних правил користування колонкою немає. Зразок написання і оформлення повідомлення розміщують після короткої анотації (2–3 речення), імені й прізвища укладача/ки, схематичної ілюстрації тематичної концепції діалогу.

Зміст WhatsApp-повідомлення структурують на три частини: 1) *Wer schreibt?* «Хто пише?», 2) *Und warum?* «І навіщо?» / *Und warum schreiben sie? / (Und) wieso schreiben sie?* «(І) навіщо вони пишуть?», 3) *Und so könnte das aussehen:* «А так це могло б виглядати:» та ілюструють фото з дівчиною або хлопцем із рухомою стрічкою реклами контенту газети Süddeutsche Zeitung [23].

Перша частина *Wer schreibt?* маніфестує «історію», що починається з вигаданого імені, віку, професії, роботи адресанта та адресата, відповідно. Інакше кажучи, зображують соціальні портрети співрозмовників.

Наприклад:

Hülya (33) ist studierte Statistikerin und generell ein Zahlen-Nerd. Ermöglicht hat ihr das ihr Vater Stefan (69), der Jahrzehnte lang in einer Autofarbik am Band stand, um ihre Bildung zu finanzieren [22].

Друга частина *Und warum? / Und warum schreiben sie? / (Und) wieso schreiben sie?* інформує про так звану «проблему» або тему розмови, наприклад, допомога літнім батькам, прохання доглянути домашню тварину, підготовка до подорожі, весілля, вечірки, розрив романтичних чи інших міжособистісних стосунків, робота тощо.

Третя частина *Und so könnte das aussehen:* є моделюванням письмового або комбінованого діалогу [23]. Моделювання розуміємо як процес і водночас результат відтворення потрібних («ідеальних») властивостей об'єкта і нехтування його іншими («неідеальними») властивостями [14, с. 374].

Письмовий діалог *WhatsApp-Kolumne* включає в себе день, час, текст повідомлення, (емодзі, фото, маршрутну карту, відео або фрагменти відео тощо), комбінований передбачає й усну розмову (телефоні дзвінки, музика).

Колумніст/ка пропонує кілька письмових варіантів (2–11) або моделей ведення діалогу та дві візуальні моделі реакцій на певну репліку діалогу: 1) із залученням емодзі та 2) без. При наведені курсору на емодзі з'являється комірка з англомовним поясненням, наприклад: *sweat(_smile), hugging, joy, heart_eyes* тощо. Щоправда, такі позначки характерні для останніх випусків додатка. За О. Зайцевою, позначки є важливим засобом нормування лексичної семантики та механізмом розмежування основного й похідного значень слова [4, с. 170–171].

Простежуємо дві тенденції моделювання семантики емодзі: дивергенцію та конвергенцію (терміни – Л. БєлєховоЇ [2, с. 11–12]). Дивергенція передбачає розосередження емодзі в межах висловлювання Nico: *Haha kein Stress! Das klingt super* 🙂 11:06 // Maja: *Super! Dann bis später* 🙂 11:08 [21], конвергенція концентрацію, відповідно Alessio: *Okay dann hör auf damit. Ich komm schon klar. Ich muss das jetzt nur iwie auf die Reihe kriegen... Uff dafür hab ich jetzt wirklich zeroooo Nerven* 😵‍💫😵‍💫 12:12 [17].

У наведеному прикладі емодзі 😵‍💫😵‍💫 символізують запаморочення та оглушення і водночас інтенсивність враження адресанта ситуацією та поведінкою адресата (негативний сенс). Отже, концентрація емодзі зумовлює розширення смислу й змісту висловлювання, інтенсифікує його емотивність, увиразнює творчий задум.

Розглянемо термін *емодзі* в українській, німецькій та англійській мовах.

В українській мові цей елемент, на жаль, не отримав «офіційного статусу» [3; 15, с. 213]. Серед робочих визначень виокремлюємо дефініцію А.О. Бахтіної: ***емодзі*** – «особливі мовні ідеограми, нефонетичні, багатомодальні писемні знаки, що виражають людські емоції в текстах різних цифрових медіа» [1, с. 79]. У цій дефініції емодзі тотожні словам-картинкам через які можна дізнатися про ставлення адресанта до віртуального світу, зрозуміти, що він безпосередньо переживає, як оцінює (предметну, комунікативну) ситуацію і, зрештою, до якої культури належить [9, с. 290]. Погляди німецьких лінгвістів на *Emoji* дещо ширші, ніж у цитованої авторки. Йдеться про частину мови (іменник середнього роду), іншомовне походження слова (японська мова), пер-

вісне значення (*Emoticon* «піктограма»), похідні семантичні підкласи (почуття, предмети, об'єкти, місце, пункт, тварини, їжа тощо) та сферу функціонування (електронні новини) [16]. Тут підкреслюють комплексну природу поняття «Emoji», яка, з одного боку, є запозиченням, з другого – витвором східного мистецтва. Відомо, що запозичення пристосовують до системи мови-позичальниці або засвоюють [6, с. 138–139]. Стосовно східного мистецтва, то воно апелює не стільки до майстерно виконаного малюнка чи живопису, скільки до ритуалу пізнання гармонії та цілісності (все) світу [5, с. 85]. Звідси виходить, що Emoji опосередковує гармонію і хаос, цілісність і частину (все)світу.

Англійська мова кодифікує *emoji* як одиничний та множинний іменник, запозичений з японської мови, що позначає «*a small digital image used to express an idea or emotion on social media, on the internet, in emails, etc.*» [19]. Очевидно, що англомовне *emoji* семантично пов'язане з розміром масиву даних, отриманих шляхом дискретизації (аналого-цифрового перетворення) оригіналу, та когнітивною й емоційною сферами людини у віртуальній реальності. Етимологію англомовного *emoji* визначають як композит зі значенням «картинка, зображення символу» [12].

Бачимо, що поняття «емодзі», «Emoji», «emoji» зводять до його предметного розуміння у річищі нових технологій на тлі культурного континууму [13, с. 52].

Популярність емодзі в дигітальній комунікації трактують крізь призму психології позитивних емоцій (радість), специфіки фізіології організму (візуальний канал) та естетичної оцінки з лінійкою «гарне – негарне» [11].

Спостереження над емпіричним матеріалом показує [23], що активують понад двадцять типів **емодзі** з-поміж 3000 [11]: 1) **обличчя** (усміхнене (догори ногами), радісне (з нахилом вліво), сумне, ридаюче, знервоване, здивоване, зле, задумливе, розчароване, сором'язливе, неприв'ітне, благальне, похмуре, збентежене, нейтральне, пітливе від сорому, що плаче або святкує, стомлене, хворе, розслаблене, надуте, незадоволене, з відкритим ротом, висунутим язиком, рум'янцем, трьома сердечками, вищиром, слізьми, рукою на роті, витрішченими очима, моноклем, відірваною головою, тріумфальним гнівом, піднятими бровами, відкритими очима і без рота, закоченими очима й хвилястим ротом, запаморочливими очима й відкритим ротом, медичною маскою, холодним потом), 2) **дії** (слухати, співати, підморгувати, обіймати, знизувати плечима, цілувати, аплодувати, махати рукою, жартувати, виражати емоції [радість, щастя, вдячність, жах, подив, невдоволення], готувати страви, причісувати волосся у перукарні, фотографувати, сміятися, цілувати із заплющеними очима, зателефонувати, кричати, подорожувати), 3) **серце** (червоне, жовте, біле, помаранчеве, зелене, що обертається за часовою стрілкою, пульсуюче, іскристе), 4) **очі** (сердечками, червоними або фіолетовими зірочками, крапками, одне велике око), 5) **міфічні істоти** (усміхнене обличчя з німбом, фіолетове обличчя з ріжками, фея, жінка-зомбі), 6) **жести** (великий палець вгору, середній палець вгору, складені й підняті вгору долоні рук), 7) **природа** (сонце, зірка/и, молодик (із обличчям), порив вітру, торнадо, веселка, тварина [мавпа, що мовчить або не бачить, горила, веселий, переляканий кіт, черепаха, скорпіон, пес, миша], чотирилисткова конюшина, рожевий цвіт вишні, могутнє листяне зелене дерево), 8) **об'єкти** (темні окуляри на обличчі, букет, іскри, ножиці, усміхнена купа лайна, дротяний телефон, подарунок, повітряна кулька, хляпавка, кулька з конфетті, головний мозок, каблучка, корона), 9) **руки** (кулак, вказівні пальці назустріч один одному, долоні підняті вгору, передпліччя з м'язами), 10) **символи** (палаюче серце, зімкнені в коло великий і вказівний пальці, висунутий язик, піт, жіночі руки, що охоплюють О-подібно голову зі значенням «усе гаразд», золотий кубок, золота медаль, зростаючий місяць, старий місяць), 11) **людина** (жінка, чоловік (із долонею до обличчя), наречений, наречена, принцеса, родина [батько, матір, дитина], закохані, балерина, танцюрист, студентка), 12) **транспорт** (червоний автомобіль, космічна ракета), 13) **відсутність знань**, 14) **напій** (кава, шампанське, пиво), **їжа** (піца), 15) **свято** (день народження, весілля), 16) **одяг** (бікіні), 17) **хобі** (подорож автомобілем, гра у гольф), 18) **геометрична фігура** (коричневе коло), 19) **сукупність** (облич, сердець, очей, людей, передпліч із м'язами, машин, хляпавок, тварин [мавп], кухлів із пивом, пляшок шампанського), 20) **процес** а) фізіологічний (потіти від брехні або радості), б) емоційний (вибухати [від захвату щодо частин людського тіла, через кардинальні зміни в особистому житті]), 21) **дисфемізм** (потіти на роботі [працювати]),

У текстових повідомленнях *WhatsApp-Kolumne* трапляються від 1-о до 40-а емодзі. Місце розташування емодзі у висловлюванні варіює: 1) замінює вербальне висловлювання Mama: ❤️❤️🙏 19:28, 2) стоїть після вербального висловлювання *Das ist aber lieb von dir* 😌, 3) розриває

вербальне висловлювання *ja er ist sehr nett* 🙃 *und er wirkt zuverlässig und scheint wirklich viel von Hunden zu wissen*.

Для зручності унаочнимо схематично пропоновані моделі: 1) N, 2) V + N, 3) V + N + V, де N – невербальне висловлювання, V – вербальне висловлювання.

Для моделі 1) характерні комунікативні компоненти на зразок перехід до іншої теми Hülya: 😍 12:31 Hülya: *Wollen wir einfach Donnerstag nach dem Essen quatschen?* 12:32 та прощання Laszlo 😳 18:57 Emma *nachti* 😘 18:59.

Модель 2) реалізує левову частку комунікативних компонентів, зокрема, вітання Elsa: *Hallo* 😊 11:39, звертання Xeni: *Lyon* 😘 20:45, номінація Nila: *Hey* ❤️ 18:20, введення до предмету розмови Maja: *Okay, dann bin ich beruhigt* 🙂 08:32, перебіг розмови Elsa: *Dann koche ich einfach was* 😊 13:31, прохання Maja: *Aber dürfte ich dir eine vielleicht etwas dreiste Frage stellen*? 🙈 08:34, прощання Maja: Super! *Dann bis später* 🙂 11:08.

Модель 3) апелює до прохання Therese: *Bitte, Tobi!!!!!* 😭 *Bitte, tu das nicht.!!!! Vielleicht ist es unsere einzige Chance!* 16:01 та вибачення Hannah: *Guten Morgen! Sorry, dass ich so früh gehen musste. Meeting und so. Wäre gerne noch geblieben* 🙂 *War schön! Wie sind deine Pläne für die Woche?* 09:47.

Кількість емодзі у висловлюванні корелює з віком адресанта/ки, його/її емоційним станом, предметом розмови: що молодші співрозмовники, то більш широкий спектр емоцій (емодзі) вживають. За критерієм модальності переживання емоції (емодзі) кваліфікуємо на кілька різновидів: позитивні, негативні, нейтральні та їхні варіанти: позитивно-негативні, негативно-позитивні, нейтрально-позитивні. Позитивні емоції – любов, щастя, радість, задоволення, захоплення, негативні – страх, гнів, відраза, горе, нейтральні – цікавість, здивування, спокій. Емоція сорому може викликати як позитивне, так і нейтральне або негативне ставлення до предмета розмови.

Зауважимо, що емодзі змінюються щороку [11].

Висновки. Розгляд проблеми моделювання семантики емодзі в німецькомовній дигітальній комунікації дозволяє зробити такі висновки: щоб бути успішною, сучасна людина повинна вчитися цифровій грамотності. Одним із векторів індивідуальної освіти є німецькомовна платформа WhatsApp-Kolumne – додаток до газети Süddeutsche Zeitung. Історія цієї платформи – прагматична, концепція – динамічна, форма існування – демократична. Етапи розвитку платформи охоплюють формально два періоди: 1) щотижневий (1993–2002), 2) щоквартальний (з 2003 року). Аналіз актуальних для молодіжної аудиторії проблем здійснюють на професійно-авторській основі, спираючись на «універсальну модель» і закони реклами. «Універсальна модель» передбачає три частини: 1) хто пише?, 2) чому?, 3) зразок WhatsApp-повідомлення з варіантами. Вербальну дигітальну комунікацію намагаються психологізувати емоційно, естетично й культурно. Основний механізм психологізації – емодзі. Поняття емодзі – складне, національно забарвлене, орієнтоване на нові технології інформування та спілкування. Семантика емодзі лежить у площині позитиву, негативу, нейтральності або комбінування, відповідно. Виявлено понад 20 семантичних підкласів емодзі, що локалізуються у висловлюванні через процеси розосередження та концентрації. Квантитативні характеристики емодзі класифікуємо на три категорії: 1) мінімальні, 2) помірні, 3) максимальні. Кількісні показники детерміновано соціально й психологічно. Узагальнені моделі семантики емодзі – 1) зображувальна (N) та 2) вербально-зображувальна (VN). Класифікацію емоцій, виражених через емодзі, інтерпретовано за ознакою модальності переживання. Перспективним напрямом є вивчення семантики емодзі з позицій гендерної лінгвістики, а також зіставної, відповідно.

Список літератури:

1. Бахтіна А. О. Полілатеральність *emoji* в комп'ютерному бутті (на матеріалі сучасних європейських мов) : дис. … д-ра філософії : 035. Київ, 2023. 336 с.

2. Бєлєхова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. … д-ра філол. наук: 10.02.04. Київ, 2002. 36 с.

3. ВТС – Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL: https://1531.slovaronline.com/search?s=%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B7%D1%96 (дата звернення: 24.11.2024).

4. Зайцева О. Ремарка як лексикографічна категорія. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2014. Вип. 9. С. 167–172.

5. Івашко Ю. Дослідження взаємозв'язку між традиційним японським мистецтвом і європейським модерном: Архітектурознавчий аспект. *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини*. 2009. Вип. 6. С. 84–91.

6. Каценельсон Я. О., Кузнєцова І. В. Адаптація японських запозичень в англомовному просторі. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 29, Т. 1. С. 137–142.

7. Кирилюк М. Мовні аспекти дігітальної комунікації в сучасному німецькомовному медіапросторі. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/10802/1/movni_aspekty_digital_komunik_v_nimez_media.pdf (дата звернення: 24.11.2024).

8. Култаєва М. Homo digitalis, дигітальна культура і дигітальна освіта: філософсько-антропологічні і філософсько-освітні розвідки. *Філософія освіти*. 2020. Вип. 26 (1). С. 8–36.

9. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: У 2 кн. Київ : Либідь, 2004. Кн. 1 : Соціальна психологія особистості і спілкування. 576 с.

10. Пальчинська М. В. Віртуальний простір в умовах соціокультурних трансформацій : дис. … д-ра філос. наук: 09.00.03. Одеса, 2016. 433 с.

11. Повний посібник зі значень символів Emoji, використання та цікаві факти. URL: https://www.mycountrymobile.com/uk/blog/emoji-meanings/ (дата звернення: 24.11.2024).

12. Походження слова «emoji». URL: https://www.youtube.com/watch?v=3jjtlFZtBZg (дата звернення: 24.11.2024).

13. Приходько Г. І. Категорія оцінки в контексті зміни лінгвістичних парадигм. Запоріжжя: Кругозір, 2016. 200 с.

14. Семотюк О. П. Сучасний словник іншомовних слів. Харків : Веста, 2008. 688 с.

15. Яковлева А. М., Кошечкіна Т. М. Сучасний тлумачний словник української мови. Харків : Навчальна література, 2020. 672 с.

16. DUDEN. Emoji. URL: https://www.duden.de/rechtschreibung/Emoji (дата звернення: 24.11.2024).

17. Ehtehaj A. Ich brauch das Geld von dir! URL: https://www.jetzt.de/whatsapp-kolumne/whatsapp-kolumne-der-model-streit (дата звернення: 24.11.2024).

18. Elbs M. WhatsApp-Workshop: Digitale Kommunikation neu gedacht. URL: https://www.handwerk-magazin.de/kolumne-digitale-kommunikation-neu-gedacht-mit-dem-neuen-whatsapp-workshop-183607/ (дата звернення: 24.11.2024).

19. Emoji. URL: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/emoji (дата звернення: 24.11.2024).

20. Jetzt. URL: https://de.wikipedia.org/wiki/Jetzt_(Onlinemagazin) (дата звернення: 24.11.2024).

21. Meggendorfer P.J. Ich bin nicht hierher gekommen, um der Babysitter für eure Kinds zu sein. URL: https://www.jetzt.de/whatsapp-kolumne/whatsapp-kolumne-babysitter-wider-willen (дата звернення: 24.11.2024).

22. Soliman C. Auf mich hörst du nicht, aber auf irgendeinen windigen Finance Bro?! URL: https://www.jetzt.de/whatsapp-kolumne/whatsapp-kolumne-papas-bitcoins-und-nfts (дата звернення: 24.11.2024).

23. WhatsApp-Kolumne auf der Internetseite jetzt.de. URL: https://www.jetzt.de/tag/whatsapp-kolumne (дата звернення: 24.11.2024).

Romanova N. V. MODELING EMOJI SEMANTICS IN GERMAN DIGITAL COMMUNICATION

This article is devoted to the modeling emoji semantics in German digital communication. The role, advantages and disadvantages of digital communication in the life of a modern person are highlighted, the nature of emoji is expressed from the standpoint of domestic and foreign (German, English) linguistics, the idea of openness of the emoji concept and its close connection with national scientific traditions is confirmed, and the incorrectness of emoji interpretation by the addressee is stated. The hypothetical history of the WhatsApp column by Jetzt application of the largest German daily newspaper Süddeutsche Zeitung is presented, the readership of this application is characterized, the structural-semantic and conceptual features of the WhatsApp column are detailed, and the universal features of text messages and the author's creative approach to their design are emphasized. The lexical norm of emoji in the WhatsApp column of the latest electronic issues by Jetzt application was clarified, two main trends in modeling emoji semantics were identified, the lexical and textual semantics of the phenomenon were compared, and more than twenty types of emoji were identified that resonate with both theoretically possible semantics and textual semantics, respectively. The quantitative asymmetry of emoji indicators in the statement is indicated, their positions and frequency in the post are identified, and the influence of emoji semantics on the expansion, intensification, emotionality of the subject of conversation, and the emotional state of the interlocutors is proven. Emoji are characterized by a modality of experience and aesthetic evaluation with a "good – bad" line. Social, psychological, mental, emotional, aesthetic, and subcultural factors play an important role in shaping the semantics of emoji. Gender-based study of emoji semantics of certain content will bring us closer to understanding the culture

and emotional behavior of the individual, as well as deepen the understanding of human digital literacy. Comparative studies, in turn, will contribute to the compilation of monolingual and bilingual dictionaries, an unbiased attitude to the new artificial language, and will become the basis for the development of national and global Internet linguistics.

Key words: *digital communication, WhatsApp column, emoji, emoji semantics, modeling emoji semantics, utterance, divergence, convergence.*

УДК 811.133.1’42:82-3(045)
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/25

Савчук Р. І.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОБРАЗНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО НАРАТИВУ ЯК СКЛАДОВА АВТОРСЬКОЇ КОГНІТИВНОЇ СИСТЕМИ: НАРАТИВНО-ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИЙ РАКУРС

У пропонованій статті сфокусовано увагу на дослідженні шляхів (с)творення образності у художніх наративах французьких письменників XIX–XX ст. У ході виконання пропонованої розвідки обґрунтовано, що художній наратив певної історико-літературної та культурної доби розкриває собою індивідуально-авторський зміст, що опосередковує та оприявнює елементи авторської свідомості в художньому тексті. У цій науковій студії здійснено спробу виокремити та схарактеризувати найбільш прикметні зразки (с)творення образності у французьких художніх наративах XIX–XX ст. шляхом аналізу Я-розповіді та оповіді з позиції він / вона крізь призму категорії авторської свідомості. Основну увагу зосереджено на словесних, тобто вербалізованих, і імпліцитних текстових одиницях, експлікованих різними конституентами художнього наративу. Виявлено та проаналізовано основні образно-стилістичні та концептуальні наративні конфігурації у конструюванні окремих типів оповідної реальності, притаманні французькому художньому текстотворенню XIX–XX ст. З’ясовано, що у розглядуваних французьких художніх наративах виразниками імпліцитних індивідуально-авторських смислів, ідей, почуттів і відчуттів виступають концептуальні та поетичні тропи й фігури, що представляють собою образне авторське осмислення предметів, явищ і подій у засобах художнього мовлення. На матеріалі фрагментів художніх наративів Ф. Саган і Ф.-Р. де Шатобріана схарактеризовано найбільш показові для лінгвонаративної манери французьких письменників базові концептуальні метафори, метонімії та поетичні тропи, що відтворюють емоційне ставлення наратора і/або персонажа до фактів, подій та дій оповідної і/або реальної дійсності. Серед визначальних концептуальних тропів, які виступають складовою когнітивної системи письменників, твори яких розглянуто, та відображають індивідуально-авторські способи концептуалізації оповідної і/або реальної дійсності виокремлено та проаналізовано текстотвірний потенціал таких базових концептуальних метафор, як ФІЗИЧНІ Й ЕМОЦІЙНІ СТАНИ – ЦЕ СУТНОСТІ В ЛЮДИНІ, ДІЯ ЕМОЦІЙ – ЦЕ ФІЗИЧНИЙ КОНТАКТ, ЖИТТЯ – ЦЕ БОРОТЬБА.

Ключові слова: *інтерпарадигмальний методологічний підхід, когнітивна система автора, концептуальні тропи, метафора, метонімія, наративна стратегія, образність, художній наратив.*

“La métaphore nous est si naturelle <…>.
Elle enrichit la langue en lui prêtant ce qui lui manque, et, grâce
au merveilleux secret de ce trope, chaque chose semble avoir son nom”
(Quintilien, “Institution oratoire”, livre VIII)

(«Метафора є такою природньою для нас <…>.
Вона збагачує мову, надаючи їй те, чого їй бракує, та, завдяки
чудесній таємниці цього тропу, кожна річ, так видається, отримує своє ім’я»
Квінтиліан, «Настанови оратору», книга VIII. –
Тут і далі переклад мій. – Р.С.)

Постановка проблеми. Художній дискурс як прояв індивідуально-авторської системи когнітивних знань і цінностей функціонує та піддається інтерпретації, зважаючи на сучасні тенденції у вивченні особливостей художнього мовобуття в їхньому наративному, інтерпретативно-когнітивному та лінгвосеміотичному вимірах. Утілення в художньому наративі ситуації (с)творення оповідної реальності певного типу нерозривно пов’язане з питаннями пізнання, осмислення та

пояснення останньої як деякої *ментальності*, що постає віддзеркаленням всієї культурно-історичної парадигми об'єктивно існуючої дійсності.

Кожна історико-літературна й культурна доба накладає свій відбиток на можливі шляхи осягнення, декодування та пояснення множинності смислів, прихованих у тексті. Важливо відмітити при цьому, що будь-яка епоха творить і власні стратегії, техніки та тактики форматування художнього наративу як особливого способу і/або засобу пізнання чи уявлення про навколишній світ. За визначенням наратологів, вибір наративної перспективи твору, як зрештою і його наративної форми, залежать від того, які ролі автор відводить самому собі й тому, кому адресує власний текст [5, с. 252–254]. З іншого боку, наративна форма перебуває також у прямій залежності від функційності самого наративного суб'єкта, що може бути оприявненим або десемантизованим у нарративі завдяки основним конституентам Я-розповіді і/або оповіді з позиції він / вона.

Текстотворення, що має своїми складниками компоненти комунікативно-прагматичної ситуації текстопородження, може також витлумачуватися у термінах письменницької гри: наративної, мовної або концептуальної. У цьому сенсі, процес художнього текстотворення виступає такою грою, за допомогою якої деякий абстрактний і уявний світ автора послідовно трансформується за своїм наративним сценарієм й ословлюється у світ реалістичний і конкретний, оприявнений у художньому нарративі.

Актуальність цієї наукової студії полягає в спрямованості сучасних текстозорієнтованих розвідок на розкриття специфіки категоризації та концептуалізації письменником чи поетом наративної і/або реальної дійсності засобами художнього мовлення, що вможливлює розкриття характеру взаємодії між мовою та художнім мисленням. Саме через вивчення складників авторської когнітивної системи можна відстежити, яким чином у художньому нарративі тієї або іншої історико-літературної доби об'єктивуються авторські знання і/або уявлення про навколишній світ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Неабияка зацікавленість вітчизняних (І. Бехта, О. Воробйова, О. Кагановська, І. Смущинська) і зарубіжних (Е. Борда, Р. Бароні, Д. Менґено) науковців проблематикою концептуалізації та семіотизації автором художнього тексту оповідної і/або реальної дійсності засобами художнього мовлення позначає зміни у вивченні та поясненні специфіки художнього мислення та синкретичності художнього сприйняття. У розвідках, присвячених студіюванню наративних стратегій французького художнього текстотворення [див. 3, с. 102–136], я запропонувала комплексну методику дослідження художнього дискурсу, що ґрунтується на *інтерпарадигмальному методологічному підході,* за яким усі наративні стратегії художнього текстотворення слід витлумачувати як *утілення індивідуально-авторської наративної програми конструювання певного типу оповідної реальності, що серед своїх основних характеристик має просторово-часову континуальність й образно-стилістичну фігуративність* залежно від приналежності письменника до певної історико-літературної доби та індивідуальних жанрово-дискурсивних преференцій.

У цій науковій студії я зупинюся виключно на одному з етапів такого інтерпарадигмального підходу. Йдеться про *наративно-інтерпретаційний погляд* на художній текст, який ґрунтується на поєднанні методик і процедур власне *наративного аналізу*, що найбільше пов'язаний з такими постатями, як Ж. Женетт, Ж.-Ф. Жандію, Д. Герман, та має на меті визначення типових наративних конфігурацій художніх творів і їхнього співвідношення зі структурами художнього дискурсу, а також *контекстуально-інтерпретаційного*, *лінгвостилістичного* та *концептуального аналізів* як етапів власне інтерпретації художнього дискурсу. Очевидно, що *наративно-інтерпретаційний* ракурс вивчення художнього наративу ґрунтується на таких процедурах, як ідентифікація та специфікація жанрово-композиційних, семантико-синтаксичних, образно-стилістичних і концептуальних наративних конфігурацій, віднайдених у творах певної історико-літературної та культурної доби. Виявлення, опис й аналіз саме *образно-стилістичних наративних* характеристик художнього дискурсу дозволяє реконструювати певну (а)симетрію його зовнішньої та внутрішньої форм, в основі яких лежать певні механізми художнього текстотворення як результат деякої індивідуально-авторської наративної програми.

Постановка завдання. Метою пропонованої статті є спробувати схарактеризувати засоби (с)творення образності художнього наративу, що виступають складовою когнітивної системи письменника та відображають індивідуально-авторські способи концептуалізації оповідної і/або реальної дійсності. Предмет дослідження становлять образно-стилістичні наративні конфігурації французького художнього дискурсу XIX–XX ст., віднайдені у творах письменників указаної історико-літературної та культурної доби.

Виклад основного матеріалу. Художній наратив як утілення фрагменту концептуальної картини світу свого творця репрезентує способи передачі його знань й уявлень про навколишній світ засобами художнього мовлення, опосередковуючи в такий спосіб елементи авторської свідомості. Остання виступає складовою всієї когнітивної системи автора та як індивідуально-впорядкована сукупність когнітивних моделей, що відображають навколишню дійсність у категоріях художнього наративу [2, с. 27–28], отримує вираження в ньому. Читач може розпізнати та декодувати окремі складники авторської свідомості завдяки своєрідним акцентам, якими виступають зокрема й поетичні тропи та фігури, оскільки як індивідуально-авторські когнітивні моделі вони можуть актуалізуватися у певному фрагменті твору й розкривати власне авторські способи концептуалізації оповідної і/або реальної дійсності.

Когнітивна система автора може бути реконструйованою шляхом виокремлення та інтерпретації концептуальних і поетичних тропів та фігур, зокрема метафор, метонімій, оксиморонів, які представляють власне авторське осмислення предметів і явищ дійсного і/або уявного світів, що є результатом когнітивних процесів переробки і трансформації інформації, переданої семантикою одиниць мови та мовлення [1, с. 261]. Концептуальні метафори, а відтак і метонімії й оксиморони виступають невід'ємною частиною культурної парадигми [6, с. 3–4; 7] письменника, оскільки, формуючи когнітивну систему індивіда, віддзеркалюють спосіб пізнання, категоризацію, концептуалізацію й оцінку навколишнього світу [там само].

Приміром, у романі французької письменниці XX ст. Франсуази Саган « Un certain sourire » маємо дуже виразні приклади образності у (с) творенні авторкою світу головної героїні, сповненого *фізичним болем*, *емоційним виснаженням* і *смутком*:

*Parfois, je me réveillais au milieu de la nuit, la bouche sèche et, avant même d'**émerger du sommeil**, quelque chose me chuchotait de me rendormir, **de me replonger dans la chaleur**, **l'inconscience**, **comme dans mon seul rêve**. Mais déjà je me disais:* « *Ce n'est que la soif* » *; il suffit de me lever, de marcher jusqu'au lavabo, de boire et de m'endormir. Mais quand j'étais debout, que je voyais dans la glace ma propre image, vaguement éclairée par le réverbère, et **que l'eau tiède me coulait dans la gorge, alors le désespoir me prenait**, et c'est **avec une réelle impression de douleur physique** que je me recouchais en grelottant* [8, с. 115].

У представленому фрагменті художнього тексту нараторка як головний персонаж роману вибудовує Я-розповідь крізь призму свого повного й беззастережного занурення у власні емоції та почуття: *le désespoir me prenait* («мене охоплював відчай»); *et c'est avec une réelle impression de douleur physique que je me recouchais en grelottant* («і зі справжнім відчуттям фізичного болю я знову лягала спати, тремтячи»).

Метафори, як-от *avant même d'émerger du sommeil* («ще навіть до того, як відійти від сну»); *je me recouchais avec une réelle douleur physique* («я знову поринала в сон зі справжнім враженням фізичного болю»); *je me replongeais dans la chaleur* («я знову поринала у теплоту»), які побудовані на асоціаціях гомодієгетичної нараторки й пов'язані з відчуттями, що мають ключовими словами лексеми *douleur* n.f. («біль») і *chaleur* n.f. («теплота»), у поєднанні з концептуально значущими одиницями *inconscience* n.f. («несвідомість») і *soif* n.f. («спрага»), ілюструють базову концептуальну метафору *ФІЗИЧНІ Й ЕМОЦІЙНІ СТАНИ – ЦЕ СУТНОСТІ В ЛЮДИНІ* [7].

Окреслені вище метафори отримують своє семантичне навантаження в саганівському художньому наративі у результаті поєднання іменників, що позначають певні емоційний і/або фізичний / фізіологічний стани, з дієсловами *se replonger* v.pron. і *se coucher* v.pron., які в цьому контексті мають значення «знову занурюватися, поринати», а відтак бути повністю поглинутим або розчинитися в чомусь. Іменник *chaleur* n.f. («теплота») символізує тут теплу, не порожню постіль як своєрідне заспокоєння, що є можливим лише у стані *забуття* і/або *задуми* чи *безпам'яті.*

Схожі стани є вербально вираженими в розглядуваному наративі в таких семантичних одиницях, як *l'inconscience* («несвідомість»), *dans mon seul rêve* («у мій єдиний сон»), що об'єднуються навколо спільного значення «уявний стан або сценарій, в якому виконуються певні бажання, марення, мрії». Сон метонімічно пов'язаний із коханням, оскільки *КОХАННЯ – ЦЕ СОН: КОХАННЯ – ЦЕ СОЛОДКИЙ СОН*. Зважаючи на те, що аналізований художній наратив просякнутий тематикою *фізичного болю*, *емоційного виснаження* і *смутку*, через порушення метонімічних зв'язків, в яких існують згадані вище онтологічні явища *СОН* і *КОХАННЯ*, імпліковано *НЕЩАСТЯ В КОХАННІ*, що врешті отримує вираження в тексті у станах *БЕЗСОННЯ* та *ТРИВОГИ*, в яких постійно перебуває нараторка. Метафора *le désespoir me prenait* («мене охоплював від-

чай»), в основі якої міститься базова концептуальна метафора *ДІЯ ЕМОЦІЙ – ЦЕ ФІЗИЧНИЙ КОНТАКТ* [7], свідчить про суб'єктивний модус у представленні подій і/або дій гомодієгетичною нараторкою, що текстуалізовано основним прямим значенням дієслова *prendre* v.t. «брати, сповнюватися, набиратися».

Вартує також дослідницької уваги явище метонімічної концептуалізації *СТРАЖДАННЯ* головної героїні, оскільки в аналізованому художньому наративі маємо заміщення самого емоційного стану певними його фізіологічними проявами, що опосередковано пов'язані з цим емоційним станом: *СПРАГА* і *БЕЗСОННЯ* постають *ФІЗИЧНИМ ДИСКОМФОРТОМ*, який імплікує *СТРАЖДАННЯ*. Відтак, *СПРАГА – ЦЕ СТРАЖДАННЯ*, *СПРАГА – ЦЕ БЕЗСОННЯ*, *БЕЗСОННЯ – ЦЕ СТРАЖДАННЯ*, тому *СТРАЖДАННЯ* через *БЕЗСОННЯ* і *СПРАГУ* веде до *ФІЗИЧНОГО СТРАЖДАННЯ* й *ФІЗИЧНОГО БОЛЮ*. Концептуальну складову *СТРАЖДАННЯ* вербалізовано в наративі іменником *soif* n.f. («спрага») та словосполученням *la bouche sèche* («з пересохлими губами»), що є станами вияву *ФІЗИЧНОГО ДИСКОМФОРТУ* та веде до порушення сну. Саме фізичні прояви *болю* та *страждання* формують у цьому разі цілісний образ *БОЛЮ*, *ДУШЕВНИХ МУК* і *ДУШЕВНОГО СТРАЖДАННЯ*.

В іншому художньому наративі Франсуази Саган « Un sang d'aquarelle » також маємо доволі ємний образ *самотності* та *замкненості* головного персонажа:

Constantin s'était habitué bien sûr à ce que ***sa mémoire ne fût plus rien d'autre qu'une consigne à demi vide, mal gardée****. Il s'était habitué à ce que* ***des clichés fades, des visages détournés ou des phrases vagues*** *correspondissent à ses amours les plus passionnées. Il s'était habitué mais pas encore résigné; car, se disait-il, si personne ne savait plus ce qui s'était passé, si personne ne se rappelait plus tout de sa vie, tout ce qu'il avait été, tout ce qui l'avait fait, tout ce que lui-même avait fait, si personne ne le lui disait****, comment pourrait-il un jour faire cette fameuse addition, ce fameux compte des actes de sa vie, ce chiffre qui devait être la justification et le sens de cette vie*** *?* [8, с. 28].

Наведений вище фрагмент оповіді з позиції він / вона подано гетеродієгетичним наратором, який надає читачеві доступ до доволі особистісних і чуттєвих моментів життя головного героя, тієї атмосфери *самотності* і *замкненості*, в якій він перебував: *il s'était habitué à ce que* («він звик до того, що»); *il s'était habitué mais pas encore résigné* («він звик, але ще не здався»). Маркером гетеродієгетичного наратора виступає прислівник *bien sûr*, який у цьому контексті ілюструє не лише його обізнаність про життєву ситуацію головного героя твору, але й формує його модально-оцінну площину: *comment pourrait-il un jour faire cette fameuse addition* («як же він зможе одного дня підбити підсумки») шляхом метафори *faire cette fameuse addition, ce fameux compte des actes de sa vie* («підбивати підсумки, платити по рахункам за всі діяння свого життя»), в основі якої міститься базова концептуальна метафора *ЖИТТЯ – ЦЕ БОРОТЬБА* [7]. Семантико-когнітивний аналіз метафори дозволяє зробити висновок про те, що осмислення цього тропу випливає з ідеї про уподібнення життя головного героя до певних математичних калькуляцій, які ґрунтуються на прямих і допоміжних словникових значеннях концептуально значущих елементів – іменників *addition* n.f. («додавання, підбиття суми»), *compte* n.m. («рахунок») у поєднанні з дієсловом *faire* v.t. («робити, зводити, підбивати»).

У розглядуваному фрагменті художнього наративу маємо також стани *невизначеності* і *вагання* головного героя оповіді, його *внутрішнє сум'яття* та *збентеження*. У цьому контексті показовою є метафора – *sa mémoire ne fût plus rien d'autre qu'une consigne à demi vide, mal gardée* («його пам'ять була не більше, ніж напівпорожньою шафкою, що погано зберіглася»), в основі якої маємо базову концептуальну образ-схему *ВМІСТИЩЕ / КОНТЕЙНЕР* [7]. Для головного героя *ПАМ'ЯТЬ – ЦЕ КАМЕРА СХОВУ*, а ДУМКИ – РЕЧІ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ У НІЙ. Внутрішні стани *збентеження*, *знервованості* та *невизначеності* підсилено прикметником *vide* («порожній») та прикметником із прислівником *mal gardée* («у поганому стані, занедбаний»). Таким чином, цілком очевидною постає метафора, що розлого характеризує головного героя, оскільки для нього *ПАМ'ЯТЬ – ЦЕ ПОРОЖНЯ Й ЗАНЕДБАНА КАМЕРА СХОВУ*.

У лінгвонаративній манері відомого французького письменника XIX ст. – Франсуа-Рене де Шатобріана – також маємо високий рівень *образності* та *асоціативності*, що дозволяє читачеві сформувати власні судження про найбільш прикметні особливості письменницького Я, оприявненого в тексті.

Звернімося до окремих фрагментів його твору « René, ou les effets de la passion »:

La solitude absolue, le spectacle de la nature, me plongèrent bientôt dans un état presque impossible

***à décrire**. Sans parents, sans amis, pour ainsi dire, sur la terre, n'ayant point encore aimé, j'étais accablé d'une surabondance de vie. Quelquefois je rougissais subitement, et **je sentais couler dans mon cœur comme des ruisseaux d'une lave ardente**; quelquefois je poussais des cris involontaires, et **la nuit était également troublée de mes songes et de veilles**. Il me manquait quelque chose pour **remplir l'abîme de mon existence**: je descendais dans la vallée, je m'élevais sur la montagne, appelant de toute la force de mes désirs l'idéal objet d'**une flamme future**, **je l'embrassais dans les vents**; je croyais **l'entendre dans les gémissements du fleuve**; tout était **ce fantôme imaginaire**, et les astres dans les cieux, et le principe même de vie dans l'univers* [4].

Використання не-нейтральної, тобто стилістично забарвленої лексики, як-от номінативних одиниць *songe* n.m. («сон»), *abîme* n.m. («безодня»), *existence* n.f. («існування»), *nuit* n.f. («ніч»), *veille* n.f. («бдіння / неспання»), *gémissement* n.m. («стогін»), а також прикметників із високим ступенем асоціативності *absolu* adj. («цілковитий»), *impossible* adj. («неможливий»), *ardent* adj. («палкий / нестримний»), *accablé* adj. («пригнічений»), *troublé* adj. («схвильований / неспокійний»), не лише ритмізує художній наратив, а й створює ефект *драматичного нагнітання* або *наративного напруження*, зважаючи на денотативні й варіантні значення лексем *accablé* («пригнічений») adj. та *troublé* adj. («схвильований / неспокійний»).

Віднайдені в розглядуваному фрагменті художнього наративу порівняння *je sentais couler dans mon cœur comme des ruisseaux d'une lave ardente* («я відчував, як через моє серце протікають потоки нестримної лави»), у межах якого виокремлюю метафору *des ruisseaux d'une lave ardente* («потоки нестримної лави») у поєднанні з іншими персоніфікованими метафоричними конструкціями *la nuit troublée de mes songes et de veilles* («ніч була неспокійною через мої сни та моє бдіння»), *l'abîme de mon existence* («безодня мого існування»), *les vents, les gémissements du fleuve* («вітри, стогони ріки»), що мають чітко окреслену *одитивну тональність* з огляду на такі концептуально значущі одиниці, як дієслово відчуття *sentir* v.tr. («відчувати»), іменник *ruisseau* n.m. у варіантному значенні («потік»), прикметник *troublé* adj. («схвильований / неспокійний») й іменник *gémissement* n.m.: («стогін»), імпліцитно посилюють відчуття *пригніченості* головного персонажа. Крім того, емоційний стан головного персонажа експлікований у творі такими текстовими одиницями, як іменник *solitude* n.f. («самотність») та прикметник *accablé* adj. («пригнічений»).

Зауважу, що *когнітивно-наративна сценографія* художнього наративу у Ф.-Р. де Шатобріана характеризується орієнтацією на *музичну архітектоніку*, що імплікує Я-розповідь *плинну* і *рухливу* й іконічно вимальовує *хвилю*, яка розгортає й деталізує *ПЛИННІСТЬ БУТТЯ*. У такому разі Я-розповідь є досить інтимізованою й форматується чітко окресленими й подекуди достатньо роздрібненими порціями синтаксичних структур, які хвилеподібно нанизуються одна на одну: ***Quelquefois je rougissais subitement, et je sentais couler** dans mon cœur comme des ruisseaux d'une lave ardente; **quelquefois je poussais des cris involontaires**, **et la nuit était** également troublée de mes songes et de veilles*, вимальовуючи в такий спосіб *ХВИЛЮ*, що наближається до берега, набігає врешті на берег, – а потім відступає.

Зверну також увагу на особливу функцію сполучника *et*, який хвилеподібно то розширює, то звужує, нанизуючи одна на одну, рівноцінні за семантичною й синтаксичною структурами конструкції. *Хвилеподібність* розглядуваного фрагменту підкреслюється й синтаксичною групою *je descendais dans la vallée* («я спускався у долину»), *je m'élevais sur la montagne* («я підіймався на гору»), що, з огляду на основні антиномічні словникові значення основних її концептуальних домінант – дієслів *descendre* v.intr. («спускатися») і *monter* v.intr. («підійматися»), вимальовує *ВОДЯНИЙ ВАЛ*, який утворюється від коливання водної поверхні: відпливи і припливи води :: рух угору й низ.

У метафорі *l'abîme de mon existence* («безодня мого існування»), що вибудовує стрижневий для розглядуваного художнього наративу образ *порожнечі*, можна ідентифікувати концептуальну складову *приреченість* гомодієгетичного наратора, зважаючи на поєднання в цьому тропі семантичних одиниць, які мають онтологічно протилежні значення *abîme* n.m.: («безодня, тобто порожнеча») та *existence* n.f.: («існування»), проте спільно формують єдину реальність персонажного буття, а саме *порожнечу* й *пустоту* як ніким або нічим не заповнений простір.

Висновки. Новітні текстоцентровані дослідження виконуються у спектрі поєднання мовознавчих і літературознавчих методик аналізу та здобутків суміжних наук. Інтерпарадигмальний методологічний підхід до витлумачення художнього наративу та шляхів його (с)творення дозволяє не лише наблизитися до розкриття таємниць

психології творчості, специфіки лінгвокреативної діяльності творчої особистості, а й отримати нові дані про роботу художнього мислення, про природу самої інтуїції та авторської уяви. Розуміння способу осмислення письменником оповідної і/або реальної дійсності у художньому наративі вибудовується з огляду на особливості його концептуальної, смислової системи. Художній наратив цілком обґрунтовано виступає осердям у процесах (ре)конструювання тієї понятійної та інформаційної бази творця тексту як мовної особистості, на основі якої, при залученні певних когнітивних операцій і дій, формується цілісний естетичний метаобраз об'єктивної дійсності.

У розглядуваних у цій статті художніх наративах різної історико-літературної доби актуалізовано мережу імпліцитних індивідуально-авторських смислів й ідей, виразниками якої виступають тропи, що представляють образне авторське осмислення предметів, явищ і подій у засобах художнього мовлення. Базові концептуальні метафори й метонімії та поетично переосмислені тропи відтворюють у французьких художніх наративах, як правило, емоційне ставлення наратора / персонажа (залежно від типу наратива) як суб'єктів текстової комунікації до фактів оповідної і/або реальної дійсності. Поетичність, експресивність і образність художніх наративів Франсуази Саган і Франсуа-Рене де Шатобріана підсилюється також використанням таких стилістичних фігур, як порівняння, перифрази, антитези й алітерації.

Зважаючи на образно-стилістичні конфігурації, віднайдені в художніх наративах Франсуази Саган « Un certain sourire », « Un sang d'aquarelle » і Франсуа-Рене де Шатобріана « René, ou les effets de la passion », цілком на часі постає необхідність подальшого вивчення шляхів оприявнення елементів авторської свідомості у французьких дискурсивних практиках інших авторів.

Список літератури:

1. Ніконова В.Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз : дис. … доктора філол. наук : 10.02.04. Дніпропетровськ, 2008. 558 с.
2. Савчук Р. І. Оповідний простір художньої прози Ф. Саган: лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти : дис. … канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2009. 295 с.
3. Савчук Р. І. Наративні стратегії художнього текстотворення: лінгвокогнітивний і семіотичний аспекти (на матеріалі французьких прозових творів XVIII–XXI ст.) : дис. … доктора філол. наук : 10.02.05. Київ, 2016. 474 с.
4. Chateaubriand F.R. René, ou les effets de la passion. Paris : Hatier, 2012. 96 p. URL: https://www.ebooksgratuits.com/ebooksfrance/chateaubriand_rene.pdf (дата звернення: 27.01.2025).
5. Genette G. Figures III. Paris : Seuil, Points, 1972. 282 p.
6. Keromnes Y. Les Métaphores et leur traduction dans la vie quotidienne. *Septet*, 2013. № 5. P. 68–87.
7. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor. *Metaphor and Thought* (2nd edition) / A. Ortony (ed.). Cambridge : Cambridge University Press, 1993. URL: https://terpconnect.umd.edu/~israel/lakoff-ConTheorMetaphor.pdf (дата звернення: 27.01.2025).
8. Sagan F. Un Certain Sourire. Paris : Julliard, 1975. 123 p. URL: https://archive.org/details/uncertainsourire00saga/page/12/mode/2up (дата звернення: 28.01.2025).
9. Sagan F. Un Sang D'Aquarelle. Paris : Gallimard, 1987. 318 p.

Savchuk R. I. THE IMAGERY IN LITERARY NARRATIVE WITHIN THE AUTHOR'S COGNITIVE SYSTEM: A NARRATIVE AND INTERPRETIVE PERSPECTIVE

The present article explores how imagery is created in the literary narratives of French writers from the 19th and 20th centuries. This study argues that the literary narratives of a specific historical, literary, and cultural period reveal unique authorial content that reflects the author's consciousness within the text. The research aims to identify, describe, and explain notable examples of imagery creation in French literary narratives of this time by analyzing both the first-person narrative (I-narrative) and third-person narrative (he/she), through the lens of the author's consciousness. The primary focus of this analysis is on verbal and implicit text units, expressed through various elements of literary narratives. The key figurative, stylistic, and conceptual configurations found in the construction of different types of narrative reality in French literature from the 19th and 20th centuries have been identified and examined. French literary narratives often convey implicit individual-authorial meanings, ideas, feelings, and sensations through conceptual and poetic tropes. These conceptual and poetic tropes represent the author's figurative understanding of objects, phenomena, and events through literary expression. By analyzing fragments from the works of F. Sagan and F.-R. de Chateaubriand, this study identifies and characterizes the most significant basic conceptual metaphors, metonymies, and poetic tropes

that define the linguistic and narrative style of these French writers. Each of these tropes and figures reflect the emotional attitudes of the narrator and/or characters toward the facts, events, and actions depicted in the narrative reality. The research explores the key conceptual tropes that shape the cognitive frameworks of the authors whose works are examined. These tropes reveal each author's unique approach to conceptualizing narrative reality. Specifically, it analyzes the text-forming potential of fundamental conceptual metaphors such as Physical and Emotional States Are Entities Within a Person, The Action of Emotions Is Physical Contact, and Life Is a Struggle.

Key words: *inter-paradigmatic methodological approach, author's cognitive system, conceptual tropes, metaphor, metonymy, narrative strategy, imagery, literary narrative.*

UDC 811.112.2’342.415
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/26

Tymofieiev V. A.
Nationale Universität für Leben- und Umweltwissenschaften der Ukraine

GRAPHEMIK UND LESEWEISE DER MITTELHOCHDEUTSCHEN TEXTE (AUFGRUND DER LYRIK WALTHERS VON DER VOGELWEIDE)

The article examines the peculiarities of the graphemics of Middle High German texts using both ancient manuscripts and modern normalised editions, which often do not correspond to the real pronunciation. It has been found that medieval scribes, when reproducing the oral text in graphemic form, relied on the oral sound of the poetic work, adhered to the old ‘norms’, allowed ‘orthographic’ interferences between the literary form and the local dialect, and, on the other hand, did not attach importance to the accuracy of written record. In the process of composing their lyrics, the Middle High German minnesinger poets relied on both the established traditions of Old German phonetics and the phonological features of the contemporary spoken language. As a result of this crossing between the two states of the Middle High German language, a classical supra-regional substance-construct emerged, which was intended both to satisfy the tastes of the court nobility and to become close and understandable to the burger stratum of society. The aim of the article is to reconstruct the ‘original’ graphemics and pronunciation of Walter von der Vogelweide’s poetic works while reading modern critical editions of his lyrics. During the transcription of Vogelweide’s poetry, special attention was paid to the reproduction of the reduced sound [ə], the reproduction of the old German diphthongs <ei> and <ou>, the phonological differentiation of the grapheme <e>, a hypothesis was put forward regarding the different sound of the fricative <s> in the «court-poetic» and colloquial-dialect languages in terms of the participation of the voice in its pronunciation, as well as its hissing character in the vernacular, the Old German semi-vowel sound of the grapheme <w> in the texts of the classical period was emphasized, the sound of the graphemes <o> and <a> was divided into open and closed. The subject of our further research should be a comparative study of the reconstructed classical High German language and modern High German dialects in order to identify common phonetic-phonological features and to distinguish a group of dialects that were least exposed to the transforming influences of evolutionary forces.

Key words: *graphemics, grapheme, phoneme, pronunciation, Middle High German, Walter von der Vogelweide.*

Problemstellung. «Die Handschriften, in denen mhd. Texte überliefert sind, bieten ein graphematisch uneinheitliches Bild» [4, S. 2]. Die von Karl Lachmann normalisierte Graphik gibt die tatsächliche Leseweise der mhd. Texte häufig gar nicht wieder, da sein Ziel war, nicht die Aussprache zu rekonstruieren, sondern das handschriftliche Original zu finden. Somit stehen alle zeitgenössischen Ausgaben in enger Verbindung mit den Handschriften und weisen Divergenzen, Varianzen und Abweichungen auf. Insbesondere handelt es sich um umgelautete, gedehnte, reduzierte und diphthongierte Vokale sowie die Bezeichnung einiger Konsonanten, die Kontraktion der Nasale, den Lautwandel (Enklise) (s. Bildschirm 1).

Analyse der neuesten Forschungsergebnisse und Veröffentlichungen. Die diachronische Analyse der mhd. Graphemik wurde durch viele Sprachwissenschaftler (W. Braune, B. Hennig, Th. Hennings, R. v. Kienle, V. Lewizkij, W. Moser, H. Penzl, J. Schatz, N. Wolf) durchgeführt. Eine tiefere synchronische graphematische Systematisierung und die Rekonstruktion der Leseweise der mhd. Periode stand noch nimmer im Mittelpunkt der Forschung.

Das Ziel der Studie ist es, die Aussprachekonventionen des klassischen Mittelhochdeutschen anhand der graphematischen Analyse (aufgrund der Werke Walthers von der Vogelweide) zu rekonstruieren. Als Bezugsquelle dient in unserer Arbeit das normalisierte Mittelhochdeutsch nach Horst Brunner [15].

Präsentation des Hauptmaterials. *Graphemik* (auch *Graphematik*) ist eine linguistische Teildisziplin, die das Schriftsystem der Sprache untersucht. Das Schriftsystem besteht aus Graphemen, die Phoneme bezeichnen. Grapheme sind die kleinsten funktionalen Einheiten und werden durch Buchstaben vermittelt, deren Inventar laut den Handschriften 24

normalisierte Zeichen des lateinischen Alphabets (Ligaturen ausgeschlossen) zählte: *a, b, c, d, e, f, h, g, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v, w, z* [7]. Die Buchstaben (Zeichen) werden durch Graphien (oder Graphik) in Texte umgesetzt. In der klassischen mhd. Periode (12.–13. Jh.) wurde die frühgotische Minuskel zum vorherrschenden Schrifttypus [s. Bildschirm 1].

Die tabellarische Systematisierung der Hauptbegriffe unserer Erforschung sieht wie folgt aus (s. Tabele 1).

«Die Schreibung und Aussprache stimmen oft nicht überein, auch im Deutschen nicht. Nicht jeder Buchstabe vertritt einen bestimmten Laut, umgekehrt kann ein Laut durch mehrere Buchstaben wiedergegeben werden» [2, S. 42]. «Im Mittelhochdeutschen wie auch im Althochdeutschen gab es noch keine normativ geregelte Orthographie» [1, S. 55]. Man gebrauchte ein durch diakritische Zusatzzeichen ergänztes lateinisches Alphabet. Unsere Textanalyse zeigte folgende graphische Schreibgewohnheiten im Mittelalter.

1. Substantive waren noch nicht großgeschrieben (Eigen-, Gattungs-, geographische oder personifizierte Namen und Nationalitäten ausgenommen): ***M**ichahêl* (59, IV, 1), ***K**ölne* (49, 1), ***M**inne* (78, VI, 1–2), ***T**iutschen* (24, 2). Aber sogar hier waren Groß- und Kleinschreibung noch nicht konsequent geregelt: «*Saget mir ieman, waz ist **m**inne?*» (85, I, 1), «***t**iuschiu zuht gât vor in allen*» (84, III, 8). In neuen normalisierten Editionen mhd. Texte sind auch Wörter zu Beginn von Sätzen großgeschrieben.

2. Die langen Vokale werden mit Zirkumflex ^ versehen: *«dô dâht ich mir viel ange»* (1, 6). Bei einigen Wörtern (vornehmlich Verben) konnte dieser auf eine Kontraktion verweisen: *-ibe-*, *-ige-*, *-ide-* > <î>, z. B. *gibet* > *gît* (9, 12), *liget* > *lît* (90a, II, 5); *-abe-* > <â>, z. B. *haben* > *hân* (81, I, 6).

3. Alle umgelauteten Vokale (durch ¨ bezeichnet) waren kurz: «*stôs den rigel für die tür*» (64, II, 3), indem die Kombination <iu> [y:] ein langer Vokal war.

4. Dem Konsonantenphonem [k] entsprechen zwei positionsbedingte Allographe: im Wort- und Silbenanlaut wird dieses gewöhnlich mit <k> und im Auslaut mit <c> wiedergegeben: «*Diu **k**rône ist elter danne der **k**ünig Philippes sî*» (5, 1), «*be**k**êra dich, be**k**êre*» (2, 21), «*ir hone**c** ist worden zeiner gallen*» (7, 8). Je nach der Handschrift gibt es allerdings Abweichungen: «*die **c**leinen vogellîn*» (87, I, 4).

5. Die Buchstabengruppe <sch> (die früheren Varianten sind auch <sc> oder <sk>) wird als [ʃ] ausgesprochen: «*si **sch**allent und **sch**eltent reine frowen*» (63, 10).

6. Die Zeichen <v> und <f> gaben das Phonem [f] wieder.

7. Der Digraph <pf> (oder dessen Varianten <ph> und <pph>) bezeichnete die Affrikate [pf]: ***pf**âwe* (4, 4), ***ph**lichten* (13, 10), *ka**pph**en* (87, II, 11).

8. Wir sind mit J. Schatz darüber einig, dass in ahd. Zeit «*s* ein stimmloser Reibelaut war, der *š*-artig gebildet wurde» [13, S. 81–82]. Nach unserem Denkergebnis waren die ahd. Aussprachenormen in der mhd. "höfischen Dichtersprache" noch stark geltend. Weiter unterstützen wir Penzls Hypothese, dass «die mhd. Dialekte zwei Sibilanten besaßen: /z/ und /s/. Der Hauptunterschied zwischen den beiden muß gewesen sein, daß /z/ Fortis und /s/ Lenis war» [12, S. 346].

9. Der Buchstabe <z> durfte in den mhd. Handschriften drei verschiedene Laute bezeichnen: den einfachen "weichen" Frikativ [s]: *daz* (68, 1–2), den zusammengesetzten "harten" [ss]/[s:] in intervokalischer Position: *grüezen* (75, IV, 1) und die Affrikate [t͡s]: *erzogen* (62, 1).

10. Die mhd. Verbindung <ch> war Schreibung für den velaren Reibelaut [χ] wie im heutigen Deutschen, z. B. *machen*.

11. Der Buchstabe <h> wurde als Hauchlaut [h] ausgesprochen. Im Auslaut wurde der Reibelaut [h] oftmals mit <ch> wiedergegeben, z.B. *gesach* (104, III, 5).

12. Das neue durch das <uu> verschmolzene Zeichen <w> konnte das ahd. überlebende [u̯] bedeuten.

Aufgrund unserer früheren phonetisch-phonologischen Untersuchungen, die bald erscheinen,

Tabele 1

Hauptbegriffe der Graphematik

Alphabet	**Graphik**	**Orthographie**
eine *Reihenfolge* von Buchstaben, die Laute in der Schrift wiedergeben	«ein *System* der buchstäblichen Bezeichnung der Phoneme» [2, S. 66]	«die *Gesetzmäßigkeiten* der Verwendung der Grapheme bei der Schreibung verschiedener Wörter» [2, S. 66]
Graphem	Graphie	**Graphemik**
Zeichen, durch die die schriftliche Notation von Phonemen erfolgt	Die *Schreibweise* oder auch *Druckart* von (handschriftlichen) Texten	eine linguistische *Teildisziplin*, die das Schriftsystem der Sprache untersucht

stellen wir die folgende Leseweise der klassischen mhd. Texte dar (s. Tabele 2).

Die mhd. Graphik wird durch Komplexität, Inkonsequenz und Durcheinander charakterisiert, weil es noch keine orthographischen Normen gab, dialektale Eigentümlichkeiten zur Geltung kamen und die Schreiber von den ahd. Lieferungen beeinflusst waren. Die Sache ist auch dadurch erschwert, «dass sehr häufig ein längerer Zeitraum zwischen der Entstehung eines Werkes und der jüngsten und erhaltenen Aufzeichnung liegt» [5, S. 166]. Dabei ist zu beachten, dass das schriftliche Festhalten der Lyrik für notwendig nicht gehalten und vornehmlich mündlich überliefert wurde. Die grafische Wiedergabe beruhte eher auf einer Lautnachahmung als einer Norm, die später die Aussprache gestalten konnte.

Bei der entgegenstellenden Analyse unterschiedlicher Handschriften beobachtet man die folgenden Differenzen:

1. Schwankungen in der Bezeichnung des ahd. [ęı] und des neuen dialektalen [aı]: *h**ei**de – h**ai**de*.

2. Die Wiedergabe des Sekundärumlauts (um 12. Jh. eingetreten) war noch fakultativ: *sch**o**ne – sch**o***ne*.

3. Einige Schreiber spiegelten die mhd. Auslautverhärtung wider: *san**g** – san**c***.

4. Die inkonsequent kontrahierte Formen wie *kuster* (= *er kuste*) deuten auf die priorisierte mündliche Überlieferung der Lieder.

Tabele 2

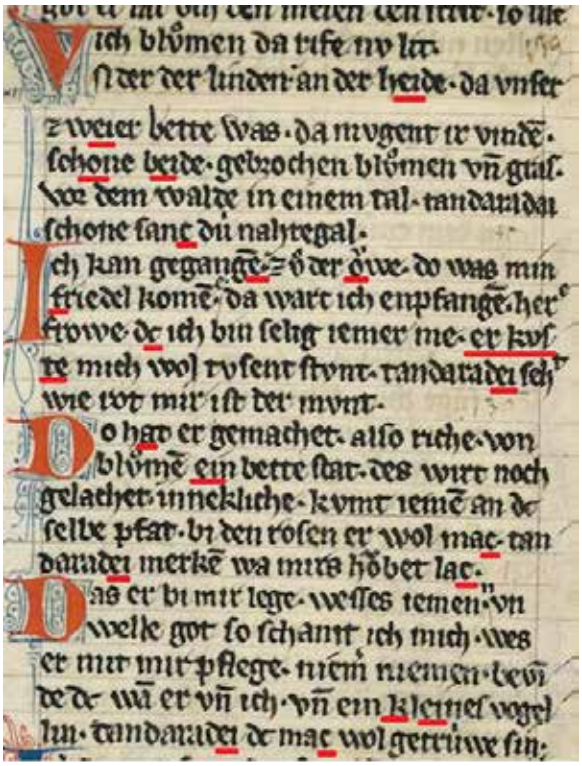
Klassischmittelhochdeutsche Leseweise
(aufgrund des „Under der linden“ Walthers von der Vogelweide)

<â> – langes [a:]	**<ou>** – offenes [ɔu]	**<w>** – halbvokalisches [u̯]
<ê> – langes [e:]	**<iu>** – langes [y:]	**<ig>** – [ik]
<î> – langes [i:]	**<iuwe>** – [y:u̯e]	**daz** = das / dass
<ô> – langes [o:]	**<ouwe>** – offenes [ɔuu̯e]	**<v>** = <f>
<û> – langes [u:]	**<uo>** – [uo]	**<r>** – Zungenspitzen-r
<ei> – offenes [ɛi]	**<ie>** – diphthongiertes [ie]	**<s>** – “weiches” [s]

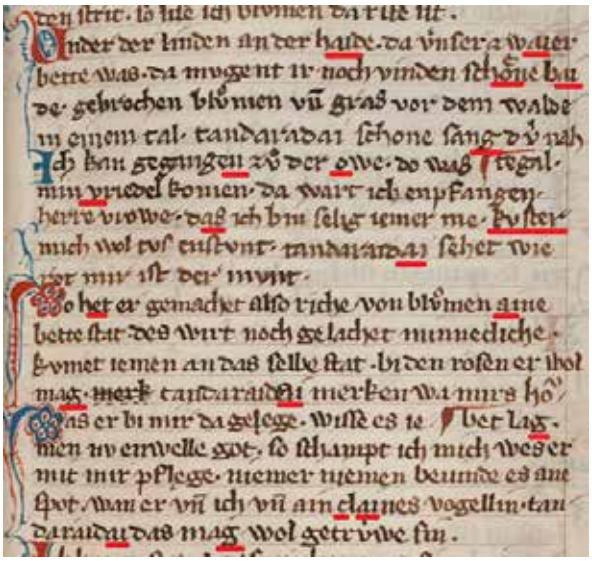
Bildschirm 1

«Weingartner Liederhandschrift» und «Große Heidelberger (Manessische) Liederhandschrift»

Codex Manesse
(1. Drittel 14. Jh.) [6, S. 130]

«Weingartner Liederhandschrift»
(um 1300) [16, S. 153]

5. Aus dem durch diakritisches Zeichen sporadisch abgekürzten <n> im Auslaut, z. B. *blu͛me**n*** – *blu͛me͡*, ist auf eine vage Realisierung der nasalen Sonanten <n> und <m> zu schließen, z.B. mhd. *enpfangen* > nhd. *empfangen*).

Dabei werden in den Handschriften sowie den kritischen Editionen mundartliche Formen überliefert, z.B. alemannisch-schwäbische *kan* (statt *kam*) [9, S. 124].

Unten wird eine Umsetzung der handschriftlichen Tradierung in einen kritischen Text dargestellt (s. Tabele 3).

Dennoch geben die gegenwärtigen Ausgeber umgelautete und gedehnte Laute hin und wieder „fehlerhaft“ wieder: das Adjektiv *schône* (98, I, 5) soll als <schoene> [ʃœ:nə], die konjunktivische *schamt* (98, IV, 3) als <schämt> [ʃæmt] und das Verb *sin* (98, IV, 9) als <sîn> [sɪ:n] gelesen werden.

Wir sind mit der Annahme einig, dass es keine unifizierte Fassung in mhd. Zeit bestanden sei und die Dichter ihre Werke dem außensprachlichen Kontext sich eignen lassen müssten, weil die Orthographieprinzipien den alten Schreibern noch fremd wären. «Die Abweichungen wären somit Reflexe der sich ständig wandelnden Aufführungssituationen, denen sich die Sänger/Dichter anpassen mussten» [8, S. 108].

Die diatopische und diastratische Analyse hat gezeigt, dass die Aussprache in klassischmittelhochdeutscher Periode schichtweise

Tabele 3

Diplomatischer Abdruck und normalisiertes Mittelhochdeutsch

Diplomatischer Abdruck [14]	**Normalisiertes Mittelhochdeutsch [15, S. 200–201]**
Vnder der linden an der heide da vnser zweier bette was da mugent ir vinden schone beide gebrochen blu^{o}men vnd gras vor dem walte in einem tal tandaradai schone sanc du^{i} nahtegal. Ich kan gegangen zv^{o} der o^{v}we do was min friedel komen^{e} da wart ich enpfangen her^{e} frowe dc ich bin selig iemer me. er kuste mich wol tusent stunt. tandaradei seh^{t} wie rot mir ist der munt. Do hat er gemachet also riche von blu^{o}men ein bette stat des wirt noch gelachet innekliche kvmt iemen an dc selbe pfat bi den rosen er wol mac tandaradei merken wa mirs ho^{v}bet lac. Das er bi mir lege wesses iemen ^{n}vn welle got so schamt ich mich wes er mit mir pflege niemer niemen bevinde dc wan er vnd ich vnd ein kleines vogellin tandaradei dc mac wol getru^{i}we sin.	Under der linden an der heide, dâ unser zweier bette was, dâ mugent ir vinden schône beide gebrochen bluomen unde gras. vor dem walde in einem tal, tandaradai, schône sanc diu nahtegal. Ich kan gegangen zuo der ouwe dô was mîn vriedel komen ê. dâ wart ich enpfangen, hêre frouwe!, daz ich bin sêlig iemer mê kuster mich? wol tûsentstunt, tandaradei, seht, wie rôt mir ist der munt. Dô het er gemachet alsô rîche von bluomen ein bettestat. des wirt noch gelachet inneclîche kumt iemen an daz selbe pfat. bî den rôsen er wol mac tandaradei, merken, wâ mirz houbet lac. Das er bî mir lêge, wessez iemen, nû enwelle got, sô schamt ich mich. wes er mit mir pflêge, niemer niemen bevinde daz wan er und ich und ein kleines vogellîn, tandaradei, daz mac wol getriuwe sin.

unterschiedlich wäre, d.h. es um einen mundartlichen und einen überregionalen „Standard“ ginge. Ein Beleg dafür sind die durch die Handschriften hingewiesenen schriftlichen Divergenzen. Demzufolge bleibt die Frage offen, ob es der Aussprachestandard überhaupt jemals gegeben hat.

Gemäß unserer Vermutung würden die Lieder Walthers von der Vogelweide am Hof primär in überregionaler Literatursprache laut den ahd. Tradierungen mündlich abgefasst, aufgeführt und verbreitet.

Im Laufe der Zeit könnte dieses klassische Kunstkonstrukt je nach dem Land und dem Geschmack der Zuhörer in umgangssprachliche und dialektal gefärbte Formen umgebildet werden.

Deshalb bieten wir zwei phonetische Rekonstruktionen: klassische mhd. Literatursprache und dialektale mhd. Umgangssprache mit durch Fettdruck hervorgehobenen Unterscheidungen (s. Tabele 4).

Weiter erfolgen kurze Erläuterungen zur Transkription.

1. In mhd. Zeit tritt die Reduktion des unbetonten <e> zu [ə] (das sogenannte Murmel-*e*) ein.

2. Das germanische Zeichen <ai> wird im Althochdeutschen ab 800 durch <ei> abgelöst. «Gegen 1100 treten wieder *ai*-Schreibungen auf, die in der Folgezeit wieder zur Regel werden» [13, S. 24] und die Öffnung/Senkung der <ei> in der Alltagssprache wiedergaben. In den Handschriften des 11 Jh.s aus Bayern kommen sogar Übergangsschreibungen mit <æi> vor, z. B. *tæil* [13, S. 24]. Das germanische <au> wird im Althochdeutschen «von der Mitte des 9. Jh.s ab <ou> geschrieben» [13, S. 24]. Wir denken aber, die Vertreter der Ritterklasse und ihre hochrangigen Mäzene (Könige und Herzoge) bemühten sich bewusst, sich von den Landleuten auch durch die Sprache zu distanzieren. Deshalb gebräuchten sie gern archaisierte Sprachformen. Somit basieren wir den Ausspracheunterschied in der Realisation der betreffenden Diphthonge vielmehr auf soziolinguistischen Kriterien.

3. Hypothetisch scheint an der mhd. Produktion des Sibilanten [s] (zumindest in der Umgangsspra-

Tabele 4

Phonetische Transkription

Überregionales Mittelhochdeutsch (klassische Literatursprache)	**Dialektales Mittelhochdeutsch (oberdeutsche Umgangssprache)**
[ˊundər dər ˊlindən ‖ ˊ ɐn dər ˊhɛɪdə ‖	[ˊundər dər ˊlindən ‖ ˊ ɐn dər ˊhæɪdə ‖
dɑ: ˊunsər ˊt͡sʊ̯ɛɪər	ˊbe̯t:ə ʊ̯ɐs ‖	dɑ: ˊunzər ˊt͡svæɪər	ˊbe̯t:ə vɐs ‖
dɑ: ˊmugənt ɪr ˊfindən ‖ ˊʃœ:nə ˊbɛɪdə ‖	dɑ: ˊmugənt ɪr ˊfindən ‖ ˊʃœ:nə ˊbæɪdə ‖
gəˊbrɔχən ˊbluomən	ˊundə grɐs ‖	gəˊbrɔχən ˊbluomən	ˊundə grɐs ‖
ˊfɔr dəm ˊʊ̯ɐld͡ˇ	in ˊɛɪnəm ˊtɐl ‖	ˊfɔr dəm ˊvɐld͡ˇ	in ˊæɪnəm ˊtɐl ‖
ˊtɐndɐrɐˊdɛɪ ‖	ˊtɐndɐrɐˊdæɪ ‖
ˊʃœ:nə sɐŋk	dy: ˊnaht͡əgɐl ‖	ˊʃœ:nə zɐŋk	dy: ˊnaht͡əgɐl ‖
ɪh ˊkɛ̃ gəˊgɐŋgən ‖ ˊt͡sʊ̯o dər ˊɔuʊ̯ə ‖	ɪh ˊkɛ̃ gəˊgɐŋgən ‖ ˊt͡sʊ̯o dər ˊåuə ‖
do: ˊʊ̯ɐs mɪ:n ˊvrɪədəl	ˊkɔmən ˊɛ: ‖	do: ˊvɐs mɪ:n ˊvrɪədəl	ˊkɔmən ˊɛ: ‖
dɑ: ˊʊ̯ɐrt ɪh ə̃ˊp͡fɐŋgen ‖ ˊhɛ:rə ˊfrɔuʊ̯ə ‖	dɑ: ˊvɐrt ɪh ə̃ˊp͡fɐŋgen ‖ ˊhɛ:rə ˊfråuə ‖
dɐs ˊɪh bɪn ˊsɛ:lɪk	ˊɪəmər ˊmɛ: ‖	dɐs ˊɪh bɪn ˊzɛ:lɪk	ˊɪəmər ˊmɛ: ‖
ˊkustər ˊmɪh	ʊ̯ɔl ˊtu:sənt˙stunt ‖	ˊkustər ˊmɪh	vɔl ˊtu:zənt˙g̲tunt ‖
ˊtɐndɐrɐˊdɛɪ ‖ ˊsɛht ʊ̯ɪə ˊro:t	ˊtɐndɐrɐˊdæɪ ‖ ˊzɛht vɪə ˊro:t	
mɪr ˊɪst dər ˊmunt ‖	mɪr ˊɪst dər ˊmunt ‖
ˊdo: hət ˊɛr gəˊmɐχət ‖ ˊɐlso: ˊrɪ:χə	ˊdo: hət ˊɛr gəˊmɐχət ‖ ˊɐlzo: ˊrɪ:χə	
fən ˊbluom’ɛɪn ˊbe̯t:əˊstɐt ‖	fən ˊbluom’æɪn ˊbe̯t:əˊg̲tɐt ‖
ˊdəs ʊ̯ɪr͡t͡ˇ ˊnɔh gəˊlɐχət ‖ ˊɪn:əˊk̲lɪ:χə ‖	ˊdəs vɪr͡t͡ˇ ˊnɔh gəˊlɐχət ‖ ˊɪn:əˊk̲lɪ:χə ‖
kumt ˊɪəmən ˊɐn dɐs ˊsɛlbə ˊp͡fɐt ‖	kumt ˊɪəmən ˊɐn dɐs ˊzɛlbə ˊp͡fɐt ‖
ˊbɪ: dən ˊro:sən ˊɛr ʊ̯ɔl ˊmɐk ‖	ˊbɪ: dən ˊro:zən ˊɛr vɔl ˊmɐk ‖
ˊtɐndɐrɐˊdɛɪ ‖	ˊtɐndɐrɐˊdæɪ ‖
ˊme̯rkən	ˊʊ̯ɑ: mɪrs ˊhɔubət ˊlɐk ‖	ˊme̯rkən	ˊvɑ: mɪrs ˊhåubət ˊlɐk ‖
ˊdɐs ɛr ˊbɪ: mɪr ˊlɛ:gə ‖ ˊʊ̯ɐs:əs ˊɪəmən ‖	ˊdɐs ɛr ˊbɪ: mɪr ˊlɛ:gə ‖ ˊvɐs:əs ˊɪəmən ‖
nu:’nˊʊ̯ɐllə ˊgət	so: ˊʃæmt ih ˊmɪh ‖	nu:’nˊvɐllə ˊgət	zo: ˊʃæmt ih ˊmɪh ‖
ˊʊ̯æs ɛr ˊmɪt mɪr ˊp͡flɛ:gə ‖	ˊvæs ɛr ˊmɪt mɪr ˊp͡flɛ:gə ‖
ˊnɪəmər ˊnɪəmən	bəˊfɪndə ˊdɐs	ˊnɪəmər ˊnɪəmən	bəˊfɪndə ˊdɐs	
ʊ̯ɐn ˊɛr unt ˊɪh ‖	vɐn ˊɛr unt ˊɪh ‖
ˊunt ɛɪn ˊklɛɪnəs ˊfɔgəl:ˊɪ:n ‖	ˊunt æɪn ˊklæɪnəs ˊfɔgəl:ˊɪ:n ‖
ˊtɐndɐrɐˊdɛɪ ‖	ˊtɐndɐrɐˊdæɪ ‖
ˊdɐs mɐk ˊʊ̯ɔl gəˊtry:ʊ̯ə ˊsɪ:n]	ˊdɐs mɐk ˊvɔl gəˊtry:ə ˊzɪ:n]

che) die Stimme im Anlaut und in der intervokalischen Stellung beteiligt zu sein, d.h. in stimmhafter Umgebung im Anlaut und Inlaut.

4. Es gibt Argumente, dass das mittelalterliche [s] artikulatorisch dem [ʃ] ähnlich war [11, S. 51]. In der konventionellen Phonetik handelt es sich um den stimmlosen alveolopalatalen (prädorsalen) Frikativ [ɕ] , der wie Lispelton oder "weiches» <s> insbesondere im Anlaut vor Konsonanten klang, also in den Verbindungen <sp>, <sl>, <st>, <sw>, <sn> und <sm>. Diese Aussprachekonvention führen wir in unserer Forschung zu dialektalen Vulgarismen zurück.

5. Nach unseren spekulativen Betrachtungen muss das mhd. klassisches <w> labiovelares [u̯] ausgesprochen werden.

6. Das kurze mhd. <ë> [ɛ] = [ę] geht auf ein indogermanisches <e> zurück und wird offen ausgesprochen: mhd. *ër* < idg. **e-* [10, S. 141].

7. Das kurze mhd. [e] = [ę] ist aus einem germanischen <a> als Folge des primären Umlauts im Althochdeutschen entstanden und war ein geschlossener Laut: mhd. *bette* < ahd. *betti* < germ. **badja-*, mhd. *merken* < ahd. *merken* < germ. **markjan*.

8. Wir verlassen uns auf der Hypothese von W. Braun, der annimmt, nachdem das alte geschlossene germ. **ō* vollständig zum Diphthong <uo> geworden war, rücke das neue [o:] (< germ. **au*), welches anfangs (im 8. Jh.) offen sein müsse, in die Stelle des geschlossenen [o:] ein [3, S. 32]. Somit transkribieren wir die mhd. Wörter mit dem langen <ô> phonetisch als [ro:ʂən] für *rôsen* und mit dem kurzen <o> phonetisch als [u̯ɔl] für *wol*.

9. Analogisch zum langen <ô> konnte anscheinend das lange <â> tiefer lauten, d.h. [ɒ]. In unserer Arbeit möchten wir eine These aufstellen, die auf den Angaben der Dialektologie basiert und die Hypothese eines zweistufigen Systems (dunkles [ɒ] vs. mittleres [ɐ]) vorschlagen.

Schlussfolgerungen. Die graphematische Analyse der Lyrik Walthers von der Vogelweide anhand überlieferter und erhaltener Handschriften erlaubt folgende Schlussfolgerungen:

1. Die mhd. Schreiber bedienten sich einer langjährigen ahd. Schreibtradition mit Merkmalen von lokalen Dialekten.

2. Der Grund dieses "Codes switching" (allmählicher Übergang auf das Idiom des Mutterlandes) lag darin, dass «die wandernden mittelalterlichen Dichter bemüht waren, dass ihre als Lieder gestalteten Werke in ganz Deutschland verstanden wurden» [11, S. 140].

3. Da die ahd. Aussprachetraditionen und das Trachten der höfischen Dichter, die dialektalen Differenzierungen zu beseitigen und von allen Zuhörern leicht begriffen zu werden, bedeutsam war, entwickelte sich ein Aussprachestandard, der alle sprachlichen Züge der mundartlichen Variationen integrierte.

4. Beim Lesen der klassischen mhd. Texte ist ebenfalls zu berücksichtigen, dass die Grapheme sowohl in den Handschriften als auch in den kritischen Ausgaben einem unifizierten Aussprachestandard, bzw. einer etablierten Leseweise, nicht entsprechen können.

Zu den Perspektiven der Untersuchung gehört ein vergleichendes Studium des klassischen Mittelhochdeutschen und der modernen oberdeutschen Mundarten im Hinblick auf gemeinsame phonetisch-phonologische Merkmale.

Bibliographie:

1. Березняк О. П. Німецька мова в Австрії: етапи формування і розвитку, тенденції в сучасному суспільстві. *XIV Міжнародна науково-практична конференція «People and the world: global problems of human development». Philology.* (December 18-20). Prague, 2023. С. 274–277.

2. Стеріополо О. І. Теоретичні засади фонетики німецької мови. Підручник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. 320 с.

3. Braune W. Althochdeutsche Grammatik. Halle: Max Niemeyer Verlag. 1955. 362 S.

4. Erläuterungen zur Einführung in die mittelhochdeutsche Grammatik. Unter: https://www.ds.uzh.ch/dam/jcr:99ec6638-396b-41b5-af0a-f26753e93766/89.pdf (letzter Zugriff: 22.02.2025).

5. Geschichte der deutschen Sprache / W. Moser, N. Wolf. Heidelberg: Quelle und Meyer, 1981. Bd. 1. 271 S.

6. Große Heidelberger Liederhandschrift (Codex Manesse). Unter: https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg848/0256/image,info (letzter Zugriff: 22.02.2025).

7. Hennig B. Kleines Mittelhochdeutsches Wörterbuch. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2007. 499 S.

8. Hennings Th. Einführung in das Mittelhochdeutsche. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2020. 468 S.

9. Kienle, v. R. Historische Laut- und Formenlehre des Deutschen. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1969. 330 S.

10. Köbler G. Wörterbuch des althochdeutschen Sprachschatzes. Paderborn u. a.: Schöningh. 1993. 1350 S.

11. Lewizkij V., Heinz-Dieter Pohl. Geschichte der deutschen Sprache. Winnyzia: Nowa Knyha Verlag, 2010. 256 S.

12. Penzl H. Die mittelhochdeutschen Sibilanten und ihre Weiterentwicklung. Linguistic Studies Presented to Andre Martinet: Part Two, Indo-European Linguistics. 1968. Volume 24, Issue 1–3. S. 340–349.
13. Schatz J. Altbairische Grammatik. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1907. 198 S.
14. Under der linden (Codex Manesse) // Wikipedia: Die freie Enzyklopädie. Unter: https://de.wikisource.org/wiki/Under_der_linden_(Codex_Manesse) (letzter Zugriff: 22.02.2025).
15. Walther von der Vogelweide. Gedichte (Mittelhochdeutsch / Neuhochdeutsch). 2012. Philipp Reclam. Stuttgart. 314 S.
16. Weingartner Liederhandschrift. Unter: https://surl.li/hdocug (letzter Zugriff: 22.02.2025)

Тимофєєв В. А. ГРАФЕМІКА ТА СПОСОБИ ЧИТАННЯ СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКИХ ТЕКСТІВ (НА ПРИКЛАДІ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ВАЛЬТЕРА ФОН ДЕР ФОГЕЛЬВАЙДЕ)

У статті розглянуто особливості графеміки середньоверхньонімецьких текстів як на прикладі старовинних рукописів, так і сучасних нормалізованих видань, які часто-густо не відповідають реальному звучанню. Виявлено, що середньовічні переписувачі під час графемного відтворення усного тексту з одного боку спиралися на усне звучання поетичного твору, дотримувались старих «норм», допускали «орфографічні» інтерференції між літературною формою та місцевим діалектом, з іншого боку не надавали значення точності письмової фіксації. У процесі укладання своєї лірики середньоверхньонімецькі поети-мінезингери спирались як на усталені традиції давньонімецької фонетики, так і на фонологічні особливості тогочасної розмовної мови. У результаті схрещення двох станів тогочасної німецької мови виникла класична надрегіональна субстанція-конструкт, котра була покликана як задовольнити смаки придворної знаті, так і стати близькою та бути зрозумілою для бюргерського прошарку суспільства. Метою статті стала реконструкція «первинної» вихідної графеміки та вимови поетичних творів Вальтера фон дер Фогельвайде під час читання сучасних критичних видань його лірики. Під час транскрибування фогельвайдівської поезії особлива увага звернута на відтворення редукованого звуку [ə], відтворення старих німецьких дифтонгів <ei> та <ou>, фонологічну диференціацію графеми <e>, висунута гіпотеза щодо відмінного звучання фрикатива <s> у «придворно-поетичній» та розмовно-діалектній мовах в аспекті участі голосу в його вимові, а також її шиплячий характер у народній мові, підкреслюється старонімецьке напівголосне звучання графеми <w> у текстах класичного періоду, звучання графем <o> та <a> поділяється на відкрите та закрите. Предметом наших подальших розвідок має стати зіставне вивчення реконструйованої класичної верхньонімецької мови та сучасних верхньонімецьких діалектів з метою виявлення спільних фонетично-фонологічних ознак та виділення групи говорів, які найменше піддалися трансформуючим впливам еволюційних сил.

Ключові слова: *графеміка, графема, фонема, вимова, середньоверхньонімецька мова, Вальтер фон дер Фогельвайде.*

UDC 811.111’367.335
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/27

Shundel T. O.
Donetsk National Medical University

SYNCRETIC NATURE OF COMPLEX SENTENCES WITH RELATIONSHIPS OF ATTRIBUTE AND PLACE

There are detailed classifications of complex constructions with a full set of differential features in the syntax of modern English, but complex constructions of a transitional nature with a layering of additional meaning still remain outside the existing classifications. In this regard, the article is devoted to studying of these intermediate units with a rich semantic-syntactic potential as they do not have a certain set of differential features of only one category, but they are more functionally significant. This is especially evident at the level of a complex sentence because it is these structures that are most prone to syncretism that causes the development of transitional structures. When studying such complex constructions of a transitional nature with a syncretic nature, it has been proven that semantic relationships complement each other revealing their full potential. Considerable attention is paid to the analysis of such transitional constructions taking into account their transformational character and syncretic nature. Complex sentences are considered addressing the nuclear and peripheral structures, as well as the complicated nature of new additional meanings. It has been established that the layering of additional meaning can be caused by lexical content, namely by marker (key) words, and the specificity of connecting means. The syncretic nature of complex sentences of a transitional nature has been considered to be motivated by the fact that these methods of syntactic means of communication are able to move the vectors of semantic load and bring them as close as possible, despite their heterogeneous nature. Thereby, such complex sentences are identified taking into account the syncretism of content and the syncretism of form and content at the same time. The semantic syncretism and the syncretism of form and meaning arising in this case, create special intermediate units of a transitional nature. It has been determined that developing syncretic units of a transitional nature allow for the formation of a double meaning of connecting means of communication supporting the development of another semantic meaning within the framework of one structural unit. Vivid examples of the synthesis of the semantic load of a syncretic nature are complex sentences with the relationships of attribute and place. In this regard, it is believed scientifically promising to expand the spectrum of analysis of syncretic complex sentences to identify numerous combinative variants of subordinate parts.

Key words: *complex sentence, syncretism, functional-semantic field, nuclear constructions, peripheral constructions, transitional nature, intermediate constructions, the scale of transitivity, relationships of attribute and place.*

Statement of the problem. The flexible nature and tendency to variability make any language endless giving it the opportunity not only to develop but also to update itself in order to be able to function at all levels and serve the main areas. Many researchers believe that language is not only capable of updating or multiplying its linguistic resources but it also tends to save linguistic efforts within all subsystems.

Such linguistic economy causes the development of variable relationships especially at the level of a complex sentence. All this indicates the existence of a surface level and a deep level in complex structures. At the same time, standard units with their primary forms and functional potential function exist within the deep level. Variable relationships arise precisely at the surface level, since it is here where secondary forms acquire a complicated nature, significantly expanding their functional potential. This can be explained by the fact that the structural elements of the surface structure are able to express variability that is not reflected at the level of the deep structure.

This is precisely what constitutes the novelty and relevance of our study since the semantic economy arising in linguistic units indicates that the surface structure may not reflect some elements of the deep structure. Thus, the principle of economy in language helps to convey new developing concepts without going beyond the old forms of complex structures due to the effective mechanism of language and its rapid development.

Analysis of recent research and publications. The development of additional semantic meanings

at the level of one complex construction becomes possible precisely due to syncretism with its universal nature and ability to convey the complex semantic load of structural units with a multifunctional nature.

The nature of syncretism and the functioning of syncretic units in language have been studied by a number of scientists such as M. Baerman and D. Brown, Yu. Boyko, O. Donik, R. O. Khrystianinova, N. Faryna, E. Murphy, Yu. Nalyvaiko, A. Onatii, L.S. Ostrovska, Yu. Ozhohan, A. Ozohan, B. Storme, L. Shytyk and others.

Researcher Yu. Nalyvaiko considers syncretism to be the most common term from a number of such synonymous units as hybrid, syncretic functioning to reflect the same phenomenon and characterizing its specific and special nature [3].

The most vivid examples of complex constructions of a syncretic nature, where the entire rich functional and semantic potential is revealed, are complex sentences in the English language.

When studying syncretic complex sentences, scientist L. Shytyk suggests paying attention to the distribution of these complex constructions taking into account the type of syncretism, such as formal, semantic and formal-semantic. In order to analyze such units in a more detailed way the researcher suggests addressing the principles of structural-semantic classification, since the concept of transition can be implemented here as it helps to distinguish between syncretism of form, content and syncretism of form and content simultaneously [8, c. 94].

In this way, the peculiar classification of complex sentences and the ambiguously expressed structural-semantic organization of these complex constructions become the cause of the development of a syncretic character as a result of the intersection of some semantic vectors. This intersection becomes a reason of intra-level syncretism since syncretic formations are traced here amidst different types of complex sentences by means of synchronous transitivity within one structural unit. As N. Faryna notes, there are a number of factors influencing the causes of intra-level syncretism, such as "semantics and part-speech belonging of the key word; functional specificity of the means of communication; semantic content of the dependent predicative part" [6, p. 165].

In turn, this determines the functioning of transitional units of a complicated nature in the language which have signs of internal syncretism. It leads to the fact that internal syncretism affects the semantic load of a complex sentence causing some discrepancy between the semantics of this structural unit and the specific semantic load and complicating the characteristic semantic-syntactic relationships at the level of this unit. That is, such constructions are qualified as syncretic complex sentences, the semantic potential of which is capable of conveying various structural-semantic types [7]. The study of such syntactic constructions is relevant as it requires clarifying the status of syncretic units of a transitional nature and their status in the syntactic framework of the language.

It should be noted that the transitional nature of such units has all the properties of a universal nature that is the reason for the development of internal syncretism at the level of English complex sentences. Perhaps, it can be explained by the hybridity and ambiguity of connecting elements between the structural units of a complex sentence. The functioning of the subordinating conjunction, being capable of transmitting semantic shades of a certain classification type, is significantly expanded within the framework of syncretic complex sentences. Due to the transitional nature of syncretic units this subordinating conjunction gets the ability to complicate semantic-syntactic relationships and change the vector of semantic subordination of these units. All this allows the subordinate clause of the sentence to acquire the features of another subordinate clause. The arising double semantic means of communication between subordinate clauses in a complex sentence acquires diversity due to semantic parallelism and semantic-syntactic heterogeneity. Such syncretic constructions are characterized by an asymmetrical nature, since they lack a clear correlation with the content of the key word of the main clause. And this is precisely what results in the development of syncretic complex sentences of a transitional nature in the language, within which we can observe the layering of secondary semantics.

Therefore, identifying the boundary between semantic types of complex sentences and determining their clear classification frameworks often becomes quite a difficult phenomenon. Owing to syncretic semantic load and syntactic relationships subordinate clauses combine the features of each other. These intersections of semantic-syntactic relationships also determine the development of transitional units of a syncretic nature as new constructions of a modified nature.

Task statement. The purpose of the article is to comprehensively analyze syncretic complex sentences of a transitional nature. The study of such syntactic structures of a modified nature will contribute to the creation of a more detailed and multi-aspect classification of complex sentences taking into consideration all the diversity of numerous linguistic factors. The object of the proposed article is complex sentences of

the functional-semantic field "attribute-place" which are characterized by a syncretic nature and transitional character. The main methods for studying and analyzing syncretic semantic-syntactic relationships of complex sentences with the functional-semantic field "attribute-place" are the method of complex analysis and the descriptive method for isolating and describing the units at the semantic-syntactic level, as well as the method of transformational analysis for studying semantic-syntactic relationships in complex sentences with this functional-semantic field.

Outline of the main material of the study. According to researcher V. Ozhohan, development of syncretic semantic-syntactic relationships within complex sentences arises as a result of the layering of additional meanings on the main semantic load which is explained by the specific nature and type of syntactic connection [4, p. 4].

Thus, based on this idea, complex sentences with the relationships of attribute and place can be classified as a semantic-syntactic type of syncretic units characterized by the synthesis of semantic-syntactic relationships which becomes a marker of semantic syncretism.

It should be specified that complex constructions are often found in the language where the relationships of attribute and place within the same complex sentence are not clearly distinguished that indicates the possible crossing of several semantic plans in one structure. According to L.S. Ostrovska, the syncretism of attributive constructions depends on the semantic nature of the key word and its feature, the semantic condensation of informative constructions leading to the synthesis of differential components that are connected by the phenomena of transposition and are in oppositional relationships. That is, the syncretism of the semantics of attributive constructions is due to the synthesis of the primary semantics of the initial structure and the meaning of attribution [5, p. 81].

For this reason, unclear differentiation of the functional-semantic potential of complex sentences with the relationships of attribute and place occurs due to the fact that the key words in the main clause are able to change their functional plan and actualize the semantic load to different degrees. On the other hand, the syncretism of these structures is caused by the ability of the key words to typify different lexical content.

It is the scale of transitivity that helps to strictly distinguish complex units of a transitional nature as it contains not only nuclear constructions but also peripheral constructions, According to Yu. Boiko, it is these peripheral units that are characterized by a syncretic nature, and due to their transitional nature, they acquire additional meaning with the synthesis of several semantic meanings [1, p.3]. It is these processes that are traced in the complex sentence within the framework of the functional-semantic field "attribute-place". Here we identify the central (nuclear) zone and the periphery as well. The categorical meaning with a complete set of all grammatical features is traced at the level of nuclear structures. The peripheral zone is represented by the structural units with an incomplete set of all features, since the features of several categories accumulate here. In our opinion, it makes their subordination to one or another category more abstract. Thus, in the peripheral zone, we run across the functional-semantic fields that intersect and interact with each other and as a result they are able to combine the properties of different types of complex sentences. At the same time, the determination of the categorical meaning of syncretic complex sentences of the intermediate type depends on taking into account the syntactic function of connecting elements, that is, on the semantic load of the complex sentence as a whole.

Complex subordinate clauses with the functional-semantic field "attribute-place" can be represented by the following examples:

A. *Her and the boy* ***that*** *goes to work are the only ones bringing in any money … [11, p. 107]. I've got Seamus O'Brien* ***who*** *washes up and does the potatoes [11, p. 328].*

Ab. *He turned from the sink* ***where*** *he was busy washing up [11, p. 204]. In a country* ***where*** *beauty among the young is a commonplace, he was still striking [10, p. 44].*

AB. *After putting two heaped teaspoons in each mug she replaced the wet spoon in the sugar bowl and carried the two thick mugs of steaming dark brown liquid to that table* ***where*** *Milly was sitting [10, p. 74].*

aB. *He presumably had a right to be there* ***where*** *he was [10, p. 21]. Behind the house and to either side sloped the cool woods* ***where*** *small birds flashed and twittered [10, p. 10].*

B. *Gerald came striding towards her* ***where*** *she stood on the doorstep [9, p. 169]. As yet the brothers hadn't exchanged a greeting, and Harry Stapleton was walking towards Constance,* ***where*** *she stood in the lounge doorway [9, p. 15].*

Subordinate clauses of the nuclear zone **A** have an individual meaning of attribution and, in combination with the key words of the main clause, indicate a feature of the subject. The implementation of attributive relationships is caused by a number of features that are characteristic only of complex sentences with the

relationships of attribute. All these complex subordinate structures are closely related to the morphological nature of the key words that allows us to speak of the implementation of attributive relationships in their pure form (*Katherine looked at Josh **who** was deep in conversation with a well-dressed man Katherine hadn't seen before* [11, p. 85]; *She tucked up those few loose strands of hair **that** had slipped from the bun that sat on top of her head* [11, p. 279]).

Complex sentences of the nuclear zone **B** are differentiated as constructions with the relationships of place. Here the place, that is referred to in the main clause, is specified in subordinate clauses (*The loop fastened just **where** the great bow of the tail springs out horizontally from the spine, seemed to bite into the beast's flesh* [10, p. 109]; *I stuck the knife in my belt, pirate-wise, then splashed back to **where** the dolphin lay* [10, p. 108]). The components of the complex sentences are linked with the help of connecting elements (**where**, **whence**, **wherever**) with the semantics of place (*I let the bushes slip back into place, and stood still **whence** I was, to wait for him to pass* [10, p. 67]; *We were both soaked to the skin, and chilled, but **wherever** our bodies met and clung I could feel the quick heat of his skin and the blood beating warm against mine* [10, p. 111]).

The peripheral zone **Ab** is represented by complex constructions where the center is prone to the complex sentences with the functional-semantic field of attribute. The predominance of the attributive meaning in the complex sentences is explained by the close connection of subordinating conjunctions with the key words, i.e. nouns, the clarifying nature of which is revealed in the main clause (*He indicated a narrow opening at the corner of the square **where** steps led up into the shadow between two tall houses* [10, p. 45]). However, these structures also have the meaning of place as the semantic connotation of place is provided by the wide use of the key words with this load (*And now we had reached the place **where** the bottom shelved more steeply* [10, p. 110]; *He indicated a narrow opening at the corner of the square **where** steps led up into the shadow between two tall houses* [10, p. 45]). So, syncretism occurs when the semantic load of the key word of the main clause outlines one type of relationship while the connecting elements of the subordinate clause can be a marker of another type [2, p. 47–48].

The intermediate zone **AB** has the constructions with an approximately equal ratio of the functional-semantic field "attribute-place". Attributive semantics is explained by the close connection of the subordinating conjunction with the noun in the main clause where various kinds of demonstrative pronouns and correlates are used. They perform the function of attributive meaning in the complex sentences (*I could hear the trickle of water now, and ahead of me was such a beak-in the trees **where** the pool lay* [10, p. 66]; *I saw the torchlight pause again, then rake that place **where** the dolphin had lain, and the wide, gouged track where he had been dragged down to the sea* [10, p. 113]). The semantics of place is evidenced by the presence of typified words that can perform the function of an adverbial modifier of place (*Phyllida had advised me to go into the town that morning to watch the Palm Sunday procession, which one of the four occasions in the year when the island Saint, SApiridion, is brought out of those churches **where** he lies the year round in a dim shrine all smoky with taper-light, and is carried through the streets in his golden palanquin* [10, p. 41]). The transformation is possible in such complex sentences and it indicates the possibility of considering such elements as constructions with a synthesized meaning of attribute and place. Compare, *I saw the torchlight move slowly over that ground **where** the dolphin had lain, before it dodged once again up on to the rocks* [10, p. 115] – *I saw the torchlight move slowly over that ground **near which** the dolphin had lain, before it dodged once again up on to the rocks*. In this case, a comprehensive analysis of the given syntactic constructions indicates the presence of a transitional nature of the syncretic subordinate clause.

The use of complex subordinate constructions with the dominance of the meaning of place is traced in the complex sentences of the intermediate zone **aB**. The tendency to the meaning of place is due to the presence of the indicative word **there** in combination with the words of the meaning of place, as well as adjectives that perform attributive function (*It twisted through the trees, to lead out suddenly into a small clearing **where** a stream, trickling down to the sea, was trapped in a sunny pool under a bank of honeysuckle* [10, p. 14]; *Give him a mug of tea, Grace, and go and sit over there **where** I can keep my eye on you and find out what he wanted* [10, p. 307]). The main meaning of place can also be determined in those structures where there are no adjectives, and subordinate clauses contain a kind of remark about the objects mentioned in the main clause. In this regard it is considered impossible to use a key word (*The vast crowd fell almost silent, all eyes turned to watch the narrow mouth of Nikephoros Street, **where** the first banners glinted, slowly moving up into the sunlight of the square* [10, p. 42]).

Complex sentences of zones **Ab**, **aB, AB** are characterized by a semantic-syntactic variety of syncretic complex sentences prone to semantic syncretism, since it is here that the synthesis of semantic-syntactic relationships of complex sentences of the same structural type takes place.

The examples given indicate that the internal transitivity of such syncretic complex sentences with relationships of attribute and place can be characterized by some changes in the semantic load, therefore the study and analysis of the internal transitivity of syncretic complex sentences is promising for identifying the structures of the central (nuclear) and peripheral zones with a rather complicated semantic load.

Conclusions. Having analyzed the provided material, we see that there is a two-way syntactic and semantic correlation in such syncretic compound sentences with a transitional nature. This can be explained by the fact that the functioning of such a variety of syncretic complex sentences in the language is explained by the need to convey the necessary speech information through the economy of language means. Acquiring a syncretic character, complex sentences become complex syntactic constructions that receive significant modifications as they are multidimensional units with a highly organized system characterized by an asymmetrical nature. So, it is important to emphasize the consideration of semantic-syntactic relationships between subordinate clauses, the properties of the key word as a part of speech, the function of the subordinate clause in relation to the main clause, the nature and semantics of the connecting subordinating conjunctions. In these cases, synchronous transition within the framework of syncretic complex sentences indicates the interconnections and interaction of structural units of the language and it is evidence of its dynamic development. All this indicates the absence of an isolated nature of complex syntactic structures due to the intersection of their grammatical features and a change in semantic load.

The results of the proposed scientific study can enrich syntax with new information about syncretic complex sentences of an asymmetric nature, contribute to the clarification of the classification characteristics of formations with a transitional nature, that is, intermediate units with a syncretic nature of the functional-semantic field “attribute-place”. We see the prospect of further scientific research in the study of other combinative variants of differential features at the level of a complex sentence.

Bibliography:

1. Бойко Ю. П. Синкретизм у системі складнопідрядних речень сучасної англійської мови. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Хмельницький, 2017. Вип. 13. С. 3–6. URL:https://surl.li/hkdavd (дата звернення 02.02.2025).
2. Донік О. Семантико-синтаксична специфіка порівняльних сполучників у синкретичних складнопідрядних реченнях. *Наукові записки ТИПУ*. Серія: Мовознавство. 2019. Вип. I (31). С. 46–50. URL: https://surl.li/nyvkuh (дата звернення 04.02.2025).
3. Наливайко Ю. Особливості співвідношення «синкретизм – омонімія» та «синкретизм – полісемія» на рівні речення. *Лінгвістичні студії*. 2009. № 20. URL: http://litmisto.org.ua/?p=8680 (дата звернення 03.02.2025).
4. Ожоган В. Синкретизм складнопідрядних речень займенниково-співвідносного типу несиметричної структури. *Наукові записки НаУКМА*. Мовознавство. 2018. Т. 1. С. 3–11. URL:https://surl.li/nqhkko (дата звернення 02.02.2025).
5. Островська Л. С. Вираження темпоральної семантики атрибутивними конструкціями. *Лінгвістичні студії*. 2014. Вип. 29. С. 68–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2014_29_11 (дата звернення 05.02.2025).
6. Фарина Н. Синкретизм складнопідрядних речень атрибутивної семантики. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2016. № 34. С. 164–176. URL: https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/go/article/view/11466 (дата звернення 04.02.2025).
7. Христіанінова Р. О. Внутрішній синкретизм складнопідрядних речень. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Вип. I. С. 209–219. URL: https://philology.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2017/03/25.pdf (дата звернення 01.02.2025).
8. Шитик Л. В. Значеннєвий синкретизм об’єктно-атрибутивних складнопідрядних речень. *Лінгвістичні дослідження*. 2016. Вип. 42. С. 92–98. URL: http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/1376 (дата звернення 03.02.2025).
9. Cookson Catherine. The Solace of the Sin. Transworld Pub, 1999. 414 p.
10. Stewart Mary. This rough magic. Coronet, 1974. 255 pages.
11. Williams Dee. Katie’s Kitchen. Great Britain: Headline Book Publishing, 1999. 375 p.

Шундель Т. О. СИНКРЕТИЧНИЙ ХАРАКТЕР СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ З ВІДНОШЕННЯМИ АТРИБУТИВНОСТІ ТА ПРОСТОРУ

Синтаксис сучасної англійської мови детально класифікує складні конструкції з повним набором диференційних ознак, але конструкції перехідного характеру з нашаруванням додаткового значення й досі залишаються за межами існуючих класифікацій. У зв'язку з цим, стаття присвячена дослідженню цих проміжних одиниць з багатим семантико-семантичним потенціалом, оскільки вони не мають певного набору диференційних ознак лише однієї категорії, але є більш функціонально значимими. Особливо це проявляється на рівні складнопідрядного речення, бо саме ці структури найбільш всього схильні до синкретичності, що стає причиною виникнення перехідних структур. Досліджуючи такі складні конструкції з перехідним характером, що володіють синкретичною природою, доведено, що семантичні відношення доповнюють одне інше, розкриваючи весь їх потенціал. Значна увага приділяється аналізу перехідних конструкцій з урахуванням їх трансформаційного характеру та синкретичної сутності. Складнопідрядні речення розглядаються з урахуванням ядерних і периферійних структур, а також ускладненого характеру нових додаткових значень. З'ясовано, що нашарування додаткового значення може бути спричинено лексичним наповненням, а саме словами-маркерами (ключовими словами), та специфікою сполучних засобів зв'язку. Зроблено висновок, що синкретична природа складнопідрядних речень перехідного характеру мотивована тим, що ці способи синтаксичного зв'язку здатні переміщати вектори семантичного навантаження та максимально їх зближувати, не зважаючи на їх неоднорідний характер. Таким чином, такі складнопідрядні речення розмежовуються з урахуванням синкретизму змісту і синкретизму форми і змісту одночасно. Значеннєвий синкретизм та синкретизм форми і значення, що виникає у цьому випадку, створює особливі проміжні форми перехідного характеру. Визначено, що виникаючі синкретичні одиниці перехідного характеру допускають виникнення подвійного значення сполучних засобів зв'язку, підтримуючи появу іншого семантичного значення в рамках однієї структурної одиниці. Яскравими прикладами синтезу семантичного навантаження синкретичної природи виявляються складнопідрядні речення з відношеннями атрибутивності та простору. У зв'язку з цим, науково перспективним вважається розширення спектру аналізу синкретичних складнопідрядних речень для виявлення численних комбінаторних варіантів підрядних частин.

Ключові слова: *складнопідрядне речення, синкретизм, функціонально-семантине поле, ядерні конструкції, периферійні конструкції, перехідний характер, проміжні конструкції, шкала перехідності, відношення атрибутивності та простору.*

ТЮРКСЬКІ МОВИ

UDC 811.512.1
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/28

Ramazanzade A. A.
Baku Slavic University

THE MEANING OF "YURT//YURD" IN THE OGHUZ GROUP OF TURKIC LANGUAGES

The article is devoted to the analysis of the meaning of the lexemes "yurd/yurt" found in the Oghuz group of Turkic languages in this context. It is noted that the vocabulary of the Turkic languages has rich features. They are characterized by both semantic differentiation and semantic integration, semantic abbreviations and extensions, accompanied by various lexical features. These problems can be approached in the context of the Turkic language family or on the scale of the Turkic language group. The article reveals the significance of ethnolinguistically significant lexemes "yurd/yurt" in the Oghuz group of Turkic languages in a comparative aspect. "Yurd/yurt" is represented as "lexemes", since the Oghuz group is used in Turkic languages, especially in the phonetic variant "yurt" in Turkmen and "yurd" in Azerbaijani. In the article, one of the important aspects is determined by the fact that the use of these lexemes in the studied languages is accompanied by certain differences. However, their "basic" meaning is not much different, and we find their different meanings in phraseological units, proverbs, and aphorisms. There are concepts in the Turkic languages, the history of which should be considered in connection with the history of the cultural life of the Turks. When we talk about the history of culture, we mean the period after the appearance of "intelligent people", that is, the "civilized" period of mankind, unlike the previous one. During this period, people, although they are part of nature, began to separate themselves from it as thinking beings. Reflecting on people's accumulated life experiences, discovering new tools and other means to make their lives easier are one of the main characteristics of people of that era and reflect the way of thinking of ancient people. This factor underlies the differences between ethnic groups and tribes in world civilization. In this context, some words in the lexicon of the ancient Turks are directly related to the terms that we have listed above. In this regard, it is possible to note the lexemes used in modern Turkic languages: "yurt//yurd", "el" ,"gün", "ev" , oba", etc. Interestingly, in the Oghuz group of Turkic languages, along with most of the similarities of these lexemes, we observe certain differences.

This suggests that certain differences in the lifestyle of the ancient Turks, their views on life and the area in which they lived, were also reflected in their language and the semantics of the words they used.

Key words: *homeland, "yurt/yurd", meaning, semantics, village, house.*

Introduction. This feature is universal and is observed not only among the Turkic peoples, but also among other peoples of the world. In this sense, it is necessary to recognize the existence of differences or small differences and similarities in the semantics of ancient words in the languages of peoples belonging to the same language family.

As we mentioned above, "yurt // yurd" is a confirmation of a different logic in the semantic structure of lexemes, and the difference lies in the issues arising from the lifestyle and thinking of these speakers.

Let's look at the following proverbs from the modern Turkish language:

1.At kudümüy yurt kudümü, avrat kudümü.
At davası, yurd davası, qadın davası.

Türkler; atlarını, yurtlarını, eşlerini kutsal sayar, onların uğur getireceğine inanırlar.Onlar atlarını, evlərini, arvadlarını müqəddəs hesab edir və xeyir gətirəcəklərinə inanırlar [3]. In this proverb, which perhaps does not attract much attention, we see the role of the horse for the life of the ancient Turks, the homeland for rooting, the birth of a healthy Turks, and the role of the mother – the woman who brings them up. Here, the semantics of "yurd" is one of the three important components necessary for the existence of the Turkic language.

In the Turkish mind, the meaning of the word "yurd" contradicts the meaning of the word "variability". This contradiction can be seen in the following examples:

1266- Göçtük yurdun kadri konduk yurtta bilinir. Beğenilmeyip bırakılan yerin ne denli değerli olduğu, yeni yerleşilen yerin kötülüğü görüldükten sonra anlaşılır. Krş. Gelen gidene rahmet okutur. 1266- Hicrət etdiyimiz torpağın dəyəri məskunlaşdığımız torpaqda məlumdur. Bəyənməyən və tərk edilən yer nə qədər dəyərlidir, yeni məskunlaşan yer nə qədər pisdir göründükdən sonra başa düşülür. Krş. Gəlib gedənlərə rəhmət diləyir [3].

In the Azerbaijani language, the parallel to this proverb sounds like this: "Köhnə yurdun qədrini, köçdüyün yurdda bilərsən" / "You can appreciate your old homeland in the country where you moved to". That is, the love of the old homeland and the desire to preserve it play a leading role in this proverb. However, in order for people to exist, develop, and take their place on the historical stage, they must also create the necessary means of livelihood. Based on this worldview, the ancient Turks, including the Oghuz, have a saying:

1540- İnsan doğduğu yerde değil, doyduğu yerde.

İnsan doğduğu yeri değil, geçimini sağladığı yeri yurt edinir.

1540- İnsan doğulduğu yerdə deyil, razı olduğu yerdədir.

İnsan evini doğulduğu yerə deyil, dolanışığını qazandığı yeri yurda çevirər [3].

A person makes his home not the place where he was born, but the place where he earns his living [3]. In a certain sense, one can agree with this logic. After all, the ancient Turks chose new pasture territories as their homeland in response to global climate change for the development of new settlements and farms. This is a situation that has arisen due to the vital needs of people. Modern Turkmens view the relocation of a village as alienation; this psychological trait is also reflected in the language:

"Oba göçmek – ýat bolmak, düýpgöter özgermek, ýok bolup gitmek. Ba-aý, gyz, ol wagtdan oba göçenini bilmeýärmikä? (B. Kerbabaýew). Indi giýewçilige barlyp, urşup- sögüşip ýörlen günlerden oba göçdi ahyry. (B. Gulow). – Indi, gardaş, gyz satylýan döwürden oba göçdi (T. Taganow).

Kəndə köçmək yad olmaq, kökündən dəyişmək, yox olmaq deməkdir. Ay canım, o vaxt onun kəndə köçdüyünü bilmir? (B.Kərbabayev). İndi günlərlə döyüşdən, döyüşdən sonra nəhayət ki, kəndə köçüb. (B. Qulov). – İndi, qardaş, qız satılan vaxtdan kənd köçüb (T.Taqanov). [10, p. 203]. As practice shows, the resettlement of the village introduces some innovations into the life of the Turkmen. Two conclusions can be drawn from this:

1. The change of "yurd" causes some changes in people: they adopt the customs and traditions of the tribe they come to and join, and merge into its environment.

2. "Yurd" is a place where a person is formed psychologically, spiritually and socially.

Therefore, the frequent change of homeland is not considered something positive among the Oghuz Turks. Let's take another example:

Kül dökmedik ýeri ýok *– ýaşamadyk, işlemedik ýeri ýok, belli gapyda ýerlemedik, ondan-oňa göçüp-gonup ýören. Şu üç ýylyň içinde kül dökmedik ýerim galmady (B. Gulow). Gulluk meselesinde onuň kül dökmedik ýeri ýok («Tokmak»).*

Elə bir yer yoxdur ki, külünü səpələməsin – yaşamadığı, işləmədiyi, müəyyən məhəllədə məskunlaşmadığı, ordan-bura köçmədiyi yer yoxdur. Bu üç ildə kül səpmədiyim yer qalmadı (B.Qulov). Xidmət məsələsində elə bir yer yoxdur ki, kül tökməsin ("Toxuculuq") [10, p. 203]. This example is undoubtedly a mocking saying that arose in later periods of history and concerns the inability of people who have not yet abandoned the nomadic lifestyle to settle in one place. The proverb "One thousand will not hold" in the modern Azerbaijani language also carries the same meaning.

In general, the semantic transformation of proverbs, which once had the meanings of "yurd", "məskən", is observed in the Turkic languages. This fact is due to the fact that phraseological units undergo transformation depending on the situation, based on their internal semantics.

Kül-külüne düşmek – bir zadyň yşkyna, hyýalyna düşmek, bir işi niýetiňe düwmek. Bu günler ejem toý kül-külüne düşüpdi (A. Gurban). Çerkez işan Uzugy almagyň kül- külüne düşeli bäri, onuň bütinleý ukusy gaçypdy (H. Deryýaýew).

Bir şeyə aşiq olmaq nəyisə xəyal etmək, fikrinizi bir şeyə yönəltməkdir. Bu günlərdə anam matəm içində idi (Ə.Qurban). Çərkəz işanı Üzüyü almağın tələşında olduğundan yuxusu tamam getmişdi (H.Dəryayev) [10, p. 203].

"Kül-külüne düşmek" semantically, the presence of the "ocaq-kül" association in the semantics of the word *"kül"* reveals the semantics of *"kül"* in the above example. Here it is used to mean that Turks belonging to a certain tribe are psychologically compatible with each other. In other words, it is an expression that arose as a result of the coincidence of the psychology and customs of the Turks of a certain

country. This point is often overlooked in scientific research on "yurd".

In general, among the Oghuz Turks, moving to another country was associated with the danger of scattering people. Let's look at another example:

10.Ýurt salyp gitmek – watanyňy taşlap, başga bir ýurda gitmek, iliňi terk etmek; gaçyp, tezip gitmek, oturymly ýeriňi taşlamak, ýitirim bolmak. Geçen jeňde ele ýaragym alyp, GİtmedikdeBolsam uzak ýurt salyp (Ata Köpekmergen). Eger ajaly ýetmedik bolsa, ýurt salyP ýitip gitsin (H. Çaryýew) [10, p. 203].

10. Mühacirət etmək vətənini tərk edib başqa ölkəyə getmək, yurdunu tərk etməkdir; qaçmaq, qaçmaq, yaşayış yerini tərk etmək, gözdən itmək. Keçən döyüşdə silahımı əlimə aldım, Getməsəm də uzaq bir ölkəyə (Ata Köpəkmərgənə) getdim.

In the Turkmen language, the expression "yurt salyp gitmek" is associated with flight from their native places.

In the Turkish mind, "köçülən yurd" is associated with "ruin". An example is the Azerbaijani proverb "Lələ köçüb qalıb yurdu" (homeland has become an uninhabitable place).

On the contrary, "Vətən tutmaq" turned out to be stronger:

Watan tutmak – mesgen tutmak, mydamalyk oturymly bolmak, ýurt tutmak. Sen gideliň dokuz ýyldyr öteni, Kaýda watan tutduň, gardaş, Abdylla (Magtymguly). Başga ýerde tutup

Vətən qurmaq məskunlaşmaq, daimi sakin olmaq, məmləkət qurmaqdır. Doqquz il getmisən, Vətəni götürdün, qardaş, Abdılla (Maqtımqulu). Başqa yerdə tutmaq [10, p. 203].

In general, the need for "Vətən tutmaq" for all Turks, not just for Oghuz Turks, coincides with the idea of creating a homeland in a convenient location.

In many Turkic languages, including the Oghuz Turks, there is a semantic parallelism between "Yurd-Vətən".

For example, 'n the Turkish language: "*Yurtta sulh cihanda sulh". Mustafa Kemal Atatürk*

"Ben yurdumu çok seviyorum"

"Bu yurtta yaşamak güzeldir"

"Benim yurdum her açıdan güçlüdür" [2].

In the explanatory dictionary of the Azerbaijani language, "yurd" is used in the following meanings:

*"*isim *Bir halkın üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu toprak parçası, vatan.2.Memleket. 3.Bakıma ve barınmaya muhtaç bir grup insanın oturduğu, yetiştirildiği veya bakıldığı kurum. 4.Göçebe Türklerin oturduğu çadır. 5.Öğrencilerin kaldığı, barındığı yer. 6.*mecaz *Diyar. 7.*mecaz *Bir şeyin ilk veya çok yetiştirildiği yer, vatan 8.*halk ağzında *Yörüklerin yazın veya kışın oturdukları yer. 9.*eskimiş *Sahip olunan arazi, emlak* [2].

In modern Turkish, the lexeme "yurd" is associated with the lexemes: "yurt bilgisi yurt dışı, yurt içi, yurt özlemi, yurtsever, ana yurt, yer yurt, baba yurdu, bakım yurdu, biçki dikiş yurdu, biçki yurdu, öğrenci yurdu, sağlık yurdu, yaşlılar yurdu, yetiştirme yurdu, yer-yurt".

Kaya Seval notes that in the Uighur monument "Altun Yaruk" "orun" is used in parallel with "yurd" [7].

According to a study conducted by the Turkish linguist Shukru Haluk Akalin, "yurt//yurd" is used in Turkish to denote a place of residence, dwelling and homeland [1]. In the epic "Kitabi-Dede Gorgud", the word "yurd" is used in the following meaning:

Yurd/yurt is a word used in the meaning of "ruin" in describing the scene that Gazan khan sees in his destroyed and looted homeland in "The Story of the Looting of Salur Kazan's House", as well as in the narrative narrated in his native language: *"...Ağban evim dikilində yurdı qalmış (D-44). Vatikan nüsxəsində bu cümlə "Ağban evüm dikiləndə yurdum qalmış" (V-57)* [7].

The word "yurd" in the sentences does not mean "place of residence, house, dwelling", but rather "ruins, desolation". The word "homeland" in the second meaning is also found in the monument to Tonyukuk.

In M. Kashgarli's divan, the meaning of the word yurt is given as "ruins, remains of a building". E. Pekarsky notes that in the Yakut language, the word *yurt* is used in the phonetic variant s*urt* in the sense of both "dwelling" and "remains of an old dwelling, ruins".

The word "yurd" in Yunus Emre's language means "devastation" ("Neçələrün əslin-kökin yurd eyləyüb boza durur"). Traces of the word "ruin" (homeland) have been preserved in the Azerbaijani language: in the Kazakh dialect, the combination "yurt" means "to remain in ruins" [7]. The following meanings of the word "yurd" are recorded in the explanatory dictionary of the Azerbaijani language:

"1 is. 1. İnsanın doğulub böyüdüyü yer, məmləkət, ölkə; vətən. Ey kiçik dəmirçi, duyduğun haqdır; Çalış, yurdun üçün özünü göstər. Ə.Cavad. Həyətimdə safalı bir bağ salacağam mən; Yurdumda bir misilsiz bağban olacağam mən. M.Müşfiq. Hər məktubun öz dili var; Təravəti, istisi var; Çox məktubun sözlərində; Doğma yurdun tüstüsü var. R.Rza. Onlar yeni bir ilham və inam ilə xaraba qalmış yurdlarını abad etməyə başladılar. Ə.Məmmədxanlı. 2. Yaşayış yeri, ev, ev-eşik, məskən. Yurdundan olmaq (ev-eşiyindən, yaşadığı

yerindən məhrum olmaq, avara düşmək). – Yurd salmaq – oturmaq, sakin olmaq. Deyirdilər ki, qədimdə [bu kəndə] daş qoyub yurd salan adamın gözəl bir qızı varmış. İ.Hüseynov. // Yaşayış məntəqəsi; kənd, el, oba. Biz düşən yurdun adı Qızılboğaz idi. İ.Əfəndiyev. 3. Körpə evi, uşaq bağçası mənasında. Səyyahlar fabriki gəzdilər. Burada körpə çocuqlar üçün yurdlar, dispanserlər, sənət məktəbləri … gördülər. Çəmənzəminli. 4. məc. Bir şeyin çox olduğu yer. Qəhrəmanlar yurdu. ◊ Yurdda qalan məc. – hamıdan geri qalan. [Badam xala:] Yurdda qalan elə sənin mən imişəm. Kursda arvad nə qədər… Mir Cəlal" [5, p. 568].

In our opinion, this explanation covers the narrow meaning of the word "yurd". The semantics of the concept of "doğma yurdum / my native land" could not be reflected in this explanation. The concept of "yurd" expresses the full and broad meaning of the words "Ana Vətən" / "Doğma yurd", "Doğma Vətən", "Doğma yurd".

When every Azerbaijani says "Vətən" – it means every inch of it, and "yurd" has become the epitome of the concepts of homeland, home and monastery:

El bilir ki, sən mənimsən,
Yurdum, yuvam, məskənimsən,
Anam, doğma vətənimsən!
Ayrılarmı könül candan?
Azərbaycan, Azərbaycan! [11].

In other words, although the concepts *elim, günüm, obam* are used side by side, "my relatives" and "my place" find their place in the synonymous series of these words. In the ancient Turkic dictionary, "elim künüm" is written in the form "el kün". In general, the feeling of unity and solidarity is very strong in the Turkish mind. Therefore, the greetings "my relative, my brother, my friend, my family" form the basis of this unity.

In the modern Azerbaijani language, "yurd" means *Mother, Homeland.* Such a harmonious arrangement of words with similar meanings unites them around the "yurd", and such a harmonious arrangement of words expresses the integrity and completeness of the Turks.

In S. Rustam's poem "Vətənimin seyrinə çağırıram elləri" the word "Vətən" is united around the common semantics of the words "el, gün, məskən", as in S.Vurghun:

Vətənimin seyrinə çağırıram elləri,
Sərvət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin!
Bəzənib başdan-başa şəhərləri, kəndləri
Cənnət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin! [9].

In our Ashug literature, this nuance is somewhat expanded – in combination with the social factor, it becomes a representative of the "Vətən" in a broad sense:

Xəzan bilməz bahar kimi
Çiçəklənir ana yurdum, ana yurdum.
Xalqımızın qudrətilə
Dönür gülüstana yurdum!
Refrain:
Ana yurdum, ana yurdum
Ana yurdum, ey!
Qurbanam sana yurdum, sana yurdum

Mehriban ana yurdum! [4]. In the melody of this poem, the melody, because it is so strong, repeats "Ana yurd" / "Motherland" and becomes an expression of the meanings of "Azərbaycan – Vətən".

Summing up the above explanation, it can be determined that in the Azerbaijani consciousness "yurd" has a synonymous meaning with the concepts of "Ana Vətən -Azərbaycan", "El, gün, məskən".

But is there a connection between the meanings indicated in the etymology of the word "yurd"? It is difficult to find a definite answer to this question. Because the formation of the word "yurd", its use in the language of the ancient Turks and the expansion of its meaning go back to deeper layers of history. Let's look at some comments about this.

In modern Turkic languages, "yurd" exists with phonetic changes as yurd~yurt~yort~yurt~kurt~~çurt~sürt~śurt~śort. According to modern researchers, the original meaning of this word was "the place, the space where you live" [8, p. 958].

Summing up the research conducted by Shukru Haluk Akalin on the word "yurd", he supports the following etymological idea:

"Türk Dilinin Etimolojik sözlüğünün baskisı aşamasında Leksika'nın yayımlanması üzerine buradaki katkılardan yararlanamadığını eserinin "Açıklama" bölümünde belirten Eren, ikinci baskisında yeni katkı ve gözlemler içeren bu kapsamlı kaynaktan yararlanacağını yazar. Türk dilinin söz varlığını ayrıntılı bir biçimde ele alan Leksika, yurt sözünün gelişimini şüpheli de olsa, Kononov'un görüşüne dayandırarak vermiştir: *yu:rt´? <*juru:t < *joru:t [10, p. 490].

It is noteworthy in this quote that the word "yurd" is associated with the concept of movement and displacement.

Shukru Haluk Akalin also provides a real etymological analysis. This is regarding Bayram Ahmadov's opinion:

"*B.Əhmədov "yurd", "yer" sözü və "qohum" sözlərinin mənşəyi ilə bağlı lakin son samitin mənşəyi qaranlıq qaldığından bu izahat belədir mübahisəli olduğunu göstərir. Orijinal söz bəlkə də retrospektiv ifadədir.Əhmədovun /ot/ formasını izah etməsə də, "oturmakk" felinin qalıqları*

hələ də qalmaqdadır fikri ilə əlaqələndirməyə çalışdı" [1].

Thus, in Turkology, the word "yurd" is mainly semantically related to the words "yürümək, yorumaq" and "yer". "Yurd" refers to both a place and a place that is being searched and walked around. We observed this in the explanation given above. Both versions of the word "yurd" are close to the truth.

Conclusion. The conducted research leads to the conclusion that although the Oghuz group "yurd" has undergone some phonetic differences in the Turkic languages, semantically it expressed very similar meanings. Especially in proverbs, phraseological units, and in modern literary language, it can be said that if we ignore some exceptions, it means that they are probably carriers of the same semantics.

The concept of "yurd" is a carrier of certain psychological features characteristic of Turks in the Oghuz group of Turkic languages. If this point becomes a special area of research, it will be useful for many scientific aspects.

In modern times, the concept of "yurd" has acquired new meanings due to the expansion of people's worldview, the development of literary language, and the growth of people's life practice. The associations *yurd-vətən, yurd- yaşadığın məskən, yurd-ev, yurd-ocaq, yurd-kül* reflect the semantic hierarchy of this concept.

Bibliography:

1. Akalın Ş.H. Kelimelerin köküne yolçuluk: yurt. *Türkologiya*. Bakı, 2018, № 2. S. 36–46.
2. Akif Ersoy. Yazılar. URL: https://www.haberturk.com/htyazar/mehmet-akif-ersoy-2548 (erişim tarihi: 22.02.2025)
3. Aksoy Ö.A. Atasözleri ve deyimler sözlüğü: 2 Deyimlər sözlüyü. İstanbul, Inkılap kitap evi, 2023. 708 s.
4. Aşıq Pənah. URL: https://www.youtube.com/watch?v=2ycBzLcPEMQ (erişim tarihi: 17.01.2025)
5. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti / red. Ə.Orucov. Bakı, Elm, 1980. 576 s.
6. Clauson G.S. An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish. Oxford, 1972. 1034 p.
7. Kaya C. Uygurca Altun Yaruk (Giriş, Metin ve Dizin). Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021. 1014 s.
8. Kitabi-Dədə Qorqud ensiklopediyası: I cild. Bakı, Yeni Nəşrlər Evi, 2000. 622 s.
9. Rüstəm S. Seçilmiş əsərləri. Üç cilddə. I cild. Bakı, "Şərq-Qərb", 2005. 256 s
10. Türkmen diliniň Frazeoloji sözlügü. Aşqabat, 2013. 203 s.
11. Vurğun S. Azərbaycan. URL: https://portal.azertag.az/az/node/18458 (erişim tarihi: 12.01.2025)

Рамазанзаде А. А. ЗНАЧЕННЯ «ЮРТ//ЮРД» В ОГУЗЬКІЙ ГРУПІ ТЮРКСЬКИХ МОВ

Стаття присвячена аналізу значення лексем «юрд/юрт», які у огузской групі тюркських мов у цьому контексті. Наголошується, що лексика тюркських мов має багаті особливості. Їх характерні як семантична диференціація, і семантична інтеграція, семантичні скорочення і розширення, що супроводжуються різними лексичними особливостями. До цих проблем можна підходити у контексті тюркської мовної сім'ї чи масштабі тюркської мовної групи. У статті розкрито значення етнолінгвістично значимих лексем «yurd/yurt» в огузькій групі тюркських мов у порівняльному аспекті. Yurd/yurt представлено як лексеми, оскільки огузская група вживається в тюркських мовах, особливо в фонетичному варіанті yurt в туркменському і yurd в азербайджанському. У статті один із важливих аспектів визначається тим, що вживання цих лексем у досліджуваних мовах супроводжується певними відмінностями. Проте їхнє «основне» значення не сильно відрізняється, і ми знаходимо їх різні значення у фразеологізмах, прислів'ях та афоризмах. У тюркських мовах є поняття, історію яких слід розглядати у зв'язку з історією культурного життя тюрків. Коли ми говоримо про історію культури, ми маємо на увазі період після появи «розумних людей», тобто «цивілізований» період людства, на відміну від попереднього. У цей період люди, хоч і є частиною природи, почали відокремлювати себе від неї як мислячі істоти. Роздуми про накопичений людьми життєвий досвід, відкриття нових знарядь праці та інших засобів, що полегшують їхнє життя, є однією з основних характеристик людей тієї епохи і відображають спосіб мислення стародавніх людей. Цей чинник лежить в основі відмінностей між етносами та племенами у світовій цивілізації. У цьому контексті деякі слова в лексиконі стародавніх тюрків пов'язані з термінами, які ми перерахували вище. У цьому можна відзначити лексеми, що у сучасних тюркських мовами: «юрт//юрд», «эл», «гюн», «ев», обидва» тощо. буд. Цікаво, що у огузской групі тюркських мов поруч із більшістю подібностей цих лексем ми спостерігаємо певні відмінності. Це говорить про те, що певні відмінності в способі життя стародавніх тюрків, їх поглядах на життя і на місцевість, в якій вони проживали, також відображалися в їхній мові та семантиці слів, що використовуються.

Ключові слова: *батьківщина, «юрта/юрда», значення, семантика, село, хата.*

УДК 81`367:33.512.145
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/29

Сластьон С. Е.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА СТРУКТУРА УМОВНОГО РЕЧЕННЯ В КРИМСЬКОТАТАРСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена дослідженню семантико-синтаксичної структури умовного речення в кримськотатарській мові. В ній аналізується специфіка побудови умовних конструкцій, їхня граматична організація, структурна особливість та семантичне значення. Окрема увага приділяється класифікації умовних речень залежно від типу умови, вираження причиново-наслідкових відношень, способу реалізації предикатів та морфосинтаксичних засобів, що сигналізують про умовність висловлення.

Умовні речення в кримськотатарській мові становлять складний феномен, який має свої особливості в межах загальнотюркської мовної системи. У роботі розглядаються синтаксичні моделі умовних конструкцій, зокрема їхні різновиди за ступенем ймовірності виконання умови: реальні, потенційні та ірреальні (гіпотетичні). Аналізується роль часово-модальних форм у побудові умовних речень, способи вираження гіпотетичності та ймовірності, а також вплив контексту на інтерпретацію умовних значень. Дослідження базується на аналізі текстового матеріалу з різних стилів кримськотатарської мови – художньої літератури, публіцистики та усного мовлення. Ґрунтовний аналіз із репрезентативними прикладами дозволяє виявити як спільні риси, так і унікальні особливості кримськотатарських умовних конструкцій. Отримані результати сприяють глибшому розумінню граматичної системи кримськотатарської мови та її типологічних характеристик. У науковій статті запропоновано класифікацію умовних речень в кримськотатарській мові за структурно-семантичним принципом. За таким поділом виокремлено п'ять типів умовних речень в кримськотатарській мові. Додатково розглянуто суміжні граматичні явища: така композиція роботи зумовлена тим, що у здобувачів освіти часто виникають труднощі в процесі вивчення кримськотатарської мови як іноземної. Адже умовні речення в тюркських мовах, зокрема і й кримськотатарській мові попри свою чітку структурну особливість, можуть нести різні семантичні значення, які залежать від виду умови, що реалізується в основі такого речення.

Ключові слова: *умовне речення, кримськотатарська мова, семантико-синтаксична структура, типологія, тюркські мови, граматична організація.*

Постановка проблеми. Після затвердження «Концепції розвитку кримськотатарської мови» Кабінетом Міністрів України у 2021 році з боку державних і громадських освітніх установ унаочнилась низка проєктів щодо відродження та збереження кримськотатарської мови. Більшість освітніх програм та науково-педагогічних матеріалів з кримськотатарської мови стосувались фонетичного та лексико-граматичного шарів мови, а також машинного перекладу. Питання ж синтаксису кримськотатарської мови посіло периферійне місце у цій парадигмі, що актуалізує потребу у детальному розгляді семантико-структурних аспектів даного мовленнєвого рівня. Зокрема й для «оживлення» лексичного рівня у спілкуванні необхідне відтворення закінченої думки з використанням відповідного вокабулярію, що неможливо без розуміння побудови простих і складних речень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасному тюркологічному мовознавстві питання синтаксису у своїх працях розглядали Е. Акмоллаєв [1], А. Меметов, Алієва Л. [4], К. Оказ [5], Іслямов А. [3], Арнаутова А. [2], Гулюсой І. [10] та ін.

Зокрема в кримськотатарській мові проблему умовних речень досліджували у граматичній площині як вид складнопідрядного речення. Е. Акмоллаєв у підручнику з «Практикуму кримськотатарської мови» окремо маркує підрядні з умовною структурою як поступкову пропозицію у складнопідрядному реченні (далі по тексту СПР), зазначаючи, що подібна структура підрядного дозволяє мовцю експлікувати сенси невиконаної умови та відсуності реалізації дії в головному реченні [1, с. 113].

У статті «Складнопідрядне речення з підрядними причини в сучасній кримськотатарській

мові» А. Арнаутова наводить приклад структури одного з двох типів складнопідрядного речення, «в яких головна частина розташовується перед підрядною, а підрядна частина приєднується до головної за допомогою сполучника «çünki», а також поєднання афікса умовного способу -sa/-se і сполучника «ki»» [2, с. 2]. На мою думку варто зазначити, що сполучник «çünki» не поєднується, а заміняється конструкцією – дієслово з афіксом умовності *-sa/-se* із додаванням компоненту *«kerek ki»*. Наприклад: а) *«Tamağı asabiyetten qarılsa kerek ki, davuşını tüzetmek içün öksürip aldı. / Через нервозну захриплість горла, йому довелося прокашлятися, аби повернути голос. б) O subetke serbest ceriyan bermek istedi, çünki özü resmiy laqırdığa alışıq adam degil. / Він хотів дати розмові вільний виклад, тому що був не звиклим до офіційних бесід» (6).* Таким чином, на прикладі останнього речення можна продемонструвати іншу синтаксичну конструкцію, що не призведе до зміни сенсу – *«Özü resmiy laqırdığa alışıq adam olmasa kerek ki, o subetke serbest ceriyan bermek istedi. / Оскільки він не був звиклим до офіційних бесід, хотів дати розмові вільний виклад».*

А. Меметов та Алієва Л. у підручнику «Qırımtatar tili (standart seviye)» деталізують, що умовні афікси у дієсловах використовується в СПР з додатковим підрядним [4, с. 112–113], наприклад: *«Müdirimiz neni aytsa, ocalar onı yapmağa azır ediler / Щоб не сказав завідувач, вчителі готові були це виконувати»*, або ж підрядним місця: *«Qayerde olsa da qırımtatar adamı, evde berilgen edepi onen qala / Де б не була кримськотатарська людина, виховання, що дали вдома з нею й залишається» (Цит.моя – С.С.);* часу – «*Cenk aqqında ne vaqıt laf çıqsa, adamlar kederlener / Кожного разу коли розмова заходить про війну, люди засмучуються» (Цит.моя – С.С.);* та власне умови: *Esse eger serin yeller, kelir yarem qoqusı / Як подмухає свіжий вітерець, так і лине запах коханого (8).*

Одне з найґрунтвніших досліджень умовних речень в тюркських мовах здійснив Ількін Гулісой. Предметом його дослідження стало вивчення способів творення умовних речень в турецькій та азербайджанській мовах. Посилаючись на працю Абдуллаєва А. «Сучасна азербайджанська мова» [9], та інших науковців І. Гулісой вказує на класифікацію умовних речень із врахуванням не лише власне умовного компоненту речення, а й виду зв'язку головного речення з умовною підрядною частиною речення. Таким чином, Абдуллаєв А. маркує наступні види речень за функцією умовного компоненту по відношенню до головного речення в азербайджанській мові: підметове, присудкове, дода́ткове, обставинне часу, місця, способу дії, кількості та міри; порівняльне [9, p. 359]. До подібної класифікації вдаються й кримськотатарські лінгвісти Меметов А., Алієва Л., Оказ Л. та ін.

Постановка завдання. Загальновідомим в структурі творення умовних речень в тюркських мовах є додавання афікса -sa/-se до дієслів в підрядній частині безсполучникового речення, та наявність сполучника "eger" у сполучникових умовних реченнях. Однак, як зазначає І. Гулісой, включення афіксів умовності -sa, -se у морфологічній побудові дієслів в тюркських мовах не завжди позначає умовне речення за семантикою [10, p. 88–89].

Така структурна подібність та різниця в значенні ускладнює вивчення та розуміння явища «умовності» в тюркських мовах серед студентів, що вивчають й кримськотатарську мову як іноземну зокрема. Наша мета полягає в актуалізації іншої класифікації умовних речень: за принципом семантико-структурної особливості власне умови, що реалізується в них. Подібною методикою при поясненні умовних речень користуються викладачі західноєвропейських мов, що навчають за стандартами «Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти (CEFR)». На матеріалі з кримськотатарської мови такий вектор систематизації матеріалу репрезентовано вперше. Згідно з ним умовні речення в кримськотатарській мові поділяються на п'ять типів.

Виклад основного матеріалу. На основі кримськотатарської мови такий вектор систематизації матеріалу репрезентовано вперше. Згідно з ним умовні речення в кримськотатарській мові поділяються на п'ять типів. **Перший тип** – це так звана «нульова умовність», коли висловлюються щодо загальних істин, або ж наукових фактів. Комунікативна ситуація цілком реальна і дійсна. В таких реченнях використовується наступна схема: в умовній частині до дієслова додається афікс -sa, -se та особовий афікс, у другій частині дієслово функціонує у теперішньому простому або тривалому часі. Наприклад: «а*) Buznı qızartsañ, o iriy./ Якщо нагріти лід, він тане; б) Paranı sevseñ, özüni soyasıñ. / Коли полюбиш гроші, себе втрачаєш; в) Küneş çıqsa, ava sıcaqlana. / Як сонечко вийде, йде потепління» (Цит.моя – С.С.).*

Другий тип – умова щодо результату уявної майбутньої ситуації яка цілком ймовірна. Структура такого умовного речення складається з дієслова з афіксом умовності -sa, -se та особовим афік-

сом, у другій частині дієслово у майбутньому часі двох форм: категоричній (Qatıy kelecek zaman) та невизначеній (за формулюванням С. Усеїнова «постійній» формі (Daimiy kelecek zaman)), що узгоджено з особовим афіксом. *Приклади: «а) Meni çağır**salar**, cıyınğa bara**cağım**. / Якщо мене запросять, я точно прийду на зібрання; б) Eger olar toy yap**salar**, biz kel**ermiz**. / Якщо вони робитимуть весілля, то ми певно прийдемо» (Цит.моя – С.С.).* Необхідно зазначити, що в ситуації коли умова стосується події, що відбуватиметься у далекому майбутньому, використовується друга невизначена форма дієслова на -r, -ar, -er, – ur, -ır, -ir.

Третій тип використовується коли йдеться про можливий результат уявної ситуації в теперішньому чи майбутньому часі. Умова мала б статися (могла б відбутися) у минулому, а теперішня чи майбутня ситуація була іншою. Схема побудови третього типу умовного речення складається з основного дієслова з афіксом умовності -sa, -se до якого додається допоміжне дієслово *edi* з особовим афіксом; у другій частині речення – дієслово у майбутньому часі двох форм (категоричній та невизначеній, залежно від рівня впевненості дій мовця) із допоміжним дієсловом *edi* з особовим афіксом. В якості прикладів: «*а) Meni çağır**sa** **ediler**, men bar**ır** (bara**caq**) **edim**. / Якби мене запросили, я б пішов; б) **Sen** iş tap**sa** ed**iñ**, **men** pek quvan**ar** ed**im**. / Коли б ти знайшов роботу, я б дуже зраділа; в) Eger **bizler** mından ket**se** ed**ik** (edi**miz**), **olar** hoş yaş**ar** edil**er**. / Якби ми звідси поїхали, вони б щасливо жили» (Цит.моя – С.С.).*

Четвертий тип – позначає умову, коли будується гіпотеза щодо іншого минулого, де щось відбулося або не сталося, і ми уявляємо інший (щодо реалітету – малоймовірний) результат теперішнього чи майбутнього. Структура такого умовного речення складається з основного дієслова з афіксом майбутнього категоричного часу на *-caq, -cek*, *– acaq, – ecek* до якого додається допоміжне дієслово olmaq із афіксом умовності *-sa, -se* та *edi* з особовим афіксом, а друга частина речення формується дієсловом у майбутньому часі двох форм (категоричній та невизначеній) із допоміжним дієсловом *edi* з особовим афіксом. Наприклад: «*а) **Biz** Qırımdan kete**cek olsa edik**, rus**lar** pek raat ol**ur** edi**ler** (ola**caqlar**). / Якби ми з Криму збирались поїхати, росіяни були б дуже раді; б) Bu vazifeni yapa**caq** ol**sa** ed**iñ**, endi be**cerer** ed**iñ**. / Якби ти (насправді) збирався зробити це завдання, вже б і подужав його» (Цит.моя – С.С.).*

Іншим варіантом для утворення такого типу умовного речення є конструкція, де до основного дієслова з афіксом умовності *-sa, -se* та афіксом особи додається допоміжне дієслово *bilmek (bile)*. Енвер Акмоллаєв пояснює, що подібне умовне речення використовується на позначення розпачі, смутку мовця щодо реальної ситуації: *«**Eger** cenk toqtatıl**sa** **bile**, russiyenen qomşu memleket olaraq olıp muabbet **yaşamacaqmız**. / Навіть якщо і війна завершиться, будучи державою по-сусідству із росією, ми не житимемо у злагоді. Eger qalğan üç kün içinde bütün küç-quvet qoyulıp çalış**sa** **bile**, aylıqqa berilgen vazifelerini yrıp **çıqmaz**. / Якщо він(вона) навіть впродовж цих трьох днів, зібравши всі сили, буде працювати, то не зможе виконати всі надані завдання» (Цит.моя – С.С.).*

В умовних СПР для підсилення поступки у підрядній частині відбувається коренева редуплікація дієслова в умовній формі на *-sa, -se* із додаванням афіксу наказового способу дієслова *-sa, -se* та узгодження з особою: «*İç bir türlü şaraitte munafıqlıq yapmaycağıñ, kimseni satmaycağıñ, nasıl telüke **olsa-olsun**, keri qaytmaycağıñ içün vade ber! / Пообіцяй, що за жодних обставин не вчиниш лицемірства, нікого не зрадиш, **хоч** якою й буде **загроза**, ніколи не повернешся назад*» (7). «*Ne qadar adam **kelse-kelsin**, toy ep bir olacaq. / Скільки б не прийшло людей, весілля все одно буде» (Цит.моя – С.С.).*

У процесі вивчення кримськотатарської мови, через подібність афіксів на позначення умовності та однієї з трьох форм наказового способу дієслова, часто виникають труднощі. Для диференціювання цих двох граматичних явищ, необхідно пам'ятати, що повне співпадіння відбувається лише у ІІ-й особі однини наказового способу дієслова. Така імперативна форма зазвичай використовується для привертання уваги адресата в момент розгортання дії (ситуації) в якій перебувають обидва мовці: *«Baq**sa**, terekler yıqılayatalar!/ Дивись, дерева падають»; «Bar**sa** anda, saña faydalı olur. / Сходи-но туди, тобі корисно буде» (Цит.моя – С.С.)*. Іншим мовним елементом, що помилково перекладають як частину умовного речення є питальна частка «yoqsa» / «хіба»; «або ж», що завжди виконує функцію протиставлення однієї частини речення до іншої, наприклад: *«Çatlaq içinden keçmek içün yerden degil, yüksekte dıvar kertigi boyu yürmek kerek, **yoqsa**, adam suv aqıntısı içine yıqılıp, elâk ola bile. / Щоб пройти крізь щілину, потрібно йти не по землі, а високо над землею – вздовж виступу стіни, або ж можна, впавши у течію, й загинути»; «**Yoqsa**, eliñ-ayağıñ zıncır ile bağlı, Sibirge ketecek, anda çürüyceksiñmi?/ Або, із закованими у кайдани руками і ногами,*

*до Сибіру – гнити там поїдеш, га? (7); «**Yoqsa** qasevet etecekmi?/ Хіба хвилюватиметься?» (Цит. моя – С.С.).*

П'ятий тип умовного речення номінується «неподільним», або ж еліптичним типом умовного СПР. Вперше цей тип умовності описав Герберт Честер Наттінг на початку XX століття. Працюючи з латиномовними текстами та досліджуючи граматику та синтаксис латинської мови, Г.Ч. Наттінг зазначає, що наприклад, у висловлювані Цицерона: «Позбудьтесь цієї думки, позбудитися печалі» (Tolle hanc opinionem, luctum sustuleris) (11, p. 94) – структурно дієслово має форму імперативу (наказу), але сенсово позначає радше умову, хоча й не має знаку або морфеми умовності. Такі умовні речення він відносить до розряду «еліптичних умовних речень», де структурно (експліцитно) умова опущена, але семантично (імпліцитно) вона збережена [11, с. 95–96].

У кримськотатарській мові еліптичні умовні речення найчастотніше зустрічаються у прислів'ях та крилатих виразах: «Tañ atm**ay**, kün doğ**maz**. / Коли сходу сонця немає, то й день не розпочнеться. *Yel es**meden**, **yapraq** teprен**mez**. / Без дмухання вітру і листочок не ворухнеться. (український еквівалент: «Під лежачий камінь і вода не тече»). Başıñ eki olma**ğance**, **malıñ** eki **olmaz**. / Поки не станеш вдвічі розумним, то і статків не подвоїться. Kök ağlama**ğance**, yer kül**mez**. / Допоки небо не заплаче, земля не всміхнеться*» (1, с. 120). Структура таких речень немає граматичних ознак умовності, однак у семантиці дія головного речення реалізується через умову, що реалізується в підрядній частині за допомогою афіксів -may, -mey, -mağance, -megrnce та -madan, -meden.

До еліптичних умовних речень можна віднести і деякі прості поширені речення та СПР з підрядними часу, місця, способу дії. З одного боку, у таких реченнях питання від головної частини до підрядної має формулювання – коли? де? у який спосіб?, а з іншого, має «підсилювальний» сполучник «навіть», що також додає модус несподіваності: навіть коли, навіть у такий спосіб… тощо. Таке формулювання семантично позначає «навіть за умови (хоч за умови), коли/де/ коли у такий спосіб» буде відбуватися дія. Структурно у кримськотатарській мові воно формується трьома способами: 1) у підрядній частині за допомогою заперечної формі дієслова "baqmaq" узгодженого з особою: «*Yağmur yağıp başlağanına baq**may**, Ukrain askeri şahidlerni yoq ete. / Навіть коли (навіть якщо й) і дощ починається, український воїн знищує шахеди» (Цит.моя – С.С.).* 2) У підрядній частині за допомогою заперечної форми дієслова "baqmaq" із додаванням афіксу -dan, -den – "baqmadan". Частіше у реченнях, де дія відбувалась (відбулась) у минулому: *«İndemey, sigarını yaqtı ve, keç maal olğanına baq**madan**, Közev Mustafanıñ evine ketti. / Мовчить, запалив папіросу, хоч й було пізно, пішов до будинку Мустафи Козева» (7)*. 3) У підрядній частині за допомогою дієслова доконаного виду та післяйменника "soñ bile"*: «Barışıq añlaşmalar imzalanğan **soñ bile**, biz davaşlarımızını toqtatıp olmazmız. / Навіть після підписання мирних угод, ми не зможемо припинити чвари. Qırımtatarlar Avropada yerleşken **soñ bile**, tuvğan toprağına asret olalar. / Навіть коли кримські татари вже й оселилися у Європі, (а все ж) скучають за рідною землею» (Цит.моя – С.С.).*

Ще одним аспектом, що потребує роз'яснення щодо побудови умовних речень є сполука слів «kerek olsa», яка, маючи чітко виражену граматичну структуру умовного компонента, семантично може позначати не завжди умовність. Це залежить від місця розташування даної сполуки у реченні. Таким чином, на початку речення зазначена сполука перекладається виключно як умовна фраза – «якщо буде потреба» («якщо треба»): «Kerek olsa, Meydanğa adamlar çıqarlar. / Якщо потрібно, на Майдан люди вийдуть» (Цит. моя – С.С.). Коли ж така сполука слів розташована в кінці речення, то вона може мати амбівалентне значення: чи то умовне, як у попередньому варіанті, чи то у значенні вставного слова «мабуть» на вираження невпевненості мовця. Для порівняння: «Men bütün kerekli nesnelerni internetten sımarlarım, elbette, kerek olsa... / Я замовлю всі необхідні речі з інтернету, звичайно, якщо потрібно…»; « – Siz qaç yıl devamında bu hastalıqnen oğraşasız? – Bilmeyim, dört-beş yıl, kerek olsa...» / «Скільки років ви хворієте цим захворюванням? – Не знаю, чотири-п'ять років, мабуть…» (Цит.моя – С.С.).

Висновки. Умовні речення в кримськотатарській мові попри свою чітку структурну особливість, можуть нести різні семантичні значення, які залежать від виду умови, що реалізується в основі такого речення. З огляду на суміжність афіксальної форми, часом повний збіг умовних компонентів з іншими граматичними явищами, – тема вивчення таких речень стає однією з найскладніших аспектів у кримськотатарській мові, що потребує подальшого розгляду та аналізу.

Список літератури:

1. Акъмоллаев Э. С. Къырымтатар тилининъ амелияты. Синтаксис. Ташкент: Укитувчи, 1989. 160 с.
2. Арнаутова А. Р. Складнопідрядне речення з підрядними причини в сучасній кримськотатарській мові. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: філологія. соціальні комунікації. Тюркські мови.* 2020 Том 31 (70) № 1. С. 1–8. URL: https://salo.li/e4048a0 (дата звернення: 20.12.2024)
3. Ислямов А. Татар тильнинъ грамматикасы. Къысым синтаксис. Симферополь: Кърым АССР девлет нешрияты, 1940. 120 с.
4. Меметов А., Алієва К. Кримськотатарська мова (рівень стандарту): підручник для 11 класу з навчанням кримськотатарською мовою закладів загальної середньої освіти. Чернівці: Букрек, 2019. 208 с.
5. Оказ Л. С. Складне речення. Матеріали спецкурсу з синтаксису кримськотатарської мови. Сімферополь: ТНУ, 2002. 115 с.
6. Шамиль Алядин. Иблиснинъ зияфетине давет. Leyla Emirova. [Електронний ресурс]. Електрон. текст, дані. 2013. URL: https://salo.li/37a8936 (дата звернення: 27.12.2024)
7. Шамиль Алядин. Теселли. Leyla Emirova. [Електронний ресурс]. Електрон. текст, дані. 2013. URL: https://salo.li/4f0688e (дата звернення: 12.12.2024)
8. Юсуф Болат. Арзы къыз. (7 левалы музыкалы драма). Leyla Emirova. [Електронний ресурс]. Електрон. текст, дані. 2013. URL: https://salo.li/4f0688e (дата звернення: 20.12.2024)
9. Abdullayev, Ə., Seyidov Yu., Həsənov A. Müasir Azerbaycan Dili, IV Hisse. Sintaksis. Bakü, "Şərq-Qərb". 2007. s.424. URL: https://www.anl.az/el/Kitab/252289.pdf (дата звернення: 26.12.2024)
10. Gulusoy, İlkin. Gulusoy, İ. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde şart cümlesine dair. *Türkiyat Mecmuası*. 2019. № 29 (1), P. 81–92. DOİ:10.18345/iuturkiyat.560218
11. Nutting, H. C. Elliptical Conditional Sentences. 1921. *The Classical Weekly.* Vol. 14. № 12. P. 94–95. URL: https://doi.org/10.2307/4388102 (дата звернення: 22.12.2024)

Slaston S. E. SEMANTIC AND SYNACTIC STRUCTURES OF CONDITIONAL SENTENCES IN THE CRIMEAN TATAR LANGUAGE

The article is devoted to the investigation of the semantic and syntactic structure of mental speech in the Crimean Tatar language. It is analyzed the specifics of conditional constructions, their grammatical organization, structural features and semantic meaning. The diverse attention is attached to the classification of conditional sentences depending on the type of condition and sense, the expression of causal-consequential relations, the realization of predicates, and the morphosyntactic means that depict conditionality.

Such type of sentences in the Crimean Tatar language represents a complex phenomenon with unique features within the general Turkic language system. The study examines the syntactic models of conditional constructions, particularly their variations based on the degree of probability of condition fulfillment: real, potential, and unreal. The role of tense-modal forms in the formation of conditional sentences is analyzed, as well as the ways of expressing hypotheticality and probability, along with the influence of context on the interpretation of conditional meanings.

The research is based on an analysis of textual material from different styles of the Crimean Tatar language, including literary works, publicism, and spoken discourse. A comparative analysis with analogous structures in other Turkic languages helps to identify both common features and unique characteristics of Crimean Tatar conditional forms. The obtained results contribute to a deeper understanding of the grammatical system of the Crimean Tatar language and its typological features.

The scientific article proposes a classification of conditional sentences in the Crimean Tatar language based on a structural-semantic approach. According to this implemented classification, five types of conditional sentences in the Crimean Tatar language are distinguished. Additionally, related grammatical phenomena are considered. Such composition of the study is explained by the fact that learners often face difficulties studying syntaxis, especially learning the Crimean Tatar language as a foreign language. This happens because conditional sentences in Turkic languages, including Crimean Tatar, despite their clear structural characteristics can carry different semantic meanings depending on the type of condition realized in the sentence.

Key words: *conditional sentence, Crimean Tatar language, semantic-syntactic structure, typology, Turkic languages, grammatical organization.*

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.14’02’38’44
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/30

Оліщук Р. Л.
Львівський національний університет імені Івана Франка

Чакал І. С.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Куйбіда Х. І.
Львівський національний університет імені Івана Франка

МОВА НОВОГО ЗАВІТУ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ГРЕЦЬКОЇ РОЗМОВНОЇ КОЙНЕ І-ІІ СТ. Н.Е.

У статті зроблено спробу охарактеризувати мову Нового Завіту, якою розмовляли та писали у східному Середземномор’ї в елліністично-римський період, і яку прийнято вважати розмовною койне І-ІІ ст. н.е. Метою дослідження було визначення основних морфологічних та синтаксичних особливостей новозавітної розмовної койне шляхом порівняння з відповідними формами класичної грецької мови. Власне розмовна койне, на відміну від літературної, була мовою, яка постійно розвивалась, черпаючи і засвоюючи нові явища з грецьких діалектів та багатого словника різних сфер життя. У койне Нового Завіту помічаємо мовні явища, які перебувають на різних ступенях розвитку. Одні мовні явища зникли з ужитку, як наприклад, число двоїни, інші – зазнали вже певної зміни (перехід іменників на -ως аттичної відміни до другої відміни на -ος, зміна парадигми відмінювання у деяких дієсловах тощо), у деяких – процес змін ще тривав, що викликало появу у мові паралельних форм (простий та описовий майбутній час). Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі вперше здійснено системний аналіз морфологічних і синтаксичних особливостей розмовної койне Нового Завіту та простежено наявність трьох основних тенденцій: 1) до спрощення (ця тенденція переважає); 2) до збільшення аналітичних форм (здебільшого у таких частин мови, як іменник та дієслово); 3) розвиток нових значень у вже відомих формах. Висновки. Розмовну койне Нового Завіту можемо розглядати як таку, процес становлення якої ще повністю не завершений. Одні зміни уже закріпились повністю (зникнення двоїни та ін.), інші – ще тривають (поодиноке вживання медіального стану, датива та ін.), а є й такі, у яких процес змін тільки почався, про що свідчать паралельні форми (dativus instrumenti з прийменником ἐν або без нього, вживання вищого ступеня порівняння прикметників у власному значенні і в значенні суперлатива тощо).

Ключові слова: *Новий Завіт, койне, новозавітна койне, морфологія, синтаксис, грецька мова.*

Постановка проблеми. Мова Нового Завіту (НЗ) віддавна викликала зацікавлення лінгвістів. Адже мова, якою написані книги НЗ, – це не класична грецька мова, а народна розмовна мова часу його написання (І–ІІ ст. н.е.), Ця мова, якою користувалися у східному Середземномор’ї в елліністично-римський період, називається «койне» (грец. κοινός – спільний, загальний). Вона відрізняється від класичної грецької мови на всіх рівнях виокремлення слова: фонетичному, граматичному, словотвірному та лексичному. Виявлення цих відмінностей і є предметом зацікавлення мовознавців. Інтерес викликає і той факт, що власне розмовна койне, на відміну від літературної, була мовою, яка постійно розвивалась, черпаючи і засвоюючи нові явища з грецьких діалектів і багатого словника різних галузей, а в першу чергу, – торгівельної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовознавець Р. Декер виокремив у своїй праці основні ознаки, які відрізняють грецьку мову койне від класичної: 1) семантичні зміни; 2) граматика; 3) більша експліцитність і ясність, що є відображенням браку розуміння для двомовних користувачів, для яких койне була другою мовою [10, с. 5–6].

Дослідження цих та інших ознак, які не увійшли до вказаного переліку, проводили різні дослідники, здебільшого зарубіжні. Так, вивченням еволюції фонологічної системи койне займалась українська мовознавиця О. Лазер [2]; новозавітною грецькою койне у системі граматики, а саме морфології, – грецький вчений Г. Папанастасіу [20] та Дж. Моултон [19]. Безпосередньо дієслівна система стала предметом зацікавлень Р. Декера [11] та Дж. Фантіна [13]. Вивченням семантики займались Дж. Барр [4] та А. Гібсон [14], порядком слів у реченні – А. Пітс [21]. Зворотні займенники у Новому Завіті досліджував П. Тіллер [23]. Питанням мовної варіативності присвячена праця Д. Ланда [16]. Стиль новозавітних авторів досліджували Р. Декер [9] та Дж. Ласселлес [17].

Праці згаданих вчених торкаються різних особливостей койне (часто взагалі не новозавітної, а койне в цілому) і не дають у стислому вигляді загальної картини особливостей новозавітної койне, особливо таких важливих її розділів, як морфологія і синтаксис, що є вкрай необхідним для студентів, які слухають курс койне, оскільки україномовного підручника або посібника даного курсу не існує. У цьому полягає актуальність обраної теми дослідження.

Постановка завдання. Мета нашої статті – розглянути в загальних рисах граматичні особливості мови новозавітної розмовної койне у порівнянні із класичною давньогрецькою мовою. Об'єктом вивчення є текст Нового Завіту [22], а предметом обрано морфологічні та синтаксичні особливості мови Нового Завіту, які характеризують її як розмовну мову койне I–II ст. н.е.

Виклад основного матеріалу. Граматичні особливості койне НЗ можна поділити на морфологічні та синтаксичні.

Розглянемо спочатку морфологічні особливості розмовної койне НЗ і зупинимося, перш за все, на такій частині мови, як іменник. Як же відображаються у койне НЗ граматичні категорії імені? Категорія числа у класичній грецькій мові, як відомо, представлена трьома числами. Новозавітна ж койне повністю втрачає число двоїни [18, с. 273–274], яке почало занепадати вже в класичний період і повністю зникло у давньогрецькій мові до I ст. н.е.

Що стосується категорії роду, то деякі іменники у досліджуваному тексті, будучи синонімами, мають різні роди, а отже, відмінюються за різними відмінами, як наприклад, широко вживані субстантиви ἡ νίκη (належить до I відміни) та τὸ νίκος, ους (III відміна). У ап. Матвія читаємо: … ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν (Μαθ. 12, 20) – … доки не допровадить присуду до перемоги.

Категорія відмінка також зазнала в койне НЗ певних змін. Так, слід підкреслити поступове зникнення давального відмінка, що призвело до використання прийменникових конструкцій або його заміни іншими відмінками. Така втрата датива, як слушно підкреслюють окремі мовознавці [15], пояснюється тенденцією до все більшого використання аналітичної мовної структури. Можна при цьому повністю погодитися з думкою, висловленою в енциклопедії давньогрецької мови і мовознавства про те, що ця тенденція разом з еволюцією фонологічної системи призвела до реструктуризації іменного відмінювання в койне [12, с. 273].

Цікавим є факт, що деякі відмінки у тексті НЗ автори можуть використовувати у функції інших. Відзначимо використання називного відмінка у функції кличного, оскільки останній, як показують досліджувані тексти, починає поступово зникати [1, с. 82]. Наведемо приклад такого вживання: καὶ ἔλεγεν Ἄββα ὁ πατήρ, πάντα δυνατά σοι: παρένεγκε τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ (Μρ. 14, 36) – І каже: «Авва, Отче, усе можливо тобі: пронеси повз мене цю чашу». Слід також згадати, що для давньогрецької мови періоду койне характерним було вживання кличного відмінка без вигуку ὦ: καὶ ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῶν λέγει τῷ παραλυτικῷ τέκνον ἀφίενταί σου αἱ ἁμαρτίαι (Μρ. 2, 5) – Ісус, побачивши їхню віру, каже до розслабленого: «Дитино, відпускаються тобі гріхи».

Помічаємо певні зміни і в категорії відміни. Так, аттична відміна на -ως змінюється у деяких іменників чоловічого роду на II відміну, яка закінчується на -ος [10]. Найчастіше такі зміни у НЗ стосуються іменників ὁ λαώς (вживається у формі ὁ λαός) та ὁ ναώς (> ὁ ναός). В «Об'явленні» Івана Богослова читаємо: ἔγειρε καὶ μέτρησον τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ (Ἀποκάλ. 11, 1) – Встань і виміряй храм Божий.

Слід звернути увагу і на таке явище, як утворення певними іменниками деяких форм не за власною відміною. Особливо поширеними у НЗ є форми датива іменника II відміни τὸ σάββατον

за ІІІ відміною. Ап. Марко пише: καὶ παρετήρουν αὐτὸν εἰ τοῖς σάββασιν θεραπεύσει αὐτόν ἵνα κατηγορήσωσιν αὐτοῦ (Μρ. 3, 2) – І спостерігали, чи він в суботу буде лікувати, щоб звинуватити його.

Деякі іменники ІІІ відміни змінюють тип відмінювання з голосного на приголосний і навпаки. Наприклад, знахідний відмінок множини від субстантива ὁ ἰχθύς (риба) має у НЗ форму ἰχθύας за приголосним типом відмінювання (замість ἰχθύες – за голосним типом), так само іменник ὁ βασιλεύς утворює accusativus pluralis за приголосним типом – βασιλέας (замість βασιλεῖς), як-от: ὁ δὲ λέγει αὐτοῖς, Πόσους ἄρτους ἔχετε; ὑπάγετε ἴδετε, καὶ γνόντες λέγουσιν, Πέντε καὶ δύο ἰχθύας (Μρ. 6, 38) – І каже до них: «Скільки маєте хліба? Ідіть, подивіться». І, дізнавшись, кажуть: «П'ять хлібин і дві риби».

У системі прикметника для новозавтіної койне було можливим вживання вищого ступеня порівняння прикметника у значенні найвищого, оскільки суперлатив поступово виходить з ужитку [3, с. 146, 150]. Цікаво, що такого значення компаратив набирає у певному контексті: πρὸς ἀλλήλους γὰρ διελέχθησαν ἐν τῇ ὁδῷ τίς μείζων (Μρ. 9, 34) – Розмовляли між собою в дорозі, хто найбільший? У наведеному прикладі вищий ступінь порівняння μείζων має значення найвищого ступеня.

Крім того, можемо простежити у тексті НЗ поступове «вирівнювання» неправильних ступенів порівняння. Зокрема, паралельно з формою компаратива μείζων (від ад'єктива μέγας) натрапляємо на еквівалент μειζότερος, а поряд з формою ἐλάσσων (компаратив від μικρός) – на μικρότερος.

Займенники у НЗ привертають до себе увагу такою особливістю: присвійний займенник не має третьої особи однини і множини. Це пояснюється тим, що функцію його зазвичай виконує родовий відмінок займенника αὐτός (сам): ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα (Μρ. 10, 7) – Через це покине чоловік батька свого і матір. Варто відзначити також, що такий займенник у Genetivus у койне, на відміну від класичної грецької мови, вказує часто на належність предмета особі, яка є суб'єктом дії: Ἔβλεπε τὸν οἶκον αὐτοῦ – Він бачив свій (власний) дім.

Незначні зміни в системі числівника стосуються відмінювання числівника δύο (два). Порівняймо парадигму його відмінювання: у класичній грецькій мові Nom. δύο, Gen. δυοῖν, Dat. δυοῖν, Acc. δύο, та у койне НЗ: Nom. δύο, Gen. δύο, Dat. δυσί(ν), Acc. δύο.

У Євангелії від Марка фіксуємо приклад форми давального відмінка від числівника δύο, не характерної для класичної грецької мови: μετὰ δὲ ταῦτα δυσὶν ἐξ αὐτῶν περιπατοῦσιν ἐφανερώθη ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ πορευομένοις εἰς ἀγρόν (Μρ. 16, 12) – Після цього з'явився в іншому вигляді двом з них, які йшли на село.

Числівник «чотири» має у НЗ форми τέσσερες (клас. атт. τέσσαρες), а «сорок» – τεσσεράκοντα (клас. τετταράκοντα), у чому вбачаємо вплив іонійського діалекту [7, с. 148–149].

З-поміж лексико-граматичних класів, виокремлених у койне НЗ, найбільшою кількістю особливостей характеризується дієслово. Першою ознакою, яка впадає у вічі, є достатньо широке вживання описових форм, що складаються з дієслів εἰμί, γίγνομαι і дієприкметника замість простого дієслова. Ці форми служать для вираження опозиції тривалого / нетривалого теперішнього часу з тривалим / нетривалим минулим. Мовознавець Ф. Бласс [5, с. 202–204] вбачає в цьому вплив арамейської мови, особливо у перифрастичному імперфекті: καὶ ὤφθη αὐτοῖς Ἠλίας σὺν Μωϋσεῖ καὶ ἦσαν συλλαλοῦντες τῷ Ἰησοῦ (Μρ. 9, 4) – І з'явився їм Ілля і розмовляли з Ісусом. Однак, слід зауважити, що не у всіх випадках застосування описових форм дієслова присутній арамейський вплив. Так, можна констатувати, як відзначає Ф. Бласс [5], відсутність такого впливу у «Діяннях апостолів», наприклад: ὅτι κατηριθμημένος ἦν ἐν ἡμῖν καὶ ἔλαχεν τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης (Πράξ. 1, 17) – Бо він був зарахований з нами, і жереб служіння цього одержав.

Для деяких дієслів, зокрема для οἶδα (знати), характерне явище «вирівнювання» парадигми. Отже, οἶδα замість аттичних форм множини ἴσμεν, ἴστε, ἴσασιν має у тексті НЗ форми, утворені за зразком однини (οἴδαμεν, οἴδατε, οἴδασιν): καὶ ἀποκριθέντες τῷ Ἰησοῦ λέγουσιν οὐκ οἴδαμεν (Μρ. 11, 33) – І відповівши Ісусу, кажуть: «Ми не знаємо».

Явище «вирівнювання» парадигми множини за зразком однини фіксуємо також у дієсловах δίδωμι (давати), τίθημι (класти), ἵημι (посилати). Порівняймо у прикладах: ἴδε ὁ τόπος ὅπου ἔθηκαν αὐτόν (Μρ. 16, 6) – Ось місце, де поклали його. Ἤρξατο λέγειν ὁ Πέτρος αὐτῷ ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα καὶ ἠκολουθήκαμέν σοι (Μρ. 10, 28) – Почав говорити до нього Петро: «Ось ми покинули все і пішли за тобою».

Дослідження текстів НЗ показало, що деякі дієслова в аористі ІІ можуть приймати суфікс аориста І. Таким чином, у НЗ трапляються І і ІІ

аористи від того самого дієслова. Найчастіше це аористи від дієслів λέγω (говорити), ἔρχομαι (іти) та ὁράω (бачити). Наведемо приклад з Євангелії від Івана, де фіксуємо форми аориста І від дієслів ἔρχομαι (аорист ІІ ἦλθον) та ὁράω (аорист ІІ εἶδον): Ἔρχεσθε καὶ ὄψεσθε: ἦλθαν οὖν καὶ εἶδαν ποῦ μένει (Ιωαν. 1, 39) – Ідіть і подивіться: отож пішли і побачили, де він живе.

Аналіз койне НЗ показав, що в ньому існувала тенденція до зникнення атематичної флексії. Дієслова на -(νυ)μι (типу δείκνυμι – показувати, ὄμνυμι – присягати) переходять в δείκνυω та ὀμνύω, тобто набувають закінчень тематичної відміни. У Євангелії від Івана (2, 18) знаходимо таку форму: ἀπεκρίθησαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ εἶπαν αὐτῷ τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν ὅτι ταῦτα ποιεῖς; – Відповіли, отже, Ісусу і сказали йому: «Який знак ти нам покажеш, що можна робити таке?».

Окрім того, для койне НЗ характерною була заміна тематичних і атематичних аористів сигматичними. Зокрема, вживаються сигматичні аористи дієслів ἔλειψα (замість ἔλιπον), ἡμάρτησα (замість ἥμαρτον), ἐβίωσα (замість ἐβίων). Спостерігаємо також зміни в окремих формах імперфекта від дієслова εἶναι: 1 ос. одн. ἤμην (замість ἦν), 2 ос. одн. ἦς (замість ἦσθα), 1 ос. мн. ἤμεθα (замість ἦμεν): καθ' ἡμέραν ἤμην πρὸς ὑμᾶς ἐν τῷ ἱερῷ (Мр. 14, 49) – Я кожного дня був з вами у храмі.

Дієслова у своїх часових формах «прирівнюють» у НЗ суфікс аориста та імперфекта. Це можна пояснити взаємодією різних типів аориста (наприклад, тематичного з сигматичним). Суфікс -α почали використовувати для тематичних аористів та імперфекта: пор., ἔλαβα – отримав і εἶχα – мав. Закінчення -ες 2 ос. одн. імперфекта і тематичного аориста поширились і на сигматичний аорист, як наприклад, ἡμάρτησες.

Продовжуючи розгляд грецької розмовної койне у текстах НЗ, зупинимось на її основних синтаксичних особливостях. Що стосується синтаксису відмінків, то можна відзначити послаблення системи відмінювання і поступовий занепад давального відмінка, який замінили інші відмінки з прийменниками. Так, комітативну функцію датива вже в IV ст. виконували прийменникові конструкції, зокрема μετά + genetivus [12, с. 275]. Власне давальну функцію замінила конструкція εἰς + accusativus (відповідає на питання де?), як це бачимо у прикладі: καὶ ἐλθὼν κατῴκησεν εἰς πόλιν λεγομένην Ναζαρέτ (Μαθ. 2, 23) – І, прийшовши, поселився в місті, яке називається Назарет.

Слід зауважити, що зрідка натрапляємо на випадки, коли відбувається зворотній процес, а саме вживання прийменника ἐν замість εἰς (відповідає на питання куди?): ὁ γὰρ Ἡρῴδης κρατήσας τὸν Ἰωάννην ἔδησεν αὐτὸν καὶ ἐν φυλακῇ ἀπέθετο (Μαθ. 14, 3) – Бо Ірод, схопивши Івана, зв'язав його і посадив у в'язницю. Інструментальна функція давального відмінка часто виражається додаванням прийменника ἐν: … οἳ ἐλάλησαν ἐν τῷ ὀνόματι Κυρίου (Ἰακ. 5, 10) – … вони промовляли Господнім ім'ям. Оскільки процес зникнення датива в новозавітній койне ще не закінчився, то у Євангелії від Марка натрапляємо на dativus instrumenti з прийменником і без нього: ἐγὼ ἐβάπτισα ὑμᾶς ὕδατι αὐτὸς δὲ βαπτίσει ὑμᾶς ἐν πνεύματι ἁγίῳ (Мр. 1, 8) – Я хрестив вас водою, а він хреститиме вас духом святим.

Зазнає в койне НЗ розширення вживання прийменника ἀπό, який письменники використовують замість інших прийменників. Іноді вказаний прийменник вживається замість ἐκ у значенні «з», як у прикладі: καὶ ἐλθόντες παρεκάλεσαν αὐτούς καὶ ἐξαγαγόντες ἠρώτων ἀπελθεῖν ἀπὸ τῆς πόλεως (Πράξ. 16, 39) – І, прийшовши, просили їх, а, вивівши, благали, щоб з міста відійшли. Прийменник ἀπό часто вживається замість ὑπό при дієсловах у пасивному стані: Ἄνδρες Ἰσραηλῖται ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον ἄνδρα ἀποδεδειγμένον ἀπὸ τοῦ θεοῦ (Πράξ. 2, 22) – Мужі ізраїльські, послухайте цих слів Ісуса Назарянина, мужа, засвідченого Богом. Дослідження показує, що ἀπό з іменником може вживатися замість родового розділового (genetivus partitivus). Євангеліст Матвій пише: ἡ δὲ εἶπεν, Ναί, κύριε, καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν (Μαθ. 15, 27) – Вона ж сказала: «Так, Господи. Але ж і щенята їдять з кришок, які падають зі столу їхніх господарів».

Хоча в новозавітному койне, за невеликим винятком, збереглись майже всі власне прийменники, притаманні класичній грецькій мові, широкого вживання набули тут адвербіалізовані прийменники (ἐνώπιον – перед, ἐπάνω – на, над, більше, ἕως – до, ὑποκάτω – під, нижче), які вкрай рідко використовувались у класичній грецькій мові. З-поміж наведених прийменників автори НЗ найширше використовували ἐνώπιον. Особливо часто вживає їх в «Апокаліпсисі» Іван Богослов: καὶ εἶδον τοὺς ἑπτὰ ἀγγέλους οἳ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ ἑστήκασιν (8,2) – І я побачив сім ангелів, які стояли перед Богом.

До граматичних гебраїзмів слід віднести невласні прийменники (ἔμπροσθεν – перед, попереду, κατενώπιον – перед, в присутності, κατέναντι –

навпроти, перед, в присутності, ὀπίσω – за, позаду), широко вживані у НЗ. У Євангелії від Івана (1,30) знаходимо приклад, де в одному вірші вживаються два таких невласних прийменники: οὗτός ἐστιν ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εἶπον, Ὀπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν – Це той, про якого я сказав: «За мною йде муж, який був переді мною, тому що був першим за мене».

Подібна аналітична тенденція, що й у зростаючому вживанні конструкцій з прийменниками, прослідковується у заміні форм майбутнього часу описовими виразами, які з часом витіснили його [6, с. 38–40]. У койне НЗ ці форми майбутнього часу найчастіше складаються з дієслова μέλλω + інфінітив: μέλλει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων (Μαθ. 17, 22) – Син людський буде виданий до рук людей. Проте вживання описових форм майбутнього часу порівняно з простими є незначним, що свідчить про незавершеність процесу переходу від простих форм до описових.

Варто відзначити також початок вживання описової форми імперативa для першої і третьої особи: οἱ δὲ λοιποὶ ἔλεγον, Ἄφες ἴδωμεν εἰ ἔρχεται Ἠλίας σώσων αὐτόν (Μαθ. 27, 49) – А решта говорили: «Давай подивимося, чи прийде Ілля рятувати його».

Що стосується способів дієслів, то відбувається поступова відмова від оптатива, який зберігся лише у формульних виразах типу «μή γένοιτο» (сподіваюся), що цього не станеться), або у виразах, які виражають побажання: εἴη ἀγαθός – нехай він буде добрим. В інших випадках, зокрема у підрядних реченнях мети, оптатив був замінений на кон'юнктив або на індикатив у підрядних умовних реченнях: εἰ τὰ ἔργα μὴ ἐποίησα … ἁμαρτίαν οὐκ εἴχοσαν (Ἰωαν. 15, 24) – Якби я не зробив цих справ…, вони не мали б гріха. У наведеному прикладі при modus potentialis вжито індикатив, а не оптатив, як слід було б очікувати. Всі ці явища з часом привели до зникнення оптатива [8, с. 125–128].

Для койне взагалі і для койне НЗ зокрема характерне було поступове зникнення медіального стану. В медіумі здебільшого вживаються відкладні дієслова. При medium у тексті НЗ міг вживатися прямий додаток у знахідному відмінку, чого не могло бути у класичній грецькій мові. У Євангелії від ап. Матвія знаходимо приклад, де після неперехідного дієслова ἀσπάζομαι вжито займенник в аккузативі: εἰσερχόμενοι δὲ εἰς τὴν οἰκίαν ἀσπάσασθε αὐτήν (Μαθ. 10, 12) – Входячи в дім, вітайте його.

Зазнають змін в НЗ інфінітивні конструкції, які замінюються використанням підрядних речень зі сполучниками ἵνα, ὅτι, ὅπως: οἱ ὑπηρέται οἱ ἐμοὶ ἠγωνίζοντο ἄν ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς Ἰουδαίοις (Ἰωαν. 18, 36) – Мої слуги билися б, щоб я не був виданий людям. У наведеному прикладі підрядне речення мети вжито замість infinitivus finalis.

Збереженою залишається у НЗ конструкція Genetivus absolutus (родовий незалежний), яка виявляється достатньо поширеною. Доказом цього може слугувати те, що, наприклад, у невеликій за об'ємом Євангелії від Марка ця конструкція зустрічається 32 рази. Відносно дієприкметника, то варто відзначити, що у НЗ він вживається для підсилення та повторення, стверджуючи дію головного речення: ἵνα βλέποντες βλέπωσιν (Μρ. 4, 12) – щоб дивлячись дивилися. Зауважимо, що в новозавітній койне при дієприкметнику переважає заперечення μή замість οὐ: καὶ ἐξελθὼν εἶδεν πολὺν ὄχλον καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοὺς ὅτι ἦσαν ὡς πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα (Μρ. 6, 34) – І, вийшовши, побачив великий натовп і змилосердився над ними, бо були немов вівці, які не мають пастуха.

Для деяких типів підрядних речень у койне НЗ відмічаємо зміну способів дієслова-присудка. Так, наприклад, у підрядних реченнях мети у класичній грецькій мові вживались два способи – кон'юнктив та оптатив, що було пов'язано з часом присудка головного речення, який міг виражатися дієсловом в головному (тоді вживався кон'юнктив) або історичному (тоді – оптатив) часі. В койне ж настало спрощення. В обох випадках вживається лише кон'юнктив, наприклад: καὶ ἐξελθόντες οἱ Φαρισαῖοι εὐθὺς μετὰ τῶν Ἡρῳδιανῶν συμβούλιον ἐδίδουν κατ' αὐτοῦ ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν (Μρ. 3, 6) – І фарисеї, вийшовши разом з іродіанами, скликали раду проти нього, щоб його вбити. Виявлено лише декілька прикладів підрядних речень мети, в яких зберігся оптатив. Це свідчить про те, що в койне НЗ процес зникнення оптатива ще повністю не завершився.

В підрядних же реченнях часу зі сполучником ὅταν спостерігаємо вживання індикатива замість оптатива після історичного часу присудка головного речення: καὶ τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα, ὅταν αὐτὸν ἐθεώρουν, προσέπιπτον αὐτῷ (Μρ. 3, 11) – І нечисті духи, коли бачили його, припадали до нього.

Достатньо поширеним в койне НЗ був сполучник ἵνα. У досліджуваних текстах зафіксоване його часте вживання у підрядних додаткових реченнях, що не мало місця у класичній грецькій

мові. При цьому ми не можемо погодитися з думкою дослідників граматики НЗ, які твердять, що підрядні додаткові речення зі сполучником ἵνα вживаються лише після дієслова θέλω (хотіти) та виразів ἱκανός εἰμι (відповідний є) та ἀξιός εἰμι (достойний є). Насправді таких дієслів є набагато більше. У прикладі «καὶ ἐπετίμησεν αὐτοῖς ἵνα μὴ φανερὸν αὐτὸν ποιήσωσιν (Μαθ. 12, 16) – І він наказав їм, щоб його не виявляли» підрядне додаткове речення з ἵνα виступає після дієслова ἐπετιμάω, а в наступному – після дієслова δίδωμι: οἱ δὲ εἶπαν αὐτῷ, Δὸς ἡμῖν ἵνα εἷς σου ἐκ δεξιῶν καὶ εἷς ἐξ ἀριστερῶν καθίσωμεν ἐν τῇ δόξῃ σου (Μρ. 10, 37) – Вони ж сказали йому: «Дай нам, щоб у славі твоїй ми сиділи один праворуч від тебе, і один ліворуч».

Висновки. Підсумовуючи все вищезазначене, можна дійти до таких висновків. У новозавітній розмовній койне в системі граматики відбулися більші або менші зміни. Загалом, мова йде про три тенденції, які існували у розвитку койне НЗ: 1) (найбільш поширена) тенденція до спрощення (сюди відносимо такі явища, як повне зникнення числа двоїни, «вирівнювання» парадигми у дієслів οἶδα, δίδωμι, τίθημι, ἵημι, поступове зникнення оптатива та медіального стану, атематичної флексії у дієслів на -(νυ)μι, «прирівнювання» суфіксів аориста та імперфекта, подекуди вживання компаратива замість суперлатива, заміна аттичної відміни на -ως іменниками на -ος другої відміни, використання одного відмінка на місці іншого (наприклад, номінатива замість вокатива), змішання відмін іменників); 2) тенденція до більшої аналітичності, що знаходить свій вияв у збільшенні кількості прийменникових конструкцій з іменниками, утворення форм описового майбутнього часу та імперативa; 3) тенденція до розширення функцій певних мовних явищ (вживання прийменника ἵνα не тільки у підрядних реченнях мети, але й у додаткових, широке функціонування адвербіалізованих прийменників).

Слід також підкреслити той факт, що мова койне у НЗ ще не є повністю сформованою. Деякі зміни уже закріпились повністю (зникнення двоїни, «вирівнювання» парадигми окремих дієслів та ін.), деякі ще не завершилися у НЗ (зникнення медіального стану, датива та вокатива, оптатива та ін.), а є такі, у яких процес змін тільки почався, про що свідчить вживання у текстах НЗ паралельних форм (dativus instrumenti з прийменником ἐν або без нього, описові та прості форми майбутнього часу та наказового способу, вживання вищого ступеня порівняння у власному значенні і в значенні суперлатива тощо). Перспективним уявляється дослідження новозавітної розмовної койне на словотвірному та лексичному рівнях.

Список літератури:

1. Енциклопедичний словник класичних мов / Звонська Л.Л., Корольова Н.В., Лазер-Паньків О.В. та ін.; За ред. Звонської Л.Л. К.: ВПЦ «Київський університет», 2015. 464 с.
2. Лазер О.В. Фонетичні особливості койне. Наукова спадщина професора С.В. Семчинського і сучасна філологія: Збірник наукових праць. Ч. 2. Київ, 2001. С. 43–48.
3. Светнам Д. Вступ до грецької мови Нового Завіту: Морфологія. Львів, 1995. 400 с.
4. Barr J. The Semantics of Biblical Language. Wipf & Stock Publishers, 2004. 320 p.
5. Blass F. Grammar of New Testament Greek. London: Macmillan and Co, Limited, 1898. 340 p.
6. Browning R. Medieval and modern Greek. Cambridge, 1969. 153 p.
7. Chantraine P. Morphologie historique du grec; Deuxième Édition revue et augmentée nouveau tirage. Paris: Éditions Klincksieck, 1984. 355 p.
8. Debrunner A. Geschichte der griechischen Sprache. Vol. II. Grundfragen und Grundzüge des nachklassischen Griechisch. Berlin: Walter de Gruyter, 1954. 144 s.
9. Decker J. R. Markan Idiolect in the Study of the Greek of the New Testament. The Language of The New Testament: Context, History, and Development; ed. by S.E. Porter, A. Pitts. Vol. 3. Early Christianity in its Hellenistic context. Brill, Leiden, 2013. P. 43–66.
10. Decker J. R. Reading Koine Greek: An Introduction and Integrated Workbook. Michigan: Baker Academic, 2014. 704 p.
11. Decker J. R. The Function of the Imperfect Tense in Mark's Gospel. The Language of The New Testament: Context, History, and Development. Vol.3. Early Christianity in its Hellenistic context. Brill, Leiden, 2013. P. 347–364.
12. Encyclopedia Of Ancient Greek Language and Linguistics. Vol. 2. G–O. Gen. Ed. G.K. Giannakis. Leiden – Boston: Koninklijke Brill NV, 2014. 576 p.
13. Fantin J. D. The Greek Imperative Mood in the New Testament: A Cognitive and Communicative Approach. Studies in Biblical Greek. Peter Lang Publishing, 2010. 406 p.
14. Gibson A. Biblical Semantic Logic: A Preliminary Analysis. 2nd ed. Sheffield Academic Pr, 2002. 280 p.

15. Humbert J. La disparition du datif en grec du Ier au Xe siécle. Paris: E. Champion, 1930. 204 p.
16. Land D. C. Varieties of the Greek language. The Language of The New Testament: Context, History, and Development. Vol. 3. Early Christianity in its Hellenistic context. Brill, Leiden, 2013. P. 243–260.
17. Lascelles G. J. The New Testament writers: why they wrote how they wrote. Savanna-La-Mar, Jamaica, 2016. 179 p.
18. Meillet A. Aperçu d'une histoire de la langue grecque. Paris: Hachette, 1930. 326 p.
19. Moulton J.H. A Grammar of New Testament Greek. Vol.1. Prolegomena. 3rd ed. Edinburgh: T. & T. Clark, 1998. 293 p.
20. Papanastasiou G. C. Morphology: from Classical Greek to the Koine. Christidis, 2007. P. 610–617.
21. Pitts W. A. Greek Word Order and Clause Structure: A comparative Study of Some New Testament Corpora. The Language of The New Testament: Context, History, and Development; ed. by S.E. Porter, A. Pitts. Vol. 3. Early Christianity in its Hellenistic context. Brill, Leiden, 2013. P. 311–346.
22. The Greek New Testament / ed. by K. Aland. Stuttgart: United Bible Societies, 1994. 918 p.
23. Tiller P. A. Reflexive Pronouns in the New Testament. Filologia Neotestamentaria, 14. 2001. P. 43–63.

Olishchuk R. L., Chakal I. S., Kuibida Kh. I. THE LANGUAGE OF THE NEW TESTAMENT AS A REFLECTION OF THE GREEK COLLOQUIAL KOINE OF THE 1ST-2ND CENTURY AD

The article attempts to characterize the language of the New Testament, which was spoken and written in the eastern Mediterranean in the Hellenistic-Roman period, and which is generally considered to be the colloquial koine of the 1st-2nd century AD. The purpose of the research was to determine the main morphological and syntactic features of the New Testament colloquial koine by comparing it with the corresponding forms of the classical Greek language. Colloquial koine, unlike literary koine, a language that was constantly developing, assimilating and absorbing new phenomena from Greek dialects and rich vocabulary of various spheres of life. In the koine of the New Testament, we notice linguistic phenomena which are at different stages of development. Some linguistic phenomena, such as the dual number, have disappeared and not in use anymore, others have already undergone some change (the transition of nouns in -ως of the Attic declension to the second declension in -ος, a change in the declension paradigm in some verbs, etc.), in some – the process of change was still ongoing, which caused the appearance of parallel forms in the language (simple and descriptive future tense). The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that in the article for the first time a systematic analysis of the morphological and syntactic features of the colloquial koine of the New Testament has been carried out and the presence of three main tendencies has been traced: 1) the tendency towards simplification (this one prevails); 2) the tendency towards increasing of analytical forms (mostly in such parts of speech as nouns and verbs); 3) the development of new meanings in already known forms. Conclusions. The colloquial koine of the New Testament can be considered as one whose process of formation is not yet fully completed. Some changes have already become fully established (the disappearance of duality, etc.), others are still ongoing (the occasional use of the medial case, the dative, etc.), and there are also those in which the process of change has just begun, as evidenced by parallel forms (dativus instrumenti with or without the preposition ἐν, the use of the comparative degree of adjectives in the proper meaning and in the meaning of the superlative, etc.).

Key words: *New Testament, Koine, New Testament Koine, morphology, syntax, Greek language.*

UDC 811.124+811.14'02:81'246(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/31

Chekareva Ye. S.
V. N. Karazin Kharkiv National University

CLASSICAL LANGUAGES IN THE CONTEXT OF MULTILINGUALISM IN UKRAINE

Nowadays multilingualism has become an actual feature of modern society. Using two or more languages is common and natural for many communities and individuals in most parts of the world. As the world experience shows, the best for the society language situation can be achieved where and when the language policy is based on a careful attitude to language traditions developed during previous historical periods.

The history of the formation and development of Ukraine as a state, peculiarities of its geographical location at the intersection of linguistic and cultural traditions of Europe and Asia caused the diversity of the language map of the country and the complexity of the language policy that was carried out on the territory of the Ukrainian state at different times. For a long time, the Latin language was a means of intellectual and cultural life in Ukraine under the influence of geopolitical, religious factors, and peculiarities of the organization of the state administrative apparatus.

The purpose of the study is to determine the place and role of Classical languages (Latin and Ancient Greek) in the historical context of the formation of multilingualism in Ukrainian society. The tasks of the study are to characterize the national language space in the context of historical and social transformations; to highlight philosophical foundations of multilingualism as an important sign of the «modernity» of society and one of imperatives of modern age; to determine origins of multilingualism in the Ukrainian language space, to characterize its specificity; to determine the role of Classical languages, especially Latin, in the formation of the language space of Ukrainian society.

As a result of the research it is established, that multilingualism in Ukraine has long historical traditions and is an obvious fact of today. One of the ways of forming a new linguistic communicative culture that would meet the requirements and opportunities of the modern age could be a return to the experience of studying Classical languages (Latin and Ancient Greek).

Key words: *multilingualism, Classical languages, communication, communication culture, language personality, language space.*

Statement of the problem. Multilingualism in Ukraine has deep roots and ancient traditions, caused by historical, cultural, political and economic circumstances of the state formation at different times. A special attention to multilingualism as a distinctive feature of modern society and the need to understand this phenomenon in modern Ukraine requires addressing the origins of this process in our country.

At the current stage of its development, the language issue in Ukraine retains a heightened degree of relevance as a linguistic, philosophical and sociological problem, as well as one of the elements of socio-political discourse. It is still debatable to find possible and necessary mechanisms for regulating the language situation at a qualitatively new level, which would allow achieving the maximum communicative return and could be sufficient in view of requirements of preserving the national identity and originality.

In the context of these goals, a gradual transition to a new type of multilingualism appears on the agenda as an extremely important task, within which it would be possible to combine several languages with an unequal degree of use in the formation of the whole language space.

As the world experience shows, the best for the society language situation can be achieved where and when the language policy is based on a careful attitude to language traditions developed during previous historical periods.

At present, we can state insufficient study of this type of languages interaction, when one of them is a so-called "dead" language and does not have its own ethnicity as a speaker of the language at the moment of impact. Thus, the need for an in-depth study of the influence of the Latin language on the structure of the Ukrainian language remains an important issue and determines **the topical status** of our research.

Analysis of recent research and publications. There are many reasons for including the phenomenon of multilingualism in that narrow circle of phenomena

that, on the one hand, largely determine the face of human civilization or at least its humanitarian part, and on the other hand, participate in the formation of the main "route" of further movement and development of humanity, laying foundations of that new world humanitarian order, which will meet the goals of modernization.

Regarding the problem of multilingualism in European society and education M. Natsiuk claims that the shift in demographics towards multilingual communities made using two or more languages common and natural for many communities and individuals in most parts of the world. Nowadays, being a monolingual speaker may be recognized as an isolated incident. The language policy in the European Union aims to promote mutual understanding, foster a multilingual identity, and facilitate cultural enrichment by encouraging individuals to become proficient in two European languages besides their mother tongue. Thus, all member states focus on the promotion of linguistic diversity and language learning (Natsiuk M. [19, p. 4], Commission of the European Communities [13], Council of Europe [14], Chalhoub-Deville M. [16], Duarte J., Kirsch C. [17], Jessner U. [18], Skutnabb-Kangass T. [20]).

There is no single paradigm of vision and understanding of multilingualism, which could be clearly defined and universally recognized. Representatives of different scientific schools denote with this term different phenomena depending on contexts. It would hardly be correct to ignore this fact [11, c. 265].

According to M. Natsiuk, an older definition of multilingualism highlights the number of languages, namely more than two, that a person is learning. The most important European language policy document, the CEFR [14], and its updated policy document the CEFR/CV [15] make a distinction between multilingualism and plurilingualism, stating that multilingualism is about the coexistence of different languages. US-based scholars have a different reading of multilingualism as instances of a whole language repertoire [19, p. 5]. M. Chalhoub-Deville proposes a similar view on multilingualism denoting it as "flexible, dynamic, and complex systems that allow users to deploy resources as needed to take control of their language performance, enhance language learning, and access content" [16, p. 473].

As O. Yakovleva notes, from a sociolinguistic point of view, the phenomenon of multilingualism, combining the possession and use of several languages, other than the native one for a certain linguistic personality, is focused precisely on the function of use, in this way, touching primarily on the functional side of language, individual and collective language practices, as well as speech [11, c. 266].

From a sociological, philosophical, and political point of view, multilingualism is a state of the linguistic environment in which not one, but two, three or more languages are in constant circulation with a correspondingly defined sphere of use and mostly formalized by the fixed status of each of them. In both cases, the goal of the multilingual regime is to ensure fuller and better communication both on the scale of the national language environment in general and at the level of an individual speaker within this environment.

The effectiveness of the communicative process depends not only on the coincidence of the cognitive style of the addresser and the addressee, but also on the degree of correlation of the real language capabilities of the process participants, on the communicative competence of each of them, on their ability to create effective speech activity. All this together must correspond to the norms of social contact and social interaction inherent in this or that particular society or ethnic group, and the readiness to use this skill in practical activities [11, c. 266].

From the ontological point of view, multilingualism appears as a complex, non-one-dimensional, internally contradictory construct, crucially dependent on the socio-cultural environment and largely dependent on the political situation and state policy. Within its framework, two fundamentally different principles are combined. The first of them is directly related to the factor of the native language and the need to preserve it as a fundamental basis of multilingualism. The second one is connected with the need to ensure full-fledged communication in conditions of the world, which is becoming globalized, internationalized, and therefore "polylingualized" with ever-increasing speed and intensity [11, c. 268].

The main idea of multilingualism is based on specific conceptions of the world and social life, as well as the possible directions of their evolution. At the most general level, the basis of this ideology is a complex of cornerstone principles and foundations, among which multiculturalism and linguistic-cultural and communicative pragmatism should be mentioned first of all.

The world practices of organizing the national language space on the basis of multilingualism – both historically established and new, dictated by the evolution of the national language situation, as well as changes in its regional and global context – provide extremely rich material for generalizations

important for the development of an optimal national multilingual model [12, с. 2].

Task statement. The historical experience of the language space formation of European countries includes the process of deep assimilation and wide use of knowledge of Classical languages (Latin and Ancient Greek) in various spheres of social and political life. Ukraine is fully included in this pan-European process, which resulted in the creation of a unique phenomenon of multilingualism in various European countries with a common basis of Classical languages. The fact of widespread use and high status of Classical languages over the centuries has already become a commonplace in scientific works. At the same time, the question of the role of Classical languages in the formation of linguistic personality in a certain society at a certain stage of its historical development remains quite relevant.

Thus, it seems important to ask the question whether it is possible to find a place for Classical languages in the modern multilingual colorful picture of Ukrainian society and try to use them in the formation of a new type of linguistic and cultural personality that would meet challenges of modern times, when mastering several languages becomes a necessary prerequisite for free functioning of an individual as a unit of society. At the same time, it is obvious that the successful acquisition of different languages presupposes the presence of a certain basis and understanding of the community of language processes. In our opinion, Classical languages could be such a basis again.

Thus, the **purpose of the study** is to determine the place and role of Classical languages (Latin and Ancient Greek) in the historical context of the formation of multilingualism in Ukrainian society.

Achieving the goal requires the completion of certain **tasks:** to characterize the national language space in the context of historical and social transformations; to highlight philosophical foundations of multilingualism as an important sign of the "modernity" of society and as one of imperatives of the modern age; to determine origins of multilingualism in the Ukrainian language space, to characterize its specificity; to determine the role of Classical languages, especially Latin, in the formation of the language space of Ukrainian society; to characterize the significance of multilingualism as a factor in the regulation of the language situation and the modernization of society and the state; to determine peculiarities of the modern language situation in Ukraine in the context of its historical development and the current state of language practices of Ukrainians; to determine the possible place of Classical languages in the modern multilingual space of Ukraine.

The object of the research is the language situation in Ukrainian society in the context of the world experience of the development of the national language space. The subject of the study is Classical languages in the context of multilingualism in Ukrainian society.

The methodological basis of the research is a systematic approach to the study of linguistic phenomena as an integral component of social life in its development. The system approach created an opportunity to recreate theoretically the national language space as a system. In view of the purpose and content of the tasks provided by the topic and problems, general scientific methods were applied (dialectical, the method of analysis and synthesis, the method of induction and deduction) as well as interdisciplinary research methods (comparative, historical, normative and value).

Outline of the main material of the study. The history of the formation and development of Ukraine as a state, peculiarities of its geographical location at the intersection of the linguistic and cultural traditions of Europe and Asia caused the diversity of the language map of the country and the complexity of the language policy that was carried out on the territory of the Ukrainian state at different times.

Due to the geographical position of Ukraine, the openness of borders and their variability influenced the specifics of the national and cultural development of Ukrainians. On the condition that, in fact, each nation develops under the influence of several forms of world culture, in Ukraine we have a rare situation of superimposition of quite different civilizations: Antiquity and Byzantine, Eastern Turkic and Middle Eastern, Western European and Eastern Slavic.

It is important to take into account peculiarities of multilingualism in Ukraine at different functional levels of language – spoken and literary. While at the spoken level, the language map of the country was formed depending on the distribution and settlement of various tribes and peoples in the Right-Bank and Left-Bank Ukraine, in Southern and Northern regions, the literary language was strongly influenced by geopolitical, religious factors, and peculiarities of the organization of the state administrative apparatus.

For example, in the XVI century after the accession of several Western Ukrainian regions to the Kingdom of Poland, the process of penetration of the Latin and Polish languages into the administrative and judicial apparatus intensified. Eastern regions of Ukraine, which were in the zone of strategic interests of the Moscow principality, were influenced and spread

with the Russian language. A notable feature of the language situation in Ukraine was also the following the European tradition of use Classical languages, primarily Latin, in the sphere of state administration, judiciary, religion and education [5; 10].

The influence of the Latin language on Ukrainian varied depending on the era, just as the role of this language in the sociolinguistic being of Ukrainians was different in different periods. For a long time, the Latin language was a means of intellectual and cultural integration of European peoples – "having disappeared from the map of Europe, the Greco-Roman world came to life in its culture" [4, c. 444]. Therefore, today it is important to show to what extent Latin components are represented in the form and content of European languages and how they contribute to mutual cultural understanding.

For the first time, Ukrainians got acquainted with Latin during the times of Kyivan Rus, as evidenced by numerous borrowings preserved to this day in written records. From the end of the XIV century a significant part of linguistic monuments of Galician Rus is written in Latin. The ways of its introduction were complex and can be seen in the economic, diplomatic, family-dynastic ties of the princely courts of the Galicia-Volhynia principality with their Western neighbors – the Poles, Hungarians and Czechs. Latin was the most widely used in those regions of Ukraine that were significantly influenced by Western European culture.

From the beginning of the XV century Latin becomes the language of chancelleries in Galicia and Western Podillya. From the end of the XV century Latin plays a significant role among the literary languages of the Grand Duchy of Lithuania due to certain factors of the political and cultural life of the state. To this day, seven thousand volumes of handwritten judicial and administrative books have been preserved, chronologically covering the beginning of the XV–XVIII centuries.

The Latin language became widely used in Ukraine in the XVI–XVII centuries in the era of active cultural and educational movement and development of science and literature. At this time Ancient culture influenced the Ukrainian one through Europe, especially Poland. It was determined by contemporary conditions of the socio-political development of the Polish-Lithuanian Commonwealth, which included Ukrainian lands. Knowledge of the Latin language becomes not only a norm of life, but also a sign of belonging to the higher strata of society. The specifics of getting an education also influenced the establishment of a high status of Latin, as well as Ancient Greek. In the XV–XVI centuries, when there were no universities in Ukraine yet, those seeking education went to Europe for knowledge and mastered Classical languages as universal languages of intellectuals.

At that time, different language systems intersected and interacted the minds of the educated part of Ukrainian society, since five languages with varying degrees of value functioned in Ukraine, satisfying the communicative, religious, cultural and educational needs of society: Greek, Latin, Church Slavonic, Polish and Old Ukrainian. Knowledge of Latin as the language of science, jurisprudence and international communication was the measure of the education level [4, c. 8–14].

Scientific studies of monuments of Old Ukrainian grammatical thought of the XVI–XVII centuries inevitably lead to the conclusion that elements of different linguistic systems interacted in the linguistic consciousness of the authors. This fact reflects the specificity of the linguistic consciousness of educated people of that time: "The considered facts allow us to conclude that ancient Greco-Roman classics, Greek and Latin languages, rhetoric, grammar, philosophy were an organic link of the general element of ancient Ukrainian literature and were of great importance for its development" [6, c. 197].

The consequence of the spread of the Latin language is Ukrainian-Latin bilingualism, the existence of which can be observed in its productive form from the second half of the XV century to the first half of the XIX century.

Ukrainian-Latin bilingualism of the outlined period is notable for the fact that languages entered into a relationship of mutual influence, though the difference between them was quite significant: starting with belonging to different language groups and ending with the use of different alphabets. On the one hand, we can observe the Old Ukrainian literary language as a complex system that united genetically different, but often functionally identical units. On the other hand, there are Classical (Latin, Ancient Greek, Ancient Hebrew) and new European languages (mainly Polish and German). In the XVII century the Latin language in Ukraine was not only a written, but also a spoken language in conditions of bilingualism [9, c. 162].

In the XV–XVIII centuries a small part of intellectuals were only bilingual. Usually, university graduates were true polyglots. In the situation of mastering any number of languages one of them is always dominant. Thus, when the speaker turned to a certain language, a kind of code switching took pace. Such constant exercises were really useful for the mind. It was from the experience of polyglots

that the famous statement arose: the more languages you know, the more you are a person [9, с. 162, 163]. Multilingualism was a necessary condition for a high culture of thinking, a component of linguistic competence, which was instilled in students, in particular, at the Kyiv-Mohyla Academy, the largest and most influential educational institution in Ukraine at the time.

A vivid example here is the mutual influence of languages in the texts of the great Ukrainian-Latin bilingual Hryhoriy Skovoroda. According to the words of D. Chizhevsky, a paradoxical situation arose. The Cyrillic part of Skovoroda's works, written as an "extremely bold, but not very attractive synthesis of Church Slavonic, Russian and Ukrainian vocabulary, was awarded numerous studies by talented scientists. But his poems and letters, written in Classical Latin and not devoid of an individual style, works that can be used to illustrate the course of the normative grammar of the Latin language, still remain without attention" [21, p. 317].

As a faithful student of the Kyiv-Mohyla Academy, Hryhoriy Skovoroda had a perfect command of Latin and Ancient Greek. According to his own words he preferred the second one as the closest to his heart, however, in view of greater functional expediency, he wrote numerous works in Latin. He mastered the Latin and Neo-Latin languages by reading and translating Classical and Neo-Latin humanist literature of the XVI–XVII centuries. Among the Roman poets, he especially respected Horace, Virgil, and Ovid. Skillful translations of the works of these poets are part of Skovoroda's poetic heritage.

The use of the Latin language for H. Skovoroda was not limited to professional activities and a certain lexical-semantic field. He expresses his own thoughts and feelings in Latin, translates life realities. In his correspondence with M. Kovalinsky, his choice of language is quite voluntary. Throughout his life, the thinker improved his Latin, not only by reading works of ancient authors, but also indirectly by mastering other languages.

The language of H. Skovoroda's works contains features of "Ukrainian" Latin of the XVII century, but at the same time some errors typical for his predecessors are not found in works of the philosopher at all. This fact confirms the gradual departure of Latin from colloquial use and the return to the classical canon, since Ukrainian intellectuals of the XVIII century studied the Latin language only at school but not in the natural language community, so the need for linguistic imitation of models was quite significant.

The influence of Latin on the language of H. Skovoroda's works still remains an issue to study in the future as well as Greek elements in his texts. Complaining about the insufficient study of the problem of H. Skovoroda's multilingualism, Yu. Shevelyov notes: "Meanwhile, the Latin and Greek languages, in which most of his letters that have come down to us were written, appear again and again in his Slavic-language texts in the form of quotations and individual words and expressions, but commentators do not see them" [8, с. 180]. The relevance of such a study confirms the open question about the Greek elements in H. Skovoroda's prose Latin texts though the Latin language did not lack vocabulary and Greek interspersions have a concrete but not an abstract meaning.

Elucidating the specifics of the language diversity of that time also requires taking into account the cognitive aspect. The thinkers of the Old Ukrainian period believed that causes of things can be known by means of perfect language. Such views are obviously an echo of mythological ideas that once you learn a name, you acquire an object. From the point of view of H. Skovoroda's linguistic consciousness, which largely reflects the linguistic consciousness of the Old Ukrainian elite, the language of his works is not chaos, but a complete socio-cultural phenomenon [2, с. 9]. Nevertheless even today we do not observe high scientific interest in Latin-language works of H. Skovoroda despite the recognition that Latin became "an organic part not only of his work, but also of the entire worldview, probably even life and destiny" [1, с. 23].

A modern scientific analysis of lexical borrowings from the Latin language in Ukrainian is presented by S. Hrytsenko. The researcher proposes to consider such lexical facts according to ideographic schemes within macrospheres: the universe (outside man), man (outside the universe) and man and the universe in their interaction, for example: *комета* < *cometa, планета* < *planeta, град* < *grando, територія* < *territorium, комплекция, статура* < *complexio, персона* < *persona, матрона* < *matrona, професор* < *professor, студент* < *studens, фамілія* < *familia, процес* < *processus, дефект* < *defectus, термин* < *terminus* etc. [4, с. 448–449].

S. Hrytsenko records Latin borrowings in Ukrainian monuments of the XVI–XVII centuries and notes the unsufficient filling of different ideographic groups with vocabulary. For example, there are few groups of borrowed vocabulary that characterize nature: "The penetration of these borrowings into the dictionary of the Ukrainian language in XVI–XVII centuries was

determined by the practical need to develop a lexical system for the nomination of meteorological and space phenomena, for the designation of concepts that characterize the terrain and minerals, for the naming of representatives of animal and plant worlds (especially exotic), which at that time did not have Ukrainian counterparts, or the existing specific vocabulary did not meet the requirements of a certain functional style of the attraction": *дельфін < delphinus, баленя «кит» < balaena, кардамон < cardamonum, лілія < lilium, рожа < rosa, камфора < camphora, імбир < zingiber, лавр < laurus, магніт < magniticus, мармур < marmor, гранат < granatum, карбункул < carbunculus* etc. [4, с. 450].

At the same time, borrowings from the Latin language demonstrate considerable structural versatility. It is a well-known fact that the recipient language can adopt not only individual lexemes, but also combinations of words, phraseological units, parts or whole sentences, fragments of text. Ukrainian sights provide many examples of such diversity, for example: *пер модум «у такий спосіб», де анно «року», ексь антикво «здавна», инь тото «в цілому», кво юре «за правом», привата авторитате «за власною ініціативою», парс адверса «протилежна сторона», инь фаворемь партись «на бажання сторони», ин ерум натура «у природі речей», ин постерум «на майбутнє», конспирационе суа «за своєю змовою, нонь казуалитер « не випадково», презенте ме «у моїй присутності», рем партис адверсе «справу протилежної сторони зміцнити»* etc.

Written borrowings were transmitted both in Cyrillic and in non-transliterated form according to the requirements of Latin grammar, for example: *in sensero pectore – від щирого серця, ad suos – для своїх, et cetera – і так далі, tu animus animae meae – ти дух душі моєї, мендацем опортет ессе меморем – брехун має пам'ятати про сказане, супер коньтроверсиас облятас еть пробационис иньдуктис – нехтуючи проведеними суперечками і пред'явленими доказами, сине консенсу партис акторее ин рем ет аффектационемь партис цитатем – без згоди сторони позивача на вимогу і потребу сторони відповідача* etc. [4, с. 467–472].

The given statements and examples demonstrate how deep the Latin language influenced on the Ukrainian one, how gradually a new tissue of the Ukrainian language was formed, enriching itself with new forms and contents under the influence of Latin [4, с. 476].

Each Latinism has its own individual history of entry into the recipient language, and this history is not limited only to indicating the time of adoption. It is extremely important to establish the ways of borrowing Latinisms, since the latter could enter the Ukrainian language directly from Latin or through other languages.

Another important issue is the further adaptation of the borrowed lexeme to the lexical-semantic system of the recipient language, as the process is influenced not only by intra-linguistic but also extra-linguistic factors (social or political trends, the struggle of social forces or movements, which often find expression in polemics surrounding language issues) [4, с. 488–489].

Establishing the time and ways of borrowing is extremely important for understanding stages and cognitive foundations of the multilingualism formation in ancient times with the projection of such a process on modern times.

Thus, multilingualism in Ukraine has long historical traditions and is an obvious fact of today. Nowadays we can state the formation of new multilingualism in Ukraine. In new geographical borders, in new geopolitical, socio-historical and cultural realities.

Today, the Law on the Functioning of the Ukrainian Language as State Language provides for its wide and exclusive use in all spheres of the country's socio-political, cultural and educational life. In the conditions of military aggression against Ukraine, the compliance with this law became not only a sign of law-abiding citizens, but also a manifestation of unity around the Ukrainian language as one of the main foundations of Ukrainian statehood and the Ukrainian mentality.

In accordance with the Law of Ukraine On the Ratification of the European Charter of Regional or Minority Languages (2003) different national languages acquired legal status (Belarusian, Bulgarian, Crimean Tatar, Greek, Moldovan, Gagauz, German, Polish, Russian, Romanian, Slovak, Hungarian) [3, с. 98].

In 2024, the status of the English language as one of the languages of international communication was fixed at the legislative level, which provides a number of requirements for the level of knowledge of this language and its use in various spheres of social life.

Solving the problem of multilingualism can be seen in the active humanitarian (and not least philological) activities and consolidation of the Ukrainian national elite: linguists, writers, translators, as well as art critics, historians, cultural and artistic figures.

Is it possible to find a place for Classical ancient languages in new linguistic diversity of Ukraine? Here

it is appropriate to return to the modern understanding of multilingualism as plurilingualism.

As M. Natsiuk claims regarding the language policy document the CEFR/ CV [15] "plurilingualism refers to the dynamic and evolving linguistic repertoire of an individual learner or user, who is seen as a social agent, using their language repertoire in order to accomplish a task" [19, p. 5]. In the process of a task accomplishment a language user "does not keep these languages and cultures in strictly separated mental compartments, but rather builds up a communicative competence to which all knowledge and experience of language contributes and in which languages interrelate and interact" [14, p. 4].

An important conclusion follows from this: "a plurilingual speaker demonstrates the capacity to learn (under formal instruction and independently) and to use languages; manifests skills to utilize partial knowledge of various languages and cultures, and the attitude of tolerance towards diversity. Thus, multilingualism refers to the presence of diverse language communities coexisting within a specific geographic location, while plurilingualism attributes to a person's ability to use several languages" [19, p. 6].

Considering the processes of globalization and multicultural communication at the XXI century, European language education involves not only mastering the state language (which may or may not coincide with the mother tongue), languages of international communication, but also languages of national minorities, regional languages, and languages of migrants. Therefore, multilingualism in the European educational space aims at the formation of individual multilingualism as a complex ability to use several languages.

Investigating the problem of multilingualism in the European education system, O. Fidkevich notes: "Today, multilingual education in European countries is a complex field that is actively developing. It is based on the theory that a person's multilingualism arises in the process of expanding a person's linguistic experience, starting from the native language, which is used mostly in the family, to mastering languages of other nations, studied at school or directly in the linguistic environment. A person does not fix these languages separately from each other, but forms multilingual communicative competence on the basis of knowledge and all linguistic experience in which languages are interconnected and interact" [7, с. 508–509].

The education system of Ukraine faces the task of adapting to European realities and creating conditions for the balanced use of different languages with the aim of forming a Ukrainian citizen capable of the intercultural communication and use of different languages. It is multilingualism that will provide more opportunities for high-quality teaching of the state language, languages of neighbors and foreign languages for full-fledged intercultural communication, preservation of the ethno-cultural identity of representatives of national minorities, ensuring the success and competitiveness of Ukrainian citizens.

Conclusions. In our opinion, one of the ways of forming a new linguistic communicative culture that would meet the requirements and opportunities of the modern age could be a return to the experience of studying Classical languages (Latin and Ancient Greek). The depth of knowledge and breadth of understanding of many phenomena of different European languages and literatures, which are the result of studying Classical languages, has been proven by time. Not being politically marked, being considered as a phenomenon of common European culture, Classical languages can become an important element in the formation of a new linguistic personality and receive a new vector of its functioning, directed not to the past, but to the future.

Bibliography:

1. Барабаш Ю. Вибрані студії. Сковорода. Гоголь. Шевченко. Київ : Академія, 2007. 744 с.

2. Гнатюк Л. Мова Григорія Сковороди: хаос чи система? *Культура слова*: *Зб. наук. праць.* Київ, 2004. № 64, С. 3–9.

3. Доценко О. Багатомовність України: дискурс законодавчого регулювання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич : Гельветика, 2022. Вип. 56 (2), С. 96–103. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-2-15

4. Миронова В. М., Гриценко С. П., Корольова Н. В., Косіцька О. М., Кощій О. М., Щербина Р. А. Латинська мова в Україні XV–початку XVIII століття. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2014. 592 с.

5. Косіцька О. М. Латинськомовний текст у церковному житті України кінця XVI–XVII ст. (на матеріалі документації Греко-католицької церкви): автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. 19 с.

6. Савчук О. М. Творчість Павла Русина з Кросна і деякі питання рецепції латинської традиції в українському віршуванні XVI–XVIII століть: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 1994. 209 с.

7. Фідкевич О. Л. До проблеми запровадження в Україні європейського досвіду багатомовності у шкільній освіті. *Україна, українська мова – світ XXI століття у діалозі культурно-мовних, морально-громадянських цінностей особистості та педагогічних систем. Ел. зб. статей за матеріалами Дванадцятої Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ : Педагогічна думка, 2019. С. 507–510.

8. Шевельов Ю. Попередні зауваги до вивчення мови та стилю Сковороди. *Записки наукового товариства імені Шевченка. Праці філологічної секції*. Львів, 2000. CCXXXIX. С. 177–211.

9. Шевченко-Савчинська, Л. Україно-латинський білінгвізм та міра його вияву у латиномовних творах Г. Сковороди. *Переяславські Сковородинівські студії.* Ніжин, 2011. Вип. 1. С. 161–168.

10. Щербина Р. А. Латинськомовна історіографія в Україні середини XVII ст. як мовно-культурне джерело (на матеріалі хронік про Визвольну війну українського народу 1648–1657 років): автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2006. 19 с.

11. Яковлева О. В. Багатомовність як імператив доби та її значення для модернізації системи вищої освіти України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Теорія культури і філософія науки.* 2013. № 1029. Вип. 48. Том 2. С. 265–274.

12. Яковлева О. В. Багатомовність українського суспільства як регулятивний фактор освіти і виховання в системі вищих навчальних закладів у контексті світового досвіду: автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук. Київ : Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, 2015. 44 с.

13. Commission of the European Communities [CEC]. White Paper on education and training, teaching and learning: Towards the learning society. CEC, 1995

14. Council of Europe. Common European framework of reference for languages: Learning, teaching, assessment (CEFR), 2001.

15. Council of Europe. Common European framework of reference for languages: Learning, teaching, assessment (CEFR) – Companion volume. Council of Europe, 2020.

16. Chalhoub-Deville M. B. Multilingual Constructs: Theoretical foundations. *Language Assessment Quarterly*, 2019. № 16 (4/5). P. 472–480.

17. Duarte J., Kirsh C. Multilingual approaches for teaching and learning. From acknowledging to capitalizing on multilingualism in European mainstream education. Routledge, 2020. DOI: https://doi.org/10.4324/9780429059674

18. Jessner U. Teaching third languages: Findings, trends and challenges. *Language Teaching,* 2008. № 41(1). P.15–56. DOI: https://doi.org/10.1017/S0261444807004739

19. Natsiuk M., Osidak V. Multilingualism in society and education: the Ukrainian Context. *Ars Linguodidacticae*, 2023. № 11. P. 4–15.

20. Skutnabb-Kangas T. Multilingualism and the education of minority children. *Estudios Fronterizos,* 1989. № 8 (18–19). P. 36–67.

21. Tschizewskij D. Hryhorij Savyč Skovoroda (1722–1794) und die ukrainische Versdichtung. Archiv fur das Studium der Neueren Sprachen und Literaturen. Heidelberg, 1973. p. 317.

Чекарева Є. С. КЛАСИЧНІ МОВИ В КОНТЕКСТІ БАГАТОМОВНОСТІ В УКРАЇНІ

Багатомовність стала відмінною рисою сучасного суспільства в результаті демографічних змін у бік багатомовних спільнот. Як свідчить світовий досвід, стан мовної ситуації, який найбільшою мірою відповідає потребам держави й суспільства, вдається досягти за умови уважного ставлення до мовних традицій, які склалися протягом усього попереднього історичного розвитку. Історія становлення і розвитку України як держави, особливості її географічного розташування на перетині мовних і культурних традицій Європи і Азії зумовили розмаїття мовної мапи країни і складність мовної політики, яка провадилася на теренах української держави в різні часи. Примітною рисою XV–XVIII століть було використання класичних мов, насамперед латинської, у сфері державного управління, судочинства, релігії, освіти тощо.

Метою дослідження є визначення місця і ролі класичних мов (латинської та давньогрецької) в історичному контексті формування багатомовності в українському суспільстві. Для досягнення поставленої мети необхідним є вирішення таких завдань: охарактеризувати мовний простір в Україні на тлі історичних та соціальних трансформацій; визначити філософські засади багатомовності як важливої ознаки сучасного суспільства; встановити джерела багатомовності в українському суспільстві; визначити роль та місце класичних мов у формуванні мовного простору українського суспільства; встановити можливість впливу класичних мов на формування мовної особистості у багатомовному просторі сучасної України.

У ході дослідження встановлюється, що багатомовність в Україні має давні історичні традиції і є очевидним фактом сьогодення. Одним із шляхів формування нової мовної комунікативної культури, яка б відповідала вимогам та можливостям модерної доби, може бути повернення до практики і досвіду вивчення класичних мов (латинської й давньогрецької) в системі освіти.

Ключові слова: *багатомовність, класичні мови, комунікація, комунікативна культура, мовна особистість, мовний простір.*

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'1
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/32

Даниленко Ю. А.
Цзянсунський педагогічний університет (КНР)

ДЕЯКІ ЛІНГВАЛЬНІ Й ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ «ПОВНОТА»

У XX ст. лінгвісти починають активний пошук загальних закономірностей мови, так званих «мовних універсалій». Масштаб і глибина проблематики їх досліджень зумовлюють актуальність подальших розробок у цьому напрямку. Мета статті – висвітлити деякі лінгвальні й екстралінгвальні аспекти поняття «повнота». У роботі наведено перелік основних класичних праць, що присвячені теорії мовних універсалій, виокремлено мовні універсалії, подано окремі коментарі щодо поняття «повнота». Під мовними універсаліями розуміють будь-які явища, якості або риси, що притаманні всім або більшості мов. Проблеми мовних універсалій розв'язують у своїх праця такі вчені, як Ч. Хоккет, Дж. Грінберг, С. Ульманн, У. Вайнрайх, В. Вартбург, Р. Халліг, А. Вежбицька, Лисиченко Л. А. та ін. Людська мова є одним із фундаментальних засобів пізнання повноти буття. Розглядаємо поняття «повнота» як один із складників мовної картини світу. У статті подані деякі лінгвістичні та культурологічні коментарі щодо поняття «повнота». Наведено вибіркові приклади з математики та фізики (теорії нескінченного Всесвіту та множинності світів Дж. Бруно, числова послідовність Фібоначчі, категорія «нескінченність» для розрахунків у математиці (правило Лопіталя), досягнення М. В'язовської у розв'язання задач для 8 й 24 вимірів; створені людством певні норми виміру будь-якого обсягу, об'єму та технічні засоби для реєстрування вимірів), теології, загальні міркування щодо різноманітних проявів повноти. Аргументовано думку, що кожна людина має своє особисте уявлення про повноту, отже, не лише об'єктивізм, але й суб'єктивізм може бути підґрунтям при визначенні повноти. Перспективним є аналіз поняття «повнота» на матеріалі різних мов у лінгвокультурологічному аспекті, що дасть змогу деталізувати й поглибити деякі складники мовної картину світу.

Ключові слова: *мовна картина світу, мовні універсалії, поняття «повнота», лінгвальні й екстралінгвальні коментарі, повнота буття.*

Постановка проблеми. На початку XX ст. в загальному мовознавстві постають питання щодо пошуку загальних закономірностей людської мови, так званих «мовних універсалій». У другій половині минулого століття представники когнітивної лінгвістики започаткували дослідження концептуальних складників мовної картини світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Американський лінгвіст Б. Уорф зазначав, що кожна мова має свою філософію, а люди членують дійсність за рідною мовою [25]. Оволодіння рідною мовою і кількома іноземними – умова повноцінного існування сучасної людини в соціумі. Одне з важливих завдань сучасного мовознавства полягає в тому, щоб за специфічними проявами різних мов винайти, виокремити та дослідити загальні універсальні закономірності людської мови.

Під мовними універсаліями розуміють будь-які явища, якості або риси, що притаманні всім мовам. Пошуки мовних універсалій почалися в академічних колах ще на початку XX століття [21]. Питанням семантичних універсалій присвячені праці С. Ульманна [19, 20], робота У. Вайнрайха «Дослідження теорії семантики» [23]. Деякі граматичні універсалії проаналізовано в праці Дж. Грінберга [11], загальні проблеми мовних універсалій окреслено в статті Ч. Хоккета [14]. На основі низки праць виокремлено універсалії дедуктивні й індуктивні (емпіричні), синхронічні та діахронічні, прості та складні, абсолютні та статистичні, універсалії мови та мовлення, лінгвальні й екс-

тралінгвальні. Ч. Хоккет наголошував на необхідності відкривати універсалії, а не вигадувати їх. Вивчення окремих мов та пошуки універсалій діалектично доповнюють одне одного [14]. Можливо використовувати матеріал багатьох різних мов: чим більше мов аналізується, тим детальніше можна схарактеризувати цілісну загальну картину явища, що досліджується. У процесі дослідження різних мов важливо використовувати єдиний термінологічний апарат і єдину систему аналізу.

Ч. Хоккет виокремив деякі ознаки устрою мови, які слід вважати універсальними. Зокрема, універсальними ознаками комунікативної системи мовлення є її відкритість, рухливість компонентів, дискретність, можливість зворотного зв'язку. Однією з ознак писемної системи є певна сталість. До фонологічних універсалій належить обов'язкова наявність системи голосних. Були визначені граматичні універсалії: кожна мова має граматичну організацію, універсальним є протиставлення класів ім'я vs дієслово, у кожній мові є власні імена та ін. Учений навів низку узагальнень: людське суспільство має мову, інші біологічні види її не мають, кожна мова має традиції, будь-яку мову можна вивчити, кожній мові притаманна інтонаційна система та ін. [14]. У процесі аналізу семантичних універсалій С. Ульманн указував на особливу роль лексичних констант – настільки важливих для людства явищ, речей, подій, що мають бути визначені в кожній мові [20]. У 1952 р. на Лондонському конгресі лінгвістів В. фон Вартбург презентував новаторський проєкт, розроблений разом із Р. Халлігом – загальну класифікацію понять, яку можна використати під час аналізу будь-якої мови. Виокремлені поняття було класифіковано за трьома розділами: «Світ», «Людина», «Людина й Світ». Зазначалося, що, якщо розробити єдину модель для словників різних мов, це дасть змогу на підставі отриманих результатів чіткіше побачити різницю чи збіги, характерні для цих мов [12].

Постановка завдання. Мета статті – висвітлити деякі лінгвальні й екстралінгвальні аспекти поняття «повнота», що зумовлює постановку таких завдань: 1) дати огляд основних класичних праць, присвячених теорії мовних універсалій; 2) виокремити мовні універсалії, пов'язані з поняттям «повнота»; 3) уточнити окремі лінгвальні й екстралінгвальні аспекти поняття «повнота».

Виклад основного матеріалу. У 60-х роках XX ст. в США почала формуватися когнітивна лінгвістика, формальною датою заснування якої є 1989 р. – час проведення наукової конференції в Німеччині, де було оголошено про створення Асоціації когнітивної лінгвістики. На становлення цього напряму вплинули психологія, психолінгвістика, логіка, культурологія та ін. Найбільш відомі його представники – Дж. Лакофф [16], М. Джонсон [15], Ж. Фоконье [9], Р. Дірвен [8] та ін. Когнітивістика спрямована на дослідження людського розуму, мислення, його зв'язку з мовою, ментальними та психологічними станами людини тощо. Сучасні когнітивні студії продовжують активно розробляти й вдосконалювати методологію досліджень мовної картини світу, уточнюють її концептуальні складники [5]. Зокрема, польська дослідниця А. Вежбицька визначила універсалію "все" як одну зі значущих універсалій у мовній картині світу [24].

На нашу думку, одним із складників мовної картини світу можна вважати поняття «повнота». В українській мові поняття "повнота" може бути репрезентовано лексемами *повнота, повний, повністю, все, усе*, іншими лексико-семантичними одиницями зі значенням повноти, зокрема й фразеологізмами та ін. Як інструменти аналізу поняття «повнота» доречно розглядати категорію кількості й категорію якості.

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» дає таке трактування слову *повнота*: 1. Властивість за значенням «повний». 2. Вичерпна достатність, повний склад, необхідна кількість чого-небудь. // насиченість, змістовність. 3. Вищий ступінь чого-небудь. 4. Огрядність. 5. Вимірювання за об'ємом, поперечний розмір одягу або взуття [2, с. 814]. Наведемо деякі екстралінгвальні аспекти щодо поняття «повнота». Під повнотою розуміють вищий ступінь прояву будь-чого, наповненість, достатність, повну міру, максимальну кількість чи якість будь-чого. Повнота одинична й множинна одночасно: будь-який прояв світу може бути представлено в модусі повноти.

У широкому сенсі під повнотою розуміють **Усе**, усе в усьому: фізичні об'єкти, простір і час, у яких ці об'єкти перебувають, закони Всесвіту й буття, ментальні прояви й людські уявлення, саму уяву про відсутність будь-чого. Сутність повноти по-своєму висвітлюють різні галузі науки: фізика, математика, логіка, психологія, філософія, теологія, історія, філологія тощо. Розуміння повноти в різних сферах людського знання має суттєві відмінності: у художній літературі ознаки повноти більш наочні для читачів; у філософії вони мають високий ступінь абстракції. Визначення повноти здобутих знань про деякі явища у фізичній науці (квантовій механіці, фізиці, фізиці елементар-

них часток, астрофізиці та ін.) повною мірою не розкрито навіть сьогодні (В. Гейзінберг [13], К. Шварц, Т. Гольдфарб [18], Дж. Нарлікар [17]).

Повнота в її найвищому прояві існування наближається до нескінченності. Ще в XVI столітті італійський філософ, астроном, математик і окультист Дж. Бруно почав розробляти теорії нескінченного Всесвіту та множинності світів [10]. Одним з основних законів гармонізації буття вважають число 1,618 – так зване золоте число, золотий перетин, золота пропорція, божественна пропорція, що зазвичай позначається грецькою літерою φ (фі). Воно асоціюється із числовою послідовністю Фібоначчі (0, 1, 1, 2, 3, 5, 8…), відкритою видатним італійським математиком середньовіччя Л. Пізанським (відомим як Фібоначчі), який довів її нескінченність. Багато природних явищ функціонує за законом цієї послідовності: рух при створенні еліптичних галактик, розміщення листя на деревах, структура мушлі равликів та ін. [6]. Вища математика використовує категорію «нескінченність» для розрахунків (правило Лопіталя) [4]. У сьогоденні існують рішення задач для 8 й 24 вимірів. Задачу восьмивимірного випадку намагалися розв'язати протягом декількох століть, її розв'язання належить молодій українській дослідниці М. В'язовській. За цей винахід світового рівня у 2016 р. вчена отримала одну з найпрестижніших математичних нагород світу – Премію Салема. У 2017 р. вийшла стаття про розв'язання задачі у двадцятичотирьохвимірному просторі, над якою працювала М. В'язовська разом із колективом авторів [22]. Але все ще немає відповіді на питання, хто чи що існує в цих вимірах. Дуже часто люди не готові сприйняти, принаймні відразу, нову інформацію. Наприклад, відкриття Н. Коперника, Дж. Бруно, Л. да Вінчі певний час оцінювалися як суцільні вигадки, ідеї Н. Тесли, А. Ейнштейна та Дж. Максвела – як непідтверджені гіпотези, а романи Дж. Свіфта, Ж. Верна, Г. Уелса – як фантазії. Новаторські ідеї деяких винахідників коштували їм життя (Дж. Бруно). Але, незважаючи на складний шлях пізнання, кожне відкриття людства доповнює і розширює загальне уявлення про повноту.

Досліджувати й оцінювати повноту намагаються також за допомогою порівнянь: одного з іншим, відомого з тим, про що знаємо менше. Важливо розуміти, наскільки ці порівняння відповідають дійсності. Можливо сприймати повноту й через її дискретні прояви. Набутки тисячоліть розвитку людської цивілізації створили певні норми виміру будь-якого обсягу, об'єму чи засобу використання, аби мати можливість порівнювати «повне» з «неповним»: *літр, кілограм, склянка* (навіть психологічний тест «песиміст vs оптиміст»: *склянка напівпорожня чи наполовину повна?*), *тонна, океан* та ін. Те, що виходить за межі людських можливостей виміру, іноді намагаються пояснити за допомогою категорії нескінченності. Здобутки цивілізації поширюють спроможність людини об'єктивно реєструвати виміри за допомогою використання технічних засобів (космічні станції, космічні телескопи (наприклад, «Хаббл»), супутники, безпілотні літальні апарати, радіотелескопи, електронні мікроскопи, батискафи, радіолокатори, ехолоти, пристрої нічного бачення, комп'ютери, смартфони та ін.), що значно збільшує можливості як окремої людини, так і всього людства.

Кожна людина має своє уявлення повноти; деякі її прояви можна осягнути, визначити, класифікувати. Але кожен здатний із всієї повноти проявів сприймати лише той діапазон звуків, кольорів чи ознак, які привернули його увагу та які він фізично спроможний сприйняти. Це обмежує можливості сприйняття будь-чого повною мірою. Тоді повнота сприйняття – це частково суб'єктивне явище, що зумовлюється особистістю, свідомістю кожної окремої людини. Сприйняття повноти залежить також від створених самою людиною обмежень чи знищених нею перешкод і хибних поглядів. Отже, не лише об'єктивізм, але й суб'єктивізм може бути підґрунтям при визначенні повноти.

Спілкування – невід'ємна частина соціального життя, бо це один з основних засобів обміну знаннями, думками, поглядами, емоціями з іншими людьми. У будь-якому разі життя лише таке, яке людина з певних причин обрала для себе, вона сама робить вибір: з ким спілкуватися, а з ким – ні; які знання отримувати і як їх потім використовувати; які погляди поділяти, під яким впливом бути і якою мірою. Звичайно, мова йде про існування за демократичними принципами. Для кожного існує багато шляхів розвитку: чи самостійно обирати свою життєву позицію, чи під чиїмось впливом. Обравши свій напрямок й рухаючись ним, кожен також отримує знання з інших сфер, але сприймає й оцінює їх здебільшого крізь призму постулатів обраного ним напрямку.

Людство спілкується з навколишнім світом у багатьох його проявах: спостереження за природою, спілкування з Богом чи з вищими силами. Люди бачать зірки, і, хоча це загадка, існує там життя чи ні, вони шукають докази його наявності будь-де. Наука повсякчас робить відкриття:

макро- та мікросвіти потроху відчиняють невеличкі віконця, у які люди намагаються зазирнути. Але дуже часто важко сприйняти всю картину цілком чи її окремі деталі. Можливо, для цілісного одночасного сприйняття всіх нескінченних проявів повноти потрібен стан розуму, вільного від будь-яких умовностей, прив'язок і забобонів. Зазвичай кожен із всеохоплюючої повноти явищ виокремлює для себе частини або напрямки того, що він спроможний сприйняти, зрозуміти, проаналізувати, вивчити, тобто те, що стане досяжним для усвідомлення. Людина напрацьовує певну обізнаність, наближаючись до досягнення повноти в обраному напрямку, дехто – у декількох. Збільшення кількості напрямків і глибина усвідомлених знань призводить до набуття нею академічного рівня. Можна було б уважати носія академічних знань усебічно обізнаною людиною, але ті, хто отримав знання такого рівня повноти, дуже часто повторюють вислів Сократа: «Я знаю те, що я нічого не знаю».

Мова є одним із суттєвих засобів репрезентації різноманітних явищ Всесвіту. У «Біблії» написано: «Споконвіку було Слово…» («Книга Євангелія від святого Іоанна») (1.1) [3]. Пояснення про появу різних мов міститься в «Старому Заповіті» (будівництво Вавилонської башти) (Буття 11.1 – 11.9) [1]. Протягом багатьох століть люди намагаються дійти порозуміння між собою: вивчають свою мову та інші, порівнюючи їх між собою, з'ясовують спільні риси та відмінності між мовами, пропонують усе нові універсальні теорії дослідження різних мов. Мова невпинно розвивається, що дає змогу описувати, характеризувати, уточнювати окремі явища, реалії, феномени, артефакти цього світу. За допомогою мови намагаються досягнути порозуміння (чи хоч б наблизитися до нього) між людьми своєї та інших націй, дійти можливості зрозуміти послання, що дійшли від людей з інших епох.

Висновки. Повнота опису явищ Всесвіту залежить від ступеня їх вивченості. Розвиток людства призводить до формування метамови в різних галузях людського знання: фізика, математика, астрофізика, генетика, медицина, література, живопис, музика тощо. Останнім часом мова суттєво збагачується шляхом поповнення термінологічної бази сучасної науки. Наприклад, специфічна промислова термінологія з'являється швидше, ніж терміни та їх тлумачення фіксуються у відповідних словниках; запозичення, сленгові одиниці – це активні канали поповнення мовного тезаурусу. Людина спочатку оволодіває мовою, а вже потім – певними науками (хімією, геодезією, астрономією та ін.), оскільки саме за допомогою мовного інструментарію (звуки, літери, слова, символи та ін.) можна побудувати інші форми різної складності, змісту, розміру, призначення (вірші, філософські трактати, закони фізики та ін.) – усе залежить від індивідуальних когнітивних можливостей і практичних потреб конкретної людини. Тому мова для людей є фундаментальним засобом пізнання повноти буття.

Постійні зміни є константою нашого світу. Безліч цих змін безупинно доповнює та трансформує людське уявлення про повноту. Спираючись на здобутки минулого, мова постійно реагує на потреби часу. Л. Блумфільд зазначав, що найбільш корисними узагальненнями, що стосуються мови, є індуктивні узагальнення [7]. Виокремлення та дослідження мовних універсалій і досі залишається актуальною проблемою сучасного мовознавства. Уважаємо перспективним аналіз поняття «повнота» на матеріалі різних мов у лінгвокультурологічному аспекті, що дасть змогу деталізувати й поглибити характеристики деяких складників мовної картину світу. Результати подальшого аналізу можуть бути використані в розробках з компаративістики, етнолінгвістики, соціолінгвістики, етнокультурології та ін.

Список літератури:

1. Біблія. Старий Заповіт. Книга Буття. Буття 11. URL: https://www.wordproject.org/bibles/uk/01/11.htm#0 (дата звернення: 11.01.2024).

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, 2002. 1440 с.

3. Книга Євангелія від святого Іоанна. Розділ 1. Вічне Слово – Син Божий. URL: https://bible-book.org/uk/john/1 (дата звернення: 23.12.2023).

4. Вища математика в прикладах і задачах. Київ, 2009. 594 с.

5. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Харків, 2009. 191 с.

6. Ознайомлення із золотим перетином URL: https://www.adobe.com/ua/creativecloud/design/discover/golden-ratio.html (дата звернення: 8.01.2024).

7. Bloomfield L. Langauge. University of Chicago Press, 1984. 580 p.

8. Dirven R., & Vanparys, J. Current Approaches to the Lexicon. Frankfurt am Main, 1995. 523 p.

9. Fauconnier G. Mappings in Thought and Language. Cambridge, 1997. 205 p.

10. Giordano Bruno URL: https://www.britannica.com/biography/Giordano-Bruno (дата звернення: 5.01.2024).
11. Greenberg G. Universals of Language. Cambridge, 1966. 366 p.
12. Hallig R. & Wartburg W. von. Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas. *Abhandlungen der deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin.* Klasse für Sprachen. Literatur und Kunst. Heft 4. Berlin, 1952. 140 p.
13. Heisenberg W. Über den anschaulichen Inhalt der quantentheoretischen Kinematik und Mechanik. *Zeitschrift für Physik*. Vol. 43, 1927. P. 172–198.
14. Hockett C. F. Linguistic elements and their relations. *Language*. 37, 1961. P. 29–53.
15. Johnson M. The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. Chicago, 2013. 273 p.
16. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind. Chicago, 1990. 632 p.
17. Narlikar J. V. Violent Phenomena in the Universe. (Dover Science Books). Dover Publications, 2007. 240 p.
18. Swartz C. E., & Goldfarb T. A search for order in the physical Universe. State University of New York at Stony Brook, 1974. 315 p.
19. Ullmann S. The Principles of Semantics. Oxford, 1957. 346 p.
20. Ullmann S. Semantics: An Introduction to the Science of Meaning. Oxford, 1962. 278 p.
21. Universals of Language: Report of a Conference Held at Dobbs Ferry, New York, April 13–15, 1961. Literary Licensing, 2012. 288 p.
22. Viazovska Maryna URL: https://bookofproofs.github.io/history/20th-century/viazovska.html (дата звернення: 8.01.2024).
23. Weinreich U. Explorations in semantic theory. (Janua Linguarum. Series Minor, 89). Walter de Gruyter, 1972. 128 p.
24. Wierzbicka A. Semantics, Culture, and Cognition. Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations. Oxford University Press, 1992. 496 p.
25. Whorf B. L. Language, Thought and Reality: Selected Writings. Cambridge, Massachusetts, 1964. 290 p.

Danylenko I. A. SOME LINGUAL AND EXTRALINGUAL ASPECTS ON THE CONCEPT "COMPLETENESS"

In the XX century linguists began an active search for general patterns of language, the so-called "language universals". The scale and depth of problems in the study of linguistic universals determine the relevance of further developments in this direction. The purpose of the article is to provide some lingual and extralingual comments on the concept "completeness". The paper gives a list of the main classical works devoted to the theory of linguistic universals, highlights some linguistic universals, and provides separate lingual and extralingual notes on the concept "completeness". Linguistic universals are understood as any phenomena, qualities or features inherent in all languages or most languages. The problems of linguistic universals are solved in their works by such scientists as C. Hockett, G. Greenberg, S. Ullmann, U. Weinreich, W. Wartburg, R. Hallig, A. Wierzbicka, L. Lysychenko, etc. Human language is one of the fundamental ways of understanding the completeness of being. The concept "completeness" is considered as one of the components of the linguistic picture of the world. The article provides some linguistic and cultural comments regarding the concept "completeness" (selected examples from mathematics and physics, theology, general considerations on various manifestations of completeness). It is revealed the opinion that each person has his own personal idea of completeness, therefore, not only objectivism, but also subjectivism can be the basis for determining completeness. A promising analysis of the concept "completeness" on the material of different languages in the linguacultural aspect, that will enable to detail and deepen some components of the linguistic picture of the world.

Key words: *linguistic picture of the world, linguistic universals, the concept "completeness", lingual and extralingual comments, completeness of being.*

UDC 81.1
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/33

Isgandarova Ye. Kh.
Azerbaijan State University

HISTORY OF TEXT LINGUISTICS RESEARCH

The article is devoted to the history of text linguistics. Individual linguistic studies are defined and highlighted in accordance with the history of text linguistics. If we trace the history of the emergence and development of text linguistics, we can see that the text is primarily perceived as an object of text linguistics and is considered as a syntactic phenomenon. It is determined that the term text is ambiguous, and this aspect is clearly manifested in its explanation in linguistic terminology, as well as in the literature on text linguistics. The term «text» is explained in dictionaries of European languages, as well as Russian, as well as Azerbaijani linguistic terminology. «Text – a recorded fragment of speech, an utterance» [1, p. 162]. Of course, this is an extremely simple definition. The term text is used in four different ways more widely. According to this explanation, «Text – 1) a complete and correctly formed coherent sequence; 2) a certain general model for different texts; 3) a sequence of statements belonging to one of the participants in the act of communication; 4) a speech pattern recorded in its form" [1, p. 271]. Such a definition is also of a general nature. However, this explanation is recorded in the works of researchers who laid the foundation of text linguistics. There are many who give or want to give a specific definition of text. Text is "a structured set of sentences connected by various lexical, logical and grammatical relations, organized in a certain way and serving to transmit directed information. Text is a complex whole that exists in structural and semantic unity" [1, p. 11]. From this point of view, the text is a holistic linguistic object. It has been studied that text linguistics, one of the most relevant areas of modern linguistics, arose in the 1920s and began to develop in the 1950s–1980s. As the name suggests, the main object of the study of text linguistics is the text itself.

If we consider the word «text» in general, then the word «text» can have two different meanings. That is, this word can be understood both in a broad sense – macrotext, and in its opposite, in a narrow sense – microtext. Microtexts, which we have shown in a narrow sense, are combined, forming macrotexts with a broad meaning. In this case, the concepts of «complex syntactic whole» and «microtext» coincide. Thus, macrotexts are a set of complex syntactic wholes. If a separate sentence expresses a complete thought, then a complex syntactic whole expresses a complex thought, any specific information. In conclusion, we can distinguish that a complex syntactic whole is a syntactic unit in which two or more sentences are connected by syntactic and formal relations.

Key words: *phenomenon, term, linguistic, speech, definition.*

Statement of the problem. During the investigation, I tried to reveal the necessity of research of the text linguistics.

Analysis of recent research and publications. Among the most famous researchers of the text linguistics are A.Mammadov and K.Abdullayev.

Task statement. The purpose of the article is to analyze the history of text linguistics.

Outline of the main material of the study. "Sentence structure and text" by A.A. Abdullayev was published in Khazar University.

The article reveals that the text linguistics, one of the most relevant areas of linguistics in our time, emerged in the 1920s and began to take shape in the 1950s–1980s. As the name suggests, the main object of study of text linguistics is the text itself. The text is a coherent whole related to extralinguistic – pragmatic, sociocultural, psychological and other factors. The text is perceived as an event that has occurred or is occurring. Discourse is speech that is directly related to real life. It has a space, time and participants. Discourse combines verbal and non-verbal information addressed to each other by those participating in its creation in the communication process, as well as the constitution. In the text, the connection between its parts arises in various ways. For this purpose, semantic repetitions, co-reference, subject identity, new stimulus of the party to continue the topic are used. Along with this, there is another form of connection that determines the coherence and relevance of the text. This type of connection is called pragmatic connection in modern linguistics. Four forms of pragmatic connection are manifested in the dialogues used in the text: 1) the agreement of replicas according

to the illocutionary function; 2) the alignment of the replica on the condition of the success of the speech act; 3) the rooting of the replica in the presumption; 4) the connection of replicas based on the discourse implicature.

The text is an abstract grammatical structure of what is said. The text is a concept related to the language system. The text is related to a specific object and a specific situation. Ordinary dialogue is divided into speeches of the dialogue participants. In the process of communication, these speech acts replace each other. Despite such replacement, the set of replicas and speeches that replace each other forms a common, complete text. Two types of connection between the elements and organizers of text units that are in a connotative relationship manifest themselves: one is a logical connection, the other is a grammatical connection. If the sequence is considered as a collection of ordinary words, a sequence, then the connotative information extracted by the communicator is formed based on logical connections. In the second case, these words are arranged in accordance with the norms and rules of the language, the relationship between them is a grammatical relationship – approach, control relationships. The text should have the property of completing the general information. Otherwise, the incompleteness of the information directed both to the beginning and to the end of the given sentences does not allow the text to be closed. The text begins at a certain point and ends at a certain point. Information is entered at the beginning of the text. After that, new units that are semantically interconnected serve to expand the initial information and introduce new information. Information is closed and completed in a certain part of the text. Just as there is general content in the text, there is also general information. General information combines many other pieces of information or is formed on the basis of this type of information. Paragraphs in the text are distinguished according to individual pieces of information. The completeness and coherence of the text also depend on the attitude of the communicators who create and perceive the text. Communicants do not acutely feel errors related to the completeness and coherence of the text when the communication conditions are under their control. The difference between text and non-text is not determined by a formal definition in this regard. It can be studied only at the level of activity of human relations and the degree of reaction. The textuality of the text is determined not only by completeness and coherence, but also by its intentionality, its basis in conditions, its connection with other texts and its informativeness. Therefore, the text is a unit of communication. The text is a communicative-informative unit consisting of various types of expressions.

If we consider the word «text» in general, the word «text» can have two different meanings. That is, this word can be understood both in a broad sense – macrotext, and in its opposite, in a narrow sense – microtext. The microtexts we have shown in a narrow sense combine to form macrotexts with a broad meaning. In this case, the concepts of «complex syntactic whole» and «microtext» coincide. Therefore, macrotexts are a collection of complex syntactic wholes. While a single sentence expresses a complete thought, a complex syntactic whole expresses a complex thought, any specific information. A complex syntactic whole is a syntactic unit in which two or more sentences are connected by syntactic and formal relations.Since the late 1940s, the study of text from phonetic, morphological and other directions has become an object of research in linguistics, and such research has been conducted in foreign linguistics by V. von Humboldt, F. de Saussure, Z. Harris, E. Benveniste, etc.; in Azerbaijani linguistics by K.M. Abdullayev, F.Y. Veysalli, A.A. Abdullayev, A.Y. Mammadov, and others. For the first time in linguistics, in 1952, the American scientist Z. Harris, in his article "Text Analysis," along with the definition of larger units than utterances, noted that the text is called a large piece of a sentence. Shortly after Z. Harris, the French scientist Emilie Benveniste defined utterances as speech belonging to the speaker. [2, p. 67] Research in the field of text linguistics is mainly conducted in two directions. The first direction is formed from the analyses conducted to reveal the general regularities of text construction. During such an analysis, the textema is taken as the object of text linguistics. The second direction is related to the actual realization of the textema, that is, to the determination of the linguo-stylistic status of a specific text fragment, a text fragment with a certain artistic, journalistic, scientific profile that has come across in a specific way. K.M. Abdullayev notes: "Recent studies in text linguistics once again show that, despite being a young field of research, this field, with its development, can actually shed light on the solution of many obscure issues in other linguistic fields." [3, p. 254] The ideas expressed by A.A. Abdullayev in this field are also interesting. He writes: "One of the most successful classifications of text linguistics is its definition as a science that studies the language in use. Previously, text linguistics was understood as the study of the written embodiment of the concept of "parole." [4, p. 26] A.Y. Mammadov, trying to clarify

the concept of text and focusing on the meanings in which it is used, writes that "On the one hand, the concept of "text" is used to define any utterance consisting of one or more sentences that, according to the speaker's opinion, contain a complete meaning in themselves." [5, p. 123] Summarizing the existing theories, it can be said that two main reasons for the emergence and development of text linguistics, which are interconnected with each other, can be identified: 1) The development of the areas of activity related to the improvement of the text (interpretation, teaching reading of the text, linguistic support of the information system), as well as the corresponding applied linguistic disciplines – linguistic informatics, linguodidactics, linguosemiotics – under the influence of the scientific and technical revolution. 2) The inadequacy of structural and generative linguistics methods without taking into account their use in context when studying the properties of discrete language units. The set of reasons given led to the emergence of a problematic situation – contradictions between language practice and existing linguistic concepts. Of course, the emergence of problem situations, the emergence of text linguistics occurred in different countries at different times, and the features of the development of national linguistics were not reflected in them. In linguistics, the term "text" is approached from several perspectives. Thus, the term "text" is used to define an utterance consisting of a connected sequence of several sentences to express the speaker's opinion. On the other hand, the term "text" refers to the names of prose works (story, novel, etc.). In linguistic sources, various explanations are found regarding the explanation of the text. For example, Some investigators equate the text with a work in oral and written form and a corpus. On the other hand, researchers who state that the volume parameter is of great importance in characterizing the text consider it necessary to consider the positive problem among the components of the text [6, p. 176]. M.A.K. Hallidey and R. Hasan define the text as follows: "A text is a piece of oral or written speech of any length that forms a whole" [8, p. 300]. A.A. Abdullayev notes that traditionally, the study of the text is carried out mainly in two ways. The first method is the propositional method. This method applies the already established properties of the sentence based on the parameters of the text. The second method is the communicative method. This method involves the study of the text, the separation of its immanent properties without resorting to homogeneous syntactic structures. Such a method or approach requires a precise differentiation of the specific properties of the text as a whole object [8, p. 18]. Over the past decades, various models of text formation and comprehension have been proposed by linguists and psycholinguists. Of these models, the Soviet models of text formation created by scientists of the former Soviet Union in the late 60s and early 70s have been theoretically useful. The idea of text formation and comprehension can, of course, be either narrow or broader. This depends, first of all, on the range in which the process is considered and what this activity has ended with. We take a broader theoretical basis, therefore we consider that the activity of understanding the text begins when the activated consciousness makes a decision to say something, at the beginning of this act the formation of the thought and the planning of the text utterance take place. When studying the text-speech activity, we turn to the basics of the text, its pre-verbal stages. The very concept of the activity of the formation-understanding of the text is used by us as a general and specific concept for the organization and perception of the text, speech processes and all the events related to listening in their full cycle. However, in the structure of the text activity, we study only the main processes. It is important for us to know the language abilities of a person that ensure the text activity and what knowledge, feelings, emotions are reflected in the text. The designation of the indicated processes as a special type of activity also expands their understanding, since the analysis includes such categories that are used in the characteristics of any activity. The completeness and coherence of the text also depend on the attitude of the communicants who create and perceive the text. Communicants do not acutely feel errors related to the completeness and coherence of the text when the communication conditions are under their control. The difference between text and non-text is not determined by a formal definition in this regard. It is possible to study it only at the level of activity of human relations and the degree of reaction. The textuality of the text is determined not only by completeness and coherence, but also by its intentionality, its connection with other texts and its informativeness. Therefore, the text is a unit of communication. The text is a communicative-informative unit consisting of various types of expressions. Thus, the study shows that an unambiguous attitude towards the definition of the concept of text has not yet been formed.

Conclusions. As a result it can be devoted that complex syntactic whole is a syntactic unit in which two or more sentences are connected by syntactic and formal relations.

Bibliography:

1. Adilov M. I., Verdiyeva Z.N., Aghayeva F.M. Explanatory dictionary of linguistic terms. Baku, Maarif, 1989, 364 p.
2. Zveginsev V.A. Computer memories: A metaphor for memory organization / The structure of human memory. SanFrancisco: W.H.Freeman and Company, 1976, p. 67–99.
3. Abdullayev K.M. Theoretical problems of the syntax of the Azerbaijani language. Baku, Maarif, 1999, 283 p.
4. Abdullayev A.A. Actual sentence structure and text. Baku: Khazar University Publishing House, 1998, p. 33.
5. Mammadov A.Y. System of formal communication tools in text creation. Baku, Elm, 2001, 144 p.
6. Halliday M.A.K., Hasan R. Linguistic Function and Literary Style: An inquiry into the language of William Golding's "The Inheritors". "Literary Style: a Symposium" / Ed. by Seymour Chatman, London-New York: Oxford University Press, 1971, pp. 330.
7. Abdullayev A.A. Sentence structure and text. Baku: Khazar University Press, 1998, p. 23.

Ісгандарова Є. Х. ІСТОРІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТЕКСТУ

Стаття присвячена історії лінгвістики тексту. Окремі лінгвістичні дослідження визначено та висвітлено відповідно до історії лінгвістики тексту. Якщо простежити історію виникнення та розвитку лінгвістики тексту, то можна помітити, що текст передусім сприймається як об'єкт лінгвістики тексту і розглядається як синтаксичне явище. Визначено, що термін текст є багатозначним, і цей аспект яскраво проявляється в його поясненні в лінгвістичній термінології, а також у літературі з лінгвістики тексту. Термін «текст» пояснюється в словниках європейських мов, а також російської, а також азербайджанської лінгвістичної термінології. "Текст – записаний уривок мови, висловлювання" [1, с. 162]. Звичайно, це надзвичайно просте визначення. Термін текст використовується в чотирьох різних способах більш широко. Відповідно до цього пояснення, «Текст – 1) закінчена і правильно оформлена зв'язна послідовність; 2) певна загальна модель для різних текстів; 3) послідовність висловлювань, що належать одному з учасників акту спілкування; 4) зразок мовлення, записаний у його формі» [1, с. 271]. Таке визначення також має загальний характер. Проте це пояснення зафіксовано в працях дослідників, які заклали основу лінгвістики тексту. Є багато тих, хто дає або хоче дати конкретне визначення тексту. Текст – це «структурована сукупність речень, пов'язаних різними лексичними, логічними та граматичними відношеннями, організованих певним чином і слугуючих для передачі спрямованої інформації. Текст – це складне ціле, що існує в структурно-семантичній єдності» [1, с. 11]. З цієї точки зору текст є цілісним мовним об'єктом. Досліджено, що лінгвістика тексту, один із найактуальніших напрямків лінгвістики сучасності, виникла у 1920-х роках і почала розвиватися у 1950–1980-х роках. Як випливає з назви, основним об'єктом вивчення лінгвістики тексту є сам текст. Якщо розглядати слово «текст» у загальному вигляді, то слово «текст» може мати два різних значення. Тобто це слово можна розуміти як у широкому значенні – макротекст, так і в його протилежності, у вузькому – мікротекст. Мікротексти, які ми показали у вузькому значенні, поєднуються, утворюючи макротексти з широким значенням. У цьому випадку поняття «складне синтаксичне ціле» і «мікротекст» збігаються. Отже, макротексти – це сукупність складних синтаксичних цілостей. Якщо окреме речення виражає закінчену думку, то складне синтаксичне ціле виражає складну думку, будь-яку конкретну інформацію. У підсумку можна виділити, що складне синтаксичне ціле – це синтаксична одиниця, в якій два або більше речень пов'язані синтаксичними і формальними відношеннями.

Ключові слова: *явище, термін, лінгвістичний, мовлення, визначення.*

УДК 811.161
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/34

Сковронська І. Ю.
Львівський державний університет внутрішніх справ

Юськів Б. М.
Львівський державний університет внутрішніх справ

СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА РИТОРИКА ЩОДО *АГРЕСІЇ* ЯК КАТЕГОРІЇ *ЗЛА* В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті акцентовано увагу на комунікативній поведінці сучасних політиків, яка віддзеркалює їх позицію щодо російської агресивної війни. Риторика політиків під час війни є не лише засобом комунікації, а й потужним інструментом впливу на суспільство, міжнародну спільноту та ворога. У контексті російсько-української війни агресія Росії стала центральною темою політичних дискусій, а саму агресію все частіше розглядають як категорію зла. Наголошено, що Російська агресія, як форма імперського реваншизму, дедалі більше сприймається як безумовне зло, що загрожує не лише Україні, а й світовому порядку. Це змушує світових лідерів називати війну не просто «конфліктом», а саме актом геноциду, злочином проти людяності. Відтак політики адаптовують свою риторику, акцентуючи увагу на моральних аспектах конфлікту, відповідальності агресора та необхідності боротьби з несправедливістю.

На прикладах продемонстровано, як активно політки використовують різні вербальні засоби, що в умовах агресивної війни набули різкої негативної семантики. Проаналізовано, яким чином тенденція використання емоційно-оцінної лексики, що базується на протиставленні «засудження» / «схвалення», імплікує трансформовану оцінку «плюс» / «мінус» і домінує. Емоційно-оцінна шкала атрибутів війни відображає фізичний, моральний і психологічний стан людини, асоціюється з проявами зла та різними формами насильства, які викликають у суспільства осуд та обвинувачення. Дії об'єкта обвинувачення, а саме країни-агресора, виражені пейоративною групою слів з відтінками критики, зневаги, ворожості.

Досліджено як зло і насильство, уособлені країною-агресором, супроводжуються негативними проявами поведінки людини, формуванням вчинків, що є найбільш небезпечними чинниками руйнування її духовної особистості, моральних принципів.

Ключові слова: *політична риторика, агресія, агресивна війна, емоційно-оцінна лексика, комунікативна стратегія, лексико-граматичні засоби, осуд, обвинувачення, зло, насильство.*

Постановка проблеми. Сучасна риторика займає провідне місце у гуманітарній сфері знань, включаючи семантику, синтактику і прагматику, виконуючи функцію комунікації та іншими складовими живого спілкування людей. Вчені зазначають, що перед риторикою стоять завдання, які полягають у вмінні швидко сприймати мовлення у всіх видах словесності і виявляти потрібні смисли для сприйняття оперативних рішень, творити думки й дії та втілювати їх у таку мовленнєву форму, яка відповідає обставинам, що означає можливість створювати монолог, вести діалог і керувати системою мовленнєвих комунікацій у межах своєї компетенції.

Професор Бацевич Ф. наголошує, що риторика вирішує проблеми, що пов'язані із задумом, метою адресанта, правилами створення ним дискурсів, а також є тим ефектом, який викликають ці дискурси і тексти у адресатів (слухачів, читачів) [1, с. 13].

Комунікативні тактики та стратегії стають інструментом у здійсненні політичної діяльності провідних політиків щодо агресії, зумовленої війною, і є ключовими чинниками формування громадської думки та міжнародної позиції. Використання риторичних прийомів, що апелюють до моральних категорій, сприяє мобілізації суспільства, зміцненню міжнародної коаліції та підтримці України у боротьбі проти агресора. Таким чином, політична риторика стає не лише засобом комунікації, а й важливою зброєю у війні за справедливість і свободу.

У сучасних умовах частими стають факти маніпулятивної діяльності через використання різних мовних засобів для впливу на різні групи людей. Такий прихований психологічний вплив спрямо-

ваний на формування у слухачів неусвідомлених переконань, емоцій і бажань, які можуть не мати реальних підстав. Політики і оратори розглядають свою аудиторію як складне соціальне утворення, що об'єднує різні групи, які відрізняються не лише за віком, статтю та професією, а й за характерними мовними вподобаннями [2].

Висловлювання сучасних найвпливовіших лідерів відображаються на розвитку подій у світі та впливають на формування очікувань громадян від цих подій у їхніх країнах. Особливо важливими політичні заяви стають у кризові періоди, коли вони можуть безпосередньо змінювати ситуацію на глобальному рівні. У різні історичні епохи риторика служила для вирішення політичних завдань у межах конкретних соціальних формацій. При цьому комунікація політиків з аудиторією має свої особливості, хоча й підпорядковується загальним законам риторики. Основні жанри політичної риторики різняться між собою обсягом та вагомістю вкладеного оратором змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Студіювання виступів посадових осіб, зокрема, президентів, прем'єр-міністрів, політиків викликає неабияку зацікавленість серед науковців. Зокрема, вивчаючи історію та сучасність політичної лінгвістики, Волянюк І. характеризує етапи осмислення ролі мови у політиці та вказує на зміни методів комунікативного впливу в нових політичних умовах. Зокрема, науковець називає кілька напрямів розвитку політичної комунікації – *риторичний*, *когнітивний* та *дискурсний* [3, с. 48]. Особливості сучасного стану політичної риторики в Україні є предметом дослідження вчених Переломової О., Рудик І., Шпортюк Н. Про роль лінгвориторичних стратегій, якими послуговуються світові лідери у своїх промовах щодо війни в Україні та у виокремленні тактик, що підпорядковані стратегіям, описує Самохвал О. Дослідник Щербак О. наголошує на ролі медіа в формуванні громадської думки щодо війни в Україні і як лінгвориторичні стратегії в засобах масової інформації можуть впливати на сприйняття подій та настрої суспільства. Шевченко І., Шевченко В. та Морозова І. аналізують ряд провідних номінацій збройної агресії росії проти України в англомовних медіа і роблять висновок, що концепт *війна / war* є найбільш точним відповідником стану збройної агресії, в той час як інші концепти слугують засобами маніпуляцій. Політичну риторику провідних лідерів країн висвітлюють вчені Подвойська О., Самойлова І., Вискушенко С., Василенко В., Сидоренко О. та інші.

Лобода Ю., Романюк С. досліджують експресивні засоби в політичних промовах, зокрема в інавгураційних. Роль лінгвопрагматичних стратегій в дебатах і промовах сучасних американських політиків описана в працях Стецик Т. На лінгвістичній специфіці висловлювань Володимира Зеленського акцентує наукову увагу Гурко В. і водночас виокремлює лексико-граматичні засоби, що використовуються політиками загалом для реалізації комунікативних стратегій і тактик, – метафори, фразеологізмів, анафор, антитези, омонімів, епітетів, повторюваних конструкцій тощо.

Постановка завдання. Формулювання цілей статті: виокремити мовно-стилістичні засоби, які використовують оратори для позначення агресивної війни росії проти України та визначити їх місце в емоційно-оцінній шкалі. Матеріалом досліджень є промови, заяви, звернення сучасних політиків, колишніх та чинних президентів Америки, Європи та України. Питання лексики, яку сьогодні використовують політики для інформування громадян щодо війни, залишаються актуальними для дослідження в аспекті прагмалінгвістики.

Виклад основного матеріалу. Мова і політика тісно пов'язані між собою. Вміння використовувати різні вербальні засоби політиками є дієвим засобом впливу на суспільство, на жаль в умовах агресивної війни, вони набули різко негативної семантики. З моменту розв'язання війни в Україні, можна помітити, як комунікативна тактика сучасних політиків віддзеркалює їхню позицію щодо агресора. Вона рясніє такими лексемами як *агресія*, *терор*, *варварство*, *зло*, *жорстокість*, *насильство*, *вбивство*, *звірство*, *дикість*, *тортури*, *геноцид*, *кривавe місиво*, *бійня* тощо.

ООН у своїй резолюції 3314 (XXIX) розмежовує поняття *агресія* і *агресивна війна*: перше передбачає міжнародну відповідальність держави, а друге є злочином проти миру. До актів агресії належать військові дії, що порушують суверенітет, територіальну цілісність або політичну незалежність іншої держави. Це може включати вторгнення, окупацію, анексію із застосуванням сили, блокаду портів, бомбардування, напади на військові сили іншої країни чи використання території однієї держави для агресії проти третьої. *Анексія* у свою чергу означає насильницьке приєднання чужої території, що суперечить міжнародному праву [4]. Усі ці поняття пов'язані з насильством, яке визначається як умисне застосування сили або загрози задля обмеження прав і свобод особистості. Насильство має руйнівний вплив, призводить до експлуатації та завдання шкоди

людині і суспільству. Термін *насильство* належить до найдавнішого шару слов'янської лексики, суть його основного значення – *утиск*, *примушування*, *звалтування* [5, с. 165]. Як бачимо, асоціативне поле атрибутів *агресії* представлено лексемами *вторгнення*, *окупація*, *анексія*, *загарбання*, *бомбардування*, *насильницьке утримання*, *вторгнення* і є негативним як за акустичним складом, так і за визначенням. Отже, найбільш масовою формою насильства є *війни* з усіма її наслідками. Це сила, що *руйнує*, *принижує*, *експлуатує*, *ґвалтує* людську природу, завдає невиправної шкоди людському життю.

Дослідниця Богуш А. зазначає, що протилежністю *насильства* є *ненасильство* – принцип, що означає мир, гармонію та відсутність ворожнечі. Вона підкреслює, що насильство не є неминучим, і його можна позбутися, обираючи шлях злагоди та свободи. Найнебезпечнішими проявами людської жорстокості в сучасному світі є акти агресії та війни, які приносять страждання та руйнування [6, с. 50–51].

Риторика західних політиків демонструє чітке засудження дій росії. Лідери Європейського Союзу, США, Великої Британії та інших демократичних країн характеризують дії росії як загрозу глобальній безпеці, порушення міжнародного права та злочини проти людяності. Аналіз публічних промов англомовних політиків вказує на функціонування лексики на позначення нових реалій та понять, породжених часом. Можна прослідкувати великий асоціативний ряд лексичних одиниць, що номінують джерела та цілі загрози війни, наприклад: «*full-scale Russian invasion», «serious battlefield situation», «devastating war», «an illegal war of aggression», «terrible darkness to a young and entirely innocent European democracy», «brutal Russian invasion», «barbaric invasion», «nuclear confrontation», «horrible conflict», «overhelming case»,* «*psychological distraction maneuver»* тощо. Отже, асоціативне поле атрибутів війни містить смисли з конотацією, що характеризують фізичний, моральний і психологічний стан людини, а саме: асоціюються із *страхом, смертю, жахом, руйнуваннями, біллю, горем, стражданнями, кров'ю, тортурами, ворожнечею, катастрофою, ненавистю.* Війна проти України, за висловлюванням Бориса Джонсона, – це *«something that is clearly black and white, good and evil, right and wrong»*[7]. Отже, у даному протиставленні конкретизована протилежність *позитивного і негативного*, *світлого і темного*, *добра і зла, життя і смерті, святого і демонічногою*. Олаф Шольц номінує інструмент загрози через словосполучення «*Putin's aggression*», «*Putin's war», «Putin's ascelation*» [8]. Слід зазначити, що протягом деякого періоду європейські політики уникали називати війну війною, а вживали замість цього лексеми *напад*, *агресія*, *конфлікт*, *вторгнення*. З початком повномасштабного вторгнення їхня риторика змінилася і було визнано, що це – «*справжня війна*», а з часом «*збройна агресія проти України*», яка несе загрозу всьому світові. Генеральна асамблея ООН 25 вересня 2024 року вперше ухвалила резолюцію, в якій називає агресію росії проти України «*загарбницькою війною*» [9].

Зло в політичній риториці має багатовимірний характер. У випадку війни воно втілюється в актах насильства, злочинах проти мирного населення, знищенні інфраструктури та спробах ліквідації суверенітету держави. Російська агресія, як форма імперського реваншизму, дедалі більше сприймається як безумовне зло, що загрожує не лише Україні, а й світовому порядку. Це змушує світових лідерів називати війну не просто «*конфліктом»*, а саме: «*актом геноциду, злочином проти людяності»*.

З особливим акцентом використовується риторика американських президентів про боротьбу цивілізації з варварством, демократії з автократією, наголошуючи, що перемога України є ключовою для збереження ліберального світового порядку. Як зазначає Батринчук З., метафоричність є однією з ключових характеристик політичного дискурсу, що обумовлюється тим, що метафора слугує індикатором суспільної думки та настрою, за допомогою якого певні соціальні групи намагаються поширити свої політичні точки зору [10]. Джозеф Байден в емоційно-експресивній формі висловлюється про росію як таку, що намагається знищити демократію не тільки в своїй країні, а й за її межами і звертається до аудиторії з метою дискредитації опонента і до здійснення на неї впливу*: «Russia has strangled democracy», «Russia's brutal tactics»* [11]. В політичному дискурсі американського президента є метафори, які наголошують на необхідності знищити санкціями економіку росії, яка по-загарбницьки напала на Україну: *«We aimed at the heart of Russia's economy*». Лексема *heart* вживається на позначення ключового органу людського організму, адже розуміємо, що ключовим органом економіки кожної країни є енергетика. Наприклад, використання в одному з виступів президента Америки метафори «*the throat of our democracy*» з надмінною силою підкреслює очевидну і закономірну значущість демократич-

них цінностей країни. *Демократія* асоціюється з людською істотою, чиє горло намагаються придушити опоненти. Ще виразніше звучить метафора «*the soul of democracy*», яка в його розумінні означає *«to breath freely, to think freely, to innovate, to educate, to live and love openly without fear»* [11]. Заклик у формі риторичного запитання: «*Will we sustain our support to help Ukraine win this war and preserve its freedom or walk away and let aggression be renewed an d a nation be destroyed?»* [11] свідчить про розуміння необхідності світової підтримки України. З метою висвітлення сучасного іміджу росії на світовій арені Джозеф Байден активно використовує ряд слів негативної конотації: *aggression, bloody civil war, humanitarian crisis, extremism, chaos, cynicism, brutality, cruel, repression,violence, terror, de-Nazifying cynicism, climate of crisis, record displacement of people, a lie, obscene*, що належить до зони «мінус», відображає індивідуальне негативне ставлення президента до країни-агресора. В останніх заявах 47-го президента Америки Дональда Трампа про загрозу ще більшої ескалації російсько-української війни 47-й президент Америки Дональд Трамп асоціює війну з «*кривавим жахом*», «*кривавим безладом*».

Як бачимо, значна кількість дослідників вербалізації категорії оцінки єдині у думці, що мовна репрезентація ціннісних характеристик протиправних діянь країни-агресора є виключно негативною. Про важливість оцінного компоненту в житті людини пишуть такі українські вчені: Космеда Т., Бобошко Т., Сташкевич А. Ці дослідження ґрунтуються на тому факті, що взаємодія людини та дійсності реалізується в певних типах мовленнєвих актів, серед яких такі, як *осуд*, *схвалення*, *заохочення*, *обвинувачення*. Тобто таких, які відображають емоційне ставлення людини, що говорить, до предмета її оцінки. Емоційно-оцінна шкала, на думку Сташкевича І., має узагальнений вигляд і базується на протиставленні «засудження / схвалення», що експлікує трансформовану оцінку «плюс / мінус» [12]. До типу емоційної негативної оцінки відносять *осудливу, зневажливу, презирливу, лайливу*. *Осуд* з точки зору вчених належить до мовленнєвого жанру, за допомогою якого суб'єкт негативно оцінює когось чи щось, при цьому застосовує власний досвід, уявлення про категорії *добра* і *зла*. Щодо суті поняття *обвинувачення*, то цей мовленнєвий жанр приписує об'єкту обвинувачення такі дії, що категорично засуджуються суспільством або ж викликають осуд. Окремі дослідники зараховують *осуд* до морально-етичної, а *обвинувачення* до соціально-правової сфер оцінки поведінки. Обвинувачення виражені пейоративами, що є стилістично нейтральними або стилістично зниженими мовними засобами. Космеда Т. слушно зауважує, що мова є асиметричною щодо категорії оцінки мовних засобів. Так, для вираження негативної оцінки їх набагато більше, ніж для вираження оцінки позитивної, де вони різноманітніші і багатші [13, с. 17–40; 122–124].

Поведінка агресора в особі диктаторської росії ототожнюється з поведінкою Римської імперії, яка розглядала народи за її межами як ворогів цивілізованого суспільства, яких задля їхнього ж таки блага треба винищити, чи просто сприймати як materia vincendi (матеріал для підкорення). Повсякденні, жорстокі набіги ворогів асоціювалися з такими епітетами як *дикунство*, *грубість*, *звіроподібність* та *варварство*. Чим серйознішою ставала загроза існуванню імперії, тим сильнішою виявлялася її ідеологія, тим жорстокіше трималася за ідею вічності імперії, що владарює над усіма народами [5, с. 458]. На межі YI і Y ст. з'явилося поняття *barbaros*, яке вживали для позначення *злочинця* на відміну від грека і яке ніколи не вкоренилося у сфері права. Історичні розвідки вказують, що поняття *варвари* розвинулося зі страху перед зовнішньою загрозою для Греції з боку експансії персів. Наскільки грецька демократія формувала власний образ і образ свого громадянина, настільки й формувався образ варвара як антипода грецької arête (вищости). Якщо грекові були властиві такі чесноти як *мудрість, мужність, розсудливість, справедливість*, що виявляються у вільному суспільстві, то варварові приписували рабську природу, адекватною якій є деспотичні форми: варвари – розніжені, марнославні, боягузливі, невірливі, недисципліновані, зухвалі, що не знають міри [15 с. 454]. Поряд з поняттям *варвара* свормувалася особлива ідеологія щодо персів або ж щодо Сходу взагалі, яка ґрунтувалася на відмінностях між грецькою свободою та орієнтальною деспотією чи рабством [5, с. 455].

Як зазначає Гурко О., політична риторика має на меті не лише здійснення задуманого політичного впливу на країну-агресора та на її політичних вождів, але підтримку цінностей і свобод України й українців. Вагомими є його висновки щодо застосовування сучасними політиками комунікативних стратегій і тактик, а саме: стратегії самопрезентації із тактиками ототожнення та солідаризації з українським народом; стратегії дискредитації з тактиками звинувачення, осуду та образи; стратегії формування емоційного настрою

адресата із тактикою єднання та урахування ціннісних орієнтирів адресата, тактикою звернення до емоцій адресата; стратегії агітації з тактиками заклику та обіцянок [14, с. 19]. Тут вартим уваги є риторика президента нашої країни Володимира Зеленського з усім арсеналом мовно-стилістичних засобів, якими він послуговується у промовах задля підсилення змісту повідомлюваного та переконанні істинності зазначеного, чіткою орієнтацією на реалізацію певних завдань. Під час виступу на Генеральній Асамблеї ООН він називає росію «*великим злом*», переконуючи, що «*злу не можна довіряти»* [15]. «*Це* «*терор»*, *якого Європа не бачила*. *Не бачила вже 80 років*! *І ми просимо про відповідь*. *Про відповідь від світу*. *Це* «*божевілля*» *не має бути безкарним, а воєнні злочинці, хто скоює будь-які злочинні дії, повинні нести відповідальність»* [15]. Повторювані конструкції в тексті мовця виконують функцію підтвердження правдивості фактів і заклику до світової спільноти щодо застосування санкцій стосовно тих, хто нехтує міжнародним правом.

У християнській етиці *зло* і *гріх* виступають як тотожні поняття. Як зазначає авторка Богуш А., гріх – це складне багатоманітне явище, сукупність трьох головних факторів: погрішність у плані ціннісної орієнтації, недодержання норм духовно-моральної поведінки і відхилення від завершальної мети у плані Божественного призначення. Якраз гріх є першопричиною усіх помилкових наслідків у Богом створеній людській природі. З-поміж різних проявів людського гріха сьогодні найбільш небезпечними є насильницькі дії, агресія і жорстокість. Сукупність таких негативних пристрастей людини, як *заздрість, ненависть, ревнощі, злість, гнів, гордощі, марнославство* і є витоком найжахливішого прояву гріха людини, що уособлює в собі *насильство*, *зло* в усіх проявах, *війну* з *агресивністю* і *жорстокістю* [6, с. 50].

Висновки. Отже, беззаперечною є знаковість мови політичної системи, оскільки вона зорієнтована на реалізацію і відображення світоглядної та ідеологічної позиції держави. Політична комунікація в час повномасштабного вторгнення росії в Україну є особливо важливою, оскільки виконує роль засобу спілкування між політиками і соціумом, демонструє відповідне політичне ставлення до країни-агресора та її політичних очільників, підкреслює в цей надскладний період для України підтримку цінностей і свобод українського народу. Вона породжує у громадян здатність до формування незалежної думки стосовно подій та явищ, критичну перцепцію і ставлення до реальності, а також прищеплює особисту відповідальність та бажання брати участь у політичному житті країни, поточних політичних процесах. Аналіз ціннісних характеристик протиправних діянь країни-агресора відтворює смисли, що мають негативну конотацію і підтверджує, що мовна картина світу українців, яка пов'язана з агресивною війною, наповнена емоціями страху, тривоги, занепокоєння, втрати певних благ, цінностей, загрози існування своєї держави та загрози особистому життю. Зло і насильство, які чинить країна-агресор, підтверджують виникнення у її представників усіх негативних проявів поведінки людини, аморальність вчинків, руйнування духовності особистості.

Список літератури:

1. Бацевич Ф. Сучасна риторика, прагматика спілкування і категорія точки зору. Сучасна педагогічна риторика: теорія, практика, міжпредметні зв'язки. Львів, 2007. С. 13–21.

2. Колотілова Н. А. Риторика в епоху Нового часу. URL: https://www.westudents.com.ua/glavy/83044-75-ritorica-v-epohu novogo-chasu.html (дата звернення: 12.12.2024).

3. Волянюк І. О. Політичний дискурс в умовах російсько-української війни: лінгвістичний аспект. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 23. Том 1. С. 46–51.

4. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 3314 (XXIX), 14 грудня 1974. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki_3314_(XXIX). (дата звернення: 18.11.2024).

5. Історія європейської ментальності /за ред. Петера Дінцельбахера. Львів: Літопис, 2004. 720 с.

6. Богуш А. М. Категорії духовності, добра, і ненасильства в сучасній педагогіці. *Розвиток громадянського суспільства: духовність і право:* зб. матеріалів ІІІ Міжнар. конф. Львів, 2010. 511 с. С. 50–51.

7. Prime Minister Boris Johnson's Address to the Ukrainian Parliament: 3 May 2022. URL: https://www.gov.uk/government/speeches/prime-minister-boris-johnsons-address-to-theukrainian-parliament-3-may-2022 (дата звернення: 10.11.2024).

8. Policy Statement by Olaf Scholz, Chancellor of the Federal Republic of Germany and Member of the German Bundestag, 27 February 2022 in Berlin. URL: https://www.bundesregierung.de/breg-en/news/policy-statement-by-olaf-scholzchancellor-of-the-federal-republic-ofgermanyand-member-of-the-german-bundestag-27-february-2022-in-berlin-2008378 (дата звернення: 12.12. 2024).

9. Нова резолюція ООН щодо окупованих Росією територій: РФ веде загарбницьку війну. URL: https://tsn.ua/svit/genasambleya-oon-uhvalila-vazhlive-rishennya-schodo (дата звернення: 15.12.2025).

10. Батринчук З. Р. Комунікативні стратегії і тактики у промовах Джозефа Байдена. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2020. № 46, Том 1. С. 30–34.

11.President Biden Full Speech at UN General Assembly. 24 September, 2024. URL: https://www.google.com/search?q=11.+President+Biden+Full+Speech+at+UN+General+Assembly.+24+September (дата звернення: 20.01.2024).

12. Сташкевич І. А. Вираження категорії оцінки на лексичному та синтаксичному рівнях мови. URL: https://conferences. Vntu.edu.ua/index.php/all…/all…/6394. (дата звернення: 15.01 2025).

13. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів, 2000. 350 с.

14. Гурко О. В. Лінгвостилістична специфіка політичних промов В. Зеленського. *Вчені записки ТНУ. Серія: Філологія. Журналістика.* Том 33(72).Ч. 1. № 4, 18–22.

15.Виступ Володимира Зеленського на Генеральній асамблеї ООН: тези. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/vystup-zelenskoho-na-heneralniy-asambliyi-oon (дата звернення: 19 лютого 2025).

Skovronska I. Yu., Yuskiv B. M. MODERN POLITICAL RHETORIC ON AGRESSION AS A CATEGORY OF EVIL IN THE CONTEXT OF THE WAR

The article focuses on the communicative behavior of modern politicians, which reflects their position on the russian aggressive war. The rhetoric of politicians during the war is not only a means of communication, but also a powerful tool for influencing society, the international community and the enemy. In the context of the russian-Ukrainian war, russian aggression has become the central topic of political discussions, and aggression itself is increasingly viewed as a category of evil. It is emphasized that russian aggression, as a form of imperial revanchism, is increasingly perceived as an unconditional evil that threatens not only Ukraine, but also the world order. This forces world leaders to call the war not just a «conflict», but an act of genocide, a crime against humanity. Therefore, politicians adapt their rhetoric, focusing on the moral aspects of the conflict, the responsibility of the aggressor and the need to fight injustice.

The examples demonstrate how politicians actively use various verbal means that in the conditions of an aggressive war have acquired a sharp negative semantics. It is analyzed how the tendency to use emotional-evaluative vocabulary, based on the opposition of «condemnation» / «approval», implies a transformed assessment of «plus» / «minus» and dominates. The emotional-evaluative scale of war attributes reflects the physical, moral and psychological state of a person, is associated with manifestations of evil and various forms of violence that cause condemnation and accusation in the society. The actions of the object of accusation, namely the aggressor country, are expressed by a pejorative group of words with shades of criticism, contempt, hostility.

It is investigated how evil and violence, personified by the aggressor country, are accompanied by negative manifestations of human behavior, the formation of actions that are the most dangerous factors in the destruction of his spiritual personality and moral principles.

Key words: *political rhetoric, aggression, aggressive war, emotional-evaluative lexicology, communicative strategy, lexical-grammatical means, condemnation, accusation, evil, violence.*

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.111-31.09
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/35

Прищепа Т. В.
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИЙ ФРАНКЕНШТЕЙН: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КЛАСИКИ У РОМАНІ БРАЯНА ОЛДІССА

У статті розглядається постмодерністська інтерпретація класичного твору Мері Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» у романі Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн». Досліджується, як традиційні романтичні ідеї трансформуються в умовах постмодерного дискурсу, зокрема через глибоку інтертекстуальність, деконструкцію класичних наративів і відображення актуальних проблем сучасного суспільства. Олдісс не лише переосмислює сюжетну канву твору Шеллі, а й розширює його тематику, вплітаючи в наратив моральну відповідальність науки, вплив технологій, екологічні виклики та екзистенційні дилеми. Головний герой роману, Джозеф Боденленд, подорожує в минуле, аби зустріти Мері Шеллі та завадити створенню Франкенштейном його чудовиська. Така сюжетна побудова дозволяє автору не лише вести філософський діалог між епохами, а й підкреслити тяглість гуманістичних проблем, які залишаються актуальними у XXI столітті. Стаття аналізує, як Олдісс використовує постмодерністські прийоми для реконструкції класичного канону, демонструючи множинність можливих трактувань літературного тексту. Особлива увага приділяється проблемі відповідальності науки перед суспільством, впливу технологічного прогресу на людську природу та суспільні відносини. Робота також розглядає взаємозв'язок між науковою фантастикою та літературною традицією, акцентуючи на значенні художнього тексту як засобу культурної рефлексії. Результати дослідження показують, що роман «Звільнений Франкенштейн» є унікальним зразком постмодерністської літератури, що пропонує новий погляд на класичну спадщину, одночасно зберігаючи її дух і адаптуючи до сучасних реалій. Олдісс не лише продовжує ідеї Шеллі, а й розширює їх, розглядаючи проблеми, які постають перед людством у добу техногенного прогресу.

Ключові слова: *постмодернізм, інтертекстуальність, деконструкція, Браян Олдісс, Мері Шеллі, Франкенштейн, наукова фантастика, моральна відповідальність науки, техногенний прогрес.*

Постановка проблеми. Постмодернізм як літературний напрямок активно переосмислює класичні тексти, інтегруючи їх у сучасний соціокультурний контекст і виявляючи нові сенси, релевантні актуальним проблемам суспільства. Роман Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн» є одним із яскравих прикладів такого підходу. Олдісс не лише звертається до класичного твору Мері Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей», а й розширює його тематику, вплітаючи у наратив сучасні проблеми, такі як моральна відповідальність науки, вплив технологій, екологічні виклики та екзистенційні дилеми.

Центральною проблемою статті є дослідження трансформації класичного образу Франкенштейна в умовах постмодерного дискурсу. Аналізуючи роман Браяна Олдісса, постає питання: як традиційні романтичні ідеї інтегруються у постмодерний контекст, які аспекти сучасного техногенного суспільства висвітлюються через образи та символіку твору, а також які етичні й моральні виклики ставить перед суспільством література XXI століття.

Зв'язок із науковими і практичними завданнями. Аналіз роману Олдісса дозволяє дослідити, як сучасна література адаптує класичні ідеї до викликів глобалізації, технологічного прогресу та екологічної кризи. Вивчення цих аспектів є важливим для розуміння впливу літератури на формування суспільної свідомості, моральних орієнтирів

та культурних наративів у добу стрімкого науково-технічного розвитку. Твір Олдісса не лише пропонує новий погляд на класичну спадщину, але й слугує платформою для рефлексії щодо місця людини у сучасному світі, її відповідальності за власні дії та наслідки прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання літературної критики у своїх роботах розглядали Ю. Говорухіна, О. Кузьменко, І. Фролова та М. Чернишевський. У XXI столітті літературна критика зазнала значних змін і досліджується в контексті сучасних теорій, таких як постколоніалізм, гендерні студії, екокритика, культурологія, цифрові гуманітарні науки тощо. Сучасні літературознавці приділяють більше уваги міждисциплінарному підходу та глобальним перспективам. Серед найвідоміших імен варто підкреслити Джудіт Батлер, Чері Глаотфелті та Тімоті Мортона. У центрі уваги сучасних дослідників перебуває не лише аналіз текстів, а й соціальний контекст, культура читання, вплив цифрових технологій, глобалізація та інтертекстуальність.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження постмодерністської інтерпретації класичного твору Мері Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» у романі Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн», аналіз його ідейного та художнього наповнення, а також визначення ролі твору у переосмисленні ключових питань людської природи, етики науки та технологій у сучасному літературному контексті.

Основним об'єктом дослідження є текст роману «Звільнений Франкенштейн», його структура, тематичне наповнення, стильові особливості та ідеологічне підґрунтя. Особлива увага приділяється глибокій інтертекстуальності, що дозволяє розглядати твір Олдісса як філософський діалог між літературними епохами, а також як спробу автора осмислити вплив наукового прогресу на людську моральність, природу та суспільство.

Постмодернізм як літературний напрямок надає авторам можливість переосмислювати класичні тексти, створюючи багатошарові наративи, що інтегрують традиційні теми в новий культурний контекст. Роман Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн» є унікальним зразком такої інтерпретації, адже він водночас зберігає дух оригінального твору Мері Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» і адаптує його до проблем, з якими стикається людство в епоху техногенного прогресу.

Виклад основного матеріалу. Літературна критика є особливим видом літературної діяльності, завданням якої є аналіз, інтерпретація та оцінювання літературних явищ і творів, використовуючи теоретичні концепції. Її основними функціями є популяризація найкращих творів, що слугують зразками, а також аргументоване засудження антихудожніх явищ. Вона сприяє розвитку літератури та формуванню витонченого літературного смаку читачів. Галич О., Назарець В. зазначають, що у вітчизняному літературознавстві літературна критика розглядається як один із розділів науки про літературу, основне завдання якого – надавати ідейно-естетичну оцінку літературним творам, визначаючи їхнє місце в літературному процесі певної епохи. Оскільки літературна критика виконує роль посередника між письменниками та читачами, вона, з одного боку, допомагає авторам усвідомити вимоги реальності до їхньої творчості, а з іншого – сприяє формуванню естетичних смаків читачів і полегшує орієнтацію в різноманітті художніх творів [1]. У цей же час письменник М. Рябчук, говорить про те, що літературної критики в Україні ніколи не існувало [2].

У «Словнику літературознавчих термінів» літературна критика визначається як окремий вид творчої діяльності, що базується на практичному мисленні. Її мета – оцінити художню своєрідність нових літературних творів, їхню естетичну цінність та виявити основні тенденції літературного процесу» [3]. Важливо зазначити, що літературна критика зосереджується на потребах актуального літературного процесу, через що її увага спрямована на сучасні твори, тоді як літературні надбання минулих епох розглядаються в контексті суспільних проблем і стають об'єктом дослідження історії літератури.

Постмодернізм як культурний і літературний напрямок пропонує нові підходи до аналізу класичних літературних текстів, підкреслюючи множинність значень, інтертекстуальність та гру з традиційними наративами. У центрі уваги постмодерністських інтерпретацій опиняються питання ідентичності, влади, історії та ролі читача у створенні сенсів. Залевська О. стверджує, що постмодернізм не лише впроваджує нові світоглядні концепції, але й формує сучасний гуманізм, переосмислює історію цілих епох та відкриває нові горизонти суб'єктності. Він пропонує інше бачення моралі й етики, створює новий соціальний контекст, що суттєво впливає на цінності, образи та культурно-мистецьке життя загалом [4].

У нашому дослідженні нас буде цікавити як інтертекстуальність та деконструкція (роману Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн»),

так і реконструкція канону з переосмисленням персонажів (твору Мері Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей»). Однією з ключових рис постмодернізму є інтертекстуальність, тобто діалог між текстами. Класичні твори більше не розглядаються як самодостатні, а аналізуються у взаємозв'язку з іншими текстами, які на них вплинули або до яких вони апелюють. Постмодерністські підходи часто деконструюють канонічні уявлення про класичні твори, прагнучи виявити їхні приховані ідеології. Постмодернізм також звертається до переосмислення образів класичних персонажів. У таких творах часто створюються альтернативні історії або підкреслюється суб'єктивність їхніх досвідів. Постмодернізм не руйнує класичних творів, а пропонує нові способи їх осмислення, що враховують сучасний соціокультурний контекст. Такі інтерпретації збагачують канон, дозволяючи побачити вічні теми та образи крізь призму сучасних викликів і питань.

Так, роман Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн» є однією з найцікавіших постмодерністських інтерпретацій класичного твору Мері Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей». У цьому творі Олдісс не лише розширює і переосмислює ідеї, закладені в оригіналі, але й залучає їх у контекст сучасних наукових відкриттів, техногенного прогресу та соціальних викликів XXI століття. Письменник вдало поєднує елементи класичного готичного роману, наукової фантастики та постмодерністської гри текстом, створюючи багатогранний та інтригуючий наратив. Дослідження постмодерністської інтерпретації класичного твору Мері Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» у романі Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн», аналіз його ідейного та художнього наповнення, а також визначення ролі твору у переосмисленні ключових питань людської природи, етики науки та технологій у сучасному літературному контексті є метою статті.

Особливістю роману є глибока інтертекстуальність, яка перетворює читача з пасивного спостерігача на активного учасника інтелектуального діалогу з текстом. Як у першоджерелі, так і у версії Олдісса, центральною залишається проблема моральної відповідальності науки та можливих наслідків людської спроби досягти статусу Творця. Ця тема вражає своєю актуальністю, адже вона торкається не лише суто наукових чи філософських питань, але й фундаментальних аспектів людської природи.

Олдісс переносить читача у два світи – тогочасний (Женеву 1816 року) та майбутній (2020 рік), розкриваючи теми прогресу, знищення і взаємозв'язку цих епох. Його герой, Джозеф Боденленд, як і Франкенштейн, стоїть на роздоріжжі між знанням, владою та етикою, постійно зважуючи ціну своїх відкриттів. Через складний художній світ і глибоку символіку, автор зображає, як сучасні та минулі страхи та надії людства тісно переплітаються, утворюючи складний вузол дилем і попереджень.

Роман Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн» є яскравим прикладом поєднання традицій літератури епохи романтизму з актуальними викликами сучасної наукової фантастики. Олдісс віддає шану класичному твору Мері Шеллі, переосмислюючи його сюжетні й філософські глибини через призму нових контекстів і тем. Автор майстерно балансує між стилізацією під XIX століття і модерними темами екології, відповідальності науки та розмиття меж між реальністю і фантазією.

Однією з ключових особливостей роману є введення Мері Шеллі до тексту як персонажа. Це дозволяє Олдіссу створити оригінальний діалог між його героєм, Джозефом Боденлендом, і самою авторкою класичного «Франкенштейна». Водночас подорож у часі, що приводить головного героя в XIX століття, створює унікальне художнє поле, де переплітаються вигадка й історична реальність.

Проблема відповідальності науки, впливу технологій на природу та людське буття постає в романі не лише через зіткнення сучасного і романтичного світів, але й через долі персонажів, які уособлюють протилежні аспекти людської природи: раціональність і моральну вразливість. У такий спосіб Олдісс не просто трансформує класичний сюжет, а й глибоко досліджує його міфологічний потенціал.

Цей роман – не лише фантастична пригода, а й роздуми про межі людських амбіцій, ціну прогресу та незмінність екзистенційних питань, що їх поставила ще Мері Шеллі.

Твір Браяна Олдісса демонструє цікаву художню ідею: розширення рамок традиційної концепції Франкенштейна, зображення не тільки його ролі творця, але й загальних наслідків наукового прогресу для людства. Ця концепція стає ще більш складною в світлі теми моральної відповідальності, яку Олдісс намагається розглянути з різних точок зору.

Один із центральних мотивів роману – конфлікт між знанням і моральністю. Письменник наголошує, що наукове досягнення без етичного обґрунтування може призвести до руйнів-

них наслідків. Подібно до того, як Віктор Франкенштейн з роману Мері Шеллі опиняється відчуженим через наслідки своєї роботи, Джозеф Боденленд переживає наслідки прогресу, який позбавляє людство глибшого зв'язку з природою та одне з одним. Автор показує паралелі між ізоляцією Франкенштейна та ізольованістю сучасної людини, яка, занурюючись у технологічний світ, втрачає власну духовність і моральність.

Водночас Олдісс досліджує трагічну дилему: чи можуть цілі людства виправдати його методи? Для Франкенштейна прагнення створити життя межує з хибною божественністю, однак у цьому ж і закладена ключова іронія. Його творіння, монстр, стає джерелом саморуйнування – як для самого Віктора, так і для оточення. Джозеф Боденленд, з іншого боку, прагне виправити помилки Франкенштейна, але виявляється вплутаним у моральну суперечність власних рішень: бажання врятувати людство призводить до необхідності знищення створеної Істоти [5].

Особливу увагу варто звернути на характерну для Олдісса метафору зростаючого ризику техногенного розвитку. Як і Мері Шеллі, він змальовує постійну боротьбу між прагненням до прогресу й його етичними обмеженнями. Однак у романі Олдісса цей конфлікт стає більш розлогим, що характерно для літератури постмодернізму, де поряд із наративом про наукові винаходи з'являються питання екології, духовної деградації та саморуйнування цивілізації.

Роман Олдісса представляє новий погляд на образ Франкенштейна – символу науки без обмежень і етичного компасу, що стає одночасно провидцем майбутніх успіхів людства і попередженням про його неминучі трагедії. Завдяки іронії й символізму, Олдісс не тільки перегукується з романом Мері Шеллі, але й перетворює його мотиви в філософську притчу, актуальну в епоху стрімкого наукового й технологічного прогресу.

Браян Олдісс демонструє, що міф про Франкенштейна не лише живе в новій культурній епосі, а й трансформується у дзеркальний відбиток страхів сучасного людства. Уособлюючи етико-моральні виклики глобальної технократичної епохи, його «Звільнений Франкенштейн» розгортає відображення того, як спрага пізнання без балансу відповідальності здатна перетворити творчий акт на катастрофу.

Автор яскраво використовує мотив подвійного світу та часових зсувів, що дає відчуття безкінечного повторення помилок. Боденленд перетинає межі минулого й майбутнього, символізуючи людину як тимчасового гравця у вселенському театральному колі, де повторюються одвічні теми трагедії створення. Таким чином, дзеркальна симетрія стає ключовою в трактуванні взаємозв'язку між минулим і сучасним у романі.

Окрім технічно насиченого контексту XXI століття, нарація також відображає концепцію міжтекстуального діалогу. Апелюючи до першоджерела, Олдісс викликає у читача і співчуття до Монстра, і відразу до Франкенштейна, який від початку був приречений на втрату моральної компасу. Важливим аспектом стає рішення надати фіналу відкритість, адже вибір, що постає перед Боденлендом, залишає читача з відчуттям невизначеності: чи буде він виправленням помилок попередника чи лише черговою ланкою в ланцюгу безперервної циклічності руйнівних намагань підкорити природу.

Зрештою, роман Олдісса збагачує традицію літературної рецепції «Франкенштейна» потужною темою відповідальності перед сучасним світом. Автор майстерно доводить, що навіть через століття концепти Шеллі залишаються актуальними: прагнення до вседозволеного прогресу несе наслідки, які важко передбачити, але їх неможливо уникнути. Таким чином, «Звільнений Франкенштейн» стає сучасною притчею про вибір, мораль та невпинний вплив минулого на наше сьогодення та майбутнє.

Так, «Звільнений Франкенштейн» Браяна Олдісса є винятковим літературним твором, який викликає безліч запитань, надихає на роздуми та демонструє силу фантастики як жанру для глибокого аналізу моральних і філософських проблем. Автор віртуозно сплітає нитки класичних мотивів та сучасних викликів, створюючи твір, який резонує як з читачами, обізнаними в першоджерелі, так і з тими, хто вперше знайомиться з темою моральної відповідальності науки.

Олдісс не дає чітких відповідей чи моральних рецептів, але саме в цьому й полягає його майстерність: читач отримує свободу трактувати історію так, як дозволяють його власний досвід і моральні орієнтири. Це книга, що торкається серця та розуму, залишаючи тривалий післясмак роздумів про межі знань, відповідальність творця та ціни, яку людство готове сплатити за прогрес.

«Звільнений Франкенштейн» не лише збагачує культурний контекст класичної історії, а й стає нагадуванням про те, що історія Франкенштейна – це водночас історія кожного з нас. Це роман, який

продовжує розповідь, ставлячи нові питання для нових поколінь.

Висновки. Аналіз роману Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн» дозволяє зробити висновок, що постмодерністська література здатна переосмислювати класичні тексти, адаптуючи їх до нових історичних і культурних реалій. Твір Олдісса демонструє, як через призму постмодернізму можна дослідити фундаментальні питання моралі, науки та людської природи. Завдяки глибокій інтертекстуальності, автор створює багатогранний наратив, який резонує як із читачами класичної літератури, так і з аудиторією, що шукає відповіді на виклики сучасного світу.

Висновки з дослідження свідчать про унікальність роману Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн» як постмодерністської інтерпретації класичного твору Мері Шеллі. Автор майстерно переосмислює традиційні мотиви «Франкенштейна», інтегруючи їх у контекст сучасних техногенних, екологічних та моральних викликів. Роман акцентує увагу на проблемі моральної відповідальності науки, яка залишається актуальною і в наш час, підкреслюючи трагічні наслідки прогресу без етичного контролю. Через введення мотиву часових зсувів Олдісс ілюструє циклічність помилок людства, створюючи паралелі між минулим і сучасністю. Глибока міжтекстуальність твору, зокрема введення Мері Шеллі як персонажа, дозволяє читачу відчути безпосередній зв'язок з оригінальним текстом та здійснити його переосмислення через призму сучасності. Синтез жанрів, притаманний роману, збагачує художній текст, надаючи йому багаторівневого змісту та водночас привертаючи увагу до ключових питань сучасності.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку надзвичайно широкі. Насамперед, роман відкриває можливості для детальнішого аналізу постмодерністських інтерпретацій класичних текстів, що дозволяють виявити нові підходи до переосмислення літературної спадщини. Актуальними залишаються дослідження теми відповідальності науки у сучасній літературі, особливо в контексті етичних, екологічних та соціальних викликів. Окремий інтерес становить проблема екології у постмодерністському дискурсі, яка здатна розкрити нові грані взаємодії між техногенним прогресом і природою. Роман Олдісса також відкриває перспективи міждисциплінарного аналізу, який може поєднувати літературознавство, етику, культурологію та наукознавство для глибшого осмислення ключових питань, порушених у творі.

Дослідження образу Франкенштейна як символу наукового прогресу без етичних меж може бути продовжене в різних культурних і літературних традиціях, зокрема з урахуванням трансформацій цього образу у модерній та постмодерній літературі. Зіставлення постмодерністських адаптацій класичних текстів у різних країнах дозволить виявити особливості впливу глобальних тенденцій на локальні літературні контексти. Таким чином, роман Браяна Олдісса є потужним джерелом для подальших наукових пошуків, які сприятимуть глибшому осмисленню взаємозв'язку між класичною літературною традицією, сучасністю та перспективами розвитку літературного дискурсу.

Список літератури:

1. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. О. Галича. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.

2. Рябчук М. Чому я не можу бути критиком. Критика. № 12. 2002. № 12. С. 26–27.

3. Словник літературознавчих термінів. В. М. Лесин, О. С. Пулинець. 3-тє вид. перероб., і доп. Київ: Радянська школа. 1971. 485 с.

4. Залевська О.Ю. Зародження та розвиток постмодерністського стилю у культурі та мистецтві світу й України. Дизайн освіта в Україні: перспективи розвитку. 2, 2013. С. 120–124.

5. Прищепа Т. Своєрідність конфігурації міфу про Франкенштейна у романі Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн». Збірник наукових праць: «Від бароко до постмодернизму». Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. XVIII. Дніпропетровськ, ДНУ імені Олеся Гончара 2014. С. 132–136.

Pryshchepa T. V. POSTMODERNIST FRANKENSTEIN: INTERPRETATION OF THE CLASSIC IN BRIAN ALDISS'S NOVEL

This article examines the postmodernist interpretation of Mary Shelley's classic work Frankenstein, or the Modern Prometheus in Brian Aldiss's novel Frankenstein Unbound. It explores how traditional Romantic ideas are transformed within the framework of postmodern discourse, particularly through deep intertextuality, the deconstruction of classical narratives, and the reflection of contemporary societal issues. Aldiss not only

reinterprets Shelley's plotline but also expands its thematic scope by weaving into the narrative themes of moral responsibility in science, the impact of technology, environmental challenges, and existential dilemmas. The novel's protagonist, Joseph Bodenland, travels back in time to meet Mary Shelley and prevent Frankenstein from creating his monster. This narrative structure allows the author to engage in a philosophical dialogue between eras while emphasizing the continuity of humanistic concerns that remain relevant in the 21st century. The article analyzes how Aldiss employs postmodernist techniques to reconstruct the classical canon, showcasing the multiplicity of possible interpretations of a literary text. Special attention is given to the issue of scientific responsibility towards society, the influence of technological progress on human nature and social relationships. The study also examines the interconnection between science fiction and literary tradition, highlighting the significance of literary texts as a means of cultural reflection. The findings suggest that Frankenstein Unbound is a unique example of postmodernist literature, offering a fresh perspective on the classical heritage while preserving its spirit and adapting it to contemporary realities. Aldiss not only continues Shelley's ideas but also expands them, addressing challenges that humanity faces in the age of technological progress.

Key words: *postmodernism, intertextuality, deconstruction, Brian Aldiss, Mary Shelley, Frankenstein, science fiction, moral responsibility of science, technological progress.*

УДК 82:81’42
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/36

Чернявська С. М.
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Шокуров О. В.
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Дяченко О. В.
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ У СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО

У статті досліджується феномен інтертекстуальності як ключової характеристики сучасної літератури, що проявляється у взаємодії текстів, цитуванні, ремінісценціях та алюзіях на раніше опубліковані літературні твори. Інтертекстуальність позиціонують як не лише засіб художнього вираження, але й як спосіб формування нових смислів у постмодерністському дискурсі. Автори аналізують, яким чином сучасні письменники використовують класичні літературні традиції для створення новаторських текстів, що виходять за межі традиційного розуміння літературної творчості. У центрі уваги – інтертекстуальні стратегії, що дозволяють авторам переосмислювати культурні коди, а також механізми впливу цих стратегій на сприйняття читачів.

Особливе значення приділяється взаємозв’язку між традицією та інновацією в літературі. З одного боку, інтертекстуальність сприяє збереженню культурної спадщини, забезпечуючи безперервність літературного процесу через відсилання до канонічних творів. З іншого боку, інтертекстуальні елементи стають інструментом для експериментів із жанрами, стилями та формами, дозволяючи авторам розширювати межі літературного висловлювання. У статті розглянуто приклади творів сучасної української та світової літератури, в яких інтертекстуальність слугує засобом інтелектуальної гри з читачем, створення багатошарових смислів і виклику традиційним інтерпретаціям тексту. Зазначено, що інтертекстуальність у сучасній літературі – спосіб відображення глобалізаційних процесів та зростання інформаційного потоку, що формує нові способи сприйняття тексту. У статті проаналізовано, як інтертекстуальність впливає на читача, стимулюючи активне включення в інтерпретаційний процес. Читач стає співавтором, оскільки розуміння тексту залежить від його здатності розпізнавати інтертекстуальні відсилання та взаємозв’язки. Це, своєю чергою, підвищує інтелектуальний рівень взаємодії між автором і читачем, роблячи літературний твір поліфонічним за своєю природою. У висновку підкреслено, що інтертекстуальність є важливим чинником естетичного новаторства в сучасній літературі.

Ключові слова: *новаторство, інтертекстуальність, експеримент, цитата, ремінісценція, алюзія.*

Постановка проблеми. Інтертекстуальність як феномен літературного процесу набула особливого значення у сучасній літературі, ставши однією з ключових стратегій творення текстів. У контексті постмодернізму інтертекстуальність розглядається не лише як запозичення або цитування, а як спосіб взаємодії між текстами, що дозволяє автору вступати в діалог із літературною традицією, культурним надбанням і читачем.

З моменту отримання Україною незалежності та укорінення свободи слова не лише де-юре, але й де-факто у вітчизняній літературі відбувається стрімкий, бурхливий розвиток. Ліна Костенко, Люко Дашвар, Сергій Жадан, Олександр Ірванець, Юрій Андрухович, Оксана Забужко, Марія Матіос та інші автори формують сучасну еліту, яка не лише визначає культурний вектор розвитку України, але й активно впливає на суспільні процеси, пробуджуючи громадську свідомість, критичне мислення та національну ідентичність через свої твори й публічну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реалізація такого ефекту більшою мірою можлива через різноманітні форми інтертекстуальних

зв'язків: алюзії, ремінісценції, пастиші, пародії, що сприяють поглибленню змістових рівнів творів та створенню нових значень. Традиції класичної літератури, міфології, релігійних текстів переплітаються з новаторськими підходами, формуючи складний і багатошаровий текстовий простір. Водночас інтертекстуальність дозволяє авторам виходити за межі усталених літературних канонів, експериментувати зі структурами, жанрами та стилями, створюючи нові форми художнього висловлювання. На зазначеному також наголошує у своїх дослідженнях О. Білічак, робота якої носить більшою мірою прикладний характер та на основі лірики Євгена Плужника віддзеркалює підходи до використання елементів інтертекстуальності [3]. Спільна робота Т. Іванюхи й Г. Полякової зосереджена на проявах інтертекстуальності в есе О. Ірванця та А. Ткачова. Авторки наголошують, що інтертекстуальність виступає жанротвірним фактором постмодерної есеїстики поруч з асоціативно-інтерпретативною основою, суб'єктивністю та художньо-філософським осмисленням дійсності [6]. На конкретних успішних способах і методах інтеграції елементів інтертекстуальності вказує О. Переломова [8].

Постановка завдання. Мета роботи орієнтована на дослідження інтертекстуальних проявів у сучасній літературі, аналіз традиційних і новаторських підходів до створення текстів, а також визначення ролі інтертекстуальності у формуванні сучасного літературного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи творчість та надаючи аналіз сучасним українським письменникам, в першу чергу слід вказати на їх очевидну продуктивність. Подібні тенденції не можуть не тішити, адже в часи стрімкої міграції українського населення, що спричинена по більшій мірі повномасштабною війною, поширення українського літературного слова відбувається далеко за межами державних кордонів.

Так, за даними опитування, проведеного Українським Інститутом Книги та Kyiv Book Weekend за результатами 2023 року до найбільш популярних книг було віднесено «Місто» Валер'яна Підмогильного, «Записки Кирпатого Мефістофеля» Володимира Винниченка (Видавництво «Віхола»), «Тигролови» й «Сад Гетсиманський» Івана Багряного (Видавництво «Апріорі») [7]. Поціновувачів української літератури в першу чергу цікавить класика, історичне минуле та буремна сучасність, яка транслюється через неординарний підхід авторів. Більшість творів сучасників наповнені зашифрованими сенсами, амбівалентними думками, великою кількістю протиріч, що досягається шляхом інтертекстуальності. Якщо детермінувати дане поняття, то в першу чергу слід говорити про такі текстоутворювальні елементи, які імпліцитно або експліцитно присутні у поезії чи прозі, викликають у свідомості читача додаткові смислові асоціації, алюзії, ремінісценції і сприяють розширенню смислових меж тексту. Європейська теорія літератури, особливо постмодерністська і постструктуралістська, розглядає інтертекстуальність як набір цитат, «колаж», в якому створення «нового» можливе винятково за комбінування, «жонглювання» попередніми текстами [8]. Справді, однією з властивостей інтертекстуальності є те, що вона сприяє створенню подвійності сенсу, тобто він одночасно відноситься і до нового тексту, і до раніше створеного [6]. Взагалі, сенс для структуралізму є ключовим поняттям, що включає означення і означуване.

Мабуть, чи не кожен дослідник, який займається проблемою інтертекстуальності, солідарний з тим, що автор, ідентифікуючи в процесі творчості відношення свого тексту до інших, не тільки входить у широкий діалогічний контекст попередньої, теперішньої та наступної літератури, а й виробляє свою естетико-світоглядну позицію і художні форми, які найадекватніше дають змогу її висловити.

Постмодернізм синтезував ідею і теорію інтертексту. Це пов'язано зі своєрідним типом мислення митців, способом створення ними текстів, унікальним формуванням художньої картини світу. Концепція інтертекстуальності сприймається теоретичною авторефлексією постмодернізму і водночас його нормативною поетикою. Літературні тексти, створені в манері постмодернізму, вирізняються головним чином свідомою установкою автора на іронічне зіставлення різних літературних стилів, жанрових форм і художніх течій. Подібної думки дотримуються дослідники, які розуміють постмодернізм як історичний період або сукупність теоретичних і мистецьких рухів. Але якщо розглядати постмодернізм як певний спосіб свідомості, мислення, то твердження про свідому настанову автора на поєднання, синтез стилів, текстів, дискурсів видається логічно неправильним, таким, що не відповідає природним, немеханічним законам художньої творчості. Створення тексту відбувається на несвідомому рівні. На «новий» текст впливає культурна і генетична пам'ять автора, історико-літературна пам'ять взагалі. Наведемо декілька прикладів:

Феєричний роман «Солодка Даруся» Марії Матіос висвітлює трагічні сторінки історії Західної України, зокрема радянські репресії. Історія головної героїні – це метафора національної травми. Одна із найбільш влучних цитат із твору, що передає весь пафос і трагізм задуму: «Мовчання – найважчий тягар, що висить на душі» [9].

Багатогранні роботи Оксани Забужко, яка є авторкою книг «Польові дослідження з українського сексу» [5], «Музей покинутих секретів» [4]. Так, Забужко досліджує тему історичної травми, національної пам'яті та жіночої долі в контексті історичних катастроф України, таких як Голодомор і Друга світова війна: «Нація – це пам'ять. Забереш у людей пам'ять – і вони перестануть бути народом» [4].

«Рекреації» [2], «Московіада» [1] Юрія Андруховича часто звертаються до питання збереження культурної пам'яті, переплітаючи сучасність з історичними алюзіями, висміюючи радянське минуле і пошуки нової ідентичності: «Світ – це велика сцена, а ми на ній – актори, що давно забули свої ролі» [1].

Текст створюється не буквальним з'єднанням цитат, штампів, культурних кодів; процес з'єднання-творення тексту відбувається у свідомості/підсвідомості письменника. Слід зазначити, що інтертекстуальні зв'язки у літературному тексті являють собою розгалужену систему. На наш погляд, необхідними робочими заходами під час аналізу інтертекстуальної ситуації у літературному тексті мають бути:

1) виявлення джерел запозичень;

2) позначення способів їх реалізації у тексті;

3) установлення процесуальної ролі у структурації і смислоутворенні;

4) осягнення генеративної природи і смислового обсягу твору.

У сучасному літературознавстві наявні такі форми (типи) інтертекстуальності:

1. авторська (світоглядна). Даний вид пов'язаний із впливом світогляду або культурного досвіду автора на його твір. Автор використовує ідеї, мотиви, образи, що вже існують у культурі, для вираження власного бачення. До прикладу, Тарас Шевченко у своїй поезії часто звертається до біблійних мотивів, таких як тема вигнання чи страждань, що перегукуються з історіями з Біблії, але відображають його особистий погляд на долю України;

2. зовнішня (структурна). Зазначена категорія інтертекстуальності стосується запозичення зовнішніх формальних елементів, таких як структура сюжету, жанр, стиль. Так, Леся Українка у «Кассандрі» структурує драму на основі давньогрецької трагедії, дотримуючись її канонічних елементів;

3. внутрішня (смислова) зводиться до створення всередині твору перекликувань із іншими текстами через аллюзії, цитати, натяки;

4. читацька (інтерпретаторська) відбувається в процесі ґрунтовного аналізу тексту читачем. Цільова аудиторія аналізує твір через призму свого досвіду, знань або культурного контексту. «Кобзар» Т. Шевченка для українців сприймається не лише як літературний твір, але і як символ боротьби за незалежність, що зумовлено історичним контекстом;

5. аналітична – літературознавчий/критичний аналіз тексту, коли дослідники виявляють зв'язки між творами. У дослідженнях творчості Франка виявляються зв'язки з філософією Ф. Ніцше, що допомагає краще зрозуміти ідейний контекст його творів.

Важлива не стільки класифікація, певна система типів інтертекстуальності, скільки їхній функціональний бік. В такому випадку слід з'ясувати, з якою метою і для досягнення якого ефекту письменники звертаються до текстів своїх попередників і сучасників, яка роль вставних елементів, операторів дії. У зазначених роботах із вивчення функцій інтертексту простежується думка про протиставлення інтертекстуальності літературному способу, свідомо використовуваному авторами. Через таке постструктуралістське розуміння вся літературна творчість може сприйматися як факт своєрідного колективного несвідомого, тобто всяка діяльність художньо-обдарованої особистості сприймається незалежно від її волі, бажання, свідомості. Йдеться не про слабкість творчих зусиль, а про обов'язкову дискурсивну умову оповідання-листа.

Інтертекстуальні контакти осмислюються дослідниками як тропи (метонімія), а найбільш адекватним для текстового читання (інтерпретації, осягнення смислу) є поверхневий рух ланцюжком метонімії. За рахунок цього може відбутися збереження форми вихідного тексту при відмові від семантичного змісту; якщо матиме місце пародіювання – вціліє знакова форма, що стає змістом новостворюваного твору, при пастиші втримаються у новому творі як формальні, так і семантичні особливості попередніх текстів і при стилістичних перетвореннях, що відбуваються у рамках одного жанру, не зникнуть його конститутивні структурно-тематичні особливості.

За тим, як проявляється інтертекстуальність у тексті – безпосередньо чи опосередковано, фіксовано чи динамічно, можна розрізнити три основні типи зв'язків:

1) «цитати» – текстуальні зв'язки – безпосередні прояви в тексті, його співвідношення з іншими текстами;

2) «ремінісценції» – контекстуальні зв'язки – опосередковані, сприйняті через контекст, до проявів у ньому текстів;

3) «алюзії» – метатекстуальні зв'язки – безпосередньо-опосередковані, тобто сприймаються безпосередньо, але через твір як динамічну форму тексту [3, с. 36].

Поняття цитати може розумітися як у вузькому сенсі, на відміну від алюзії та ремінісценції точне відтворення якого-небудь фрагмента «чужого» тексту, так і в широкому, коли вона позначає будь-який елемент чужого тексту, включений в авторський (власний) текст. Під цитатою ми розумітимемо точне або перекладне відтворення «чужого» тексту. Під алюзією зазвичай мають на увазі натяк на історичну подію, побутовий і літературний факт, ймовірно відомий читачеві. Ремінісценція в широкому сенсі має на увазі спогад про художній образ, твір або запозичення автором (частіше несвідоме) художнього образу або будь-яких елементів «чужого» твору. Ремінісценцію також можна розуміти у вузькому сенсі, як відсилання до події з життя іншого автора, що безумовно впізнавана.

Згідно із зазначеним, репрезентація інтертекстуальних включень може бути дуже широкою: від запозичення з іншого тексту у вигляді одного слова до цілого роману всередині іншого. Про інтертекстуальність може свідчити посилання на першоджерело в тексті, але, маючи запас певних фонових знань, читачеві самому необхідно докладати зусиль для виявлення і розкриття первісного тексту. Підвищенню пізнавального інтересу, внаслідок чого адресат отримує більше задоволення від сприйняття прочитаного, сприяє така творча робота думки читача.

Ще в класичній українській літературі інтертекстуальність проявлялася у формі діалогу з народною творчістю, біблійними текстами та європейською класикою. Наприклад, творчість Тараса Шевченка сповнена відсилань до біблійної символіки та народних пісень. У поемі «Кавказ» автор використовує алюзії на біблійні мотиви страждання та мучеництва, водночас створюючи контекст національної боротьби за свободу. Такі інтертекстуальні маркери слугували не лише естетичною функцією, а й засобом підсилення ідеологічного посилання твору. Інший приклад – творчість Івана Франка, зокрема його поема «Мойсей». Тут також бачимо глибоку інтертекстуальність із біблійними сюжетами, які автор переосмислює у контексті національно-визвольної боротьби українського народу. Через образ Мойсея, який веде свій народ до обіцяної землі, Франко проводить паралелі з українським прагненням до свободи та самовизначення.

У XX ст., особливо в період модернізму, інтертекстуальність набуває нових форм. Українські письменники цього періоду починають активно використовувати європейські літературні традиції, поєднуючи їх із національною тематикою. Валер'ян Підмогильний у романі «Місто» звертається до тем урбанізації та психологізму, характерних для європейського модернізму, водночас зберігаючи глибоке занурення в український контекст. Постмодернізм, що прийшов до української літератури наприкінці XX ст., значно змінив підхід до інтертекстуальності. Письменники, такі як Юрій Андрухович, Оксана Забужко чи Сергій Жадан, почали використовувати інтертекст як інструмент деконструкції традиційних наративів та ідентичностей. Наприклад, роман Андруховича «Перверзія» насичений алюзіями на класичні твори світової літератури, музику, мистецтво, що створює своєрідний культурний лабіринт для читача. У цьому творі інтертекстуальність стає не лише фоном, а й ключовим елементом структури тексту. Оксана Забужко у романі «Польові дослідження з українського сексу» звертається до інтертекстуальності як до засобу осмислення жіночої ідентичності та постколоніального стану українського суспільства. Її текст сповнений філософських та літературних рефлексій, що створює багатошарову структуру, де особисте переплітається із загальнонаціональним та універсальним.

У XXI ст. інтертекстуальність в українській літературі стала ще більш різноманітною та гнучкою. Сучасні автори активно залучають до своїх творів не лише класичні літературні джерела, а й масову культуру, інтернет-меми, попмузику та кіно. Це свідчить про демократизацію літературного простору та відкритість до глобальних культурних процесів. Сергій Жадан, один із найяскравіших представників сучасної української літератури, у своїх творах використовує інтертекстуальні посилання на радянську епоху, попкультуру та західну літературу. Його роман «Ворошиловград» наповнений алюзіями на радянські реалії та пострадянське суспільство, що дозволяє автору

створити глибокий контекст для осмислення сучасної української ідентичності. Важливо зазначити, що інтертекстуальність у сучасній українській літературі часто має іронічний або навіть пародійний характер, що тим самим комплексно відображає постмодерністську тенденцію до гри з текстами, деконструкції усталених наративів та створення нових значень через взаємодію різних культурних пластів.

Останні десятиліття характеризуються стрімким розвитком цифрових технологій та глобалізаційних процесів, що значно вплинули на характер інтертекстуальності в українській літературі. Завдяки Інтернету автори мають доступ до безмежного культурного ресурсу, що дозволяє їм інтегрувати у свої твори різноманітні інтертекстуальні літературні елементи з усього світу. Крім того, соціальні мережі та цифрові платформи створюють нові форми текстуальної взаємодії, де інтертекстуальність стає ще більш динамічною та інтерактивною. Наприклад, багато сучасних українських письменників використовують свої блоги, соціальні мережі або мультимедійні проєкти як платформи для експериментів із текстом та інтертекстуальністю.

Висновки. Інтертекстуальність завжди була важливим інструментом у літературній творчості, але її форми та функції значно еволюціонували з часом. Від класичних алюзій на біблійні тексти та народну творчість до сучасних інтеграцій попкультури та цифрових технологій – українська література демонструє здатність адаптуватися до нових культурних реалій, зберігаючи при цьому свою унікальну ідентичність. Сучасні українські автори використовують інтертекстуальність не лише як засіб художньої виразності, а і як потужний інструмент осмислення національної та особистої ідентичності в умовах глобалізації та постколоніальних трансформацій.

Список літератури:

1. Андрухович Ю. Московіада. Роман жахів. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 152 с.
2. Андрухович Ю. І. Рекреації : романи. Київ : Час, 1997. 287 с.
3. Білічак О. І. Поетика лірики Євгена Плужника : дис… к.ф.н. : 10.01.01 «Українська література» (035 Філологія) / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 200 с.
4. Забужко О. Музей покинутих секретів: роман. Київ : Спадщина, 2012. 832 с.
5. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу. «Факт», Київ. 2006. 120 с.
6. Іванюха Т. В., Полякова Г. О. Інтертекстуальність як жанротвірний чинник у сучасній українській есеїстиці. *Держава та регіони*. Серія «Соціальні комунікації». 2015. № 3 (23). с. 43–48.
7. Кабацій М. Рейтинг бестселерів: які книги українці купували найчастіше у 2023 році. Українська правда : веб-сайт. URL: https://life.pravda.com.ua/culture/6571cdcabf328/ (дата звернення: 04.02.2025).
8. Переломова О. С. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект: монографія. Суми : Вид-во СумДУ, 2008. 208 с.
9. Матіос М. Солодка Даруся. Львів: ЛА «ПІРАМІДА». 2011. 200 с.

Cherniavska S. M., Shokurov O. V., Dyachenko O. V. INTERTEXTUALITY IN CONTEMPORARY LITERATURE: TRADITIONS AND INNOVATIONS

The article examines the phenomenon of intertextuality as a key characteristic of contemporary literature, which manifests itself in the interaction of texts, citations, reminiscences, and allusions to previously published literary works. Intertextuality is positioned not only as a means of artistic expression, but also as a way of forming new meanings in postmodern discourse. The author analyzes how contemporary writers use classical literary traditions to create innovative texts that go beyond the traditional understanding of literary creativity. The focus is on the intertextual strategies that allow authors to rethink cultural codes, as well as the mechanisms of influence of these strategies on the perception of readers.

Special attention is paid to the relationship between tradition and innovation in literature. On the one hand, intertextuality contributes to the preservation of cultural heritage by ensuring the continuity of the literary process through references to canonical works. On the other hand, intertextual elements become a tool for experimenting with genres, styles, and forms, allowing authors to expand the boundaries of literary expression. The article examines examples of works of contemporary Ukrainian and world literature in which intertextuality serves as a means of intellectual play with the reader, creating multilayered meanings and challenging traditional interpretations of the text. It is noted that intertextuality in contemporary literature is a way of reflecting globalization processes and the growth of information flow, which forms new ways of perceiving the text. The article analyzes how intertextuality affects the reader, stimulating active involvement in the interpretive process. The reader becomes a co-author, since understanding the text

depends on his or her ability to recognize intertextual references and interconnections. This, in turn, increases the intellectual level of interaction between the author and the reader, making the literary work polyphonic in nature. In conclusion, it is emphasized that intertextuality is an important factor of aesthetic innovation in contemporary literature.

Key words: *innovation, intertextuality, experiment, quotation, reminiscence.*

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 801.82:821.161.2’06-343-93 Макс ван Форсайт
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/37

Барабаш С. М.
Національний медичний університет імені О. О. Богомольця

Бурко О. В.
ПВНЗ «Український гуманітарний інститут»

ПАЛІНДРОМ ЯК ОБЕРЕГОВА ТРАДИЦІЯ У ФЕНТЕЗІ «ПОДОРОЖ УКРАЇНОЮ ТА ЧАРІВНИЙ ДРАКОН» МАКСА ВАН ФОРСАЙДА

У статті досліджено оберегову традицію паліндрома, введеного у твір «Подорож Україною та чарівний дракон» Макса ван Форсайда, значення цього явища для розвитку подій, його духовних сенсів для формування світогляду юного українця та поняття «дитина Всесвіту», тобто належності до прадавньої історії. Зосереджено увагу на тому, що в фентезійній історії автор через незвичайні події, закодовані слова та їх глибокі сенси спонукає читача до активних дій, роздумів, мисленнєвих пошуків, тобто до віднайдення суті самої речі та її прояву у цьому світі. Здійснено порівняння паліндромів Анатолія Мойсієнка з графікою Волхва Слововежі, що стало основою розуміння краси й гармонії світу. Введений у твір паліндром цікавий не лише як мовне явище, яке має давню історію, але й як елемент, наділений захисним сенсом. Фентезійний твір Макса ван Форсайда «Подорож Україною та чарівний дракон», сплітаючи воєдино знайомство із реальними постатями та вигаданими персонажами, містичними подіями, фольклорними та літературними традиціями, допомагає читачеві художньо, поетично, історично відчути минуле України, зробити його частиною власного світогляду, ідентичності, за яку боремося у війні з росією. Таким чином, фентезійна оповідь Макса фон Форсайда має важливе значення для прочитання, осмислення не лише лінії пригодницької, але й важлива у культуральному аспекті дослідження рідної землі у контексті європейського цивілізаційного простору, зокрема, знайомство із поняттями «паліндром», «пентальфа» спонукає до заглиблення в добу бароко, актуалізує знання із давньої літератури, формує поняття цілісності розвитку людства у різних напрямах, сприяє розумінню усвідомлення власної приналежності до певного етносу, його сакральних сенсів, чотиримірного космосу людської душі, мова в якому – духовне ядро, дім буття, та поняття глобалізації.

Ключові слова: *«Подорож Україною та чарівний дракон», Макс ван Форсайд, паліндром, пентальфа, фентезі історія, замовляння.*

Постановка проблеми. Актуальною нині є проблематика формування світоглядного космосу українців. Особливо гострою є потреба особистості пізнати в дорозі земного життя себе, відчути єднання із Всесвітом, його правічними законами, несучи при цьому власну оберегову енергію землі, роду, духу. Важливі аспекти покладаються на процес формування малого українця, який має чітко усвідомлювати поняття власної ідентичності, людської гідності, свободи, волі, права. У своєму творі «Подорож Україною та чарівний дракон» Макс ван Форсайд через незвичайні події, закодовані слова та їх глибокі сенси спонукає читача до активних дій, роздумів, мисленнєвих пошуків, тобто до віднайдення суті самої речі та її прояву у цьому світі. Автор вводить у твір паліндром не лише як цікаве мовне явище, яке має давню історію, але й наділяє цей елемент захисним сенсом. Отже, вважаємо актуальним дослідження оберегової традиції паліндрома у фентезійному творі Макса ван Форсайда «Подорож Україною та чарівний дракон».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «паліндром» досліджували Митро-

фан Довгалевський, Ігор Качуровський, Анатолій Мойсієнко тощо; їх методичним аспектам вивчення, викладання у школі присвятили свої напрацювання Олена Іщенко, Андрій Іщенко, Антоніна Мовчун, Леся Мовчун. Так, ґрунтовну розвідку про паліндроми як явище здійснив Анатолій Мойсієнко, аргументуючи появу ракового вірша як органічне явище, а не штучне конструювання [8]. Проте дотепер немає праць щодо використання цього явища у фентезі Макса ван Форсайда «Подорож Україною та чарівний дракон».

Постановка завдання. Метою статті є дослідження значення для розвитку подій введеного у твір паліндрому, його духовних сенсів для формування світогляду юного українця та носія у своєму єстві такого поняття як «дитина Всесвіту», тобто належності до прадавньої історії.

Виклад основного матеріалу. Фентезійний твір Макса ван Форсайда «Подорож Україною та чарівний дракон», сплітаючи воєдино знайомство із реальними постатями та вигаданими персонажами, містичними подіями, фольклорними та літературними традиціями, допомагає читачеві художньо, поетично, історично відчути минуле України, зробити його частиною свого світогляду, ідентичності, за яку боремося у війні з росією.

Автор книги Макс ван Форсайд (капітан Андрій Максимчук) – офіцер підрозділу розвідки десантно-штурмових військ, був у складі першого підрозділу, який зайшов у Чорнобиль, працював на Ізюмському напрямку, звільняв Українські території на Запорізькому напрямку – заклав первинний код уже у своєму імені. Адже, щоб зрозуміти ці сенси, треба звернутися до біографії митця. Частина «Макс» походить від скорочення прізвища Максимчук; префікс ван- у скандинавських прізвищах вказує на походження – «з», «звідки» людина, її походження; село, в якому народився автор називається Чотирбоки Хмельницької області, тобто у перекладному варіанті – Форсайд [5]. Пояснення щодо появи у книзі міфічного персонажа знаходимо у словах А. Максимчука: «Мій молодший син, Мирослав, дуже захоплюється драконами. За кілька тижнів до повномасштабного вторгнення Мирославчик, якому тоді було 4,5 роки, попросив мене написати книгу про драконів. Ну, який батько відмовить своєму синові? Але потім почалася війна, і я пішов на передову» [6].

Автор визначає жанр твору як злагоджену фентезі історію, яка має закляття. Там включені реальні локації, в яких наші герої подорожують і знаходять щось неймовірне [6].

Таким чином, органічним є використання слів, що наділяється певними магічними сенсами: «Impetu Fixum» – закляття, що обмежує рух супротивника [6, с. 83]; «Stabunt Lokus» – використовується з додаванням назви бажаного місця [6, с. 83]; «Celer Clavis» – закляття для відкриття будь-яких дверей; «Mutare Vultus Tui» – закляття для зміни образу людини [6, с. 85]. Макс ван Форсайд вводить у текст не лише комбінацію слів, які несуть певний магічний сенс, але й літературні поняття «паліндром», «пентальфа», роз'яснюючи їх лексичне значення: «Паліндром – слово, набір чисел або фраз, які у будь-якому напрямку читаються однаково. SATOR – найстаріший паліндром, часто використовується для захисту вищого ступеню» [6, с. 84]. «Пентальфа – те ж саме, що пентаграма» [6, с. 86], уже тлумачення крайнього терміна відсутнє, що спонукає читача до власних наукових розвідок.

Марія Чумарна у своїй праці «Я є Україна. Світоглядний всесвіт українців» розглядає поняття чотирьох «тіл» у земному світі: «перше – власне фізичне тіло людини, друге – її «сорочка»: одяг сприймався українцями як своєрідний енергетичний «панцир» для фізичного тіла» <…>. Третім «тілом» людини є її житло <…>. І четвертим «тілом людини у вселенських просторах є простір її думок» [10, с. 6]. Таким чином, душа людини складається із чотиримірного космосу, який проявлений у цьому земному бутті, де мова – духовне ядро, дім буття.

Поділяємо думку Валерія Войтовича про те, що в культурі слов'ян слово сприймалося як всесильне, наділене божественністю: «воно може і умертвити, і вберегти від лютої смерті, і навіть воскресити; воно ранить і заговорює рани, зупиняє кров, накликає сон; воно втихомирює вітри і схвильоване море, насилає бурю і град, розриває кайдани; воно робить зброю міцною і слабкою, насилає і виганяє злих духів, в'яже руки злодіям, викликає з могили мертвих» [3, с. 486].

До смислових сенсів слів апелює Макс ван Форсайд у своєму фентезі. На це він й орієнтує читача: «Береш участь в подорожах у часі, до подій, що мали своє історичне місце, *переплетених з магією уяви та слова*» [6, с. 4]; «Там люди *мову іншу мають*, *Усі закляття й чари знають*» [6, с. 5]; «*Прокляття* сильне на мені, Наклала відьма на війні» [6, с. 9]; «Стискай *скрижаль*! Якщо відпустиш – То темні сили сюди впустиш. <…>. Та ми опинимось Ніде» [6, с. 10] (Скрижаль – 1. Дошка, плита з написаним на ній текстом, звичайно священним, культовим. 2. Те, що зберігає.

Куди записано пам'ятні події, дати, імена, тощо [1, с. 1338]); «Та згодом, все ж почав шукати, Оте *прокляття* як же зняти: *Священні записи* вивчав, *Сувої й руни* відшукав <…>» [6, с. 14–15]; «Дракону рух *закляттям* цим скували» [6, с. 19]; «Час прийшов тебе навчати, Як же вірно *чаклувати*. Книгу цю візьмеш у руки, Посягнеш ти суть науки» [6, с. 23]; «Щоб двері відкривати не маючи ключа, Є *фраза спеціальна, замки руйнуюча*» [6, с. 28]; «Використовувати будем *заборонене письмо*, *Скинемо з дракона накладене ярмо*. *Читати будемо сторінки книги Almadel, Відкриємо світ духів забуту паралель*» [6, с. 39–40]. Найпотужнішим оберегом у оповіді є паліндром: «На випадок, як щось піде не тим шляхом, На стінах напиши SATOR-паліндром. Закінчивши ти створиш поле захисне, воно три хвилини всіх нас огорне, Сильним легендарним магічним щитом, Яким користувався мудрий Соломон» [6, с. 40]; «Тепер, читач, готуйся дописати слово, Активувати щит слід обов'язково. Коли у паліндромі з'явилося ROTAS Печеру оповили хмари той же час» [6, с. 41].

SATOR AREPO TENET OPERA ROTAS (укр. *Посівач Арепо тримає колеса в ділі*) – відомий паліндром, буквосполучення, складене з латинських слів і зазвичай поміщене в квадрат таким чином, що слова читаються однаково справа наліво, зліва направо, зверху вниз і знизу вгору. Паліндром часто асоціювався з ранніми християнами і використовувався як талісман або заклинання: зокрема, в Британії його слова записували на паперову стрічку, яку потім обертали навколо шиї для захисту від хвороб. Фраза «SATOR AREPO TENET» також є прикладом бустрофедону – способом письма в пам'ятниках літератури, при якому рядки листа по черзі читаються зліва направо і справа наліво. Якщо вираз прочитати двічі в прямому і зворотному порядку, то слово «TENET» повториться.

Зображення паліндрома з часів Римської імперії збереглися на декількох архітектурних і літературних джерелах у різних частинах Західної Європи, а також Сирії та Єгипті, що видно з рис. 1, 2, 3. Найбільш ранні знахідки – два видряпані написи – були виявлені на руїнах давньоримського міста Помпеї, знищеного в результаті виверження вулкана Везувій у 79 р. [9].

Таким чином, автор вводить оповідь про Україну в широкий європейський контекст, посилаючись на древні артефакти. Паліндроми особливо були поширеними в Китаї, в Україні інтелектуальні можливості версифікаційної практики про-

Рис. 1. Магічний квадрат з паліндромом «Sator Arepo Tenet Opera»

Рис. 2. Фрагмент стіни старого міста комуни Опед Rotas

Рис. 3. Зображення з розкопок давньоримського міста Коріній

демонстрували поети барокової доби. Іван Величковський сформулював таке визначення цього поняття: «*Рак літеральний єст вірш, которого літери, і вспак читаючися, той же текст виражають».*

Мене ради на радость Богом міру данна
Анна во дар бо ім'я мі обрадованна,
Анна дар і мні сін мира данна,
Анна пита мя я мати панна.
Знай всяк, аз в небі єсм чиста нива,
А відай там я мати а діва.
Знай о [нас в] небі, чистая ниво,
[О відай] тамо мати а діво.
Тебе силной все небо отверзеся само,
О мати великая аки лев і тамо.
Аки лев і тамо о мати велика
Аки Лот о мати і тамо толика
Лот – з святих чина, ти – з святійших лика.
Марія в небі і по смерті жива,
А відай тамо то мати а діва…
Аще би і під морем люд пребивати
І тамо відом Ісус ім, о діво мати.
Од гроба Климентія мощно то познати…
[2, с. 324].

Рак словний
єст вірш, которого не літери, але слова вспак читаються

Високо діва єст вознесенна,
Глубоко яко бяше смиренна [2, с. 324].

Макс ван Форсайд звертає увагу у творі «Подорож Україною та чарівний дракон» на алгоритм роботи із замовлянням, адже така примовка мала магічний характер, в основі якої була віра у надприродні сили. Воно має магічну силу, коли промовлене в певний час («На випадок, якщо піде щось не тим шляхом» [6, с. 40]), у належній формі («На стінах напиши SATOR-паліндром Закінчивши ти створиш поле захисне» [6, с. 40]) і з певним обрядом («Слово не дописуй! Відвар цей перелий. До чаші ритуальної Едельвейс додай, Заміксуй всю суміш й для мене передай, Щойно едельвейс потрапив у відвар, З горнятка поклубився якийсь дивний пар. Тепер, читач, готуйся дописати слово, Активувати щит слід обов'язково» [6, с. 40–41]). Заклинання промовлялися кілька разів, це було пов'язано із магією чисел («Virginti Universum Spiritum Ortum, – Промовивши три рази» [6, с. 41]) до Верховних Сил («Повстали двадцять духів посеред печери, <…>, З повагою звернувся я: "Допоможіть, Великі!"» [6, С. 42], «Духи усіх Вимірів, я хочу попрохати» [6, с. 42]), утворюючи там способом певний портал («Відкрилася проєкція Великих прасвітів» [6, с. 41]).

Автор постійно спонукає читача до мислительної діяльності, до розуміння значення слова, доречності його використання та можливих наслідків: «Бачиш, під пентальфою, написано закляття, Три рази прочитай, тримаючи розп'яття, Уткни у землю свій рондельний кинджал, Заключимо її у верхній той кристал, Що прикрашає вістря на ручці зверху» [6, с. 76], пояснюючи: «Пентальфа – те ж саме, що й пентаграма» [6, с. 86]. Пентаграма – правильний п'ятикутник, всередині якого на його сторонах вибудувані рівнобедрені трикутники; в середні віки вважався магічним знаком [1, с. 898].

Отже, не лише зміст, але й форма мають ритуалізоване, оберегове значення. Органічним доповненням до фентезі «Подорож Україною та чарівний дракон» у смисловому та історичному контексті вважаємо паліндроми Анатолія Мойсієнка у графіці Волхва Слововежі, до прикладу, текст «Хижих…» та графіка (рис. 4):

Хижих
Мечем
Мирим [8].

Рис. 4. Волхв Слововежа «Хижих мечем мирим»

Як бачимо, графік не відступає від літературного тексту, проте демонструє своє розуміння його. Відомо, що чорно-сірий насичений колір підкреслює драматизм дії. Але загальний тон графічної роботи Волхва Слововежі не пригнічує, а вселяє почуття оптимізму в борні за свободу Української держави.

Використання паліндромів вказують про реалізацію конкретним автором можливостей рідної мови. Такі поетичні форми не є беззмістовними, адже, як правило, засвідчують високу змістову майстерність, естетику мислення, віртуозне володіння словом, винахідливість та вправність майстра словесного жанру. Відповідно до окреслених шляхів естетизації свідомості школярів розширюємо коло віршів-паліндромів, з якими знайомляться учні в початковій та основній школі, прагнемо акцентувати їхню увагу на оригінальних високомистецьких творах, організовувати неповторні заходи, пов'язані із майстерністю використання слова та суміжними видами мистецтв, робимо систематичною глибоку, особистісну інтерпретацію поетичного тексту. Цікавим, зокрема, може стати знайомство з паліндромами, поданими в контексті із графікою. Доречним вважаємо інтегративні заняття, тобто поєднання знань із різних галузей наук: мова, література, фольклор, графіка тощо

Порівняємо паліндроми Анатолія Мойсієнка «Мови данина», «Юно, коню, юно коню», «А та хата» з графікою Волхва Слововежі (рис. 5, 6, 7):

Мови данина… Дивом
Нотую у тон:
О – соло гожо-голосо.
Е – Лель, леле.
А – вада, гадав…
У – гуд у дугу.
И – бурану наруби.
І – лети, Боже, меж обителі…
Ноті тут і тон.
У нурт – струну.
Мови, де дивом –
І леза на зелі [8].

Рис. 5. Волхв Слововежа «Мови данина»

Юно, коню, юно, коню!
Виміри щирі ми в
Вуха жаху, в
Воронячча норов.
І догмам – годі.
У потопі потопу,
У потопі потопу,
Не дожене жоден.
Юно, коню,
Юно, коню! [8].

Рис. 6. Волхв Слововежа «Юно, коню, юно коню»

А та хата –
Хата на канатах,
І таланило, коли на латі
Будь-де летите…
Ледь дуб
У гіллі – гу!..
У гудінні – дугу
Дугує у гуд.

Рис. 7. Волхв Слововежа «А та хата»

У ву-
хах:
У – гу!
Хата – шум у шатах.
Хата – гопака по гатах.
Хата – чумакам у чатах.
Хата – пракут у Карпатах [8].

Так що паліндроми Анатолія Мойсієнка сприймаються глибше й осмисленіше, якщо звертатися до графічних робіт, до прикладу, Волхва Слововежі. Вони розвивають творчу уяву, естетичне ставлення до довкілля.

Серед популяризаторів ракових поезій слід назвати таких майстрів слова як Володимир Лучук, Микола Мірошниченко, Іван Лучук, Віктор Капуста, Анатолій Мойсієнко, Назар Гочар, Станіслав Бондаренко, Микола Луговик, Наталія Чорпіта, Юрій Садловський, Михайло Стрельбицький, Анатолій Перерва, Василь Старун, Петро Сорока тощо.

Висновки. Отже, фентезійна оповідь Макса фон Форсайда має важливе значення для прочитання, осмислення не лише лінії пригодницької, але й важлива у культуральному аспекті дослідження рідної землі у контексті європейського цивілізаційного простору, зокрема, знайомство із поняттями «паліндром», «пентальфа» спонукає до заглиблення в добу бароко, актуалізує знання із давньої літератури, формує поняття цілісності розвитку людства у різних напрямах, сприяє поняттю усвідомлення власної приналежності до певного етносу, його сакральних сенсів, чотиримірного космосу людської душі, мова в якому – духовне ядро, дім буття, та поняття глобалізації.

Список літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
2. Величковський І. Рак літеральний. Рак словний / Українська література XVII ст. / Упоряд., приміт. і вступна стаття В. Крекотня; ред. тому О. Мишанич. Київ : Наук. думка, 1987. 608 с.
3. Войтович В. Українська міфологія. Вид. 5-те. К.: Либідь, 2017. 664 с.
4. Іщенко О., Іщенко А. Українська мова та читання : підруч. для 4 класу закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 2. Київ : Літера ЛТД, 2021. С. 59.
5. Максимчук А. URL: https://www.youtube.com/watch?v=PQnH-KAs_Cs
6. Макс ван Форсайд. Подорож Україною та чарівний дракон. Львів : ПП «Видавництво БОНА», 2023. 88 с.
7. Мовчун А., Мовчун Л. Збірник диктантів з української мови для учнів 2–4 класів. Київ : Літера ЛТД, 2022. 256 с.
8. Мойсієнко А. Віче мечів. Київ : Задруга, 1999. 104 с.
9. Паліндром. URL: https://surl.li/akoxpl
10. Чумарна М. Я є Україна. Світоглядний всесвіт українців. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2021. 304 с.
11. ChatGPT o1 URL: https://openai.com/index/chatgpt/

Barabash S. M., Burko O. V. PALINDROME AS A GUARDIAN TRADITION IN THE FANTASY "JOURNEY THROUGH UKRAINE AND THE MAGIC DRAGON" BY MAX VAN FORSYDE

The article explores the amulet tradition of the palindrome introduced into the work "Journey through Ukraine and the Magic Dragon" by Max van Forsyde, the significance of this phenomenon for the development of events, its spiritual meanings for the formation of the worldview of a young Ukrainian and the concept of "child of the Universe", that is, belonging to ancient history. The focus is on the fact that in a fantasy story, the author, through unusual events, coded words and their deep meanings, encourages the reader to active actions, reflections, mental searches, that is, to find the essence of the thing itself and its manifestation in this world. Anatoly Moisienko's palindromes are compared with the graphics of the Magi's Word Tower, which became the basis for understanding the beauty and harmony of the world. The palindrome introduced into the work is interesting not only as a linguistic phenomenon that has an ancient history, but also as an element endowed with a protective meaning. Max van Forsyde's fantasy work "Journey through Ukraine and the Magic Dragon", weaving together acquaintance with real figures and fictional characters, mystical events, folklore and literary traditions, helps the reader artistically, poetically, and historically experience the past of Ukraine, make it part of their own worldview, the identity for which we are fighting in the war with Russia. Thus, the fantasy story of Max von Forsyde is important for reading, understanding not only the adventure line, but also important in the cultural aspect of studying the native land in the context of the European civilizational

space, in particular, acquaintance with the concepts of "palindrome", "pentalfa" encourages immersion in the Baroque era, actualizes knowledge of ancient literature, forms the concept of the integrity of the development of humanity in various directions, contributes to the concept of awareness of one's own belonging to a certain ethnic group, its sacred meanings, the four-dimensional cosmos of the human soul, in which language is the spiritual core, the home of being, and the concept of globalization.

Key words: *"Journey through Ukraine and the Magic Dragon", Max van Forsyde, palindrome, pentalfa, fantasy story, spell.*

УДК 821.161.2:316.485.26«2022»
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/38

Біляцька В. П.
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

КОЛИСКОВА ЯК РІЗНОВИД ВОЄННОЇ ЛІРИКИ: ЕТНОВИЗНАЧАЛЬНІ МАРКЕРИ

У статті досліджено літературні колискові, написані під час російсько-української війни 2022 року й надруковані переважно в антологіях воєнної лірики. Ці тексти репрезентують авторський світогляд на трагедію сьогодення, містять жанрову модифікацію в назві – «Колискова війни» Лариси Недін, «Ой люлі ж, люлі, налетіли кулі…» Валентини Коваленко, «Колискова» Катерини Девдери, «Спи моя ластівко, зіронько, спи» Мар'яни Савки, «Колискова» Катерини Калитко тощо.

Досліджувані тексти мають багато спільного з такими фольклорними жанрами, як колискові, замовляння, голосіння, які зберегли своєрідну будову, образність, народнопоетичну символіку, сугестивність з вірою в магію слова, зв'язок із надприродними силами. У колискових періоду повномасштабного вторгнення РФ в Україну домінує не ритмомелодійний, як у народних, а смисловий компонент, у них йдеться не про перше і подальше уявлення дитини про світ, а про загальнонаціональну трагедію, про віру в перемогу, про пам'ять роду й народу.

У авторських колискових домінують етновизначальні й оберегові традиції, це зумовлено часом їх написання і жанром замовлянь, з модифікаційними маркерами спонукального значення: кожен текст мотивує до роздумів, навіює віру в силу слова, як реальний вчинок. Літературні колискові характеризуються динамікою емоційного супроводу, сугестією, їм властиве функціональне відображення адресата (син, донька, ворог), з підкресленою виразністю введено звертання до дитини із зменшувально-пестливими семантичними відтінками – моя ластівко, зіронько, дитино, моє серденько, враже-вороже – мають повтори, спеціальні формульні вислови – ой люлі ж, люлі; спіть мої любі, спіть мої милі, що споріднює їх із традиційними ознаками фольклорної колискової.

Ключові слова: *колискова, поезія, сугестія, російсько-українська війна, фольклор.*

Постановка проблеми. Колискові – своєрідна трансляція досвіду багатьох поколінь, відображення особливостей вірувань наших предків, міфологічних і релігійних уявлень, це генетично один з найдавніших жанрів фольклору. У них материнська любов, світ добра, краси і справедливості, який кожна мати прагне виплекати в маленьких душах. У наш час колискові набувають поширення, звучать у дитячих передачах, у родинному колі, широко використовується письменниками. Як у фольклорних колискових, так і в літературних відображено буденні картини, навколишній світ з морально-етичними канонами. Літературні колискові, написані під час повномасштабного вторгнення РФ в Україну, репрезентують авторський світогляд на загальнолюдську трагедію сьогодення, несуть інше функціональне призначення, «є захисною реакцією на травматичний досвід у час суспільних викликів, формою єднання та ідентифікації «своїх», зброєю в боротьбі за власні цінності» [13, с. 1459].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Символіка, образи, народнопісенна мова українських колискових пісень були об'єктом вивчення таких науковців, як Г. Довженок, А. Іваницького, С. Єрмоленко, В. Жайворонка, М. Лановик і З. Лановик. У межах проєкту «Новітня Українська Колискова» Н. Маринчак написала нонфікш «Колискова 21 століття Vol.1: що тебе заколисує?» з розвідками про фольклорні й авторські колискові. Про взаємодію народнопоетичної та літературної поезії, що особливо активізувалася в період національно-військового випробування, повномасштабної війни Росії проти України, про трансформацію фольклорних жанрів в поетичну й пісенну йдеться в роботах Н. Данилюк, А. Димовської [3], О. Поліщук [8], О. Харчишин [13]. У цих студіях розглядаються «замовляння», «колискові для ворога», роботи сучасних художників, що переважно трансформуються у поезію, у пісні, і здатні «функціонувати як твори етнокультури для вияву української ідентичності та колективної захисної сугестії» [13, с. 1459]. Об'єктом дослідження

обрано літературні колискові, написані 2022 року під час російсько-української війни – «Колискова війни» Лариси Недін, «Ой люлі ж, люлі, налетіли кулі…» Валентини Коваленко, «Колискова» Катерини Девдери, «Спи моя ластівко, зіронько, спи» Мар'яни Савки, «Колискова» Катерини Калитко тощо. Ці колискові, написані в умовах «емоційної виснаженості» (О. Харчишин), надруковані переважно в антологіях воєнної лірики, що вийшли окремими виданнями 2023 року і мають значний суспільний резонанс – «Поміж сирен. Нові вірші війни», «Поезія без укриття», «Поміж повітряних тривог», «Війна 2022: щоденники, есеї, поезія», «Римова. Війна. Антологія воєнної лірики».

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні літературних колискових, написаних під час російсько-української війни; у визначенні смислового компоненту, репрезентації авторського світогляду на трагедію сьогодення; вияві специфіки вірувань предків, взаємозв'язку тексту з функціональним призначенням.

Виклад основного матеріалу. На переконання О. Поліщук, сучасні літературні колискові, замовляння – це тексти «протистояння», які відіграють функцію психологічної підтримки, «є своєрідним літописом війни, адже фіксують злочини ворога для історії, наступних поколінь, а також свідчить про сильну Україну, про наш цивілізаційний вибір» [8, с. 103]. Літературні колискові – це самостійний жанр, який постав з народних колискових, має ознаки їхньої стилізації. У словнику-довіднику «Українська фольклористика» зазначено, що колискові пісні – це жанр «родинної лірики, специфічний зміст і форма якої зумовлені присиплянням дитини в колисці <…>. За формою і компонуванням колискові пісні – переважно монологічні моностроф з довільною кількістю рядків і довільним порядком римування. У їх зміст вплітається мозаїка життєвих роздумів матері над своєю долею і долею дитини, над різними родинними ситуаціями» [12, с. 201]. Також зазначено, що визначальним компонентом народних колискових є звуковий (ритмомелодійний), а не смисловий. У сучасних літературних колискових періоду російсько-української війни навпаки головний компонент – смисловий, йдеться не про процес заколисування дитини, а про події, віру в перемогу, пам'ять роду й народу.

Характерною ознакою поезії про російсько-українську війну є динаміка емоційного супроводу, звернення до емоційної сфери, «до підсвідомості», сугестивність. Важливою особливістю сугестії є природа розуміння повідомлення, активне його сприйняття. За висновками К. Бортун «Сугестія становить засіб імпліцитного впливу на емоції та почуття реципієнтів, що опосередковано впливає і на їхню свідомість та поведінку» [1, с. 18].

Сугестія споріднює літературні колискові з фольклорними. Сучасна поезія з рисами архаїки «допомагає підняти бойовий дух та зменшити психоемоційну напругу: відображає віру в магію слова, тісний зв'язок із надприродними силами та зі світом предків» [13, с. 1460]. К. Девдера в поезії «Колискова» не лише передає тривогу за долю дитини й України, змальовує реальні картини сьогочасся, а вселяє впевненість у перемозі наших захисників, і в такий спосіб заспокоює дитину:

Засинай і не бійся.
Засинай і не бійся. Спи.
Наше втомлене військо
Відвоює наші степи.
Наше небо і землю.
Наші гори й наші моря.
Усе було не даремно.
Все було на загибель кремля.
Буде небо ласкавим.
Прийдуть гості: зайчик і лис.
Буде вранці до кави
Дрібка солі, не море сліз [11, с. 67].

У поезіях, обраних для аналізу, ціла система усталених народнопоетичних образів-символів, які є провідними у фольклорних колискових, проте вони несуть зовсім інше значення в поезіях, написаних в умовах російсько-української війни. У колисковій «Ой люлі ж, люлі, налетіли кулі…» В. Коваленко з уточненням, що це колискова-плач матері над убитими рашистами немовлятами, до дітей налетіли не *гулі*, як зазвичай, а «кулі / З московського бору / До нашого двору – Та й діточкам в люлі!» [5, с. 39]; є *колиски*, які окупанти спалили, «щоб в роду – ні писку. Ні писку, ні сміху / Дідам на потіху, / Ні ладусі лади / Бабам на розраду» [5, с. 40]; *пахучі купелі*, у які загарбники натрусили кукілю, «Води отруїли, / Землю упоїли, / в степи українські / Труй-зілля вживили» [5, с. 40].

У поезії «Спи моя ластівко, зіронько, спи» М. Савки (написана 17.03.2022) провідний образ *сну*, під час якого лірична героїня прагне заспокоїти дитину, передати ландшафти квітучої, весняної України з тихими ночами: «Київ каштановий, Харків бузковий, / і Маріуполя сакура та місто Херсон у тюльпанах казкових. / Хай тобі сниться рипуча сосна міста пахучо-соснового Буча» [2, с. 351]. У текст із підкресленою виразністю введено звертання до дитини із зменшувально-пестливими семантичними відтінками, типовими

для народнопоетичних текстів – *моя ластівко, зіронько, дитино, моє серденько,* що надають поезії ліричності, ніжності. У той же час, постають картини неминучої реальності:

Спи моя ластівко, все ще війна,
що вибухає не цвітом, а тліном.
Тут у підвалі немає вікна.
Але ж весна неминуча, дитино.
Все ще колись проросте-розцвіте.
Просто до неї нам треба дожити.
Спи, моє серденько, спи, золоте,
хай тобі сняться дерева і квіти [2, с. 351].

У сучасних колискових «спостерігаємо виразне розширення функціональних меж, зокрема домінування етновизначальної та оберегової функцій колискових пісень в умовах війни» [13, с. 1459]. Саме оберегова функція є домінантною у них, це пов'язано із жанром замовлянь, з модифікаційними маркерами спонукального значення. Л. Недін у «Колисковій війни» після традиційних для колискових настанов на «легкокрилі сни», які приведуть казку у хату і подарують «мрію крилату», які є обрамленням тексту, промовляє замовляння-побажання:

Хай на дорогах в житті таланить,
Хай заживають у душах всі рани.
Хай, наче сон, у минуле летять
Будь-який біль і біда нездоланна.
Хай спопеляться на порох невдачі.
Хай у родинах не чується плачу [10, с. 78].

У колисковій «Ой люлі ж, люлі, налетіли кулі…» В. Коваленко після традиційних зачинів-формул, характерних для колискової, посилає вражому ворогу прокльони: «Ой враже-вороже / Тебе я стриножу: / Нехай місяць вовчий / З тебе силу точить; / Сімома свічками тебе окільцюю, / Сімома вогнями тебе окучкую, / На молитву сьому – / Оберну димами / Вороже труй-зілля, / Що зросло степами. / А півні досвітні / Скотять в крилах вітер / Й димидухи злії / Зметуть в позасвіття» [5, с. 40–41].

Як писав В. Поліщук, для лірики збірки В. Коваленко «Вишіптування мокшанської бешихи» (2023) характерні означення «первісна магія», «язичницька міфологія», «поганські вірування». Задля боротьби з лютим ворогом лірична героїня закликає на допомогу всі «помічні сили», знаходячи їх найперше в нашій праісторії, в національній міфології. «Можна було б казати про таку собі літературну «гру» з відповідними образами-поняттями та їхніми глибинними смислами, які, втім, в умовах варварської війни, її трагічних перипетій справді стають духовними опорами для людей» [9, с. 8].

В. Коваленко до своєї поезії взяла епіграф з народної колискової «Ой люлі, люлі, налетіли гулі…» і подала спогади про те, як баба (на подушці на її ногах) виспівувала їй колискових і закінчувала молитвою: «Дрімаю і чую, як старенька хрестить подушку, мене, і магічний шепіт молитви заповнює дитяче тіло незбагненною приємністю» [5, с. 38]. У «Літературознавчій енциклопедії» зазначено, що процес виконання колискових не потребує суворих канонів, переважає практика варіативності, імпровізації. Дещо монотонна за співом, вона супроводжується зграбними рухами, погойдуваннями, що, за народним повір'ям, стимулює ріст і розвиток дитини. Колискова не лише присипляє немовля, а й за допомогою магії слова залучає до духовного світу людини, тому з погляду етнопедагогіки вважається одним із перших важливих засобів формування повноцінної особистості» [6, с. 498].

Лірична героїня поезії «Ой люлі, люлі, налетіли кулі…» не лише посилає прокльони ворогам, а й збирає обереги для «синочка й доні», які асоціативно відносять до колискових – гілля для колиски з калини і явора й туго плете, сповиточки долі огортає в «біленькі вишивані льолі», духмяним трой-зіллям лози гаптує, в'є з дев'ясилу золоті вервечки, щоб дати гойдати «праду-діду» і звертається до Роду за благословенням, адже саме через колискові й замовляння передавали код Роду: «– Ой Роде-Сторожо, / Святий Білобоже, / Гляди ж моїх діток / Від очей ворожих. / А як візьмуть Сонця / Та глибин Дніпрових / До свойого духу, / До своєї крови, – / Благослови, Роде, / І їх на колиски / Зі сміхом синочків / І донечок писком: / Щоби України / Та й не убувало, А кати московські / пропадом пропали!» [5, с. 42]. Народнопоетична символіка, формули замовлянь у колискових, написаних під час повномасштабного вторгнення РФ в Україну «відбивають загальнонаціональну силу злості, гніву, потребу справедливої відплати окупанту, <…> поляризують українське і російське в космогонічній системі протистояння базових всесвітніх сил, як, відповідно, світло – темряву, життя – смерть, добро – зло» [8, с. 103].

«Колискова» К. Калитко не має жанрових формул, символічних образів характерних для колискових, у ній авторка використовує такі стилістичні прийоми, як повтори, рефрени, які звучать відповідно до часу написання:

Диво снилось мені,
спи, я тобі розкажу:
військо іде всю ніч,
військо іде всю ніч,

топче траву пожухлу.
Ти ж не боїшся, ти
знаєш – ми вже готові
наші білі хати,
наші білі хати
відмивати від крові.
Прапор закопаний спить.
Завтра додасться праці:
вийди сама в степи,
клич на ймена степи
і села по окупації.
І пам'ятай, пам'ятай,
доки вуста схолонуть:
наша свята арта,
наша свята арта,
довгі, довгі колони
втомлених бронемашин,
піхота весела і зла [4].

Для новітньої української поезії «замовляльно-заклинальної ритуальної творчості» властива «формульна побудова» й ті ж «структурні елементи, які характеризують архаїчні ритуальні тексти» [8, с. 108], вони містять побажання, звертання, прохання. Поезія К. Калитко спонукає до виконання дій, які наближують перемогу, словом впливає на свідомість і почуття, закликає пам'ятати всі ці події «доки вуста схолонуть», зростати і не грішити, протидіяти: «Прапор спить – розбуди, / міцно спить – розбуди/ скривавленими руками» [4].

Кожен автор літературних колискових акумулював свій біль у віршах від пережитого, кожен досліджений текст спонукає до роздумів, навіює віру в силу слова, як реальний вчинок, недаремно «сугестія походить від давньої словесної магії, викликає різні уявлення, не називаючи їх, здатна заповнювати асоціаціями пропущені ланки експресивного висловлювання» [7, с. 443].

У поезії «Голосіння» А. Матвійчука наявні фольклорні маркери і голосінь, і колискових: формульні вислови з пестливим значенням, традиційні фольклорні образи матері, яка, як «чаєчка», голосила, «наче пісню співала» над сином, смерті як сну, від якого адресат не прокинувся:

– Рідний синочку, журавлику ти мій рідненький,
Що ж так ранесенько крилечка склав ти свої?
Як же без тебе на світі цім житиме ненька,
Хто ж тепер, синку мій, очі закриє мої?!
Ой, як же сонечко лагідно сяє сьогодні,
Глянь, мій синочку, яка в небесах чистота,
Що ж твої рученьки, синку, тверді і холодні,
Ой, та чому ж такі сині й холодні вуста?
Ой, як би ж я знала, синку, що прийде це лихо,
Краще б я зовсім на світ не родила тебе!
Синку мій рідний, моя ти остання втіхо,
Сонечко ж сяє і небо ж таке голубе…[11, с. 144].

В останній строфі автор звертається до Господа з проханням дати йому мужності й сили, щоб не зламали дух «ці страждання страшні, / Щоб матері так знедолено не голосили, / Кращих синів загубивши в цій підлій війні» … [11, с. 145].

Характерним для колискової є образ матері, яка заколисує піснями, замовляє на щасливу долю дитині. У текстах літературних колискових чи подібних поезій періоду повномасштабного вторгнення РФ в Україну образ матері має символічне значення. «Образ архетипної матері, набуваючи рис Берегині роду, яка виконує свою функцію за допомогою захисної магії та звернення до потойбічних сил» [3, с. 144], веде власний бій словом в ім'я свого роду, народу, захищає та наближає перемогу.

У поезії «Темна ніч» Л. Недін – сива-сива мати на колінах: «Перед образами / Творить молитву. / За дітей. / За онуків, / За тих, хто в дорозі, / За сиріт, / За померлих, / За вбитих, / За тих, за кого / Нема кому помолитись» [10, с. 79]. С. Савін в поезії «Моя країна, як дитина, позбавлена батьківського піклування» пише, що в Україні: «Зараз Бог носить форму Збройних сил, / співаючи колискові в київських підвалах» [11, с. 175], а не мати. Для П. Вишебаби, письменника-захисника, головне – спокій дітей в Україні. У листі до доньки («Доньці») він просить не писати йому про війну:

Розкажи, чи є біля тебе сад,
Чи там повзають равлики по в'юну?
Чи ти чуєш коників і цикад?...
Те, чого найбільше би я хотів,
Щоб не було смутку в твоїх рядках …[2, с. 436].

Авторські колискові як різновид воєнної лірики виконують традиційні функції (приспівання, заспокоєння, виховання дитини) і мають ширшу жанрову своєрідність: змістова наповненість є героїчно-патріотичною; функціонують поза межами творів для дітей; адресатом є узагальнений образ дитини, народу; містять жанрові вкраплення замовляння, молитви; прокляття для ворога. На думку О. Харчишин, від 2022 року відбувся спонтанний «вибух» колискових у контексті підсвідомого звернення українців до фольклору як до способу самоідентифікації та захисту від агресора. «Сучасні колискові пісні – це помітний пласт етнокультури у стадії активного розвитку та взаємодій <...> саме слово «колискова» поповнило лексикон українських військових як мета-

фора гідної відсічі ворогу артилерією та дронами» [13, с. 1467].

Висновки. У літературних колискових періоду російсько-української війни домінує не ритмомелодійний, як у народних, а смисловий компонент, у них ідеться не про перше і подальше уявлення дитини про світ, а про трагедію сьогодення через репрезентацію авторського світогляду, про віру в перемогу, про пам'ять роду й народу. Досліджувані тексти мають багато спільного із фольклорними жанрами – колисковими, замовляннями, які зберегли своєрідну будову, образність, народнопоетичну символіку, сугестивність з вірою в магію слова, у зв'язок із надприродними силами. Авторські колискові виконують етновизначальну й оберегову традицію, відтворюють загальнонаціональну силу гніву до окупанта.

Список літератури:

1. Бортун К. О. Засоби реалізації сугестії в імперативних висловлюваннях. *Закарпатські студії*. 2023. Вип. 32. Том 1. С. 15–19.

2. Війна 2022*:* щоденники, есеї, поезія: антологія. Львів: Видавництво Старого Лева; Варшава: Нова Польща. 2023. 440 с.

3. Димовська А. Жіноча стратегія опору країні-агресору в піснях Стасік «Колискова для ворога» та Angy Kreyda «Буде тобі, враже». *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип 56. Т. 1. С. 139–145.

4. Калитко Катерина. Колискова. URL : https://petro-gulak.livejournal.com/2106905.html

5. Коваленко В. Вишіптування мокшанської бешихи. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю., 2023. 72 с.

6. Літературознавча енциклопедія : У 2 т. / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ: 2007, ВЦ «Академія. Т. 1. 608 с.

7. Літературознавча енциклопедія : У 2 т. / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ: 2007, ВЦ «Академія. Т. 2. 624 с.

8. Поліщук О.Б. Замовляння в українському мистецтві часів геноцидної війни Росії проти України. *Мова. Література. Фольклор*. 2022. № 1. С. 101–108.

9. Поліщук В. Мілітарне шаманство Валентини Коваленко. *Літературна Україна*. 2023. 20.07. С. 8.

10. Поміж повітряних тривог : антологія воєнної лірики. Київ : Друкарський двір Олега Федорова. 2023. 124 с.

11. Римова. Війна. Антологія воєнної лірики / упор. Ю. Бережко-Камінська. Київ: Саміт-книга, 2023. 228 с.

12. Українська фольклористика. Словник-довідник /Укл. М. Чорнописький. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 448 с.

13. Харчишин О. Колискові пісні в умовах російсько-української війни (з 2014 р.): особливості функціонування. *Народознавчі зошити.* 2023. № 6 (174). С. 1459–1468.

Biliftska V. P. THE LULLABY AS A KIND OF WAR LYRICS: ETHNO-DEFINING MARKERS

The article examines literary lullabies written during the 2022 Russian-Ukrainian war and published primarily in anthologies of war poetry. These texts reflect the authors' perspectives on the contemporary tragedy and incorporate a genre modification in their titles, such as "Lullaby of War" by Larysa Nedin, "Oh, Luli, Luli, the Bullets Flew..." by Valentyna Kovalenko, "Lullaby" by Kateryna Devdera, "Sleep, My Swallow, My Little Star, Sleep" by Maryana Savka, and "Lullaby" by Kateryna Kalytko, etc.

The analyzed texts share many similarities with folkloric genres such as lullabies, incantations, and laments, preserving their distinctive structure, imagery, folk-poetic symbolism, and suggestive power rooted in the belief in the magic of words and a connection to supernatural forces. However, in lullabies written during the full-scale invasion, the semantic component takes precedence over rhythm and melody, which are central to traditional folk lullabies. These contemporary works do not focus on shaping a child's first impressions of the world or their future but rather on the national tragedy, the collective memory of the people, and an enduring faith in victory.

The author's lullabies are dominated by an ethnically defining and amuletic function, which is connected with the conditions under which they were written and the genre of the spells, with modification markers of incentive value: each text encourages reflection, inspires faith in the power of words as a real act. Literary lullabies are characterized by an emotional dynamic, suggestiveness, and a functional representation of the addressee (son, daughter, enemy). The texts prominently feature affectionate diminutives in direct address – my swallow, little star, child, my dear heart, enemy-foe – along with repetition and formulaic expressions such as oh, luli; luli, sleep my dear ones, sleep my beloved ones, linking them to the traditional features of folk lullabies.

Key words: *lullaby, poetry, suggestion, Russo-Ukrainian war, folklore.*

УДК 821.161.2-1.09(092)(045)
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/39

Лавренюк В. В.
Національний університет «Одеська політехніка»

«НАШІ СЛОВА СТАЮТЬ НАШИМИ ДІЛАМИ». СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНА ПРОБЛЕМА ЄДНОСТІ СЛОВА Й ДІЛА В ПОЕЗІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті розглянуто інтимну й громадянську лірику Лесі Українки, як цілком закономірно ставились і розв'язувались найбільш значущі соціально-етичні проблеми доби, й серед них на першому місці була проблема єдності слова й діла як важлива проблема виховання людини, що свідомо ставиться до громадянського обов'язку, що свою любов до упосліджeної царизмом України утверджує конкретними справами, а не лише гучними та пустодзвінними словесними запевненнями.

Проблема єдності слова й діла стала визначальною в творчості Лесі Українки, чия поетична, громадянська, людська натура саме й відзначалася активністю, дійовістю її патріотизму. З творчістю Лесі Українки ввійшли до вітчизняної поезії не тільки нові суспільні ідеї, а й нові морально-етичні ідеали, нове поняття краси. Йшлося не лише про соціальну проблему боротьби проти гніту й насильства, звеличувалася також краса цієї боротьби, розкривався облагороджуючий вплив її на людину. У Лесі Українки утверджувалася благородна мораль борця, що ділом підтверджував слово любові до України. Адже сама поетеса писала: «Наші слова стають нашими ділами».

Праця – це улюблений образ Лесі Українки, праця, саме якою й вимірюється любов до рідного краю, вимірюється і соціальна, й моральна значимість особистості.

Проблема єдності слова й діла знаходить свій вираз у запереченні сліз, пустопорожніх фантазій («Дитячі мрії»), у прагненні пробудити сором з приводу бездіяльності та у ствердженні потреби бути мужнім, безкомпромісним бійцем за свободу.

Ставлячи й розв'язуючи оцю наскрізну проблему своєї творчості – проблему єдності слова й діла – Леся Українка постійно протиставляє пустопорожнє слово, не підкріплене ділом, пасивну, бездіяльну проповідь, що асоціюються в неї з рабською покорою, та сміливий вчинок, революційний порив, вияв вільного й гордого духу.

Ключові слова: *слово, діло, праця, любов, свобода.*

Постановка проблеми. Найяскравішою постаттю на фоні літератури кінця XIX-початку XX століття є безперечно Леся Українка – дочка талановитої письменниці Олени Пчілки-Косач і племінниця Михайла Драгоманова. За своє коротке і трагічне життя, за 20 років звитяжної літературної праці, стала в один ряд із Тарасом Шевченком та Іваном Франком як найбільша українська поетеса дореволюційної доби.

На формування світогляду Лесі Українки і її творчої індивідуальності вплинули три чинники.

Перший – це середовище, з якого вийшла і серед якого жила: її освіта, студії, подорожі, спілкування з передовими культурними діячами того часу (Лисенками, Старицькими, Черняхівськими, знайомство й листування з Франком, Кобилянською та іншими); життя серед простого українського люду, глибоке зацікавлення його історією, побутом і традиціями; вивчення іноземних мов і літератур.

Другий – це самобутня краса природи рідної Волині, Криму, Кавказу, Єгипту, Італії, що надихала душу до творчості.

Третій – це тяжка невиліковна хвороба (туберкульоз кісток), що завдавала страждань і передчасно звела зі світу, а проте й викристалізовувала волю до життя, спонукала до боротьби, до невпинних студій усе нових і нових проблем і тем, глибокого філософського споглядання.

Творчість Лесі Українки представлена чотирма основними жанрами: ліричними поезіями, драматичними поемами, драмами, критичними статтями.

В особистій ліриці, сповненій смутку й безнадії, переважають мотиви природи, кохання, самоти, недуги. Цілковито контрастує їй громадянська лірика, основною прикметою якої – сильний, вольовий, бадьорий тон, непримиренність до національних і соціальних утисків, засудження

будь-якої тиранії, і в першу чергу московського імперіалізму. Леся з твердою, невгнутою вірою у світле майбутнє рідного народу, закликає до боротьби проти поневолення.

Драми і драматичні поеми «Одержима», «Вавилонський полон», «Касандра», «На руїнах», «Три хвилини», «Осіння казка», «В катакомбах», «В домі роботи – в країні неволі», «Айша і Магомет», «На полі крові», «Йоганна, жінка Хусова», «Бояриня», «Адвокат Мартіян», «Оргія», «У пущі» – це справжній вінець творчості Лесі Українки.

Зв'язок між неукраїнськими темами й українським життям не завжди простий і прозорий, а проте вдумливий читач завжди зуміє зрозуміти їх алегорію, віднайти глибинну символіку і справжній зміст, оскільки всі вони мають не лише український, але й загальнолюдський зміст.

На сучасному етапі розвитку України, коли на полях бою проти московської агресії вирішується її подальша доля, саме питання збереження Української Державності, однією з найголовніших серед багатьох гуманітарних проблем постала проблема збереження єдності слова і діла влади, соціальної єдності, а отже, збереження краси людських почуттів, збереження психологічного здоров'я української нації. Адже саме високе мистецтво, – музика, література, живопис, – покликане зігрівати людські серця, виховувати високі почуття, єднаючи все українське суспільство на засадах невмирущих загальнолюдських цінностей: високої етики й моралі, інтелектуального і духовного розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед публікацій останніх десятиріч надзвичайно цікавою для нас є нова книжка талановитої української письменниці **Оксани Забужко** «Богородиця України: Українка в конфлікті міфологій» (2007). Цей твір є результатом її багаторічних роздумів, інтелектуальний погляд крізь віки, культури й конфесії, пошуки «України, яку ми втратили». Оксана Забужко, розкриваючи «код Лесі Українки», аристократки і єретички, спадкоємиці стародавнього шляхетного роду і продовжувачки гностичної традиції, вирішує питання: чому найвидатніша з українських письменниць залишилася невивченою і незрозумілою в радянській Україні, і так само залишається незнаною для широкого читача в Україні незалежній. Відповіддю на це питання стає глибоке дослідження історичної драми «прихованої війни», яку Оксана Забужко з притаманною їй досконалістю подає на багатющому літературному й історичному матеріалі.

Неабияку цікавість для читача становить книжка професора, доктора філософії зі США **Наталії Іщук-Пазуняк** «Леся Українка: ідея свободи України у спектрі світової цивілізації. Розвідки і доповіді» (2008). Філологічний науковий доробок, що містить у собі порівняльне дослідження особливостей драми-феєрії «Лісова пісня» в колі західноєвропейських і українських драматичних творів, а також серію статей, присвячених проблемам творчості Лесі Українки. Видання призначене для школярів, гімназистів, учнів ліцеїв і коледжів із поглибленим вивченням української літератури, педагогів, студентів і викладачів вищих навчальних закладів, а також усіх шанувальників українського слова.

Також безперечну цікавість, як для науковців, так і для широкого загалу становить стаття **Тетяни Ананченко** «Одеськими стежками Лесі Українки (до 120-річчя першого приїзду Лесі в Одесу)», що вийшла друком у журналі «Наука і освіта» (2008). У статті досліджується один з маловідомих фактів життя і творчості Лесі Українки – її перебування 1888 та 1889 року на теренах Одещини у зв'язку з лікуванням у медичних закладах міста, а також зв'язки Лесі з родиною Комарових, якій присвячено цикл поезій «Подорож до моря».

Монографія **Галини Левченко** «Міф проти історії: семіосфера лірики Лесі Українки» (2013) (Серія «Монограф) присвячена ліриці Лесі Українки, стильовим особливостям творів раннього українського модернізму.

У статті **Світлани Дзюбич** «Леся Українка в українській бібліографії ХХ ст. Крізь призму сучасного лесезнавства» (2019) усебічно проаналізовано бібліографічні посібники ХХ-початку ХХІ ст. із вивчення творчої спадщини Лесі Українки та вшанування її пам'яті в Україні та світі. Охарактеризовано структуру видань та особливості роботи над ними в бібліотеках України.

Постановка завдання. На підставі аналізу ліричних поезій Лесі Українки продемонструвати, що домінантами інтимної лірики поетеси є поняття «праця», «діло», «боротьба», «любов», «соціальна і моральна значимість особистості» – в усіх її проявах: до родини, до людей, до України.

Виклад основного матеріалу. Проблема єдності слова й діла стала визначальною в творчості Лесі Українки, чия поетична, громадянська, людська натура саме й відзначалася активністю, дійовістю її патріотизму. Як точно зауважував Євген Шабліовський, «з творчістю Лесі Українки ввійшли у вітчизняну поезію не тільки нові суспільні ідеї, а й нові морально-етичні ідеали, нове

поняття краси. Йшлося не лише про соціальну проблему боротьби проти гніту й насильства, звеличувалася також краса цієї боротьби, розкривався облагороджуючий вплив її на людину. Поетеса показує, як боротьба за щастя людей збагачує їх самих, збагачує людську душу» [5, с. 15]. У Лесі Українки утверджувалася благородна мораль борця, що ділом підтверджував слово любові до України. Адже сама поетеса писала: «Наші слова стають нашими ділами» [6, с. 333].

Вже в ранньому, але програмному для Лесі вірші 1892 р. «Досвітні огні» вона протиставляє темряві ночі як символу тяжкого тягаря, що сковує думку й почуття людини, прирікає її на пасивність, покору долі («повстати ж не мала я сили»), образ досвітніх огнів, що перемагають навколишню темноту й іще серед мороку ночі, всупереч цьому морокові, кличуть до активної дії, пробуджують до боротьби:

Вставай, хто живий, в кого думка повстала!
Година для праці настала! [6, с. 69].

Праця – це улюблений образ Лесі Українки, праця, саме якою й вимірюється любов до рідного краю, вимірюється і соціальна, й моральна значимість особистості.

І все ж цей образ має більш соціальну наповненість, а от образно- емоційне висловлення ідеї, що несе в собі етичне спрямування, знаходить вираз в образах гостроемоційних, експресивних: в образах повсталої душі, палаючого серця. У циклі «Сльози-перли», з болем говорячи про недолю України, враженої рабським мовчанням, німотою, вкритої нічною темрявою; говорячи про трагедію рідного краю, в якому «правду неправда скрізь боре», краю, на лоні якого «палають страшні, незагойнії рани», який живе «в ганебній неволі» (як художньо ефективно вибудовується градаційний ряд для характеристики всіх бід України!), вважаючи, що сльози, пролиті над Україною, тяжка журба, гіркі жалі – все це не виведе вітчизну з полону неволі, рабства, Леся Українка пропонує ефективніші, дійовіші засоби. Це саме пробудження гордого народного духу, це повстання душі, яка керує нашими вчинками. Повстала душа – то символ високої ідеї, яка оволодіває масами й веде їх до активної дії, до самої перемоги в боротьбі за Україну:

Коли ж не стане сили, коли туга
Вразить украй те серденько зомліле,
Тоді душа повстане недолуга,
Її розбудить серденько зболіле.
Як же повстане – їй не буде впину,
Заснути знов, як перш, вона не зможе,
Вона боротись буде до загину:
Або загине, або переможе.

Або погибель, або перемога –
Сі дві дороги перед нами стане...
Котра з сих двох нам судиться дорога?
Дарма! повстанем, бо душа повстане
[6, с. 73–74].

І поруч із образом повсталої душі йде образ серця, поруч із яким, за принципом градації, йдуть метафори, кожна наступна з яких говорить про все могутнішу, все активнішу діяльність цього серця, що живе болями рідного краю й пробуджує людей до все ефективнішої дії в ім'я вітчизни:

Хай серце плаче, б 'ється, рветься з туги,
Хай не дає спокою, хай палає! [6, с. 73–74].

Протиставлення марно промовлених слів з приводу недолі України, плачу, стогону й ридань, що ніяк не полегшать долю краю, та конкретного діла заради свободи вітчизни – цей мотив усе наростає, посилюється від вірша до вірша в поезії Лесі Українки, щоб вилитися в прямий заклик-наказ:

Нащо даремнії скорботи?
Назад нема нам вороття!
Берімось краще до роботи,
Змагаймось за нове життя!

(«Скрізь плач, і стогін, і ридання...») [6, с. 81].

Проблема єдності слова й діла знаходить свій вираз у запереченні сліз, пустопорожніх фантазій («Дитячі мрії»), у прагненні пробудити сором з приводу бездіяльності («Мов на позорищі прикута я стояла І краска сорому горіла на лиці...») та у ствердженні потреби бути мужнім, безкомпромісним бійцем за свободу: «Скажім і докажім, що ми бойці сами...». А закінчує вірш поетеса, хоч і гірким, але мужнім, суворо правдивим визнанням-закликом, адресованим своєму поколінню, яке, на жаль, не має тієї відваги, якою були позначені його попередники. Та в цьому гіркому визнанні – і заклик до того, щоб побороти в собі пасивність і стати справжніми бійцями, гідними отих своїх попередників:

А ні, то треба мать хоч ту сумну одвагу –
Сказать Старим бойцям: не ждіть,
не прийдем ми!

(«До товаришів») [6, с. 127].

Ставлячи й розв'язуючи оцю наскрізну проблему своєї творчості – проблему єдності слова й діла – Леся Українка постійно протиставляє пустопорожнє слово, не підкріплене ділом, пасивну, бездіяльну проповідь, що асоціюються в неї з рабською покорою, та сміливий вчинок, революційний порив, вияв вільного й гордого духу. Це

протиставлення знову ж знаходить вияв у гостроемоційних образах, у нагромадженні риторичних запитань з усе зростаючою змістово-емоційною напругою:

Що вдіє раб принижений, нещасний,
Як буде проповідь читать своїм панам?
……
Ми паралітики з блискучими очима,
Великі духом, силою малі,
Орлині крила чуєм за плечима,
Самі ж кайданами прикуті до землі.
……
Одвага наша – меч, политий кров'ю,
Бряжчить у піхвах, ржа його взяла.
Чия рука, порушена любов'ю,
Той меч із піхви видобуть здола?
Нехай же ми раби, невільники продажні,
Без сорому, без честі – хай же й так!
А хто ж були ті вояки одважні,
Що їх зібрав під прапор свій Спартак?..
(«Товаришці на спомин») [6, с. 81].

Леся Українка вважає, що найтяжчі життєві випробування мають загартовувати людину, витворювати з неї людину діла, борця. Вона не приховує всіх складнощів життя, нагромаджуючи у вірші образи гостро трагедійного забарвлення: злі хуртовини, «страшного розпачу отруйнеє дихання», «тяжке безвір'я в себе, в свій талан», «бездонна яма», «безлюдна пустиня», «лихої смерті грізная примара», життя, мов кара. Але серед усіх цих лих має загорітися той вогонь,

Де жевріє залізо для мечей,
Гартується ясна і тверда криця.

Коли я крицею зроблюсь на тім вогні,
Скажіть тоді: нова людина народилась;
А як зломлюсь, не плачте по мені.
Пожалуйте, чому раніше не зломилась!
(«О, знаю я, багато ще промчить...») [6, с. 139–140].

Народження нової людини в огні боротьби, в огні діла, відданого справі свободи України, людини з крицевою волею – центральний мотив поезії Лесі Українки. І як гостро, непримиренно, навіть жорстоко судить вона тих, хто не витримав життєвого гарту, хто зламався в життєвих негодах, у борні.

Постійно живе в творчості Лесі Українки гостре протиставлення слів і вчинків. Звичайно, слово теж є зброєю. Не даремно поетеса вживає поруч з образом слова епітети «страшні й великі», а носій цього слова, ангел помсти, має в руках

меч осяйний, огневий,
І в серці, наче поклик бойовий,
Здіймаються у мене співи дикі.

Але далі ангел помсти говорить, що слово має кликати до вчинку, без вчинку, що викликаний ним, воно мало що варте.

«Слова, слова, слова! – на них мій гість мовляє, –
Я ангел помсти, вчинків, а не слів,
Не думай же, що твій одважний спів
Других, а не тебе до бою закликає. («Ангел помсти») [6, с. 140].

Слово, за твердженням Лесі Українки, тоді стає зброєю, коли надихає на героїчний вчинок, коли воно служить справі визвольної боротьби рідного народу, як про те мовиться у програмному вірші поетеси «Слово, чому ти не твердая криця...». Оце зіставлення снова, як і людини-борця, з крицею, стає теж наскрізним у Лесиній інорчості [6, с. 143–144].

У поезії Лесі Українки настійно звучить мотив діла як протистояння, як опору несприятливим обставинам, диким деспотичним силам, що переслідують особистість і народ, стоять на шляху поступу. У вірші «До товариша», пишучи про вогку тьму тюрми, про «сумні дні без сонця, без місяця ночі», про ціле море гірких кубків горя, поетеса славить тих «робітників діла і слова», які долають усі перешкоди, незважаючи на те, що це протистояння добра і зла довготривале й невідомо, коли ж настане перемога тих «робітників діла і слова», якщо «скільки б вінків не плели» для них,

Скільки б терну на тії вінки не сплели,
Ще зостанеться ціла діброва [6, с. 153].

Але переможцем у цьому протистоянні все ж завжди є могутня, нескорима особистість, характер якої втілено в «Уривках з листа» в образі гордої, непокірної квітки, яка

Камінь пробила... той камінь, що все переміг,
Що задавив і могутні дуби,
І терни непокірні.
Квітку ту вченії люди зовуть Saxifraga,
Нам, поетам, годиться назвати її Ломикамінь
І шанувать її більше від пишного лавра [6, с. 158].

Саме таким ломикаменем і є люди героїчного чину, революційного діяння в ім'я України. НІБИ СЬОГОДНІ НАПИСАНО СЛОВА.

Думка про поєднання слова й діла знаходить у Лесі Українки втілення в образі гарячого джерела, що «скелю зрива кам'яну», в образі серця «з твердого, міцного кришталю!» («Єврейські мелодії») [6, с.183]. Саме оце джерело – символ

діла – й оце серце – символ слова – діючи в комплексі, у згоді, й забезпечують перемогу над деспотичними силами, перемагають у найнелюдяніших обставинах.

Поетеса реалістичним поглядом дивиться на всю історію людства, в якій вищою нагородою для борця, що сповідує єдність слова й діла, є «терновий вінець», символ жертовності, а не «царська корона», символ офіційної відзнаки тебе сильними світу цього. Леся Українка вважає, що шлях борця – це завжди шлях на Голгофу, але такий життєвий вибір має бути свідомим, а не нав'язаним тобі:

Але стане вінцем
лиш тоді плетениця тернова,
Коли вільна душею людина
по волі квітчається терном,
Тямлячи вишу красу,
ніж та, що кричить на майданах:
«Гей, хто до мене? Ходіть,
я кожному в руки даюся».
Путь на Голгофу велична тоді,
коли тямить людина,
нащо й куди вона йде,
не прагнучи інших тріумфів,
знаючи іншу величність,
ніж ту, що на троні гукає:
«Я з ласки бога цариця,
бо, гляньте, – сиджу на престолі!»

(«Завжди терновий вінець...») [6, с. 189–190].

Отже, проблема єдності слова й діла тісно пов'язана з проблемою внутрішньої свободи, вільного волевиявлення, вміння почувати, мислити й діяти не за чиїмось наказом, а вільно, як наказує тобі чисте сумління.

Так само вільним, незалежним має бути слово поета – те слово, що теж стає ділом. У циклі «Ритми» Леся Українка поєднує гостро емоційне заперечення й так само гостро емоційне ствердження – заперечення слова млявого, що отруює своєю млявістю, іржавого, що роз'їдає іржею душу; ствердження слова палкого й дійового, для характеристики якого і для визначення його впливу на громаду поетеса знаходить небуденні, гостро контрастуючі, романтично піднесені метафори й епітети, образи-символи:

Промінням ясним, хвилями буйними,
прудкими іскрами, летючими зірками,
палкими блискавицями, мечами
хотіла б я вас виховать, слова!
Щоб ви луну гірську будили, а не стогін,
щоб краяли, а не труїли серце,
щоб піснею були, а не квилінням.
Вражайте, ріжте, навіть убивайте,
не будьте тільки дощиком осіннім,
палайте чи паліть, та не в'яліть [6, с. 191].

Контраст і фігура градації – ось ті ефективні художні прийоми, які так активно впроваджує тут поетеса і для заперечення слова кволого, бездіяльного, а отож, і шкідливого, та для ствердження слова-діла.

Леся Українка – поетеса поліфонічна. Поряд із повінню почуттів, із романтично піднесеними образами, що створюють атмосферу духовної висоти й чистоти, є в неї вірші більш суворо земні, де думка висловлена стримано й наче аж буденно, бо йдеться не про виняткові, героїчні обставини, а про скромну, щоденну працю, яка, проте, саме і є такою необхідною для людини, як хліб і вода. У вірші «Чого то часами, як сяду і нию?», долаючи сумніви: «Нащо то здалася ся праця дрібна?», – поетеса, розвиваючи далі ліричний сюжет, доходить справедливого висновку про корисність тієї повсякденної праці:

Все ж, може, ся пісня якую людину
Розважить успіє хоч би на хвилину,
І щиро промовленим словом моїм
Збуджу огонь я у серці чиїм... [6, с. 223].

В трактуванні Лесі Українки слово поета, що стає ділом, – то «божа іскра», «велике багаття», яке «кида вогонь аж до хмар», то, говорить вона, загострюючи думку й почуття, – «тяжке прокляття, Дикий і лютий пожар», вогонь якого

не може людина
Ні запалить, ні вгасить,
В кого ж запала та іскра єдина,
Вік її буде носить!

(«Божа іскра») [6, с. 238].

Ця могутня сила поетичного слова, що надихає на героїчну дію, йде в парі з найчистішими братніми людськими почуттями, про які йшлося й у вище згаданому вірші «За правду, браття...»:

Тепер мені не жаль ні мук, ні крові,
Готова я приймать і рани, і терни
За марні мрії, за святії сни
Пречистого братерства і любові.

(«Не дорікати слово я дала...») [6, с. 242].

Леся Українка знаходить знову найгучніші інтонації, найгіперболічніші образи, знову нагромаджує за принципом градації риторичні запитання й оклики, щоб сказати про значимість, дійовість слова, яке вона називає «крилатим», «голосом потужним». Це слово має могутню силу, воно виходить «геть на просторі майдани», воно допомагає розбити кайдани. Поетеса згадує імена біблейського пророка Єремії й великого

поета Данте, закликає сучасних поетів так само заклично, громово заговорити про нинішнє лихо нашого краю, аби підняти громаду на боротьбу за свободу:

Гей, блискавице, громова сестрице,
де ти? Розбий злії чари!
Хай ми хоч разом заговоримо громом
так, як веснянії хмари!
(«Де тії струни...») [6, с. 278].

Думаючи про майбутнє, поетеса далека від категоричних, однозначних, догматичних суджень. Вона – в роздумі нелегкому, навіть тривожному, але збуджуючому до пошуку відповіді на питання, яким же буде те майбутнє, яким буде новий світ, чи відповідатиме він ідеалам борців, мріям народу:

Людське море, ти, сило народная,
З чого ти собі зброю скуєш?
Що повстане на місці порожньому того світа, що ти розіб'єш?..
(«Гострим полиском хвилі спалахують...») [6, с. 290].

Леся Українка суворо реалістично говорить про таку історичну біду України, як зраду їй з боку багатьох, хто удавав із себе патріотів, але не міг утвердити своє почуття ділом і йшов у найми до вигіднішого сусіда.

Вкраїна бачила не раз,
як тії закоханці
надвечір забували все,
про що співали вранці,
і, взявши дар від неї, йшли до іншої в гостину;
вони не знали, що то є любити до загину [6, с. 379–380].

Патріотизм же Шевченка, справді, був різко відмінним від того зовнішнього, удаваного, словесного псевдопатріотизму, бо Кобзар ділом утвердив свій патріотизм, заплативши за нього найдорожчим – свободою і, врешті, навіть життям:

Він перший за свою любов
тяжкі дістав кайдани,
але до скону їй служив без зради, без омани.

Усе знесла й перемогла його любові сила.
Того великого вогню
і смерть не погасила [6, с. 379–380].

Висновки. Отже, соціально-етична проблема єдності слова й діла стала наскрізною в творчості Лесі Українки: чи писала вона про власні творчі устремління і свій духовний стан, чи творила образи бійців за свободу України, вічних робітників на полі поступу, чи образ повсталої народної маси, надиханої високими ідеалами свободи, чи, нарешті, образ духовного вождя нації, власне творця тієї громади, що зветься українським народом, – образ великого Шевченка.

Список літератури:

1. Дзюбич С. Леся Українка в українській бібліографії XX ст. *Крізь призму сучасного лесезнавства.* Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 2019. Вип. 51. С. 233–242.
2. Забужко О. Богородиця України: Українка в конфлікті міфологій / 2-ге видання, випр. Київ: Факт, 2007. 640 с.
3. Іщук-Пазуняк Н. Леся Українка: ідея свободи України у спектрі світової цивілізації. Розвідки і доповіді. Київ, 2008. 432 с.
4. Левченко Г. Міф проти історії: семіосфера лірики Лесі Українки. Монографія. Київ: Академвидав, 2013. 332 с.
5. Українка Леся. Публікації, статті, дослідження. Т. 1. Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. 291 с.
6. Українка Леся. Зібр. творів: У 12-ти томах. Т. 1. Київ: Наукова думка, 1975. 446 с.
7. Шабліовський Євген. Леся Українка і наша сучасність / Українка Леся. Зібр. творів: У 12-ти томах. Т. 1. Київ: Наукова думка, 1975. С. 3–7.

Lavreniuk V. V. «OUR WORDS BECOME OUR DEEDS. THE SOCIO-ETHICAL PROBLEM OF THE UNITY OF WORD AND DEED IN THE POETRY OF LESYA UKRAINKA

The article examines the intimate and civic lyrics of Lesya Ukrainka, how the most significant socio-ethical problems of the time were quite naturally approached and resolved, and among them, in the first place was the problem of the unity of word and deed as an important problem of raising a person who consciously treats his civic duty, who confirms his love for Ukraine oppressed by tsarism with concrete deeds, and not only with loud and empty verbal assurances. The problem of the unity of word and deed became decisive in the work of Lesya Ukrainka, whose poetic, civic, human nature was precisely distinguished by the activity, effectiveness of her patriotism. With the work of Lesya Ukrainka, not only new social ideas, but also new moral and ethical ideals, a new concept of beauty entered the national poetry. It was not only about the social problem of the struggle against oppression and violence, the beauty of this struggle was also glorified, its ennobling influence on man

was revealed. In Lesya Ukrainka, the noble morality of the fighter was affirmed, who confirmed the word of love for Ukraine with deeds. After all, the poetess herself wrote: "Our words become our deeds."

Labor is Lesya Ukrainka's favorite image, labor, which is precisely how love for one's native land is measured, and both the social and moral significance of a person is measured.

The problem of the unity of word and deed finds its expression in the denial of tears, empty fantasies ("Children's Dreams"), in the desire to awaken shame for inaction, and in the affirmation of the need to be a courageous, uncompromising fighter for freedom.

Posing and solving this cross-cutting problem of her work – the problem of the unity of word and deed – Lesya Ukrainka constantly contrasts an empty word, not supported by deed, a passive, inactive sermon, which she associates with slavish humility, and a courageous act, a revolutionary impulse, a manifestation of a free and proud spirit.

Key words: *word, deed, work, love, freedom.*

УДК 82-1:821.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/40

Томбулатова І. І.
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ІНФЕРНАЛЬНИЙ ЯК ІНШИЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

Статтю присвячено дослідженню специфічного різновиду образу Іншого – інфернальному Іншому. Увагу сфокусовано на особливостях репрезентації образу інфернального Іншого в українській літературі, а саме – в сучасній поезії. Означено поле проблематики, питаннь, які виникають у зв'язку з вивченням образу Іншого в літературі будь-якого періоду розвитку літературного процесу. Послуговуючись актуальними науковими розробками вчених-філософів та вчених-літературознавців, підкреслено розбіжності, що наявні у номінаціях, які застосовуються у процесі зображення / вираження інфернальних образів не тільки в літературі, а й загалом у мистецтві та гуманітаристиці. У статті продемонстровано, що сучасна українська поезія багата на різні авторські інтерпретації втілення образу інфернального Іншого. Репрезентації образу інфернального Іншого в сучасній українській поезії вдало поєднують традиційні уявлення про інфернальне та новаторські художні деталі, задля вивчення яких варто залучати такі методи дослідження як, наприклад, інтертекстуальний та імагологічний, окрім таких традиційних, як описовий та порівняльний. У цьому короткому дослідженні проаналізовано тексти з поетичних збірок: «373» (2014) М. Кіяновської, «каміньсадліс» (2020) І. Шувалової, «Поезія Келії» (2017) К. Москальця, «Життя Марії» (2015) С. Жадана та «Колекція» (2023) Ю. Іздрика. Кожен з перелічених авторів має свій неповторний стиль, методи конструювання поетичного тексту, що, очевидно, впливає на «бачення» ними образу інфернального Іншого, його семіотичного поля та зображення / вираження його у віршованих текстах. Ба більше, у представленому дослідженні окремо наголошено на структуруванні спільносвіту аналізованих текстів та місці в них образу інфернального Іншого, отже, йдеться ще й про особливості структурування часу та простору цих поетичних творів.

Ключові слова: *образ Іншого, сучасна українська література, репрезентація, спільносвіт, інфернальний, сучасна поезія, бінарна опозиція.*

Постановка проблеми. Проблема дослідження образу Іншого, його меж, виокремлення та сприйняття його нами та нас ним і не тільки – коло питань, актуальних для філософів та літературознавців, що вивчають будь-який хронологічний період розвитку літератури та літературного процесу. Дослідження інфернального Іншого дещо звужує предмет дослідження, оскільки не йдеться про образ Іншого у широкому сенсі, але має залучати знання з допоміжних гуманітарних дисциплін, наприклад: філософії, культурології, історії, мистецтвознавста та релігієзнавства, оскільки література є тільки одним із джерел усвідомлення сприйняття образу інфернального як Іншого в літературному мистецтві, як «дзеркалі» дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи розмову про образ Іншого в літературі варто звернутись до фундаментального дослідження Т. Лютого, що викладено у книзі «Двійник. Про природу дублювання та множинності» (2021 р.). Дослідник розмірковує зокрема про іншого та чужого у людському Я та звертається до питання двійництва у літературі. Також цікавим є дослідження процесу відчуження, який прямо пов'язано з образом Іншого, що розкрито у праці «Othering, an Analysis» Л. Бронса (2015 р.), яка містить ґрунтовне реферування досліджень із зазначеної проблематики.

Щодо вивчення інфернальних образів у текстах, то цікавими та актуальними видаються наукові роботи О. Калашник («Інфернальні візії в поезії В. Свідзінського і Г. Тракля», 2010 р.), Ю. Терехової («Інфернальний образ літавця (перелесника) в українській романтичній прозі», 2022 р.), О. Голобородька («Героїзація інфернального як тенденція сучасної медіакультури», 2024 р.), що розкривають сутність функціонування інфернальних образів та їхній вплив та реципієнта.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження репрезентацій образу інфернального Іншого в сучасній українській літературі, його місця у спільносвіті літературного тексту в сучасній поезії.

Виклад основного матеріалу. Бінарна опозиція «Я-Інший» є однією з осьових не тільки для

літератури чи мистецтва, але й для конструкції відносин у суспільстві. Традиційна думка у світовому літературознавсті наступна: «The concept of Other is used to describe people who are considered strange or inferior in terms of knowledge, civilization, and abilities» (концепт Іншого використовують для змалювання людей, яких вважають дивними чи неповноцінними, зважаючи на знання, цивілізацію та здібності – переклад мій, І. Т.) [9]. Маємо підкреслити, що, все ж, образ Іншого не завжди має негативну конотацію, оскільки він може бути, наприклад, екзотичним (якщо йдеться про образи далеких, маловідомих країн), або образом-міражем. У такому випадку він може асоціюватися з мрією або викликати у реципієнта цікавість.

Т. Лютий пише: «Лик Іншого спонукає до відповідальності за нього, позаяк жадання егоїстичного привласнення й маніпулювання постійно виказує неповноту буття. Разом з Іншим будь-яке Я не лише здобуває множинність, але й приходить до розважливого ставлення до себе і світу. Крім того, поява Іншого на обрії можливостей розкриває й певні ризики для Я, до яких варто зарахувати самовідчуження, впадання в інтелектуальну зверхність, відчуття обраності й подібне. Утім найважливішим досвідом сприйняття Іншого / Чужого є набуття здатності відповідати за низку викликів: уміння змінюватися в процесі подолання обмежень, потяг до свободи й відкриття нового, шанс прийняти те, із чим важко погодитися, спроможність упоратися з тривожною чужістю тощо» [4, с. 97]. Оскільки образ Іншого, насправді, часто пов'язано з чимось невідомим або маловідомим його емоційне сприйняття може варіюватися від зацікавлення ним або навіть захоплення до тривожності чи навіть страху.

Образ Іншого, з огляду на це, може займати будь-яке місце у конструкції художнього тексту та мати різні функції, завжди є частиною спільносвіту. «У Левіта, який присвятив цьому питанню докторську дисертацію «Індивід у ролі іншого» поняття Mitmensch залучається до аналізу структури «буття разом», що передбачає розрізнення між довкіллям (Umwelt) і спільносвітом (Mitwelt): «Інші зустрічаються від самого початку не як невизначені об'єкти, чиї характеристики ні від кого не походять, а в стосунках між людиною і світом, тобто у «внутрішньосвітових» [стосунках], де світ розглядається як «поділений між / спільний» з огляду на світ довколишній» (…) Саме тому, що людина є невід'ємною частиною світу, вона доглибно визначає його природу, і світ, до якого я маю доступ, є структурованим людиною не лише в тому сенсі, що я його поділяю з іншими людьми, а й у тому сенсі, що він також є моїм світом; і якраз з огляду на мене самого його можна охарактеризувати як світ поділений – такий, що визначається відповідно до його ролі щодо мене самого, для кого всі інші люди – «другі» (les autres). Таким чином, спільносвіт, якщо я його поділяю з певною іншою людиною, стає для мене певним «ти»» [8, с. 296]. Коли йдеться про інфернальні образи, то вони зазвичай асоціюються у реципієнта або з чимось невідомим і по-своєму привабливим або з чимось негативним і небезпечним (а іноді умовне «ти» може бути й «темною» частиною «Я»), зважаючи, на індивідуальні риси ідентичності реципієнта (етнічну, релігійну, освітню або субкультурну тощо), оскільки в мистецтві, в літературі зокрема, репрезентації інфернальних Інших пов'язано із зображення «нижнього світу» у спільносвіті художнього твору.

Окремо варто уточнити, що у Словнику іншомовних слів подано наступні значення слова «інфернальний» – «пекельний, підземний, потойбічний, демонічний» [7]. Отже, маємо зазначити, що інфернальний Інший в літературі не завжди має бути антропоморфічним (людиноподібним), він може мати будь-які подоби та репрезентації (маємо додати, що у Європейському словнику заначено наступне «Термін representation може також вживатися для позначення не відносин репрезентації, а одного з можливих складників цих відносин – а саме носія репрезентації. Відповідно, кажуть про репрезентація як предмет (твердження, ментальний стан, картину тощо), який репрезентує дещо евентуально для когось. У цьому сенсі портрет, наприклад, не просто «передбачає» у своїй моделі відносини репрезентації, а сам «є» репрезентацією. Цей дуже поширений слововживаток може породжувати плутанину. Загалом носієм репрезентації є щось зовнішнє стосовно відносин репрезентації – у тому сенсі, що можна характеризувати цей носій незалежно від факту, що він входить у відносини репрезентації» [8, с. 82]).

Оскільки статтю присвячено вивченню саме інфернального Іншого, а не будь-якого Іншого (етнічного, гендерного, екзистенційного, субкультурного тощо), а інфернальний часто пов'язаний з пекельним / потойбічним і, як наслідок, образом диявола/демона та подібних, то маємо конкретизувати дещо з цього приводу. У Європейському слонику філософій подано наступне визначення: «Якщо у французькій мові «демон» є еквівалентом «диявола» (це стосується і християнської теології, і народної мови), в німецькій між Teufel

та Damon є принципова різниця. Останнє слово, синонімом якого є Unhold («потвора, злий дух» – антонім до hold «милий, привабливий») відповідає античній ідеї «даймона» як певного божества, окремого духа, навіть домовика (доброго чи злого) (…) В англійській мові диявол іменується The Devil або The Evil One (Злий, Зловмисний), або The Fiend («Лиходій, Ворог») (…) Отже, в цих мовах ім'я «Демон» (в однині) лише акцентує авторитет головного зла над його підлеглими та поплічниками – незліченними демонами та демоницями (чи дияволицями), до легіону яких романтично-релігійна та народна уява включили величезну кількість більш-менш хтивих інфернальних духів: вовкулаків, інкубів, суккубів, вампірів, вурдалаків тощо» [8, с. 329–331]. Ба більше, до репрезентації інфернального іншого можемо додати ще й пов'язані з цим образом хронотоп, символи та мотиви.

В актуальному короткому дослідженні торкнемося того, як репрезентовано образ інфернального Іншого в сучасній українській поезії.

Наприклад, образ диявола певним чином зображено у вірші С. Жадана зі збірки «Життя Марії». У тексті С. Жадана образ диявола пов'язано з мотивом трансформації ліричного героя, тобто репрезентовано не просто портретні характеристики образу або риси характеру, а означено його вплив на особистість: «А зараз я розповім тобі, як зустрічався з дияволом / Диявол, Маріє, керується єдиним правилом: / він вводить тобі під шкуру мед і олово, / він пришиває тобі до серця своє тіло й голову. / Ходи тепер з його головою, дивися його очима. / Лови тепер сонце в небі, думай, у чому причина. / Все одно нічого не зрозумієш, нічого не упіймаєш. / Залишишся з тим, у що віриш, себто із тим, що маєш» [1, с. 78]. Можемо говорити про вплив інфернального Іншого на чуттєвий (серце) та ментальний (голова) аспекти буття ліричного героя, підміну істинного, свого (людського) бачення світу чужим (під впливом інфернального Іншого), відсутність розуміння процесів, мінімізація впливу божественного, «високого» начала («лови тепер сонце в небі»), тобто особистість ліричного героя проходить процес відчуження від себе справжнього, перетворюючись на об'єкт маніпулювання інфернального Іншого.

Щодо самого диявола, то репрезентація образу у тексті достатньо деталізовано: «Диявол, Маріє, чорний кравець із Бронкса, / в легені йому залито вогонь, в очах його тане бронза, / шиє святкові костюми, виміряє коштовну тканину, / влаштовує перестрілки й вуличну різанину. / Приводить до себе вночі золотих китаянок, / топить в затоці їхні тіла на ранок, / вкладає тобі до рук пакунки й ранкову пресу, / просить віднести, записує на шпалерах адресу» [1, с. 78]. Як бачимо, образ стилізовано під афроамериканця, прикметно, що його локація – Бронкс (боро, район Нью-Йорку, що відомий традиційно високим рівнем злочинності та великою кількість афроамериканців та латиносів, що там проживають, та теж – стереотипно – асоціюються зі злочинністю, «нижнім» світом), це певним чином підкреслює інакшість образу інфернального Іншого (адже його гетерообраз пов'язано з іншою етнічною складовою та діяльністю, що є поза законом, тобто «не такою», іншою).

Також варто зазначити, що художню деталь «в легені йому залито вогонь» прямо пов'язано з семіотикою пекла. Рід діяльності – кравець – сигналізує на його вміння створювати, але його діяльність пов'язано зі спокусами, розвагами, розкошами, жорстокістю тощо. Тобто диявол – творець, але «чорний» (колір, що часто асоціюється з інфернальним), володар «темних» справ.

Присутня також і бінарна опозиція «Захід-Схід» – «приводить до себе вночі золотих китаянок / топить з затоці їхні тіла на ранок» [1, с. 78] – у семіотичному спільносвіті Схід часто репрезентує духовне начало, тому знищення чогось із семіотичного поля «східного» уособлює протистояння інфернального Іншого (в цьому випадку – диявола) і духовного, «високого», окрім того, що зображено конкретний злочин – убивство – порушення однієї з основних заповідей. Мотив спокуси (пакунки) та брехні / маніпуляції (ранкова преса) теж відображено у тексті. І наскрізним є мотив саме маніпуляції (вкладає тобі до рук; просить віднести), що знову ж таки вказує на уміння інфернального Іншого впливати на ліричного героя, спокушати, змінювати поведінку, хід думок та втрачати власне Я під впливом інфернального Іншого.

Часто образ інфернального Іншого можна зустріти у поетичних текстах Ю. Іздрика. Звернемось до однієї з найновіших його поетичних збірок на сьогодні – «Колекція» (2023 р.).

Наприклад, вірш «Las babas del diablo» («слина диявола») вводить інфернального Іншого, починаючи з номінації тексту, тобто тут інфернальний Інший – серед персонажів, поле його репрезентації перегукується з полем аналізованого вище тексту С. Жадана (мед, мідь): «вся гама кольорів – це мідь і мед» [2, с. 131], «ще бабине літо в диявола слині / й життя пригасає так солодко аж / я медом

вливаюсь в твою картину / ти міддю заповнюєш мій пейзаж» [2, с. 131] – спостерігаємо, що інфернальний Інший є частиною обох ліричних героїв (як частина їхніх Я, а не окремий персонаж) та поєднує їх у їхній пристрасті, що є близькою за значенням до найпершого гріха.

Літо – як репрезентація «пекельного» проміжку часу теж є частиною репрезентації інфернального Іншого. Варто зазначити, що проявлення інфернального у природі кожного з ліричних героїв у тексті репрезентовано як норму, ба більше, тяжіння до інфернального (спокуси, пристрасті, задоволення, гріха) окремо підкреслено «гуляти до ночі кохатись до світу / зривати усе що дано й не дано / це літо.. це літо.. це літо.. це літо.. – / твердити собі – і не згасне воно» [2, с. 131]. «Гарячий» сезон асоціюється, очевидно, з самим пеклом, що наповнено спекою та гріхами.

Окремо не можна оминути й той факт, що залучаючи інтертекстуальний підхід до аналізу цього вірша, маємо згадати, що прототекстом до цього поетичного тексту, ймовірно, є однойменна новела Х. Кортасара з достатньо амбівалентним змістом. Текст її є багатошаровим і має безліч трактувань, так само й текст Ю. Іздрика може мати множинні інтерпретації. Інфернальний Інший у ньому є чимось, що не засуджується, а подається на рівні природніх потягів, він є просто частиною будь-кого / будь-якої особистості і не відкидається як щось злочинне чи заборонене, інфернальне у зазначеному тексті є прийнята частина Я.

На противагу такій репрезентації інфернального Іншого, маємо відмінний його образ, близький до Люцифера Данте, що вмерзлий у лід у самій глибині пекла. К. Москалець пише: «… пекельнику жадібний, дідьку зажерливий, чорте неситий? / Кожен борг твій пліч-о-пліч стоїть; борзіше втікай / у нерадісну зиму свою; тішся там натюрмортами, непристойними скриками кроків за вікнами; / щастя твоє, сило нечиста…» [5, с. 37] – як бачимо простором інфернального Іншого є «нерадісна зима» і в цьому тексті не йдеться про його прийняття, інфернальний Інший сприймається як гостро ворожий. У наведеному прикладі звертання до інфернального Іншого вказують на його зв'язок з мотивом гріха жадібності та на мотив «угоди з дияволом», яка є частотною в світовому мистецтві, лежить в основі багатьох літературних текстів у різних національних літературах у різні періоди розвитку літературного процесу.

Звертаючи увагу на сучасну жіночу українську поезію, варто зупинитись на поетичній творчості М. Кіяновської та І. Шувалової. Цікаво, що репрезентація інфернального Іншого як потойбічного у них пов'язано з конкретним простором. Ліс – традиційно є локацією, де перетинається межа, де дійсність переходить у потойбіччя (часто це можна помітити, наприклад, у романтиків). М. Кіяновська пише: «Занепад світла. Споконвіку – ліс / І голосіння листя в високості. / Бездонна мука простору. Коліс / Тут не буває. Піднебесні гості / Сюди приходять з крилами, як сни, / Бо ангелам не вільно залишати / Своїх слідів. Мов з осені, з весни / Стоїть безлистий дуб – і хоче спати» [3, с. 44]. Очевидно, що інфернальний простір (ліс) тут поєднано з мотивом сну (мотив стану зміненої свідомості, коли світ не сприймається таким, яким він є), мотивом смерті / переходу (безлистий дуб) і опозицією до «високого», божественного світу («занепад світла» – художня деталь, що може бути пов'язана з образом самого Люцифера. Як стверджується у Європейському словнику філософій: «… у християнстві Люцифер, ангел світла, через своє повстання проти Бога перетворився на Сатану. У певних езотеричних течіях це повстання вважається таким, що відбулося в рамках загального космічного протистояння» [8, с. 328]).

До образу лісу у своїй поетичній творчості звертається й І. Шувалова у збірці «каміньсадліс». Описуючи Люблін, вона створює наступну картину: «вітром вибілені твої любліне ребра / місяць видерся на дах – і обірвався / їхав вершник повз ворота – і спотикнувся / чорний ліс хребет свій зламаний переріс / подорожній вулицю за руку бере / вона каже – у тебе шафранова голова / в тебе з вух росте золота трава / який чорт тебе такого сюди приніс?» [6, с. 24] – простір поєднано з інфернальним «чорний ліс» (як було зазначено вище чорний – один з частотних кольорів, що ідентифікує інфернального Іншого та невідоме, а ліс – часто є символом потойбіччя). У поезії І. Шувалової ліс, очевидно, пов'язано з мотивом смерті: «наче звір / що прийшовши вмирати / в самісіньке серце лісу / кладе важезну голову / на повільні натомлені лапи» [6, с. 130], що є прикметним для поезії не тільки І. Шувалової, а є в принципі традиційним для репрезентації лісу як потойбічного простору, який пов'язано з семіотичним полем інфернального. Ліс – як простір інфернального Іншого є однією з його важливих репрезентацій.

Висновки. У підсумку, маємо підкреслити, що в актуальному дослідженні здійснено спробу продемонструвати, що вивчення феномену Іншого загалом, та репрезентацій інфернального Іншого

зокрема є релевантним для сучасного літературознавства, оскільки бінарна опозиція «Я-Інший» є важливою і для кращого вивчення суспільства, а мистецтво, як трансформована дійсність, вказує на певні закономірності функціонування різновидів цієї бінарної опозиції (на рівні зовнішнього відчуження та на рівні відчуження в межах однієї особистості, що окреслює, наприклад, системи основник внутрішніх та зовнішніх конфліктів). Вважаємо, що дослідження інфернального Іншого в сучасній літературі та мистецтві має перспективи для ряду дисциплін з кола сучасних гуманітарних наук.

Список літератури:

1. Жадан С. Життя Марії. Книга віршів і перекладів. Чернівці: Meridian Czernowitz; Книги – XXI, 2015. 184 с.
2. Іздрик Ю. Колекція. Поезії. Чернівці: Видавець Померанцев Святослав, 2023. 160 с.
3. Кіяновська М. 373. Львів: Видавництво Старого Лева, 2014. 272 с.
4. Лютий Т. Двійник. Про природу дублювання і множинності. К. : Віхола, 2021. 272 с.
5. Москалець К. Поезія Келії. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 255 с.
6. Шувалова І. каміньсадліс: поезія. Львів: Видавництво Старого Лева, 2020, 288 с.
7. Словник іншомовних слів. Інфернальний. [Електронний ресурс]. URL: https://surl.li/yiqrff
8. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Том четвертий, вид. друге. К. : Дух і Літера, 2022. 440 с.
9. Hasan R. The concept of Other in literature. *Medium.* [Електронний ресурс] URL: https://surl.li/zzfbps

Tombulatova I. I. INFERNAL AS THE OTHER IN CONTEMPORARY UKRAINIAN POETRY

The article is dedicated to the study of a specific variety of the image of other – an infernal other. Attention is focused on the peculiarities of representation of the image of infernal other in Ukrainian literature, namely, in modern poetry. The field of problems, questions that arise in connection with the study of the image of other in the literature of any period of development of the literary process, are defined. Using the actual scientific developments of philosophers and literary scholars, the differences that are available in the nominations used in the depicting / expressing of infernal images not only in literature, but also generally in art and humanities are emphasized. The article shows that contemporary Ukrainian poetry is rich in different author's interpretations of the embodiment of the image of an infernal other. The representation of the image of an infernal other in contemporary Ukrainian poetry successfully combines traditional ideas about infernal and innovative artistic details, for the sake of studying such research methods as, for example, intertextual and imagological, except for traditional and comparative. In this brief study, texts on poetic collections are analyzed: "373" (2014) by M. Kiyanovska, "Kamesadlis" (2020) by I. Shuvalova, "Cell's Poetry" (2017) by K. Moskalets, "Mary's Life" (2015) S. Zhadan and "Collection" (2023) by Y. Izdryk. Each of these authors has its own unique style, methods of constructing a poetic text, which apparently influences the "vision" of their image of an infernal other, its semiotic field and depicting / expressing it in poetic texts. Moreover, the presented study separately emphasized the structuring of the common authority of the analyzed texts and the place in them the image of the infernal other, therefore, it is also about the peculiarities of structuring the time and space of these poetic works.

Key words: *the image of another, contemporary Ukrainian literature, representation, commonplace, infernal, contemporary poetry, binary opposition.*

УДК 821.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/41

Томенко О. М.
Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури

НІМА УКРАЇНСЬКА ДОЛЯ: ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ПОДІЙ ГОЛОДОМОРУ-ГЕНОЦИДУ В ПОЕМІ МИКОЛИ ТОМЕНКА «ЛЕТІЛИ ДЗВОНИ»

У даній статті аналізуються три розділи з поеми Миколи Томенка «Летіли дзвони», яка входить до тетралогії «Трудова книжка матері». «Ця книга – духовний пам'ятник українській Матері, яка наш народ не раз рятувала від бід, і образ матері поета буде світити багатьом поколінням свічкою пам'яті. Пам'яті національної. Справді, Матері наші виживали, а не жили, бо смерть в будь-яку хвилину їх могла «вижати» [3, с. 130]. Розділи, які аналізуються: «Чорна зима сорок сьомого року», «На бантині», «Нечувана в світі жорстокість», охоплюють тему голодомору різних років та архетипні образи українців, зокрема Матерів, які стали жертвами насилля, експериментів та знущань кремлівського тоталітарного режиму у 20-50-х роках ХХ століття. Аналіз цих розділів проводиться у контексті повного дослідження тетралогії «Трудова книжка Матері». Наголошується на кінематографічності як художньому засобі, що характерний для поетичної структури даного твору. З кожним розділом епічна напруга зростає, підтверджуючи ще раз влучне означення: «поема потрясінь». Емоційно-психологічно зображено образ Матері трьох дітей, яку кидають за ґрати, тему людожерства, нечуваного дозволу розстрілу дітей з 12 років у час голодомору за колоски. Цими розділами автор викриває злочини більшовицько-комуністичного московського режиму, який панував на українських землях. Микола Томенко своєю поемою виносить вирок репресивній системі і закликає пам'ятати уроки минулого, вивчати їх та не прощати убивцям нашого народу, які знову зазіхнули на нашу землю, відчуваючи безкарність за минулі злочини. Тому актуальність даної поеми, її вивчення та осмислення на часі.

Ключові слова: *образ матері, голодомор, геноцид української нації, російсько-українська війна, Микола Томенко, тетралогія «Трудова книжка матері», «Летіли дзвони», кінематографічне письмо.*

Постановка проблеми. У даному дослідженні продовжено розгляд трьох розділів поеми потрясінь «Летіли дзвони» Миколи Томенка, яка складається з 32 розділів та входить до тетралогії «Трудова книжка Матері». Образна система та кінематографічність письма – в центрі уваги дослідження, розглядається також особливість передачі автором емоційно-психологічними кадрами важких, трагічних, антилюдських архетипів української історичної правди: Голодоморів 1921–1922, 1933, 1937, 1947, 1949 рр. та пов'язаних з ним канібалізмом, фізичним знищенням, в'язницями, розстрілами селян, матерів, дітей. Це цинічне знущання і знищення української нації кремлівським режимом, що відбувалося у ХХ столітті – є прямим продовженням і наслідком безкарності, що призвело до російсько-української війни, розпочатої у 2022 році.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане дослідження продовжує науковий розгляд поеми «Летіли дзвони» Миколи Томенка як цілісного літературно-історичного концепту тетралогії «Трудова книжка Матері», Попередні дослідження показали актуальність даної теми, яку поет почав публічно висвітлювати ще в 1990-х роках у програмах на Українському радіо та яка стала надзвичайно суголосною проблемі національної ідентичності з початком російсько-української війни. Дана книга досліджувалася М.Жулинським [3], М. Наєнком [8], Е. Бабчук [2], П. Засенком [4], К. Мотрич [7], контекстуально суголосні дослідження О. Астаф'єва [1] та З. Кунчь [6]. Автор даної наукової статті оприлюднювала результати своїх досліджень у збірниках наукових конференцій, у фахових наукових виданнях, пресі за останні роки [10, 11, 12, 13].

Постановка завдання. Метою статті є продовження розгляду та аналізу книги «Летіли дзвони», зокрема трьох розділів: «Чорна зима сорок сьомого року», «На бантині» та «Нечувана в світі жорсткість», які створені на основі листів радіослухачів до поета та архівних матеріалів, об'єднаних

темою Голодомору в Україні. А також розкрити художньо-стилістичні особливості висвітлення теми Голодомору в поетичній творчості письменника.

Виклад основного матеріалу. Розділ «Чорна зима сорок сьомого року» написаний на основі листа Андрія Войтенка, надісланого на радіопередачу «Трудова книжка матері» від 14.10.1991 року. Кілька рядків, які стали епіграфом до цього розділу, є свідченням історичної правди, яка лягла в основу поетичного осмислення трагедії однієї родини. «За невироблений мінімум трудоднів мою маму Катерину Аврамівну Войтенко разом із нами, трьома дітьми, під конвоєм засніженим степом вели на… суд» [9, с. 172].

Але такі трагедії ставали масовими, бо московсько-більшовицька система планомірно нищила український народ не лише голодом, але й винищувала бідне селянське населення судами, засланнями, каторгами, позбавленням хлібних карток.

Голодомор 1946–1947 років, як зазначається на сайті Інституту національної пам'яті, забрав життя майже 1 мільйона українців [5]. Післявоєнні хлібозаготівельні плани для України були нереальними, однак партійна верхівка викачувала хліб з села адміністративно-командними методами. В результаті, коли плани виконали лише на 62,4%, влада вдалася до репресій. Керівництво на місцях звинувачували в саботажі, «антибільшовицькому ставленні до хлібозаготівель». Українські ж селяни, на думку Сталіна, взагалі потребували перевиховання як такі, що перебували на окупованій території та контактували з ворогом. Залишившись без зерна, населення почало голодувати, але замість допомоги партійне керівництво зняло з централізованого постачання за хлібними картками 3,5 млн. населення, з них 2,9 млн. селян. Свого апогею голод сягнув взимку та навесні 1947 року. За такою сухою статистикою ми бачимо масштаби трагедії, але не бачимо людини.

Поетичний талант Миколи Томенка полягає як раз в тому, що за кількома рядками листа чи за історичним фактом – він бачить Людину, її горе, її страждання і муки, він створює такий напружений емоційний образ, який відгукується в кожного читача, без сліз, болю і шоку неможливо читати рядки поеми. Адже майбутній поет, який народився 1937-го року, сам жив у ті страшні часи. Його батько пропав безвісти на фронтах Другої світової війни, тож мама сама ростила двох синочків.

Можемо з певністю сказати, що таке емоційно-психологічне відтворення історії закарбовується в пам'яті.

У розділі «Чорна зима сорок сьомого року» автор виводить образ натрудженої Матері та її трьох маленьких діточок, голодних, холодних, безсилих, яких ведуть по снігу на суд СВОЇ. А судити будуть жінку за невироблений мінімум трудоднів, які виробити було нереально, адже жінка сама, без чоловіка, який напевне загинув на війні, мала тягти непосильні норми, встановлені московською партійною верхівкою. Автор кінематографічним планом ловить засніжене поле – матір – ґрати… Тепер ґрати розділяють маму і дітей. І надзвичайної поетичної сили образ Матері, яка не може жити без своїх дітей, безвихідь, прірва, в яку кидають матір, її слова болем відлунюють в серці:

Я, дітки, з собою візьму
Вас за дріт,
А що ж вам без мене робити?.. [9, с. 173].

Дійсно, важко уявити в цивілізованому світі, щоб мама забирала з собою дітей за ґрати, бо без неї вони пропадуть чи так, чи інакше. Проте автор не помилявся, коли бив на сполох цією поемою, щоб розбудити українців і закликати пам'ятати про пекло, яке творили на нашій землі комуністична московська орда. Актуальні паралелі сучасності проводимо до рядків поеми Миколи Томенка: сьогодні маємо тисячі викрадених дітей, розлучених із батьками і вивезених до країни-окупанта, яких калічать і зросійщують, діти позбавлені права на дитинство і власну сім'ю, а тисячі вбиті російськими ракетами. Автор метафорично порівнює тогочасну Україну із чорним казаном, «в якому киплять наші долі».

А ми мовчимо, боїмося сказать.
Уста аж синіють від болю…
Дивіться, дивіться на білий екран –
Широке засніжене поле…
ІДЕ,
УСЯ ЗІТКАНА
З БОЛЮ І РАН,
НІМА
УКРАЇНСЬКА ДОЛЯ… [9, с. 175].

Цей глибоко метафоричний образ української Матері став символом літератури ХХ століття. Як зазначає літературознавець Микола Жулинський «Микола Томенко наважився вичитати долю свого роду, свого народу із власних спогадів, із трудової книжки матері, із уяви, мрій, надій, із переживань і вражень свого покоління. Зрозумів, що образне осягнення глибини народної трагедії нелегко набуває повноти вираження, оскільки трагічна доля нашого народу розіп'ята між безнадією і сподіванням. Тому так важливо було для поета відкрити, розгорнути ті сторінки народної пам'яті, на

яких скам'яніла від горя і печалі українська душа все ж таки проростала вірою й надією, життєвотворчою енергією [3, с. 131].

У наших попередніх наукових дослідженнях проаналізовано попередні розділи тетралогії «Трудова книжка матері», зокрема із книги «Летіли дзвони», зокрема «Батько просить їсти», « І крик, і плач, і безнадія», «Глум», «В'язка соломи», «Покара за бездітне» та інші [10, 11, 12, 13].

Здається, більших знущань вже не вигадаєш. Але кульмінація в книзі і далі зростає. На нашу думку, читач сьогоднішнього дня може бути не готовим до розділу, який називається «На бантині». Хоча щоденні ракетні та дронові атаки, які несуть смерть тисячам українців як на полі бою, так і в цивільному житті, підтерджують, що знущання над українцями, які були 90 років тому, є прямим наслідком сьогоднішньої російсько-української війни.

Розділ «На бантині» починається філософським твердженням про те, що ми

Народжуємося, щоб жити.
І це найвищий дар природи.
Просто нам або ліньки, або ніколи
Осмислювати
Оцей найдорожчий дарунок – життя… [9, с. 176].

Поет розмірковує, що кожен по-своєму розпоряджається власним життям. І лише голод – «цей найжорстокіший вбивця / розпоряджається з усіма так, / як йому заманеться» [9, с. 176].

Недаремно свого часу у 2006 році Петро Бойко назвав «Трудову книжку матері» документальним словесним фільмом, кіногенічним поетичним письмом. Перед очима постає кадр: тітка Марія, виплакала усі сльози, шукаючи сьомий день своїх двох діточок – синочка і донечку. Образ цієї Матері, з роз'ятреним серцем, яка тиждень не може знайти своїх маленьких дітей – найтрагічніший образ в поемі «Летіли дзвони». Важко уявити стан матері, яка шукає всюди своїх діток: « у бур'янах, у верболозах, у глинищах, у степах, під скиртами, вдень і вночі шукає, почорніла, і вже, як тінь, ходить по землі» [9, с. 176]. Ніхто не може розрадити і зарадити її горю, її вже онімілому крикові. Вона все сподівається, що рипнуть двері, і зайдуть її дорогенькі діточки. Епічна напруга зростає.

Наступний кадр – ранок, у селі з'являється міліціонер, прямує на подвір'я, де його не чекали.

Кадр третій – мати з дочкою пораються у хаті і бліднуть при появі міліціонера. Наче кінокамера рухається разом з поетом по хаті, а далі – на горище:

Боже!
Таке можна тільки
В кошмарному сні побачити…
НА БАНТИНІ,
ОДНА БІЛЯ ОДНОЇ,
ВИСІЛИ…
ДВІ ДИТЯЧІ ГОЛІВКИ… [9, с. 177].

Так, голод страшний, і саме він ставав причиною людожерства. Як писав поет на початку розділу, голод – найтяжчий вбивця, рухав цими двома жінками. Страшний образ, що карбує злочин кремля, криком кричить про тих бузувірів, які забирали в людей останнє: останню зернину, колосок, мерзлу картоплину чи в'язку соломи, гнилий буряк чи жменю жита, які могли врятувати людське життя. І все це робилося за вказівкою кремлівських вождів, які планомірно і жорстоко винищували українців у трьох голодоморах. А покара за людожерство була невідворотною, поза кадром відлунюють два постріли. Матері вирішили не говорити, бо не витримає, збожеволіє.

Тридцять третій…
О, жорстокий світе!
А Материні сиві коси
НА ВСЮ ПЛАНЕТУ СВІТЯТЬ… [9, с. 177]

До теми голодомору 1921 року звертався й ранній Павло Тичина, схожу картину знаходимо у його вірші «Загупало в двері прикладом, заграло, зашкрябало в шибку», де показане явище канібалізму:

Очима так дико по хаті і кинулась вся
до синочка, голівку вона йому гладить
і ротика стулює міцно: заплакала б тяжко –
не може,
лиш б'ється об піл головою:
– Синочку, дитя моє любе!
Ой що ж я з тобою зробила! [1].

Вперше в українській літературі Микола Томенко фіксує ще один злочин комуністично-кремлівської системи у розділі «Нечувана в світі жорстокість». Здавалося, у проаналізованих нами попередніх розділах жорстокість перейшла межу, проте наступний розділ переконує, що меж кремлівській жорстокості і цинізму немає (в чому пересвідчуємося і сьогодні). Цей розділ побудований незвично з точки зору поетики: автор вибудовує діалог з уявним читачем, щоб підвести:

на саму вершину
голодного року.
Повідать про правду
XX віку –
Криваву, жорстоку…
Дванадцять дитині,

Дванадцять їй літ…
І тягнуться, тягнуться
Ті рученята у бік,
Де ростуть край доріг
колоски… [9, с. 179].

Ця цифра 12 стає магічною в тексті поета. Він кільканадцять разів починає підводити читача до віку дитини, повторює цифру дванадцять, щоб викликати питання: що ж таке особливе у цьому віці дитини? Уявний читач ставить обивательське питання: Хіба це важливо? Хіба важливо, скільки пройшла вона кроків за це своє життя? Для цивілізованого світу, такі питання видаються дивними, але не в час голодомору. Бо ота сама стоклята московська влада «з дванадцяти літ дозволяла вбивати…» [9, с. 180].

За мерзлу картоплину, за пару колосків вбивати дитину??? Для Миколи Томенка – це болісна, невимовна правда, яку він хоче донести усім українцям, щоб збагнути, яку несправедливість, експеримент, винищення чинила з нами, з нашими батьками і дідами, з нашою нацією чужа держава.

І найголовніше питання – на яке ми не дали досі публічної і справедливої відповіді – «А ДЕ ТІ УБИВЦІ-ПІЛАТИ?», які зводили курки і вбивали-вбивали-вбивали сотні і тисячі голодних дітей, матерів, українців? Жодного покарання за це вони не понесли.

Висновки. У проаналізованих трьох розділах «Чорна зима сорок сьомого року», «На бантині», «Нечувана в світі жорстокість» поет кінематографічними, короткими, влучними епітетами та метафорами змальовує картини жаху, знущань, які на нашій землі творили кремлівські нелюди у періоди голодоморів-геноцидів. Автор сам був свідком тих страждань, але повну картину йому допомогли створити тисячі листів від слухачів та читачів, що, напевне, є унікальним явищем в українській літературі. Викривальна сила цієї книги полягає в тому, що поет змушує нас силою поетичного образу пам'ятати про злочини сталінського режиму і раз і назавжди вигнати ворога з нашої землі, з нашого культурного простору, розірвати фейковий інформаційний простір і очистити свідомість українців від столітніх нашарувань ворожої думки, не прощати, а карати. Саме жертвам і мученикам тоталітарного режиму присвячена тетралогія «Трудова книжка Матері», одним із розділів якої є книга «Летіли дзвони».

Список літератури:

1. Астаф'єв О.Трагедія Голодомору в українській літературі (спроба аналізу) URL: https://surl.lu/fyebqp (дата звернення 21 січня 2025).
2. Бабчук Емма. Теплий. *Повертаюсь сьогодні до себе. Микола Томенко в колі друзів*. Київ : Щек, 2017. С. 22–29.
3. Жулинський Микола. Білі автографи української долі. *Повертаюсь сьогодні до себе. Микола Томенко в колі друзів.* Київ : Щек, 2017. С. 130–135.
4. Засенко Петро. Смертельні жнива. *Повертаюсь сьогодні до себе. Микола Томенко в колі друзів.* Київ : Щек, 2017. С. 162–165.
5. Інститут національної пам'яті https://old.uinp.gov.ua/publication/golodomor-1946-1947-vstup (дата звернення 12 січня 2025).
6. Куньч З.Й. Художня реалізація теми голодомору в поетичній творчості Михайла Ситника. *Закарпатські філологічні студії.* 2023. Вип. 32. т.3. С. 177–181. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.32
7. Мотрич К. Час дозрілих жнив. *Повертаюсь сьогодні до себе. Микола Томенко в колі друзів.* Київ : Щек, 2017. С. 82–85.
8. Наєнко Михайло. Проголосував би й сам Шевченко. *Повертаюсь сьогодні до себе. Микола Томенко в колі друзів.* Київ : Щек, 2017.С. 34–48.
9. Томенко М. Трудова книжка Матері. Київ : Фенікс, 2008. 308 с.
10. Томенко О. Образ Матері у тетралогії «Трудова книжка Матері» Миколи Томенка. *Закарпатські філологічні студії.* 2022. Вип. 22, Том 2. С. 242–245. DOI: 10.32782/tps2663-4880/2022.22.2.44
11. Томенко О. Поетична фіксація подій голодомору в Україні у поемі «Летіли дзвони» Миколи Томенка. *Закарпатські філологічні студії.* 2023. № 26 т. 2. С. 228–231. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.26.2.43
12. Томенко О. Архетипні образи українців як маркери національної ідентичності в поемі Миколи Томенка «Летіли дзвони». *Нова філологія.* 2024. № 93. С. 197–202. https://doi.org/10.26661/2414-1135-2024-93-28
13. Томенко О. Нищення церков як геноцид української нації в поемі «Летіли дзвони» Миколи Томенка. *Міжнародна мультидисциплінарна наукова інтернет-конференція Світ наукових досліджень*. 22–23 лютого 2024. Випуск 27. С. 136–139. https://surl.li/ypqxhp

Tomenko O. M. VOICELESS UKRAINIAN FATE: ARTISTIC REFLECTION OF HOLODOMOR-GENOCIDE EVENTS IN MYKOLA TOMENKO'S POEM "WHEN BELLS WERE FLYING DOWN"

This article analyzes three chapters from Mykola Tomenko's poem "When bells were flying down" included in the tetralogy "Mother's Workbook". "This book is a spiritual monument to the Ukrainian Mother, who has saved our nation from troubles more than once, and the image of the poet's mother will shine for many generations as memory candle. The national memory. Indeed, our Mothers had to survive, they could not just live, because death could "squeeze" them at any moment [3, c. 130]. The analyzed chapters: "Black Winter of 1947", "On Collar", "Cruelty Not Seen in the World" – cover the theme of the famine of different years and images-archetypes of Ukrainians, in particular Mothers, who became victims of violence, experiments and abuses of the Kremlin totalitarian regime in the 1920s-1950s. The analysis is carried out in the context of a complete study of "Mother's Workbook Tetralogy". Cinematography is emphasized as an artistic device that characterizes the poetic structure of this work. The epic tension rises with each chapter, confirming once again the aptness of "poem of upheavals" definition. The image of Mother of three children thrown in prison, the subject of cannibalism, implausible permission to shoot children from the age of 12 during the famine for cereal ears are depicted emotionally and psychologically. With these sections, the author exposes the crimes of the Bolshevik-Communist Moscow regime, which ruled the Ukrainian lands. Mykola Tomenko makes his poem an instrument to condemn the repressive system and to call to remember the lessons of the past, to learn them and not to forgive the murderers of our people, who have again encroached on our land, feeling impunity for past crimes. This makes this poem, its study and understanding relevant today.

Key words: *image of mother, famine, genocide of Ukrainian nation, Russian – Ukrainian war, Mykola Tomenko, tetralogy "Mother's Workbook", "When bells were flying down" cinematographic writing.*

УДК УДК 82.09:821.161.2’06-3
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/42

Юрчук О. О.
Житомирський державний університет імені Івана Франка

МІСТО В ЗБІРЦІ «АРАБЕСКИ» СЕРГІЯ ЖАДАНА: ЧАС, ПРОСТІР, ЛЮДИ

У пропонованому дослідженні зосереджено увагу на декількох аспектах художньої репрезентації міста в збірці «Арабески» Сергія Жадана. Зауважено, що в сучасній українській прозі можна помітити своєрідний біном «автор – місто», наявність тяглості традиції. Насамперед йдеться про харківський текст у творчості Сергія Жадана (поезія та проза). Озвучена вище збірка (принаймні назвою) апелює до імпресіоністичної новели Миколи Хвильового «Арабески». Доведено, що в текстах митця Харків має відмінне смислове навантаження, бо це історія про людей, які опинилися в «зламаному часі» (російсько-українська війна), а арабески формують своєрідний орнамент війни, де наявні геометричні фігури (зруйновані будівлі, порожні дитячі та спортивні майданчики), рослинні елементи (колаж дерев, трави й сонця).

Зауважено, що особливість збірки «Арабески» Сергія Жадана – повторюваність тем, місць, персонажів. Саме це провокує відчуття одного місця, одного часу й однієї історії. Дванадцять текстів своєрідно обрамлені: від «Приклич мене до цієї брами», у якому друзі мають вивезти тіло мертвої літньої жінки, і до «Ніхто нічого не буде просити», у якому ті самі друзі допомагають «зовсім юній» Даші (у такий спосіб автор створює відчуття надії). В основному тексті розглянуто три аспекти художньої репрезентації міста: час, простір та люди. Помічено: міський час фіксовано скрупульозно з його одночасною непослідовністю, повторюваністю (безчасся); архітектура міста війни – це насамперед архітектура зруйнованих будівель, порожніх вулиць, дитячих та спортивних майданчиків, а також рослинний орнамент, утворений із дерев, трави; історії людей об’єднані тотальною беззахисністю й одночасною емпатією та любов’ю до ближнього.

Ключові слова: *урбаністика, міський текст, харківський текст, арабески, урбаністичний час і простір.*

Постановка проблеми. У сучасній українській літературі можна помітити своєрідний біном «автор – місто», що створює простір міського тексту з чіткою локалізацією. Імовірно, у цьому контексті варто згадати Юрія Андруховича, Юрія Винничука, Володимира Даниленка, Валерія Шевчука. Не стали винятком і тексти Сергія Жадана, особливо збірка «Арабески», що побачила світ 2024 року. Й ось тут мова не тільки про сучасного автора, а про своєрідну тяглість традиції харківського міського тексту, адже історії збірки об’єднані Харковом, а її назва відсилає до імпресіоністичної новели Миколи Хвильового, у якій автор «безумно» любить саме це місто («Я безумно люблю город. Я люблю виходити ввечері із своєї кімнати, іти на шумні бульвари, випивати шум, нюхати запах бензолу й тоді йти на закинуті квартали…» [12, с. 200]). От тільки в Сергія Жадана урбаністика має зовсім відмінне смислове навантаження, бо це історія міста та людей, які опинилися в «зламаному часі»: «Кілька тижнів тому зламалося життя, зламався час, змінилося відчуття дихання, його розмірeності й послідовності» [2, с. 74], а арабески – це своєрідний орнамент війни, де наявні геометричні фігури (найчастіше це будівлі), рослинні елементи (колаж дерев, трави й сонця). Хоча це також історія про любов, тільки не до міста, а в місті, де герої несподівано стали дорослими («Дорослі тепер – це ми») і мусять приймати важливі рішення: «Йдеться про любов як велику відповідальність, велику відкритість, стан величезної емпатії, коли ти можеш допомогти, підтримати, вибачити людині. Про любов як налаштованість на контакт, на порятунок. Як про місце можливої надії, виходу із сутінків. Така любов справді всюди у книжці присутня. Саме така любов для багатьох із нас сьогодні є помічною, вона дає сили, ресурс, певні механізми поведінки. Усе це вкладалось у тексти» [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Урбаністичній тематиці прози Сергія Жадана присвячено низку літературознавчих розвідок (Олена Даниліна, Аґнєшка Матусяк, Тетяна Мейзерська, Тетяна Свербілова та ін.). Літературознавці засто-

совують різні підходи до інтерпретації міста в текстах письменника, проте помітна спільна майже для всіх дослідників тенденція прочитання текстів крізь призму постколоніальної теорії. Олена Данілова, осмислюючи місто як концепт у романах «Депеш Мод» та «Anarchy in the UKR», говорить про антитоталітарний пафос творів: «…концепт "місто" є одним з провідних в прозових текстах Сергія Жадана. Реалізований він на рівні топосів рідного авторові Харкова – університет, готель, держпром, пам'ятників Шевченкові й Леніну, вокзал, завод, які підкреслюють виразний антитоталітарний пафос текстів. Урбаністичний пейзаж аналізованих романів покликаний також підкреслити суспільно-політичну ситуацію розпаду держави в 90-х роках ХХ ст. і, як наслідок, втрата ідеалів і сенсу життя, пошуків молодою людиною власного місця в цій ситуації» [1, с. 353]. Аґнєшка Матусяк вважає прозу Сергія Жадана постколоніальним діалогом із минулим, спробою подолання травми, творенням постколоніальної та посттоталітарної ідентичності, «…тобто українського ідеалу ідентичності – одиничного й колективного, який став би для того покоління зброєю у боротьбі з викликами сучасності» [8]. Тетяна Свербілова актуалізує семіотику дому в контексті постколоніальної гібридної культури в романах «Ворошиловград», «Месопотамія»: «Два романи письменника репрезентують певну єдність саме своєю гібридністю, що в тексті функціонує як міфологічний прикордонний топос втраченого і віднайденого дому: у першому романі – прикордонного Луганська (Ворошиловграда), у другому романі – Харкова, розташованого в межиріччі і відкритого всім міграційним шляхам» [10, с. 503].

Збірка «Арабески» також не лишилася поза увагою українських критиків та літературознавців (Віра Агеєва, Олександр Бойченко, Ігор Котик, Ростислав Семків та ін.). Віра Агеєва говорить про ймовірну синхронність написання збірки з книжкою віршів «Скрипниківка», які апелюють до пам'яті, що фіксує втрати (зруйновані міста вже ніколи не будуть такими, як були), «шрами» або «карби» на людському тілі [11]. У цьому контексті варто згадати післямову Сергія Жадана до «Скрипниківки», у якій він пише про втрату й повернення мови тоді, коли час зламався (лютий 2022 року), потребу рефлексувати події в слові, щоб лишити їх у пам'яті: «…минуло кілька місяців від початку великої війни – і мова почала повертатися. Вона потребувала озвучення чогось нового, чогось важливого, вона потребувала виходу. Просто під цими – новими, написаними вже в часи "великої" війни – текстами хотілося ставити дати: щоби потім відслідкувати хроніку власного дихання, щоби виловлювати логіку в появі слів, у фіксації ритму» [5, с. 138].

Під час презентації збірки «Арабески» в межах XV Міжнародних поетичних читань Meridian Czernowitz її модератор, літературний критик Олександр Бойченко порушує питання близькості творів Миколи Хвильового та Сергія Жадана. Він називає їх максимально протилежними, адже «Арабески» Хвильового – це захват від міста, водночас в «Арабесках» Жадана Харків пов'язаний не зі сміхом і дзеленчанням трамваїв, а з тишею, пусткою, руйнуванням й трамвайними коліями, які вже заросли [9]. Цікаво, що й сам письменник, з одного боку, погоджується, що існує відмінність, тому що його тексти написані в стані війни, а Микола Хвильовий писав свій текст із позиції людини, яка повернулася з війни й надолужує втрачене, з іншого – він підкреслює й подібність на рівні поколінь 20-х ХХ століття й 20-х XXI століття, тому що й тих і тих торкнулася війна, а це не може не спровокувати метафізичого зламу, появи нової етики в літературі [9].

Ігор Котик у статті «"Арабески" Сергія Жадана: Орнамент прифронтового міста» зазначає, що «…нова Сергієва книжка (як і попередні) цей дух часу відображають. Жаданові "Арабески" – про прифронтові міста загалом, про те, як змінилося життя у час війни, як змінився побут мешканців, яким є їхній теперішній внутрішній світ, які події визначають їхню долю» [7].

Постановка завдання. Мета статті – осмислити специфіку художньої репрезентації міста в збірці Сергія Жадана «Арабески», зосередивши увагу на урбаністичному часі й просторі, історіях героїв.

Виклад основного матеріалу. Збірка «Арабески» – це дванадцять історій, які об'єднані містом Харковом під час російсько-української війни. В одному з інтерв'ю Сергій Жадан говорить, що Харків – це місто на паузі, місто втомлене: «Оця пауза, про яку я говорю, – це не пауза бездіяльності, не пауза безнадії, не пауза нерозуміння, куди рухатися. Це пауза очікування та щоденної роботи. Тому що люди справді щось роблять, допомагають, місто обороняється» [6]. Саме таким читач побачить його в збірці. Письменник порівнює Харків із твариною, якій перебито хребет: «Цілий тиждень місто лежало, мов тварина з перебитим хребтом: і допомогти хочеться, і підійти страшно» [2, с. 9]. Особливість збірки – повторюваність тем, місць, людей, що провокує відчуття: це не тільки

одне місце, а й одна історія про людину під час війни, котра присутня в архітектурі міста, діалогах героїв. Сергій Жадан робить своєрідне обрамлення збірки: вона починається з історії «Приклич мене до цієї брами», у якій друзі мають вивезти тіло мертвої літньої жінки («Другого березня, на сьомий день війни, зателефонував Коля і попросив вивезти труп» [2, с. 7]), а закінчується історією «Ніхто нічого не буде просити», у якій ті самі друзі допомагають «зовсім юній» Даші («Насмішкуваті й колючі дитячі погляди поруч із нею. Дивиться в майбутнє і щось там бачить» [2, с. 129]). У такий спосіб автор формує простір надії на майбутнє. Цікаво, що схожий прийом він використав і в романі «Інтернат», у фіналі якого також дитина, племінник Паші, потрапляє додому з окупації з цуценям, про яке говорить: «Виросте – всіх порве» [3, с. 335].

Повертаючись до художньої презентації Харкова в збірці, зосередимо увагу на специфіці часу в місті, його просторі, що наповнений об'єктами (будівлі, рослини), та людях, які проживають свої історії.

У збірці час, з одного боку, зафіксовано зі скрупульозною точністю («другого березня. На сьомий день війни», «сьома ранку», «в березні 22-го», «у травні»), з іншого – непослідовність часу (насамперед, пір року), повторюваність подій створює відчуття своєрідного безчасся або єдиного часу – часу війни. Оповідач історій рухається порами року, спорадично повертаючись у час, наче він і справді зламався або зупинився. У тексті «Тоді Господь покличе жінку» герої під небом передмістя слухають тишу й відчувають мить, «… коли час завмирає, як промінь на лезі ножа: один необережний порух, необачний поштовх – і світло зрушиться, а за ним зрушиться ціле місто…» [2, с. 37].

Переплетіння пір року доповнюється різними добовими часовими відтинками, хоча найчастіше події відбуваються або зранку, або ввечері. Помічаємо відмінні емоційні регістри. Вечори приносять сон і тимчасову полегкість. Наприклад, в оповіданні «Та, що зігріє тебе серед ночі» чоловік і жінка, зустрівшись у готелі, який їм не сподобався, відчувають незручність першого побачення, однак поруч одне одного здатні подолати власні травми: «Він заснув першим. Вона невдовзі за ним. Таблетки свої він так і не випив. Вона свої теж» [2, с. 53]. Ранки ж найчастіше пов'язані з тривогою, передчуттями й трагічними подіями, що стаються: «Він прийшов на сьому ранку, як і домовлялися. Недовірливо привітався, оглянув коридор, ніби пастку» [2, с. 57]; «Ранній ранок, довгий день. Устала, не одягаючись побрела у ванну. Довго й неохоче чистила зуби…» [2, с. 88]; «Прилетіло під ранок, коли він спав» [2, с. 99].

Побудова збірки вказує й на своєрідну циклічність часу, але з оберненою перспективою: у першому оповіданні «Приклич мене до цієї брами» жінка з фото (минуле) дивиться в майбутнє, у якому «…було довге життя, порівну наповнене добром і злом. У майбутньому була вся непрочитана література. У майбутньому була смерть» [2, с. 14], в останньому «Ніхто нічого не буде просити» дівчина (теперішнє) пильно вглядається в прийдешнє і бачить: «Щось, чого не розгледиш, не ставши на її місце. Щось тривале, складне, сповнене болю, сповнене радості. Щось, чим не поділишся. Чого не оминеш. Щось, що не надто тішить. Але й не лякає» [2, с. 129].

Із часом у збірці пов'язаний образ сонця. Але щоразу це історія контрастів: між світлом у місті й темрявою в будівлях, між світлом дня й темінню всередині людини, між сонцем у кімнаті й сліпою людиною, яка його не бачить. В оповіданні «Зійде світло над містом праведників» надвечір'я наповнене літнім сонцем, що невблаганно «заливає згори» й просвічує собою все: «Сонце б'є вечірнім промінням, кухня схожа на річище, просвічене до мулистого дна» [2, с. 19]. Але серед чоловіків у кімнаті є незрячий. Колишній військовий, який утратив зір на війні, хоче, щоб його взяли на роботу, та не тому, що хтось попросив (послуга), а тому, що йому важливо: «…щоб ви, дивлячись на мене, не згадували відразу ж про Мішу. Щоб ви бачили мене. Таким, яким я є» [2, с. 21]. З одного боку, він не помічає, як «тіні глибшають, поступово сутеніє», з іншого – він відчуває, що затримує інших, створює незручну ситуацію й тому в кінці розмови стверджує: «Я зможу». Цікаво, що саме Вовчику, який вмикає світло, наче натякає сліпому, що час іти, ставить під сумнів, що чоловік зможе працювати («Він же сліпий»), його друг Валєра, коли йде, говорить: «– Не забудь світло вимкнути» [2, с. 24]. У такий спосіб створюється додаткове смислове навантаження між незрячістю зрячих, яким, щоб побачити, треба світло, і сліпих, котрі спроможні власною присутністю «підсвітити» життя інших.

В оповіданні «І не вистачить сонця, аби все освітити» багато сонця після суцільних днів дощу й хмар. І знову перед читачем історія, побудована на контрасті світла й темряви. Головний герой, поранений військовий, зустрічається з жінкою, яку давно не бачив. На початку історії оповідач

декілька разів підкреслює, що героїня рухається, сідає так, що сонце засліплює чоловіка й не дає її побачити: «Підійшла, стала проти сонця, він спробував розгледіти її, але сонце вдарило в очі, замружився, відвернувся» [2, с. 65]. Але у фіналі оповіді стає зрозумілим, що поранений військовий не бачить не тому, що заважає сонце, а тому, що він сповнений темряви й потребує самотності: «…за великим рахунком, не має сенсу: і її історії, і квіти, і телефонні дзвінки. А що має сенс? Ось ця темрява в ньому. Темрява, яку вона не бачила, але яку відчувала. Просто фізично відчувала. Вона має сенс. Вона рухала ним, вона ним говорила» [2, с. 70].

В оповіданнях «Тоді Господь покличе жінку» та «Я вимкну за всіма світло» сонце, його світло й тепло стають бажаною альтернативою для героїв. У цьому контексті несподіваної смислової конотації набуває будівля церкви. У першому оповіданні герої хочуть залишатися на сонці, щоб відчувати життя «безжально і ніжно», а мусять повертатися до церкви, де панує смерть (похорон друга). У другому тексті церква – місце велике й холодне, натомість сонце надворі дає відчуття захищеності: «Сонце давало відчуття захищеності, ніби ти заходив у вималюване кимось коло і ставав невидимим для смерті» [2, с. 75].

У збірці Сергія Жадана місто війни – це порожній урбаністичний простір. Ця порожнеча визначена відсутністю людей: «…розпечене серпнем місто, сліпуча панорама проспекту, випалені сонцем небеса на обрії, обважніла зелень алеї, і за всім цим – жодного голосу, жодного руху, так, ніби всі перехожі, всі містяни, дорослі й діти, зачаїлися за деревами, граючи в якусь свою, лише їм відому гру…» [2, с. 122]. Поодинокі герої своєю присутністю лише увиразнюють тишу міста, його розбитість (тварина з перебитим хребтом). Тому місто війни – це місто зруйнованих будинків та шкіл, порожніх вулиць, дитячих та спортивних майданчиків, трамвайних рейок, що заросли травою: «Їхали центром, проскакували згаслі світлофори. В місті було тихо, як на футбольному полі взимку. Поодинокі перехожі на перехрестях, забиті фанерою вікна…» [2, с. 78].

Автор, вибудовуючи урбаністичний простір міста під час війни, повсякчас акцентує на тиші, що має амбівалентну природу: вона може лякати / бентежити / тривожити в покинутих будинках, порожніх під'їздах, з одного боку, а з іншого – створювати ілюзію спокою, коли ніхто не стріляє: «Вийшли, стали під під'їздом, прислухалися. У під'їзді було так тихо, ніби їх звідти теж хтось підслуховував. Заходити всередину не хотілося. На вулиці теж було тихо, зранку не стріляли» [2, с. 10].

Поруч зруйнованого війною міста в оповіданнях збірки присутня природа, яка живе всупереч подіям: «Бродив шкільним подвір'ям, що повільно заростало травою. Трава ставала все вищою, обступала дерева в шкільному садку, рвалася крізь кам'яні плити» [2, с. 98–99]. Особливе місце належить деревам, які своїм рухом наповнюють тишу голосами («…вітер, що торкається трави, здіймається вгору, чіпляється крони, вивертається понад домами, охоплює ціле місто… (…) стільки голосів чуєш, стільки відчуваєш руху й радості» [2, с. 22]), захищають від війни («Дім у них старий, надійний, поміж прохідних дворів і важких дерев» [2, с. 27]), додають відчуття певності («І ось дерева ці далі стоять за вікном – постарілі, але такі ж високі, гіллясті. Стоять, ніде не зникли» [2, с. 61]). Почасти завдяки природі (дерева, трава, птахи) місто починає жити своїм власним життям, у якому людина почувається зайвою: «Місто велике, жило своїм життям, ніжилося під сонцем, розклавши траву на пагорбах…» [2, с. 73].

У контексті урбаністичного простору міста важливими є рисунки Сергія Жадана, які візуалізують певні місця в Харкові. Графіка з підписами автора з'явилася не раптово. Під час згадуваної вище презентації книжки письменник ствердив, що йому було важливо проілюструвати її власноруч, щоб зафіксувати місця, зруйновані війною [9].

Місто Сергія Жадна – це й місто людей та їхніх історій. Автор вибудовує дванадцять мікросюжетів, у яких домінує певний стан людини, що підкреслюється сприйняттям його іншими людьми, положенням у просторі, короткими репліками діалогів. В оповіданні «Велика годинникова стрілка» героїня стверджує, що за цим усім стоїть порожнеча: «…за тим, що він говорить, теж стоїть якась порожнеча, якась розірваність, нескладність» [2, с. 61].

У місті війни, певно, так само, як і в місті без неї, переплітаються життя й смерть. Сергій Жадан пропонує дванадцять історій, у яких люди помирають, намагаються вибудувати взаємини, чекають на дитину. Уся ця дійсність в автора сповнена натяками й позначена часовою непевністю, але й ситуативною стабільністю емоцій, почуттів. Створюється враження, що письменник вихоплює мить, зафіксовує її в часі без спроб моделювання продовження історії (перефразовуємо самого автора: під час війни часу є стільки, скільки ти можеш дихати).

Помічаємо, що переплетіння життя й смерті підкреслюється також розташуванням людей. Наприклад, у тексті «Тоді Господь покличе жінку» змодельовано специфічний локальний простір, затиснений у стінах церкви, центр якої – труна із загиблим військовим: «На померлого дивляться всі. Наче хочуть пересвідчитись, що це справді він» [2, с. 39]. У цьому просторі вирізняються чотири людини: дві застиглі й дві рухомі. Застиглими фігурами є жінки: дружина Діна, яка ховає свого чоловіка, та Анна, яка «відсторонено й загублено» стоїть у кутку. Поруч із ними рухомі фігури чоловіків: панотець, який ходить довкола й пояснює все, як дітям, та оповідач, який констатує: «Загалом тут мовчати потрібно, мовчати й слухати» [2, с. 39].

Зауважимо, що церква як локус присутня ще в одному оповіданні «Я вимкну за всіма світло». Саме цей текст повертає читача до попереднього, у якому дві жінки ховають чоловіка. Автор вибудовує історію на контрасті між будівлею, «…великою, холодною, як залізнична станція на тупиковій гілці» [2, с. 74], та чоловіками, що почуваються беззахисно, усвідомивши, що «дорослі – це ми»: «Перемезлі сорокарічні чоловіки, що намагаються себе кудись прилаштувати у світі, з якого вони виросли, як із дитячого взуття» [2, с. 75]. Серед них особливе місце належить «батюшці» Міші, який розповідає друзям історію бійця, що пішов добровольцем і боявся розповісти про це матері; як йому довелося говорити з кожним, щоб подолати страх: сина, який засмутив матір, і матері, яка не хоче втратити дитину на війні: «…Йому не дзвонила, боялася, що кричатиме. І він їй не дзвонив, боявся. Ну, ось для цього я і потрібен – говорити з тими, хто боїться. Це не про депресію, ясно?

– Ясно.

– Це про любов» [2, с. 78].

Поєднання живого, тілесного й бажаного з мертвим та холодним бачимо в оповіданні «Та, що зігріє тебе серед ночі». Щоправда, цього разу саме локальне місце – готель у місті – символізує щось або неживе, або застигле, водночас герої – чоловік і жінка (військові) – на першому побаченні, надають «холодним номерам» життя. Автор вихоплює момент людської безпорадності, коли двоє дорослих людей ніяковіють від інтимності, від власної травмованості, але саме це наповнює порожній номер живим і теплим: «Давай ти не будеш думати про те, як треба. Хай буде як буде. Я піду в душ, а ти б черевики скинув» [2, с. 48].

У конкретних локаціях міста, найчастіше квартирах, у яких герої давно не були, вони почуваються, наче в пастці. В оповіданні «Велика годинникова стрілка» для чоловіка, якому за сорок, такою пасткою стає квартира, де живе його дружина, яку він не бачив п’ять років. Для головної героїні «Доки мине ще один місяць», котра на декілька днів повертається додому з війни, чужим простором є рідний дім: «Чужий запах, чужий пес, чужа мама. Ніщо не викликало емоцій, так, наче мусила додивитися кіно, яке не подобалося» [2, с. 87]. Автор у кінці обох оповідань залишає натяк на можливість подолання відчуження від місця, людей, які тобі близькі або були близькі: у першому тексті змінити ситуацію може син, якого батьки шкодують будити (« – Та хай поспить. Почекаю. Коли він ще в своїй казармі виспиться. Поставиш чайник?» [2, с. 62]), у другому – народження дитини («А місячні так і не почалися» [2, с. 95]).

В оповіданні «Ніхто нічого не буде просити» своєрідним місцем-пасткою стає квартира Дохлого: з одного боку, вона видається друзям безпечним сховком, з іншого – абсурдним місцем, де розпочато непотрібний ремонт, готують їжу, яку ніхто не їсть, сидять перед телевізором, який нічого не показує: «Стіл, телевізор, пульт від якого загубився ще навесні, книжкова полиця без книг, горщики із засохлими квітами – іноді тут бувало затишно, хоча зазвичай просто нестерпно» [2, с. 120]. Насправді нестерпне місце – це своєрідна метафора провини чоловіків, які прагнуть діяльності, щоб не почуватися винними (бо вони вижили, бо вони не воюють тощо). Парадоксальним виходом із пастки є рух із майже безпечної квартири містом до будинку-барака, де живуть діти без дорослих, потребують «гуманітарки», носять речі із секонду, але мають почуття гідності.

Висновки. Збірка «Арабески» – це дванадцять текстів, що об’єднані містом Харковом під час російсько-української війни. У пропонованому дослідженні зосереджено увагу на урбаністичному часі й просторі, історіях людей. Час у збірці має амбівалентну природу: з одного боку, автор скрупульозно фіксує дні, місяці, пори року, з іншого – у тексті помітна непослідовність подій, їх повторюваність, що посилює відчуття своєрідного безчасся. Архітектурі міста війни (зруйновані будівлі, порожній простір) протиставлено природу, яка створює відчуття життя всупереч подіям (дерева, густа трава, сонце). Кожна з дванадцяти історій – це вихоплена мить із життя

людей, зафіксована в часі й просторі, сповнена вразливості й одночасно емпатії. Аксіологія цих текстів про «велику війну» цілком очевидна, і про це йшлося вище: Сергій Жадан рефлексує час, місця, події, а також фіксує їх у слові, щоб вони лишилися в пам'яті. Зрозуміло, що дослідження часу, простору, історій людей не вичерпує специфіки художньої презентації міста в збірці Сергія Жадана «Арабески», що й аргументує потребу наступних студій.

Список літератури:

1. Данілова Олена. Концепт «місто» в прозових текстах Сергія Жадана. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Випуск XXIII. Частина 1. С. 347–354.
2. Жадан Сергій. Арабески. Чернівці: Меридіан Черновіц, 2024. 136 с.
3. Жадан Сергій. Інтернат: роман. Чернівці: Меридіан Черновіц, 2017. 336 с.
4. Жадан Сергій. «Мені дуже важливим видається слово "єдність" – Жадан про нову книжку "Арабески"». URL: http://surl.li/wftcvb (дата звернення: 05.12.2024 р.).
5. Жадан Сергій. Скрипниківка. Чернівці: Видавець Померанцев Святослав, 2023. 144 с.
6. Жадан Сергій. «Харків тепер – це місто на паузі»: Сергій Жадан про місто та роль медіа під час війни. URL: http://surl.li/drwctn (дата звернення: 04.12.2024 р.).
7. Котик Ігор. «Арабески» Сергія Жадана: Орнамент прифронтового міста. URL: https://surl.li/rsparg (дата звернення: 11.02.2025 р.).
8. Матусяк Агнєшка. «Між мертвою індустрією та молодою демократією». Постколоніальний діалог із минулим у прозі Сергія Жадана. URL: https://surl.li/sgssis (дата звернення: 12.02.2025 р.).
9. Презентація нової збірки оповідань Сергія Жадана «Арабески», модерує Олександр Бойченко. URL: https://surl.li/kjtiyu (дата звернення: 12.02.2025 р.).
10. Свербілова Тетяна. Метафорична семіотика дому в системі постколоніальної гібридної культури прикордонних регіонів в романах С. Жадана «Ворошиловград» і «Месопотамія». *Сучасні літературознавчі студії. Феномен дому в літературознавчій перспективі*. 2016. Випуск 13. С. 499–514.
11. Сергій Жадан: «Час не боятись». Шалені авторки. URL: https://surl.li/zuaeya (дата звернення: 12.02.2025 р.).
12. Хвильовий Микола. Сині етюди: новели, оповідання, етюди. Київ. 1989. 423 с.

Yurchuk O. O. THE CITY IN SERHII ZHADAN'S COLLECTION «ARABESQUES»: TIME, SPACE, PEOPLE

The proposed study focuses on several aspects of the literary representation of the city in Serhii Zhadan's collection «Arabesques». It is noted that contemporary Ukrainian prose exhibits a distinctive «author–city» binary and a continuity of tradition. In particular, this concerns the Kharkiv text in Zhadan's works, both poetry and prose. The aforementioned collection, at least in its title, references Mykola Khvylovy's impressionist short story Arabesques. The study proves that in Zhadan's texts, Kharkiv carries a distinct semantic load, as it tells the story of people caught in a «fractured time» (the Russian-Ukrainian war). The arabesques create a unique ornament of war, incorporating geometric figures (ruined buildings, empty children's and sports playgrounds) and plant motifs (a collage of trees, grass, and the sun).

It is noted that a distinctive feature of Serhii Zhadan's collection «Arabesques» is the recurrence of themes, places, and characters. This repetition creates a sense of a singular place, time, and story. The twelve texts are uniquely framed – from «Call Me to This Gate», where friends must transport the body of a deceased elderly woman, to «No One Will Ask for Anything», where the same friends help «the very young» Dasha, thus evoking a sense of hope. The main text examines three aspects of the literary representation of the city: time, space, and people. It is observed that urban time is recorded meticulously, yet it remains simultaneously inconsistent and repetitive (a sense of timelessness). The architecture of the wartime city is primarily defined by ruined buildings, empty streets, and deserted playgrounds, while a plant-like ornament emerges from trees and grass. The stories of the people are united by a profound sense of vulnerability, coupled with empathy and love for one another.

Key words: *urban studies, urban text, Kharkiv text, arabesques, urban time and space.*

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК [821.161.2-94.09”19/20”:7.04.071.1](09)
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/43

Левицька О. С.
Національний університет «Львівська політехніка»

НАМАЛЬОВАНЕ МОРЕ: МАРИНІСТИКА В ХУДОЖНІЙ БІОГРАФІСТИЦІ ПРО МИТЦІВ

Стаття присвячена дослідженню мариністичної тематики та її літературної репрезентації в художніх біографічних творах про митців, що працювали у жанрі морського пейзажу або надихалися у своїй творчості впливом моря. Проаналізовано особливості зображення пейзажного жанру в образотворчих мистецьких творах та жанру марини в художніх та художньо-документальних біографіях про митців-образотворців. Досліджено проблематизацію теми моря, морських просторових ландшафтів та просторового розділення. Залучаючи екокритичні студії, зокрема праці Бертрана Вестфаля, проаналізовано основну проблематику малярських та літературних творів, присвячених морській проблемі, функції морського пейзажу, простору, світла та колориту у творчій практиці малярів та скульпторів та їхню рецепцію в художній біографіці.

У фокусі уваги також взаємозв’язки між митцем та морем, морем фізичним та намальованим чи ословленим. Проаналізовано інтермедіальні стратегії словесної репрезентації образотворчих жанрів марини, досліджено історію морських наративів у зіставленні з образотворчою мариністикою на матеріалах українських біографічних творів про художників, зокрема про Йогана Георга Пінзеля, Марію Башкирцеву, Сергія Васильківського, Віктора Цимбала, Івана Айвазовського, Вінсента ван Гога, Архипа Куїнджі та ін. До аналізу обрано такі художні та художньо-біографічні твори, як-от романізована біографія «Самотній мандрівник простує по самотній дорозі» В. Домонтовича (1948), роман-есе Михайла Слабошпицького «Марія Башкирцева» (1985), біографічна повість Миколи Безхутрого «Сергій Васильківський» (1979), документальний роман-есе Богдана Гориня «Туга Віктора Цимбала» (2005), біографічний роман Володимира Єшкілєва «Втеча майстра Пінзеля» (2007), біографічна повість «Пінзель» Ірини Пустиннікової (2023), оповідання «Хлопчик і море» Яни Дубинянської (2008), Нелі Топської «Геній світла. Архип Куїнджі» (2023) та ін.

Ключові слова: *біографія, мариністика, геокритика, пейзаж, інтермедіальність, простір, екфразис.*

Постановка проблеми. У сучасній гуманітаристиці важливе місце посідає проблема дослідження простору та способи його представлення в літературних творах. Цю проблематику актуалізував так званий просторовий поворот, що поставив у центрі уваги багатьох міждисциплінарних студій проблему ландшафту та його вивчення з різних кутів зору. В останні десятиліття на передній план виходить геокритика з її методологічним інструментарієм та вивченням зв’язків між реальними і фікційними просторами в художніх текстах. У цьому контексті дослідження мариністичної тематики та її художньої репрезентації в біографічних творах про митців є актуальним і майже не репрезентованим в українському літературознавстві. У фокусі нашого дослідження – простір моря як один із ключових топосів для художників, що працювали у жанрі марини, або мариністики. Літературну репрезентацію морського топосу та морського пейзажу аналізуємо на матеріалі українських белетризованих біографій митців.

В основі методології дослідження компаративістичні студії, а також геокритика як релевантний інструментарій для дослідження просторових ландшафтів у художніх текстах. Обравши за об’єкт дослідження біографічні твори про митців й мариністичний простір, вважаємо доцільним залучити до міждисциплінарних студій також

інтермедіальні, зокрема взаємодію літератури й образотворчого мистецтва, зокрема особливості зображення мариністичних полотен у белетризованих біографіях, дослідження того, як саме топографічний простір представлено в образотворчих роботах митців та їхніх художніх біографіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Геокритична теорія у дослідженні скеровує до вивчення референтного топосу, репрезентованого у творах живопису та літератури та слугує одним з інструментів аналізу. «Кожен людський простір у стосунку до тексту, який його представляє, є Троєю, яка чекає на свого Шлімана. Кожен текст у своїх відносинах із простором, який він представляє, є свіжим паростком від стовбура», – зазначав Бертран Вестфаль – засновник геокритики як одного з літературних та літературознавчих підходів до репрезентації простору в художніх творах, співавтор посібника «Геокритика» (2000) та есею «Геокритика. Реальні та вигадані простори» (2007). Зокрема, переклад його статті «Про геокритику текстів» (2000), що увійшла до хрестоматії праць культурологів, соціологів і теоретиків літератури, присвячених дослідженню просторового повороту «Просторовий зсув у гуманітаристиці XX – початку XXI століть» (2021), яка в упорядкуванні Марії Шимчишин вийшла з друку в Київському національному лінгвістичному університеті, засвідчує зацікавлення проблематикою геокритики й в Україні [9]. Праця Бертрана Вестфаля «Про геокритику текстів», хоча й в авторському окресленні названа ескізом, розставляє головні акценти щодо теорії геокритики, прописує відмінності між геокритикою та геопоетикою, а також між імагологією чи міфокритикою. Б. Вестфаль твердить, що геокритика «ставить місце у центр дискусії», її «цікавлять не автори та їхнє ставлення до того чи іншого місця, а саме місце як воно є, як воно представлене в різних художніх царинах (література, фотографія, живопис, кіно тощо)» [9, 166]. Олена Юрчук, перекладачка й авторка передмови до перекладу його праці українською, зауважує, що геокритика за Вестфалем передбачає не вивчення «репрезентацій реальних просторів у літературі, як таких, а зосереджує увагу на можливих взаємодіях між реальним і репрезентованим просторами», вона «інформує нас про взаємини людей із просторами, в яких вони живуть та переміщаються. У центрі уваги геокритики – простір, в якому мешкає персонаж. Саме це відрізняє геокритику від імагології»: «Якщо для імагології важливий суб'єкт, що представляє, то для геокритики – описане місце, яке потрапляє в центр дослідження. У цій перспективі місце аналізується у зв'язку з його (екстратекстуальним) референтом, оскільки «референт та його репрезентація взаємозалежні, навіть інтерактивні» [9, с. 166].

Постановка завдання. Мета дослідження – проаналізувати репрезентацію мариністичної тематики в біографічних творах про митців, виявити особливості зображення в образотворчих мистецьких творах жанру морського пейзажу та марини та їхнє зображення в художніх та художньо-документальних біографічних творах. Матеріалом дослідження стали белетризовані біографії митців, у творчості яких наявна мариністична тематика й жанри марини, зокрема біографічні твори про Йоганна Георга Пінзеля, Марію Башкирцеву, Сергія Васильківського, Віктора Цимбала, Івана Айвазовського, Вінсента ван Гога, Архипа Куїнджі та ін.

Виклад основного матеріалу. Марина, або морський пейзаж – один із видів пейзажного жанру, що розвинувся в живопису, графіці, фотографії, скульптурі, який зображує море або надихається морем. Морський живопис може зображувати кораблі, хвилі, природні стихії, пляжі, кораблетрощі, морські баталії тощо. Відомий ще від прадавніх часів, цей жанр розвинувся в голландському живописі XVII століття, набув особливого поширення в добу романтизму. В українському мистецтві знаними майстрами були Іван Айвазовський, Архип Куїнджі, чимало морських картин, в тому числі автопортрет, є у творчості Тараса Шевченка. В контексті українського мистецтва варто наголосити, що цей жанр у малярстві значно краще репрезентує мариністичну тематику, аніж література. У літературі з кожним роком актуалізується проблема повернення Україні статусу морської держави, зокрема через культурні проєкти, конкурси морських оповідань, укладання антологій, публічні дискусії, виставки мистецьких творів цього жанру та ін. Це одна з актуальних проблем постімперського дискурсу, яка має значні перспективи для досліджень та розв'язань. Український графік, мистецтвознавець та історик Володимир Січинський свого часу зауважив, що «проблема Чорного моря, як і збудження інтересу до нього нашого громадянства – це справа незвичайної ваги. Наша еліта колись вбила в голову усім українцям, що ми гречкосії і це загальмувало наш розвиток. Місто, море, промисл – все це стало якесь далеке від українства». Його цитату винесено в мотто Чорноморського збірника 1943 року, що виходив в Одесі [13, с. 2]. Її цитує знаний

художник і мистецтвознавець Петро Андрусів, обґрунтовуючи відкриття мистецької академії на Південному березі: «Силою натуральних обставин помостом, який сполучував гелленський світ з нашим суходолом, була Таврида. <…> Колишні грецькі кольонії під впертою працею науковців набирають многогранного опуклого вигляду. Деякі загадки нашого мистецтва постепенно знаходять розв'язку. Майже підсвідомо – у свій час, вражений аналогією тих, двох, рівних у часі, культур, захоплений Гердер окликнув: "Україна це майбутня Геллада"» [8, 42–43].

Аналізуючи зріз художньої біографістики про митців, спостерігаємо, що тема моря передусім розглядається у контексті простору переміщень. Белетристи тлумачать його як чинник трансформації ідентичності і творчого становлення митців під впливом переміщень у просторі, оскільки художники часто змінювали міста, країни, навіть континенти, здобуваючи освіту, в пошуках праці, натхнення, задля лікування, внаслідок переслідувань, революцій, воєн чи інших причин. Переміщення морем часто є кардинальною зміною ландшафту, культури, а відтак і світогляду та мистецьких практик. Чимало художніх біографічних творів зосереджені на цій проблемі, як-от твори про Вінсента ван Гога, Поля Ґоґена, Мікеланджело, Марію Башкирцеву, Хаїма Сутіна, Миколу Глущенка, Антона Лосенка, Йогана Георгія Пінзеля, Тараса Шевченка, Віктора Цимбала та інших. Митці як особлива соціальна група, з їхніми індивідуальними психотипами в особливий спосіб реагують на зміну місця перебування, відображаючи це у своєї творчості. На матеріалі мистецьких робіт можна дослідити, як впливають переміщення у просторі на техніку, сюжети, образи, колористику, рисунок тощо кожного з митців і в який спосіб це передав автор художньої біографії.

Геокритика найчастіше апелює до урбаністичного простору. Простір міста, країни, материковий топос можна зафіксувати, дослідити, зіставити літературну репрезентацію з референтним топосом. Проте саме поняття теорії геокритики Вестфаль тлумачить через мариністичні метафори й зіставлення: «Геокритика справді відповідала б поетиці архіпелагу, простору, тотальність якого визначається аргументованим відокремленням всіх – мобільних – островів, які його становлять. З усіх просторів архіпелаг – найрухливіший; він живе лише завдяки зсувам, які впливають на нього й підтримують його у вічному русі та надають йому додаткових смислових відтінків. Подібні вулканічним виверженням, вони стають йому вкрай необхідні подальшого існування» [9, с. 177].

Обравши за об'єкт дослідження біографічні твори про митців й мариністичний простір, релевантно залучити до міждисциплінарних студій також інтермедіальні, зокрема взаємодію літератури й образотворчого мистецтва, зокрема особливості зображення мариністичних полотен в белетризованих біографіях. Геокритика як галузь компаративістики зосереджена передусім на проблемі реального простору і простору репрезентації. Якщо, за Вестфалем, «геокритика, по суті, пропонує вивчати не лише односторонні відносини (простір – література), а й справжню діалектику (простір – література – простір), що означає, трансформацію простору відповідно до тексту, який раніше його асимілював» [9, с. 10], то у нашому дослідженні з позицій інтермедіальності залучено ще й інше медіа-посередник –малярство, зокрема пейзажі-марини.

Бертран Вестфаль зауважує, що «за допомогою геокритики ми хотіли б вивчити фундаментальну мобільність людських просторів та культурні ідентичності, які вони передають. Завдяки своїй спорідненості з деякими аспектами філософії, психоаналізу, географії людини, антропології, соціології та політології (особливо геополітики), геокритика є міждисциплінарною. Логічно, навряд чи можна вивчати космічний архіпелаг, не спираючись на різні царини – різні острови або острівці – знання» [9, с. 177].

Подивімося, як представлена тема моря в письмі по себе, жанрах автобіографічного характеру чи мемуарах.

Одна з перших українських художниць, хто зафіксував свої морські враження у щоденнику – Марія Башкирцева. Мисткиня не була мариністкою, жанр марини згадані у її щоденниках хіба на виставках, які вона відвідувала в Парижі, як-от роботи Берти Морізо. Проте її Щоденник, досі недоступний в українському перекладі, рясніє численними описами морських вражень, передусім в Ніцці, де тривалий час перебувала Марія. Перебуваючи у Д'єппі, художниця розмірковує про топос приморських поселень і міст. «Невже все приморські міста одинакові? – риторично запитує художниця. – Я була в Остенде, в Кале, в Дуврі й тепер я в Д'єппі. Пахне смолою, човнами, рибальськими снастями, вощеним малярським полотном. Вітряно, з усіх боків відкрито, почуваєш себе самотнім. Все нагадує морську хворобу. Яка велика відмінність, порівняно з півднем! Там є чим дихати, там є чим милуватися, там

почуваєшся добре. <…> Мені не подобаються усі ці північні моря. <…> О, Ніца, о, Сан-Ремо, о, Неаполь?! О, Соренто!!! Ви не порожні слова, провідники мандрівників не перебільшують ваших красот, ви насправді прекрасні й божественні!» [16]. У Ніці малярка милувалася морем, вранішнім і нічним, із захопленням писала про море й небо, їхні барви і прозорість, чистоту і світло. Хоча її перші враження були геть іншими, вона дивилася на Ніццу як на місто свого вигнання: «шість чи сім місяців, які тут треба провести, здаються мені цілим морем, яке треба перепливти. Я не випускаю з очей мого маяка» [16]. Її маяком був Париж, а мрією – слава. Михайло Слабошпицький в біографічному романі про Башкирцеву пише про це так: «"Париж! Париж! – повторює вона для себе це слово як найбільшу молитву. – Париж! Париж!". Він для неї – синонім слави, поклик майбутнього, віра у власну всеможність. Прощай, Ніццо! Прощайте, море, пінявий клекіт хвиль на прибережному камінні, прощайте, "Аква-Віва", затишна кімната, в якій стіни обшито небесно-голубим атласом» [11, с. 21]. Цікавою ще одна деталь, введена в біографічному романі про художницю, яка є алюзією на античного Одіссея. Мати Башкирцевої сприймає художників як «дивних, навіжених, фанатичних» людей, вона згадує історію яку розповідав Жуль-Бастьєн Лепаж про відомого пейзажиста Ораса Верне, який дуже любив писати бурю на морі і коли у шторм йому випадало бути на кораблі, то художник наказував міцно прив'язувати себе до щогли, щоб спостерігати розгул стихії і запам'ятовувати її [11, с. 161].

«Міста й острови Середземномор'я все ще просякнуті пам'яттю про Енея, Дідону, Улісса, Ясона, Медею, Тесея, Європу та багатьох інших; в інших місцях, іноді далеких, реальність збагачується тими самими нюансами. Геокритика спиратиметься на ранні джерела, найдавніші уявлення про архіпелаг», – слушно зауважує Бертран Вестфаль. Мітологічний контекст моря бачимо в повісті про харківського художника Сергія Васильківського – белетрист Микола Безхутрий згадує античний культ Венери, описуючи ескіз майбутньої «Фріни», що її митець побачив у майстерні Генрика Семирадського. Уява Васильківського домалювала «славнозвісну давньогрецьку красуню Гетеру перед священнодійством»: на святі Посейдона вона роздяглася, «щоб увійти у воду й відтворити народження з морської хвилі богині вроди і кохання Венери» [2, с. 71]. Проте сам художник здебільшого малював морські краєвиди, а не мітологічні сюжети. Автор повісті Микола Безхутрий вдається до морського краєвиду неодноразово, екфразисово передаючи акварелі та олійний живопис на морські теми, відтворюючи барви й настрої робіт: «Тепле сонце та чисте морське повітря заливають його кримські краєвиди, на яких хлюпочеться водна стихія, пашать нагріті сонцем скелі, простираються яйли. Картини напоюють чимось цілющим і життєдайним. Вдивляючись у них, можна відчути не лише духовну насолоду, а й приплив фізичних сил» [2, с. 168]. Белетрист коментує малярську техніку художника, його вибір на користь акварелі, пастелі чи олійних фарб для жанру марини: «Акварель – це чистота й прозорість», вона «здається йому особливо вигідною також для передачі поетичності й романтики кримських краєвидів. Саме нею можна домогтися вібрації повітря, світла... Та хіба ще пастеллю – м'якими, ніжними, загорнутими у фольгу сипучими кольоровими грифельками, які дають приємну оксамитову фактуру поверхні. Васильківський і її випробував» [2, с. 169]. Повістяр описує, як Васильківський з Похитоновим попри заборони виїзду з академії опинилися на південно-західній Франції, поблизу Байони — містечка-порту на Біскайській затоці Атлантичного океану, там Васильківський написав «Дорогу до моря» – «краєвид, на якому є тільки небо й передній план», і «Хвилю», на якій «виразив своє здивування першою у своєму житті зустріччю з могутньою океанічною стихією» [2, с. 137].

Особливе місце в повісті Безхутрого належить топосу Криму, письменник називає міста, де побував Васильківський, як-от Ялта, Місхор, Гурзуф, Гаспра, Ай-Тодорі під Ай-Петрі, і скрізь він малював краєвиди. Порівнюючи з Кримом «французька Рів'єра, чудова Венеція» «видавались йому немовби навмисно причепуреними», «як картини академістів»: «Крим прекрасний своєю природною красою. <…> У Криму гармонійно поєднуються блакить неба і моря, зелень парків і сивизна скель, сонячний переплав пісків і бузкове цвітіння тамариску. І ця гармонія надає йому живописної принадності. Крим вимагає особливого, делікатного письма» [2, с. 168].

Белетрист часто вдається до мистецтвознавчих коментарів, у змісті і стилістиці яких ми спостерігаємо аналіз професійного мистецтвознавця, зокрема автор пише, що Васильківського в олійному живописі вабила прозорість барв та ніжність кольорових поєднань, він не любив різкості: «У нього одна фарба ніби вплавляється в іншу, поступово згущаючись у затінених місцях чи проясняючись у висвітлених. Завдяки тонкій града-

ції тонів форми зображуваного, простір у картині сприймаються мало не ілюзорними» [2, с. 168].

В. Домонтович у белетризованій біографії «Самотній мандрівник простує по самотній дорозі» пов'язує з морем переворот у мистецькій техніці Вінсента ван Гога. Домонтович називає це зламом і пояснює його простором морських ландшафтів, коли восени 1885 року ван Гог прибув до Антверпена, найбільшого міста Бельгії, столиці Фламандрії, одного з найбільших портів у світі, його малярство зазнало кардинальних змін. «Ідея зламу жила в ньому, – пише Домонтович. – Мистецтво повинно бути іншим, не таким, яким воно було досі. І тут, саме в Анвері, в цьому портовому місті, куди приходять кораблі з цілого світу, приносячи з собою пахощі далеких незнаних країн, він цілком випадково відкрив для себе, що в світі справді існує таке інше мистецтво, цілком відмінне від мистецтва Європи Нового часу. Прекрасне велике мистецтво. Мистецтво прекрасного. Досконале мистецтво, що не має нічого спільного з мистецтвом перемальованих гіпсів, з італійським мистецтвом Відродження, Рафаеля, Леонардо й Мікеланджело, ані з мистецтвом голландських майстрів, яким воно було досі» [5, с. 362].

Саме тоді Ван Гог пізнав щось досі незнане, «інше», те, чого в цілковитій самоті села прагнуло його серце. Белетрист пояснює, що «в поняття *іншого* був вкладений нарешті конкретний зміст»: «Анверські ландшафти, морську набережну міста, гавань, кораблі, небо, море, синю далечінь безмежного простору він малює тепер так, ніби Голландія відучора опинилася в Японії, в Азії, перестала бути країною Європи. Анверські пейзажі він рисує як японські». Зі зміною ландшафтів, читаємо у повісті, відбулася зміна й колірної палітри на роботах маляра: «Досі він малював у брунатно-чорних тонах. Тепер його улюбленим кольором стає цитриновий, яскраво жовтий. Різкий колір, що сяє в найвищому напруженні барви. Сяйво в своїй остаточній суцільності» [5, с. 363]. В інтермедіальному контексті повісті згадано також про полотна з анверського музею, які мали вплив на творчість художника, зокрема, цитатно згадане полотно «Молодий рибалка» Франса Гальса, яке викликало «особливе захоплення» Вінсента, а також «ґранді-озні полотна Рубенса» [5, с. 363–364].

Із просторовим поворотом у житті Вінсента ван Гога пов'язує зміну стилістики і техніки митця й романіст Ірвінг Стоун. У біографічному романі «Жага життя» він пише «Схевенінген і живопис олійними фарбами відкрилися Вінсентові майже одночасно», що для «висловлення всього того, про що він бажав сказати, акварелі бракувало глибини, густоти й характеру», тому він «тягнувся до олійних фарб, але боявся за них братися, бо чув про стількох пропащих художників, котрі перейшли на олію, ще не навчившись малювати» [14, с. 224]. Морський пейзаж біля Схевенінгена – перший із відомих пейзажів ван Гога олійними фарбами, у романі таку вербальну репрезентацію: «Схевенінген – з морем, піщаними дюнами, рибалками, човнами, конями, снастями – вабив його найбільше. Він щодня продирався крізь дюни, тягнучи на собі мольберт і прилад для побудови перспективи, аби зображати мінливий характер моря й неба. Пізньої осені, коли інші художники вже грілися біля вогнищ у своїх студіях, Вінсент виходив малювати під вітром, дощем, туманом і буревієм. За найгіршої погоди на мокру фарбу осідали пісок і солона вода. Вінсент мокнув під дощем, мерз під туманом і вітром, пісок набивався йому в очі й у ніс... Але він насолоджувався кожною хвилиною. Тепер його могла зупинити лише смерть» [14, с. 235]. З листів до брата Тео ми знаємо, що першого морського етюду Вінсент обрав штормову погоду, а його пленер закінчився застудою. У серпні 1882 року цілий тиждень вирувала негода, буря й дощ, за якими ходив спостерігати митець. «Звідти я повернувся з двома маринами, – пише Вінсент. – На одну з них налипло чимало піску, а з другої, яку малював під час справжнього шторму, коли море підійшло до самих дюн, мені довелося двічі зішкрібати грубий шар піску, яким вона була покрита» [15].

Про визначальний вплив морських ландшафтів на творчу манеру митця читаємо також у романах про скульптора Йогана Пінзеля. Хоча образи скульптур Пінзеля постали передусім із сюжетів Святого Письма, а також грецької мітології, де переважають фігури святих, лики херувимів чи мітологічні герої, а візуалізації морської тематики годі й шукати у тих нечисленних артефактах, які збереглися до нашого часу, проте виразний морський слід бачать автори сучасних художніх біографій митця. Приміром, Володимир Єшкілєв у романі «Втеча майстра Пінзеля» творить міт про море як топос народження скульптора. Саме морський топос, як бачимо із тексту роману, наклав відбиток на творчість скульптора. У романі перед читачем постає море як простір ностальгії за втраченим минулим, місцем, куди митець ніколи не повернеться, але яке виринає у його сновидіннях і прочитується у його різьблених образах. У розділі «Пінзелів сон» читаємо: «Уві сні він таки побачив море. Тепле море Півдня, на березі

якого він народився і яке встиг забути. Воно було кольору синього агата, кожну хвилю його просотувало свіже ранкове сонце, а світло грало в серпики на гребінцях хвиль і сліпило очі. Дув легкий вітерець. Тіні здавалися різкими і чорними, як це буває лише на Півдні» [7, с. 35]. Такі пейзажні описи властиві біографічним романам про маляpів, де світло й барви відіграють важливу роль і й перегукуються із малярськими полотнами, проте в Єшкілєва він побудований на контрасті урбаністичного та мариністичного пейзажів.

В одному з діалогів роману Єшкілєв вустами Йогана Пінзеля пояснює, «звідки віє той вітер, що розгортає одяг» його фігур: «З моря, пане Майстре, з моря. Я народився на березі моря і провів юність у портовому містечку. Там будували кораблі. Великі військові фрегати і рейдери. Я працював у майстерні, де вирізали дерев'яні фігури для корабельних форштевенів. Замовники завжди просили, щоб дубовий "одяг" тих фігур немов віявся за вітром. Відтоді я полюбив кутасті і гострі форми неспокою» [7, с. 51]. Водночас у такий спосіб прозаїк пояснює митцеву «прихильність до дерева» як матеріалу для роботи зі скульптурою, яка й стала причиною знищення численних мистецьких артефактів митця.

Цю ідею простежуємо також і в новому романі про Пінзеля Ірини Пустиннікової 2023 року, у якому авторка деталізовано виписуючи топоси міст, порівнює Бучач, місто, де оселився майстр і зробив чимало робіт, з некерованістю морської стихії: «Бучач лежав внизу, біля Стрипи, біля підніжжя Федір-гори, і здавався Пінзелю то хаотичним морем, силою чужою, хтонічною і некерованою, а то тістом, з якого за бажання можна зліпити цікавинку. Надавати форму, створювати щось з нічого, з аморфного робити впорядковане – це ж і було його ремеслом, його радістю й щастям, його справою життя» [10, с. 65].

Біографістика про художників, як і егодокументи митців слугують простором пам'яті про місця, пов'язані з життям художника, місцями його навчання, мандрів, пленерів та ін. Приміром, з художньо-документального роману-колажу Богдана Гориня про Віктора Цимбала, митця, що емігрував з України спершу до європейських країн, а відтак покинув «безнадійну Європу» й подався за океан, до Аргентини, довідуємося про сумну долю його мистецької спадщини: після смерті удови художника, при передачі архівів з Філадельфії до Нью-Йорка, «усі коробки (великі) з записами, фотографіями і т. д. – зникли... Не тільки це, а й усі його картини (меншого розміру) – переважно краєвиди, які він малював у вакаційний час над морем, усі вони були в рамках. Вони лежали на дерев'яних поличках (зроблених спеціально для перехування цих картин – і все зникло...» [4, с. 264]. Тож про його мариністичі пейзажі залишилися лише згадки в каталогах виставок, листах із замовленнями чи подяками за намальовані краєвиди тощо.

Колажна побудова роману дає змогу помістити листи, репродукції, мапи, світлини та інші матеріали, які доповнюють текстовий наратив. Приміром, читач може прочитати листа до матері від 1926 року з острова Капрі: «Пишу вам з чудової країни, де завше сонце і весна, з країни, де цвітуть апельсини і виноград, де людина почуває себе завше безжурною і веселою, з країни, відділеної від всього буденного життя синім прозорим морем, – це острів Капрі…» [4, с. 99].

У тексті роману є часті згадки про море, плаванням морем, прогулянки в роздумах узбережжям, здивування від зміни ландшафтів, малювання замовлених пейзажів чи іншого. Приміром, на узбережжі Капрі молодий Цимбал міг «годинами милуватися морем, небом, навколишньою природою, архітектурою», «не розлучаючись зі своїм подорожнім блокнотом, він час від часу фіксував незвичний пейзаж із морем, з крутими берегами, екзотичними деревами, квітами», де «у міському краєвиді цікавими були чергування вертикалей і горизонталей, прямокутних і заокруглених вікон, великої кількості терас» [4, с. 100]. У романі є згадки про першу персональну виставку 1936 року у Буенос-Айресі, де в експозиції кількаметрові монументальні твори «Льодові гори», «Скали», «Дельфіни» та ін.: «Всі вони роблять могутнє враження. Сніги, гори, скали, хмари, море і піски малює автор з однаковою живостю і певністю. Все є настільки імпресіонуюче, що не можливо навіть сказати, що ліпше вдалося. Сюжети як для першої тут своєї виставки автор вибрав з великою сміливістю і треба гадати, що і в цьому він себе виправдав» [4, с. 138].

У виданні роману вміщено Цимбалову топографіку – мапу соловецького острова з назвою «Підсовєцька Україна», на якій єдиною умовною позначкою є хрести, сотні хрестів, а замість закресленого напису Біле море написано – Чорне. 1947 року до Днів пам'яті подій Листопадового чину на урочистих зборах в аргентинській діаспорі Цимбал виголосив велику промову, що актуальна для українців і сьогодні, з нагадуваннями про «нечувані в історії людства злочини» Московії різних часів, про відплату, «безконечні

цвинтарі на Соловках, Усевлона, Біломорському каналі, Турксібі, Колимі – де без хрестів поховано цілі генерації наших найліпших людей», «розкрадені бібліотеки, музеї, наукові інституції, з яких пропали всі наші культурні скарби», «за той жах, терор, під яким постійно живуть тепер наші люди, зацьковані, як дикі звірі» [4, с. 285].

Тема моря є центральною в біографічній повісті про одного із найталановитіших українських мариністів Архипа Куїнджі. 2023 року Неллі Топська видала повість для підлітків «Геній світла. Архип Куїнджі» [12], ілюстровану десятками репродукції художника, чимало з яких зараз в російських музеях, багато викрадено, знищено під час війни й окупації, як і сам музей у Маріуполі. Загалом сучасні біографічні твори слугують також і текстом-пам'яттю про українське мистецтво. Навіть стисла підліткова повість дає змогу, як сказав би Бертран Вестфаль, «окреслити літературний вимір місць та створити фікційну картографію людських просторів» [9, с. 195]. Геокритика говорить про літературне картографування як вивчення способів, за допомогою яких письменник «створює власну карту простору» (Р. Таллі мол.) [3, с. 97].

Куїнджі походив з родини греків, що жила в Криму і була виселена 1778 року за імперського правління Катерини ІІ. Кримське море промовляло до художника від першої зустрічі, він ішов до нього спершу інтуїтивно, у пошуках майстра, учителя, потім натхнення, кохання і місця його нової малої батьківщини. Море безупинно манило його, щоразу показуючи себе в новому світлі, «немов небачене досі». Тут облаштував садибу, сюди привозив учнів «на етюди». Важливою деталлю топосу є величезний камінь, що випинався із самих морських вод й відразу припав до вподоби митцеві. «Ну хіба не красень?» – звертався він до Віри з сяйною посмішкою [12, с. 55].

Авторка наголошує, що Куїнджі закохався в це «різнокольорове мінливе море» з першого погляду і, поїхавши до Петербургу, був переконаний, що його розлука з Кримом не назавжди. Повістярка звертає увагу на панорамне бачення, як змінюється вид морського пейзажу, коли споглядаєш його згори чи з долини: «Дорогою милувався морем, котре біля пологого спуску виглядало зовсім інакше, ніж з обриву. Коли на нього дивишся з висоти, море здається далеким і таємничим» [12, с. 57].

З-поміж дитячих біографічних творів про художників жанру марини – оповідання Яни Дубинянської «Хлопчик і море» про дитинство одного із найвідоміших в Україні й світі мариністів, кримського маляра з Феодосії Івана Айвазовського (1817–1900). Ованес Гайвазян виріс на березі моря в одному із найбільших портових міст зі славною історією ще від античних часів, збереженою Генуезькою фортецею, збудованою у XIV столітті в часи Генуезької республіки, що була цитаделлю тодішньої Кафи. Топос моря для Ованеса залишився незамінним упродовж усього життя митця. Хоча й батько та городничий переконують його, як важливо поїхати на навчання до Сімферополю чи Петербургу, що перед ним відкриється широкий світ і цікавіші й гарніші за маленьку Феодосію міста, що можна оселитися у столиці, для Ованеса немає світу без моря.

«Море постійно в русі, постійно змінює колір, не зупиняється ані найменшої миті. Якщо малювати фарбами хвилі, то краще взагалі не озиратися на море, а працювати з пам'яті», – думає юний митець, тож хоче якнайкраще запам'ятовувати море, «щоб можна було повторити і там, у незрозумілому місті, де моря немає зовсім»: «Батько каже щось дивне. Не можна жити в таких містах» [6, с. 104]. Авторка оповідання зображує малого Ованеса в постійному зв'язку з морем, він або спостерігає за ним, або малює, або думає про морські хвилі чи запам'ятовує їх, з моря хвилі приносять йому давню монету і в море він кидає її, щоб знову повернутися до Феодосії. Зрештою, так і сталося, після навчання у Петербурзькій академії мистецтв, перебування у Римі, Неаполі, Венеції, Парижі, Лондоні, Амстердамі, Стамбулі й інших містах художник назавжди оселився у рідній Феодосії: «Вважали, що художник має якісь особливі секрети. Насправді ж єдиним секретом Айвазовського була його щира любов до моря, біля якого він виріс і до якого повернувся жити назавжди», – підсумовує біографічна оповідь про митця [6, с. 104].

Висновки. Актуалізація мариністичної тематики й поширення геокритичної теорії скеровують оптику досліджень на маловивчену досі тему художньої репрезентації моря в літературі, а інтермедіальні студії мотивують вивчення жанру марини в художніх біографіях малярів. Дослідження простору, що поширене у сучасному літературознавчому дискурсі зокрема і внаслідок теорії просторового повороту, зосереджує увагу на проблемі ландшафту та його міждисциплінарних студіях. Морський пейзаж як один жанрів малярства виразно проявився у творчості українських митців, а відтак став натхненням, знаковим топосом та важливим візуальним образом в біографіях

Йогана Георга Пінзеля, Івана Айвазовського, Сергія Васильківського, Тараса Шевченка, Марії Башкирцевої, Архипа Куїнджі, Віктора Цимбала та інших, чимало творів літератури про світових малярів інтермедіально залучають мариністику в біографічний наратив. Тема моря в художніх біографіях передусім розглядається у контексті простору переміщень, що зумовлює трансформацію ідентичності митця і зміну творчої манери, або як визначальний вплив топосу малої батьківщини на формування творчої манери митця, а також як простір пам'яті про місця, пов'язані з життям художника.

Використовуючи геокритику як один з інструментів компаративістичного аналізу в біографістиці про художників, варто залучати також образотворчий вид мистецтва, зокрема малярства, яке репрезентує простір на полотні чи папері або в інших техніках, відтак стає частиною літературного твору чи видання. Довколаморський простір позначений референціями до міфологічних та літературних сюжетів, які проступають у літературних творах – через інтертекстуальні вкраплення, живописні цитати, екфразисові описи полотен тощо.

У перспективі досліджень тема моря в художніх біографіях Тараса Шевченка. Ця тема потребує окремого дослідження, позаяк є чимало біографічний повістей, романів, драм, кіносценаріїв, присвячених Шевченкові, в яких мариністика займає чільне місце.

Список літератури:

1. Балабко О. З Ніцци до Мужена. Від Башкирцевої до Винниченка: есеї, п'єса. Київ: Факт, 2006. 192 с.: іл.

2. Безхутрий М. Сергій Васильківський: біографічна повість. Київ: Молодь, 1979. 186 с. (Серія біографічних творів «Уславлені імена». Вип. 46).

3. Висоцька Н. Літературно-сценічне ідентифікування міського простору: «картографування» Чикаго у сучасній драматургії США. *Простір ідентичності / ідентичність простору в сучасному художньому дискурсі: колективна монографія* / за ред. Марії Шимчишин. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2022. С. 95–112.

4. Горинь Б. Туга Віктора Цимбала: документальний роман-есе. Київ: Пульсари, 2005. 288 с.: 16 іл.

5. Домонтович В. Самотній мандрівник простує по самотній дорозі: романізовані біографії / уклад. В. Агеєва. Київ: Спадщина-Інтеграл, 2012. 380 с.

6. Дубинянська Я. Хлопчик і море (дитинство Ованеса Айвазовського). *Яна Дубинянська про Джері Даррела, Машу Єрмолову, Олю Кобилянську, Ованеса Айвазовського, Рея Бредбері*. Київ: Грані-Т, 2008. С. 85–104: іл. (Серія «Життя видатних дітей»).

7. Єшкілєв В. Втеча майстра Пінзеля: роман. Київ: Грані-Т, 2007. 192 с.

8. Петро Андрусів (1906–1981): Мистецька спадщина, публікації, архівні та довідкові матеріали / авт.-упоряд. Андрій Яців, Роман Яців ; вст. сл. Петро Гринчишин ; наук. ред. Степан Павлюк ; відповід. ред. Оксана Левицька ; Нац. музей у Львові ім. Андрея Шептицького, Ін-т народознав. НАН України, Наук. т-во ім. Шевченка, Фонд Родини Піцюрів. Львів: Видавництво «Апріорі», 2023. 552 с.: іл.

9. Просторовий зсув у гуманітаристиці XX – початку XXI століть: хрестоматія для студентів гуманітарних спеціальностей / упоряд. М. Шимчишин. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2021. 280 с.

10. Пустиннікова І. Пінзель. Фантазія на тему біографії. Харків: Фоліо, 2023. 128 с.

11. Слабошпицький М. Марія Башкирцева: роман-есе. Київ: Махаон-Україна, 1999. 268 с.

12. Топська Н. Геній світла. Архип Куїнджі. Київ: Альфа, 2023. 63 с.: фотоіл., репрод.

13. Чорноморський Збірник. Кн. III. Одеса, 1942. 69 с.

14. Стоун І. Ван Гог. Жага до життя: роман / пер. з англ. Анни Марховської. Київ: Наш формат, 2020. 484 с.

15. Gogh V. van. The Letter. *Van Gogh Museum*. URL: http://www.vangoghletters.org/vg/letters/let629/letter.html

16. The Journal of Marie Bashkirtseff / Transl. with an introduction by M. Blind. London, Paris & Melbourne: Cassell & Company, 1890.

Levytska O. S. THE PAINTED SEA: MARINE ART IN FICTIONALISED BIOGRAPHIES OF ARTISTS

The paper is dedicated to the exploration of marine themes and their literary representation in Ukrainian biographical works about artists. An analysis has been conducted into ways in which painted marine landscapes and the marina are depicted in fictional and fictionalised biographical works about painters as well as the problematisation of the topic of the sea, the marine landscapes and the division of space. Ecocritical studies (in particular, the works of Bertrand Westphal) have been used to analyse the central problematics of painted and literary works dedicated to the marine topic. At the centre of the study is the connection between

an artist and the sea, the physical sea and the painted or verbalised sea. The paper looks into the intermedial strategies of the verbal representation of painted marine genres and studies the history of marine narratives, comparing them with painted marine images as based on the materials of Ukrainian biographical works about artists, in particular, Johann Georg Pinsel, Maria Bashkirtseva, Serhiy Vasylkivsky, Viktor Tsymbal, Ivan Aivazovsky, Vincent van Gogh, Arkhip Kuindzhi, and others.

The works selected for analysis are fiction and fiction-biographical works, such as the romanized biography «A Lonely Traveler Walks a Lonely Road» by V. Domontovych (1948), the novel-essay «Maria Bashkirtseva» by Mykhailo Slaboshpytskyi (1985), the biographical novel «Serhii Vasylkivskyi» by Mykola Bezkhutryi (1976), the documentary novel-essay «Anguish of Viktor Tsymbal» by Bohdan Horyn (2005), the biographical novel «Escape of Master Pinzel» by Volodymyr Yeshkilev (2007), the biographical novel «Pinzel» by Iryna Pustynnikova (2023), the short story «The Boy and the Sea» by Yana Dubynianska (2008), «The Genius of Light. Arkhip Kuindzhi» by Nelia Topska (2023) and others.

Key words: *biographies, marine art, geocriticism, landscape, intermediality, space, ekphrasis.*

ЛІТЕРАТУРНЕ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО І ТЕКСТОЛОГІЯ

УДК 82-94Івч.
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/44

Семенюк Є. О.
Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України

ЩОДЕННИКИ МИХАЙЛА ІВЧЕНКА: ВІД БІОГРАФІЧНОГО ДОКУМЕНТУ ДО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

У статті здійснено комплексний аналіз п'яти рукописних щоденників українського письменника Михайла Івченка, що охоплюють період від 1920 до 1935 р. Матеріалом для дослідження слугують неопубліковані рукописи, які зберігаються у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Автор розглядає щоденники як межовий жанр, що поєднує документальну точність і елементи художньої рефлексії, а також акцентує на їхній культурній та історичній цінності. Застосовані сучасні підходи до вивчення письменницьких щоденників, зокрема концепції жанрознавства й генології, які допомагають точніше визначити специфіку тексту, що балансує між інтимним письмом та потенційною публічністю.

Кожен зі щоденників М. Івченка демонструє різні аспекти авторської манери: від імпресіоністичних замальовок і емоційної рефлексії до фактографічних нотаток, хронікальних записів і літературних експериментів. Помітними є тривалі перерви між записами, нерівномірність хронології, варіативність географічних локацій і тем, що відображають складну ситуацію в Україні першої третини XX ст.: громадянська війна, політичні репресії, Голодомор. Водночас у цих приватних за призначенням текстах М. Івченко не лише фіксує особистий досвід, а й опрацьовує філософські, літературознавчі та суспільні питання, формуючи своєрідну письменницьку лабораторію.

Значну увагу приділено розкриттю літературних задумів: у текстах трапляються авторські плани, чернеткові фрагменти, теми для майбутніх творів. Така гібридність засвідчує, що щоденники стали повноцінним елементом письменницького процесу, який відбиває основні естетичні й ідейні пошуки митця.

Результати дослідження засвідчують, що щоденники М. Івченка становлять важливе джерело для розуміння його творчості та епохи загалом. Вони одночасно функціонують як документ біографії, художній текст, простір для саморефлексії та «майстерня», де народжуються літературні й культурні проекти. Така багатовимірність текстів розширює уявлення про межі автобіографічно-мемуарного жанру та відкриває нові перспективи для дослідження.

Ключові слова: *Михайло Івченко, письменницькі щоденники, автобіографічний жанр, мемуарна проза, літературне джерело, гібридність.*

Постановка проблеми. Щоденник як жанр посідає особливе місце в системі автобіографічної та мемуарної літератури, поєднуючи риси документального й художнього письма. У випадку письменницьких щоденників ця особливість стає ще виразнішою, адже автор, володіючи розвиненими літературними засобами, водночас керується спонтанною логікою щоденних записів. Проте щоденники Михайла Івченка, попри їхню потенційну цінність як джерела для літературознавчих та історико-культурних студій, досі не були предметом комплексного наукового аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні підходи до аналізу письменницьких щоденників, зокрема концепції, сформульовані в жанрознавстві та генології, дають змогу точніше визначити їхню специфіку. Зокрема, Наталя Стахнюк акцентує увагу на тому, що щоденник не можна зводити до «просто інтимного» або «нефікціонального» тексту, адже він однозначно долає межу між «літературою» і «не-літературою»,

поєднуючи документальність із художньою рефлексією [8; с. 107]. Ольга Матвєєва також зазначає, що щоденник балансує між документальністю та літературністю, оскільки включає як елементи фактичної фіксації, так і суб'єктивну інтерпретацію подій. Вона звертає увагу на те, що однією з ключових рис цього жанру є його гібридна природа: він поєднує хронологічну точність із художньо оформленими рефлексіями автора [7, с. 46]. Зокрема, Лідія Гінзбург підкреслювала, що для письменника будь-яке письмо є близьким до художнього узагальнення, а тому навіть документальні тексти часто містять естетичні елементи, які зближують їх із художньою прозою [7; с. 45].

Така подвійність жанру особливо помітна в письменницьких щоденниках, де фактографічність співіснує з літературними прийомами, метафоричністю, ліризмом.

Павел Родак пропонує класифікацію щоденників за рівнем приватності та призначенням, виокремлюючи три типи: приватні щоденники, що ведуться «для себе» без наміру публікації; письменницькі, які зберігають приватний характер, але передбачають можливе оприлюднення; та літературні, що створені та ведуться із метою публікації. Водночас дослідник наголошує на гнучкості цієї типології, оскільки щоденники можуть змінювати свій статус або поєднувати риси кількох категорій [1; с. 46–48].

Постановка завдання. У випадку щоденників Михайла Івченка ці підходи дозволяють аналізувати їх не лише як джерело біографічної інформації, а й як складову його творчої спадщини. До того ж записи відображають політичний та соціально-економічний контекст доби, зокрема воєнно-політичні події, становлення більшовицької влади, репресії, Голодомор. Таким чином, письменницький щоденник постає як межовий жанр, що балансує між документальністю та літературною обробкою, а його аналіз потребує комплексного підходу, який враховує як історико-біографічний, так і літературознавчий аспекти.

Виклад основного матеріалу. У відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка зберігається п'ять недрукованих щоденників М. Івченка, які відбивають різні періоди його життя і творчості:

I. щоденник. 18 квітня 1920 р. – 26 березня 1921 р. [2].

II. «"По східцях" (На кожен день)». Щоденник. 6 лютого 1922 р. – 6 серпня 1924 р. [3].

III. Щоденник. 15 квітня 1925 р – 13 вересня 1925 р. [4].

IV. Щоденник. 14 вересня 1925 р – 20 вересня 1926 р. [5].

V. «Котячим кроком (My days)» – щоденник. 8 грудня 1932 р. – 6 березня 1935 р. [6].

Перший щоденник охоплює період із 18 квітня 1920 р. по 26 березня 1921 р., що припадає на час перебування М. Івченка в Маріуполі. Він найменший за обсягом і містить усього 5 записів, кожен супроводжується хронологічним маркером: дата й місяць або дата, місяць і рік. Увесь текст написано від руки.

У щоденнику спостерігаються перерви в записах, деякі з великими часовими проміжками, наприклад, між дописами 16 травня 1920 р. і 26 березня 1921 р. минуло більше десяти місяців. Це свідчить про те, що автор повертався до щоденника нерегулярно, лише в моменти особливих переживань або коли потребував осмислити певні події. З іншого боку, така хронологічна розірваність може бути зумовлена важкою військово-політичною та соціально-економічною ситуацією: автор не мав часу, сил чи мотивації для того, щоб вести записи регулярніше. Водночас просторові маркери практично відсутні

Текст поєднує фактографічний і емоційно-рефлексивний стилі. З одного боку, він містить документальні спостереження, з іншого – записи насичені особистими переживаннями, внутрішніми сумнівами, філософськими роздумами, що розмиває їхню суто фактографічну природу. Автор активно використовує художні засоби. Простежується імпресіоністична манера письма. Природа, як у багатьох його художніх творах, постає не просто тлом, а своєрідним носієм символічного змісту. Рівень суб'єктивності в текстах високий: М. Івченко меншою мірою констатує факти, натомість намагається осмислити власне місце у складній історичній ситуації. Його записи втрачають баланс між документальністю та особистими рефлексіями на користь останнього, що надає щоденнику особливої цінності як джерела не лише біографічного, а й психологічного характеру.

Окрему увагу привертає діалогічність авторського наративу, яка підкреслює гібридну природу жанру. Письменник вдається до риторичних конструкцій, використовує звернення до бога («злитись з Всесвітом, з Тобою, Милий Боже»), наказовий спосіб («підійди й розкажи», «відчуй», «твори») і навіть безпосередні звернення до уявного читача («Коли ви, мої любі читачі, заглянете до цього щоденника, – здивуєтесь»).

Текст охоплює широкий спектр тем: від особистих переживань і роздумів про власне місце

в житті до філософських, національних і літературних питань. Автор аналізує своє письменницьке покликання, осмислює художні засоби, формує власну моральну й релігійну концепцію, що підтверджують його роздуми: «Не бери чужої релігії – твори власну, інтимну. Не бери чужої мертвої моралі – намозолить тобі серце. І одкинеш її. Твори власну мораль. Люби своє життя з Богом, і тоді полюбиш подібних тобі і запалиш вогнем до Бога. Ось твій кодекс до людей» [2; с. 10].

Щоденник також засвідчує його рефлексії щодо національної ідентичності та культурної місії: «Така вже вдача моя, суто-національна – перенести і Рай, і Вічність на сояшну землю під ясною блакиттю. Ся думка червоною стьожкою проходить крізь усю нашу історію, та й мене» [2; с. 8].

Водночас серед філософських роздумів трапляються й суто побутові фактологічні нотатки, приміром: «Майже місяць, як писав щоденник. А змін сила. Наче роки прожив. Маю дочку Галину. Помер шурин Володя, палили з гармат на морі. Навколо страхіття й страхіття. Все вмирає хутко. І вітри сухі, жорстокі. Все божеволіє і здається й сам божеволію. Яку міць нервів треба мати, щоб усе витримати» [2; с. 6].

Другий щоденник М. Івченка, який має назву «“По східцях” (На кожен день)» це зошит, заповнений від руки. Документ охоплює період із 6 лютого 1922 р. по 6 серпня 1924 р. Загалом дописи регулярні, з невеликими часовими проміжками, проте деякі хронологічні розриви все ж таки значні. Наприклад, після останнього запису за березень 1922 р. наступний з’являється лише у вересні 1924 р. У тексті трапляються згадки про кризові моменти та періоди духовного спустошення, що, ймовірно, також вплинуло на нерегулярність ведення записів.

Щоденник містить чітку географічну прив’язку: у перших записах зазначено, що він вівся в Лубнах. Це узгоджується з біографічними даними, адже саме в цей період М. Івченко мешкав у Лубнах, розмірковуючи про можливість переїзду до Києва, що стало однією з тем його записів. У тексті також згадуються інші топоніми, зокрема Полтава, що вказує на мобільність автора та його зв’язок із ширшим літературним і культурним контекстом.

Ключова тема – осмислення власного важкого становища і письменницької відповідальності. Імовірно, такий вектор думок був зумовлений певною життєвою та творчою кризою, що могла виникнути на тлі соціально-політичних потрясінь: «Більш чотирьох місяців не брав пера в руки. Нині з острахом і в’ялою думкою приступаю. А в серці сичить туга за писанням. Встають нові образи, цілі малюнки. Коли ж, коли ж мій Боже стану знову до творчости. Яку силу мушу мати задля того, щоб приневолити себе до писання» [3; с. 4]. І далі: «Упали сили. Жодного живого настрою, нового образу, нової думки. Ніяких стремлінь. Що ж це таке. Чому зоставив мене мій щирий геній? Чому зоставили мене мої творчі настрої? Боже мій, боже мій!» [3; с. 16].

Автор зі скептицизмом оцінює нові політичні реалії та їхній вплив на життя людей та культуру, що дозволяє говорити про певну опозиційність до офіційного дискурсу: «З’їсть пролетаріат сам себе – а неп допоможе. Вмірання культури, остаточне вмірання Європи» [3; с. 96].

І загалом М. Івченко дуже боляче й гостро переживав ті жахливі події, що випали на його долю в цей період, зокрема політичну нестабільність, громадянську війну, епідемії, голод, бідність. У щоденнику багато переживань, міркувань та навіть свого роду молитов з цього приводу: «Ясніє блакиттю далечінь. Дружньо тане сніг. Місто набите голодними, обірвані, брудні, виснажені, з хворобливо-жовтими обличчями. Що дня привозять трупи – чоловік по 50. Кажуть в Полтаві, в двірці – валяються трупи. В місті зареєстрували до 13 випадків холерних, се зима. В Київі – якась чума. Тиф, як і раніш косить люд. Боже милий, коли ж скінчиться твоя кара над людом. Коли ж кінець цьому настане. Коли заспіває дзвінким голосом пташка в веселім степу. Коли радісний люд благословить твій світ» [3; с. 24].

Не менш важливим мотивом є проблема національної ідентичності: автор рефлексує над українською культурою, мовою, місцем України в політичних процесах. Він прагне усвідомити, яким чином його власна діяльність може сприяти збереженню й розвитку національної спадщини.

Третій щоденник охоплює період із 15 квітня 1925 р по 13 вересня 1925 р. Хронологія традиційно рвана: записи можуть бути як щоденними, так і з проміжками. Наприклад, після запису за 6 травня наступний датований 9 червня, далі – ще один довгий розрив між липнем і вереснем. Це вказує про нерегулярність ведення щоденника.

Місце написання цього щоденника також варіюється, що говорить про мобільний спосіб життя автора в цей період (Київ, Маріуполь, Бердянськ). Наприкінці щоденника йдеться також про подорож до Криму. Щодо персоналій, у тексті фігурують дружина та дочка, також згадується російський письменник-символіст Андрєй Бєлий.

У цьому щоденнику з'являється значно більше суто імпресіоністських замальовок, які можуть фігурувати самостійно як абсолютно самодостатні записи, а не супровідні, як у попередніх щоденниках. Стилістично третій щоденник демонструє значне переважання емоційного над фактографічним. Хоча деякі записи містять короткі згадки про події або побутові обставини, їхня функція часто зводиться до поштовху для подальших. Автор рідко зупиняється на простій фіксації подій – майже кожен запис перетворюється на рефлексію, що надає тексту глибокого суб'єктивного забарвлення.

У щоденнику простежується активне використання метафор, епітетів та інших художніх засобів. Це особливо помітно в описах природи або власного внутрішнього стану, які набувають образності та поетичної насиченості. Автор використовує природу як символічний фон своїх переживань, що перегукується з його художньою прозою.

Рівень суб'єктивності надзвичайно високий. Записи меншою мірою містять аналітичні спостереження у традиційному сенсі, натомість це радше емоційні реакції. Стиль щоденника повторює стиль художніх творів автора, що підтверджує функцію щоденника як простору для експериментів з формою та засобами виразності.

Тематично третій щоденник природно продовжує попередні, звертаючись до задач та ролі релігії, культури, мистецтва й передусім літератури: «На сьогодні йде нова велика доба. Вона непомітно міняє всю духовну конституцію людини. Тому й завдання культури мусить змінитись і воно таки міняється. І мистецтво й література на сьогодні мусять розробляти й творити нашу культуру.

«Маємо багато різних дисциплін із різних галузів знання, але самої головної не маємо –як треба жити, як цьому навчитись, як цього досягти. І література повинна цими справами займатись. Тому й для письменника мусить стати підвалинами в роботі зовсім нова естетика, проказана його духом, його серцем. Не видумування, не вишукування якихось оригінальних образів, позицій – а власні, внутрішні духовні шукання, власне сприймання й спізнання життя та ставлення до нього повинні стати змістом мистецької, а зокрема літературної творчости» [4; с. 38].

Відображається також значний вплив переїзду до Києва й життя у великому місті, що розвивається. Адже тлі індустріалізації та технологій автор ставить перед собою питання: «Як полагодити техніку з духом?». Варто також зафіксувати появу нових мотивів браку природи: «Як болить, як болить мені, що десь ранки вмиваються росами, червоніє, голібує, колоситься травиця – а я тут у мурах, така собі сита манюсінька людина» [4; с. 24].

Та загалом перед нами значне пожвавлення в роздумах і розробках тем. Також значно міняється настрій: від есхатологічного песимізму та депресії другого щоденника до різних станів, включно з радістю та відчуттям гармонії: «Вперше відчув себе єдиним з природою. Вона вперше стала мені не ворогом не тимчасовим вокзалом, а батьківщиною, де я одвічно живий. З чим я ніколи не порву зв'язку. Я до світу упевнений – світ до мене в радісних рисах» [4; с. 24].

Ще однією особливістю цього щоденника є переписаний автором лист від читачки-шанувальниці, яка вирішила залишитися анонімною, зазначивши: «Я хочу, щоб ви не знали, хто Вам пише», і підписавшись як «Ваша колишня читачка». Ба більше, М. Івченко відповідає на цей лист безпосередньо у щоденниковому записі, що надає тексту додаткового рівня діалогічності та підкреслює свободу жанру.

Варто також звернути увагу на те, що в цьому щоденнику автор дає собі літературні завдання, наприклад, таке: «Написати – про робітника, що поїхав на село (…)» [4; с. 34]. Ці деталі вказують на значне розширення уявлень М. Івченка щодо жанрових рамок та функціональності щоденника.

Важливо зафіксувати й те, як закінчується щоденник. М. Івченко описує свою подорож до Криму, але останній запис обривається на не завершеній фразі.

Четвертий щоденник М. Івченка охоплює період від 13 вересня 1925 р. до 20 вересня 1926 р. і фактично підхоплює попередній (третій). Перший запис тут не має позначеної дати, оскільки безпосередньо завершував останній допис попереднього щоденника. Отже, документ продовжує розповідь про подорож Кримом, враження від природи, місцевих жителів і культурного середовища. У щоденникових записах часто фігурують конкретні географічні назви (Гурзуф, Лівадія, Ялта, Алупка, Севастополь, Алушта, Джанкой, Місхор, Сиваш, Суук-Су, Учан-Су). Однак М. Івченко детально фіксує не лише топоніми, а й докладно описує флору, архітектуру, інтер'єри та побут Криму, виявляючи докладність та енциклопедичну точність. Наприклад, у замітці про відвідини Нікітського ботанічного саду він перелічує понад двадцять видових назв рослин, які там побачив. Серед відомих персона-

лій згадуються, зокрема, Михайло Могилянський та Дмитро Тась.

Структура записів цього періоду вирізняється стислою фіксацією подій і спостережень, що надає текстові фактографічного вигляду. Записи майже щоденні, з невеликими перервами, однак практично не містять розгорнутих роздумів, аналітики чи емоційних реакцій. Такий підхід робить щоденник близьким до мандрівної хроніки, де головним завданням стає зібрати фактичний матеріал та зафіксувати реалії. Завдяки цим особливостям та регулярності й хронологічній впорядкованості, ця частина щоденника набуває особливої цінності як документальний зріз, що відображає Крим середини 1920-х років крізь призму безпосереднього очевидця.

Після закінчення подорожі стиль ведення щоденника різко змінюється: повернувшись до Києва М Івченко та знову занурюється в безсюжетні філософські роздуми та рефлексію, не приділяючи значної уваги побуту та подіям. Проте невдовзі, 1 вересня 1926 р., отримує нову путівку до Гурзуфа й вдруге вирушає на півострів. Унаслідок цього записи частково повертаються до подієвого стилю опису, але виклад утрачає той винятково репортажний характер дописів із попередньої поїздки та відновлює рівновагу між фактографічністю та художньою образністю. Зокрема частіше з'являються ліричні описи природи у властивій авторові імпресіоністичній манері: «16 вересня. Дме вітер. Повзуть хмари. Раптом зі сходу й заходу вони запалали вогняним полум'ям, опалові, оранжеві хвости, пурпурно-червоні смуги в центрі. На широкім огнянім тлі валує сива хмара. Здається від усього, ніби запалали гори, й увесь світ має спалахнути від пожежі. Рвуться вітри» [5; с. 12]. Утім, емоційно-психологічних чи аналітичних елементів все одно значно менше, ніж у попередніх безсюжетних щоденниках.

Варто також зазначити, що в цьому щоденнику є багато записів, які стосуються літературних планів, ідей. Наприклад, така нотатка-перелік: «Листопад 27 // Теми на зиму // Тетервики туркочуть // Ідея магії[нерозб.] в ліриці кохання // Написати про Віру Чер-че[нерозб.] // Людм. Йосип. // Ліну// Соф. Савіну // Триста років тому назад // Спів москалів // Сінєють моря» // Котячим Кроком // Брати (шумовиння на леваді) // Вони йдуть // (молодь любить тварин, Галюся – Великідно) ітературний дяк // Данина (революція) // Кепі // Кухоль» [5; с. 42].

Щоденник також містить ескізи й чернетки майбутніх художніх творів, зокрема фрагменти «Сірнички», «Польова лілея», «Кухоль» і «Данина». Встановлено, що над останнім («Данина») автор продовжував роботу: дві редакції та чорнові замітки цього твору зберігаються у відділі текстології та рукописних фондів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка (ф. 109, од. зб. 15). Там само виявлено замітки до твору «Котячим кроком (Сповідь маленької людини)» (ф. 109, од. зб. 113), згаданого у процитованому вище щоденниковому плані. Подальша доля решти перелічених ідей і фрагментів залишається невідомою.

Варто відзначити ще два незвичайних записи. Перший – процитований уривок зі статті В. Г. Тана «Обилие талантов» (Новая россия, 1926, № 2) про потребу прислухатися тільки до себе, другий – схематичний малюнок, створений після відвідин симфонічного концерту: цим графічним образом автор прагнув зафіксувати композиційну динаміку твору, яка його глибоко вразила. Обидва приклади підкреслюють багатовимірність і еклектичну природу щоденникового жанру.

Таким чином, у четвертому щоденнику відбувається суттєва зміна авторської оптики: перша «кримська» частина представляє собою радше хроніку щоденних подій з акцентом на подробицях маршрутів та географічних реалій; водночас емоційні й філософські мотиви виражені слабше, ніж у попередніх записах. Після завершення подорожі виклад знову набирає суб'єктивності та безсюжетності. І, нарешті, коли письменник повертається до Криму ми спостерігаємо певний баланс у записах: поряд із фактографічністю з'являється більше художньої образності та міркувань. Це вказує на свідому зміну підходу до ведення щоденника залежно від обставин.

Помітною рисою є також інтегрований літературний аспект: М. Івченко фіксує ідеї майбутніх творів, перераховує теми для розробки та вміщує чернеткові фрагменти оповідань. Така гібридність поглиблює функціональність щоденника: він водночас служить простором самоаналізу, нотатником та інструментом планування подальшої творчості. Усе це підтверджує, що четвертий щоденник не лише документує культурно-побутову атмосферу Криму середини 1920-х, а й увиразнює багатогранність, експериментальні пошуки та адаптивний характер письменницької практики.

П'ятий щоденник «Котячим кроком» охоплює період з 8 грудня 1932 р. до 6 березня 1935 р. і є останнім відомим щоденником автора. Це найдовший за тривалістю ведення щоденник серед усіх, що збереглися. Місце написання – Київ.

Як і в попередніх щоденниках, усі записи тут можна умовно поділити на кілька основних типів: побутові, подієві, рефлексивні, літературні та філософські. Побутові записи містять нотатки про щоденні справи, матеріальний стан, здоров'я, проблеми з роботою та фінансами. Подієві зосереджуються на фактах зовнішнього життя: спостереження за містом, зустрічі з людьми, відвідування різних заходів. Особливістю цього щоденника є значна кількість рефлексивних та філософських дописів, у яких М. Івченко розмірковує над своїм життям, творчістю, становищем інтелігенції в новій радянській реальності та загальним станом світу. Літературні записи представлені роздумами про власний творчий процес, а також сенс та завдання літератури загалом. Варто зазначити, що ці умовні типи органічно зливаються між собою: один запис може містити в собі елементи одразу кількох типів, що додає тексту об'ємності та вказує на авторську майстерність.

Щоденник містить найбільшу кількість засобів художньої виразності: метафори, епітети, алегорії, риторичні звернення, і є дуже поетичним. Записи видаються окремими художніми творами. Так само весь щоденник являє собою фрагментований, але водночас цілісний текст. Більшість записів – це не просто констатація подій, а їхнє напружене переживання, інтерпретація через призму особистого досвіду та світогляду. Автор критично оцінює не лише навколишню реальність, а й самого себе, свої сильні та слабкі сторони, страхи та надії.

Творчість залишається ключовим аспектом його рефлексій. Він розмірковує над поверненням до літературної діяльності, яку він вимушено покинув через політичний тиск після справи так званої СВУ, питанням стилю, моральної відповідальності митця, сутністю натхнення. У цьому щоденнику особливо помітне його відчуття кризи – автор вкотре намагається «перевинайти» літературу, знайти нові форми вираження, переосмислити свої письменницькі засади: «Нарікаючи на свою долю, що одбився від літературного берега, виразно і повно зрозумів, що я ще й досі не доріс до повної зрілости в літературній творчості, що й досі в моїх писаннях приматом є філософська основа, вона формує художній матеріял, і вона тяжить над ним, і твір мимоволі стає публіцистичним. Тоді як, по суті, треба писати просто конкретні події, як вони є прості і конкретні в житті, тільки непомітно освітлюючи їх з погляду свого філософічного кредо, так тільки, щоб якась лише непомітна пуповина зоставалася поміж ними і тою філософ. пуповиною. Але така робота вимагає повної художньої філософської дозрілости, справжньої мудрости, до якої я ще не доріс. Проте це нове завдання рішуче треба ставити у своїй роботі» [6; с. 54].

Суспільно-політичний контекст та тема національної ідентичності постійно присутні в його записах. М. Івченко болісно реагує на зміни в країні, рефлексує над тим, як історичні катаклізми впливають українців та українську культуру. Водночас говорить менш прямолінійно й намагається уникати політичних оцінок

У контексті цього щоденника особливої ваги набуває історичне тло – роки Голодомору, репресій та подальшої централізації радянської влади. У тексті виразно простежується перебіг і наслідки цих подій, які радикально вплинули як на особисте життя письменника, так і на загальну атмосферу в суспільстві.

Одним із найвиразніших мотивів, який фігурує багатьох записах, є переживання голоду і злиднів. Особливо розпачливими є згадки про страждання його родини та матері: «Велика тоска. За багатобагато літ уперше мама прожила зо мною 2 місяці і сповнила душу мою теплотою й любов'ю, якої я давно-давно не знав, і навчила мене по-своєму мудро розуміти життя й примирено ставитись до нього. Тепер вона спокійно й примирено поїхала на голод, на тяжкі страждання, можливо, дивлячись в очі смерті.

– Та шо ж мені старій боятись смерти! А як же тим дітям, та й великим, шо їм же жити треба. Вже як там буде!

– Поклоніться, мамуню, всьому родові, землі моїй!

Мама не відповіла. Востаннє попроїдались. Я пішов у тій великій задумі, коли дуже хотілось десь бродити самому одному. (...)

Стоїть думка: це ж ти пустив маму на тяжкі страждання й голодну смерть! А разом з тим і легко – неясно здається, ніби мама поїхала виконувати якусь величну й глибоко правдиву справу в житті, в якій і сама ще більш засяє мудрістю, злагодою й святочністю» [6; с. 36].

Крім того, відчувається економічна нестабільність і труднощі з працевлаштуванням: письменник постійно шукав будь-яку роботу й змушений був братися за випадкові підробітки: «Така велика перерва сталась [між записами], бо майже увесь час був поза самим собою. Квітень увесь шукав посади, занепокоєний безробіттям і звичайнісіньким безхліб'ям. І зовсім несподівано, проти власного бажання й волі, став на роботу до тресту «Свиновод» – і ось уже цілий місяць тягну цей

страшний тягар трестівської роботи і працюю з раннього ранку до 12-ої години ночі, і роботою, і обстановкою сильно пригнічений, і тільки допіру трохи очуняв» [5; с. 36]; «А в буденному житті – мене сьогодні звільнили з посади – не стало коштів в Українлісу. Знову ганяти по Києву, шукати посаду. Як усе це неймовірно обридло!» [6; с. 96].

Історичний контекст проступає також через запис про самогубство Миколи Хвильового. М. Івченко глибоко переймається смертю колеги й товариша, згадує їхню першу зустріч та з теплотою характеризує як творчість, так і самого письменника: «Це була чула, сердечна, з чулою душею людина…» [6; с. 36].

Також у щоденнику є згадки про дружбу й зустріч із Павлом Тичиною та його дружиною, що вказує на підтримку контактів з культурним середовищем. Водночас автор часто пише про самотність та ізольованість, складність повернення до активної літературної діяльності, що, ймовірно, пов'язано з політичним тиском, репресіями та досвідом участі в політичному, сфабрикованому процесі так званої справи СВУ. А втім, письменник не здається й продовжує робити спроби: «По довгім болісним розриві з найліпшою ділянкою праці – літературною, – здається, все знову повертається. І як то буває, коли по довгім блуканню приходиш на стару домівку, повернення – велике ясне свято, і дім святочно-привітний і милий. І радісне повернення моє. Але по дорозі спалено й потрощено і геть розвіяно все минуле творче. Здається, нема жодного куточка неоглянутого й виметеного, жодної цеглинки неперевіреної. І ось тепер на новій галявині – нову хату ставлю. І почуваю таке, ніби заново треба вчитись ходити. Не знаю, що з цього вийде, але безмежно радісний той ранок. Те, що цілий вік шукав у творчості, те ніби тепер почало здійснюватись: глибока суть власного життя виростає в найбільш зосередженій творчій праці, зливаючись в один потік. І я почуваю, шо росту духом, і нема слів, щоб передати усю глибоку повноту цього переживання й росту. От! От! От!» [6; с. 19–20].

Загалом історичні події присутні у щоденнику не через відкриті політичні декларації, а через особисті переживання, опосередковані спостереження і рефлексії. Записи не завжди містять прямі оцінки, політичні судження чи чіткі висновки, униканням прямих формулювань. М. Івченко фіксує свій досвід, однак не вступає в опозиційну полеміку. Це може бути свідомою стратегією уникнення репресій. Страх, бідність, ізоляція й втрата віри в попередні ідеали – все це фонує у записах, формуючи виразний зріз суспільного життя на початку 1930-х рр.

Окрему увагу привертає назва щоденника – «Котячим кроком». Вона символізує і складне становище письменника, і характер самого щоденника. З одного боку, це вказівка на майже непомітне існування автора, позбавленого змоги повернутися до активного письменства та вимушеного оберігатися репресій; з другого, ця назва може відображати сам спосіб ведення щоденника так, наче автор з осторогою ступає по своїх думках, не наважуючись викладати їх відкрито, усе оповите певною обережністю. Наприклад, М. Івченко не називає імен деяких своїх друзів, вказуючи ініціали чи шифри: «А увечорі прийшли друзі: ЛМТ, ДСТ» [6; с. 72].

Попри всі складнощі, останній щоденник підкреслює внутрішню силу письменника. Якщо в попередніх записах, на тлі особистих і національних потрясінь, М. Івченко схилявся до песимізму і втрати віри, то тепер, за ще складніших умов, він зберігає гідність, любов до життя та відчуття радості та краси природи: «Неділя. В серці родиться теплота до життя. Ідуть тихі ясні радісні дні... Це в душі. А в буденному житті – мене сьогодні звільнили з посади... Як усе це неймовірно обридло!» [6; с. 92].

Цей щоденник – найбільш складний і зрілий, адже в ньому органічно поєднано особисті рефлексії, глибоку філософську медитацію, суспільні спостереження й літературні пошуки. Хоча записи припадають на період Голодомору, репресій і знищення інтелігенції, автор не припиняє боротьби й пошуку власного місця у світі та в літературі. «Котячим кроком» демонструє новий етап внутрішнього розвитку письменника підтверджує його здатність, попри все, утримувати віру в красу й силу мистецтва.

Висновки. Аналіз щоденників М. Івченка дає змогу комплексно розглянути ці тексти, виявивши їхню жанрову розкутість і характерні особливості, що формують авторську самобутність та водночас відображають специфіку епохи 1920–1930-х рр. Переважно приватні за призначенням, ці тексти репрезентують складні філософські роздуми та глибокі внутрішні конфлікти автора, який упродовж років переходив від безсюжетних міркувань або сухих фактологічних записів до цілісного, збалансованого, продуманого художнього письма. Його рефлексії нерозривно пов'язують особисті шукання з національною ідентичністю, зокрема усвідомленням ролі митця і літератури за обставин масштабних соціально-політичних змін.

Загалом записи носять фрагментарний хаотичний, внутрішній характер. Найімовірніше, автор не планував публікувати свої щоденники, деякі фрагменти яких втім мають художню та історичну цінність і могли б бути опублікованими.

Крім документування щоденних побутових реалій та суспільних процесів, щоденники водночас є «письменницькою лабораторією», де фіксуються ідеї майбутніх творів, робочі плани й художні замітки. Справді «Щоденник – це не лише сукупність нарисів до майбутніх текстів, а художній код усієї творчості письменника» [7; с. 46].

Мереживо різножанрових форм – цитати з чужих текстів, листи анонімних кореспондентів, графічні фрагменти – поєднує елементи документалістики, особистої сповіді та творчого експерименту. Відтак щоденники М. Івченка дозволяють не лише простежити трансформації в особистому й творчому світогляді письменника, а й поглибити розуміння суспільно-політичної атмосфери України першої третини XX століття.

Список літератури:

1. Rodak P. Dziennik pisarza: między codzienną praktyką piśmienną a literaturą / Pamiętnik Literacki. 2006. Z. 4. S. 29-49.
2. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 109. Од. зб. 108.
3. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 109. Од. зб. 109.
4. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 109. Од. зб. 110.
5. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 109. Од. зб. 111.
6. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 109. Од. зб. 112.
7. Матвєєва О. Жанрова специфіка літературного щоденника / Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. 2010. №. 17. С. 41–47.
8. Стахнюк Н. Щоденник письменника: аспекти дослідження / Слово і Час. 2012. № 7. С. 97–104.

Semenyuk Ye. O. MYKHAILO IVCHENKO'S DIARIES: FROM A BIOGRAPHICAL DOCUMENT TO A LITERARY TEXT

This article offers a comprehensive analysis of five manuscript diaries by the Ukrainian writer Mykhailo Ivchenko, spanning the period from 1920 to 1935. The source materials for this study are unpublished manuscripts housed in the Manuscript collections and Textology Department of the Shevchenko Institute of Literature. The author treats these diaries as a borderline genre that combines documentary accuracy with elements of artistic reflection, underscoring their cultural and historical significance. Modern approaches to the study of writers' diaries – particularly genre and genological concepts – are employed here to more precisely define the specificity of texts that straddle the line between intimate writing and potential public readership.

Each of Ivchenko's diaries demonstrates different facets of his authorial style: from impressionistic sketches and emotional reflection to factual notes, chronological records, and literary experimentation. Salient features include lengthy intervals between entries, a non-uniform chronology, and variability in geographic locations and themes, all of which reflect the turbulent climate of Ukraine in the first third of the 20th century, including the civil war, political repressions, and the Holodomor. Although originally private writings, Ivchenko's diaries capture not only his personal experiences but also his philosophical, literary, and social inquiries, thus forming a sort of creative laboratory.

Special attention is paid to Ivchenko's literary intentions: these texts reveal plans, draft fragments, and ideas for future works. Such hybridity indicates that the diaries became a fully-fledged component of the author's writing process, mirroring his central aesthetic and intellectual pursuits.

The study's findings show that Ivchenko's diaries represent a valuable resource for understanding both his work and the broader historical era. They simultaneously function as a biographical document, an artistic text, a space for self-reflection, and a "workshop" where literary and cultural projects take shape. This multidimensionality broadens our perspective of the limits of autobiographical and memoir genres and opens new avenues for research.

Key words: *Mykhailo Ivchenko, writers' diaries, autobiographical genre, memoir prose, literary source, hybridity.*

МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

УДК 811.581:784.4+821.581-1]:130.2
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/45

Нестеренко О. О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Щупак А. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ТРАДИЦІЙНОЇ ОБРАЗНО-СИМВОЛІЧНОЇ ПОЕТИКИ В КИТАЙСЬКОМОВНИХ ПІСНЯХ ЖАНРУ ЧЖУНҐОФЕН

Пісенний дискурс є важливим інструментом комунікації та відображення соціальних, емоційних та ідеологічних аспектів життя. У контексті китайської популярної музики пісенний дискурс не лише відображає тенденції глобалізації та мультикультурного впливу, а й проявляється у концепції «китайськості» (chineseness) й вказує на ідентичність «бути китайцем». Це особливо помітно проявляється в сучасних піснях жанру чжунґофен (中国风), адже в текстах цих пісень синтезують і китайські літературно-філософські мотиви, зокрема традиційні образи-символи.

У результаті аналізу матеріалу дослідження визначено, що у піснях жанру чжунґофен репрезентовані китайські традиційні літературно-філософські образи, зокрема: метелик (蝶), квіти (花), вітер (风), дощ (雨), місяць (月) та вино (酒). Встановлено, що образ метелика вказує на циклічність життя і переродження, трансформації і свободи, є символом весни, надії та оновлення, що перегукується з традиційними буддійськими, даоськими та конфуціанськими уявленнями. Квіти асоціюються з швидкоплинністю часу та циклічністю життя, є метафорою болісного кохання, ностальгії за минулими стосунками та переживаннями, символом втрати та розлуки, що є близьким до даоських ідеалів усамітнення, які транслюються в китайській літературі. Як у класичній китайській літературі, так і у піснях чжунґофен традиційний образ вітру реалізується як символ змін, спогадів та мрій, свободи, самотності й розлуки. Водночас дощ є художнім образом руху, змін та єдності з природою, символом прощання, спогадів та мрій. Місяць у проаналізованих китайських піснях є символом часу, циклічності та вічності, надії та спогадів, близькості та ніжності. У піснях жанру чжунґофен вино асоціюється із часом, пам'яттю та роздумами, вказує на силу й прагнення до свободи, що тісно пов'язано із конфуціанськими ритуалами, даоською філософією досягнення дао та культурою вина, що оспівувалась в літературі епохи Тан.

Встановлено, що проаналізовані образи-символи у сучасних піснях транслюють єдність з традицією, подекуди розширюючи символічну парадигму, завдяки чому досягається реалізація концепції чжунґофен – відродження та популяризація китайської культури.

Ключові слова: *пісенний дискурс, чжунґофен, образ, символ, традиція, китайська література.*

Постановка проблеми. Завдяки унікальній міждисциплінарній природі пісенний дискурс постає об'єктом досліджень як лінгвістів та культурологів, так і музикознавців та етнографів, адже поєднує в собі елементи мовленнєвої, музичної та культурної взаємодії, що робить його важливим інструментом комунікації та відображення соціальних, емоційних та ідеологічних аспектів життя. Так, І. Кахарчук підкреслює, що метою пісенного дискурсу є не лише «донести до аудиторії основні думки, наміри, ідеї автора», а й здійснити емоційний вплив на слухача, сформувавши певні соціально-ціннісні орієнтири [1, с. 126].

У контексті китайської популярної музики, пісенний дискурс не лише відображає тенденції глобалізації та мультикультурного впливу, а й проявляється у концепції «китайськості» (chineseness) й вказує на ідентичність «бути китайцем». Китайськість у пісенному дискурсі проявляється через поєднання традиційних елементів із сучасними музичними стилями, що робить його важливим виразником національної та культурної специфіки. Це особливо помітно у творчості виконавців, які інтегрують китайські мотиви в популярну музику, створюючи унікальний культурний продукт [2].

В основі концепції пісень чжунґофен закладена ідея збереження китайської культури та колориту. Так, у 2006 році музичний продюсер Хуан Сяолян (黄晓亮) запропонував ідею «три давніх – три нових елементи» (三古三新). Саме під «давнім» розуміються такі складові пісні як класична поезія, стародавня культура та мелодія [3, с. 60]. Водночас тексти цього жанру синтезують і китайські літературно-філософські мотиви, тож актуальною проблемою постає вивчення особливостей інтерпретації традиційних образів-символів у сучасному китайськомовному пісенному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Китайський вчений Чжоу Мен (周梦) підкреслює, що пісні у стилі чжунґофен вражають своєю художньою довершеністю, яка досягається завдяки кільком ключовим аспектам: 1) використанню образної та поетичної мови, збагаченої словами та виразами з класичної літератури, 2) активному цитуванню, алюзіям, наслідуванню стародавніх текстів, що дозволяє створювати витончений ліричний настрій, 3) трансформації емоційного вираження за допомогою яскравих художніх образів, що підкреслюють традиційну атмосферу [4, с. 40–41].

Водночас Сюй Цяоцяо (徐桥梁) до характерних рис пісень жанру чжунґофен відносить: 1) традиційну китайську естетику (давньокитайська поезія, традиційні музичні інструменти тощо), 2) поєднання етнічності та сучасності, 3) диверсифікацію та інтеграцію творчих ідей [5].

Варто зазначити, що у дослідженні Цао Юйхань (曹语涵) проаналізовано художньо-естетичні особливості пісень у жанрі чжунґофен і окреслено лексико-стилістичні особливості пісні «Прекрасно» («凉凉») у контексті інтертекстуальності [6].

Таким чином, поп-музика чжунґофен у наявних розвідках розглядається як важливий феноменом сучасної культури, що інтегрує традиційні китайські елементи у популярну музику, зберігаючи національну ідентичність та культурну спадщину.

Постановка завдання. Мета цієї статті – визначити особливості функціонування традиційних китайських образів-символів у текстах сучасних китайськомовних пісень жанру чжунгофен. Матеріалом дослідження слугували 27 пісень цього жанру.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, художній образ – «створена засобами мови узагальнена картина реальної дійсності або переживань митця у формі конкретного, життєво повного явища», що апелює до почуття прекрасного та уяви [7, с. 80].

Образ метелика (蝶) є традиційним для китайської культури, літератури та філософської думки. Так, у буддизмі метелик має глибоке символічне значення, оскільки його життєвий цикл асоціюється з безперервним колом перероджень, а також із вічним процесом кола життя і смерті, тож метелик стає уособленням довголіття та безкінечності. Водночас у даосизмі образ метелика часто пов'язують з відомою притчею про Чжуанцзи, яка ілюструє відносність реальності та сновидінь. У цій історії філософ бачить сон, у якому він – метелик. Прокинувшись, він починає розмірковувати: чи то він бачив сон про метелика, чи, можливо, це метелик бачить сон, у якому він Чжуанцзи. Даоське вчення наголошує на тому, що справжній мудрець існує поза межами буденних турбот, перебуваючи в гармонії з іншим буттям, тож у цій концепції метелик не лише символізує довговічність і вічність, а й відображає циклічність сну та яви. Завдяки конфуціанському вченню метелик стає універсальним символом щастя й довголіття, асоціюючись із кажаном (віщує щастя) та цикадою (символ молодості), об'єднуючи символічний зміст цих образів. Крім того, відомою в Китаї є історія про двох закоханих на ім'я Лян Шаньбо (梁山伯) і Чжу Інтай (祝英台), також відомих як «закохані метелики», чиї душі перетворилися на метеликів, коли вони померли [8, с. 722–724].

У ході дослідження було виявлено, що образ метелика у піснях чжунґофен реалізується як:

1. Символ циклічності життя і перероджения. Наприклад: 轮回彩蝶 / *різнобарвний метелик*, який відображає концепцію реінкарнації та ідею, що кохання не закінчується після смерті, а триває в нових життях, 化茧自缚 / *перетворюється в кокон* – добровільно обмежує себе в ім'я кохання, що неможливо розірвати. Так, зв'язок між закоханими описується як щось вічне, що їх пов'язує крізь час і простір: 剪不断共缠绵生生世世 / *неможливо*

розірвати цей зв'язок, ми будемо разом до кінця наших днів [9].

2. Символ трансформації і свободи. Наприклад, у рядку 我破茧成蝶愿和你双飞 / *я стала метеликом і хотіла б полетіти з тобою* наявна вказівка на процес відродження після болю та боротьби, подібно до того, як метелик вириває ться з кокона. Метелик також символізує крихкість і красу кохання, навіть попри можливі втрати й біль: 最怕你会一去不回 / *понад усе боюся, що ти ніколи не повернешся*. Проте, попри страждання, кохання не вгасає: 我向你飞多远都不累 / *я не втомилась летіти до тебе* [10].

3. Символ весни, надії та оновлення. У рядку 冬去又春来　招来彩蝶翩 / *Зима пройшла, весна прийшла, прилетіли різнокольорові метелики* метелик є уособленням нового початку після важкого періоду, коли емоції та почуття відроджуються, як і природа навесні. Його політ пов'язаний з мріями героїні про кохання, яке ще не настало, але вже наближається [11].

Квіти (花) також мають особливий статус в китайській культурі, їх цінують за красу, сприятливу символіку та глибокі культурні традиції. Вони не тільки надихають мистецтво та літературу своїми яскравими кольорами та ніжними ароматами, але й відіграють ключову роль у святкових обрядах і звичаях.

Персиковий цвіт є яскравим прикладом у класичній китайській літературі. Наприклад, він символізує красу і жіночність у творах Лі Бо (李白), який використовував ніжний образ персикового цвіту, щоб викликати юнацьку грацію і чарівність. Квіти персика також мають філософське значення, часто пов'язані з даоськими ідеалами усамітнення та утопічними візіями, наприклад, у творі Тао Юаньміна (陶渊明) «Персикове джерело» («桃花源记»), репрезентуючи ідеалістичний та незаплямований світ [12, с. 169].

Образ квітів у проаналізованих піснях має багатогранне символічне значення, яке допомагає глибше розкрити теми швидкоплинності життя, кохання, самотності, втрат та надії:

Символ швидкоплинності часу та циклічності життя. У рядках 窗外花开自无言 // 正是人间四月天 / *Квіти за вікном розквітають // Поміж людей квітень* квіти символізують циклічність природи та життя, де весна повертається щороку [13]. Квіти за вікном мовчазні, на відміну від жвавого міста та повсякденної метушні: 此间多热闹　旖旎风光满城绕 // 人来人往轮回不前辗转不记年/*Цемісцетакежваве, місто сповнене красивих пейзажів* // *Люди приходять і йдуть, але не пам'ятають років* [13].

2. Метафора болісного кохання. Вартими уваги є образи маку (罂粟), що символізує небезпечну красу, а також квітка кудзу (葛藤花), яка асоціюється з чимось недосяжним або загубленим у минулому. У рядку 笑颜若罂粟　心似枯 / *Усмішка подібна до маку, серце схоже на сухе дерево* мак символізує токсичність або небезпеку в стосунках, що нагадує про красу, яка може виявитися отруйною. Водночас у тій же пісні квітка кудзу символізує втрачені можливості: 葛藤花又爬满兰若 / *Квітка кудзу знову заплелася довкола Ланьжо* [14].

3. Ностальгія за минулими стосунками та переживаннями. Квіти символізують красу і втрати, нагадуючи про спогади та емоції, які були колись важливими, але тепер залишилися тільки в пам'яті. Рядок 恍惚间似又遇　一人一月立花间 / *У примарному стані здається, що знову когось зустрів, один місяць серед квітів* підкреслює самотність і смуток, одночасно відтворюючи мимолітну красу цих переживань [15].

4. Символ втрати та розлуки. Поетична фраза 嫣然间　红烛乱花煞人眼 / *У посмішці розкидані червоні свічки і квіти засліплюють очі* транслює емоційний контраст між прекрасними спогадами і реальністю втрати [15]. Водночас у рядках 咫尺天涯三世桃花/ *Кінець світу вже близько, квітне персик трьох поколінь* квіти персика служать емоційним фоном, підкреслюючи меланхолійний настрій і невиправну втрату [16], 落花人独立 / *Самотні квіти опадають* квіти стають образом самотності, метафорично зображується розлука та втрата [17].

Використання **образу вітру** (风) в китайській прозі та поезії є глибоко символічним і охоплює безліч тем, від природних сил до емоційних та філософських роздумів. Він відіграє важливу роль у поезії збірки «Ши цзін» («诗经»), де пов'язаний з релігійними практиками та поклонінням богу вітру. Водночас у класичній китайській поезії вітер часто є метафорою емоційних і духовних станів. Так, поети часів династії Західна Цзінь (наприклад, Цзо Сі (左思)) звертаються до образу вітру, щоб висловити тугу, розлуку чи меланхолію, зображаючи вітер формантом переживань та емоції [18].

У піснях чжунгофен образ вітру може реалізуватись як:

1. Символ змін. Вітер втілює час, що невпинно проходить, не залишаючи місця для повернення минулого [19]. У поєднанні з образами смерті та

життя вітер акцентує увагу на мінливості світу, швидкоплинності моментів та значущості кожної миті, яку слід цінувати: 死生如云烟 / *смерть і життя як хмари і туман, що минають* [20]. У рядку 岁月慢如藤蔓 / *час повільний, як виноградні лози* підкреслюється взаємозв'язок між природними циклами і циклічністю людських почуттів, показуючи, що хоч час і змінюється, справжні емоції можуть залишатися [21]. У рядку 风探潇潇渭水寒 / *дують пронизливі вітри, річка Вей холодна* вітер створює атмосферу викликів, які треба подолати. У цій же пісні вітер супроводжує різкі зміни та битви, підпалюючи 天魔狼烟燃 / *димові знаки небесних диявoлів*, що додає відчуття напруженості та дії. Він відображає рух життя, постійну зміну обставин та непередбачуваність долі [20].

2. Супутник спогадів та мрій. У рядку 西风过 尽上兰洲 / *Вітер дме із заходу, я їду до Ланьчжоу* західний вітер тут є символом завершення шляху та старості. Герой відчуває вітер як щось невідворотне, що веде його до смерті [14].

3. Символ свободи, самотності й розлуки. У рядках 西风总扰离人枕/ *Західний вітер завжди тривожить мою подушку* вітер асоціюється з розлукою та ностальгією, виступає як невидима сила, яка розносить відчуття розлуки, символізуючи її невідворотність і постійність [22]. Вітер також супроводжує біль втрати, він відлунює цей біль: 听风雪 飘落在我身边 / *Слухаю вітер і сніг, що падає навколо мене* [16].

У поезії доби Тан ***образ дощу*** (雨) пов'язаний із милосердям імператора, дарами природи та очищенням. Наприклад, у вірші Ґао Ши (高适) «Проводжаю пана Лі, якого відсилають у Сячжун, і пана Вана, якого відсилають у Чаншу» («送李少府贬峡中，王少府贬长沙») фраза 圣代即今多雨露 / *Тепер в Піднебесній багато дощу і роси...* вказує на те, що імператор прихильний до свого народу [23, с. 4].

У піснях чжунґофен цей образ дощу може вказувати на:

1. Символ руху, змін та єдності з природою. Наприклад: 巧雨润湿油纸伞，风卷莲动船 / *Дощ намочив олійно-паперові парасольки, а вітер розгойдує лотосовий човен* [24].

2. Символ прощання. Наприклад: 说到再见时，千条雨丝纷乱 / *Коли настає час прощання, тисяча дощових крапель збиваються в безладді* [24].

3. Супутник думок, спогадів та мрій. Наприклад, вітер, що 卷不起的珠帘 / *несе перлинні завіси* вказує на спогади та роздуми про минуле [24].

Образ місяця (月) посідає чільне місце в китайській міфології (наприклад, реалізується в міфах про богиню-небожительку Чан Е (嫦娥)), фольклорі (наприклад, піснях юефу (乐府)) та літературі, а місячне світло «розглядається як зв'язок із потойбіччям, може навіть виявляти демонів» [25, с. 72].

Образ місяця у піснях чжунґофен транслює:

1. Символ часу, циклічності та вічності. Місяць у рядку 陪你看日升月 / *Я буду з тобою, коли ти дивитимешся як сходить сонце і заходить місяць* репрезентує циклічність часу і непохитність стосунків. Незалежно від змін у світі, герой залишається поряд з коханою, супроводжуючи її в різні моменти дня та ночі [26].

2. Символ надії та спогадів. Образ місяця підсилює контраст між світлом і темрявою, оскільки у пісні часто згадується ніч, яка триває довго. Він продовжує світити, навіть коли інші аспекти життя втрачають свій сенс або стають незрозумілими, як це відображено в темі долі та боротьби [14]. У фразі 一人一月立花间 / *один місяць серед квітів* місяць асоціюється зі спогадами про минулі роки, коли ліричний герой зустрічав кохану людину. Цей образ повертає його до минулого, до моментів краси та гармонії, які вже втратилися, але все ще залишаються у пам'яті [15]. У рядках 海上清辉与圆月 // 盛进杯光/ *Чисте сяйво над морем // повний місяць наповнює келих світлом* місяць представлений як джерело світла, яке осяює темряву життєвого шляху [27].

3. Символ близькості та ніжності. Місяць у китайській культурі часто асоціюється з романтикою, тож і в піснях цей образ використовується для створення інтимної атмосфери. У рядку 陪你看梅海的月 / *Разом дивитись на місяць Мейхай* описується спільне споглядання місяця, що символізує моменти гармонії та єднання. Герой підкреслює, що навіть у непевному світі присутність коханої змінює все на краще, як місячне світло лагідно осяює ніч: 你在这里就温柔了一切 / *Ти тут і мені тепло* [26].

Як відомо, культ вина відігравав важливу роль у конфуціанському ритуалі (礼), а у даосизмі вино було засобом досягнення дао (道) через сп'яніння. В збірці «Ши цзін» («诗经») воно постає символом жертвоприношення предкам, гостинності, втіхи та заспокоєння. А в епоху Тан формується ціла культура вина (酒文化), що оспівувалась в гімнах, одах та поезії [28, с. 79].

Образ вина (酒) у проаналізованих піснях чжунґофен репрезентує:

1. Символ часу, пам'яті та роздумів. Рядок пісні 宿醉朦胧故人归 // 来轻叹声爱你 / *Повернення старого затуманено похміллям // Я кохаю тебе тихо зітхаючи* відображає повернення до спогадів під впливом вина, що створює відчуття нездійсненності та туги за минулим [29]. Вино набуває і метафоричного значення, що підсилює відчуття швидкоплинності життя і неповторності моментів, проведених разом. Воно допомагає герою зануритись у спогади про минуле, виражаючи водночас і солодкий біль розлуки, і задоволення від незабутньої зустрічі: 再盛半盏江湖夜雨共君飲 / *Я хотів би випити з тобою пів келиха вина в дощову ніч Цзяньху* [17].

2. Символ сили та прагнення до свободи. Вино п'ють не лише для радості, а й для полегшення душевного болю, в якості розради: 有几人为伤愁煮酒 / *Скільки людей п'ють вино від смутку*. Цей рядок репрезентує вино як засіб заспокоєння серед життєвих труднощів. Однак спроби досягти радості через сп'яніння залишаються марними, бо насправді вина шукають не для веселощів, а для полегшення глибокого внутрішнього суму: 醉不成欢但解忧 / *Я не можу напитися, але я щасливий* [30]. Таким чином, вино є не лише напоєм, але й метафорою пошуку спокою в умовах невизначеності й самотності.

Висновки. У результаті аналізу матеріалу дослідження визначено, що у піснях жанру чжунґофен репрезентовані китайські традиційні літературно-філософські образи, зокрема: метелик (蝶), квіти (花), вітер (风), дощ (雨), місяць (月) та вино (酒). У сучасних піснях вони транслюють єдність з традицією, подекуди розширюючи символічну парадигму. Саме завдяки цьому досягається реалізація концепції чжунґофен – відродження та популяризація китайської культури. Перспектива подальших досліджень вбачається в аналізі лексико-стилістичних особливостей текстів пісень цього жанру та специфіки їх перекладу українською мовою.

Список літератури:

1. Кухарчук І.О. Сучасний пісенний дискурс та мовленнєва культура: лінгвометодичний аспект. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки.* 2022. Вип. 3 (1). С. 125–134.

2. Fan Li Rethinking Discourse of Chineseness on Chinese Popular Music. *Art and Society*. 2022. Vol. 1 (1). P. 59–63.

3. 薛人豪. 中国风歌曲分析 ——以周杰伦的《霍元甲》为例. 创意与创新. 2022. 期 8 (6). 60–62页.

4. 周梦. 中国流行音乐发展中的民族化研究. 艺术与设计. 2023. 期5 (2). 39–41页.

5. 徐桥梁.«中国风»流行音乐艺术特征之探索. 2016. URL: https://m.fx361.com/news/2016/0530/22207505.html

6. 曹语涵. 中国风流行歌曲的艺术特点和审美价值——以歌曲 «庐州月», «本草纲目» 等为例(节选). 北京教育. 2022. URL: http://news.bjcma.com/Item/17474.aspx#

7. Словник-довідник літературознавчих термінів / за ред. О. В. Бобиря. Чернігів: ФОП Лозовий В.М., 2016. 132 с.

8. 阮霞. 神话原型批评视域下的蝴蝶意象. 国学. 2024. 期12 (4). 721–728页.

9. 九张机. URL: https://surl.li/guoacw

10. 雨蝶. URL: https://surl.li/qcdiif

11. 桃花源. URL: https://surl.gd/xaflyd

12. Junqiang Gao Research and Analysis of the Image of Peach in Ancient Chinese Literature. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research.* Vol. 185. P. 168–171.

13. 不记年. URL: https://surl.li/ulaald

14. 倩音流年. URL: https://surli.cc/jrfddc

15. 寄妻书. URL: https://surl.li/bojbii

16. 画骨成沙. URL: https://surl.li/qwenig

17. 浮生三千幸会矣. URL: https://surl.li/piatac

18. Chao Cai, Siu Kwai Yeung Wind Imagery in Shijing: Sacrificing to the Wind God in Early China. Religions. 2023. Vol. 14 (102).

19. 三生三世. URL: https://surl.li/wqdqig

20. 天地为念. URL: https://surl.li/enwdrq

21. 时光话. URL: https://surl.li/ostjvx

22. 浮生辞. URL: https://surl.li/zqiadp

23. Шекера Я. В. До питання перекладу китайської поезії доби Тан (618–907): інтерпретація художнього образу. *Сходознавство.* 2007. Вип. 38. С. 175–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhodoz_2007_38_26

24. 湖光水色调. URL: https://surl.li/jtziyx
25. Смольницька О. О. Місяць як архетиповий символ у китайській художній (дискурс Ярослави Шекери). *Китаєзнавчі дослідження*. 2022. № 2. С. 67–82.
26. 叹云兮. URL: https://surl.gd/tdxgaf
27. 盗墓笔记· 十年人间. URL: https://surl.li/haaenu
28. Фока М. Культ вина і його підтекстові смисли в поезії Лі Бо. *Південний архів (філологічні науки)*. 2017. № 67. С. 79–82.
29. 典狱司. URL: https://surl.li/tligxo
30. 蓝墨宝飞舟. URL: https://surl.li/wirdcm

Nesterenko O. O., Shchupak A. V. FEATURES OF TRADITIONAL REPRESENTATION FIGURATIVE AND SYMBOLIC POETICS IN CHINESE ZHONGGUOFENG SONGS

Song discourse is an important tool for communication and reflection of social, emotional and ideological aspects of life. In the context of Chinese popular music, song discourse not only reflects the trends of globalization and multicultural influence, but also manifests itself in the concept of 'chineseness' and indicates the identity of 'being Chinese'. This is particularly evident in contemporary zhongguofeng songs, as the lyrics of these songs synthesize Chinese literary and philosophical motifs, including traditional images and symbols.

As a result of the analysis of the research material, it has been determined that Chinese traditional literary and philosophical images are represented in zhongguofeng songs, in particular: butterfly (蝶), flowers (花), wind (风), rain (雨), moon (月) and wine (酒). It has been established that the image of a butterfly indicates the cyclical nature of life and rebirth, transformation and freedom, is a symbol of spring, hope and renewal, which resonates with traditional Buddhist, Taoist and Confucian ideas. Flowers are associated with the transience of time and the cyclical nature of life, a metaphor for painful love, nostalgia for past relationships and experiences, and a symbol of loss and separation, which is close to the Taoist ideals of solitude that are reflected in Chinese literature. In both classical Chinese literature and zhongguofeng songs, the traditional image of wind is realised as a symbol of change, memories and dreams, freedom, loneliness and separation. At the same time, rain is an artistic image of movement, change and unity with nature, a symbol of farewell, memories and dreams. The moon in the analysed Chinese songs is a symbol of time, cyclicality and eternity, hope and memories, intimacy and tenderness. In songs of the zhongguofeng genre, wine is associated with time, memory, and reflection, indicating strength and the desire for freedom, which is closely related to Confucian rituals, the Taoist philosophy of achieving the Tao, and the wine culture that was celebrated in Tang literature.

Therefore, the analysed images-symbols in contemporary songs convey unity with tradition, sometimes expanding the symbolic paradigm, which helps to implement the concept of zhongguofeng – the revival and popularisation of Chinese culture.

Key words: *song discourse, zhongguofeng, image, symbol, tradition, Chinese literature.*

Відомості про авторів

Алієва Л. С. – докторант Азербайджанського університету туризму та менеджменту

Бадан А. А. – кандидат філологічних наук, професор кафедри ділової іноземної мови та перекладу Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Барабаш С. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки Національного медичного університету імені О. О. Богомольця

Башинський В. В. – магістр 5 курсу освітньої програми германської мови і літератури (переклад включно) Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Біляцька В. П. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри філології та мовної комунікації Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Бурко О. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології ПВНЗ «Український гуманітарний інститут»

Вихор В. Г. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української та латинської мов Приватного вищого навчального закладу «Київський медичний університет»

Галайбіда О. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри німецької філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гришкова Р. О. – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри іноземних мов Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Грищенко О. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики та філології Приватного закладу вищої освіти «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика»

Гулян Б. І. – асистентка кафедри іноземної філології та бізнес-комунікацій ЗВО «Університет Короля Данила»

Даниленко Ю. А. – кандидатка філологічних наук, іноземна експертка Цзянсунського педагогічного університету (КНР)

Добровольська Л. А. – викладач кафедри української мови, історії та інформаційної діяльності факультету психології, комунікацій та перекладу Державного університету «Київський авіаційний інститут»

Дудишин Т. С. – асистентка кафедри іноземної філології та бізнес-комунікацій ЗВО «Університет Короля Данила»

Дяченко О. В. – викладач кафедри української мови Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Ісгандарова Є. Х. – вчитель англійської мови центру іноземних мов Азербайджанського державного університету

Калита О. П. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій, словесності та культури Державного податкового університету

Конівіцька Т. Я. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства та міжкультурної комунікації Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Косович О. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германської філології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Крисанова Т. А. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри загального та прикладного мовознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Куйбіда Х. І. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри класичної філології факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка

Курах Н. П. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Лавренюк В. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційної діяльності та медіа-комунікацій Навчально-наукового інституту гуманітарних наук Національного університету «Одеська політехніка»

Левицька О. С. – кандидат філологічних наук, доцент, доцентка Національного університету «Львівська політехніка», доцентка кафедри філології Українського католицького університету, докторантка Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка

Матковська М. В. – старший викладач кафедри англійської мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Медвідь Н. С. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, літератури та методи навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Межов О. Г. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови та лінгводидактики Волинського національного університету імені Лесі Українки

Мизин Т. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Морозова М. В. – доктор філософії, викладач кафедри романо-германської філології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Науменко Л. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій, словесності та культури Державного податкового університету

Нестеренко О. О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Оліщук Р. Л. – кандидат філологічних наук, доцент доцент кафедри класичної філології факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка

Патріарх В. О. – асистент кафедри англійської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса

Пашіс Л. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології та методики навчання англійської мови Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Поздняков О. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і країнознавства факультету туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Прищепа Т. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Прохоров М. Г. – кандидат політичних наук, асистент кафедри лінгвістики та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Проценко О. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мови медіа Навчально-наукового інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Рамазанзаде А. А. – докторант Бакинського слов'янського університету

Романова Н. В. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри німецької та романської філології Херсонського державного університету

Савчук Р. І. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри теорії та практики перекладу романських мов імені Миколи Зерова Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Свида-Сусіденко Т. В. – старший викладач кафедри німецької філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Світлицька В. Р. – викладачка кафедри романо-германської філології та методики викладання іноземних мов Міжнародного гуманітарного університету

Семенюк Є. О. – аспірант відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка Національної академії наук України

Сеньків Ю. З. – асистентка кафедри іноземної філології та бізнес-комунікацій ЗВО «Університет Короля Данила»

Сидор А. Р. – старший викладач кафедри іноземних мов технічного спрямування Інституту гуманітарних та соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка»

Сковронська І. Ю. – кандидат філологічних наук, доцент професор кафедри мовної підготовки Львівського державного університету внутрішніх справ

Сластьон С. Е. – кандидат філологічних наук, асистент кафедри тюркології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Струтинська Т. Р. – старший викладач кафедри іноземних мов Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Тетяна В. К. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, професор кафедри реклами та зв'язків з громадськістю Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, запрошений науковець Інституту славістики Університету імені Карла фон Осецького

Тимофєєв В. А. – старший викладач кафедри іноземної філології і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України

Тиха Л. Ю. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної та української філології Луцького національного технічного університету

Томбулатова І. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Томенко О. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури

Усик Л. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації Черкаського державного технологічного університету

Харченко Л. І. – завідувачка навчальною лабораторією українознавчих студій кафедри української мови, історії та інформаційної діяльності факультету психології, комунікацій та перекладу Державного університету «Київський авіаційний інститут»

Чакал І. С. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри румунської та класичної філології філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Чекарева Є. С. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Черіпко С. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, історії та інформаційної діяльності факультету психології, комунікацій та перекладу Державного університету «Київський авіаційний інститут»

Чернявська С. М. – кандидат історичних наук, доцент, завідувачка кафедри української мови Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Шокуров О. В. – старший викладач кафедри української мови Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Шульська Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій Волинського національного університету імені Лесі Українки

Шундель Т. О. – старший викладач кафедри теоретичних дисциплін Донецького національного медичного університету

Щупак А. В. – студентка 2 курсу магістратури Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Юрчук О. О. – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка

Юськів Б. М. – старший викладач кафедри мовної підготовки Львівського державного університету внутрішніх справ

НОТАТКИ

Науковий журнал

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Серія: Філологія. Журналістика

Том 36 (75) № 2 2025

Частина 1

Коректура • *Н. Пирог*

Комп’ютерна верстка • *О. Молодецька*

Адреса редакції:
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
м. Київ, вул. Джона Маккейна, 33
Електронна пошта: editor@philol.vernadskyjournals.in.ua
Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 32,39. Ум. друк. арк. 34,88. Зам. № 0425/296
Підписано до друку 28.03.2025. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.